

BEVEZETÉS

A történelem kiemelkedő alakjaihoz fűződő epikus hagyományok a kezdetektől részét képezték az emberiség tudásának, melyeket kisebb részben írásban, nagyjából a szójhagyományban örökítettek tovább. E tradicionális népi produktumok jelentőségére, és a közösség életében játszott domináns szerepére a tizenkilencedik század elején kezdtek felfigyelni Európa-szerte. Ennek nyomán hazánkban is megkezdődött a népköltészeti alkotások összegyűjtése és lejegyzése.

A történeti mondák kutatása tehát csaknem két évszázados múltra tekint vissza a néprajztudományban, mégis az utóbbi jó néhány évtizedben háttérbe szorult a mondák többi műfajához képest. Ennek következtében több típus, típuscsoport ma már nehezen vagy egyáltalán nem rekonstruálható a jelenlegi adatok, gyűjtések alapján. Alig született feljegyzés – elemzés pedig egyáltalán nem – például arról az Európa-szerte ismert mondakörrel, amely még ma is a templomos rend történetéhez fűződő számos motívumon keresztül hagyományozódik, és amely a tizenkilencedik század végén még hazánk egyik legelterjedtebb történeti mondaköre lehetett.

Mondakörök évszázadokat átívelő kontinuitása a folkloristák többsége szerint általában lehetetlen – ambivalens módon számos ezeréves vagy még annál is régebbi mondát széles körben autentikusnak fogadnak el –, mégis a templomos per vádpontjai és a korabeli szóbeszédre készült írásos feljegyzések kétségkívül kompatibilisek a mai szójhagyománnyal. E mondaváltozatok összefoglaló és komparatív folklorisztikai vizsgálatára Európában még senki nem vállalkozott. A huszadik század elején még az elhagyott, romba dőlt egyházi épületek nagy részét a nép hazánkban – és számos nyugat-európai területen – a vörös barátok kolostorának tartotta és nevezte. Ennek ellenére még a Grimm-fivérek által kiadott Deutsche Sagen című kötetben sem szerepelnek templomos-mondák.¹

A magyar nyelvterület több részén még ma is őrzik és továbbörökítik a vörös barátokról szóló történeteket, anélkül, hogy pontosan meg tudnák határozni, kik lehettek a vörös barátok. A huszadik század elején ez aligha lehetett kérdéses, hiszen a történeti feldolgozásokban és irodalmi művekben szinonim használták a templárius és vörös (vagy veres) barát kifejezést, és a legelterjedtebb lexikonok címszavai is feltüntetik, hogy a templomos rend tagjait nevezték így hazánkban.²

Talán a kifejezés eredeti jelentésének elhomályosulása is közrejátszott abban, hogy a történelmi hősköz fűződő mondahagyományon belül a templomos rendhez kötődik az egyik Európa-szerte legfragmentálisabb mondakör napjainkban. Töredékek halmazából rekonstruálható az a néhány tipikus szüzsé – összességében a világ 25 államából összeválogatva, a jelenlegi határokat figyelembe véve –, amely egymással változatosan kontaminálódva típuscsoportot vagy mondaciklust alkot. Az adatok többségét azonban valójában nem tarthatjuk autentikusnak a monda helyének meghatározásához nép történeti tudatában, hiszen többségük tizenkilencedik századi vagy még korábbi, átírt, stilizált változat, kétes eredetű szépirodalmi, ismeretterjesztő jellegű vagy adattári anyag, így csupán a lokális és vándormotívumok összegyűjtéséhez és rendszerezéséhez szolgálhattak alapul.

Munkám során elsősorban arra kerestem a választ, hogy a vörös barát mondák milyen összefüggésben állnak a történelmi valósággal, főhőseik jellemzése, megítélése miért ambivalens a mai és korábbi hagyományban, továbbá mely európai területeken

¹ A monda magyarországi gyakoriságára Patek Ferenc is utal (Patek, 1912: 31.)

² Például: Pallas Nagy Lexikona. II. kötet. 1893: 629. Barát címszó: „vörös B. a templomos”. További példákat lásd az elemző részben.

voltak a legnépszerűbbek, és motívumaik közül melyek az általánosan ismert (vándormotívumok) és a lokalizált, egyedi elterjedésűek (esetleg etnikus specifikumok).

A vörös barátokhoz kapcsolódó típuscsoportba (a továbbiakban – a német *Templersage* kifejezést kölcsönözve – röviden *templomos-monda*) soroltam azokat a mondákat, amelyeknek főszereplői a vörös barátok vagy a templomosok, illetve amelyekben (nő)rablás történik, és ezt a cselekvést barátokhoz, barátpapokhoz, papokhoz, boszorkánypapokhoz, általában lovagokhoz, keresztésekhez, johannitákhoz, esetleg egyéb rendekhez kötik.

Mivel történeti mondáról van szó, az elemző rész megértéséhez, a hagyományos anyaggal való összevetéshez szükségesnek tartom a dolgot először a templomos rend, majd a monda előfordulási helyeinek leíró ismertetésével kezdeni. A további, strukturális-elemző részben a monda motívumait határoztam meg, az egyes változatokat és a töredékes adatokat a legapróbb részletekig lebontva. Ezekből több, Európában ismert és bizonyos területekre jellemző típus bontakozik ki, melyek az egyes variánsokban egymással és más folklór-műfajokkal is kontaminálódnak. Végül a típuscsoportokban megnyilvánuló tér- és időszemléletet elemzem, a szereplők variálódását, illetve röviden kitérek a hagyományozódás és a folklorizáció kérdéseire a frissebb, elsősorban saját gyűjtésű és esztétikailag teljesebb változatokban.

A dolgozat alapanyagai között szerepelnek az 1988 és 2001 között végzett észak-dunántúli terepmunkáim eredményei, a Johannes Kunzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde (Freiburg im Breisgau), a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, a Magyar Történeti Mondaarchívum, egyes megyei múzeumok néprajzi adattárának ide vonatkozó anyagai, továbbá irodalmi alkotások, amelyekben utalás történik a vörös barátokra, ismeretterjesztő filmek és az Internet megfelelői információi.

KUTATÁSTÖRTÉNET – MŰFAJI JELLEMZŐK

A szóhagyományozó népi kultúrának egyik tudományosan legkevésbé körvonalazott szelete a történeti tudással kapcsolatos megnyilvánulások összessége, mely a népköltészet egyik legrégebbi prózai elbeszélő műfajában, a népmondában – ezen belül a történeti mondában – jut leginkább kifejezésre. Ferenczi Imre szerint talán a monda formai egyszerűsége okozta azt, hogy mostoha módon bántak vele, és hosszú ideig elhanyagolták vizsgálatát.¹ Ha e műfaj tartalmát és formáját nézzük, akkor az ok inkább nem az egyszerűségben, hanem éppen a bonyolultságában rejlett, hiszen – a mesékkel ellentétben – fragmentális volta és a kötött szüzsé hiánya megnehezítette a mondák rendszerezését és feldolgozását. A korai gyűjtők a mitikus vonatkozásokat, míg az újabbak a mese ismérveit hiányolták történeti mondakincsünkben.

Hazánkban a tizenkilencedik század első évtizedeiben kezdődtek a mondai hagyományon alapuló költői feldolgozások, melyek elsősorban a nemzeti tudat erősítését szolgálták. Ezek többsége történeti mondákat vett alapul. A történeti mondák bizonyos csoportjai a millennium éveiben keltették fel a kutatók érdeklődését, és erre vonatkozóan az 1910-es években országos társadalmi gyűjtés is történt.² A vörös barátokra és a hozzájuk kötődő mondahagyományra azonban ekkor nem figyeltek fel.

A tizenkilencedik század második felében Pesty Frigyes és Mednyánszky Alajos is érdeklődött a templáriusok iránt, de az utóbbi összefoglaló munkája – amely nyilván a mondákra is kitérhetett – még életében elveszett, Pesty pedig az akadémiai székfoglalójában a templáriusok valós magyar történetét próbálta feltárni, itt-ott

¹ Ferenczi, 1966a: 5.

² Ferenczi, 1966a: 7.; Erdész, 1965: 3.

beleszöve a népi mondahagyomány adatait is, de csupán azokban az esetekben, ha bizonyító erejű okleveleket nem talált a tárgyalt településekre vonatkozóan. Kéziratos helynévtárban bőven szerepelnek vörös barátokkal kapcsolatos mondatöredékek. Nem tudni, hogy valóban ennyire elterjedt lehetett ez a hagyomány a Kárpát-medencében, vagy Pesty biztatta a helynévgyűjtőket kedvelt témája utáni nyomozásra, hiszen a gyűjtés közvetlenül akadémiai székhelyük elkészítése után zajlott.

Elsőként Szendrey Zsigmond kezdte meg a történeti mondaanyag rendezését és csoportosítását, a magyar történelemből ismert események és személyek szerint.¹ Összegzéseket is publikált az egyes történelmi személyekhez és velük kapcsolatos eseményekhez fűződő mondákról (a magyar történeti mondák katasztere),² de ezekből is kimaradtak a templomos-mondák. Talán fél évszázad alatt ennyit kopott volna e széles körben elterjedt hagyomány? Nem. Szendrey történeti monda alatt kizárólag a *magyar* történelem nevezetes hőseihez és eseményeihez kötődő epikus alkotásokat értette és a vándormondákat figyelmen kívül hagyta, ugyanakkor rendszerezésében a magyar történeti mondakincs is csak fragmentálisan jelenik meg. Hogy mennyire tévesen látta a történeti mondák lényegét, a következő megállapítása is rámutat: „A monda a historicus kezében olyan, mint egy tárgyi lelet: nem egy eltűnt falu, régi építmény helyére épen a népmonda vezette rá a kutatókat.”³ Szendrey munkásságát követően sajnos a történeti monda műfaja hosszú időre feledésbe merült, és ez napjainkra a történeti mondakincs erőteljes megkopását eredményezte, az új évezred pedig a teljes eltűnést, illetve a más folklórműfajokba – például az anekdotába – való beépülést hozza magával.

A MONDÁK MŰFAJI KRITÉRIUMAI ÉS SAJÁTOSSÁGAI

A mondagyűjtés kezdeteitől a huszadik század közepéig jellemző, hogy magát a fogalmat sem tudták pontosan meghatározni, így a mesével való összehasonlítás jellemezte a műfaji körülhatárolást. A német Grimm testvérek próbálkoztak meg ezzel először. A Német mondák előszavában megállapították, hogy a mese költőibb, a monda pedig történetibb. A mese egy csaknem tökéletes, önálló történet, a monda esztétikailag nem annyira teljes felépítésű, viszont valamilyen ismerethez, történelmi tényhez kapcsolódik.⁴

Grimméket követően a mondakutatók több jellegzetességet állapítottak meg, amelyeknek többségét szintén a mesével való összehasonlítás jellemezte. Theodor Benfey úgy gondolta, hogy a mese elsősorban szórakoztatni akar, a monda pedig tanítani. Friedrich Ranke szerint a mesét fikciónak, elejétől végéig kitalált történetnek tartja a nép, míg a mondát igaznak vélik. Max Lüthi azt figyelte meg, hogy a mondák általában rövidebbek a mesénél, egy vagy két motívumból állnak, és az előadásmódjuk is tárgyilagosabb. A mondák szereplőinek ábrázolása a valósághoz közelebb áll, mint a mesehősöké. Boedker a helyi mondák feltűnő gyakoriságára hívta fel a figyelmet, amelyek leggyakrabban történelmi személyhez vagy eseményhez kötődnek. Már a történeti mondák alcsoportjaként kezelte a helyi mondákat. Von Sydow úgy vélte, hogy a legtöbb monda rövid, egy epizódos történet, amellyel a hagyományos mondarepertoár és a változatok esztétikai értékének kopására is utalt.⁵

¹ Szendrey, 1922: 45-64.

² Szendrey, 1923-24: 143-149., Szendrey, 1925: 48-53., Szendrey, 1926: 29-35., 78-86, 132-138., 183-187., Szendrey, 1927: 193-198.

³ Szendrey, 1925: 1. (Zemplénummegyei néphagyományok)

⁴ Grimm Bűder, 1956: 7. (első kiadása 1816-18.)

⁵ Benfey, 1892: 158.; Ranke, 1935: 11-25.; Lüthi, 1962: 6-10.; Boedker, 1965: 139-145.; Von Sydow, 1948: 74.

A magyar történeti mondák kutatástörténeti kérdéseiről az utóbbi időben két összefoglalás is született,¹ így e munka a hazai vonatkozásokra itt csak nagy vonalakban tér ki. Az első jelentős magyar műfaji körülhatárolás Solymossy Sándor nevéhez kötődik, aki a *Magyarság Néprajza* harmadik kötetében a következőképpen definiálja a mondát: Alapja egy valóságos esemény – ez a reális központi rész – és egy olyan eseménysort találnak ki köré magyarázatképpen, amely a képzelet szüleménye. Tehát a monda a mese és az anekdota keveréke, következésképpen két különböző részből áll: a való eset (tapasztalt természeti jelenség vagy egy emberi lény ténykedése) és a rejtelmes vonás (fantáziatermék, amely megfeythetetlen voltánál fogva meghökkenítő hatású).² Solymossy definíciója Grimmék hatását mutatja, mivel a mondát a többi műfajhoz próbálja viszonyítani, és ezáltal határozza meg sajátosságait.

Honti János hasonlóan problémás jellemzést ad a mondákról 1939-ben készült tanulmányában. Lényegében igaz az a megállapítása, hogy a monda a valóság egy eleméhez, valami létező és ismert dologhoz kötődik és igényt tart arra, hogy elhiggyék. Ellenben csak részben fogadhatóak el azok az észrevételei, melyek szerint a monda tényekről számol be, elmúlt eseményeket mond el és nem fiktív, mint a mese, a mindennapi beszélgetések körébe tartozik, tehát nem költészet, hagyományos elbeszélő formája nincs, illetve nem elmesélik, hanem felidéznek, emlegetik, felelevenítik.³

A második világháború utáni mondatakutatók legteljesebb elméleti összefoglalásai Ferenczi Imre nevéhez kötődnek. Ferenczi a hazai ismert mondák alapvető vonásait öt jellemzőben látja: a társadalmi-ideológiai faktor, a pszichikai tényező, a perszonalifikációs-mitologikus ábrázolás, a kvantitatív jellegű formai instabilitás és a szemléletbeli relativitás. Mindezeket a mesével ellentétes ismérvekként határozta meg.⁴

Dömötör Tekla ugyancsak a meséhez viszonyítja a mondát: Mindkettő rendkívüli, csodás eseményekről számol be, de a monda csodához való viszonya más természetű. A mesehős nem rémül meg a rendkívülitől, a mesében a valóságot és a csodálatost nem választja el éles határ. Ezzel ellentétben a monda hőse megretten a rendkívülitől, reménykedik, szembeszáll a sorssal vagy éppen meghátrál. Tehát a monda valóságos, igazi emberekről szól, akik valódi emberként reagálnak a csodás eseményekre. A monda érzelmekről és indulatokról is beszámol, a mesével ellentétben. A mese világa olyan, amilyennek a világnak lennie kellene, a monda viszont az élet valódi konfliktusaira szépítés nélkül utal. A mese igazságot szolgáltat hőseinek, míg a mondai hőst gyakran élete egy tragikus pillanatában ismerjük meg, és a mondai igazságszolgáltatás legfeljebb az utókorra marad. Mindezeket összegezve, a monda az európai néphagyományban fellelhető rövid elbeszélés, amely a nép történeti, földrajzi, természeti tudását kerek történetbe foglalja, amit annak elmondója és hallgatója egyaránt igaznak hisz. A monda tehát azzal az igénnyel lép fel, hogy valóságos történésekről számoljon be. Költői műfajjá formálódása közben azonban a megtörtént eseményekből is tipikus történetet formál, amelyek megmagyarázzák az érthetlent, okozati összefüggésbe állítják a véletlent.⁵

A *Magyar Néprajz* ötödik kötetében Lengyel Dénes a következőképpen definiálja a történeti mondát: „A történeti népmonda olyan nevelő szándékú, oktató tartalmú, folyamatos, egységtű prózai elbeszélés, amely a történelem helyi eseményét – a nép érdekének megfelelően – hol a valósághoz híven, hol meg a csodás, a hőst vagy a helyzetet jellemző vándormotívumokkal adja elő.”⁶

¹ Landgraf, 1998: 15-58.; Magyar, 2001a: 7-25.

² Solymossy, 1992: 183-184. (1935-ben jelent meg először.)

³ Honti, 1962: 256-261.

⁴ Ferenczi, 1966a: 15.

⁵ Dömötör, 1998: 282-283.

⁶ Lengyel, 1988: 152.

A legfrissebb definiálási kísérlet Landgraf Ildikó nevéhez kötődik, aki négy fő jellemzőben látja a történeti mondák ismérveit. E mondák mesélői egy feltételezeten megtörtént eseményt típusba illesztve őriznek meg az emlékezetükben és idéznek fel. Landgraf az epikus műfajok rendszerén belül a történeti mondát a következő sajátosságokkal különíti el a többi műfajtól: sajátos időkezelés, lokalizálás és akklimatizálás, az epizódyszerű események, szituációk és hősök típusba sorolása és a jellegzetes hősalkotás.¹

A mondák csoportosításával hasonlóképpen többen próbálkoztak, akárcsak főbb ismérveik meghatározásával. Döntő többségük azonban a Grimm testvérek kategóriáit veszi alapul. Grimmék a mondákat két fő csoportba osztották, helyi és történeti mondákra. Helyi mondáknak azokat tartották, amelyek egy bizonyos földrajzi helyen vagy térségben terjedtek el, és az ott található földrajzi objektumhoz, várhoz, dombhoz, öreg fához, folyóhoz, tóhoz, szakadékhoz vagy egyéb különleges, feltűnő dologhoz, természeti jelenséghez, földrajzi adottságokhoz és azok keletkezéséhez kötődnek. A történeti mondák pedig szerintük történelmi személyekhez vagy eseményekhez kapcsolódnak, bennük a hős a fontos.² A templomos-monda példája szemléletesen mutatja ennek a felosztásnak a hibáit, hiszen mindkét kategória jegyeit tipikusan magán viseli.

Másfélszáz év tapasztalatára volt szükség ahhoz, hogy az európai mondanutatók határozottan elutasítsák a Grimm-féle felosztást. Az International Society for Folk Narrative Research 1963-as budapesti tanácskozásán négy fő csoportot állapítottak meg: eredetmagyarozó mondák, történeti mondák, hiedelemmondák és vallásos legendák. Ezek közül a történeti mondák a nép történeti-földrajzi érdeklődésére utalnak, nevezetes történelmi személyekről és eseményekről szólnak.³ A helyi mondát a történeti monda egyik alcsoportjává tették, amely kétféle lehet: természeti képződményekhez vagy emberi építményekhez kapcsolódó. A helyi monda meghatározása még ma sem egyértelmű, hiszen a fentiek mellett egy kisebb területen ismert mondát is értenek alatta, amely a mondák bármely alműfaja közül kikerülhet.⁴

A templomos-monda sajátosan magán viseli a történeti mondák rendszerezésének problémáit, hiszen a Dobos Ilona által meghatározott alcsoportok közül csaknem valamennyibe besorolható lenne (alapítási mondák, háborúk, hősökhöz fűződő mondák, bűn és bűnhődés), de éppúgy számos ponton kötődik a mondák többi alműfajához is. Egyes változatai a helyekhez fűződő mondák közé tartoznak, mások a háborúk és katasztrófák kategóriájába is besorolhatók. Dobos Ilona a hősök közé számítja a veres barátokat, Landgraf Ildikó a Bűn és bűnhődés csoportba, Magyar Zoltán helyi mondákként kezeli őket, a Magyar Hiedelemmonda Katalógusban pedig éppúgy találunk bizonyos altípusokat, amelyek rokonságot mutatnak mondanakörünkkel.⁵

¹ Landgraf, 1998: 38.

² Grimm Brüder, 1956.

³ Dömötör, 1964: 166-167.

⁴ Nagy, 1975: 363.; Landgraf, 1998: 24.; Dobos, 1979a: 522.

⁵ Dobos, 1970: 101-106.; Landgraf, 1998: 283.; Magyar, 2001b: 233-244.; Bihari, 1980: 131. (vöröscsuhás barát ül a kincsen); uo. 126. (szerzetesek elrejtett kincse van a barlangban)

A TEMPLOMOS REND

A templomos rend középkori egyházi lovagrend, melyet a keresztes háborúk idején, 1118-ban nyolc francia lovag alapított a jeruzsálemi zarándokok védelmére. Nevüket szálláshelyükről kapták, ugyanis a Jeruzsálemi Nagytemplom mellett kaptak helyet. (6. kép) Később nemzetközi lovagrenddé alakultak, tagjaik pedig szerzetesi esküt tettek. A rend idővel nagy vagyonnal rendelkező hadsereggé fejlődött, tagjait katonákká képezte ki. A lovagok tehát katonák és szerzetesek voltak egyszerre. Az adományok révén a templomosok nagy pénzkészletekhez jutottak. Ezek nemcsak nagy kiterjedésű és erélyesen igazgatott földbirtokaikból származtak, hanem azokból a kiváltságokból is, amelyeknek értelmében tizedet, az ellenőrzésük alá tartozó vásárokon helypénzt, az utakon pedig vámot szedhettek. Emellett akit a rendbe felvettek, köteles volt minden vagyonát a rendre íratni.¹

Tizedek, vámok, majorok, malmok, szőlők, erdők, fürdők, vásári vagy vadászati jogok, haszonvételek, bányák szintén voltak a templomos javak között. Bányászkodtak Liptó megyében, Selmezbányán emléküket őrzi a három barátakna (Münchenstollen) állatkerettel és halastóval, sőt állítólag a szliácsi savanyúforrást is ők fedezték fel. Vagyonukat mindig birtokvásárlásra fordították, például nagy földterületeket vásároltak a Rajna völgyében, ahol évszázadokon keresztül megőrződött emlékü a nép emlékezetében. Emellett a templomosok építettek ki először bankrendszert. Mivel a középkori utak nem voltak biztonságosak – a rablóbandák támadásai állandó veszélyt jelentettek –, a templomosok bevezették a váltólevél rendszerét. Gyakran kölcsönöztek királyoknak és püspököknek is. Mintegy tízezer katonai támaszpontjuk volt Európaszerte, és így alapos nyomást tudtak gyakorolni az uralkodókra, nemzetközi pénzpolitikájukkal pedig egyre inkább függő helyzetbe hozták őket.²

Fényűző életmódjuk egy idő múlva alapot adott a rosszindulatú gyanúsítgatásokhoz. 1305-ben IV. (Szép) Fülöp francia király a kiváltságos, nagy vagyona szert tett rendet eretnenség, istenkáromlás, hitetlenség, fajtalankodás, tisztátalan szellemekkel folytatott titkos üzemek, uzsora, összeesküvés és erkölcstelenség címén vád alá helyezte.³ Néhány főbb, konkrét vádpont: tagadták Krisztus isteni voltát, leköpték a keresztet, bálványimádók voltak, a rendbe történő felvétel paráznasággal párosult. Bálványimádó szertartásaikon olykor démonok is részt vettek, szép, fiatal nők alakjában, és ezekkel a nőekkel az egybegyűlt templomosok paráználkodtak. Az asszonyokat, akik teherbe estek tőlük, kitanították, hogyan szakítsák meg terhességüket, vagy titokban legyilkolták az újszülötteket.⁴ „Vádoltattak tehát a' Templaristák, ... a' Templarista által szüzlánnyal nemzett gyermekeket lassú tűznél megsütik, 's a' kiolvadt nedvvel bálványjokat megkenik.”⁵ Semmilyen gaztett nem minősült bűnnek szemükben, ha azt a rend érdekében és becsületük látszatának megóvására követték el, például a rituális gyilkosságok vagy a rituális csók. A per első tanúi olyan egykori templomos rendtagok közül kerültek ki, akiket kizártak a rendből, mert valamilyen gonosztettet követtek el vagy eretnekek voltak.⁶

A templomos rend megszüntetését indokolta az is, hogy tulajdonképpen funkciójukat veszítették, hiszen 1291-ban a keresztesek utolsó bátyja is elesett. A per

¹ Félegyházy, 1939: 281.; Gecse, 1980: 172-173.; Kowalski, 1975: 207.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 53.

² Pesty, 1861: 115.; Charpentier, 1992: 128-131.; Kirchner, 2000: 29.

³ Magyarország története, 1984: 1169.; Félegyházy, 1939: 281.; Kowalski, 1975: 210-211., Viz, 1988: 42.

⁴ Cohn, 1994: 108.; Knight-Lomas, 1999: 186.; <http://zafir.uni-miskolc.hu/?bolcsweb/szociologia/elmszoc/per.htm>

⁵ Holéczi, 1837: 103.

⁶ Knight-Lomas, 1999: 187., 231-232.; Charpentier, 1992: 148.

után V. Kelemen pápa a templomos rendet feloszlatta, tagjainak többségét pedig kivégeztette. Vagyonuk a johannitákra szállt, bár egy részére állítólag Szép Fülöp tette rá a kezét.¹ (19-22. kép)

A per vádpontjaiból eredhettek azok a történetek, amelyek a templomosok eretnokségéről és megromlott erkölcseiről szólnak.² Német mondakutatók is megfigyelték ezt a jelenséget. Gottfried Henßen írja: „Lehetséges, hogy ez ... még a rend Szép Fülöp francia király általi erőszakos felosztatásának továbbélésére utal. Mindenesetre a nép nem tud többet azokról az okokról, amelyek a kapzsi királyt ösztönözték, és így lett a lovagokból gonosztevő mondai hős, akiket az isten tékozló és bűnös életük miatt kárhozatra ítélte.”³ Leander Petzoldt szerint „Az egyházi propaganda a templomos rendről alkotott képet a néphagyományokban is negatívan befolyásolta, így lettek a lovagokból eretnekek és ördögszövegségek. Csak nagyon kevés mondában fordul elő igazságtalan üldöztetésük.”⁴ A fantáziálásnak alapot adhatott a rend nyilvánosságot kizáró titokzatossága, zártsága is. A magyar templomos-mondákra is igazak a fenti állítások. A nálunk vörös barátoknak nevezett rendtagok a mondák szerint nőket raboltak el, ezért szüntették meg rendjüket.

Az ezerkétszázas évek közepére a templomos rend birtokai behálózta egész Európát. Tíz tartományuk volt, ebből egy Magyarország, már a kezdeti időktől. A források szerint a következő területeken voltak birtokaik: Portugál Királyság, Aragóniai Királyság, Mallorca, Kasztíliai Királyság, Angol Királyság, Írország, Francia Királyság (Bretagne, Lauguedoc, Auvergne, Flandria-Németalföld), Lotaringia, Német-Római Császárság (Provence, Dél-Németország, Cseh Királyság), Magyar Királyság, Szicíliai Királyság, Apulia, Róma; központjuk a párizsi rendház volt. Cipruson is voltak birtokaik, de nagyon rövid ideig. Valószínűleg a rövid tartózkodás miatt Cipruson nem maradtak fenn a templomosokról történetek.⁵

A rend megszüntetése után a különböző országokban más-más módon viszonyultak a templomosokhoz. A templomos rend eltörlését leghatékonyabban és legteljesebben Franciaországban vitték véghez, más országokban nem volt ehhez hasonló vérengzés. A rendet egyszerűen feloszlatták Angliában, Spanyolországban, Olaszországban és Németországban. Németországban a templomosok nyíltan szembeszegültek bíráikkal, azzal fenyegették őket, hogy fegyvert ragadnak. A bírák ártatlannak nyilvánították ugyan őket, de a rendet feloszlatták. Ezt követően itt a templomosok a johanniták közé vega a Teuton Lovagrendbe vegyültek.⁶

Portugáliában és Skóciában csaknem teljesen elkerülték az üldöztetést. Mindkét országban sikerült a rendnek tovább élnie különféle álcák mögé rejtőzve. Skóciában más országokból is befogadtak menekült templomosokat. Itt soha nem került kihirdetésre a pápai bulla. Portugáliában a bíróság nem találta bűnösnek a templomosokat. Itt a rend tagjai tisztára mosták magukat a vádak alól, majd nevüket megváltoztatták: Krisztus Lovagjainak Rendjére. Angliában is jókora késéssel oszlatták fel a rendet. Ez lehetővé tette, hogy a templomosok illegálisba vonuljanak a brit szigeteken, és hogy titokban fennmaradjanak.⁷

Még Franciaországban sem sikerült a rend minden tagját letartóztatni. Némelyek megszöktek a börtönből, aztán erdei zsványok, útonállók, gyilkosok lettek. Általában

¹ Félegyházy, 1939: 281.; Kowalski, 1975: 210-211.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 56.

² Zombori, 1988: 85.

³ Henßen, 1947: 11.

⁴ Petzoldt, 1977: 296. oldali jegyzet a 428/a. számú mondaszöveghez.

⁵ Zombori, 1988: 84.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 157. (Ez a kötet 2. kiadása, Czinár Mór közreműködésével); Charpentier, 1992: 102.; Cohn, 1994: 95.; Pesty, 1861: 7.; Ciprusi adatok: Pesty, 1861: 66.; Gömöri, 1973: 26.; Ak: Tóth J. Attila, Győr., Testvére Cipruson él.

⁶ Hancock, é.n: 164-165.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 62.

⁷ Hancock, é.n: 165-166.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 61-62.

Franciaországon kívül alig-alig szenvedtek egyéb erőszakot a lovagok, mint hogy más lovagrendekbe beosztattak. Csak Csehországban mészárolták le azokat, akik lakásaikat elhagyni vonakodtak.¹

Magyarországon szelídebb kézzel nyúltak a lovagrendhez. Mátyás király korában állítólag még létezett a templáriusok rendje. A pápa 1312-es vienne-i bullája alapján a templomos javak a johannitákra szálltak, kivéve azokat, melyek Kasztíliaiban, Aragóniában, Portugáliában és Mallorcában léteztek, ezeket a pápa magának tartotta fenn. Magyarországon a pápai bullának ezt a részét nem hajtották teljes egészében végre, ugyanis Károly Róbert a birtokok nagy részét megtartotta királyi kincstárnak. A rend eltörlése után javaik nagy részét a jánoslovagok örökölték, de nem mindenütt. A templáriusok legnagyobb üldözői és kínzói a domonkosok voltak, javaikból azonban nem sokat kaptak. Telegdet a ferenciek örökölték, Fejéregyházát pedig a pálosok.²

A templomos rendnek női tagjai is voltak – írja Puskely Mária. Templomos lovagrendi nővérek (sorores) jelenlétére már a tizenkettedik századi dokumentumok is utalnak. A tizenharmadik század végén jelentek meg az önálló női monostorok, kizárólag európai területen (Firenze, Piacenta, Worms). Eltérően a többi lovagrendi soror betegszolgálatától, a templomos nővérek élete inkább szemlélődő jellegű lehetett. A lovagrend erőszakos feloszlása utáni években a női rendházak egy része megszűnt, illetve más rendhez csatlakozott.³

A rend ellen emelt vádpontok igazságtartalmát a mai napig ellentmondásosan értékeli a templomosokról szóló szakirodalom. Ma már többségében koncepciósnak tartják, és rehabilitációjukat szorgalmazzák. Megalakulásukkor ugyanis szigorú szabályok szerint éltek, a nép ajkán így élt nevük: Krisztus és Salamon templomának szegény lovagjai. Kezdetben valóban nagyon szegények voltak, a hagyomány szerint ketten ültek meg egy lovat. Az arcátlan szavak, a könnyelmű cselekedetek, a mértéktelen kacagás azonnali büntetést vont maga után. Kerülniük kellett a komédiásokat, a mutatványosokat, a bűvészeket, a könnyű dalocskákat, és egyáltalán, mindennemű bolondságot. Valószínűleg a kezdeti időszakban a rendtagok be is tartották ezeket a szabályokat. A templomosok azonban mindenekelőtt lovagok akartak lenni, ezért szerzetesi eszményüket alárendelték fő feladatuknak. A rend nem volt vezeklő típusú rend.⁴

A templomosok vezetői, nagymesterei idővel majdhogynem hűbéres uralkodók lettek, a feljegyzések szerint annyira felfuvalkodottak voltak, hogy nem félték sem istent, sem embert. Minél magasabban helyezkedett el valaki a rendi ranglétrán, annál kevésbé volt szerzetes, viszont annál inkább volt lovag és politikus. Az alacsonyabb rangúak azonban kemény és szigorú életet éltek. Még a legkisebb kihágást is korbáccsal büntették. Ez az élet azonban – a kezdeti célokkal ellentétben – nem volt mentes az örömöktől és a vidámságtól. A későbbi időkben a rend egyre türelmesebb, elnézőbb lett. A templomosok erkölcsi színvonalának hanyatlását mi sem bizonyítja jobban annál a középkorban általánosan ismert szólásnál, hogy „Úgy iszik, mint egy templomos!”. Sőt, állítólag róluk nevezték el a nyilvános házakat Tempelhaus-nak. Emellett előszeretettel fogadtak soraikba kiátkozott lovagokat is.⁵ Idővel egyre gőgösebbek lettek: „Doboka megyében Szék és Suk közt bizonyos keresztvitézekről regél a nép, kik jobbágyaik által éjjentén korbácsolatták a tavak vízszínét, hogy a békák brekegése álmukban ne zavarja

¹ Charpentier, 1992: 193.; Pesty, 1861: 63.

² Pesty, 1861: 63-64., 67., 115.

³ Puskely, 1998: 1281.

⁴ Puskely, 1996: 1036-1037.; Kowalski, 1975: 200-201.

⁵ Kowalski, 1975: 202-204.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 55.

a kereszturakat.” – írja Pesty Frigyes, bár megjegyzi, hogy ezek talán nem is templáriusok voltak.¹

Meg kell említeni persze azt is, hogy a rend tagjai – hagyományaiknak megfelelően – széles körű kórházi, gyógyító tevékenységet fejtettek ki. Nekik köszönhetően jöttek létre például Poroszországban a legrégebb menhelyek az elmebetegek és a bélpoklosok részére. A templomosoknak kötelezettségük volt a betegek ápolására, de ezt csakhamar elhanyagolták. Tegyük mindehhez hozzá még azt is, hogy például Malborkban a kórház mellett létezett még egy nyilvánosház is, amelynek működése fölött a rend szemet hunyt. A keresztény hagyományok tehát életmódjukban egészen furcsán keveredtek a lovagi erkölcsökkel és egyes, még a „pogány korból” származó germán, tehát a kereszténységtől idegen elemekkel.²

„Hajuk kurtára nyirott, szakálluk borzas, és hamuhintezett, önmaguk a vastól s naptól feketék legyenek, – így szólott Sz. Bernárd utasítása – szeressék a tüzes lovakat, de ne az ékes drága szerszámokat ... minden város, és vár pénzt s érlelmi szereket küldött eme ájtatos harcosoknak, minden haldokló javai egy részét nekik hagyományozá. ... némely hercegek s fejedelmek örökösökké tevék e két lovagrendet [másik a johannita rend], melyek jelvényeit még királyok is viselték. ... E roppant gazdagság és dús vagyon a templáriusok közt megtágítá a fegyelmet, és alig mult 30 év a rendszabály behozatala óta, Sz. Bernárd már ily szemrehányással illette a templomosokat: »Ti a lovakat selyemmel takarjátok be, a mellvért fölé nem tudom mi kelme félét öltötök, befestitek dárdáitokat, a paizsot, nyerget, zablát s sarkantyut arany, ezüst s drága kövekkel ékesítitek, holott a csatárhoz csak vitézség, buzgalom, vigyázatosság, gyorsaság s bátor vagdalózás illik. Ti szemeiteket hajzatokkal fátyolozzátok be, menésteiket hosszú öltöny akadályozza, finyás kezeiteket hosszú ujjakba burkoljátok, oktalan harag, hiu dicsvágy s földi birtok utáni ásítózás tenmagatok közt gerjeszt háborút.«³ Már 1208-ban, az albigensek elleni kereszties háború kezdetén megróttá őket III. Ince pápa is, keresztényhez nem méltó magatartásuk miatt.⁴ Krúdy írja a dunajeci kolostorukról: „Itt-ott repedezett szentkép látszott. A folyosó fordulójánál a megfeszített vasszobra állott. A feszületre egy farkasbőr bunda volt vetve.”⁵

Másrészt voltak olyanok, akik túlradó lelkesedéssel nyilatkoztak róluk. Például Wolfram von Eschenbach, aki 1195 és 1220 között megírta lovagregényét, a Parzivalt, a lehető legmagasztosabb szerepet ruházta a templomosokra, hiszen költeményében a lovagok a Szent Grált őrzik. A francia forradalom idején pedig újra felélénkültek a templomosokról szóló „legendák”, amelyek egyértelműen pozitív színben tüntették fel őket. De a francia forradalom óta sem kopott meg a templomosokat övező dicsfény. Például a tizenkilencedik század végén megalapították „Az Új Templomosok Rendje” nevű szervezetet Németországban és Ausztriában, az Egyesült Államokban a De Molay Társaságot. Nagy-Britanniában pedig ma is titokzatos rotary klubok veszik fel a „Templomos” nevet. Franciaországban ez az örökség különösen mélyen gyökerezik, sőt valóságos iparágga vált. A könyvesboltok tele vannak templomosokról szóló könyvekkel.⁶

A templomos rendről – Wolfram von Eschenbach Parzival-ját követően – több irodalmi alkotás is született. Ezek közül mindenképpen ki kell emelni Sir Walter Scott regényét, az Ivanhoe-t. Szinnai Tivadar írja a regény 1976-os kiadásának utószavában,

¹ Pesty, 1861: 121.

² Pesty, 1861: 121.; Kowalski, 1975: 212-213.

³ Oltványi, 1882: 154-155.

⁴ Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 63.

⁵ Krúdy, 1977: 458-462.

⁶ Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 63-65.

hogya a tizenharmadik század elején „Az egész világ Scottot olvas.”¹ Tehát a templomos rendről kialakult képet világszerte befolyásolhatta a regény. A következő, az Ivanhoe-ból válogatott idézetek a templomosokat jellemzik: „...a lovagiasság szabályait nagyon szabadon értelmezik a Szentföldön.”; „A templomosok legalább annyira szeretik az ezüstsékeket, mint a szép fekete szemek csillogását.” A főszereplő templomos mondja: „...egy vitéz lovag, aki háromszáz szaracént vágott le, nem tarthat számon minden apró kis vétket.” vagy „Személyes zsákmányomul a szép zsidó lányt szemeltem ki.” „Fogadalmam tiltja, hogy lányhoz közeledjem, hacsak nem par amours, titkon.” A templomos mondja a kínzásra kiszemelt zsidó fogolynak: „Nálad ezerszer különb és nevesebb foglyok haltak meg itt, e falak között, és sorsukról soha senki sem tudott meg semmit.” A zsidó válasza: „...egy templomosnak még a lélegzete is kegyetlenséget zúdít a férfiakra, és gyalázatot a nőkre!”²

Végül a templomos nagymester vallomása a regényben: „...egy maroknyi templomoson kívül, aki még ragaszkodik rendünk régi szigorúságához – szemem hiába keres olyan testvért, akit lelkem egész hevével magamhoz tudnék ölelni abban a meggyőződésben, hogy méltó a templomos névre!... Mert mit is mond a mi szabályzatunk, és testvéreink hogyan tartják be? – folytatta a nagymester. – Nem szabad hívságos világi díszeket viselniük, se tollforgót a sisakjukon, sem aranyat lovuk kengyelvasán vagy kantárján. De most ki jár ékesebben és hivalkodóbban, mint a Templom szegény lovagjai? ... Nem volna szabad olvasniuk – csak azt, amit a rendfőnök megenged – tilos előadást hallgatniuk, hacsak nem szent szövegeket, amelyeket étkezés közben felolvasnak nekik. Mindezt tudják, de hiába: füleik regösök dalait hallgatják, és szemük elmerül üres románcok olvasásában. Azt a parancsot kapták, hogy irtsák a mágiát és az eretnekséget; de lám – gyakran elhangzik a vád ellenük, hogy az átkozott zsidó kabala titkait tanulmányozzák és a pogány szaracénok varázsló tudományát. ... Víz kellene inniük, de manapság már a társaságbeli ficsúrok azzal kérkednek, hogy úgy tudnak inni, korhelykedni, mint egy templomos! ... megtiltották nekünk, hogy befogadjuk azokat a hitbuzgó nőket, akik kezdetben rendünkhöz tartoztak, szent rendünk nővérei voltak. ... szabályzatunk negyvenhatodik pontja rámutat arra, hogy asszonyi társaság segítségével az ősi ellenség már sok férfit letérített a helyes útról, amely a paradicsomba vezet. ... A kereszt katonái, akiknek úgy kellene kerülniök a nők pillantását, mint baziliszkus szemét, nyíltan tobzódnak a bűnben ... nemcsak saját fajtájuk asszonyaival, hanem az átkozott pogányok és még átkozottabb zsidók leányaival is!”³

Mikes Kelemen egyik levelében összefoglalta a rend rövid történetét és a lovagokat a következőképpen jellemezte: „A templaristák sok szép nevezetes hadi dolgot vittek végben. A jeruzsálemi királyok alatt igen elhíresedének, és a nagy hírrel igen sok jószágokat és kincseket gyűjtének Európának minden résziben. De a Szentföld elvesztése után a henyélés és a sok jószág megrontá őket, és a mindenféle mértéktelenségben elmerülének, főképpen a részegségben. Azért is mondják példabeszédben a franciák, hogy úgy iszik, mint a templarista. Az egész szerzetnek pedig veszedelmét két templarista okozá, akik a szerzetből kiűzöttetvén, a francia király előtt hamisan vagy igazán (mert azt még nem tudhatni valóságosan) bévádolák az egész szerzetet. A vádolás pedig ebből állott, hogy minden vitéznek, akit a szerzetben bévesznek, ellene kell mondani a Krisztusnak, és a keresztre kell pöknöni, és ha az asszonyoktól megtartóztatják is magokat, de más utálatos közösülés közöttök megvagyon. ... Erről egynehányféle könyvet olvastam. Némelyek azt tartják, hogy

¹ Scott, 1976: 510.

² Az idézetek a következő oldalakról származnak: Scott, 1976: 208., 209., 220., 225., 240., 357.

³ Scott, 1976: 381-382.

igazságosan bántak vélek, némelyek pediglen, hogy nem kellett volna oly kegyetlenül bánni vélek, és a sok ártatlant nem kellett volna a vétkesekkel esszeelegíteni, és a sok jószágokért voltak annyi ellenségi. Elég a', hogy jól vagy rosszul, de a hírek csak a könyvekben maradt mag. Még Magyarországon látni olyan romlott templomokat, amelyek övék voltak. De azt nem tudom, hogy a magyarok miért nevezik veres barátoknak, mert se a köntösökről nem nevezhetik, se barátok nem voltak, hanem hadiszerezet volt.”¹ (1-5. kép)

A templomosok rendje három csoportra oszlott, a lovagokra, papokra és szolgálókra. Ezek közül állítólag csak a lovagokat üldözte a francia király. A szolgáló testvérek két csoportra oszlottak: a fegyveresekre és a kézművesekre. A kézművesek jelentős része kőműves volt, mivel a templomosok rengeteg katedrális, templom építésében részt vettek. A túlélők egy része Franciaországban maradt és a tizenkilencedik századig működtették a rendet. Tőlük származik a szabadkőművesség mozgalma, akik a templomosok örököseinek tartják magukat. Más szerzők is megerősítik, hogy a megszüntetés után is tovább élt a templomos rend. 1779-ben Karl Gottlob Anton azt állította, hogy három helyen, Rómában, Kölnben és Nagyszombaton még régi öltözetükben és régi lakásaikban élnek templomos lovagok, akiknek azonban nem szabad lakóhelyüknél negyed mérfölddel messzebbre menniük rendi öltözetükben, mert különben törvényen kívüli csavargónak nézik őket. A tizennyolcadik században a szabadkőművesek felújították a rendet, és vissza akarták szerezni a templomosok ősi vagyonát. 1782-ben ezt a szervezetet feloszlatták, mert kiderült, hogy nagyon sok kalandor és csaló volt soraikban.²

TEMPLAMOSOK HAZÁNKBAN

Magyarországon már igen korán, négy évtizeddel a megalakulás után megjelenik a rend. A tizenkettedik század hatvanas éveiben tűntek föl először. Jelentőségüket bizonyítja, hogy az aranybulla hét eredeti példánya közül az egyiket náluk helyezték letétbe. Viszonzásul a lovagok alkalomadtán vérükkel fizettek a sok magyar adományért. A tatárjárás alatt állítólag az utolsó szálig feláldozták életüket. 1241-ben, a muhi csatában is részt vettek.³ Jókai Mór „A tatárfutás” című novellájában idézte fel a muhi csatát, és leírásában a templáriusok hőiesen küzdenek a király, IV. Béla oldalán: „Estefelé elesett a templariusok nagymestere, miután vitézei mind elhullottak egyenkint oldala mellől.”⁴ Holéczi Mihály írja: „De megtörtént a' siralmas tatárdulás hazánkban, ... Béla annak okáért nagy szorultságában a' Templaristákhoz folyamodott, s Oláh és Moldva ország' némelly részeit azon feltétellel adta 25 esztendeig való használatra nekik, hogy e' tartományokat mind népesítsék, mind pedig a' Tatárok ellen hatalmasan oltalmazzák.”⁵ Az oklevelek szerint egy Karop nevű magyar templomos nagymester vett részt például a tatárjárásban a magyarok oldalán⁶

A rendnek tagjai voltak főurak és fejedelmek is, sőt még II. Andrásról is azt terjesztették, hogy a templomos rend tagja volt, bár ennek igazságtartalma nincsen. Magyarországi működésüket néhány oklevél és fennmaradt irat bizonyítja. Ezek szerint a rend három osztályra tagozódott: lovagok, papok és szolgálók. A templomosok

¹ Mikes, 1990: 164-166., Íródott Rodostóban, 1726. március 13-án.

² Knight-Lomas, 1999: 256.; Kirchner, 2000: 12.; Kulcsár, 1984: 265., 267.

³ Patak, 1912: 5.; Magyarország története, 1984: 1170.; Magyar Művelődéstörténet, 1990: 411-412.

⁴ Jókai, 2000: 10.

⁵ Holéczi, 1837: 102-103.

⁶ Kachelmann, 1855: 97.

szigorú, zárt közösségben éltek, a helyiekkel nem keveredtek, így az utánpótlás is csak kívülről volt lehetséges.¹

Magyarországi letelepítésüket II. Géza mozdította elő. Először a Dunántúlon kaptak birtokokat, ahol sorra építették fel rendházaikat. Első rendházuk Csurgón volt. Csurgó 1164 óta hiteles templomos hely conventtel. Később Győrben is megtelepedtek. A királyi hatalom bizalmát élvezték, számos adománylevél szólt javukra. A főbb városokban, mint Esztergom, Buda, Székesfehérvár, Pozsony, szintén voltak rendházaik.²

Patek Ferenc szerint a tulajdonképpeni Magyarországon a rendnek aránylag kevés birtoka volt, mégpedig összesen öt településre bukkant az oklevelekben. Ezek szerinte a következők: A Somogy megyei Csurgón a templomos konvent emlékét egy 1163-as oklevél tartotta fenn. Esztergomban is volt egy házuk, melyet III. Endre egy oklevele említ. A Sopron megyei Keresztény község egyike a templomosok legrégebb birtokainak, már egy 1264-ben kelt oklevél is említi. II. Endre adományozta a templárius rendnek a Győr megyei Kóny (Coun) helységet. A felsorolt négy településen kívül csak a Győr megyei Szőlős nevű földről maradt fenn olyan oklevél, amely azt bizonyítja, hogy a templomosok birtokában volt. Pesty Frigyes szerint a templáriusok legtöbbször Horvát- és Dalmáthionban voltak, a Vág vidékén és a Kárpátok alján, kevesebben Magyarhon belsejében, erdélyi tartózkodásukról pedig legfeljebb a monda szól.³

Mint Holéczi Mihály írja, „Végre olly temérdek gazdagságra jutottak Európának minden tartományaiban, hogy milliommokra teltek esztendei jövedelmeik, 's mérközhettek akármellyik királlyal. Elterjedtek ők a' Magyar birodalomban is, 's erről kétség sem lehet nem csak a' folyvást fennforgó közhírnél, hanem 9-dik Gergely pápának Imre királyunkhoz írt azon levelénél fogva is mellyben ezt olvasni: Magistro et fratribus templi de Ungaria; de történeteink is világosan szólnak felőlük. Azonban valamint ide származások' idejét egész bizonyossággal nem szintúgy azt sem lehet minden kételkedés nélkül meghatározni, hol voltak klastromaik. Legbizonyosabb az Auranai Dalmáciaiban, Esztergomi, és Sáros vármegyében a' Keresztes Komlósi. ... 3-dik Béla 1175-ben nekik adta Golgoniczát. Imre nekik melly igen kedvezett 1198ban, leveléből kitetszik. »Magyar országban lakó ... Templaristáknak ... királyi oltalmunk alá vesszük: hogy a' mi felségünk pártfogása alatt örüllyenek, hogy szerencsésen gyarapodgyanak, és hogy tellyességgel soha semmiből ne adózzanak ... senki ne merje őket bántani, háborgatni.« ... András, a' 2-dik, az igen adakozó, kegyelmeivel őket elhalmozta. Nevezetesen 1217-ben akkori mesteröknek Magyar országban, Pontziusnak adta Klissza várát, hogy fráterekkel őriztesse; két esztendő mulva pedig más földeket is ajándékozott neki Horvát országban. ... Még ugyan azon András ... teljesen megengedte nekik, hogy akármelly alamizsnát és adományt elvehessenek.”⁴

Hazánkban is gyorsan elterjedt és meggazdagodott tehát a rend. Szinte valamennyi Árpád-házi királyunk tett adományokat részükre az ország különböző területein. Karácsonyi János szerint a templomosok Magyarországon nem voltak sokan (a Duna bal partján és a Tisza mentén már se házaik, se birtokaik nem voltak) és semmi jelebbet nem műveltek. 1311-ben házaik a jánoslovagokra szállottak. Pesty szerint Magyarországon a pápai bullának ezt a részét nem hajtották teljes egészében végre, ugyanis Károly Róbert a birtokok nagy részét megtartotta királyi kincstárnak.⁵

¹ Pesty, 1861: 120.; Kristó, 1994: 672.; Zombori, 1988: 150.

² Reiszig, 1925, I. kötet: 29.; Kristó, 1994: 672.; Zombori, 1988: 150., Puskelly, 1998: 1282.

³ Patek, 1912: 40-41., 44.; Pesty, 1861: 86.

⁴ Holéczi, 1837: 99., 101-102.

⁵ Karácsonyi, 1915: 73.; Pesty, 1861: 67.

Az 1309-es Budai zsinat aktái alapján valószínű, hogy bár ekkor már javában folyt a per Franciaországban, Magyarországon a rend még teljes birtokában volt javainak, hatalmának és kiváltságainak. A rend magyarországi feloszlásával kapcsolatban nagyon érdekes, hogy bár a per nálunk 1310-ben megkezdődött a templomosokkal szemben, mégis a következő évben teljes szabadságban, jogaik teljes birtokában rendelkeztek javaikról: ekkor ugyanis András, szentmártoni (Verőce vármegye) templomos praepositor két oklevelet adott ki, melyekben birtokokat adományoz. Olyan a két oklevél hangja, mintha a rend még hatalma és dicsősége tetőpontján állna. Lehetséges, hogy a magyar templomosok nem voltak tisztában az őket fenyegető veszély nagyságával.¹

A legelső adat, amely a rend elleni szankciókról tesz említést, 1310 nyaráról származik: ekkor veszi el tőlük Károly Róbert Nekcha birtokát és kegyvesztettnek minősíti őket. Nekcse Eszék közelében fekszik, a középkorban Baranya vármegyéhez tartozott. „Károly király 1310. évi szept. hó 4-én kelt adománylevelével, egyik legodaadóbb hívének az Abák nemzetségéből származott Lipóczi Sándor fia Sándornak adományozta a templomosok azon Nekcse nevű földjét, melyet Sándor öse Jula bán a saját Nekcse nevű birtokából hajdan kihalított és a templomosoknak adományozott.”² A templomos birtokok közül a Verőce megyei Nekchén a rendnek szent Márton tiszteletére emelt temploma és talán rendháza is volt.³

A templomosok számára volt egy-két menedékhely kijelölve, például Novavesz, Zágráb mellett. Némely források lehetőnek tartják, hogy a lovagrend megszüntetése után Szalka (Trencsén vármegye) lett tagjainak menekülési és eltemetési helye. Magyarországon Károly Róbert megengedte a templomosoknak, hogy a János-vitézek közé vegyülve folytassák mindennapjaikat. Birtokaik többségét hazánkban is a johanniták kapták meg.⁴ Mindössze egyetlen adat utal arra, hogy a templomosok javaiból a német lovagrend is részesült volna: „A templomosok jószágai a német rendre szállottak Némethonban és nálunk.”⁵

Figyelemre méltó tény, hogy a legújabb szakirodalom szerint korántsem volt akkora vérengzés Európában, mint ahogy azt eddig gondoltuk. Magyarországon is szelídebb kézzel nyúltak a lovagrendhez. Állítólag Károly Róbert nem engedett meg olyan vérengzést, mint amilyen Franciaországban zajlott. A hazánkban működő szerzetesek a királynál elérték, hogy a johanniták közé vegyülve folytathassák ténykedésüket. Ennek lehet a következménye, hogy még a tizenötödik században is vannak nyomaik nálunk. Állítólag Mátyás király idején világi emberek, katonák és kereskedők is laktak velük együtt. Mátyás említette is egy pápának írt levelében, hogy szórványosan még élnek hazánkban templomosok. Ekkor persze már nem töltötték be eredeti funkciójukat, hiszen nem szerzetesként éltek.⁶ A templomos rend iránti érdeklődés manapság nemcsak Franciaországban, de hazánkban is reneszánszát éli. Népszerűségük oka Pesty Frigyes szavaival élve: „A középkor legnevezetesebb két alakja a barát és a lovag valának; a lovagszerzetes mind a kettőt egyesítette magában.”⁷

¹ Reiszig, 1925, I. kötet: 93.; Patek, 1912: 29-30.

² Reiszig, 1925, I. kötet: 90., 93.

³ Patek, 1912: 44.

⁴ Patek, 1912: 33.; Pesty, 1861: 66., 105.; <http://communio.hebc.hu/vigilia/9902dre.html>. Lap 3/5-4/5

⁵ Hetényi, 1841: 84.

⁶ Knight-Lomas, 1999: 256.; Pesty, 1861: 61., 63-66.

⁷ Pesty, 1861: 123.

A MONDAKÖR JELLEMZŐI EURÓPÁBAN

A templomos-monda korábbi elterjedtségére és népszerűségére többen felhívták a figyelmet, bár ezek a megjegyzések mindmáig visszhangtalanok maradtak. Elsőként Ipolyi Arnold írta 1859-ben, hogy közismerten „a templomosokról hagyomány egyike szinte a leggyakoribbaknak, melyekkel régi várak építése vagy sajtószerűsége régebbi faragványokkal díszített egyházak alapítása ... véleményeztetik.”¹ Pesty Frigyes ugyanezt figyelte meg: A templomosok lakhelyeinek, zárdáinak, birtokainak és templomainak száma korántsem olyan nagy, mint ahány monda kötődik hozzájuk. Majdnem minden vár- vagy templomromhoz ragad valami monda a templáriusokról. Lehetséges azonban, hogy nem volt mindenütt konventjük vagy kúriájuk, ahova a nép képzelete helyezi őket, de patrónusi vagy egyéb jogokat azért gyakoroltak, kisebb birtokuk volt vagy tizedet szedtek. Patek Ferenc szerint is a tizenkilencedik században még az elhagyott, romba dőlt egyházi épületek nagy részét a nép a vörös barátok, templomosok kolostorának tartotta és nevezte.²

Dobos Ilona már kissé bizonytalanabban, de hasonlóképpen vélekedik, csaknem egy évszázaddal későbbi megfigyelései alapján: A magyar nyelvterület *talán* egyik legelterjedtebb több epizódos mondaköre a vörös barátokhoz kötődő történetek összessége.³ A szóhagyományról készült feljegyzések, régészeti és levéltári anyagok, valamint a történeti források bizonyítják, hogy hazánk nagyon sok régiójában élt a vörös barátokkal kapcsolatos mondakör még a huszadik század közepén is. *(1/a térkép)*

A templomos-monda népszerűségére nemcsak nálunk, hanem Nyugat-Európában is többen felfigyeltek. Matthias Zender például azt írta a luxemburgi mondakincset vizsgálva, hogy az egyetlen templomosok által lakott település a Nyugat-Eifelben Roth volt, Vianden mellett, ennek ellenére a nép Luxemburgban majdnem minden településre templomosokat helyez. Nikolaus Gredt ugyanerről a területről gyűjtött mondák alapján azt állapította meg, hogy a nép szerint a régi várak és kastélyok többségét a templomos lovagok építették és ők voltak az első lakói is. Ez vonatkozik az egykori ehneni várra is, bár a valóságban sohasem éltek ott templomosok.⁴ *(1/a térkép)*

A Rajna-vidékről és a Nyugat-Eifelről szóló mondakötetek gyűjtői és szerkesztői közül hárman is egy sajátos törvényszerűsége hívják fel a figyelmet: A hagyomány a *római kori romokhoz* kapcsolja leggyakrabban a templomos-mondákat. A luxemburgi Nikolaus Gredt és a német Gottfried Henßen mellett Matthias Zender foglalja össze a legteljesebben ezt a jelenséget. Zender szerint a leggyakoribb templomos-mondák római (ritkábban középkori) romokhoz kötődnek. Ez a motívum onnan származik, hogy a középkorban – a tizennegyedik századtól a tizenhatodik századig – jellemző volt, hogy a német történetírók templomos településként tüntették fel a saját városukat, Dél- és Közép-Németországtól kezdve egészen Észak-Sziléziáig. Ezekből a városokból került a falvakba ez a motívum, és idővel átvándorolt az ottani romokra. Ez a motívum domináns a Rajna-vidéken, illetve a Nyugat-Eifel hegységben, a szomszédos Luxemburgban és Lotaringiában is. A Nyugat-Eifelben majdnem minden településről azt tartják, hogy ott templomosok laktak. Zender szerint nem minden mondára érvényes azonban az, hogy a városban keletkezett és onnan vándorolt át vidékre, hanem előfordult az is, hogy a paraszt a városban hallotta az ottani mondát és otthon, a falujában elmesélte, hogy itt és itt templomos lovagok laktak. Aki hallotta a történetet,

¹ Ipolyi, 1994: 97. oldal 2. lábjegyzete

² Pesty, 1861: 79.; Patek, 1912: 31.

³ Dobos, 1971: 142.

⁴ Zender, 1966: 39-40.; Gredt, 1963: 541., 1113. sz. szöveg: Die Tempelherren zu Ehnen und ihre Schätze

és a saját földjén szintén voltak omladékok, azt gondolta, biztosan ott is templomosok laktak.¹

A fenti szerzők konkrét példákat nem hoznak fel, az egyetlen település a luxemburgi Ettelbrück, amelyről tudjuk, hogy ott római emlékek találhatóak. A tárgyalt helyszínek közül azonban több ország területéről is lehet ide vonatkozó adatokat említeni. A teljesség igénye nélkül, hazánkban Ács, Barátföld-pusztá, Sokorópátka, Nyergesújfaló, Tokod, Óbuda, Zalavár, Pilismarót, Szlovákiában Writsko, Ausztriában Petronell, Spanyolországban pedig San Bartolomé őriz római kori emlékeket.

Matthias Zender elképzelése a templomos-monda terjedéséről egyébként a pár évvel korábban megjelent, majd széles körben elterjedt Naumann-féle „gesunkenes Kulturgut”-elmélet hatását mutatja,² mely szerint a nép a felsőbb osztályok (ez esetben a városiak) műveltségét vette át vagy utánozta. Zender bármennyire is igyekszik kétféle variációval előállni a terjedést illetően, elgondolásai lényegében nem különböznek egymástól. Mindkettőnek a lényege, hogy egy városi monda falun is befogadást nyert. Utolsó megjegyzésével azonban önkéntelenül utal a lényegre: valójában a várak és romok segítettek elő a történetek lokalizálását és akklimatizálását. Az *I/a. és I/b. térképeken* látható, hogy többségében nincsen összefüggés a templomosok egykori birtokai és a monda előfordulási helyei között. A valós birtokok ábrázolásánál a korai helyírók és monográfusok információit is figyelembe vettem (Korabinszky, Kolinovics, Pesty Frigyes stb.), bár írásaikban nem mindig csupán az oklevelekre alapoztak, sokszor vettek figyelembe néphit-adatokat is, melyekre munkájukban nem hivatkoztak. Azokban az esetekben, amikor e monográfiák folklór-közlésekre nem utaltak, az említett településeket valós egykori templomos birtokként kezeltem. Azoknak a helyszíneknek a nagy részét tehát, ahol a térkép valós birtokot és folklór-közlést is feltüntet, a monda előfordulásának legkorábbi lejegyzéseként tarthatjuk számon. A leíró részben településenként utal erre a munka.

Mint e dolgozat is bizonyítja, a néphagyományban a *templomosok ambivalens megítélése* Európa-szerte jellemző. Az évszázadok folyamán – egészen napjainkig tartó folyamatként – a templomos rend valós történetére ráakódott egyfajta okkult-misztikus réteg, a Frigyládával, a Szent Grállal vagy torinói halotti lepellettel kapcsolatos elképzelésekről. Figyelemre méltó jelenség, hogy az ismeretterjesztő műveket nem olvasó, tudását döntően a szájhagyományból merítő paraszti réteg körében ezek az elemek nem tudtak meghonosodni, annál inkább nyertek teret a per vádpontjaiból kiinduló profán vonatkozású történetek, a szerzeteshez nem méltó életet élő templomos lovagokról.

Kevésbé árnyaltan, de jól figyelte meg Matthias Zender ezt a jelenséget: „A felsőbb néprétegeknél a templomos-mondák a rend történetével kapcsolatosak és történeti szempontból hitelesen őrződtek meg, míg az alsóbb néprétegeknél a templomosok rablólovag képében élnek.”³ „Csak néhány monda szól a templomosokról, mint rendről, ez esetben pozitív hősök, míg a legtöbb esetben a »templomos« kifejezés csak egy jellemző megnevezése a rablólovagnak.”⁴ Paul Zaunert az azonos társadalmi rétegek körében gyűjtött narratívákon belül figyelte meg a templomosok Janus-arcú jellemzését: „Délelőttönként még többnyire egyházi feladatokat láttak el, amelyeket a rend előírt számukra, délután és éjszakánként viszont rabolni jártak.”⁵ A dolgozat az elemző részben konkrét példákon keresztül mutatja be ezt a jelenséget, a *2. térkép* pedig azt mutatja, hogy a templomosok népi megítélése Európa-szerte elsősorban negatív, de

¹ Gredt, 1963: 532.; Henßen, 1947: 11.; Zender, 1935: 11.; Zender, 1966: 39-40.

² Naumann, 1923: 3-7.

³ Zender, 1935: 11.

⁴ Zender, 1966: 39-40.

⁵ Zaunert, 1924: 269-270.

pozitív és indifferens tetteikre is van példa. Többségében azokon a területeken jelennek meg pozitív hősként a mondákban, ahol a rendnek háza vagy birtoka volt.

További jellemzője a templomos-mondáknak, hogy több típusból kontaminálódott *mondaciklust* alkotnak. Alapvetően a *történeti mondák* közé soroljuk a templomos-mondát, egyrészt az azonos főhős okán (ilyen értelemben hősmonda is), másrészt funkciójuk alapján, hiszen mesélőik történeti tényként fogadják el e mondákat. Valójában azonban a legtöbb esetben *hiedelemtörténetbe* átcsapó történeti mondáról van szó, további konkrét példával igazolva Magyar Zoltán általános megállapítását: „...az ismert folklórananyagot áttekintve szembetűnő, hogy a történeti monda egyik legjelentősebb forrása a néphit, amely főként két átmeneti jellegű mondacsoportban: a kincsmondákban és a »bűn és bűnhődés« típusú narratívákban csúcsosodik ki.”¹

Másrészt e mondakör a *vándormondák* jellemzőit is magán viseli abban az értelemben, hogy vándormotívumok összességéből rekonstruálható a templomosokkal kapcsolatos történetek három jellemző szűzsége (virtuális archetípusai). (*A típusok alapelemei I-II. című ábrák*) Ahogy már Will-Erick Peuckert is megfigyelte, a történeti mondák fő sajátossága az aktualizálás és lokalizálás. A monda egyszerre helyhez kötött, ugyanakkor vándormotívumok is megjelennek az egyes változatokban. Christiansennek a vándormondákat a nemzetközi mondakincsben széles körben elterjedt történetekként definiáló meghatározásából merítve Szentmihályi Imre a vándormondát olyan több motívumból álló színes elbeszélésnek tartja, amelyben a típus vándorlása jól kimutatható. E monda szerinte nagy területen található meg, és a változatok egymással – egy-egy típuson belül – láncolatossággal összefüggésben állanak.² A monda európai elterjedtségét és lehetséges vándorlási útvonulatát a *I/a. és I/b. térképek* mutatják be.

Esetünkben talán a *telepítések* befolyásolták vagy határozták meg a templomos-mondák vándorlását. A tizenharmadik században például a Rajna-vidékről jöttek szép számmal telepések a Magyar Királyságba, de a Német Birodalom többi vidékéről is előfordultak, többségében római katolikus vallású betelepülők: az osztrák örökös tartományokból, Bajorországból, Württembergből, Elzász-Lotaringiából, sőt még Sziléziából is. Nyilván nem lehet véletlen egyezés az, hogy éppen e vidékekről vannak a német nyelvterületről templomos-monda gyűjtések. Kiegészítendő ezt a megfigyelést, a telepések döntő többségében azokban a régiókban telepedtek le hazánkban, ahonnan a legtöbb templomos-monda-gyűjtés származik: a nyugat-dunántúli határvidéken, a Dunántúli-középhegység területén, illetve a mai Pest és Somogy megyék területén.³

A telepítések egyik időpontja egy figyelemre méltó jelenségre mutat rá: a bevándorlók éppen abban a történelmi időszakban csöppentek bele a magyar valóságba, amikor II. József feloszlatta a szerzetesrendeket, és a barátokat kiűzette kolostoraikból. A monda talán ettől nyert újabb aktualitást, vagy éppen ekkortájt épült be a magyar néphagyományba, hiszen például a Rajna-vidéki telepések, látva a magyarországi történéseket, párhuzamot vonhattak az általuk már ismert templomos-monda motívumai és a magyarországi személyes tapasztalataik között. Talán éppen ez a magyarázata annak, miért éppen II. József játssza legelterjedtebben a főszerepet a magyar mondák szerint a rend felszámolásában. Bár a nyugat-európai és a magyar változatok számos

¹ Magyar, 2001a: 15.

² Peuckert, 1962: 1641-1676.; Szentmihályi, 1958: 15.; Christiansen, 1958.

³ Bertényi-Gyapay, 1992: 287.; Bottlik, é.n. A teljesség igénye nélkül említek néhány példát német lakosságú településekre, amelyekről van templomos-monda változatunk: Baranya megyében például Mecseknádasd és Hidas a 19. század végén német többségű települések voltak (Bottlik, 2001: 290., 1. ábra). Keszthelyen és Pilisszentkereszten a 18. század első felében német családok is feltűntek. A német lakosság azonban a múlt század második felére elszlávosodott (Manga, 1973.: 221.). A 19. század közepén Barátfalván, Bártfán, Beregszászon és Daruváron is jelentős volt a német lakosság (Fényes, 1984.). A Dunántúli középhegységből Bakonyjákó, Bakonyszücs, Nagyvázsöny, Zsámbék, Nyergesújfalú, Veszprém, Hánta és Máriaalom volt többségében német lakosságú az elmúlt kétszáz évben (Bottlik, é.n.), Dunaföldvár, Esztergom, Isztimér és Gyórsövényház pedig még a nyolcvanas években is jelentős német kisebbséggel rendelkezett (Bottlik Zsolt szíves közlése).

ponton eltérnek egymástól, mégis rengeteg párhuzam van (kincs, alagút, kísértetek, elsüllyedés, rablólovagok, nőrablás, a barátok meggyilkolása stb.).

A dolgozat ezeket az egyezéseket és különbségeket vázolja fel a továbbiakban. A *leíró* és a *strukturális-elemző* rész kettősségével a lokális és a regionális szempontokat megjelenítve mutatja be a mondakör helyi motívumainak településenkénti összekapcsolódását és a motívumcsoportok földrajzi elterjedését. Dobos Ilona megállapításából kiindulva – a motívum inkább nemzetközi, míg a típus lokálisabb, utalásokat tartalmaz a helyi hagyományokra¹ – a szövegek feldolgozásakor és rendszerezésekor a mondák legkisebb tartalmi elemét, a motívumot vettem alapul, minden egyes narratívát a legapróbb részletekig lebontva.

A leíró résznél – amely a motívumokat országoként, ezen belül tájegységként, illetve településenként mutatja be – az egyik legnagyobb problémát az jelentette, hogy a földrajzilag szerteágazó anyagot milyen kategóriák szerint célszerű rendezni. A nem földrajzi értelemben vett Kárpát-medence egységben kezelését nehezítette, hogy a határon túli magyarok lakta területeken kívül egyes szomszédos országok más régióiból is vannak templomos-mondáink. Hosszas mérlegelés után a nemzetiségek mondáit Európa valamennyi országában ahhoz az államhoz soroltam, amelynek területén ma található. Vonatkozik ez éppúgy a burgenlandi és délvidéki településekről származó változatokra, mint a sziléziai vagy lotaringiai mondákra, illetve a mai német-luxemburgi, a német-holland, a német-belga, a belga-luxemburgi, a belga-holland, a belga-francia és a luxemburgi-francia határvidékeken élő mondákra. Az elemző rész fejezetei az esetek többségében a leíró részben található országok és tájegységek sorrendjét követik.

Az egyes államok területén belül – a határainkon túl a hagyományoktól eltérően nem a régi vármegyék szerinti felosztást követtem, hanem – azokban az esetekben, ahol a néprajz által használt elnevezése nincs az adott régióknak, úgy földrajzi vagy közigazgatási elnevezéseket használtam.² Ez különösen a nyugat-európai települések esetében volt célszerű megoldás. A strukturális-elemző részben a települések említésekor azt a tájegységet is feltüntettem, amelyhez a leíró résznél besoroltam. Mivel földrajzilag nagy területről származnak a mondák, a települések beazonosítását egyes fejezeteknél térképmelléletek segítik. Az elemző részhez csatolt térképek alapján az egyes motívumok földrajzi fellelhetősége, így a vándormotívumok elterjedtsége is nyomon követhető. A leíró részből kitűnik, hogy a mondatípus valóban él Európa, így a magyar nyelvterület jelentős részén is, de vannak olyan gócpontok, ahol intenzívebben őrzik, mint például hazánkban a Nyírségben, a Hegyalján, a Bódva völgyében, a Pilisben és a Sokoróalján, a német nyelvterületen pedig Sziléziában, Lotaringiában, Limburgban, a Rajna-vidéken és az Eifel-hegységben. Ezek többsége ma határ menti terület, különösen Nyugat-Európában.

¹ Dobos, 1970: 107.

² Szlovákia magyarlakta területeit többségében a folyóvölgyek szerint tagoltam, emellett próbáltam alkalmazkodni a Kósa László és Filep Antal (1975. A magyar nép táji-történeti tagolódása) által meghatározott, meglehetősen hiányos tagoláshoz is.

A TEMPLOMOS-MONDA ELŐFORDULÁSI HELYEI

MAGYARORSZÁG

Észak-Dunántúl

A *Kisalföldön*, Győrben és közvetlen környékén több olyan település található, melyeket a források egykori templomos birtokként tartanak számon, emellett jelentős azoknak a falvaknak a száma, melyekben még napjainkban is él a vörös barátok mondája, azaz a templomos-monda.

A templomosok Magyarországon elsők között **Győrben** telepedtek meg. A tizenkilencedik századi monográfiák szerint itt rendházat is emeltek.¹ Rupp Jakab meg is jelöli a helyet, ahol a templomosok kolostora állt: „eredetileg a templomosoké volt Győrött azon a halmon fekvő fürdő, mely hajdan vár volt.”² A győri vár alatt, közvetlenül a Mosoni-Duna partján feküdt Pataháza. Ez a városrész (jelenleg Révfalu) ma már a település szerves része. A hagyomány szerint itt volt a vörös barátok kolostora.³ A győri rendház tartozékaiként említenek még többet egy majorságot Győr és Baráti között, Kismegyer határán, a Királyföld alsó részén, illetve Nádorvárosban egy jobbágytelket. A Győr és Baráti közötti terület neve a vidék népének szójárása szerint a tizenharmadik század közepén még Jánospap országa volt. Ezt a nevet először egy 1260-as oklevélben találjuk. Többet lehetségesnek tartják, hogy ezt a birtokot a johanniták a templomosoktól örökölték. A határjárasi iratok szerint ugyanis a szóban forgó terület másik neve Keresztes barátok majorja⁴

Győr környékén, **Nyúlon** és **Écsen** szintén vannak templomos lovagok jelenlétére utaló feljegyzések. A győri rendház tartozékaiként szerepelnek az écsi és nyúli szőlőhegyen lévő szőlők. Ezeket a későbbi források a johanniták tulajdonaként említik. A johanniták a templomosoktól örökölhették ezt a területet, mivel egy Écs történetében szereplő adat szerint a johanniták 1373-ban szereztek a falu határában szőlőbirtokot. A écsi és nyúli út mellett ispotályt is emeltek. A János lovagok nyomai a tizenhatodik században szűntek meg Győrben és környékén, a források szerint ekkor már templomuk is romokban hevert.⁵ Écsen napjainkban már nem ismerik a templomos-mondát, de Nyúlon még vannak töredékei: „Állítólag remeteként laktak, ezerhatszáz-ezerhétszáz évesekben. Pincéjük volt és alagút is.”⁶

Bár több települést tulajdonítanak a templomos rend egykori birtokának Győr környékén, valójában oklevél csak egy Győr megyei **Szólós** (Szöllös, Szeüleus) nevű földről maradt fenn. Nem tudni, hogy Szólós mikor került a rend birtokába, de 1210-ben ugyanitt szántó és erdőterületet örökölt a pannonhalmi szentmártoni apátság. Ezzel megkezdődtek a súrlódások a templomosok és a szentmártoni apátság között, és 1248-ban per is indult a földekért. Az 1249-es ítélet szerint a felek fele-fele arányban osztottak, a templomosok a vízállásos földeket és szőlőket kapták meg, melyeket

¹ Reiszig, 1925, I. kötet: 9., 29.

² Rupp, 1870: 427.

³ Ak: Tóth László, Győr, Sajat gyűjtés, 1999.

⁴ Reiszig, 1928, II. kötet: 73.; Pesty, 1861: 65. oldal lábjegyzete; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 151.; Bedy, 1939: 41.; Fehér, 1874: 620.; Rupp, 1870: 427.

⁵ Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 151.; Reiszig, 1928, II. kötet: 73.; Bedy, 1939: 41-42.; Fehér, 1874: 620.; Rupp, 1870: 428.; <http://www.sokoro.hu/ecs/tortenet.html>, Lap 1/2, 2/2.

⁶ Ak: Esztergomi Józsefné Tóth Gizella, Nyúl, Sajat gyűjtés, 2000.

korábban ők ültettek. A szentmártoniaknak az erdők jutottak. Innentől kezdve nem tudni, Szőlősnek milyen sorsa volt.¹

Ménfőcsanakon (ma Győrhöz tartozik) a Világosvár nevű hegyen a szájhagyomány szerint vörös barátok éltek. Ezen a helyen, a ménfői hegy legmagasabb pontján, a ménfői, csanaki és kisbaráti határok összeszőgellésénél, 1615-ben a vármegye váracsot építtetett. A törökök lerombolták, de helyét, melyen most egy nagy kereszt áll, máig is Világosvárnak nevezik. A közelben a tizenötödik század végéről a johanniták tevékenységéről vannak adatok.² A monda szerint ezen a helyen egy kolostor állt, amelyben állítólag vörös barátok laktak. Ennek azonban nem volt már nyoma a huszadik század elején. A falu lakói pedig már a mondát sem ismerték a hetvenes évek végén.³

Mezőörsön a barátok kolostora a hagyomány szerint a Börcze dombon állott. Még a tizenkilencedik század közepén is láthatók voltak a község keleti és nyugati oldalain húzódó úgynevezett gyűrűk sáncai, melyeket a tagosításokkor betemettek. I. Endrének vára is volt itt. Az említett kolostort a vörös barátokénak tulajdonítják a környékbeli.⁴

A *Duna menti Ács* mellett van egy nevezetes örvény. Ott hajdan egy vár volt, és a hagyomány szerint most is ott van a várrom a víz alatt. Egyszer egy bűvár látta is, de nem mert bemenni a bejárati ajtón keresztül, mert nem tudta, hogyan fog kijönni. Ács határában sok római régiséget is találtak.⁵ **Koppánymonostoron** van egy domb, amelyre ha rááll valaki, úgy zúg a lába alatt, mintha üres volna belül. Valószínűleg rejtekhely vagy pince van alatta. A barátokkal hozzák összefüggésbe.⁶

A *Fertőmelléken*, **Széplakon** (ma Fertőszéplak) Pesty Frigyes véli a templomosok emlékeit felfedezni, Fényes Elek leírása alapján. Eszerint a **Szentmiklós** (ma Fertőszentmiklós) felé vezető út mellett van egy árkokkal kerített nagy négyszögletes térség, melyen a helyi monda szerint a vörös barátok zárdája állott, és ezt a helyet a nép Várhelynek nevezi.⁷

A Hanság peremén két helyszínhez kötődően él a vörös barátok mondája. A *Tóközben*, **Fehértó** és **Gyórsövényház** között fekszik a Feneketlen tó. A Hany mocsaras-lápos területén itt süllyedt el a fejetlen barátok kolostora. Ehhez a tóhoz kísértethistóriák és egyéb hiedelemtörténetek kötődnek. E mondák, illetve anekdoták motívumaik alapján vizsgált mondakörünkbe sorolhatók.⁸

A vörös barát mondák másik színhelye **Barátföld-puszta** a *Mosoni-síkságon*. Jelenleg is lakott hely, bár csak néhány házzal. Itt állt hajdan a vörös barátok kolostora. A szomszédos **Mosonújhelyen** (mindkét hely Mosonszentmiklós része) ma is ismerik a vörös barátok mondáját, itt a kincskereső és az alagút-motívumok dominálnak: Barátföldről a helybeliek szerint alagút vezet a közeli **lébényi** templomig. Egy élménytörténet szerint az alagút egyszer beszakadt és beleesett egy legelésző disznó. Az ott talált kocsonyás bortól berúgott. Állítólag egyéb kincseket is találtak (például egy bogrács rozsdás pénzt), mivel a barátok nagyon gazdagok voltak, rablásból szedték össze vagyonukat. Az alagút létezését a lébényiek is megerősítik, de nem Barátföld,

¹ Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 170.; Patek, 1912: 44., Pesty, 1861: 45-48.; Mivel Szőlős pusztult település, több feltételezés született arról, hol feküdhett. Reiszig Ede szerint például Bársonyosnál a móri horpadásban. (Reiszig, 1925, I. kötet: 37.) A legtöbben azonban Győr vármegyébe helyezik.

² Szabady, 2000: 32.; Pesty, 1888: 480.; Borovszky, 1908a: 43.; <http://www.different.hu/hunmap/hun/gyor/sokoro/gyor/mftelep.html>; <http://www.gyor.hungary.net/gyms...nonhalmi-dombsag/bezeredjek.html>

³ Fürnstall Edit: Történelmi emlékek Ménfőcsanakon, 1978, EA 20087

⁴ Borovszky, 1908a: 43.; Ak: Hegyi Tibor, Mindszentpuszta, Sajat gyűjtés, 1991.

⁵ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybjacs, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 7., EA 6059; Fényes, 1984/I: 8.

⁶ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybjacs, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 8., EA 6059

⁷ Pesty, 1861: 110.; Fényes, 1984/IV: 123-124.

⁸ Kovács Márta: Örvény, 1986., Fehértó, Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

hanem Pannonhalma felé.¹ Az itt zajlott régészeti ásatások eredményei tovább éltetik a motívumokat, annak ellenére, hogy Barátföld-pusztán római kori erődöt és temetőt tártak fel. A barátföldi mondák közül a legteljesebb változat Ruff Andor 1928-ban kiadott mondagyűjteményéből származik. Címe: „A barátföldi csodapince. A kincses hordók meséje.” Ebben a kincsmotívum mellett alagút-motívum is szerepel.² Ruff szerint **Börscsön** ugyanez a monda él a titokzatos pincéről, Szentkereszt-pusztával kapcsolatban. Ma Börscsön már nem ismerik ezt a mondát.³

A *Rábaközben* **Kóny** község ősi templomos birtok, melyet a rend II. Endre királytól nyert adományul. Kóny (eredetileg Coun) falu birtokába a johanniták a templomosok eltörlése után jutottak. A településen ma nem ismerik a templomos-mondát.⁴

A *Szigetközben* **Halászi** szintén a templomos rend birtoka eredetileg, amely a per után a johannitákra szállt.⁵ **Nagybajcs** és **Szögye** nem szerepel az oklevelekben, sem a monográfiákban templomos birtokként, viszont mint a két településen a mai napig élénken él a vörös barátok hagyománya. Egy szögyei származású, jelenleg Nagybajcson élő asszony messze földön híres arról, hogy részletesen ismeri szülőföldje történetét. Könyvet is írt róla, azonban ezt még nem sikerült kiadatnia. A könyvben egy egész fejezetet szentel a vörös barátok történetének. A vörös barátok eszerint Szögyén éltek, két kilométerre Nagybajcstól. Vámszedő barátok voltak, a Dunán közlekedő hajókat, uszályokat sarcolták meg. Egyszer elraboltak egy tizennyolc éves leányt. A barátok kolostora emiatt elsüllyedt. Helybeliek ástak is a helyszínen, és egy Duna alatt átívelő alagút nyomaira bukkantak. Egy mesei elemekkel átszőtt helyi kincsmonda adott alapot a keresőknek, amely a szögyei szegény legény és a gútai gazdag leány szerelméről szól. A leányt kitagadják az örökségből, de a Dunán evezve egy zacskó aranypenzt találnak a legénnyel. Ez a vörös barátok hagyatéka, amit fölvetett a víz. A barátok föld alatti kolostoráról szóló mondát már 1955-ben feljegyezte Ziniel Katalin.⁶

A *Marcal-medencében* **Külsóvat** az egyetlen település, ahol ma is él a vörös barátok mondája. A falu közepén, a templom mellett áll a Vörös barátok háza, más néven Konkoli vagy Konkolyi ház. A hagyomány szerint a vörös barátoké volt ez az épület, akik az egykor itt állott vár maradványaira építették. Utóbb Konkolyi nevű földbirtokos vette meg, innen a ház másik neve. Állítólag a ház belsőépítészeti maradványain még ma is fel lehet fedezni a kolostor régi elemeit.⁷ A tizenkilencedik század végén a következő leírás született az épületről: „A templomtérén állt a plébánia, az iskola és egy régi épület, amely a hagyományok szerint kolostor volt. Állítólag a »vörösbarátok« laktak.”⁸ A Konkoly-ház jelenleg is lakott épület, Aczél Péter él benne családjával. Ő maga tagadja a fenti megjegyzéseket: „Semmi nyomot nem találtunk arra, hogy itt bármikor is kolostor lett volna. Mivel ez egy ódon épület, biztos azért gondolták a helybeliek, hogy a helyén kolostor lehetett és vörös barátok laktak benne.”⁹ A helyi plébános viszont tud a mondáról, még az elődje említette neki a vörös barátokat.

¹ Ak: Madár Andrásné Farkas Erzsébet, Mikusné Horváth Ilona, Mosonújhely, Ak: Szilágyi Lászlóné, Mosonújhely-Barátföld, Saját gyűjtés, 1998.; Ak: Csaplár Zoltán, Szentgyörgyi Zoltánné Németh Judit, Lébény, Saját gyűjtés, 2001.

² Ruff, 1928: 93-94.

³ Ruff, 1928: 93. oldal 3. lábjegyzete; Ak: Varga Eszter, Börscs, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Reiszig, 1925, I. kötet: 93., 225., Patek, 1912: 41., Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 151.; Bedy, 1939: 42.; Ak: Mező Hajnalka, Kóny, Saját gyűjtés, 2001.

⁵ Reiszig, 1928, II. kötet: 73.

⁶ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.; Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybajcs, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 5., 7., EA 6059

⁷ Balogh-Ördög, 1987: 230.; Ak: Dr. Köröndy József, ny. levéltár igazgató, Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprém. Külsóvaton született és nevelkedett, jelenleg is rendszeresen hazajár. Levélváltásunk során tudtam meg tőle a fenti adatokat.

⁸ Varga, 1996: 246., A szerző hivatkozik Radnai Béláné Nagy Krisztina (szül. 1898.) visszaemlékezéseire, melynek címe: Falusi emlékeim 1984., Polgármesteri Hivatal, Külsóvat, kézirat, A részlet innen való.

⁹ Ak: Aczél Péter, előző polgármester, a Konkoly-ház lakója, Budapestről költözött ide, felesége külsóvati származású. Külsóvat, Saját gyűjtés, 2001.

A faluban általánosan ismert a templomos-monda, számos motívummal. Van, aki megfigyeléseket végzett az épületben és környékén, és megállapította, hogy valóban vár alakra van építve. A ház alatti kincspincéről is tudnak a helybeliek. Továbbá van a faluban két vörös kereszt, amelyek a vörös barátok idejéből valók. Alkalmi ásatások során csontok, temető maradványai kerültek elő. A házat eredetileg sáncok vették körül. További motívumok is előfordulnak, úgy mint a kincssásás, a talált tárgyak, a furcsa dobogás a helyszínen vagy az óbor. A harang-motívum is megvan, kimondottan a vörös barátok házához kapcsolódóan. Fehér barátokat is említenek a faluban, akik halastavat létesítettek.¹ Fehér barátokhoz kapcsolódik a monda **Marcaltón** is. A Barátságú nevé helyen állt hajdan a barátok klastroma, mely a néphit szerint elsüllyedt.²

Nagyacsádon a Pusztatoronyban volt a vörös barátok nagy temploma, a Tapolca partján, Macskaberekben pedig várat építettek maguknak. A várból alagút vezetett a pápai várba. Ma már a faluban nem ismerik a templomos-monda egyetlen motívumát sem. E nyolcvanas évekből származó adatok forrása Pesty Frigyes helynévtára volt. A Pusztatoronyról például ennyit tud egy idősebb asszony: „Nem emlékszek, hogy ott valami lett vóna. Ott má fa vót, meg bokrok, meg minden. Ott semmi látvány sincsen.” Macskaberek pedig a helybeliek szerint „Mezőlakhoz tartozik meg Asszonyfához, nem Nagyacsádhhoz.”³ **Mezőlakon** a Szentpéteri-dombon állt a vörös barátok kolostora. A törökkel ugyanitt vívtak csatát. E Pesty-től származó adatok mára már feledésbe merültek, csak egy-két motívum maradt meg töredékesen, más mondakörökbe beépülve. Egy helybeli asszony mondja: „A Szempéteri dombon török temető vót, másról nem hallottam.”⁴ A falu legidősebb embere, volt téesz-elnök a Szentpéteri dombról a következőket tudja: „Amikor a negyvennyócas háboru vót, ezek az emberek ástak ott egy árkot. Tizenkettő vagy tizenöt katonatemetet találtak. Amikor a francia háboru vót, a nípek a templomba menekűtek, még a templomajtón a fejszecsapások meg is látszanak.”⁵

A *Kemenesalján* a helynevek kapcsán ismerjük a vörös barátok emlékét. **Hetyefőn** az 1600-1700-as években a Majorban vörösbarátok laktak. Ők csatornázták a földeket, s ők árkolták ki a mai Vörös-víz patak medrét. Alagutat is ástak Sümegig.⁶ **Ostffyasszonyfán** a Csonkavár vagy más néven Kányavár nevű várat a hagyomány szerint 1250 körül építtette az Oslí család. 1385 körül Zsigmond császár leromboltatta. A hagyomány szerint a vár tulajdonosai eredetileg a vörös barátok voltak.⁷ **Vönöckön** a Zugi düllő a törökök által elpusztított „Zug” nevű községről kapta a nevét. Itt egy beomlott pince maradványaira találtak a mezőn. A hagyomány szerint ez a pince a fehér vagy vörös barátoké volt.⁸ **Győrváron** állt a Bodavár, ma már csak egy furcsa alakú dombocska őrzi az emlékét. Ezen a helyen már többször ástak a környékeliek és találtak is különböző szerszámokat ott. A Bodavárban a néphagyomány szerint élt egy istentelen várúr, aki bűnei miatt a várával együtt elsüllyedt. A természeti viszonyok igazolják a monda jelenlétét, hiszen Győrvár határában sok posványos hely van, például a Békavár és a régi Nagy tó helyén lévő terület, amely esős időben teljesen járhatatlan

¹ Ak: külsővati római katolikus plébános, Saját gyűjtés, 2001.; Ak: Vida István, Külsővat, Saját gyűjtés, 2001.; Varga, 1996: 243.; Körmeny, 1996: 316-317.; Horváth László levele, Külsővat, 2001., Dr. Tungli Gyula pápai helytörténész bocsájtotta rendelkezésemre.

² Balogh-Ördög, 1987: 84.

³ Balogh-Ördög, 1987: 128.; Nagyacsád, Saját gyűjtés, 2001. (Asszonyfa: elnéptelenedett település Nagyacsád és Mezőlak között.)

⁴ Balogh-Ördög, 1987: 123.; Mezőlak, Saját gyűjtés, 2001.

⁵ Ak: Tóth Kálmán, Mezőlak, Saját gyűjtés, 2001.

⁶ Balogh-Ördög: 1982: 36.

⁷ Végh-Balogh, 1982: 294-295.

⁸ Végh-Balogh, 1982: 302.

vidék. Cigányszertől Zalaszentlőrincig pedig régen halastó húzódott.¹ A várával együtt elsüllyedt várúr a holland templomos-monda változataival rokonítható.

Az *Alpokalján* fekvő települések közül többet is említenek a források, mint templomos birtokot. Ezek közül a leggyakrabban **Keresztény** község (ma Egyházashaluhoz tartozik) fordul elő. A tizenkilencedik századtól kezdve helyeznek ide templomos birtokot, amely – az újabb monográfiák szerint – később a johannitákra szállt. A templomosok legrégebbi magyarországi conventjei közé tartozott Keresztény, már egy 1264-ben kelt oklevél is említi. A település nevét a népmonda szerint a kereszteseektől vette, kik ruháikon keresztet viseltek a vallásos háborúk idején.²

A korai monográfiák **Horpácsot** (ma Sopronhorpács) is templomos birtokként említik, amely a johannitákra szállt.³ Emellett a lovagrend még négy falut örökölt az egykori Sopron vármegye területén. Az öröklés jogosságáról szóló periratok szerint a per Győrben zajlott. Az említett négy falu: **Bő**, **Damonya** (ma Chernelházadamonya), **Lócs** és **Salajsa**, melyeknek jövedelméből építették a bői konventet.⁴ A Bő környéki birtokokat, illetve a konventet mások is említik. Reiszig Ede szerint Lócsot és Szalassa pusztát még 1239 előtt nyerte a templomos rend Szathmár fia Miklóstól.⁵ A szomszédos **Gór** szintén templomos birtok volt.⁶ Kissé távolabb innen, **Zsenyén**, a Bezerédi-kastély helyén a tizenharmadik századtól a templomos lovagok kolostora állt.⁷

Kőszegszerdahelyen már a szájhagyományban is él a templomos lovagok emléke. A határ túloldalán, Burgenlandban áll *Léka vára*, mely a környékeliek szerint a templomos rend tulajdonában volt. A monda szerint, amikor a vörös barátok rendjét megszüntették, a Károly Róbert király serege megjelent Léka várában is. Csellel jutottak be a várba egy titkos alagúton keresztül, amelyet egy szolga árult el nekik. Az ellenség így bejutott a vár belsejébe és a barátokat a lovagteremben lemészárolta. A szolga pedig a mélybe vetette magát a vár ormáról. Mai napig látható a várban az asztalokon és a padokon a vörös barátok emblémája. Az alagút motívum is megjelenik: Borostyánkő és Léka, illetve Rohonc és Léka között volt összeköttetés.⁸

Szakonyban az 1930-as években még töredékesen élt a templomos-monda. Eszerint valamikor régen, a Csörgető-malom közelében, a Répce partján kolostor állott, amelyet II. József leromboltatott. A nép szerint az ott lévő földeken még a harmincas években is gyakran megakadt az eke a kolostor köveiben. Egyik gazda az 1800-as évek végén talált itt az eke után egy csontlapot, melyen imádkozó barát alakja volt kifaragva. Szerinte a lelet imakönyvfedél lehetett.⁹

Csepreg határában a hagyomány szerint két klastrom is létezett. Egyik Szentkirályban, ahol embercsontokra és kriptára találtak a kolostor egykori temetkezési helyén, másik a zárda, itt épületek alapjaira akadtak, követ szedtek ki. A szájhagyományban az 1800-as évek közepén még élt egy történet egy tizenhetedik századi vérengzésről, amikor egy Preyer nevű vezér csapataival legyilkolta az evangélikus lakosságot és leromboltatta a papok házáat. Ez alkalommal állítólag a katonák egész térdig jártak a vérben. 1777-ben a város és vár valóban leégett. A szájhagyományban még ma is él az egykori, kolduló szerzetesek emléke.¹⁰

¹ Győrvár, Zala m., Gy: Dömötör Sándor, 1957., EA 6222

² Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 170.; Oltványi, 1882: 156. (Tévesen Pozsony megyébe helyezi Keresztény községet.), Reiszig, 1925, I. kötet: 93., Pesty, 1861: 75.; Belitzky, 1938., I. kötet: 490.; Patek, 1912: 40-41.; Pesty, é.n., Sopron vármegye

³ Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 170.

⁴ Pesty, 1861: 37.; Reiszig, 1925, I. kötet: 92.; Reiszig, 1928, II. kötet: 16.; Belitzky, 1938., I. kötet: 490.

⁵ Fiebag-Fiebag, 1995: 271.; Reiszig, 1925, I. kötet: 93.

⁶ Pesty, 1861: 75.

⁷ www.kec.hu/hun/taje/tajtervezesi/zseny.htm

⁸ Ak: Molnár Júlia, Kőszegszerdahely, Saját gyűjtés, 1998.

⁹ Kelényi Ferenc: Szakony, Gyűjtés ideje: 1935., Szakony község népének lelkülete és kultúrája, 33., EA 4507

¹⁰ Pesty, é.n., Sopron vármegye; Fényes, 1984./I: 212.; Ak: Molnár József, Csepreg, Saját gyűjtés, 2000.

A Bakony és a Kisalföld közötti átmeneti területen, *Sokoróalján* több településen is gyűjthető napjainkban a templomos-monda. Három faluban – Sokorópátkán, Tényőn és Győrújbaráton – helyi mondaként élnek a vörös barátokhoz kapcsolódó történetek, jelentős motívumsorral. A sokorópátkai változatok még a Marcal-medence szélére és a Bakonyaljára is begyűrűznek. Valószínűleg a tényői változatok a pátkai monda lokalizációi.

Sokorópátkán a néphagyomány szerint a Harangozóhegyen állt hajdan a vörös barátok kolostora, amelynek mára már nem sok nyoma van. A források szerint valójában a pálosok emeltek itt egy kisebb kolostort 1482-ben, mások szerint 1524-ben. Pálos birtokot több leírás, monográfia is említ, de zárdáról csak két helyen szólnak. Valamilyen építmény bizonyára volt itt, melynek romjait Rómer Flóris még látta a tizenkilencedik század közepén, hiszen egyik írásában „a pátkai erdőben levő köhalmazokat” említ. Ezek az omladékok adtak alapot ahhoz, hogy a pátkaiak és a környékbeliek vörös barátok ittlétét feltételezzék. Az itteni változatokban a barátok negatív tettei dominálnak. A monda szerint II. József romboltatta le e kolostort, mivel a lányát a barátok fogva tartották és bántalmazták. A lerombolt vár köveit a nép széthordta és több köz- és magánépületet építésénél felhasználták. A templomos-monda motívumai közül szinte valamennyi megtalálható a sokorópátkai változatokban.¹

Kajárpécen is tudnak a pátkai vörös barátokról. A történetet részben lokalizálták: Kajárpéce

volt a vörös barátok alagútjának bejárata, és ez a föld alatti járat Pátkán keresztül elvezetett egészen a pannonhalmi apátságig.² **Felpéce**n is tudnak a vörös barátokról, akik állítólag johanniták voltak. A pátkai változatot is ismerik.³ **Téti** adat szerint a vörös barátok alapították Sokorópátkát. Téten is ismerik a Harangozóhegyen megtelepedett barátokkal kapcsolatos történeteket, az innen elvezető alagutat és a nőrablás motívumegyüttest.⁴

Tényőn is tudnak arról, hogy a pátkai határban vörös barátok éltek és szerintük e helyet alagút kötötte össze a tényői, szárhegyi vörös barát kolostorral. Innen a Barátok rétjére szintén földalatti járaton keresztül jártak át a barátok. Ezen a réten fogták el a tényői menyecskéket, akik többé nem tértek vissza. Egy alkalommal IV. Béla lányát is elrabolták, és büntetésük az lett, hogy kolostoruk elsüllyedt. Tényőn a Várhegy nevű helyet is alkalmanként kapcsolatba hozzák a vörös barátokkal. Állítólag itt hajdan egy vár állott, amely a papok tulajdonában volt. Borovszky a huszadik század elején ennek már nem találta nyomát, de a mondára utal monográfiájában.⁵ Egyik adatközlő a nyolcvanas évek végén még a nyírbátori Szentvér utca eredetmondáját is ismerte (Szent Piros ut), de nem tudta megmondani, melyik településen történt az eset.⁶

A templomos-monda fennmaradásának és továbbélésének szép példái a **győrújbaráti** történetek, amelyeket helyi monda formájában a mai napig megőrzött a szájhagyomány. Az itteni variánsok jelentős számú motívumot tartalmaznak a mondakörből, ezek közül dominánsak a szerzetesek pozitív tevékenységével kapcsolatos elemek. A barátiak számára talán a legfontosabb ezek közül az az eredetmonda, mely szerint a település a vörös barátokról kapta a nevét. A megkérdezettek különféle tárgyi bizonyítékokkal támasztották alá a barátokkal kapcsolatos közléseiket: talált téglák a kolostor feltételezett helyén, koponyák, csontok

¹ Kisbán, 1938: 156-157.; Borovszky, 1908a.; Fehér, 1874.; Rupp, 1870: 245-246.; Ráth, 1863: 263-264.; Matusek, 1879.; Mithay, 1956: 90.; Rómer, 1863: 359.; Ak: Szabó László, Sokorópátka, Gy: Dr. Uzsocki András, 1969., MOA. A sokorópátkai változatok részletes feldolgozását ld. Vehrér, 1996b.

² Ak: Domonkos László, Kajárpéc, Saját gyűjtés, 2000.; Kajárpéc, Saját gyűjtés, 2001.

³ Eöry, 1999: 24.

⁴ Ak: Idei Ernő, Tét, Saját gyűjtés, 1999.

⁵ Ak: Molnár Nándor, Pécsi Endréné, Molnár Antal, Tényő, Saját gyűjtés, 1998.; Halász Aranka, Tényő község földrajzi nevei, 1969., EA 16345; Borovszky, 1908a: 63. Ld. még Vehrér, 1989., Vehrér, 1990., Vehrér, 1994.

⁶ Ak: Gergely Jenő, Tényő, Saját gyűjtés, 1988.

és vörös színű ruhadarabok (kalap, szűr) a régi temetőben. Föld alatti járatok, pincék és alagút nyomait is felfedezték a helybeliek. A győri baráti szájhagyomány a nőrablás és az áldozatok kínzásának motívumát is megőrizte. Az itteni történeteknek van némi alapja, hiszen Kisbaráthegy határában valóban volt egy kolostor, melynek romjai a huszadik század elején még láthatóak voltak.¹

A *Bakonyalján* három településen – Nagydémen, Lovászpatonán és Szerecsenyben – a sokorópátkai Harangozóhegyhez kötődő mondát ismerik, de az egyes közösségek különbözőképpen lokalizálták azt. A Bakonyban és a Bakonyalján nagyon színes és elterjedt a monda.

Nagydém szomszédos település Sokorópátkával (a két falut megyehatár választja el), a Harangozóhegy túlsó oldalán fekszik. Az itteni templomos-mondában a kincskereséssel és a nőrablással kapcsolatos motívumok dominálnak. A lokalizáció miatt a vörös barátok itt nem egy közismert uralkodó, hanem a lovászpatonai gróf feleségét ejtik foglyul. A barátok várát maga a gróf romboltatja le, a papokat pedig lefejezteti.² **Lovászpatonán** a sokorópátkai vörös barátokat rablólovagoknak vélik, akik egyben vámot is szedtek, így rengeteg kincset harácsoltak össze. Emiatt itt élénken élnek a kincsmotívumok. A patonai helyneveket is összefüggésbe hozzák a barátokkal: „Volt egy Szüzkut. Elvittek oda lányokat, szüzeket és amikor már nem voltak szüzek és beteltek velük, akkor a Kurvakutnál eresztették el őket.”³ **Szerecsenyben** is tudnak a Harangozóhegyi barátkolostorról, melyet földsáncok vesznek körbe. A Lovászpatonán és Pannonhalma közötti alagút állítólag a pátkai barátváron keresztül vezetett. Ennek nyomaira rá is bukkantak, mivel már többször beomlott.⁴

A **Bakonyszentlászlóhoz** tartozó Vinye-Sándormajor mellett volt egy vár, amelyben a monda szerint vörös barátok laktak. Itt a nőrablás és az alagút motívum domináns, az alagút Szentlászlótól a cseszneki várig vezet.⁵ **Bakonyszücsön** a Barát utat a hagyomány szerint hajdan a vörös barátok használták. Bakonyszücshez tartozott egykor a Bakonyújvár, ahol vörös barátok is laktak. Szintén itt van a Szajha-hegy vagy Várhegy, amelyen Podmaniczky rablóvárának romjai még láthatóak voltak a tizenkilencedik század közepén, a sáncok még megvoltak. Ma már a monda nem ismerik a faluban, az említett várak egykori helyét meg sem tudják jelölni a határban.⁶

Ugodon a Szárhegyen volt egy vár, ásatások is zajlottak a helyén. Fényes Elek idejében, a tizenkilencedik század közepén a vár romjai még megvoltak. E várról ma már nem sokat tudnak a faluban, mindössze annyit, hogy Ugodot és Döbröntét egy alagút kötötte össze, melyen vörös barátok közlekedtek.⁷ **Adásztevel** a hagyomány szerint a Barát-réten régen az eltörölt vörös barátok birtoka és vára volt. A Pesty Frigyes által említett monda a nyolcvanas évek végén még ismerték a faluban. A tizenkilencedik század közepén egyes helyeken épületmaradványok is látszottak. Ma a Barát-rétet ismerik és meg tudják jelölni a falu határában. A monda viszont feledésbe merült: „Barát-rét itt van, de hát ott nincs semmi se.”; „Nem hallottam arról. Nem emlékszem, hogy vár lett volna. Még idesapámtú, meg öregapámtú se hallottam.”; „A Barát-réten vót földünk. Megtörténhetett, de apám nemigen beszít rúla.”⁸

Hántán a falu közelében, a Nádasdi puszta nyugati oldalán állt a vörös barátok klastroma. Ennek helye és leromlott falai a tizenkilencedik század közepén még

¹ Vehrer, 1995: 3.; Borovszky, 1908a: 37.

² Ak: Sztanek Kálmán, Nagydém, Saját gyűjtés, 1997.

³ Ak: Pölöskey István Lovászpatonán, Saját gyűjtés, 1998. A többi motívum Pölöskey Lajosné (Lovászpatonán, Saját gyűjtés, 1998.) elbeszéléséből származik.

⁴ Ak: Szakács Krisztián, Szerecseny, Saját gyűjtés, 2001.

⁵ Ak: Horák Lajos, Bakonyszentlászló, Saját gyűjtés, 2000.

⁶ Balogh-Ördög, 1987: 173.; Bakonyszücs, Saját gyűjtés, 2001. (Hat helybeli lakos megkérdezése nyomán.)

⁷ Balogh-Ördög, 1987: 40. sz. település; Fényes, 1984/IV: 229.; Ugod, Saját gyűjtés, 2001.

⁸ Balogh-Ördög, 1987: 178.; Adásztevel, Saját gyűjtés, 2001. (Három helybeli elbeszélése alapján.)

láthatóak voltak. Ezt Fényes Elek is megerősíti: „Van egy régi omladozott szentegyháza, hol hajdan prépostság volt.” Ugyanebből az időszakból származik Rómer Flóris leírása, aki szerint a győri megyei névkönyv említi elsőként, hogy a hántai prépostságban vörös kereszties barátokat laktak.¹ **Kisbér** több forrás szerint is a vörös barátok egyik székhelye volt. Az itteni plébánia épülete volt korábban a vörös barátok kolostora. Ez az adat Pesty Frigyesztől származik, aki még annyit fűz hozzá helynévtárában, hogy a vörös barátok később elpusztultak.² Rómer Flóris írja: „Hagyomány szerint a kisbéri plébánialak hajdan a vörös barátok zárdája volt, mely hiedelem mindenütt feltűnik, a hol valami régi kolostorral vagy annak romjaival találkozunk.”³ **Rédén** a Barát-réten a hagyomány szerint vörös barátok laktak. Kolostoruk maradványai még megvoltak a tizenkilencedik század közepén. A falu határában van a Pap halála helynév, amely valószínűleg a barátok halálának helyszínére utal, mint ahogy ez gyakori a templomos-mondákban.⁴

Szákon (ma Szákszend) a katolikus templomot a falun kívül lévő dombra építették, egy hajdani templárius zárda romjaira. Az építkezéskor a romok között egy holttestet találtak, vörös habitusba öltöztetve. Innen származik a feltevés, mely szerint az épület a vörös barátoké volt. Fényes Elek is említi 1848-ban a régi klastrom maradványait, és a mellette álló templomot, amely feltevése szerint a klastromhoz tartozott. A faluban a tizennyolcadik század közepén találtak egy különleges régi pincét, amelyet szintén a templáriusok hagyatékának tartottak.⁵ **Szenddel** határos a Szentmihályi puszta, ahol szintén állt egy klastrom, mellette a szerzetesek temetőjével. Itt emberi csontokra bukkantak a helybeliek.⁶

A Bakony északi részén az *Öreg-Bakonyban* két faluban, Bakonyjácán és Csékúton ismerik a templomos-monda egyes motívumait. **Bakonyjácán** kihalóban vannak e történetek. Egy jellemző adatközlés szerint „Talán ott volt a templomrom, akkor voltam én tizennégy-tizenöt éves, de mikor má én idekerütem, nem vót ott semmi.”⁷ Romtemplomról, alagútról (Döbröntétől Pápáig) esetleg még lehet hallani.⁸ A legtöbbet a helytörténettel is foglalkozó Gerdenics János tud a mondáról, mivel már gyermekkorától kezdve érdekelte a falu története: „Bakonyjácától ca. 2 km-re fekszik a mai *Járföld*, melynek korai elődjét Jar-t történeti források a XIV. században említik. ... A mesék szerint Jar templomának (kolostorának) lakói voltak a titokzatos vörös barátok. A templomhelytől – lévén az egy ca. 0,5 ha területű erdőfolt, melyet a környékbbeliek templomsűrűnek neveztek – 500 m-re áll egy fakereszt, melyet ma is mindenki vörös keresztnek ismer. ... A templomosok Jar-i kapcsolódását a mesének azon részlete látszik támogatni, mely szerint a néhai templomtól alagút vezetett a döbrönteai várhoz (Himffy).”⁹ Az oda kiránduló pápaiak is tudnak annyit Járföldről, hogy ott vörös barátok laktak.¹⁰ **Csékút** (Padragkút része, amely ma Ajkához tartozik) mellett a tizenkilencedik század közepén még álltak egy épület romjai, melyeket a nép egykori templárius zárdának tartott. Nagy tömegben hordtak el innen köveket, különféle ábrákkal és faragványokkal ellátva, egy malom építéséhez. E helyen régi pénzeket is

¹ Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 133.; Fényes, 1984/II: 88.; Rómer, 1990. (első kiadás: 1860.): 37.

² Balogh-Ördög, 1985: 290.; Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 145.

³ Rómer, 1990: 37. (első kiadás: 1860.)

⁴ Balogh-Ördög, 1985.: 318.; Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 199.

⁵ Borovszky, 1907: 121.; Balogh-Bárdos, 1993: 314-315.; Balogh-Ördög, 1985: 274.; Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 207.; Fényes, 1994: 226.

⁶ Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 210.

⁷ Ak: Kökényesi Ernőné, Bakonyjácó, Saját gyűjtés, 2001.

⁸ Ak: Tóth Lászlóné, Bakonyjácó, Saját gyűjtés, 2001.

⁹ Részlet Gerdenics János bakonyjácói lakos szerzőhöz írott leveléből. 2001. (Járföld - Templomsűrű (Ernkirche), az itteni emléktáblán ez áll: 13. századi oklevelek szerint itt állt a község temploma. Járt a törökök felgyújtották, lakosait elűzték.)

¹⁰ Hardi Tamás szíves közlése, 2001. (Korábban pápai, ma győri lakos.)

találtak egy fazékban elásva, melyek a bécsi Hammer professzor leírása alapján a templáriusoknak tulajdoníthatók.¹

A *Bakony nyugati peremén* fekvő **Sümeget** is említik a korai munkák, mint a templomosok egykori birtokát. Pesty Frigyes szerint nincsen hiteles bizonyíték arra, hogy az itteni ferencesek a templáriusoktól örökölték volna itt valamit, viszont a templomos rendnek lehettek házai vagy birtokai Sümeg környékén.²

A *Déli-Bakonyban* fekvő települések közül **Almádot** (ma Monostorapáti) említik a források, mint templomos birtokot. Nem tudni mikor, Almádi pusztán egy Sol nevű gróftól birtokadományokat kaptak a templomrendi lovagok. Monostorapátiban Fényes Elek is említ egy pusztát kolostort, amelyet talán ők építettek.³ **Kapolcson** a Barát-fa helyén a törökidő előtti időkben egy kolostor állt a hagyomány szerint, melyet kolduló barátok laktak. A falubeliek elkergették őket, mert elcsalták és megbecstelenítették a fehérszemélyeket. A kolostort végül a törökök dúlták fel. Ezen a helyen a múlt században romok, fundamentumok és meszes kövek kerültek elő.⁴ **Nagyvázsonyban** állt a vörös barátok Kinizsi által alapított klastroma. E zárda a pálosokra szállt, de a tizenkilencedik század közepén már csak rom volt. Tégláinak nagy részét széthordta a nép.⁵

Veszprém város déli részén ősrégi templom romjai álltak még a tizenkilencedik század közepén, melyeket a nép a templáriusoknak tulajdonított. A hagyomány szerint a templom földalatti folyosókkal összeköttetésben volt egy zárdával, mely egykor a veszprémi várban állt. Veszprém mellett a Séd völgyében, a Szerzetes utcában a fentivel egy időben szintén állt egy omladék, melynek falai vörösre voltak festve. Emiatt a nép a vörös barátokénak vélte az épületet. Rómer Flóris szerint azonban a Domonkos rendű apácáké lehetett, és itt nevelkedett Szent Margit, Béla király leánya. Rómer szerint sokkal későbbi a zárda, mintsem a vörös barátoké lehetett volna.⁶

Veszprém mellett fekszik Rátót (**Gyulafirátót**), amely a legkorábbi monográfiák szerint a templomos rend birtokában volt. Két nevezetes helyet említenek innen, az egyik a gróf Gyulafi család vára, amely a tizenkilencedik század közepén már romokban állt, a másik a préposti kastély, melyet a Gyulafi család alapított a premontreiek számára. Esetenként mindkettőt, de főként ez utóbbit tartja a nép templárius zárda maradványának. A tizenkilencedik század közepén, akárcsak a vár, a zárda is romokban állt.⁷ Rátóton az ötvenes években még esztétikailag teljes templomos-monda-memorátokat lehetett gyűjteni. Ott található ugyanis a Mitlát kút, amely a nép szerint feneketlen. Gonosz vörös barátok vannak elátkozva benne. Kapronczay János erdőszel történt egyszer, hogy amikor egy vadászatról hazafelé tartott, egy fekete ló ugrott elé bőszen, tüzet fújva. A táltos ló mindig visszafele kényszerítette, nem engedte be a faluba. Az idő éjfélre járt. A kútból hangos kacaj töltötte be a határt. A vörös barátok nevettek és uszították fekete táltosukat. Kapronczay erdősznek szégyenszemre vissza kellett fordulnia és Hidegkúton töltötte az éjszakát.⁸

A *Bakony délkeleti peremén*, a Móri-árok mellett fekszik **Isztimér**. Bár Rómer Flóris leírásában ispotályos lovagokat említ, a motívumok alapján a templomos-monda töredékeit találjuk Isztiméren. A templom alatti sírboltban a tizenkilencedik század közepén egy lovag csontvázára bukkantak fegyverzetével együtt.⁹

¹ Pesty, 1861: 115.

² Pesty, 1861: 114.

³ Bátorfi, 1877: 149.; Pesty, 1861: 25.; Fényes/I., 1984: 33.

⁴ Balogh-Ördög: 1982: 81.

⁵ Rómer, 1990: 179-180. (első kiadás: 1860.)

⁶ Pesty, 1861: 113.; Rómer, 1990: 192. (első kiadás: 1860.)

⁷ Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 50.; Közhasznú Esmeretek Tára, 1839, X. kötet., 79.; Pesty, 1861: 99., Fényes, 1984./III: 282.

⁸ Ak: Kapronczay Jánosné, Veszprém, Gy: Tillesch Nándor, 1953., EA 10041

⁹ Rómer, 1990: 69. (első kiadás: 1860.)

A Móri-árok túloldalán, a *Vértésben* három településhez kapcsolódik a templomosok emléke. A Mór melletti **Timárt** már a korai források is említik, mint a templomosok birtokát, mely a tizennegyedik században a johannitákra szállt. A tizenkilencedik század közepén már csak pusztá volt, mára teljesen eltűnt település. Pesty Frigyes szerint olyannyira jelentős volt egykor, hogy a timári manseriához több birtok is tartozott, például Szőlős.¹ **Szent-Kereszt** vagy Kerek ma már szintén nem létező település, eredetileg Mór és Oroszlány között feküdt. Korabinszky a tizennyolcadik század végén írja, hogy az itteni kőhalmazok egy templárius templom maradványai.²

Csókakőn a templomos-monda korábban a szokott szüzsével élt, a hatvanas években viszont már a nőrablás a betyárokhoz, illetve a törökökhöz kapcsolódott. A monda aktualizálása és lokalizálása után mára elérte azt a fokot, hogy már azonosítható töredékei sincsenek. A hajdani változatok szerint Varjúváron volt egy malom, ahol betyárok tanyáztak, és az „ilyen széplányokat aztán megizélték”. A sági bíró lányát is elvitték magukkal, aki aztán többet nem is ment haza. Egy másik változat szerint a molnárnak egy szép lánya volt, és a törökök odamentek hintóval és elrabolták. Egy évig ott tartották a várukban, azután elengedték. A lány anyja közben bánatában meghalt. Az alagút-motívum is megjelent az egyik változatban. A kincs-motívum egy töredéke szerint 1862-63-ban Olaszországból idegen urak jöttek a várba és nagy mennyiségű aranyat és ezüstöt vittek el.³

A *Gerecse északi oldalán*, a Duna mellett fekszik **Nyergesújfalú**, amelyet már a korai időktől a templomosok emlékével kapcsolnak össze a források. Az itteni zárdában állítólag úgynevezett „bőrös barátok” tanyáztak, akik a kolostorral együtt elpusztultak. Pesty Frigyes idejében már csak a romokat lehetett látni. Bél Mátyás is említi a romokat, amelyek mutatják, hogy hajdan vár állott itt. Ez a kolostor vagy vár a falu feletti kősziklás hegytetőn állt. Borovszky szerint a község temploma 1720-ban épült a régi templom-romok felett. Nyergesújfalun még a nyolcvanas években is ismerték a Klastromromok helynevet, ahol egykor templomos kolostor állott. A Barát-kút is a vörös barátokról kapta a nevét, hiszen ez a Klastromromok közelében fekvő forrás neve. Fényes Elek is említi a kősziklás hegytetőn álló váromladékot. Ezt a fellegvárat még a kurucok emelték és sáncokkal vették körbe, de „Pálffy János gróf, s Stahrenberg Guido által rohanás által az egész őrző-sereg lekaszabolgatott.” Fényes szerint eredetileg egy római város állt ezen a helyen, ezt bizonyítja, hogy rengeteg római kori régiséget és pénzt ástak ki itt.⁴ Ma már nehezen azonosítható e régi zárdá vagy vár helye, a faluban sem tudnak róla. Temploma most közvetlenül a Duna partján áll. A helybeliek csak egy kápolna hajdani helyét tudják megjelölni, amely a Sánc-dombon állt. Vörös barátokról egyáltalán nem tudnak és a templomos-monda motívumainak egyéb mondákhoz kapcsolódva sincsen nyoma.⁵

Az Észak-Gerecsében, **Bajóton** található a Barát-kút, más néven a Fehér barátok kútja. A monda szerint régen a kút mellett állt egy vendégfogadó. Ha bement oda egy gazdag ember, azt a barátok megölték, a pénzét elvették, és a fejét a kútba dobták. Amikor a környékeliek ezt megtudták, elkerülték a vendégfogadót. A barátok ezután a közeli völgyben ölték meg a gazdag embereket. E monda összefüggésben van azzal a hagyománnyal, mely szerint Bajóton a Templom-dombon középkori vár és templom

¹ Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 170-171.; Oltványi, 1882: 156.; Pesty, 1861: 110-111.

² Pesty, 1861.: 108.

³ Ak: Makk András fm. 65 é.; Szabó Lajos 72 é., Bodnár Györgyné sz. 1906., Makk András fm. 59 é., Csókakő, Fejér m., Gy: Gémes Balázs, 1960.

⁴ Fényes, 1984/IV: 232.; Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 185.; Bél, 1957: 35.; Borovszky, 1910a: 33.; Balogh-Ördög, 1985: 62.

⁵ Nyergesújfalú, Saját gyűjtés, 2001. (Három helybeli megkérdezése alapján.) Sánc-domb: A templommal nagyjából szemben, kissé nyugatra eső emelkedő, jelenleg füves, beépítetlen terület.

volt, mellette **Péliföldszentkereszten** pedig a templomosok rendháza állott. A péliföldszentkereszti templomos kolostor a későbbiekben különféle szerzetesrendek tulajdonába került. Fényes Elek szerint a johannitáké volt. 1867-ben pedig pálosokat telepítettek ide, de hamar elköltöztek.¹

A *Kelet-Gerecsében*, **Bajnán** a földrajzi nevek közül a Barátok árka középkori szerzetesek emlékét őrzi. A Sárási és csimai dülőben templomromok láthatók. Ezen kívül még egy kisebb rom is van a határban, melyet kolostor-romnak tartanak, mellette van a Barátok árka vagy Benczevár.²

A **tokodi** váromladékokat a Várberek-dülőben először Fényes Elek említi 1851-ben: „láthatni itt még Leányvár és Csurgó régi várának omladékait is.”³ A Várberekben az ásatások során római emlékeket tártak fel. A helyi hagyomány szerint azonban Zrínyi Ilona vára állott itt, amely később elsüllyedt. A vártól nem messze volt a kincstár, amely egy dombon állott. Ezen a helyen sok régi pénzt találtak.⁴ Ma már nem sokat tudnak a faluban a Várberekről: „Vár van ott a falu határában.” „A Várberekben volt egy vár, a Mária Teréziáé volt az 1700-as években.” A templomos-monda élt egykor a településen, de motívumai később a Zrínyi-mondához kapcsolódtak.⁵ A volt tokodi plébános szerint a tokodi templom 1786-ban épült, akkor, amikor II. József megszüntette a pálos rendet. Ekkor építették be a tokodi templomba a szószéket és a főoltárképet, melyet a megszüntetett nagyszombati pálos szemináriumból szállítottak oda. A falu 1732-ben valóban a nagyszombati Szent István király papnevelő intézet birtoka volt. A település történetébe a johanniták is bekapcsolódtak, mikor III. Béla a tizenkettedik században az esztergom-szentkirályi keresztéseknek adományozta Tokodot.⁶

A közelben több helyen is volt a johannitáknak birtoka, például *Táton. Únyban* szintén birtokokkal rendelkeztek a fehérvári keresztések.⁷ Nem messze innen, **Máriaalom** (Kirva) szintén az esztergomi keresztések (templomosok, majd johanniták) tulajdonában volt. Kirva közelében, Somodor pusztán nevezetes romok álltak még a tizenkilencedik század közepén, a néphagyomány szerint templom vagy erőd lehetett ott hajdan.⁸

A *Visegrádi-hegység lábánál*, a Duna mellett három településsel függ össze a templomosok emléke. Az **esztergomi** templomos zárdát először Fuxhoffer Dömjén említi Monasteriológiájában, 1803-ban. Egyesek szerint Thuróczi krónikáját vette alapul, mások szerint III. Endre egyik oklevele említi az esztergomi templomos házat. Az itteni főkonvent Szent István király dicsőítésére épült. Több szerző is írja, hogy a templáriusok 1200 táján a vár tövénél laktak. Később a johanniták örökölték az esztergomi és környékbeli templárius javakat.⁹

Pilismaróton római vár alapjait tárták fel. Ez a Kishegyi vár volt, amelyhez több motívum kötődik a templomos-mondából. A várban a hagyomány szerint egy ideig törökök tanyáztak. Innen indult ki egy hosszú alagút, amelyben szénásszekerek is tudtak közlekedni. Az alagút két irányba vezetett, az egyik ága a Duna alatt ment át, a másikon pedig Budára lehetett jutni. Pilismarót a tizenötödik század végétől a pálos rend

¹ Balogh-Ördög, 1985: 71.; Balogh-Bárdos, 1993: 79-80.; <http://www.eurotrend.hu>; Fényes, 1984/III: 216.; Borovszky, 1910a: 7. Jelenleg a szalézi rend tulajdona, a „Don Bosco Ifjúsági Centrum” van itt.

² Balogh-Bárdos, 1993: 76.; Borovszky, 1910a: 6.

³ Fényes, 1984./IV: 206.

⁴ Borovszky, 1910a: 39.; Szabó László, *Pilis-gerecsei népmondák*, 1958., EA 10133

⁵ Ak: Süveges Antal, György Lajosné, Tokod, Sajtó gyűjtés, 2001.; Egyik tanítványomtól hallottam, hogy a nagyszülei szerint éltek ott vörös barátok.

⁶ Vargha M. Péter, volt tokodi plébános szíves közlése; Borovszky, 1910a: 39. (A nagyszombati klastromot a vörös barátoknak tulajdonítják, pl. Korabinszky, 1786: 764-765.); Balogh-Bárdos, 1993: 385.

⁷ Balogh-Bárdos, 1993: 388-389.; Ak: Vargha M. Péter, volt tokodi plébános

⁸ Balogh-Bárdos, 1993: 266-268.; Pastinszky-T. Sáray Szabó, 1977: 144.

⁹ Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 166.; Kovacsóczy, 1837: 200.; Borovszky, 1910a: Reiszig, 1925, I. kötet: 93.; Pesty, 1861: 77-78.; Patek, 1912: 40.; Oltványi, 1882: 156.

tulajdonában volt, egészen a szerzetesrend tizenharmadik századi feloszlásáig. A pálosoknak kolostoruk is volt itt. A Barátrét a barátokról kapta a nevét.¹

Dömösön a néphagyomány több olyan elemet tart számon, melyek a templomos-monda egykori létezését bizonyítják. A Kalastrom nevű helyen egy kolostorrom állt, amely egykor prépostsági épület volt. A monostort a törökök pusztították el, a tizenkilencedik század közepén már csak a dűledékeit lehetett látni az Árpáshegyen. A hagyomány szerint a török időkben a Pattantyús nevű helyről ágyúzták a klastromot. A Malompatak utca, más néven Király-kúti utca arról nevezetes, hogy innen állítólag alagút vezetett a visegrádi várhoz. Az Asszonyfejkút nevének eredete már elhomályosult, lefejezett asszonyok viszont szerepelnek a templomoshagyományokban.²

A *Pilisben* több településen is élnek a templomos-monda változatai. Mivel ezen a környéken pálos birtokok voltak, a monda lokalizálása során a fehér barátok lettek a főszereplők. Manga János írja a hetvenes évek elején: „A templomromokról, a fehér barátokról szóló mondáknak egy sajátosan pilisi változatait minden községben megtaláljuk, s ezek a török alatt elpusztult pilisi kolostorok és templomok romjaihoz fűződnek. A mondák hol Béla király, hol II. József császár – vagy csak a király – lányát emlegetik, akit a papok kolostorban tartottak fogva, s a király, illetve a császár egy koldus révén értesült leánya hollétéről. A király aztán bosszúból romboltatja le, robbantatja fel a kolostort. Tudni vélnek az egykori kolostorok, templomok romja alatt megtalált helyiségekről, azok berendezéseiről, az asztalok mellett ülő élettelen barátokról.”³ Még ma is szép számmal lehet gyűjteni ezeket a mondákat a Pilisben.

Pilisszentléleken a pálosok monostort építettek, melynek romjai ma is megvannak. A helyszínen régészeti feltárás is zajlott, ez hozzájárult a mondák továbbéléséhez. Itt még napjainkban is őrzik és mesélik a fehér barátok egykori tetteit. Nagy kultusza van a környéken a pálosoknak, akiknek a szomszédos Szentkereszten és Kesztlőcön (Klastompuszta) is volt kolostoruk. Mindhárom település magáénak tudja az első pálos kolostort és abban Gertrudis királynő szarkofágját.⁴ A monda máig fennmaradt szüzséje a következő: IV. Béla a szentléleki kolostorba hozza a lányát, hogy a pálosok vigyázzanak rá. Amikor látogatóba jön az apa, kiderül, hogy a szerzetesek a lányt megbecstelenítették. Emiatt leromboltatja a kolostort. A Nyírségben oly népszerű koldus-motívum is megjelenik, a fogva tartott lány egy koldus segítségével értesíti szüleit. Mások szerint a törökök rabolták el IV. Béla lányát a kolostorból. Alagút és kincs-motívumok szintén előfordulnak.⁵

A **pilisszentkereszti** vörös papokról már a huszadik század elejéről is van folklór-adatunk. Az Ethnographia közölt egy leírást a pilishegyi barátok kincseiről és azok felkutatási módjáról: „A negyedik bolthajtásos pince ott van, ahol vörös papok laktak.”⁶ Szentkereszten a tizenharmadik században pálos monostor épült a Klastromkertben. Romjairól és az ottani kincskeresőről Borovszky Samu is megemlékezik. A pálos kolostor alapítását IV. Béla idejére teszik, az ezt megelőző ciszterci rendi kolostor és templom alapítását III. Béla királyhoz kötik. 1932-ben a Kiskovácsi-pusztán is végeztek ásatást és napvilágra került egy középkori templom szentélye és oldalfala. Ezt a johannitákkal hozzák kapcsolatba, akiknek birtoka volt az Esztergom megyei Szentkereszten.⁷ Ma Pilisszentkereszten több olyan mondatöredéket ismernek, amelyek

¹ Szabó László, *Pilis-gerecei népmondák*, 1958., EA 10133; Borovszky, 1910a: 34.; Pastinszky-T. Sáray Szabó, 1977: 192.; <http://www.country.info.hu/Oldalak/Magyar/Komeszt/Pilismar/Bemutat.htm> Lap1/1

² Balogh-Ördög, 1985: 67-68.; Borovszky, 1910a: 87.; Fényes, 1984/I: 280.

³ Manga, 1973: 226-227.

⁴ Borovszky, 1910a. : 34.; Ak: Kunczius Ida, *Pilisszentlélek, Sajat gyűjtés*, 2001.

⁵ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Orbán Kálmánné, György Sándorné, *Pilisszentlélek, Sajat gyűjtés*, 2001.

⁶ Karcsey, 1919: 134.

⁷ Borovszky, 1910b: 116-117.; Oltványi, 1882: 150-151.; <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/kkor/037.htm>, Lap 1/1, A pilisi

a templomos-monda maradványai. A legteljesebb változat azonban a pilisszentkereszti pálosok nőrablásáról Szentlélekről származik. A két falu versengése Gertudis szarkofágjáért komoly ellentéteket szült közöttük, ezért valószínűleg az adatközlő az ismert mondát inkább az „ellenfélre” testálta. Eszerint Szentkereszten a papok fogva tartották és megbecstelenítették a királylányt. A lány nem tudta az édesapját értesíteni. Egyszer járt arra egy koldus. A lány megkérte a koldust, hogy a saját vérével írt levelét juttassa el az apjának. A lány többé nem akart a külvilággal érintkezni, és a kolostorban halt meg. Később látták fehér ruhában a kolostor környékén kísértetni.¹ Ma a néphagyományokban élénken él még a sok-sok irányba vezető föld alatti járatok motívuma. Kísértethistóriákról is tudnak, például a barátok kísértetként járnak vissza a klastrom romjai közé, egyesek látták az éjszaka közlekedő fej nélküli lovast is.² A Gertrudis-monda itt is él (ahogy Kesztlőcön is), a falubeliek szerint Bánk Bán története itt zajlott le. Ez a mondakör keveredik a templomos-mondával. Eszerint egy királylány (Gertrud) Ausztriából járt lóháton ide győnni a papokhoz és soha nem került haza. Emiatt fölrobbantották a kolostorokat, mind a hármat (Szentlélek, Szentkereszt, Kesztlőc) egy napon. A Gertrudis monda alapja, hogy Gerevich László a templom kereszthajójában megtalálta Gertrudis királyné síremlékének darabjait.³

Kesztlőc már a nevével is utal a szerzetesek jelenlétére, ugyanis a Kesztlőc szó a szláv Kostolac vagy a német Kloster szóból ered. Mindkettő kolostort, zárdát jelent. A falu határában, *Klastrompusztán* állt ugyanis a pálosok monostora. Az 1960-as években végzett ásatások során egy 11-12. századi szerzetesi templomot tártak fel, a kolostorról pedig megállapították, hogy egy 13. századból származó gótikus épület felhasználásával építették a 14-16. században. Egy 1827-es feljegyzés szerint a néphagyomány azt tartotta, hogy itt a templomosok kolostora állott. Az oklevelek alapján viszont a monostor eredetileg a johannitáké volt.⁴ A nyolcvanas évek végén még éltek azok a mondák, amelyek szerint Klastrompusztán olyan papok éltek régen, akik éjszakánként zsványokká váltak, és a környéken garázdálkodtak. A hatvanas években még élénkebbek és részletesebbek voltak ezek a történetek, például a pajzánkodása miatt föld alatti cellába zárt barátról vagy a rablóbarátok elrejtett kincséről is meséltek a kesztőlciak.⁵ A régészek szkepticizmusa azonban negatívan befolyásolta a hagyomány továbbélését. Szinte teljesen eltűnt a monda az elmúlt közel fél évszázad alatt, mivel a történetek hitelességét az ásatások idején a régészek megkérdőjelezték. Mindössze egyetlen idős asszony akadt, aki néhány töredéket ismer a templomos-mondából, de ezeket is beolvasztotta a Gertrudis-hagyományba. A helyi mondák ugyanis II. András király német származású felesége, Gertrúd megölésének története köré sűrűsödnek. A helybeliek azt tartják, hogy a királynét Klastrompusztán temették el.⁶

Templomos birtokokról és hagyományokról *Óbudáról* is vannak adatok: Az óbudai templomos kolostor első említése kissé bizonytalan, hiszen Kolinovics nem tudja, hogy *Alba Maria*-t Óbudára vagy a Pilisbe helyezze. E bizonytalan adatra hivatkozva Fuxhoffer Dömjén már Óbudára teszi a templárius kolostort, hozzáfűzve, hogy Kolinovics ugyanitt pálosokat is említ. Később mások is írják, hogy III. Béla idejében már volt itt kolostor, amely a templomosoké volt. Az óbudai monostorral

Szent kereszt kolostor alapításáról ; <http://web.szote.u-szeged.hu/in1st/turamozg/dornogr.htm>, Lap 1/1. Aragóniában a templomosok kihallgatások és per nélkül beléphettek a calatravai rendbe, egy ciszterci eredetű lovagrendbe (Charpentier, 1992: 156.) Lehetséges, hogy a szentkereszti ciszterek között is voltak egykori templomosok.

¹ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

² Ak: Jurin Antal, Majnics József, Havelka István, Papucsek Istvánné, Havelka József, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.

³ Ak: Majnics József, Jurin Antal, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.; <http://web.szote.u-szeged.hu/in1st/turamozg/dornogr.htm>, Lap 1/1.

⁴ Radovics, 1999: 9., 29., 45.; Borovszky, 1910a: 24.; Méri, 1961: 5., 19.

⁵ Tisovszki, 1988: 87. (Ak: Pavelka Mátýásné. Kesztlőc); Méri, 1961: 3., 14.

⁶ Ak: Deli Gáborné, Kesztlőc, Saját gyűjtés, 2001.; Méri, 1961: 3.

kapcsolatban arról van adat, hogy a templomosoktól a johanniták örökölték.¹ E monostorrom a tizenkilencedik század közepén még *Szépjuhászné helye* néven volt ismert. Állítólag itt a pálosok zárdája állt, a nép azonban a helyet a vörös barátoktól származtatta Pesty Frigyes idejében. A Szép Juhászné helye mellett hajdan egy vendéglő állt és annak bejáratánál volt egy sírkő, amelyet egy templárius lovag sírkövének tartottak. Mivel itt a paulinusok zárdája állt, valójában a sírkő egy paulinus főpapé volt. Ugyanezt a helyet többen *Fejéregyházaként* (Alba Maria) említik. Pesty szerint Mátyás király a templáriusok fejéregyházi (S. Alba Maria) épületét a paulinusoknak adta át.²

A *Margitszigeten* váruk volt a johannitáknak, amely eredetileg a templomosoké volt. Ezen a helyen 1925-ben végeztek ásásokat, melyeket Krúdy Gyula élénk figyelemmel kísért. Lehetséges, hogy ez alkalommal terjedt el – a népnek vagy az íróknak köszönhetően –, hogy a feltárt kolostor a vörös barátoké volt. Óriási méretű csontok kerültek ugyanis napvilágra, illetve olyan tárgyak, melyeken a templomosok jeleit vélték felfedezni az ott ásó munkások.³

A *Zsámbéki-medencében Tökön* még a huszadik század első felében lokalizált és aktualizált formában ismerték a templomos-mondát: A zsámbéki fehér barátok fölfogadták szolgálónak, majd meggyilkolták a töki menyecskéket. Mikor ez napvilágra került, József császár elkergette őket. Az alagútjuk a *gyermelyi* erdőbe vezetett.⁴ **Zsámbékon** a kastély feletti hegyen áll egy templomrom, mely a néphagyomány szerint a 12. században épült. A templom mellett hajdan kolostor állt. Ez először a templáriusoké, majd a pálosoké volt. Érdekes adat Zsámbék történetével kapcsolatban, hogy Ainordi délfranciaországi lovag 1186-ban jött be hazánkba, ekkor a mai Zsámbékot nyerte adományul, majd várat épített itt. Lehetséges, hogy templomos lovag volt. Ma már a zsámbékiak nem tudnak a mondáról, szerintük pálosok, majd premontreiek voltak itt.⁵

A *Balaton-felvidéken* a huszadik század elején Jankó János még szép számmal gyűjtött templomos-mondákat. **Vörösberényben** (Balatonalmádihoz tartozik) a pálos rendnek birtokai voltak, egészen II. József idejéig. A hagyományban élő eredetmonda szerint a falu neve eredetileg Szárberény volt. A vörös előnevet valószínűleg az itt élő vörös barátokról kapta (Jankó szerint ezek a pálosok). A településnéven kívül sok helynév is utal a barátokra. Vörösberényben ma is él a vörös barátok emléke.⁶ **Arács** (Balatonarács) a Barátlakás nevű hely van összefüggésben a vörös barátokkal.⁷ **Tihanyban** a huszadik század elején több motívum élt még a templomos-mondából. A hatvanas évekre már aktualizálták ezeket a történeteket. A tihanyi révnél lévő Lánybarlangba a törökök hurcolták el az elrabolt lányokat.⁸

Kővágóörsön a Pap-kertben van egy romtemplom, mely körül sáncok nyomai látszanak. A tizenkilencedik században az ott játszó gyerekek vasing darabokat találtak itt. A templomromról azt tartják a faluban, hogy a templáriusoké volt. A helyi monda szerint a vörös barátok fölköltöztek a Kűszöb-orr környéki barlangokba. A lakosság meg a Koppányban rejtőzködött az ellenség elől. A nép nem tudta, hogy kik laknak a

¹ Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 165.; Nádasdy-Thaly, 1860.; Oltványi, 1882: 151., 156.

² Pesty, 1861: 95., 83. oldal lábjegyzete; <http://okint.elte.hu/blscs/bl.htm>, Lap 1/1.

³ Reiszig, 1925, I. kötet: 97.; Pesty, 1861: 94.; Megtallálták a Templárius-lovagrend kolostorát és templomát a Margitszigeten, 1925. (Krúdy Gyula magyarázza az ásások eredményeit, a Világ tudósítója beszélget vele.)

⁴ Loschdorfer, 1935: 73.

⁵ Pesty, 1984: 487.; Borovszky, 1910b: 164.; Zsámbék, Saját gyűjtés, 2001.

⁶ Jankó, 1902: 25., 75-82.; Ak: Marics Lajos, Nagydém, Saját gyűjtés, 1998.

⁷ Jankó, 1902: 56.

⁸ Jankó, 1902: 55., 76.; Ak: Borbély János, Siófok, Somogy megye, Gy: Dobos Ilona, 1965., MOA 5588.

barlangokban, azt hitték, hogy ördögök és boszorkányok. Innen kapta a nevét az Ördög-szikla. Ezen kívül még a Vörösdomb nevű hely utal a barátokra.¹

Fényes Elek említi először **Salföldön** (Sálföldén) egy régi kolostor omladékát. Ez a rom a Klastromvölgyben fekszik és máig is Kolostornak nevezik a helybeliek. A hagyomány szerint itt állt a vörös barátok kolostora és temploma. Pesty Frigyes ezt még templárius kolostor romjaként említi. Jankó János szerint e helyet Pusztatemplomnak hívják a helybeliek, és a tizenharmadik század harmincas éveiben pusztított el.² Pesty Frigyes helységnévtárában (1860-as évek) találjuk még a Toronyi dűlőt, itt „Salföld délnyugati hegyei közt egy nagyszerű Jesniták (bizonyára a jezsuitákra gondolnak), vagy úgy nevezett vörös barátok kolostora és temploma volt, – a kolostornak a rengeteg erdőség között a fent irt dűlőben a nép szerint egy nagy szerű vigyázó tornya volt, – melynek romjai alig 30 éve hogy elpusztítottak.”³

Rendesen (Balatonrendes) a Kőpince helyén a népmonda szerint régen barátkolostor volt, de az ott talált pince-forma romról nevezték el ezt a helyet. E pince romjaitól nemegyszer kergette el a bíró a kincésőket. A Klastrom utca onnan kapta a nevét, hogy a salzföldi kolostorhoz ezen az úton szoktak járni.⁴ **Badacsonytomaj** közelében található az 1200-as évekből megmaradt magyar alapítású pálos rend kolostorának jobbára épségben lévő gótikus falai. Itt a Klastromi-kút vagy Korostolonkút nevű helyen „állott a vörös barátok klastroma (a mely szónak a korostolon csak magyarított alakja); e kút vize nyáron olyan hideg, hogy inni alig lehet, télen olyan meleg, hogy sohasem fagy be. Bizonyára állandó hőmérséklete van.”⁵

Szigliget régi vára a tizenkilencedik század közepén már omladékokban hevert. A Papdülő itt régen a papoké (vörös barátoké) volt.⁶ **Lesencefalun** a Barátok asztala vagy más néven Barát kő nevű helyen asztalszerű, sima kőlapok találhatóak. Ezek a helyen a Szent Miklósról elnevezett kolostor részei voltak. A monda szerint aki erre tévedt, az nem jött vissza többet, mert a szerzetesek elfogták.⁷ A *szentmiklósi* kolostorról **Válluson** ma is él a monda. Az itteni vörös barátok elfogták a nőket és a férfiakat, börtönbe vetették és kínozták őket. A barátokat végül a törökök fejezték le, és éjjelente kísértetként járnak vissza.⁸

Balatongyörökön állt hajdan a vörös barátok kolostora, amely ma már csak rom. A helyi néphit szerint a barátok a koldulás mellett raboltak is. Pincéjüket, amely a hagyomány szerint tele van finomabbnál finomabb borral, még nem találta meg senki. Ugyanitt van a Vörös barátok majorja, amely szintén rom.⁹ **Keszthely** gótikus temploma mellett a népmonda templárius egyház romjait keresi.¹⁰ **Vindornyaszlós** helynevei közt találjuk a Barát-kutat. A barátok ide rejtették el kincseiket.¹¹

¹ Balogh-Ördög: 1982: 185-186.; Jankó, 1902: 57., 61., 82.

² Fényes, 1984/4: 5.; Balogh-Ördög: 1982: 186., 199.; Jankó, 1902: 69., 75.

³ Balogh-Ördög: 1982: 198.

⁴ Jankó, 1902: 70.; Balogh-Ördög: 1982: 203., 206.

⁵ Jankó, 1902: 69.; Balogh-Ördög: 1982: 222. (Mindkét helyen Pestyt idézik.) <http://www.balaton.net/17/17blxxxh.htm>, Lap 2/2.

⁶ Fényes, 1984./IV: 131.; Jankó, 1902: 74.

⁷ Balogh-Ördög: 1982: 191.

⁸ Petánovics, 1991: 115.; Balogh-Ördög, 1986b: 62.

⁹ Balogh-Ördög, 1986b: 95-96.

¹⁰ Pesty, 1861: 113.

¹¹ Balogh-Ördög, 1986b: 36.

Dél-Dunántúl

A *Balatonmelléken* erős lokalizáción ment keresztül a templomos mondakör. Többségében a vörös barátok szerepét a törökök vették át. **Balatonszemesen** (egykor Faluszemes) van a Barátok vágása nevű hely, ahol valamikor szerzetes rendház állott. A barátokat itt pusztították el, innen a név.¹ **Zamárdiban** a Temető-dűlőn a hagyomány szerint régen apátsági pince volt. Egy aktualizált történet szerint itt találkozott az apát titkon egy sérsekszőlősi menyecskével. A menyecske ura megleste őket, és megölte mindkettőt. Zamárdin a székesfehérvári káptalannak voltak birtokai. Ide tartozik Szántód-pusztá, amely a tihanyi monostoré, majd a nyitrai püspöké volt.² **Siófokon** a hatvanas években még ismerték a templomos-mondát, a szemközti parton fekvő tihanyi barlangokkal kapcsolatban.³

A *Kis-Balaton melletti Zalavár* mondahagyományával a Balatonmellékhez kapcsolódik. Az itteni Benedek-rendi monostorról írja Bátorfi: „A mohácsi csata után, a törökök Kanizsa környékét tűzzel, vassal pusztítván, e monostor is, szerzetesei meggyilkoltatván, vagy más biztos helyekre menekülvén, üresen maradt.”⁴ Az ilyen esetek alapot adhattak mondakörünk lokalizálására. Fényes is említi a szalavári bencés kolostort, melyet a törökök pusztítottak el. Környékén romok találhatóak, valószínűleg római eredetűek.⁵

A *Mezőföld* peremén, **Dunaföldváron** a hagyományban olyan változatok éltek még a huszadik század elején, amelyek a templomos-mondák nyugat-európai variánsaira emlékeztetnek. Itt az Alsó-Öreghegyen jelennek meg a barátok fejtelten kísértetei, akik táncolnak vagy sírnak. A templomos-per vádpontjaiból is ismerős a muzsikaszó és a tánc. Földvár kezdetben bencés, majd ferences birtok volt, a ferenciek kolostort és templomot is emeltek itt.⁶

Külső-Somogyban a templomos-mondák motívumai közül a pince, barlang és alagút motívumok dominálnak. Például mikor 1930-ban **Nagyszokolyon** az evangélikusok új papházát építették, egy hatalmas pincére találtak. Ekkoriban a nép azt tartotta, hogy a falu határában kincset lehet találni, és a kisszokolyi szántóföldeken többen ástak is. Az ott talált pénzeket a templáriusoknak tulajdonították. Pesty is említi a szomszédos Ireg-békai pusztán talált régi pénzeket. Nagyszokoly mellett van ugyanis a gróf Viczaynak egykori **Iregi** uradalmához tartozó Békai Pusztá, ahol egy régi omladék állt még az 1800-as évek közepén. Ezt a környékbeliek a veres barátok kolostorának tartották. Pusztulását az akkori hagyományok a tatárdúlás idejére tették. Fényes Elek szerint a veres barátok kolostorának romjai alatt lévő 12 fiókos pincében deák és török betűkkel készült feliratokat találtak.⁷

Balatonendréd (Somogyendréd) határában van a Várhegy. Itt van a Barátlyuk nevű föld alatti üreg is, amely egy kisebb barlang. A mai néphit szerint a törökök építettek itt alagutat, amely Szántódig ért. Mások úgy tudják, hogy barátok lakása volt. Pesty szerint a törökök elvonulása után laktak itt a barátok. Jankó szerint a Barátlyuktól a Baráthorogig vezetett az alagút. Állítólag a török elől menekülők itt rejtőztek el. A

¹ Végh, 1974: 175.; Jankó, 1902: 56.

² Végh, 1974: 148.; Csánky, 1910: 177.

³ Ak: Borbély János, Siófok, Gy: Dobos Ilona, 1965. MOA 5588.

⁴ Bátorfi, 1877: 350.

⁵ Fényes, 1984/IV: 59.

⁶ Berze Nagy Ilona: Dunaföldvár mondái, 1. , Dunaföldvár, 1925., MOA 11369; Fényes, 1984/II: 22-23.

⁷ Pesty, 1861: 114-115.; Holéczi, 1837: 97-98., 107-108.; Fényes, 1984/III: 136.

községhez tartozik Jaba-pusztá, amely a székesfehérvári János lovagoké volt (Liba=Lyaba alakban fordul elő).¹

Lengyeltótiban van a Baráti nevű hely, egy barátklasztrom romjaival. A Barátkert nevű falurészen a török pusztítás előtt a vörös barátok kolostora állt. Középkori sírok, érmék, cserepek kerültek itt elő.² **Somogyváron** a község fölött emelkedő dombon állt a Somogy vár, melynek sáncai még a huszadik század elején megvoltak. Somogyvártól délre esik Bó vagy Bú-pusztá, hol egykor a Szent-Kereszt tiszteletére monostor állott fenn. Fényes szerint a vár oldalában is volt egy apátság, melynek dűledékeit a tizenkilencedik század közepén még látni lehetett.³

Belső-Somogyban Segesden, de főleg Csurgón találjuk a templomosok nyomait. **Segesden** a Zárda vagy Kolostor nevű részen Pesty szerint vár állott. Az erős falak alapjait, a mély árkokat a tizennyolcadik század végén még látni lehetett. Fényes Elek írja, hogy ezen a helyen a ferenciek klastroma állott.⁴

A Somogy megyei **Csurgón** a templomos konvent emlékét egy 1163-as oklevél tartotta fenn.⁵ A várost templomos birtokként már nagyon korán említik a leíró monográfiák, elsők között Kovacsóczy Mihály: „Jeles kolostorral dicsekedett, de itt a templomosok telepedtek le, 's ezeknek eltörlése után jutott az ivanitáknak birtokába.”⁶ További adatokkal szolgál Csorba, aki szintén említi a vörös barátokat, ám nem teljesen biztos abban, hogy a templomosokkal azonosak. Fuxhoffer-Czinár, majd őket követően több szerző említi egy 1370-es oklevelet, mely szerint Csurgó a templomosoké volt, majd a johannitáké lett. Csánky szerint Csurgó a székesfehérvári János lovagok birtoka volt. 1226-ban már rendházuk is volt itt. A római katolikus templomot a tizenharmadik században ők építették. Jelenleg azt tartják a Csurgó történetével foglalkozók, hogy a mai óváros területén települtek le a templomos lovagok, de 1193-ban már a johannitáknak is volt birtokuk itt. Amikor 1302-ben a templomos rendet feloszlatta a pápa, a lovagrend tagjai beléptek a johanniták közé. E kor emléke a már említett Szentlélek templom.⁷ A hetvenes években még éltek a templomos-monda töredékei: Az Aranyász-parton a hagyomány szerint a török uralom előtt település volt. Ezen a helyen aranyat és téglatörmeléseket szántottak ki. A Szmodics-ház pincéi a hagyomány szerint összeköttetésben vannak az Öreg templom altemplomával, illetve a majori nagy pincékkel. A hagyomány szerint a Vár-cserben ásták el a törökök a kincseiket. Azóta több helybéli ásott a kincs után nyomozva, de csak alagutat találtak.⁸

A *Zselicségben* is vannak nyomai, töredékei a templomos-mondának. **Hedrehelyen** a Vár nevű részen a hagyomány szerint erődítmény állott, amely a belterületen lévő kolostorhoz tartozott. A középkorban a ferenceseknek volt itt kolostoruk és templomuk, melyet a törökök pusztítottak el. Hedrahely régi várának romjait Fényes Elek még látta. A faluban pár évvel ezelőtt még ismerték a vörös barátok mondáját a kolostorhoz kapcsolódóan.⁹

A *Vízmentén Kaposhomokon* a monda alapján a Vár mónában állt a vörös barátok klastroma. Pesty szerint régen nagy víz volt körülötte, csak hajóval lehetett ide

¹ Csánky, 1910: 38-39.; Végh, 1974: 162.; Jankó, 1902: 56.

² Jankó, 1902: 56.; Végh, 1974: 92.

³ Csánky, 1910: 149-150.; Fényes, 1984/IV: 35-36.

⁴ Végh, 1974: 651.; Fényes, 1984/IV: 20.

⁵ Patek, 1912: 40. (Reiszig Ede szerint az oklevél 1164-ből származik, Reiszig, 1925, I. kötet: 29., 92.)

⁶ Kovacsóczy, 1837: 196.

⁷ Csorba, 1857: 153.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 163.; Pesty, 1861: 76.; Oltványi, 1882: 156.; Csánky, 1910: 56.; <http://www.csurgo.hu/csurgo/tortenet.html>, Lap 1/1, Csurgó története

⁸ Végh, 1974: 619., 626.

⁹ Végh, 1974: 580.; Csánky, 1910: 75.; Fényes, 1984/II: 96.; 1996-ban, Pécsen egy néprajzi konferencián hallottam a monda továbbéléséről (Az MTA Pécsi Akadémiai Bizottság Nyelvtudományi, Irodalomtudományi és Néprajztudományi Szakbizottság - Néprajzi Albizottságának Tudományos Tanácskozása).

bejutni. Az eke néha ma is tégladarabokat vet fel itt.¹ **Bárdudvarnokon** a Barát-hegyen a hagyomány szerint szerzeteskolostor volt. A téglatörmelékek, romok ma is láthatók. Itt van a Török pince is, amely arról nevezetes, hogy a századforduló táján két török lovast láttak a Vásár-völgybe menni, akik térképen jegyeztettek. A szembékiek azt gondolták, hogy itt kincs van elásva, ekkor ásták ezt a körülbelül harminc méter hosszú alagútszerű pincét.²

A *Mecsekalján* Hidasról és Nádasdról vannak adatok templomos birtokokról. **Hidason** a tizenharmadik század közepén még látni lehetett a falu melletti hegyen egy régi vár omladékait, amely hajdan a templáriusoké volt. 1823-ban egy pinceásás alkalmával egy iszonyú nagy Egyszarvú (Einhorn) állatnak a fejére találtak itt, melynek közepéből egy öl hosszú szarv nyúlt ki. Pesty Frigyes is megerősíti, hogy a néphagyomány Hidason vörös barátokat gyanított ebben az időszakban.³ **Nádasdon** (ma Mecseknádasd) vörös barátok éltek a néphit szerint. Fényes Elek egy püspöki mulatókastélyt említ itt, melyhez remeteház tartozott abban az időben. A kastéllyal átellenben lévő dombon voltak láthatók egy régi épület romjai, melyet a nép templárius kolostornak tartott. Mára ennek a hagyománynak már nyoma sincsen, a környéken csak azt tudják, hogy Nádasdon barátok éltek.⁴

A *Zalai-dombság* keleti részén, **Újudvaron** a források szerint templárius convent létezett, és az itteni templomban olyan régi faragványok vannak, amelyeket Pesty szerint csak a templáriusok titkos tanaira lehet visszavezetni.⁵ A Zala völgyében, a Göcsej keleti határainál fekszik **Kisbucsa** (korábban Bukcsa), amelyet egykor a templomosok adományként kaptak.⁶ A Zalai-dombság déli részén, már Göcsej közelében, **Zajkon** a hagyomány több motívumot is megőrzött a templomos-mondából. Például a Pusztatemetői földéken valamikor kolostor és templom állt, amelyet a törökök elpusztítottak. Szobrokat, téglákat, edénycserepeket és csontokat találtak ott. Mások szerint a Sülledőt Kert-ben süllyedt el a barátok régi temploma a törökfutás idején, de a nyomai még megtalálhatók. A Török-sűrűben volt a törökök tábora, innét ágyúzták a pusztatemetői barátok kolostorát. A Barát-közben szintén barátok laktak a törökfutás előtt. A Bátorfi Lajos által szerkesztett, 1877-es helynévtár szerint nagyon sok pálos és bencés birtok volt a Zalai-dombságban és a Zala folyó völgyében.⁷ Ez alapot adhatott a templomos-mondák lokalizálásához.

A *Göcsej* szélén fekszik **Szentadorján** (Lispeszentadorján), amely hagyományai alapján a göcseji mondakörhöz kötődik. Itt állt hajdan a vörös barátok apátsága (priorsága). A kolostor a mai szentadorjáni temető helyén lehetett. A hagyomány szerint Bánfi Pál, Alsólendva ura a szentadorjáni klastromot elfoglalta, és a klastrom apátjától még a Convent pecsétnyomóját is elvette. A barátokat, akik vele szemben engedetlenek voltak, felakasztatta a „goromba nagy” tölgyfára. A Szentadorján és Kányavár között levő Szentlőrinci erdőben valaha egy erődített őrtorony állott, melynek téglamaradványai a sáncokkal együtt ma is láthatók. Ugyanerről a helyszínről írja Gönczi, hogy a monda szerint valaha itt várat akartak építeni, de amit nappal építettek, azt éjjel valaki lerombolta. Ma ezt a helyet Várdombnak nevezik.⁸

A **kányavári** vár hajdan kiterjedt nádasok, mocsarak és őserdők között feküdt. Itt egy időben templomosok éltek, akik a hagyomány szerint bőrhídon jártak fel a várba. A vár arról volt nevezetes, hogy hiába lövette az ellenség, a golyók faláról visszapatantak.

¹ Végh, 1974: 501.

² Végh, 1974: 518., 522.

³ Fényes Elek, 1984/II: 107.; Pesty, 1861: 113.

⁴ Pesty, 1861: 107.; Fényes, 1984/III: 125.; Ak: Link Antal, Pécsvárad (született Ófalun, Nádasd mellett), Gy: Tuba Éva, 2001.

⁵ Pesty, 1861: 102.

⁶ Pesty, 1861: 25.

⁷ Papp-Végh, 1964: 467., 469.; Bátorfi, 1877.

⁸ Gönczi, 1914: 39-40.

Volt azonban a várban tizenkét kád puska, és amikor a várórség úgy gondolta, hogy a vár tovább már nem tartható, fölrobbantotta. Egy már elpusztult tölgyfára, melynek törzse tizennégy öl területű volt, a törökök a kányavári barátokat felaggatták. A vár alatt levő pincét, melyet eddig még nem találtak meg, nem lehet elbontani, mert a téglák boros malterrel vannak összeforrasztva. Ehhez a pincéhez a törökvilág alatt rézcsövön folyt le a szőlőhegyről a bor. A pince tele van borral és kincsekkel.¹

Csömödéren a hagyomány szerint régen egy földvár volt. A határban levő mezei kút pedig egy barátkolostor helyét jelzi. Ez a kolostor törökfutáskor süllyedt el. Egy másik adat szerint a kút a Barátokkútja nevű dűlön feküdt, ahol a hagyomány szerint barátlakás is volt. A kútban harang van, melyet ha ki akarnak venni, mindig lejjebb száll.² **Zalatárnok** határában régen egy Vörösfalu nevű község volt, ahol vörös barátok laktak. A barátok törökfutáskor menekültek el innen, de a házhelyek nyomai ma is megvannak. A Szentegyházon valamikor templom állt, ezt is a törökök pusztították el.³

Ördög Gyurkó vára **Baktól** délre fekszik, egy szabályos kör alakú dombon. Az Ördög család (Eördög) őrtornya vagy vadászkastélya állt rajta. Az itt talált téglákat, köveket a környékbeli lakosok építkezéshez elhordták. A kastélyt hajdan mocsár vette körül. A helyi néphit szerint Ördög Gyurkó vára kísértetek tanyája.⁴ **Ormándlakon** a templom zárdái maradvány. A falu határában kilenc kád pénz van valahol, ezért a török egyszer még „megfutja” Ormándlakot. „Egyszer egy bika hegyibe szaladt ezen pénzt takaró földnek, és a föld elnyelte.”⁵

Becsvölgyéhez tartozik *Pajzsszeg*, amelynek határában a Közös erdőn van egy forrás, azt mondják, hogy abban egy templom süllyedt el. Falu is volt ott régen. *Barabásszeg* (Becsvölgyéhez tartozik) a Bence dűlön volt Bence község. Ennek a temploma is elsüllyedt. Helyén tóka van. *Kislengyel* (Becsvölgyéhez tartozik) valamikor régen nem a mostani helyén volt, hanem a Kócos dűlön. A néphit szerint itt az árok oldalában volt egy földpince kincsekkel. A Kisvölgyben is van egy földpince, benne 3 kád arany, meg sok bor. Az egész Göcsejség áskált utána, de nem találták.⁶

Rózsaszeg (ma Milejszeg) Várvölgy nevű dűlőjén hajdan kisebb erősség volt. Itt időnként pénzt találnak az emberek. Állítólag egy pincében kilenc kád és három bivalybőr van tele borral, mely után egy ízben két hónapon át éjjel-nappal ástak az emberek.⁷ A **Babosdöbréte** délkeleti határában fekvő Luka nevű szántóföldön a hagyomány szerint valaha templom és zárdá állt. Vörös barátok (paulinusok) laktak benne. A templom a törökvilágban elsüllyedt. A zárdá udvarán kút volt, melybe a barátok a harangokat beledobálták. A harangok karácsonykor megszólaltak. A kút körül karácsonykor kísértetek járnak bivalybikák és fejetlen barátok képében. A kolostor helyét tégladarabok jelzik. Alattuk a klastrom régi pincéje a néphit szerint még megvan. Oda csak hét ajtón keresztül lehet bejutni. Az első ajtónál hársfa-tuskó fekszik, azon vannak a pince kulcsai. A pince tele van arannyal és ezüsttel.⁸

¹ Gönczi, 1914: 38. Csókakőn is előfordul a bőrhíd-motívum: „A vár és a Vértes között egy bűrhíd vót kifeszítve, kispannolva. Függhid vót. Ez a hid a törököké vót.” (Ak: Stájner János, Csókakő, Gy: Gémes Balázs, 1960. EA 10384)

² Papp-Végh, 1964: 379.; Gönczi, 1914: 36., 410.

³ Gönczi, 1914: 48-49.; Papp-Végh, 1964: 203.

⁴ Gönczi, 1914: 45.

⁵ Gönczi, 1914: 55-56.

⁶ Ak: Németh Lajosné (Vargaszeg), Mecséri Sándor (Barabásszeg), Mészáros Sándorné (Kislengyel), Simon Ferenc (Kislengyel), dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák, 4-9., EA 6305, MOA 406, 432, 413, 414

⁷ Gönczi, 1914: 66.

⁸ Gönczi, 1914: 57.

Északi-középhegység

Palócföldön, a *Nógrádi-medencében* a hetvenes években teljes szüzsével ismerték a templomos-mondát. Egy **Pusztaberkin** gyűjtött változat helyszíne a Bars megyei Újlót (ma Szlovákiához tartozik). A monda szerint egy pusztaberki juhász elküldte a lányát az újlót-máriacsaládi búcsúba, hogy ajándékot vigyen az ottani barátoknak. A lány többé nem került elő. Egyszer egy koldus betévedt a barátokhoz, akik adtak neki enni-inni. Még a boros pincébe is beengedték. Itt talált rá a juhász lányára. Értesítette az apát, aki Rudolfhoz fordult segítségért. Rudolf hadsereggel megtámadta a kolostort és elűldözte a barátokat. Máriacsaládon egyébként a paulinusok kolostora volt.¹

A *Cserhátban* két településen is birtoka volt a templomosoknak. **Buják**, nógrádi vár a Szent-Márton nevű hegyen található. A romjai a tizenkilencedik században még látszottak, a hagyomány szerint a templáriusoké volt. Fényes Elek is említi a romokban heverő bujái várat, és a déli oldalán található igen mély, kőből kivágott, négyszögletű kutat.² **Nézsán** a régi templom és más épületek romjai a templomosoktól erednek a hagyomány szerint.³

A *Karancsvidék* peremén fekszik **Szécsény**, melynek várát a néphit szerint a templomosok építették. A vártól ágyúlövésnyire egy halom van, melyet Szent György várának neveznek, és ezen valamely szent épület nyomai látszanak, mely falakkal és árkokkal van körülvéve. A tizenkilencedik század közepén Szécsény régi várának csak omladékaik voltak meg. A közelében állt a ferencesek monostora is.⁴ **Apátfalva** (ma Karancslapujtőhöz tartozik) szintén templárius birtok volt.⁵

A *Mátraalján*, **Abasáron** él a vörös barátok emléke. A pálos monostoron kívül Fényes Elek szerint egy másik zárda romjai is megvoltak még a tizenkilencedik század közepén, talán ez lehetett a templomosoké.⁶ **Pálosvörösmart** Abasár résztelepülése, itt egy eredetmagyarázó monda tapadt a templomos-mondához. Főszereplője Aba Sámuel, akinek eltűnik a leánya. Karácsonykor egy ember fedezi fel a vörös barátok templomában, egy titkos kriptában. Jelentést tesz a királynak, aki katonáival körülfárja a kolostort és a templomot. A papokat kiirtják, s a katonák közül egy veres képű, hórihorgas vitéz különösen jeleskedik ebben. A király így biztatja: „Mard veres! Veres, mard!” Állítólag a király eme felkiáltásából származik a település neve. A történetet tovább élteti, illetve hitelességét bizonyítja a helybeliek szerint, hogy az abasári templom mennyezetének egyik freskója azt a jelenetet ábrázolja, amikor a király, Aba Sámuel a pálosok részére átadja az általa alapított templom és rendház kulcsát. A képen a királylány egy gyermeket tart a karján.⁷ **Parádon** a közeli, abasári barátokkal kapcsolatban őrzik a templomos-mondát. A szerzetesek rendkívül gazdagok voltak, emiatt egy idő múlva elzüllöttek, és nőket vittek be magukhoz. Amikor egy másik rend főnöke nem tűrhette tovább ezt az állapotot, bevádolta őket az akkori uralkodónál. Az uralkodó hadsereggel támadta meg a pálos rendet és szétverte őket. Aba Sámuel volt a vezetőjük, a klostrom főnöke. Ott halt meg harc közben, és állítólag igen drága koporsóba temették el, amit az abasári nép azóta is szorgalmasan kutat, de soha nem

¹ Ak: Székházi Kálmáné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA ; Fényes, 1984/I: 196.

² Pesty, 1861: 109.; Fényes, 1984/I.: 185.

³ Pesty, 1861.: 108.

⁴ Pesty, 1861: 113.; Fényes, 1984/IV: 74.

⁵ Pesty, 1861: 99.

⁶ Fényes, 1984/IV: 10.

⁷ Balogh Benjámint budapesti lakos levele alapján lejegyezte Molnár Ilona, Abasár, 1977. A fenti mondát hasonlóan beszélté el előzővel: Rostás Lászlóné Béres Rozália abasári lakos., Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár ENA 3351-96

találják meg.¹ Hevesben másutt inkább Aba Sámuel lánya tűnik el, ez eredményezi a klostrom és lakóinak végső felszámolását.² **Gyöngyössolymoson**, a Monostornak nevezett határrészen a lovagrendi vörös barátok kolostora állt.³

A *Heves-Borsodi-dombságban* fekszik **Hangony**, ahol a pálos szerzetesrend telepedett meg, akik a hagyomány szerint a templomosoktól örökölték ezt a települést. Ma is Barát-völgye a volt kolostor helyének neve. A török hódoltság idején Lengyelországba menekültek a szerzetesek. Az egész középkoron át fennállott ez a monostor, de a mohácsi vész után elpusztult.⁴

A *Bükken*, **Diósgyőr** mellett állt hajdan a *szentléleki* kolostor, mely a hagyomány szerint a templomosok tulajdona volt. A zárda romjait Fényes is említi a tizenkilencedik század közepén, szerinte a pálosoké volt. 1860-ban a következő leírás született erről a romról: „...Itt van a fákkal és cserjékkel sűrűn benőtt romja a szentléleki egyháznak, melyet a XIII. század vége felé az Ákos nemzetségből való Ernő bán fia épített, ki később Róbert Károly alatt Magyarország nádora és Borsodmegye főispánja volt. Ő alapította a tudományos és művészetkedvelő pálos szerzetesek (paulinusok, vörös barátok) diósgyőri és szentléleki kolostorát ... A szentléleki egyház romja mindössze néhány góth ívboltozatból s egy kapuzat (portal) darabjából áll, de a legnemesebb izlésű építészet nyomai világosan láthatók rajta.”⁵ A szentléleki kolostor omladékai Jókait is megihlették, a zárdaromok közé helyezi „A bujdosó tanyája” című elbeszélését.⁶

A *Borsodi-medencében*, a Sajó mentén fekszik **Szent-Péter** (Sajószentpéter). Hajdan a templáriusoknak klostromuk és templomuk volt itt. Ezen a helyen a tizenkilencedik század első felében ástak ki egy veres követ, amelyet egy nagyszombati szerzetes elvitt, és benne nagy mennyiségű aranyat talált. A régi templom maradványaiból épült a mostani római katolikus templom. Pesty is írja, hogy Szentpéteren a templáriusoknak zárdájuk és templomuk állt, az országúttól délre eső dombon.⁷

Aggtelek közelében, Szögliget mellett állt hajdan a **Szádvár**. A vár történetéről elég hézagosan szólnak a történeti forrásmunkák, nem csoda, hogy a nép összekapcsolta a vörös barátok mondájával. A tizennegyedik században még királyi vár volt, majd a pelsőci Bebek család kapta adományul. 1685-ben Schultz császári generális felrobbantotta és lerombolta. A Szádvár a népi hiedelem szerint alagúttal van összekötve Szendrővel, Pelsőccel, Tornával és Krasznahorkával. Kíséretetek is tanyát vertek a századok óta elhagyatottan, romokban álló várban.⁸

Szögligeten a várból származó tárgyak tucatjai, vas- és kő ágyúgolyók, kőmozsarak és díszesen faragott kövek emlékeztetnek a múltra. Történet él a szögligetiek ajkán a szegény juhászról is, aki egy nagy üstöt ásott ki itt, tele aranypénzzel. A pénz között volt egy darab gyémánt is, amelyet a királynak ajándékozott. IV. Béla hálából nevet és birtokokat adományozott neki, ezután építtette Szádvárt és még több várat. A várom Mikszáth Kálmánt is megihlette, aki terjedelmes novellát írt róla. A történet szerint a vár ura Patócsy Benedek volt, akit a *rozsnói* vörös barátok sűrűn látogattak. A kapzsi barátok a vagyonát akarták megszerezni, de

¹ Ak: Vas Sándorné, Parád, Gy: Marja Razola-Dobos Ilona, 1965. MOA 5889.

² Magyar, 1997: 76.

³ Malonyay, 1922/5.: 165.

⁴ Borovszky, 1903b: 476.; <http://www.orhegy.datanet.hu/hangony.htm>, Lap 1/3, 2/3, 3/3.

⁵ Szent-léleki templom romjai (Vörös barátok kolostora) (Borsodban) Vasárnapi Újság 1860/10. sz. március 4. 111-112.; Említi még: Pesty, 1861: 96.; Fényes, 1984/IV: 104.

⁶ Jókai, 2000: 125-138.

⁷ Fényes Elek, 1984./IV: 116.; Pesty, 1861: 104. A nagyszombati kolostort is a vörös barátoknak tulajdonítják, ld. Korabinszky, 1786: 764-765.

⁸ Paládi-Kovács, 1969: 51-53.

testamentumában a főúr jól megréfálta őket. Mikszáth említi az ott található régiségeket, melyek alapján kincset és kísérteteket gyanítanak a romok között a környékbeliek. A *szárhegyi* vörös barátokról még ma is monda él Szögligeten, akik a menyecskéket becsalták a kolostorukba. Imádkoztak, közben pedig rossz életet éltek.¹

Szölösárdón a *kurittyáni* vörös barátokkal kapcsolatban mesélik, hogy hajdani kolostoruk helyén sok csontot találtak. **Jósvafőn** pedig a *cserbakői* barátokról őriznek egy történetet, amely valószínűleg a templomos-monda aktualizált változata.²

A *Bódva völgyében* **Bódvalenkén** a veres barátokat emberevőknek tartják, akik elfogták, feldarabolták és megették a – kizárólag – női áldozatokat. Ahogy Luxemburgban több helyütt, úgy itt is azt tartják, hogy a falu népe villával, kaszával és ásóval támadta meg őket, így pusztultak el. A nyugati változatokhoz hasonlóan az utazók kirablását is nekik tulajdonítják. A harang-motívum és az alagút-motívum szintén előfordul itt.³

Bódvaszilason úgy vélik, hogy a vörös barátok raboltak és elhurcolták a szépasszonyokat. Egy barlangban, a föld alatt laktak, csakúgy, mint a Rajna-vidéki templomosok. A kolostorukból alagút is vezetett. A szomszédos Szentandrás (Tornaszentandrás) fehér barátok voltak. Bódvaszilason a Templom dombon van egy kereszt, ha mellette, a Fehér barátok útján elmegy valaki, dübörög a szekér. Ott templom volt valamikor, amelyet a csehek építettek. Ez az út vezetett a szentandrásai fehér barátokhoz. Ugyanitt a *martonyi* veres barátokról is tudnak, és róluk a templomos-monda teljes szüzsével él. A tornaszentandrásai barátokról is a monda számos motívumát őrizte meg a hagyomány, például a föld alatti járatokat, a barátok kivégzését és a hátrahagyott csontokat lehet megemlíteni.⁴

Bódvarákón a *szárhegyi* vörös barátokkal kapcsolatban mesélik a nőrablás mondáját, ugyanakkor az alagút és a dobogás motívumai is élnek.⁵ Bódvarákóról viszont **Dobódélen** tudják azt, hogy az ottani Barátút a vörös barátokról kapta a nevét. Ugyanitt a *cserbakői* barátokról is mesélnek. *Zsarnón* a dobódéli barátokról azt tartják, hogy nyárson sütötték meg a gyerekeket.⁶ A fenti adatok valószínűleg ugyanarra a helyszínre vonatkoznak, a *Szárhegyen* lévő Háromhegyi kolostorról lehet szó, amelynek menyecskező veres papjairól Magyar Zoltán számos változatot jegyzett le.⁷ A **perkupai** barátokat rablólovagként tartják számon.⁸

Szendrőn gróf Csáky várkastélya a régi vár omladékain épült, amelyet Rákóczi idejében pusztítottak el. A közelben látszanak még egy zárda maradványai is. Ez egy ferences kolostor volt, amely II. József alatt megszűnt. Szendrő nevezetességei közé tartozik **Martonyi** romja, már a *Szalonnai-hegységben*, amely a templáriusok egykori székhelye volt. Többen említik a Martonyiban látható omladékot, mint a vörös barátok egykori kolostorát. A huszadik század elején még látni lehetett a csúcsíveket a romok között. A Klastrom környéke is a templárius kolostor romról kapta a nevét, mely „regényes és mulattató hely”. Ma is számos motívummal él a monda az itteni veres barátokról, főként a kolostor lerombolásáról, de az elátkozott kincsről és az alagutakról

¹ Paládi-Kovács, 1969: 52.; Mikszáth, 1996: 50-53.; Idézik még: <http://www.iit.bme.hu/mtsz/utleiras/szadvar.htm> Lap 2/2; Kiskun Magdolna: Vártúrák - Szádvár- A vár legendája ; Magyar, 2001b: 237.; 448. sz. szöveg (Ak: Burinda Julianna, Szögliget, 1997.)

² Magyar, 2001b: 236.; 445. sz. szöveg (Ak: Lenkey Géza, Szölösárdó, 1997.); uo. 236.; 443. sz. szöveg (Ak: Bak Albertné Szász Irma, Jósvafő, 1997.)

³ Magyar, 2001b: 242.; 465. sz. szöveg; uo. 243.; 467. sz. szöveg (Ak: Káló János, Bódvalenke, 1996.)

⁴ Magyar, 2001b: 240.; 457. sz. szöveg (Ak: Demény István, Bódvaszilás, 1996.); uo. 240-241.; 458. és 463. sz. szöveg (Ak: Gregovszki Ferenc, Tornaszentandrás, 1995.); Ak: N. N. /asszony/, Bódvaszilás Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 13637

⁵ Magyar, 2001b: 238.; 451. sz. szöveg: A szárhegyi veres barátok (Ak: Kállai Sándor, Bódvarákó, 1996.)

⁶ Magyar, 2001b: 239.; 454. sz. szöveg: A rákói Barátút (Ak: Szarvas Mária, Dobódél, 1997.); uo. 236.; 442. sz. szöveg: A cserbakői barátok (Ak: uaz); uo. 242-243.; 466. sz. szöveg: Az emberevő veres barátok (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.)

⁷ pl. Magyar, 2001b: 237.; 448. sz. szöveg (Ak: Burinda Julianna, Szögliget, 1997.); uo. 238.; 451. sz. szöveg (Ak: Kállai Sándor, Bódvarákó, 1996.)

⁸ Magyar, 2001b: 239.; 455. sz. szöveg (Ak: Taska Lajos, Perkupa, 1997.)

is tudnak.¹ **Tornabarakonyban** szintén találunk alagút-motívumot, de a barátok kísértetszerű megjelenésére is van példa.²

A *Rakaca völgyében*, **Meszesen** az ördöggel hozzák összefüggésbe a barátokat, csakúgy, mint Aachen környékén: „A' nép azért ördög hegynek hija, hogy az ördög midőn mártonyi veres barátokat vele agyon sujtani akart – kakas kukorikolására e helyen czepeleése alkalmával elejtette.”³ A **rakacaszendi** barátok meggyilkolták a szép nőket, kiknek csontjait a református templom alatt meg is találták. Itt a kurityáni barátokról is ismernek mondákat.⁴ A *Rudabányai-hegységben* **Szuhogyon** a veres barátok emléke gyermekijesztők formájában élt tovább.⁵ A **Cserbakői** barátokról Dobódélen és Jósvafőn is őriztek meg történeteket.⁶ A *Borsodi-dombságban* **Kurityánról** pedig Rakacaszenden és Szőlősdárdón tudnak mondákat.⁷

A *Zempléni-hegységben*, **Komlóskán** a Barát-rét, másként Klastrom-rét nevű helyhez történeti monda kapcsolódik a piros sipkásokról. A klastromban missziós papok laktak, és a helybeliek több pap erőszakos haláláról számolnak be. Elsüllyedt vagy összedőlt kolostorról is tudnak. A Barát-réten valaha a veres barátok klastroma volt, melynek darab falai és omladékai a tizenkilencedik század közepén még látszottak. Komlóskán a Pusztavár nevű hegyen a husziták váracstot emeltek, amely a századfordulón már csak rom volt.⁸

A *Hegyalján*, **Sátoraljaújhelyen** két helynév is utal vörös barátok jelenlétére. Boszorkánytetőnek nevezték a Szár-hegy egyik magaslatát. A néphit szerint itt gyülekeztek a boszorkányok, és a monda ide helyezi később a veres barátok kolostorát. A Kopaszka (a Szár-hegy egyik névváltozata) nevét kopárságáról kapta; a fáma szerint ez volt a boszorkánytető, itt gyülekeztek éjjeli órákon; s egy monda szerint itt állt a veres barátok klastroma. A Néma-hegy kapcsán mondják egyesek, hogy ott állhatott a kolostor, és benne sok kincset halmoztak fel. Amikor a barátoknak menekülniük kellett, ezeket nem vihették magukkal, hanem elásták. Többé nem is térhettek vissza, a kincs pontos helyét ma sem ismeri senki. Néha azonban a hegyről lefolyó eső arany- és ezüstpénzeket mosott ki. Azt mondják, hogy az 1830-as években a hegy aljában összegyűlt vízben lubickoló gyerekek többször is találtak pénzeket.⁹

Tolcsván van a Nyakvágó nevű hely „mellyről a monda azt állítja hogy egy Liszkáról (*Olaszliszka*) menekült Barátnak ott vágták le a Tatárok a nyakát, a Köveken képezett vereses mohokat a nép ma is a barát véreinek tartja, s folytonosan akadnak kik állítják a hiszékeny népből hogy látják időnként sötét éjjeleken a gyertyás Barátot bolyongani égő gyertyával kezében vesztő helye körül.”¹⁰

A történeti források **Bodrogresztúr** nevét a szent-jános-rendű keresztes lovagoktól származtatják, kiket hajdan kereszt-uraknak neveztek. Ezen a településen a hatvanas-hetvenes még élt a templomos-monda, sok motívummal. Azt tartják például, hogy a hegyen keresztes papok (vagy lovagok) laktak. A templom és a papok között alagút volt. Szép lányokat vittek oda. Az elsüllyedés és a harang motívuma szintén

¹ Szendrő..., 1860.; Pesty, 1861: 109.; Fényes, 1984/III: 72., 88-89.; Hunfalvy, 1860/ II: 201.; Forster, 1905.; Tóth, 1988: 185.; Magyar, 2001b: 240.; 459. sz. szöveg (Ak: Siba Zsuzsanna); uo. 241.; 460. sz. szöveg (Ak: Kolveg Miklós); uo. 461. sz. szöveg (Ak: Vécsey Bálint); uo. 244.; 470. sz. szöveg (Ak: uaz); uo. 152.; 165. sz. szöveg (Ak: Bukó István) Martonyi, 1996.

² Magyar, 2001b: 238.; 453. sz. szöveg (Ak: Bigus Ilon, Tornabarakony, 1996.); uo. 245.; 472. sz. szöveg (Ak: uaz)

³ Tóth, 1988, 398.

⁴ Magyar, 2001b: 237.; 446. sz. szöveg (Ak: Gregóczki Borbála, Rakacaszend, 1997.); uo. 236.; 444. sz. szöveg (Ak: uaz)

⁵ Hajdú, 1997: 164.

⁶ Magyar, 2001b: 236.; 442. sz. szöveg (Ak: Szarvas Mária, Dobódél, 1997.); uo. 236.; 443. sz. szöveg (Ak: Bak Albertné Szász Irma, Jósvafő, 1997.)

⁷ Magyar, 2001b: 236.; 444. sz. szöveg (Ak: Gregóczki Borbála, Rakacaszend, 1997.); uo. 236.; 445. sz. szöveg (Ak: Lenkey Géza, Szőlősdárdó, 1997.)

⁸ Bartha, 1992: 81-82.; Dr. Kováts Dániel szíves közlése; Borovszky, é.n.c: 71.

⁹ Dr. Kováts Dániel szíves közlése

¹⁰ Dr. Kováts Dániel szíves közlése, Pesty Frigyes helynévgyűjtése alapján

megjelenik: A tó helyén hajdan egy város volt. Az öregek időnként harangszót is hallottak. A régi rege szerint ott egy elsüllyedt város volt, az egykori lakói pedig visszajárnak éjszaka.¹ A Néma-tanyáról is él egy hasonló történet: Liszka-Tolcsva (**Olaszliszka** és *Tolcsva*) köztről jött cselédek szerint ott egy mély gödör van, amelynek nem tudni, hol a fenéke. Harangszót hallanak onnan, akik a csordát hajtják haza. Ott egy elsüllyedt falu van. Bodrogresztúr a tokaji vár tartozéka volt egy ideig, ahol még ma is él a monda.²

Tarcalon a templomos-monda a legteljesebb változatokban élt a hetvenes években. A változatokból rekonstruálható szinte a teljes szüzsé. Eszerint a falu határában, Szentkereszten laktak a fehér papok, akik éjszaka elfogták a nőket. Még el is pusztították őket. Más adatközlők szerint a nőpusztító vörös barátok kolostora volt Szentkereszten. Amikor tönkretették a nőket, levitték a Bodroghoz és beledobták őket. Egyszer a *bodrogresztúri* grófnak (más adatok szerint más uralkodóról van szó, pl. Báthori Istvánról vagy a pataki hercegről) elveszett egy lánya. A lányt elzárták a pincébe a papok. Egy koldus vagy zarándok fedezte fel a lányt a kolostorban. Tőle üzent az apjának. Az apa jelentette az esetet a királynak. Az apa megneveztette a királyt, aki cserébe teljesítette egy kívánságát: egy napra átadta neki királyságát. A király katonaságot küldött, akik szétverték a kolostort. A papokat összeszedték és kivitték Szentkeresztről Vérvölgyre. Ott lefejezték őket. Innen kapta a nevét a Vérvölgy. A kolostort széjjelrombolták, a tégláiból építettek templomot. A történeti források szerint Tarcalon a tizenötödik században a tokaji pálosoknak is volt részük. Ennek a Barát nevű dűlő őrzi az emlékét. A Szentkereszt nevű hegyen hajdan kolostor volt. Rigolízás alkalmával alapfalai felszínre kerültek. Más források szerint Tokaj és Tarcal eredetileg johannita birtok volt.³

A három **tokaji** változat lényegesen különbözik egymástól. Az egyik Nyírbátorba, a másik kettő a saját településére helyezi a vörös barátok (fehér barátok) ténykedéseinek helyszínét. A nyírbátori eseményekre utaló változat a Szentvér utca eredetmondáját adja elő töredékesen, a másik monda a tokaji pálos barátokról szól, akik nőket raboltak és pincébe zárva sanyargattak, majd egy báró lányát lopták el, amiért a báró a szerzeteseket a Bodroghba dobta. A barátok kísértetként élnek tovább. A harmadik variáns szerint – amely még ma is él a településen – Bethlen lányát rabolták el a barátok a tokaji kolostorból. Innen a város közepén lévő templomba vitték. A templom alatt alagútszisztem húzódtott, abban sétáltatták a lányt. A történeti források szerint Tokajra 1470-től pálosokat telepítettek, majd klastrom is épült. 1537-ben a protestáns Serédy Gáspár leromboltatta a rendházat, tagjait és főnökeit pedig börtönbe vetette.⁴

A *Bodroghközben*, **Karcsán** több motívum is előfordul a mondakörből: A báró kocsijának kereke egy esős napon egy nagy fazekat fordít ki, amely tele van veres pénzzel. Talált kincsekről is tudnak, ásás közben előkerült puskacsőről, kardról, dárdáról, óriási méretű emberi csontokról. Az elsüllyedés motívuma a csehekhez kötődik.⁵

A *Taktaközben* **Taktaszadán** főleg kincsmondák élnek. Ezek a falu határában lévő Harangodhoz, az Újvilág földjéhez, a bekecsi partoldalhoz és a tiszadobi két kincseshalomhoz kötődnek. A vizsgált mondakörhöz szorosan kötődik, hogy egy

¹ Borovszky, é.n.c: 26.; Ak: Petri József, Bodrogresztúr, Dobos, 1971: 75.; Ak: Szepsi István, Bodrogresztúr, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5891; Dobos, 1988: 360.

² Dobos, 1988: 361.; Borovszky, é.n.c: 27.

³ Dobos, 1971: 74. (Ak: Pataki Józsefné); uo. 71-72. (Ak: Bátor Lajos); uo. 73-74. (Ak: Borsi Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona); Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219; Borovszky, é.n.c: 120-121.; Reiszig, 1925, I. kötet: 140.

⁴ Ak: Szoboszlai Benedek, Tokaj, Gy: Dobos Ilona, 1964., EA 7479; Ak: ismeretlen, Tokaj, Gy: Pap Miklós tanár, 1960., MOA 13645; Lehoczkyne Idei Viola és Lehoczky Miklós szíves közlése. 2001 nyarán, a tokaji múzeumban a múzeumvezetőtől hallották, aki a mondát a tokaji Bencsik János elmondása alapján ismeri.; Reiszig, 1925, I. kötet: 140.

⁵ Balassa, 1963: 337-338., 365-366., 468.

alkalommal kincs helyett egy „borzalmas hosszú nagy embernek a csontját” találták. Elsüllyedt harangról is van említés.¹

A *Harangodban*, **Kesznyétenben** a sajlóádi barátokhoz kötődik a monda. Eszerint ha a kesznyéteniek Miskolcra mentek, attól kellett tartaniuk, hogy a ládi barátok be akarják őket húzni magukhoz.² **Sajlódon** a pálosoknak volt kolostora és temploma. Az oklevelek szerint a tizennegyedik század végén, Zsigmond idejében telepedtek meg itt. Később Czudar Péter bán kolostort is építtetett nekik. A török időkben az épületet lerombolták, de a tizennyolcadik század elején újjáépítették, és templomot is emeltek mellé. A virágzásnak II. József császár rendelete vetett véget, amikor a pálos rendet feloszlatta. A hagyomány szerint Fráter Györgyöt, az itteni pálos szerzetesek egykori apátját a sajlóádi kolostorban, a szobájában, az ellenfelei által felfogadott bérencek le akarták löni, de nem sikerült nekik, később másutt mégis meggyilkolták.³ Jókait is megihlette ez a monda. Fráter György című regényében írja, hogy e kolostor a pálosok előtt a veres barátoké volt, akik után nem győzött rendet tenni az apát, olyan pusztítást vittek végbe a környékbeli falvakban: „Mikor Fráter György átvette az apátságot, nagy rendetlenségben talált minden gazdaságot. A bitorló templomosok csak a nép zsarolásához értettek: a jobbágyság elszegényedett a kezük alatt.”⁴

Alföld

A *Borsodi-Mezőségben*, **Tiszakeszi** határában az Aranypatkó-fenék lápos területen fekszik. A monda szerint Mátyás király korában még templom állt itt, amelyet a király megátkozott és emiatt elsüllyedt. A Tálló tó felett egy kisebb dombon állt hajdan Százd falu, melynek temploma és épületeiről az 1800-as évek közepén még megvoltak, az eke gyakran szántott fel tégladarabokat.⁵ A *Hortobágyon* **Tiszacsege** határában állt a Vayak *nagymajori* vadászkastélya. Ehhez az épülethez vörös barát mondák kötődnek, melyeket még ma is ismernek. A kastély helyén állt korábban a klostrom. A barátok itt rabokat őriztek, illetve halálos ítéleteket hajtottak végre. Kísértetszerű megjelenésükre is van példa. Invariánsként megjelenik az éjszakai csecsszópo barát. A pince és alagút motívumok is jellemzőek.⁶

A *Nyírségben* **Nyírbátor** a helyi monda középpontja, itt élnek legteljesebb változatokban a nőrabló veres barátok történetei. A lokalizált mondák egy része történeti monda Báthori Gábor hőstetteiről, másik részük különféle helynevekhez tapadó eredetmagyarázó monda. A történetek váza szerint Báthori Gábor hadvezér volt Nyírbátorban és volt neki egy lánya. A lányt a veres barátok elrabolták. A templom alatti pincében bújtatták. Később gyereke is lett a lánynak. Báthori hosszú ideig kerestette a lányát. Egyszer egy koldus a templomban éjszakázott. Meglátta, hogy a barátok levegőztetik a lányt. Reggel elment Báthorihoz és jelentette, mit látott. Báthori elment a templomba és elkergette a barátokat. A Szentvér utcán kaszabolta le őket, itt folyt a vérük, innen kapta az utca a nevét. A Kés utcán kergette őket tovább, azért lett az Kés utca. A lány már beteg volt, mikor rátaláltak. Mikor kivitték a levegőre, meghalt. Néhány változat kiegészül Báthori hőstetének ismertetésével (többnyire ez a történet szerves része), amikor a bika nyakát levágta. Egyesek szerint nem volt hatalma ahhoz,

¹ Szabó, 1975: 29-30., 273.

² Galuska, 1992: 114. (Ak: Galuska Imréné Túróczy Erzsébet, Kesznyéten, Gy: Galuska Imre, 1961.)

³ Tóth, 1988: 280., 282. (A bíró és a jegyző 1864-ben írja ezt Pesty Frigyesnek. Ld. Pesty Frigyes helységnevtára, OSZK Kézirattára.); <http://www.olh.hu/borsod/sajolad/sajolad.html>, Lap 1/2

⁴ Jókai, 1910: 83., 112.

⁵ Sajóvolgyi G., 1896: 174.; Fényes, 1984/II: 214-215.

⁶ Papp, 2001: 63-64.

hogy a barátokat szabadon meggyilkolja, ezért a királyhoz fordult szabad intézkedési jogért. A király ehhez feltételül szabta a bika nyakának levágását. Mikor ez megtörtént, Báthori a kardot elküldte a királynak. A király a kardot látva nem hitt a hőstettben, ezért Báthori megüzente neki, hogy ő a kardot küldte el, de a kart nem. Ezek után szabadon intézkedhetett a barátok ügyében, és a Szentvér utcán lemészárolta őket.¹

Közvetlenül Nyírbátor mellett fekszik **Nyírvasvári**, ahol inkább az alagút-motívum és a nőablás motívuma a domináns.² **Kállósemjén-Újfalurét** Nyírbátortól körülbelül húsz kilométerre, nyugatra fekszik. A monda itt a nyírbátori motívumokkal, teljes, kerek egész történetként maradt fenn. Főszereplője Báthori lánya, akit a barátok elrabolnak. Egyszer egy koldus elalszik a templomban és meglátja, amint Báthori lányát sétáltatják a barátok. Másnap ezt jelenti az apának. Báthori a császár segítségét kéri. Előbb azonban bizonyítania kell vitéségét: egy csapással levágja egy bika nyakát. A kardját elküldi a császárnak. A császár nem hiszi el, hogy a rozsdás karddal vágta le a bika fejét. Erre Báthori azt válaszolja, hogy elküldte a kardot, de a kart nem. Negyvennyolc órai szabadságot kap uralkodásra. Lefejezi a barátokat. Ahol négy papot lefejez, elnevezik Szentvér utcának.³

A *Rétközben* **Ajakon** egy Nyírbátorban katonáskodott férfi őrzi és meséli az ottani vörös barátok történetét. Szüzséje megegyezik a nyírbátori változatokkal.⁴ *Beregben* a szóhagyomány szerint **Tarpa** községet birtokolták és talán lakták is a 12. században a templomosok, a vörös barátok, akiket utána a Szent János-lovagok váltottak fel.⁵ A *Szamosközben* a monda a nyírbátorival azonos felépítésű, a veres barátok által elrabolt leány apjának **Kishodoson** is Báthori fejedelmet tartják.⁶

Az *Ecsedi-lápon* **Tyukod-Szalmaváros** közel esik Nyírbátorhoz, így ott is fennmaradt a nyírbátori monda kör egy meglehetősen színes változata: megjelenik benne Báthori Gábor lányának elrablása, továbbá a templomban elalvó koldus meglátja a lányt, ezt jelenti Báthorinak, aki kardjával a kilenc papot lefejezi. Tyukod határában volt az elpusztult Jánosi helység is, amely a néphagyomány szerint a lép ingoványába süllyedt.⁷

Mednyánszky Alajos emlékezik meg egy tizenkilencedik századi írásában a **nagyecsed**i Ecsed várához kötődő mondáról, „Das blutige Gastmahl” (A véres lakoma) címmel. A nép emlékezete őrizte meg ezt a történetet. Eszerint Báthory Gábor Anna nevű testvérével az ecsedi várban tartózkodott, amikor Anna szobájában kísértetek jelentek meg. A kísértetek megtámadták Annát testvérbátyja gonoszsága miatt. A küzdelembe beavatkozó Báthoryt sűrű közapor kényszerítette menekülésre. Mikor a kísértetek eltűntek, borzadva látta, hogy minden kövön vérvörös keresztjel látható. Nemsokára Báthory étkezés közben minden tálon véres kendőt látott, s egyiket a másik után utasította vissza a legnagyobb undorral. A jelenség ismétlődése nyilvánvalóvá tette, hogy a fejedelmet véres szerencsétlenség fenyegeti. Báthory 1613. október 27-én valóban gyalázatos gyilkosságnak esett áldozatul. Ecsed vára a tizennyolcadik század közepén már csak omladékokban hevert.⁸

A *Nagy-Sárréten* a csolti monostorhoz kötődnek a templomos-mondák. **Dévaványán** említik, hogy vörös barátok voltak a csolti kéttornyú apátságban. Mikor a császár elrendelte a templomszámlálást, a számlálók csak a Nagygát ucca végéig

¹ Erdész, 1965: 7. (Ak: Varga Sándor, Nyírbátor, Gy: Erdész Sándor, 1962.); Ak: Nagy Pál, Nyírbátor, Gy: Béres András, 1953., EA 4036

² Ak: Télapó József, Nyírvasvári /Tárnok/, Gy: Dobos Ilona, MOA 4

³ Erdész, 1965: 5-6. (Ak: Papp János, Kállósemjén-Újfalurét, Gy: Erdész Sándor, 1963.)

⁴ Luby, 1985: 40-41. (Ak: Fedor József, Ajak, 1954.) EA 1360

⁵ <http://stg.szabinet.hu/tiszahat/hungary/tarpa.htm> Lap 1/1

⁶ Erdész, 1995: 32.

⁷ Erdész, 1965: 13. (Ak: Nagy Sándor, Tyukod-Szalmaváros, Gy: Erdész Sándor, 1964.); Borovszky, 1908b: 161.

⁸ Mednyánszky, 1829: 410-415.; Fényes, 1984/I: 289-290.

jutottak el, a templomba nem tudtak bejutni. A Csót-laposon állt monostor. Egyszer történt, hogy Bátori Gábor erdélyi fejedelemnek a lányát a papok a kolostorban fogva tartották. Ezt Bátori Gábor egy cigány menyecskétől tudta meg, aki bejutott a kolostorba. Báthori ekkor hatalmas seregével elpusztította a kolostort. Amikor kutat ástak, alagútra bukkantak Dévaványán. A monda fennmaradásához az is hozzájárulhatott, hogy a Dévaványához tartozó Egyházhalma pusztán hajdan a paulinusok kolostora állt.¹ **Csoltmonostora** a tizenharmadik században épült, Dévaványától délkeletre, a Holt-Körös egyik szigetén feküdt. Tornyai 1786-ban dőltek le. Csolt falu egykor **Vesztőhöz** tartozott, határában, a mágori dombon állt 1200 táján a csolti apátúrság temploma és klastroma, későbbben a vörös barátoké. Mikor a tornya ledőlt, köveit a vésztoi lakosok hordták el.²

A *Körös-Maros közén* **Mártélyon** ma már csak annyit tudnak a templomosmondából, hogy talán IV. Béla idejében jelentek meg a településen a vörös barátok.³ **Hódmezővásárhelyről** a vörös barátok kísértetszerű megjelenésére van példa. Amikor egy alkalommal a Kurca partján kutat ástak, körülbelül 10 méter mélységben egy vöröscsuhás barátot találtak, aki egy vasládán ült. Akárhogy szólították, nem reagált. Éjszakára otthagyták a gödröt, másnap reggelre pedig eltűnt a barát.⁴ A *Kiskunságon*, a Kecskemét mellett fekvő **Felső-Monostoron** Pesty Frigyes szerint templárius manseria volt.⁵ A *Jászságban*, **Jászárokszálláson** helynév utal a vörös barátokra, de a helybeliek nem ismerik a mondát: A Katona utcát hajdan Veres barátok közének hívták, mivel itt állott a barátok háza. Ma már csak az olvasmányélmények alapján jönnek elő a templomosokkal kapcsolatos emlékek: „Az ördöggel cimboráltak. Istentagadó, piszkos banda volt.”⁶

A *Pesti-síkságon* a tizennyolcadik század közepén **Ócsa** templomában némelyek templárius emléket fedeztek fel. Az ócsai templom kerek alaprajza felkeltette a tudósok érdeklődését, s közülük Vereby Soma a következőképpen magyarázza a szokatlan építmény eredeti rendeltetését: „...az egyházon látható faragott munka, – külsejére hasonló ama romániai építményekhez, melyek az osztrák birodalom nagy kiterjedésű vidékein elszórva hevernek, számos csoportozatban különös alkotásuak találhatnak, melyeknek célja mai napig sincs hitelességgel meghatározva. Ezek kisebb terjedelmű kerek idomu építmények ... Ily kerek idomu építmények eredete és rendeltetése iránt különbözőféle vélemények terjedtek el; megjegyzendő, hogy ily formájú építmények Auszrián kívül Angol- és Némethonban különösen pedig nagy számmal Franciaországban is találhatnak. Az ezek felől elterjedt nézetek közül elől áll az, mely a mi építményeinket pogány időkből akarja származtatni, mások a Templáriusok emlékeit vélik bennük felfedezni.”⁷

¹ Ak: Dr. Varga István orvos, MOA 9642. P. 147/1968., Dr. Bereczki Imre: Történeti hagyományok... IV. kötet, Dévaványa 1968. 424. (Ak: Szántó Lajos), uo. 423. MOA 9644; Jankovich B., 1983: 34.

² Révai, 1912: 127-128.; Fényes, 1984/IV.: 297-298.

³ Ak: volt református parókus, Mártély, Dr. Bartha Elek szíves közlése, 1998.

⁴ Ak: Bozó Pál, Hódmezővásárhely, Gy: Domonkos Erzsébet, 1966., MOA 9871

⁵ Pesty, 1861: 111.

⁶ Balogh-Ördög, 1986a: 23.; Ak: Mann Lászlóné Kondor Ibolya, Jászárokszállás, Saját gyűjtés, 1997.

⁷ Vereby, 1856: 7-8., Pesty Frigyes is idézi: Pesty, 1861: 106.

SZLOVÁKIA

A jelenlegi Nyugat-Szlovákiában, a *Kis-Kárpátokban* három település hagyományai őrzik a templomosok emlékét. Mivel e hegyvidéken sok vár és barlang található, elsősorban ezek építését és használatát tulajdonítják a rendnek. **Jókó** városától félórányira, egy régi hegyen meglehetősen épségben volt még a tizenkilencedik század közepén is az a vár, melyet a köznép templáriusok lakhelyének tartott. A hagyomány szerint Jókó várát a templomos lovagrend építtette. A monda továbbélését erősítette, hogy a várhegy északi oldalában van egy üreg, ahol egy remete több esztendeig élt. A vár az 1900-as évek elején már csak rom volt.¹ **Detrekővár** eredetileg a község határában fekvő Detrekő vár tartozéka volt, amely az 1900-as évek közepén már csak rom volt. A vár alatt, a hegy belsejében cseppkő-barlang van, melyet 1790 körül egy juhász fedezett föl. A falun túl egy régi torony vagy egyház romjai láthatók, melynek eredetét a néphagyomány a templomos vitézekre viszi vissza.² **Szentgyörgy** Pozsony megyei város várában is éltek templomosok a hagyomány szerint. Ipolyi Arnold szerint ennek nincs valóságalapja: A templomosok „A Pozsony megyei hagyomány szerint több helyen is tartózkodtak volna, de oklevél sem a szentgyörgyi, sem az éberhardi templáriusok létét nem igazolja.”³ Pesty Frigyes szerint **Pozsonyban** az úgynevezett Wedritzon volt templomos kolostor, ahol régen a sóhivatal állt.⁴

A *Csallóköz* nyugati részén a hagyomány **Éberhardot** tartja a legjelentősebb templomos fészeknek. Sokan és sok helyütt említik, mint templárius birtokot. Mint Pesty írja, a hely csakugyan régi várral és erősséggel bírt, sőt, valószínűleg Csallóköz főerődje volt, mely a Dunán való átjárást védte. Koncsol László szerint valójában „Vízvár állt egykoron a 17. század utolsó harmadában épült reneszánsz kastély helyén. Ezt idézi az a vízáró, amely körbeveszi a négyszárnyú, kétszintes, a 19. század első felében klasszicista stílusban átépített új kastélyépületet.”⁵ A hagyomány azonban többnyire nem a várat (kastélyt) véli a templomosokénak, hanem a faluban és az út mentén található földhányásokat tulajdonítja a rend egykori épülete maradványainak. Korabinszky az elsők közül való, aki a rend birtokaként említi Éberhardot. Szerinte a régi kastély volt a templomosoké. Éberhardot Kolinovics is említi, szintén az 1700-as években, mint templomos birtokot a Csallóközben, Pozsony megyében. A két korábbi szerzőre hivatkozva Fuxhoffer és Czinár 1859-es munkájukban szintén a templomosoknak tulajdonítja Éberhard várát, kiegészítve azzal, hogy e vár a köznép szerint a „vörös papoké” (a latin nyelvű szövegben magyarul szerepel ez a két szó). Továbbá hozzáfűzik, hogy később a johannitáké lett a birtok. Mindezekhez csatlakozik Borovszky Samu: Hajdan vára is volt, melyet a hagyomány szerint a templomosok építettek.⁶ Ipolyi Arnold később cáfolja elődeit.⁷ „Hajdani vára – úgymond – igen régi, s a mint némelyek állítják, a veres barátoknak birtokában vala. Min alapszik ezen állításuk, nyomára nem juthattam, hacsak nem a hagyományon, melyet azonban tudomásom szerint, úgy látszik, inkább csak a környék műveltjei ismernek jelenleg, mintsem a nép; s azért gyanítható, hogy köztük is csak az előbb említett helyírók véleménye nyomán keletkezett. (Alább fölhozandó okiratok tanúsítják, hogy a vár

¹ Pesty, 1861: 106.; Fényes Elek, 1984./II: 158.; Ludwig, 2000: 16.; Sziklay-Borovszky, 1900: 115.

² Borovszky, 1895: 52.; Pesty, 1861: 107.

³ Ipolyi, 1993: 98. Pesty is idézi: Pesty, 1861: 112.

⁴ Pesty, 1861: 112.

⁵ Ipolyi, 1994: 239. (Koncsol László írja Éberhardról); Pesty, 1861: 97-98.

⁶ Pesty, 1861: 98.; Korabinszky, 1786: 136.; Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 169. (Első kiadása 1803.); Borovszky, 1895: 56.

⁷ Ipolyi, 1859: 30., 77.

sokáig a Sz. Györgyi grófok birtoka volt. Ezek közül 1409-ben okíratilag is előjön egyik Templinus névvel. ... Lehet, hogy ezen Templinus ... építé a várat. ... innét eredhetett talán a vélemény vagy hagyomány, hogy a templomosok építék? Ismeretes egyébként, hogy a templomosokról hagyomány egyike szinte a leggyakoribbaknak, melyekkel régi várak építése vagy sajtószerűbb régibb faragványokkal díszített egyházak alapítása stb. véleményeztetik.) Turóczy László (Ungaria c. suis regibus 298., 1768-as kiadás) tudomásomra az első szinte, ki az itteni templomosok lakát minden egyéb forrás nélkül említi. Utána írták Kolinovics (Chron. Templar.) és Fuxhoffer (Monast.) Bonbardi (Topogr. Hung. 2. kiad. 350.) és Bél (Not. Hung. II. 221.) még csupán egyszerűen erődnek nevezik, mely tornyokkal és vízárkokkal volt megerősítve. Az utóbbiak nyomait csakugyan látni jelenleg is a kert közepén álló régi, de újonnan teljesen átalakított kastély körül. A hagyomány szerint ellenben, mint a helyben értesültem, a faluban s út mellett látható földhányások tartatnak a templomosok maradványainak.²¹

A *szlovákiai Kisalföldön*, a Duna mentén fekvő **Komárom** (Rév-Komárom) első említése templomos birtokként az 1700-as évekből való. Pesty Frigyes korábbi munkákra hivatkozva szintén megerősíti ezt.² Teleki Domokos már a komáromi várat is a templomosokénak tulajdonítja, és utal egy épületre, mely az ő refektóriumuk lehetett: „ennek alatta a föld alatt titkos boltozatok és járások vagynak ... itt egy föld alatt lévő palota van, ahová felyülről, de titkos módon sűt bé a nap, és az ajtó, amelyen felyülről lejártak, most is látszik.”³ Egyértelműen a földalattiság a bizonyosság arra, hogy e palota birtokosai a templomosok voltak. Holéczi Mihály is veres barátokat helyez Komáromba, nyilván a monda, s nem oklevelek alapján: „Lehettek ezek Rév-Komáromban is, a' hol születtem; gyermek koromban eleget hallottam a' veres barátokat emlegetni, kik valaha ottan laktak. Most is vagyon egy veres kereszt nevezetű emeletes nagy ház a' Rác Útczában, a' millyen magas épületek körülötte nincsenek, legalább még 1824-ben, nem voltak. Az épület nem a' többi házak' sorában áll, hanem jól beesik a tágas udvarban. Homályosan úgy rémlik előttem, de bizonyítani nem merem, mintha még gyermek koromban ezen épület előtt egy nagy veres fakereszt állott volna. Most, úgy tetszik, az udvar' kapuja felett vagyon egy kisebb veres kereszt kitűzve. Vallyon nem ez volt, vagy nem azon helyen állott e' hajdan a' veres barátok' Rév-Komáromi klastroma? vagy pedig miért neveztetik az a' mostani polgárépület veres keresztnek?”⁴

A *Vág völgyének déli részén Vághosszúfalun és Vágvecsen* még a kilencvenes években is ismerték a templomos-monda aktualizált és lokalizált változatait. A történetek helyszíne a két falu között lévő Baráthalom: „Hosszúfalu és Vág-Vecse határán van egy halom, amelyet a nép: Baráthalomnak nevez. Régen, nagyon régen ennek a halomnak a helyén barát klastrom volt, még pedig néma barátok laktak. A vidék istenfélő szerzeteseknek ismerte őket, pedig egy csöppet sem voltak azok. A hány leány csak arra tévedt vagy gyónni ment hozzájuk, mind ott fogták s ecsukva tartották őket. Egyszer egy szegény öreg, özvegyasszony ment egyetlen leányával gyónni hozzájuk. A kolostorból kijövet sehohsem találta leányát. Ekkor imádkozva kérte Istent, tenne csodát s vezetné el leányához. Ima közben egy ősz koldús jelent meg előtte (ez maga az Isten volt) s azt mondta, ne féljen, ő kiszabadítja leányát és megbünteti azokat, a kik fogva tartják. Hét nap múlva az öreg koldus vezetése mellett 33 leány jött a halom felől zsolozsmákat énekelve a falu felé. Az öreg koldus a falunál eltűnt. Reggelre a kolostorból romhalmaz lett s most csupán a tégladarabok emlékeztetnek reá.”⁵

¹ Ipolyi, 1994: 97-98., 97. oldal 1. és 2. lábjegyzete

² Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.; Pesty, 1861: 108., 109., 113.

³ Teleki, 1993: 112.

⁴ Holéczi, 1837: 100.

⁵ Szentkereszty, 1895: 417. Vághosszúfalu és Vágvecse szomszédos falvak, Vágváralja (Vágvár vagy Podrágy) közelében; Podrágy a Podmaniczkyak rablővára volt, innen nyugtalanították a környéket. A szövegben említett néma barátokkal kapcsolatban: Egy

Vágvecsen megvan még a fejetlen barát és az ijesztgető és bántalmazó, kísértet-szerű barát motívuma is. Vághosszúfalun pedig előfordul a fejetlen lovas, mint kísértetet, ugyanakkor él a monda a nőrablással kapcsolatban is. A barátok a dobban éltek egy pincében, és a lányokat becsalták oda. A lányokat „használták”, majd lefejezték. Nagy Lajos király, mikor értesült bűneikről, lefejeztette őket. Elsüllyedt templomról is beszélnek, szerepel az alagút-motívum, és a helyszínen történt ázás is.¹

A *Vág menti síkságon*, Nagyszombaton és közvetlenül mellette, Manigán említenek templomosokat. **Nagyszombatról** elsőként Korabinszky írja: „Tovább haladva a Szeminárium utcán, amelyet Vörös barátok utcájának (Rothe Pfaffengasse) is neveznek a templomosok emléke végett, akiknek a Szt. Maria és a Szt. Adalbert nevű papnöveldek között volt a házuk, Barkóczy érsek alatt pedig elpusztultak.”² Pesty Frigyes írja, hogy a néphit szerint templáriusok még a közelmúltban is tartózkodtak itt. Házuk szerint a jezsuiták kezére jutott. Nagyszombaton egyébként a pálosok rendelkeztek a legtöbb tulajdonnal, akiknek hatalmas templomuk és kolostoruk is volt itt. Az egész honi rendtartomány itt taníttatta tagjait.³ **Maniga** tót falu, melyet egykor a hagyomány szerint a vörös kereszties lovagok birtokoltak.⁴

A *Vág völgyében észak felé* tovább haladva több mint tíz települést tart a hagyomány hajdani templomos birtoknak. **Rakovicán** (Rákfalu) állt a Mednyánszkyak kastélya, ahol átépítési munkák alkalmával ódon téglákat, kardot és lovagpallost (keresztjellel †) találtak a tizenkilencedik század elején. A helyi tradíció szerint ez a vörös kereszties barátok hagyatéka volt. A templomosoktól a johanniták örökölték a várat.⁵ A **pöstyéni** templomosokat több forrás is említi. Birtokukat itt is a johanniták örökölték. Pöstyénben a tizenkettedik században telepedett meg a templomos lovagrend. A fürdőteleppel szemközt, a Vág szigetén épült fel a rendházuk. Régi templomuk romjai a tizenkilencedik század első felében még álltak. A templom közelében van egy forrás, amelyből a vörös keresztet viselő rendbéliek is ittak. Itt még ma is kísérteni szoktak fenséges óriás alakjaik éjféle órákon és elsiratják dicső törzsüket, amelyet bős galádság döntött le. A monda szerint a pöstyéni régi templom Szent István alatt épült, egy későbbi király pedig zárdát építvén hozzá, mindkettőt a vörös barátoknak adta át. A közelben van egy Ribnij (Halastó) nevű mező, töltésekkel körülvéve, amelyet halak tartására használtak a lovagok. Ez máig is fenntartotta a Mnichova Lehota azaz Pap-Lehota nevet, s ez bizonyítja, hogy a zárdához tartozott.⁶

Trencsén külvárosában 1300-ig egy kereszties lovagrend székel, melyet a nép hagyománya és az egyházi iratok szerint vörös barátoknak (Cerwenj Mnisi) neveznek. Ezt a zárdát 1301-ben a ferenciek kapták meg. Úgy látszik, hogy a trencsényi Csák Máté rekesztette ki az előbbieket a városból, mivel feltehetően Károly Róbert pártját fogták Csák Máté ellenében. Sírjaikra később a szkalkai bencés rendi zárdában akadtak a bűvárok.⁷ **Szkalka** Trencséntől nem messze feküdt hajdan, határában barlangok, remetelakok voltak. A Benedek rendiek apátságot építettek, az itt 1198-ban letelepített és 26 évig szállást (mansiót) birt templomlovagok épülete romjain. Mednyánszky Alajos szerint a bencés rendi apátság sötét sziklafolyosójában a templáriusok rendjeivel ellátott koporsókat találtak a tizenkilencedik század első felében. Némely

1857-es magyar-német szótár „Barát” címszava szerint: néma barát=Kamaldulier (Farkas, 1857: 22.); A Hoffmann-Krayer és Bächtold-Stäubli által szerkesztett német „babonaszótár” is említi a kísértetként megjelenő néma barátokat (Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, VI., 1934-35., Mönch címszó/a: 476.)

¹ Szentkereszty, 1895: 417-418.; Molnár, 1991: 39., 41.

² Korabinszky, 1786: 765.; A Szeminárium utcát ma Šulekova Ulica-nak nevezik.

³ Pesty, 1861: 106.; Borovszky, 1895: 183.; Ludwig, 2000: 38.

⁴ Ludwig, 2000: 23.

⁵ Pesty, 1861: 90.; Ludwig, 2000: 22.

⁶ Reiszig, 1925, I. kötet: 83., 93.; Ludwig, 2000: 22.; Mednyánszky, 1983: 97.; Pesty, 1861: 88-90.

⁷ Pesty, 1861: 112.

források lehetők tartják, hogy a lovagrend megszüntetése után Szalka lett tagjainak menekülési és eltemetési helye.¹

Illava kettős várának romjait Pesty szerint a nép a templáriusoktól eredezteti. Illavára már az 1700-as évektől templárius zárdát helyeznek a helyírók, majd a későbbi monográfiák is templomos birtokként említik. E zárdát a johanniták örökölték.² **Kasza** régi vára Mednyánszky szerint szintén a templomosoké volt, bár ezt Pesty Frigyes cáfolja. **Zsolnáról** Pesty írja, hogy némelyek állítása szerint a templáriusoké volt.³ **Szucsány** is eredetileg a templomosoké volt a hagyomány szerint. Várat is emeltek itt a templomosok, mely az 1800-as évek közepén már csak omladékokban hevert. Kovacsóczy Mihály így ír erről: „A' hagyomány' nyomán ... templomosok laktak ... Szucsányban, melly mezőváros IV. Béla alatt Királykertnek neveztetett, 's így hihető Csurgóval egy sors érte a' templomosok után. Ezen várnak romjai maiglan látszanak. ... nem messze tőle a híres Mazarna barlang, még a' mult században rablók tanyája.”⁴ Talán innen erednek az itteni szerzeteslovakok gazdagságáról szóló mondák.⁵

Az Alacsony- és Magas Tátra között, a Vág völgyében elterülő *Liptói-medencében* a hagyomány szerint több falut, kolostort és várat is birtokoltak a templáriusok. Nyugatról kelet felé haladva a Vág mentén, Likavát, a Baráthegyi zárdát és a mellette fekvő Szentmárton falut, a szentmáriai kastélyt és a közeli Szentkereszt községet is a rend birtokának tulajdonítják a források. **Likava** régi vára egy ideig a templomosok tulajdonában volt.⁶ Lényegesen több utalás történik a **Szentmárton** mellett emelkedő **Baráthegy** (*Mnich, Münichsberg*) zárdájára. Elsőként Korabinszky említi a liptói Mönch vagy Mnich nevű hegyen álló zárdát, amely fél órányira esik Rosenbergtől és amely a templomosok által vált híressé. Kolinovics, Fuxhoffer-Czinár, majd Pesty Frigyes szintén templomos birtokot helyez a liptói Szentmártonba, a közeli Mnich hegyére pedig a rend zárdáját. Ezt bizonyító oklevélre is hivatkoznak. Állítólag templom is állt itt, amely a rózsahegyi anyaegyházhoz tartozott. A Mnich hegyi zárda alapzatának maradványai még felismerhetők voltak Pesty idejében, körülötte földhányásokat lehetett látni. Oltványi szerint mindezek a johannitákra szálltak. Kachelmann írja a baráthegyi kolostorral kapcsolatban, hogy itt halt meg Johann Gottfried der Herbersteiner, a templomosok nagymestere 1230-ban, ahol egy kicsi, öreg templom áll, erős körfallal körbevéve. A Révai Lexikon szerint a Baráthegyen a hegy belsejében barlangot fedeztek fel, melyben emberi csontváz-töredékeket ástak ki. A Baráthegyen hajdan kettős sáncú pogány vár állott, az Árpádok korában pedig a templáriusok építettek rajta zárdát, innen vette nevét; a zárda romjai alig ismerhetők fel, de a régi templom a Baráthegyen épült Kisszentmárton község felett ma is megvan.⁷ **Szentmárián** szintén templomosok laktak. Korabinszky szerint egy kastély állt a falu közelében, amely hajdanán bizonyosan a templomosoké volt, de 1425-ben a cseh táboríták lerombolták.⁸ **Szentkereszt** falu neve is a templomosokra utal. Ezt a birtokot ugyancsak a johanniták örökölték.⁹

Innen északra, az *Árvai-medencében* a hagyomány szerint Nagyfalun, Alsókubin és Árva vára volt a templomos rendé. **Nagyfalun** van egy Mnich nevű halom, ezt tartja

¹ Rupp, 1870: 619-620.; Pesty, 1861: 105.; Fényes Elek szerint Szalka pusztja a tizenkilencedik század közepén. (Fényes, 1851: 141.)

² Pesty, 1861: 111.; Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 167.; Oltványi, 1882: 156.

³ Pesty, 1861: 104., 109.

⁴ Kovacsóczy, 1837: 197. Mások is templomos lakhelyként említik: Reiszig, 1925, I. kötet: 92.; Pesty, 1861: 107.

⁵ Kachelmann, 1855: 96.

⁶ Ludwig, 2000: 73.

⁷ Korabinszky, 1786: 629.; Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 168-169.; Pesty, 1861: 100.; Oltványi, 1882: 156.; Kachelmann, 1855: 96-97.; Ludwig, 2000: 73.; Révai Nagy Lexikona, 1911., II. kötet: 590-591.

⁸ Kachelmann, 1855: 96.; Korabinszky, 1786: 629.

⁹ Ludwig, 2000: 18., 74.

a nép a templáriusok hajdani lakhelyének.¹ **Alsókubin** vára „...három részből állván, legfelsőbb része még a XI. század előtt épülhetett, azt hajdanában Templáriusok lakták.” A vár 1800-ban leégett, de később felújították.²

Árva várát templomos tulajdonként említik már az 1700-as évektől kezdve, mely később a johannitákra szállt. „1076-ban ... ide a templáriusok behozattatván, ezek e helyütt egész 1290-ig jó sikerrel működtek a kereszténység terjesztésében.”³ Mednyánszky Alajos mondákat is közöl az árvai templáriusokról, de ezeknek Pesty szerint történeti alapja nincsen. Pesty írja, hogy nem a vár, hanem az annak legtetetjén álló igen kis kápolna volt a templomosoké a mondák alapján. Más szerzők is hangsúlyozzák, hogy **Árva** vára csak a rege szerint volt a templomosok tulajdonában.⁴ Szlovákiai vármondák szerint **Árva** várát a templomos lovagok alapították. Későbbi lakói rablólovagok voltak. Az **Árva** várához kötődő huszadik századi vármondák templomos lovagokra és rablólovagokra is utalnak. Az egyik változat főszereplői templomos lovagok, akiknek vezetője Heribald. Hat lovagtársával együtt rátalál **Árva** várára a hegyek között. Megtetszik nekik a hely, letelepszene, papot és szolganépet szereznek maguknak. Életük a monda szerint nem lett örök: eltűntek az időben. A másik árvai változat szerint a várúr Komorowsky Péter, aki Ulászló és Hunyadi János idejében élt. Rablólovag volt, utazókat rabolt ki és szép lányokat rabolt el. Egy szép lánnyal (Zsuzsanna) azonban nagyon megjárta, mert a lány apja megátkozta a lovagot. Komorowskyt Mátyás király serege pörkölte ki az árvai várból, végül villám sújtotta agyon.⁵

Árva várától északra, az egykori **Árva** megye területén, a *Pilsko hegy lábánál* fekszik **Veszele**. Itt a Mednyánszkyak templomosokra utaló érdekes kőfaragványokat, Gralhoz hasonló alakzatokat találtak, amelyek azonban titokzatosan, nyomtalanul elvesztek.⁶

A *Nyitra völgyében* délről észak felé haladva Felső-Elefánt, Kovarc, Nyitrakoros, Zayugróc, Bajmóc és Németpróna volt a hagyomány szerint a templomos rend tulajdonában, illetve ezeken a településeken bukkanhatunk a templomos-monda nyomaira, aktualizált és lokalizált változataira. **Felső-Elefánt** község fölött egy fennsíkon, az erdő közepén áll a pálosok nagyszabású kolostora és temploma, melyet kastélyá alakítottak át. Az épületet eredetileg Elefánthy Dezső emeltette a tizennegyedik században a fehér barátoknak. A török hódoltság alatt ez a Nyitra-völgyi kolostor volt az egész magyarországi pálos rend mentsvére. A falu határában van a Barátút nevű út, melyen a pálosok közlekedtek *Zobor* felé. A Nyitra völgyében mondákat őriznek a pálosok elefánti pusztulásáról, melyek a templomos-monda lokalizált változatai. A történetek szerint a fehér barátok szerzete rég szálla volt II. József szemében, mivel magyar alapítású rend volt, erős nemzeti öntudattal. Mikor megszüntette a rendeket, elsőként csapott le a pálosokra és kikergette őket kolostoraikból. Az elefántiak beszélnek a pálosok kísértetjárásáról is a kastélyban, mivel a rend felszámolása során a kriptá kiürítése álmukat megzavarta.⁷

A hagyomány szerint a templomosok egykori fészke volt **Kovarc**. Zárdájuk is volt itt, melyet később átalakítottak. A közeli Tribecs-hegyen sáncok maradványai láthatók.⁸ **Nyitrakoros** első említése templomos birtokként az 1700-as évekből való.

¹ Pesty, 1861: 104.

² *Árva megye Alsó-Kubin ...*, 1858: 3.

³ *Csaplovics-féle ...*, 1858: 2.

⁴ Pesty, 1861: 80., 97.; Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 168.; Oltványi, 1882: 156.; *Árva vára ...*, 1934: 438.

⁵ Dienes, é.n: 450-451.; Szombathy, 1986: 11-13.

⁶ Pesty, 1861: 90.

⁷ Sziklay-Borovszky, 1900: 94.; Mártonvölgyi, 1999: 74-75., 78.

⁸ Mártonvölgyi, 1999: 73.; Sziklay-Borovszky, 1900: 78.

Korosra a későbbi források is templomos zárdát helyeznek, melyet a johanniták örököltek. Pesty Frigyes is említi Nyitrakorost, bár szerinte csak a néphit alapján tartják egykori templárius birokknak.¹ Bántól keletre, a Nyitra-völgy peremén **Zayugróc** vára Korabinszky szerint a templáriusoké volt. Itt a templomos-monda maradványaként az elsüllyedés motívumát találjuk meg egy tizenkilencedik század végi mondaváltozatban: Ugrócz környékén van egy rét, melyről a nép azt tartja, hogy pünkösöd napján látható rajta egy gróf, fehér lovon ülve. A gróf egykor itt keresztül akarván lovagolni, de lovastul elsüllyedt.² E motívumok a spanyol változatokra emlékeztetnek.

Bajmóc vármondája szerint hajdan egy Bojnik nevű rablólovag élt egy faházban tizenkét emberével a Nyitra forrásainál. Innen figyelték az országot. Utazókat raboltak ki: gazdag kereskedőket, magányos lovasokat és gabonás szekereket. Bojnik és katonái elzárkóztak a külvilágtól, mindenki félt tőlük. A rablólovag vagyonát, kincseit a házában halmozta fel. Mikor meggazdagodott, kővárat épített magának egy meleg vizű forrás fölé. Mikor feleséget keresett magának, senki nem ment hozzá, ezért lányt kellett rabolnia, akit örökre fogságban tartott. Mártonvölgyi mondakötete szerint a bajmóci várból titkos folyosó vezet a szabadba.³

A felsőnyitrai németek körében monda él a **németprónai** hegyek legendás kincséről. Az itteni kolostor élén hajdan egy zsugori apát állott, aki magát a koldusgúnyába öltözött Jóistent kergette el, amikor alamizsnáért könyörgött. Erre az egész kolostort elnyelte a föld. Az apátnak pedig penitenciaként egész az ítéletnapig állandóan a kolostor aranyát kell olvasgatnia és számlálgatnia a Vysehrad barlangjában. A Vysehrad szellemalakja időnként előjön barlangjából és megzörgeti kulcsait.⁴

A *Mátyusföld* keleti részén fehér barátokról tudnak, de a motívumok alapján ezek az adatok kapcsolatosak a templomos-mondával. Ez a terület korábban a pilisi mondakörhöz tartozhatott. Öt falu népe (**Kürt, Fűr, Szógyén, Nagyölved és Hidegvölgy puszta**) út menti keresztet (barátok keresztje) állíttatott annak emlékére, hogy a török itt gyilkolta le a fehér barátokat. Barlangot, alagutat és itt talált csontokat is emlegetnek. A környékbeliek szerint az alagút négy irányba vezetett: az esztergomi várba a Duna alatt, a lévai várba a Garam alatt, a szógyéni templomhoz és a kürti templomhoz⁵

Libád templomának építését a helyi szájhagyomány a fehér barátoknak tulajdonítja.⁶ Borovszky szerint „Több helyen van még pénzkereső babona. Nem is csuda. Esztergom vármegyének szinte minden talpalatnyi helye őriz régi emlékeket s nem egyszer találtak aranyeletet is. Így Libádon sokat keresik a fehér barátok pénzét. Erről azt beszélik, hogy a Borzvölgybe ásták el a barátok a pénzüket, egy csipkebokor alatt. A szolgát, a ki lehozta a pénzt, megvakították, hogy többet oda ne találjon; a csipkebokor pedig elpusztult azóta, így azután csak a következő módon lehet megtalálni a kincset: Menj fel a hegytetőre, vigyél magaddal fehér lepedőt és szentelt vizet s nézz a templom ajtajára. Ha felhangzik az első passió, vigyázz, mert akkor feljön egy napbéka. Annak a helyére öntsd a vizet, a pénz felveti magát.”⁷

A *Zsitva völgyében* délről észak felé haladva Ógyalla, Újlót és Nagymánya kapcsolódik a vizsgált mondakörhöz. Egy iskolai dolgozat, amely a „Fehér barátok” címet kapta, 1937-ben íródott **Ógyallán**: „Volt egyszer a föld alatt egy pince. Abba voltak fehér papok. Aztán mikor mentek arra az asszonyok, akkor bevitték a pincébe és

¹ Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 165.; Oltványi, 1882: 156.; Sziklay-Borovszky, 1900: 109.; Pesty, 1861: 110.

² Pesty, 1861: 106.; Versényi, 1895: 125.

³ Szombathy, 1986: 17-18.; Mártonvölgyi, 1999: 28.

⁴ Mártonvölgyi, 1999: 11.

⁵ Liszka, 2000: 47-48.

⁶ Borovszky, 1910a: 29.

⁷ Borovszky, 1910a: 86. A német heckhuscheidi változat hasonlít ehhez.

kivégezték. Egyszer, mikor egy ember és egy asszony mentek arra haza, akkor az asszony előre sietett és az asszonyt bevitték a pincébe és ki akarták végezni. Az ember sokáig kereste a feleségét és nem találta meg őtet. Az asztán elment a csendőrökhöz. Aztán a csendőrök elmentek arra a helyre, ahol az asszonyt már végezték ki. Aztán a fehér papokat is kivégezték.”¹ Mint látható, e monda szüzséje és motívumai alapján a templomos-mondakörbe tartozik. **Újlót** a tizenhatodik századtól kezdve a pálosok birtokában volt. Hozzá tartozik **Máriacsalád-puszta** is, szintén pálos birtok. Itt a rend zárdát is építtetett.² Egy Pusztaberkin gyűjtött változat helyszíne Újlót-Máriacsalád. E monda szüzséje alapján szintén tipikus templomos-monda (motívumai: nőrablás, koldus-motívum, zálog-motívum stb.).³ **Nagymányán** a régi monda szerint az ide negyedóránnyira eső gedrai erdőben a templáriusoknak egy zárdája volt. Az alapfalak maradványai még láthatóak. – írja Pesty Frigyes.⁴

A *Garam mentén* **Garamlök** község határában a hagyomány szerint valaha a vörös barátok klastroma volt.⁵ **Berekalján** (Dobóberekalja) még a huszadik század elején ismerték a fejetlen barát motívumát, amely nagyon jellemző a templomos-mondakörben: „A dobóberekalji szőlők alatt van egy mély árok, a fejetlen kisasszony tanyája. Az árokpardon két magas topolya között van egy ledőlt fa, melyet élő ember semmiféle eszközzel felemelni nem képes. Réges-régen egy úri kisasszony e fára akasztotta fel magát. A fa kidőlt, a kisasszony feje kövé válván, elvált törzsétől. Minden éjszakán a fejetlen törzsű kisasszony kijön az árokból, magával hozván egy fejszét s úgy várja a járó-kelöket. A kiket elér, azt fejszével agyonüti s tanyájára hurcolja. Itt emlegetnek még egy »fejetlen barátot« is, melynek mondáját kapcsolatba hozták a fejetlen kisasszony tragédiájával.”⁶

A Garam-völgytől északra, a *Körmöcbányai-hegységben* **Körmöcbánya** kettős fallal volt körülvéve, és várában Pesty szerint egykor a templáriusok székeltek. Körmöcbányán van a Vörös torony is, amelyben hajdan a városi hóhér lakott. A városi törvényszék itt vallatta, kínozta a foglyokat, sok embervér folyt el, innen a név.⁷ A *Turóci-medencében* **Szentmárián** (ma Szocóchoz tartozik) gyűjtötte Versényi György például az elsüllyedt harangról szóló mondát a tizenkilencedik század végén.⁸

A *Kis-Fátrában* fekvő **Writskoban** (Barátmező, Mönchwiese, ma Turócremetéhez tartozik) hajdan templomosok laktak, ezt több forrás is említi. Bél Mátyás szerint egy oklevélben egy Karop nevű magyar templomos nagymesterre utalnak, ebben fordul elő Writsko neve.⁹ A **Tótpróna** melletti Belchrad nevű halmon állt egykor a templáriusok zárdája, ezt szintén Bél említi.¹⁰ **Znióváralja** azért érdekes számunkra, mert hajdan mellette lovagvár volt, melyben keresztes papok laktak.¹¹ A blatnicai mondákkal kapcsolatban is említik, mint szomszédos várat.

A *Nagy-Fátrában* fekvő **Blatnica** várat többen is említik, mint egykori templárius tulajdont: Tizenkilencedik századi adatok szerint a Turóc megyei Blatnicán templomos zárda volt. Ezt Oltványi is megerősíti a johannitákról szóló munkájában. Pesty szerint a várat csak a néphit tartja templárius eredetűnek, és a korábbi írók a

¹ Kádek Béla iskolai dolgozata, Fehér papok, Ógyalla (Hurbanovo), Manga János, 1937, EA 656

² Borovszky, 1903a: 76.

³ Ak: Székházi Kálmánné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA. Részletesen lásd: Magyarország - Északi-Középhegység - Palócföld - Nógrádi-medence - Pusztaberki

⁴ Pesty, 1861: 104.

⁵ Borovszky, 1903a: 32.

⁶ Benkóczy, 1908: 166.

⁷ Pesty, 1861: 113.; Borovszky, 1903a: 89.

⁸ Versényi, 1895: 125. A forrásokban időnként nem egyértelmű, hogy a lipitói vagy a turóci Szentmáriáról van-e szó.

⁹ Kachelmann, 1855: 96.; Rész Ensel, 1861., Első füzet: 180.; Pesty, 1861: 107. oldal lábjegyzete

¹⁰ Pesty, 1861: 109.

¹¹ Ludwig, 2000: 76.

néphitre hivatkoznak.¹ Például: „A' hagyomány' nyomán, itt is templomosok laktak.”² Nem véletlen, hogy ehhez a várhoz is kötődnek lányrabló lovagokról, illetve szerzetesekről szóló mondák. Az egyik változat szerint egy úrnak volt egy Emese nevű nagyon szép lánya. A közelben volt egy kolostor, ahol egy Ménhard nevű áruhás barát élt, afféle kóbor lovag. Ménhard meggyóntatta a lányt, de közben beleszeretett és magánál tartotta. A vár ura éktelen haragban tört ki, mikor megtudta, mi történt. Ménhard lovagot megbüntették, állkapcsára vaslakatot tettek. Még ma is ott kísért a vár környékén. Egy másik változat szerint (szüzséje hasonló az előbbihez) a vár romjainak helyén egykor szerzetesek klastroma emelkedett. Itt élt egy Odilo nevű szerzetes, aki gyóntatás közben beleszeretett a szomszédos vár kisasszonyába, Elikába. Erika ezt természetesen nem viszonzta, ő Ilemért szeretette, aki Znió várában nemesapród volt. Erre a szerzetes megölte Ilemért, Elikát pedig rabul ejtette. Mikor a lány kiszabadult, halott gyermeket hozott a világra, majd maga is meghalt. Erre apja és Znió várának ura, valamint a többi felháborodott szomszéd hadüzenetet küldött a klastromba. Végül lakatot tettek Odilo szájára, majd élve eltemették gyilkosság és szűzrablás bűne miatt. Helyi mondák szerint amikor az ottani romok között ástak, egy befalazott vakablakból előkerült egy férfi csontváza, állkapcsának bal széléről lelógó lakattal. Odaajándékozták a pesti Nemzeti Múzeumnak, ahol ma is látható.³

A Turóc megyei **Béla** eredetileg a templomosoké volt.⁴ Kachelmann szerint **Sklabina**, **Wissehrad** (Wišehrad) és más Turóc megyei helyeken is laktak templomosok. Itt még a tizenkilencedik század közepén is éltek a szerzeteslovagok gazdagságáról szóló mondák.⁵

A *Pieninekb*en, a lengyel határ közelében, a Dunajec folyó mellett fekszik **Alsó-Lehnic** (Cerveny Kláštor). Szlovák nevét a falu az ottani Vörös klostromról kapta. A zárda a karthauzi barátoké (néma barátok) volt.⁶ A következő monda maradt fenn róla: „A Korona-hegy alatt a Dunajecz jobb partján az ugynevezett veres zárda (Rothes Kloster) fekszik, ... 1431-ben a zárdát egy csapat husszita Koributh Zsigmond vezérlete alatt feldulta; a szerzetesek közül többeket megöltek, ... E helyen túl 1/4 óra távolságra sz. Kunigundának egy régibb zárdája is vala, melynek feldult romjai még most is szemlélhetők. Meglepő különben, hogy e veres zárdában az ember a templáriusok titokteljes jelképét is találja, azt az ördögös baffométet. ... t.i. azt a két egymást szegő háromszeget. ... a lechniczi zárdának alapítása azon korba esik, midőn a templáriusok Európaszerte üldöztettek; az erőszak, önkény, gyanítások leple alatt, vagyonaikat kobzá el.”⁷

A *Szepességben* Hanusfalva és Késmárk az a két település, amely összefügg a templomosok emlékével. **Hanusfalván** a templomban régi johannita jelvények láthatók, valószínű, hogy a falut a templáriusoktól örökölték.⁸ **Késmárkon** áll a Thököly család várkastélya. Ennek helyén már a tatárjárás előtt kolostor állt, mely később a keresztes lovagoké lehetett. Ásatások során egy román kori templom alapfalai kerültek a felszínre, vélhetően a keresztesek idejéből. Késmárk vára Szepesben Wilcke szerint a templomosoké volt.⁹

¹ Pesty, 1861: 103.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 163.; Reiszig, 1925, I. kötet: 92.; Oltványi, 1882: 156.

² Kovacsóczy, 1837: 197.

³ Szombathy, 1986: 25-28.; Mednyánszky, 1983: 22-25. A szomszédos várurak általi ostrom a német templomos-mondákban gyakori.

⁴ Reiszig, 1925, I. kötet: 92.

⁵ Kachelmann, 1855: 96.; Pesty, 1861: 107. oldal lábjegyzete

⁶ Raisz, 1960: 41-42.; Ludwig, 2000: 164. (A néma barátokkal kapcsolatban ld. a Vághosszúfalu-vágvecsei mondakört.)

⁷ Raisz, 1960: 41-42.

⁸ Ludwig, 2000: 202.

⁹ Ludwig, 2000: 158.; Pesty, 1861: 112.

Az *Alacsony-Tátra* keleti részén, **Teplicska** mellett, a Sztrány nevű hegyen omladékok láthatók. Itt állt a templáriusok zárdája. Felismerhetők még a pince-üregek is, valamint egy régi, beomlott kút. 1858-ban Vág völgyi írja a teplicskai várkastélyról: „Teplicska északról kopár hegyekkel véték körül, azok legmagasabbikán Sztrányon maiglan is észrevehetőek épületmaradványok; a fűrge gyerkőczök gyakran játszanak e romokban talált érdekes kövekkel, nem gyanítva, hogy azokból épült falakban egykor kardos szerzetesek laktak. Világosan fel lehet itt ösmerni pinczeüregeket, s egy régóta beomlott kutat. – A népmonda szerint templáriusok voltak ezen romok egykori lakói.”¹

A *Tapoly mentén*, **Bártfa** határában savanyúvíz bugyog. A közelben a hegyen a templáriusoknak pompás zárdájuk volt.² A *Branyiszko-hegység* lábánál, az egykori Sáros megye területén **Hámbor** (Hamburg, Hanboreck) tót faluban egy régi kastély áll, hajdan a vörös barátok zárdája volt ezen a helyen. Pesty Frigyes is említi a templáriusok itteni kolostorát.³ **Harapkó** (Hrabko) szintén tót falu, Perényi Miklós itt 1333-ban templárius zárdát alapított. Fényes szerint is itt Perényi Miklós zárdát alapított, míg Fuxhoffer szerint a szent-ágostoniak számára készült a monostor.⁴

A *Selmeci-hegységben* **Selmecbányát** Kolinovics említi először, mint templárius birtokot, az 1700-as években. Későbbi források ezt megerősítik. Oltványi Pál szerint az itteni templomos monostor később a johannitákra szállt. Pesty is írja, hogy Selmecbánya egyik legrégebb temploma a régi várban áll, és a közhit szerint a templáriusoké volt, Szent Máriának szentelve. Kachelmann „csak” mondának tekinti a dolgot, és hozzáteszi, hogy Severini is kételkedett a fentiekben, mivel a templomosok hajdani itt lakására állítólag csak a templom vörös falazatából következtek.⁵

A *Palócföld nyugati részén* **Dabar** (Dobrocs) tót falu Fényes Elek szerint hajdan a templomosoké volt. Az evangélikus anyatemplom kőfallal kerített, gót stílusú, egy hegytetőn áll, és már messziről látható. Hajdan a templáriusok zárdájának kápolnája volt. Maga a zárda a hegyoldalra terült el, mint a romok mutatják.⁶ **Szent-Királypuszta**, szintén az egykori Nógrád megyében, Apátfalvával (Losoncapátfalva) határos, Fényes szerint templáriusok lakták.⁷

A Palócföld keleti részén, *Gömörben* hat helyet tulajdonít a hagyomány a vörös barátokénak: Rimaszombat, Rimatamásfalva, Hubó, Gombaszög, Berzéte és Jolsva. **Rimaszombati** monda szerint ugyan török a nőrablás elkövetője, de a monda szüzséje alapján tipikus templomos-monda, számos motívummal. A történet szerint a Basakertben, Rimaszombattól mintegy félóra távolságra állt a szultán vára. A szultánnál egy elrabolt magyar leány volt, akit a pincébe zárva tartott. A magyar vitéz, a leány kedvese ezt megtudta, és a leányt egy éjszakán kiszabadította. A szultán ezután megátkozta a leányt és a lovagját is. Azóta minden hét évben eljár egy hófehér ruhába öltözött leány a Basakertbe és a magával hozott kulcsokkal bemegy a földalatti üregbe a nagy vasajtón, melyet a Rima partja mos. Ebben az üregben roppant sok vagyon van elrejtve.⁸ A **Rimatamásfalván**, a tizenkilencedik század végén gyűjtött mondaváltozat szüzséje nagyon hasonlít egy gyulafíratóti változatra, amelynek főszereplői a vörös barátok: „Barátságellen. A 80-as évek derekán B... János tamásfalvi lakos lakodalomból ment haza éjjeli 12 órakor, egyszerre csak az úton maga után hall valami suhogó lépteket. Visszanéz, hát látja, hogy egy őszhajú ember követi barátruhába öltözve. Megijedt, sietett hazafelé, de minden lépésnél gyengébbnek érezte magát s teljesen

¹ Vág völgyi, 1858: 424.; Pesty is említi: Pesty, 1861: 106.

² Pesty, 1861: 99.

³ Fényes Elek, 1984./II: 84.; Pesty, 1861: 113.

⁴ Fényes Elek, 1984./II: 122.; Pesty, 1861.: 108.

⁵ Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 167.; Pesty, 1861: 110.; Oltványi, 1882: 156.

⁶ Pesty, 1861: 112.; Fényes Elek, 1984./I: 271.

⁷ Pesty, 1861: 113.

⁸ Elek, 1896: 382-383., 10. sz. szöveg

kimerülve érte el a házát. Mikor az ajtó kilincsére tette a kezét, az ajtó kitárult s ő beesett és – meghalt. A zörejre a felesége fölébredt s hallotta, mikor a barát azt mondotta, hogy »eddig«. Azt beszélük, hogy ez a halál lett volna.”¹ A **Hubón** gyűjtött variáns szintén motívumai alapján tartozik mondakörünkbe. Ebben a változatban az elsüllyedés motívuma dominál.²

Gombaszögön a Bebek család a pálosoknak zárdát épített itt, amelyet később erősséggé alakítottak át. 1566-ban Schwendi Lázár bevette és lerombolta. Egy másik forrás szerint: Gombaszögön a tizennegyedik században pálos kolostor épült. A reformáció idején (1565) a kolostor lakóit Bebek György kiűzte, ingóságaiktól megfosztotta, és várrá alakította. A templom romjai még ma is láthatóak. Egészen a tizenhatodik század közepéig fennállott, midőn az alapítók egyik utóda a rendtől elvette. Később teljesen elpusztult.³ Mikszáth írja: „A gombaszögi vadászkastélyból még most is ott meredezik egy csonka kőfal a Sajó partján. Az utasnak meg váltig így mutogatja a fuvaros: »Ez valamikor a vörös barátoké volt.«”⁴ Egy **szalóci** adat szerint: „Azt is mondják, hogy a szalóczi határban lévő rom a vörös barátok várának maradványa. Hogy ezek furcsa szerzetesek voltak. Nappal játszották az istenfélő embereket, éjjelenként pedig sorra járták a környéket, és raboltak.”⁵

A Borovszky szerkesztette Gömör és Kishont megye monográfiája tartalmaz egy térképet, amelyen romként jelöli meg a *Vörösbarátvárat*, Gombaszög és Berzéte között félúton.⁶ **Berzéte** a gombaszögi monostorhoz tartozott. A tizenötödik században még volt itt birtoka a pálosoknak. Magas sziklacsúcson állott kolostoruk, amely már csak rom volt a huszadik század közepén. E kolostor korábban vár volt, melyet Bebek Pál épített. Valószínűleg a pálosok vagyonos helyzete keltette fel Bebek György kincsszomját, a ki 1555-ben 10.000 arany értékű kincstárukat lefoglalta, a szerzeteseket pedig a monostorból kiűldözte.⁷ Mint Szép Fülöp a templomosokat... Petőfi írja: „Berzéte mellett egy kis omladékot pillantván meg a hegyoldalon, kérdém kocsisomtól: mi volt ama rom? – Á biz, uram, klastrom volt, vörös barátok laktak benne, (felelt a kocsis;) hejh, furcsa egy hely ám az. A jószág világért sem legel azon a tájon éjfél idején. Kincs van ott elásva; minden esztendőben bizonyos nap kiterítik a fal körül ponyvára; csakhogy bele nem markolhatni, mert egy kakas őrzi. Isten ments, hogy valaki oda közeledjék ... a kakas kiásná a szemeit. Ezt meséle kocsisom.”⁸

A pálosok Szent-lélekről elnevezett **jolsvai** monostoráról közvetlen okleveles adatok nem maradtak fenn. A monostor fekvését sem tudjuk megállapítani, azonban egy Jolsvával határos helység jelenleg is Mnisány (Baráthely) nevet visel. A hagyomány szerint Jolsván a templomos lovagrendnek is lett volna háza, de ennek nincs történeti alapja. – írja Borovszky Samu 1903-ban.⁹

A *Bódva völgyében Tornán* ma is élő hagyomány szerint kolostor romokban laktak a veres papok, akik maguk az ördögök voltak. Tornaszentandrásról egész idáig vezető alagútról is tudnak.¹⁰ **Zsarnón** már több motívummal él a monda, például kincs, alagutak, a kolostor szétlövésére és az elsüllyedt harang.¹¹ A *Torna völgyében*

¹ Elek, 1896: 382., 8. sz. szöveg

² Landgraf, 1998: 265-266. (Gy: Bíró Katalin sz. Bozó Katalin, Hubay Benjámin, 76 éves hubai (Hubovo)lakostól hallotta, 1980-ban.)

³ Révai Nagy Lexikona, 1913., VIII. kötet: 620.; Borovszky, 1903b: 95., 476.

⁴ Mikszáth, 1996: 53.

⁵ Fehérvári, 1937, 185-186.

⁶ Borovszky, 1903b.

⁷ Borovszky, 1903b.: 33., 476.

⁸ Petőfi, 1987: 15.

⁹ Borovszky, 1903b: 476-477.

¹⁰ Magyar, 2001b: 233.; 433. sz. szöveg (Ak: Altman Sándor, Torna, 1996.); uo. 234.; 434. sz. szöveg (Ak: uaz); uo. 241.; 462. sz. szöveg (Ak: Farkas Jánosné, Tornaszentandrás, 1955.)

¹¹ Magyar, 2001b: 244.; 469. sz. szöveg (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.); uo. 471. sz. szöveg (Ak: uaz); uo. 468. sz. szöveg (Ak:

Tornagörgön is ismerik a templomosmonda egyes részleteit. Elnevezésüket azzal magyarázzák, hogy a lemészárolt áldozatok vérével festették meg ruhájukat.¹ **Körtvélyesen** úgy tudják a hárskúti barátokról, hogy egy üst pénzt hagytak hátra az utókornak a föld mélyében.² **Jabloncán** pedig a sólyomkői romokról gyűjtötte Pesty Frigyes, hogy „Sólyomkő hegyén erdő hajdan a hegy csucán létező kőszirten szerzetesek kolostora volt melynek romjai mai napig is láthatók azon. A kőszirtbe egy tágas üreg létezik tiszta kőből környezett bolthajtást az épület 1500 körül elromboltatott.”³

A *Csermosnya-völgyi Hárskútról* a már említett körtvélyesi monda szól.⁴ A *Tornai-karsztban* fekvő **Borzován** pedig a gombaszögi vörös barátokról adtak elő egy részben aktualizált történetet: „tudom, hogy nőket nem raboltak, hanem erőszakoltak. Még a grófnak a szakácsnőjét, azt is meg akarták erőszakolni. De valahogy a gróf észrevette, oszt fegyverrel fordult ellenük. ... A papoknak tűnni kellett inset.”⁵

UKRAJNA

Kárpátalján Beregszász, Sárosoroszi és Szerednye településekhez kötődik a vörös barátok emléke. **Beregszász** Reiszig Ede szerint eredetileg a templomos lovagok birtoka volt.⁶ **Sárosorosziban** ma is hagyományozódnak a templomosmonda változatai, itt például a Kelemenhegyen rejtették el a vörös barátok a kincseiket, melyeket azóta is keresnek a falubeliek.⁷

Szerednye egykori Ung megyei faluban is templáriusok laktak állítólag. A településtől nyugatra van a Baráterdő nevű hely, ahol hajdan a hagyomány szerint a templáriusok avagy vörös barátok zárdája állt. Ennek nyoma sem volt már a tizenkilencedik század közepén.⁸ Dienes Adorján: *Regélő romok* című mondagyűjteményében a következőképpen ír erről: „Nagyon megtetszett a templomosoknak szép Pannónia s ... rövidesen az ország más vidékein is letelepültek. Így kerültek az ungi hegyek tövébe, az Ungvár és Munkács között fekvő Szerednyére. Megépítették kolostorukat.” Amikor megindult a hajsza a templomosok ellen Európában, a lovagok birtokai kezdtek elzúllani. Csakhamar Szerednyét is a pálosok vették át, de ők sem maradhattak ott sokáig, mert sorsuk hasonlóan alakult, mint a vörös barátoké.⁹

uaz)

¹ Magyar, 2001b: 235.; 440. sz. szöveg (Ak: Szabó Sándor, Tornagörgő, 1998.); uo. 441. sz. szöveg (Ak: uaz)

² Magyar, 2001b: 234.; 438. sz. szöveg (Ak: Ivány Erzsébet, Körtvélyes, 1998.)

³ Pesty Frigyes kéziratos helységnévtára, OSZK Kézirattára, 1864, Torna vármegye, Jablonca

⁴ Magyar, 2001b: 234.; 438. sz. szöveg (Ak: Ivány Erzsébet, Körtvélyes, 1998.)

⁵ Magyar, 2001b: 234.; 437. sz. szöveg (Ak: Molnár József, Borzova, 1996.)

⁶ Reiszig, 1928, II. kötet: 11., 92.

⁷ Mesterné Füzesi Magda szíves közlése, Beregszász, 1998.

⁸ Pesty, 1861: 112-113.

⁹ Dienes, é.n: 41-46.

ROMÁNIA

A *Temesközben Marosaszón* (Hosszúszó) a tizenkilencedik század közepén még látni lehetett egy régi zárda romjait, amely a hagyomány szerint a templomosoké volt. Pesty Frigyes szerint ennek történeti alapja nincs.¹ A **Solymosvárról** egy nagysajói (egykori Beszterce-Naszód vármegye) változat maradt fenn, mely a nőrablás motívumát őrzi.²

A hajdani Arad vármegye területén, a *Fehér-Körös völgyében* fekszik **Feltót** (Taucz), ahova a tizenkilencedik századi néphagyomány templárius konventet helyez. Ezidőtájt még megvoltak a kolostor maradványai.³ Fábíán Gábor írja a Tauczi conventről: „...egy meneteles kies hegyecsken sok régi kőfalak vannak, mély sánczokkal körülvéve; melly romoknak nagy kiterjedése 's egész helyheztetése az itt egykor fennállt épületnek néhai nagyságára és méltóságára mutatnak. 'A köz hagyomány azt tartja felőlök, hogy azok Templariusok' conventjének maradványai volnának Pázmán Péter ellenben a' maga Catalogusában azt mondja, hogy Thouth a' Joannita-rend' lovagjainak, vagy is az ugy nevezett Keresztes barátoknak lakhelye volt légyen. ... De meg lehet Pázmán' állítását a' köz hagyománnyal egyeztetni, ugy, ha feltesszük, hogy Tauczon előbb ugyan a' Templariusoknak volt Manseriájuk, azok' kimultával pedig a' Joannitáknak lett conventjek. ... Akármellyik rendé volt azonban a' Tauczi convent: annyi igaz, hogy épületjének, mint romjai hirdetik, roppantnak kellett lennie; mi is ennek a' vidéknek egykor nem kis díszére szolgálhatott.”⁴

Hunyadban három településhez kötődik a vörös barátok emléke. **Vajdahunyadon** „A' vártól fennebb egy hegyen, melly ma is Szentpéter hegyének nevezetik a' Templáriuszok Templumjok, 's ennek kerítése düledéki maradvánnya, sírboltjaik, és sok kiásott tetemek emlékei, kétségenkívül a' régi köz fenhagyást erősítették, a' kereszténység védlőinek a' Templáriuszoknak egy darab ideig itteni lakásait 's Birtokait, kik világszerte szét elterjedtek nagy 's hatalmas birtokaikkal az 1311-dik esztendeig. ... egy sírboltban vagy öszve dült régi kápolnában kiásott tetemek közt, egy köntöst vagy köpönyeget egybe szorított fényes ezüst páros csaton, a' ki látta a' reá metszett keresztet, mellyet a' Templáriuszok fejr köpönyegeken is, veres színre hímezve viseltek, olvassa az esztendő számot, Templariusok nagy mestere nevét, a' vagy a' rothadt koporsó deszkák között a' fejr selyem paláston épen a' veres keresztet is szemlélheti, 's több egyéb jeleket, kimondhat akkor ellene, hogy azon helyt nem tartózkodtak azok.”⁵ – írja Kenderesi Ferenc 1831-ben. Zerich Tivadar a tizenkilencedik század közepén született írásában **Hátszegre** is templomosokat helyez: „Hátszeg vidékén, Vaskapu- és Vulkánban, mint a néphagyomány tartja, s az épületmaradványok gyaníttatják, a vörös barátok örködtek a hon fölött, és harczoltak ellenségei ellen.”⁶ **Tolt** a korai monográfiák szerint szintén templárius birtok volt.⁷

Biharban, a *Sebes-Körös völgyében* még a huszadik század első felében is élénken éltek a templomos-monda változatai. **Nagyvárad** környékén a mondák szerint nőket kínoztak meg a vörös barátok, amiért fegyveres hatalommal semmisítették meg őket. „Debrecen és Nagyvárad vidékén élő monda szerint a templomos lovagok

¹ Pesty, 1861: 104.

² Landgraf, 1998: 192. (Ak: Kertész István, Nagysajó (Sieu) Gy: Wass György - Kresz-Guther Ilona, 1994.)

³ Pesty, 1861: 95.

⁴ Fábíán, 1835: 119-121.

⁵ Kenderesi, 1831: 28-29.

⁶ Zerich, 1858: 174.

⁷ Kolinovics, é.n., III. kötet: 229.

hatalmát fegyverrel semmisítették meg. A hősiesen küzdő lovagok vére patakokban folyt és rendházaik elfoglalása után azokban – a monda szerint – befalazott nőket találtak.”¹ A közeli **Mezőtelegdre** többen is templomos konventet helyeznek. Elsőként Szirmai Antal írja: „Várad mellett Telegden monostora volt a Veres Barátoknak, kolostort említenek.”², majd a Fuxhoffer-Czinár *Monasteriologia* is említi, később Oltványi Pál szintén templomosokat helyez Telegdre. E helyre Pesty szerint a kétkedőbb írók is helyeznek templáriusokat.³

Kalotaszeg-Erdőalján fekszik **Szászfenes**, az egykori Kolozs vármegye területén. Kőváry László jegyezte le egy népmondát a tizenkilencedik század közepén a Szász-Fenesi Leányvárról. Itt hajdan egy kéjvágyó agg úr lakott, aki a szép hölgyeket igen szerette. Kikönyökölt vára ablakába és onnan leskelődött a vára alatt elmenő szép nőkre és leányokra. Ha valamelyik megtetszett neki, darabontjaival lecsapott a várból, és felragadta magához. A leányok egymás után tűntek el, de csak hosszú idő után jöttek reá, hogy hol van a bűnfészek. Történt egyszer, hogy az úr megint szert tett egy szép leányra. A leány arra kérte, mielőtt végez vele, még egy hattyúdalt engedjen meg neki elénekelni. A leány dalának hangja viszont az öreg urat elszenderítette, másrészt a leány szerelmese is meghallotta az éneket és azonnal segítségére sietett. Végül felgyújtotta a várat, a gonosz öreg pedig benne égett.⁴ Egy frissebb adat szerint a várban nőrabló papok laktak, továbbá a föld alatti járatok és a kincskeresés motívumai is élnek.⁵

A *Nagy-Küküllő mentén* fekvő **gogánváraljai várhoz** kapcsolódva szintén találunk egy mondaváltozatot. Egyik fő eleme az alagút motívum: a várból alagút vezetett a templomba. Az alagúton járt át Mária Terézia a templomba. A templom annak idején bálványimádó templom volt. Egy napon az ellenség egy katonát küldött, hogy megkérdezze az úrnőt, milyen titka van a várnak, hogy nem lehet bevenni. A katona koldusnak öltözött, és úgy ment be a várba. Mária Terézia nem gyanakodott a szegény koldusra, és elmondta, hogy van egy hely a faluban, ahonnét, ha lövik a várat, leomlik. Ezt a helyet Várnyilának nevezték. A katona visszatért a táborba, és elkezdték a várat lőni. A vár tégláit a falusi nép elhordta szekerekkel Erzsébetvárosba. Abból a téglából építették a nagytemplomot, ami most is a városban látható.⁶ A koldus-motívum is mondakörünkhöz kapcsolja e változatot, illetve az árulás motívuma némileg emlékeztet a német templomos-mondák egyes elemeire.

Háromszékben több települést birtokoltak a templomosok a hagyomány szerint. **Barátos** és **Czofalva** között „a szent földre járó barátoknak már több fegyvereikre akadtak”.⁷ **Nyujtódi** monda szerint: „Apor Péter is az ő kézirati munkájában mit családjáról hagyott, írja, miszerint a nyujtódi Imecs régi székely család egyik elődjének meghagyatott volna az orbaji székben fekvő **Harály** monostor templáriusainak megöletése.” Pesty Frigyes szerint Erdélyben soha nem léteztek templomosok, így Apor írását nem tartja hitelesnek.⁸

A *Bekecsalján* **Kibéden** a régi vár helye, romjai, sáncai a tizennyolcadik században még látszottak. Sokan ástak itt és kövezést, illetve hamuval telt fazekat találtak. Ez a motívum gyakran előfordul a német nyelvterület templomos-mondáiban. Só-váradon – Kibéd mellett – veres színű cserepet is találtak.⁹ A *Sajó mentén* az egykori Beszterce-Naszód vármegye területén, **Nagysajón** a solymosi (hajdani Arad

¹ Belitzky, 1938., I. kötet: 493.; Pesty, 1861: 64-65.

² Szirmai, 1810: 38.

³ Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 164.; Oltványi, 1882: 156.; Pesty, 1861: 90.

⁴ Kőváry, 1857: 146-147.

⁵ Ricci, 2000: 57.

⁶ Landgraf, 1998: 95-96. (Ak: Szombatiné Korodi Ibolyka, Gogánváralja (Gogan), Gy: Korodi Ibolya, 1995.)

⁷ Réső Ensel, 1861., Első füzet: 180.

⁸ Pesty, 1861: 65.

⁹ Benkő, 1868-1869: 228., 239.

vármegye) várról hagyományoznak egy történetet, amely a templomos-monda aktualizált változata: A várat a Báthoryak is birtokolták. A Várhegy nevű határrészen valamikor vár volt. A monda szerint ezt az egykori birtokosok azért építették, hogy veszély esetén a népnek legyen hová menekülnie. Amikor a tatárok ezen a vidéken pusztítottak, rátaláltak a várra, és kiűzték belőle az oda menekült embereket. Egy tatár vezér lefoglalta magának, és oda hurcoltatta a környékről összefogdosott legszebb asszonyokat, leányokat. De eljött az idő, amikor a tatároknak menekülniük kellett. Elmenekült a várból a tatár vezér is, de az oda összegyűjtött nőket már nem volt idő elhurcolni. Így megszabadultak a rabságból, és örömeikben elhatározták, hogy a vár mellé letelepednek.¹

A *Mezőségben* Hodor Károly szerint **Verese gyháza** (Mezőverese gyháza) a templomos rend birtokában volt. Mint írja, „... az avúltabb századokban ... e' tájékát mellyen Verese gyháza áll a' Templariusok – a' Magyarok közt Veres Barátok – nevet viseltt rendje birta 1314. előtt. ... A' Templariusok vagy a' Magyarok közt »Veres Barátok« hihető hogy Verese gyházát és annak környékét birták és lakták mikor a' Veres Toronyi hires erőse get építék 1118-1165. III. Béla király ennek a' szerzetnek Magyarországi nem kevés javairól adta erősítő leveleit 1173. Megszűntek lenni itt 1165 táján; 1311 pedig mindenütt. Jóságaikba szerzetesek következtek jelesen a' Joanniták.”²

Szatmárban, *Érmelléken* **Vezend** falu a templomos lovagok tulajdonában volt, akikről a johannitákra szállt.³ A *Szamos völgyében* fekvő **Nagybánya-Veresvízről** szintén vannak adatok mondakörünkkel kapcsolatban. Ott az úgynevezett boszorkánypapokra emlékeznek, ténykedésükre a Klastrom-rét nevű földrajzi név utal. A koldus szerepét egy bányász veszi át, aki felfedezi a megkínzott rab nőket, ő a megmentőjük, az elátkozott kolostor pedig elsüllyed. Egy másik adatközlésben a kincs motívum is felbukkan.⁴ A *Szamosháton* **Aranyosmeggyes** városnak régi pusztája kötemploma van, melynek környékét Barátkertnek nevezik a lakosok, és itt a nép szerint templomosok laktak. Szirmay véleménye szerint azonban nem a veres barátoké volt a zárda, hanem a szürke barátoké, azaz ferencieké.⁵

JUGOSZLÁVIA

A *Vajdaságban* **Bács** városának ferences kolostora Fényes Elek szerint hajdan a templariusoké volt. Pesty Frigyes viszont azt írja, hogy Bács régi várát bírták a templariusok. A vár a Musztonga mocsár mellett, a városon kívül állt és a tizenkilencedik század közepén már csak omladékokban hevert.⁶ Valójában közvetlenül a vár mellett, a sáncokon kívül volt a kolostor: „A vártól keletre ... egy nagyszerű sáncz – s széles árkának maradványai látszanak. Nyomban, e sánczon kívül ... fekszik a Sz.-Ferencziek zárdája, régi templomával és kitűnő tornyával. ... Valaha a templariusoké volt, s ezen a történelemben oly igen híres egyházi lovagrendnek eltörlésével, már a 14-ik század elején a ferencziek birtokába jutott.”⁷

A *Bánságban* **Aracson** a tizenkilencedik század közepén a régi vár romjai még látszottak, mellette hajdan a vörös barátok zárdája és temploma lehetett a helybeliek szerint. Hertelendy József írja: „a romtól jó távolságban is található kődarabok s

¹ Landgraf, 1998: 192. (Ak: Kertész István, Nagysajó (Sieu) Gy: Wass György - Kresz-Guther Ilona, 1994.)

² Hodor, 1837: 758., 819.

³ Pesty, 1861: 109.

⁴ Landgraf, 1998: 226. (Ak: Lojszki György); uo. (Ak: Gáspár Árpád, Nagybánya-Veresvíz (Baia Mare), Gy: Görbe István, 1958-1960.)

⁵ Szirmay, 1810: 317.; Pesty, 1861: 107.; Réső Ensel, 1861., Első füzet: 180.

⁶ Fényes Elek, 1984./I: 94-95.; Pesty, 1861.: 108.

⁷ Allaga, 1860: 422.

alapzatmaradványok mutatják, hogy ott valaha fallal kerített város volt, melynek kolostorát s templomát – mint a nép beszéli – a vörös barátok (templariusok) birták. ... Hajdan népdús város lehetett, mit az aracsi templom romjai körül szembeötlő tömördek embercsont is valósít. ... Hagyományok, csak köznép száján szárnyalnak, tündériek, rémesek, hogy mintegy tiz év előtt egy, a rom közelében szántó földmivelő két egymáshoz illesztett ezüst csészét talált, s bennök két 1-ső Máttyás idejéből aranyat.”¹

HORVÁTORSZÁG

Mint Pesty Frigyes írja, a templáriusok legtöbben Horvát- és Dalmáthonban voltak, a Vág vidékén és a Kárpátok alján.² A *Muraközben* **Muraszentmárton** (Zelinai-Szent-Márton) hajdan a zágrábi várhoz tartozott, királyi várbirtok volt. II. Endre király kivette a vár kötelékéből és még 1209 előtt a templomosoknak adományozta. 1292-ben még a templomosoké volt. Teleki Domokos is említi, hogy Muraközben a szentmártoni régi templom a templárius rend tulajdonában volt. A templom alatt szerinte titkos boltozatok vannak, melyet a lovagok építettek és használtak. Pesty Frigyes szintén a templáriusoknak tulajdonítja az itteni templomot.³

Az *Ivanščica-hegységben*, a Drávától délre fekszik **Ivanec**, mely a templomos rend birtokában volt, a bélai konventhez tartozott.⁴ A *Medvednica-hegységben*, a **Béla** (Bélavár) nevű birtok 1249-ben már a rend tulajdonában volt. Míg Patek az egykori Zágráb megyébe helyezi ezt a birtokot, Reiszig Ede szerint Varasd megyében volt. Ugyanarról a helyről van szó, hiszen Reiszig is említi, hogy Bélavár eredetileg templomos birtok volt, ezt az 1249-ben kelt oklevél bizonyítja.⁵ **Stem vára** Horvátországban szintén a templáriusoké volt hajdan.⁶ **Novaveszt** a rend felszámolása kapcsán említik a források. A templomosok számára ugyanis jelöltek ki egy-két menedékhelyet, ezek között találjuk Novaveszt, Zágráb mellett.⁷

A *Száva mentén*, a Medvednica-hegység lábánál, Belovár és Dugosello mellett fekszik **Bozsjanovina**, a templomosok egykori fészke. Később a johanniták örökölték.⁸ **Gorán** 1242-ben említi egy oklevél templomos konventet. Itt egy praeceptorátusuk állott. 1327-ben már a János-vitézek birtokában találjuk.⁹ A rendnek területére nézve talán legnagyobb birtoka **Dubica**, az *Unna folyó völgyében*. Dubica-megyeként is említik a források. Ezt 1269-ben csere fejében kapták a templáriusok IV. Bélától Zeng városáért és Gechke (Gadsko) megyéért. Csakhamar a rend egyik főhelye lett. E birtok a templomos rend megszüntetése után a johannitákra szállt.¹⁰

Az Adriai-tenger partján, *Dalmáciában* három jelentősebb székhelye is volt a templomosoknak: Zengg, Vrána és Klissza. Talán a Szentföldön megkedvelt melegebb éghajlat vonzotta őket erre felé. **Zengg** régi birtoka volt a templomosoknak.¹¹ Az oklevelek szerint 1169-ben már birtokukban volt legfontosabb rendházuk, **Vrana** (Aurania) is Dalmáciában. A Vránai-tó partján állt hatalmas várak, melynek első birtokosai a templomosok voltak. A Szent Gergelyről elnevezett monostor a per után a

¹ Hertelendy, 1856: 73. Pesty is idézi: Pesty, 1861: 99.

² Pesty, 1861: 86.

³ Reiszig, 1925, I. kötet: 93.; Teleki, 1993: 111.; Pesty, 1861: 101.

⁴ Reiszig, 1925, I. kötet: 93.

⁵ Patek, 1912: 39.; Reiszig, 1925, I. kötet: 92.; Reiszig, 1928, II. kötet: 12. Ez a település nem azonos a Somogy megyei Bélavárral, amely a johanniták birtokában volt.

⁶ Pesty, 1861: 91.

⁷ Patek, 1912: 33.

⁸ Reiszig, 1925, I. kötet: 92.

⁹ Reiszig, 1925, I. kötet: 93.; Patek, 1912: 38.

¹⁰ Patek, 1912: 37-38.; Reiszig, 1925, I. kötet: 74., 92.; Pesty, 1861: 75.

¹¹ <http://listserv.exnet.hu/lists/x-files/9804/msg00008.html>. A szerző Zengget a Száva mellé helyezi.

johannitákra szállt.¹ „András, a' 2-dik, az igen adakozó, kegyelmeivel őket elhalmozta. Nevezetesen 1217-ben akkori mesteröknek Magyar országban, Pontziusnak adta **Klissza várát** (Klis), hogy fráterekkel őriztesse; két esztendő mulva pedig más földeket is ajándékozott neki Horvát országban.”²

A Drávától délre, a *Kalnik-hegység* lábánál, Ludbregtől délkeletre **Rasinja** (Rasina vagy Raszinya) szintén a templomos lovagok tulajdonában volt.³ A *Bilo-hegységben* három települést említenek a források templárius birtokként: Glogonzát, Zdelját és Belovárt. **Glogonzát** 1175-ben III. Béla király adományozta a templomos rendnek. Itt konventjük is volt.⁴ Régi birtoka volt a templomos rendnek a Kőrös megyei **Zdelja** is. Már a tizenharmadik században említik itteni birtokukat.⁵ **Belováron** (Bjelovar) szintén voltak javaik, melyeket a johanniták örököltek.⁶

A *Papuk-hegység* lábainál Daruvár, Nekcse és Nováki ismeretesek templárius birtokként. **Daruváron** Teleki Domokos szerint egy elpusztult régi kastély volt látható, melynek töredékei is mutatják hajdani nagyságát és díszét. Ezen épület a templáriusoké volt.⁷ **Nováki** a Dráva mellett eredetileg szintén templomos birtok volt. A per után a johannitákra szállt.⁸ **Nekcse** (Nasica) szintén az ő birtokukban volt. A birtok neve a per után, egy 1310-ben keletkezett oklevélben kerül elő. A legelső adatnak számít, amely a rend elleni szankciókról tesz említést. Ekkor veszi el Károly Róbert a lovagoktól Nekcha birtokát és kegyvesztettnek minősíti őket.⁹ „Károly király 1310. évi szept. hó 4-én kelt adománylevelével, egyik legodaadóbb hívének az Abák nemzetségéből származott Lipóczi Sándor fia Sándornak adományozta a templomosok azon Nekcse nevű földjét, melyet Sándor őse Jula bán a saját Nekcse nevű birtokából hajdan kihasított és a templomosoknak adományozott.”¹⁰ A nekcei birtok értékét emelte, hogy itt a rendnek Szent Márton tiszteletére emelt temploma és talán rendháza is volt.¹¹

A rend magyarországi feloszlásával kapcsolatban nagyon érdekes, hogy bár a per 1310-ben megkezdődött a templomosokkal szemben, mégis a következő évben teljes szabadságban, jogaik teljes birtokában rendelkeztek javaikról: Ekkor ugyanis András, *sztentmártoni* (Verőce vármegye) templomos praeceptor két oklevelet adott ki, melyekben birtokokat adományoz.¹² Patek szerint a templomosoknak két Szent Márton nevű birtokuk volt. Az egyik eredetileg a zágrábi vár kötelékébe tartozott, majd II. Endre ajándékozta a templomosoknak 1209 előtt (Muraszentmárton). A másik ilyen nevű birtok Verőce megyében feküdt (Nekcse). Ez a középkorban még Baranya vármegyéhez tartozott.¹³ Fuxhoffer-Czinár Monasteriologiában is említik Szentmártont, mint templomos birtokot, de a kettő közül nem tudni, melyikre gondolnak a szerzők.¹⁴

A *Dráva-völgyben Széplak* eredetileg templomos birtok volt.¹⁵ A *Drávaszögben Csúzán* találjuk a templomos-monda nyomait. A hetvenes évek végén még élt a nőablás motívuma, aktualizált formában: „A törökök efogdosták az embereket. ... ahun szép nő vót, erabolták.”¹⁶ A *Vuka-patak völgyében* fekvő

¹ Patek, 1912: 5.; 37.; Pesty, 1861: 74.; Holéczi, 1837: 99.; Reiszig, 1925, I. kötet: 1., 94.

² Holéczi, 1837: 101-102.

³ Reiszig, 1925, I. kötet: 93.

⁴ Reiszig, 1925, I. kötet: 9., 93.; Pesty, 1861: 91.; Holéczi, 1837: 101-102.

⁵ Patek, 1912: 39.; Reiszig, 1925, I. kötet: 94.

⁶ Reiszig, 1925, I. kötet: 92.

⁷ Pesty, 1861: 108.

⁸ Reiszig, 1925, I. kötet: 93.; Patek, 1912: 40.

⁹ Patek, 1912: 40.; Pesty, 1861: 26.; Reiszig, 1925, I. kötet: 93.

¹⁰ Reiszig, 1925, I. kötet: 90.

¹¹ Patek, 1912: 44.

¹² Patek, 1912: 29.; <http://listserv.externet.hu/lists/x-files/9804/msg00008.html>

¹³ Patek, 1912: 39.

¹⁴ Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 170.

¹⁵ Reiszig, 1928, II. kötet: 139.

¹⁶ Ferenczi, 1977-78: 194-195.

Harasztin szintén a törököket említik nőrablókként: „Valami Dora-lány vót. Igön-igön szép lány. Erabolták a törökök. ... Soha többé nem látták.” Ezen kívül több motívum is megőrződött itt még a templomos-mondából, például az alagút, a talált csontok, illetve fazék arany stb.¹

OLASZORSZÁG ÉS SZICÍLIA

A templomos rendnek birtokai voltak Olaszországban és Szicíliában is. Ezek külön tartományok voltak. Róma egy részét is birtokolták. Rendházuk volt Sienában, Firenzében és Piacentában is.² Egy történet szerint a templomos rend 1308-ban a *dél-szicíliai Ragusa* városától kérte régi jogcímen Lagosta szigetét. Ragusa át is adta nekik a szigetet, de amikor a rend azt birtokba akarta venni, a kiváltságos helyzetű lovagokat mindig és mindenütt ellenséges szemmel néző világi papság felbujtogatta ellenük a sziget lakosságát, úgy, hogy azok a templomosokat fegyveres kézzel üzték el. Ebben a tényben különben megnyilatkozik a nép ellenséges érzülete is a templomosokkal szemben, akik mindenütt szigorú, olykor szinte zsarnok uraknak mutatták magukat. Ez az eset nem is volt egyedülálló, hiszen megtörtént egy hasonló eset már a tatárjárás idejében az *észak-olaszországi Vegliában* és 1255 körül Sebenicoban is.³ Így a rend megszüntetése nem ütközött akadályokba Olaszországban, itt is feloszlatták.⁴

AUSZTRIA

Burgenlandban Léka (Lockenhaus) várával kapcsolatban őrzik a legintenzívebben a templomos-mondát. E történetek motívumaik alapján a nyugati mondakörhöz kapcsolódnak. A monda első közlése Mednyánszky Alajostól származik, 1829-ből, „Die Bluthalle zu Lockenhaus” címmel.⁵ Ezt követően számos változatban – többnyire hasonló szüzsével – jelent meg e monda nyomtatásban, ezek közül legteljesebb Mohl Adolf közlése.⁶ Népszerűségükre való tekintettel érdemes hosszabban elidőznünk ezeknél a történeteknél.

A lékai templomos lovagoknak eltöröltetésük után Károly Róbert király kegyelmet ígért, ha az ellenük emelt vádak alól tisztázzák magukat. Amikor azonban erre a célra mentességi levelet kértek a királytól, a hírnök pár nap múlva egy kiátkozási paranccsal jött vissza, amely valamennyi lékai templáriust a királyi parancsok iránti engedetlenséggel, és bűneik hallgatólagos elismerésével vádolt. Egyszersmind törvényen kívülnek nyilvánította őket. Ezek után fegyveres csapatok támadták meg a lovagok lékai várát, akik a hősi küzdelemben mind elesetek. Utolsó volt közöttük a comthur, a lovagok főnöke.⁷

Mednyánszky szerint a lovagok vára árulás folytán került a király csapatainak birtokába.⁸ A várát ugyanis hosszú ideig nem sikerült bevenni, ezért kellett cselhez folyamodniuk a támadóknak. Amikor a templomosok felderítőket küldtek ki a várból, az ellenség elfogott közülük egy Hubert nevezetűt. Megfenyegették, hogy megölik a

¹ Ferenczi, 1977-78: 196.

² Charpentier, 1992: 102.; Cohn, 1994: 95.

³ Pesty, 1861: 7.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 157.; Patek, 1912: 27.

⁴ Hancock, é.n: 165.

⁵ Mednyánszky, 1829: 442-449.

⁶ Mohl, 1926: 50-57.

⁷ Belitzky, 1938., I. kötet: 493., Pesty, 1861: 65.

⁸ Mednyánszky, 1829: 442-449.

menyasszonyát, ha a várba vezető titkos alagút bejáratát meg nem mutatja. Erre elárulta a bejárat helyét. Mikor azonban látta, hogy az ellenség hogyan mészárolja le védtelen bajtársait, menyasszonyával együtt levetette magát a toronyból.¹ A lovagteremben mészárolták le a védőket, és a terem vérrel itatott padozatából a vérnyomokat többé nem lehetett eltávolítani. Ha felmosták, másnap éjjel megújult a csatazaj, kísérteties küzdelem hallatszott, és reggelre a nyomok újra láthatók voltak.²

Mohl Adolf sokkal színesebben és részletesebben írta meg a történetet „A lékai véres terem” címmel. Először a rend megszüntetését és véres felszámolását meséli el, illetve a templomosok hősiességét, ahogy váraikat védték. Így volt ez Magyarországon is. Vas megyén keresztül menekültek Szlavóniába az üldözöttek, de a németújvári grófok útjukat állták.³ A történet a következőképpen bontakozik ki:

„A templomosok erre visszafordultak és Radványi Gyula mester vezetése alatt, a németújváriak Léka nevű várát elfoglalták s abba befészkeltek magukat. Alighogy ellátták magukat élelemmel s fölkészültek a vár védelmére, máris megérkeztek a királyi csapatok, velük a johanniták, a templomos birtokokat öröklő János-vitézek s a németújvári banderiumok. Mikor a vizekkel és mélységekkel védett várat mindenünnen körülvették, fölszólitották a templomosokat, adják meg magukat kegyelemre.

A templomosok nem sokáig tanakodtak. A lovagok diszruhában, vérvörös, nyolcszögű kereszttel diszitett fehér köpenyükben, sisakosan fegyveresen egybegyültek a vár kápolnájában s itt megesküdték a szent evangéliumra, hogy utolsó csöpp vérükig védelmezik a várat, s élve senki fiának magukat meg nem adják. A kápolnából kivonultak a fegyveres testvérekhez, ezeket is hősi ellenállásra buzdították s megújították velük rendi hűségüküket.

A körülmények miatt a templomosok sokáig nyugodtan alhattak volna jól fölkészült várakban. De váratlan dolog történt! A németújvári banderium egyik elemedett csatlósa tudta, hogy van a várnak földalatti titkos kijárója, melynek nyílását sikerült is a szomszédos sűrű erdőben megtalálni. Az ostromlóknak most már nyert ügyük volt! Minek utána a titkos folyosót s várbeli nyílását jól kikémlélték, egyik éjjel szép csendben behatoltak a várba s rajta csaptak a jórészt szunnyadó és készületlen őrségen.

Mégis akadtak az örök közül, kik a vészjelzéseket megadhatták. A fölserkent lovagok és fegyveres testvérek azonnal látták, hogy itt védelemről már szó se lehet, azért siettek annak végrehajtásával, amit a végső veszedelem esetére már előre megállapítottak. A testvérek a várat minden gyülekező részén lángba borították, aztán menekült aki már menekülhetett. Nem így maguk a lovagok! Ezek sietve a vár kápolnájába vonulnak, itt lelküket istennek ajánlják, aztán mennek, némán, rendben a szomszédos lovagterembe, melynek minden ajtaját elzárják s amennyire csak lehet, eltorlaszolják. Együtt voltak valamennyien, a mesterrel együtt éppen heten.

Nem sokáig tartott, már dörömbölnék is az ajtón, egyiken is, a másikon is. De belülről semmi hang, semmi válasz! A hatalmas tölgyfaajtók sem a kezeknek, sem a fegyvereknek nem engednek. Jönnek nemsokára a feszítő vasak, az emelő rudak... Egy nagy recsenés és az egyik ajtószárny kitér. Egy csomó csatlós tódul be rajta, de azon pillanatban halálos jajjal rognak a pallóra. Az elsőket a süvítő nyilak, a hátulsókat dárdaszurások, kardcsapások terítik a földre. A lángok rémesen bevilágítanak a terembe, a lovagok fegyvere bizton osztogatja a halált.

A támadók ijedve vonulnak vissza, a lovagok a kifeszített szárnyas ajtót újra eltorlaszolják. ... A haldoklók hörgése és az égő tetőzet ropogása vegyülnek a lovagterem rémes csendjébe. Kis vártatva újra kezdődik az ajtó ostroma, újra dolgoznak

¹ Meyer - Presich-Petueli, 1986: 121-123.

² Mednyánszky, 1829: 442-449.

³ Mohl, 1926: 50-51.

a feszítő vasak, az emelő rudak, s a szárnyas ajtó nagy recsegéssel újra kitárul. De most nem hebehurgya csatlósok tódulnak be rajta, hanem tetőtől talpig vasba öltözött Jánosvitézek, balkarjukon, rettenetes, jóformán földig érő pajzs s jobbjukon mezitelen kard. Ezeken nem fog már sem a nyíl, sem a dárda, csak a pallossal lehet nagy ügyességgel itt-ott testükhöz férni. Szegény templomosok nemcsak sebet osztogatnak, de sebet is vesznek: kiömlő vérükkel egymásután pirosra főstik szép fehér köpenyegüket és alattuk a kemény tölgyfa-padlót. A bátrabb fegyveres testvérek egyik kicsi csoportja a lovagok segítségére siet, de mindhiába, az egyenetlen küzdelem csakhamar véget ér, mind a hét templomos lovag, köztük a hősök hőse, Radványi mester is, halva hever a tágas teremben, körülöttük legalább is háromszor annyi halottal. Vér borította nemcsak fehér ruhájukat, hanem a terem padlóját is, kövezetét is, sőt a falakat is, itt-ott embernyi magasságban...

A johanniták ott hagyták a halottakat s folytatták a véres munkát a fegyveres testvérek hajszolásával. Egy részük valahogyan menekült a várból, de a Borostyánkő felé elterülő erdőségben utolérték őket. Megint egy halom holttest jelölte az összecsapás helyét, melyet most is »Todten-Wiese«-nek nevez a nép. Az az egypár, aki még megmenekült, bujdosóvá lett és szegény legények módjára élt a rengetegekből.

Így multak el a lékai templomosok!

Magában a várban csak az egyetlen templomos papnak kegyelmeztek meg, akinek nagy könyörgésére megengedték, hogy a hősi halált halt, előkelő nemesi családból származó templomos lovagokat a várkápolna kriptájába temethesse, ahová az elesett johannitákat is temették.

A rommá lett s kísérteties hirben álló várat évekig kerülték az emberek ... A vár gazdája a németújvári grófok, ismét rossz fát tettek a tüzre s ezért a király, Robert Károly, a Kanizsai-családot adományozta meg vele. Ezek a várat ugyahogy ismét rendbe hozták, csak a vérfoltokat nem tudták eltávolítani sem a kövezetről, sem a padlóról, sem a falakról. Akárhogy tisztogatták, surolták is, másnap a véres foltok megint csak ott voltak a régi helyükön.

Ekkor a várur, a jámbor Kanizsai, megparancsolta a községbe telepített szerzeteseknek, hogy a várkápolnában kezdjék meg újból a misézést, majd talán így ki lesz engesztelve a véres esemény színhelye. Meglett a szentmise, nem is egy, hanem több is, de a barna foltok, vörös foltok csak nem akartak eltűnni!

Mit jelentsen ez? A szerzetesek között akadt egy kis Dániel nevű, fiatal, de szentéletű fráter, aki megkérdeztetvén a dolog felül, három nap mulva imígyen felelt:

Nem kell tenni semmit! A foltok elmúlnak maguktól is, de csak akkor, mikor az országnak olyan királya leszen, kinek nemzetségéből heten hálnak meg szörnyü halállal; s akinek ártatlan utódját, családját világgá üzik szégyenszemre. Ez leszen az engesztelő áldozat a hét nemes lovagért és a világgá üzött irtatlan templomosokért. Mert meg vagyon írva: »Az atyák ették meg a savanyu szöllőt, és a fiak fogai vástak el.« (Jel. 31, 29.)

Rossz vége lett volna ennek a jósolásnak, de a kis fráter szerencséjére nemsokára jelek is követték a jövendölést. A várnagy egyik reggel rémülten jelentette, hogy az éjjel nagy világosságot látott a vár kápolnájában, majd a nagy lovagteremben; aztán olyan nyöszörgést, imádságfélét is hallott a kápolna felől. Közelről is akarta látni, hallani, de mire odaért, eltűnt, megszűnt minden!

Persze, hogy neki sem hittek; hanem igen is hitték azt, hogy a várnagy meg a kis barát összejátszanak, azért hamarosan mindakettőt menesztették; egyiket éjszakkak, a másikat délnek, hogy egymásról ezentul még csak hirt se halljanak.

Az új várnagy is egyik éjjel ugyanazt a jelenséget vette észre. Okulva elődje sorsán, neki bátorodott s a kápolna egyik emeleti benyilójához lopódzott. Rémes dolgot

látott! Ott térdelt a hét templomos lovag az oltár előtt; fejükön a sisak, vállukon a nagy fehér köpeny, kiterjesztett karjaikat az ég felé emelték. Köpenyegük tele volt piros vérfoltokkal, az arcot, a karokat sűrű sebek borították. Majd fölkelve, a fényességtől kísérve, egyenként bevonultak a lovagterembe, imádkozva körüljárták s amint bementek, úgy ismét vissza is jöttek s egymásután eltűntek a kriptá nyílásánál, anélkül, hogy azt valaki kinyitotta volna.

Most már nem szólt senki, csak a fejét rázta mindenki. De még ezt is abba hagyták, mikor ez az éjjeli jelenség éveken keresztül megisméltődött, hol Hallottak estéjén, hol Szilveszter éjjelén, hol más jelesebb évfordulón, szóval rendetlenül; ezért azután csak keveseknek sikerült az, hogy szemlélhessék a kísérteties ájtatosságot. Az igaz, hogy nem is igen vágyódtak utána, hanem inkább kerülték a helyet, mint afféle megátkozott, kísérteties kastélyt.

Igy történt azután az is, hogy Nádasdy Ferenc, a Kanizsaiak dús gazdag örököse, a híres országbíró, akinek Léka annyira megtetszett, hogy még holta után is állandó tartózkodási helyének választotta, nem a kísérteties várba költözött, hanem melléje épített új várkastélyt, és családi sirboltját is nem a vár ősi kápolnájában, hanem az ágostonrendieknek épített templom kriptájában rendezte be. Arra ugyan Judex Curiae uram sem gondolt, hogy majd csak levágott fejjel fogják őt odaszállítani. Uglátszik azok a kísértetek a világi udvariasságot nem igen respektálják. Ott is hagyták a várurasságok a kastélyt is, a kriptát is!

Jó százesztendeig senki a kísértetek dolgát nem bolygatta. Ha az urasági család tagjai vagy más idegen nagy ritkán meglátogatta a roskadozó várromokat, a kastélygondnok szent félelemmel mutogatta a lovagterem sötét foltjait s elmesélte a hozzáfűződő kísérteties dolgokat.

De jött a fölvilágosodás újabb kora! József császár a sok száz között fölöszlatta a lékai sz. ágostonrendiek kolostorát is. Mikor a fölöszlató bizottság elvégezte dolgát, ennek tagjai kirándultak a régi várhoz és bejárták minden zeg-zugát, látták a véres foltokat s hallották a gondnok rémes elbeszélését is. A kommissio elnöke mosolygott, egyre csak mosolygott. Mikor azután a gondnok végzett az mondókájával, ő vette át a beszédet.

Gondnok uram, kezdé, tán megfélekedezett róla, hogy József császár korában, a fölvilágosultság korában élünk. Most már nem félünk a kísértetektől, most már a természetes dolgokat nem tartjuk csodának. Különb tiszteletem a tisztartó urat és azt izenem neki, holnap reggel 8 órára legyenek itt kőművesek, ácsok, kövekkel, malterrel, deszkákkal s mindenféle hozzávaló szerszámmal.

Ugy lett! Másnap reggel 8 órakor megkezdődött a munka. A kézművesek, a kommissio elnökének utasítása szerint, levagdalták a lovagterem foltos vakolatát és ujjal pótolták. Kidobálták a véres köveket s hibátlan új faragott köveket tettek helyükbe; a foltos padlókat is erősen legyalulták, avagy ujakkal helyettesítették. Mire este lett, nem volt a teremben egyetlen barna, sárga vagy véres folt. A kommissio elnöke diadalmas mosollyal és sokat jelentő pillantással távozott.

Másnap, alighogy hajnalodott, iszonyatos lótás-futás az öreg vár táján. A várbeliek megrémülve magyarázták, hogy az éjjel a felbőszített templomos lovagok ismét megjelentek nagy fényességben, harci kiáltásokkal s véres sebeiket mutogatva, körüljárták a lovagtermet s végül amint jöttek, a kriptá nyílásán, ismét eltűntek. De mindez semmi; képzelődés, csalódás is lehet; hanem tessék bemenni a lovagterembe, a véres foltok ismét ott vannak a falakon, a köveken, a padlózatán, sőt színesebbek mint valaha. És úgy volt; láthatta mindenki, még a kommissio elnöke is, aki azonban még azon órában úgy eltűnt a faluból, mintha soha ott se lett volna ...

Tüntek, multak újra az évek. Megint olyan ura lett a várnak, akinek megtetszett Léka bájos vidéke, annyira, hogy elrendelte az öreg vár, a kápolna, a lovagterem helyreállítását. Egy emberöltőig tartott a drága munka, de megtörtént. És a véres foltok? Többé nem jelentek meg; se a falon, se a köveken, se a padlózatán ...

Nos, mi történt? Meghalt az a tisztes, ősz magyar király, kinek nemzetségéből az ő életében heten haltak meg szörnyű halállal; az ő utódját és ártatlan családját szégyenszemre világgá üzték, földönfutóvá tették. A hét templomos lovag s a világgá üzött templomos testvér emléke immár nem szükölködött engesztelés nélkül. Ezért tüntek el a véres foltok a lékai vár lovagterméből, – mindenkorra.¹

Hasonló történet közöl Schermann is 1936-ban, de a fentieknél sokkal tömörebben. Megemlíti, hogy a várban, nem messze a Paulus-kúttól van egy nagy szikla és az ott játszó gyermekeket mindig azzal ijesztgetik, hogy ott vannak a vörös barátok eltemetve.²

A lékai várhoz alagút motívumok is kapcsolódnak: **Borostyánkő** és Léka, illetve **Rohonc** és Léka között volt összeköttetés. A monda szerint a lékai várból föld alatti járat vezetett Borostyánkő, illetve Rohonc felé az Írottkő hegy belsején keresztül. A bejárata a vár belsejében lévő mély kútban van. Itt a mélyben még egy vasajtó is látható kulccsal. Borostyánkő várában szintén van egy százhusz méter mély kút, ez az alagút kijárata. Ezen kívül e várban is van lovagterem, akárcsak Lékán.³

Karl Haiding 1963-ban gyűjtött **Willersdorfb**an egy mondaváltozatot a **Felsőlövő** melletti *willersbachi várról*, amelyben sajátosan ötvöződnek a nyugati és keleti templomos-monda-motívumok. A főszereplő egy rablólovag, aki sanyargatja a vidék parasztjait és veszély esetén fordítva patkolt lóval menekül – akárcsak a Rajna-vidéki mondákban. Az alagútrendszer és a nőrablás pedig inkább a magyar változatokhoz kapcsolja e történetet. A vár felgyűjtása mindkét mondakörben tipikus elem.

„Burgenlandban, Felsőlövő mellett, a Willersbachi völgyben hajdan egy várat építettek a Schönherr grófok. A környék szegény parasztjainak kellett a köveket összehordani az építkezéshez. A bástyához mész helyett vízzel kevert bort használtak. Egy alagút vezetett *Borostyánkő* váráig, egy másik pedig **Schlainingba**,⁴ hogy szükség esetén ezeken a vészkijáratokon keresztül tudjanak menekülni. A Schönherr grófok rablólovagok voltak, kifosztották a kereskedőket, összefogdosták a legszebb hajadonokat, gonoszabbak voltak, mint a hunok.⁵ Itt élt egymagában nemzetségük utolsó tagja is, a »Schloßhansl«. Hogy az üldözőit félrevezesse, a lovaira fordítva verette fel a patkót. Az étkezéseihez a húst a nyereg alatt puhította meg. Egy fiatal juhász látott egyszer egy embert, aki Willersbachba ment, utána lopózott és figyelte, és látta, hogyan mossa a véres pénzt. Rögtön hazament és elmondta, amit látott. »Az csakis a Schloßhansl lehetett!« – mondták az emberek. Gyorsan elmentek a várhoz egy kerülő úton keresztül és felgyűjtötták a rabló távollétében. Ettől a naptól kezdve többé nem látták a Schloßhansl-t.»⁶

A *Hainburgi-rög közelében* négy településre helyez templomosokat a hagyomány. Itt fekszik **Rothenstein** vára (másként Rothelstein vagy Vöröskő), melyről a következő leírást adja Mindszenty Antal⁷: „...felérván a hegy tetejére, ott egy avult

¹ Mohl, 1926: 51-57.

² Schermann, 1936: 28.

³ Keller, é.n: 11., 23.; Ak: Molnár Júlia, Kőszegszerdahely, Saját gyűjtés, 1998.

⁴ Stadtschlaining. Középkori vár, mellette pálos kolostor és templom.

⁵ A hun királyról szóló monda valószínűleg a Rajna-vidékről származik (Kachelmann, 1855: 96.)

⁶ Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: Der Schloßhansl, Aufz. Haiding Nr. 1718 in Willersdorf, több adatközlő elmondása alapján, pl. Günter Leierer és Johann Karner, 1963. március. A monda még él az emlékezetben. Változatai: Mailly-Parr-Löger Nr. 77., Panzer II. Nr. 298., Gloning S. 30f., Röhrich, Stud. Generale S. 687f. Ez a történet a ponyvairódalomban is megtalálható.

⁷ Mindszenty Antal egy cikk-sorozatot ad közre Pozsony környéki sétáiról, az 1800-as évek elejéről. Rothenstein leírása Szomolány után következik, itt mégsem a Szomolányhoz közeli Vöröskőváról (Červený Kameň, Bibersburg, Szlovákia, Pozsony vármegye.) van szó, hanem a Hainburg mellett (Vöröskő, Rothenstein, Ausztria), amely szintén közel esik Pozsonyhoz.

árkon egy hajdani sánczba jutottam, melly egy kis térséget kerít bé. Itt jobbra, a' hegytől elválva, egy puszta és meredek kősziklán egy hajdani vár pusztult falai állanak, mellyeket Rothenstein-nak, közönségesebben csak Tempelhernhaus-nak, és das Rothe Kloster-nak is nevezik a' Hainburgiak. ... Az egész épület igen erős és vastag falakból készült 's fekszik a' magas Braunsberg hegysora alatt napnyugotra a' Duna felett. ... A' vidékbeliek azt tartják, hogy a' régi időkben a' Templariusoké volt, 's most is Tempelhernhausnak és Rothes Klosternek nevezik, valaminthogy a' Magyarok is ezen vitézlett szerzeteseket veresbarátoknak nevezték.”¹

Hainburgban egy tizenkettedik századból származó vár áll. „Hajdan a' Templariusoknak is volt ... praeceptoriumjok, mellyből még egy pusztult templom maradványai látszanak, egy oldalutszában, melly a' napkeleti kaputól a' Duna felé megy le.”² **Petronell** romjai mellett, „Bécs felől egy dombon a Szt János tiszteletére szentelt templom épült, mellynek a helyén hajdan a Templomosoknak templomjuk és praeceptoriumjok volt.”³ **Kreutz-bergelben** egy magas kősziklán gót stílusú templom állt, melynek fal-kerítése vár formára készült, erről a templomról is azt tartották, hogy a templomosoké volt.⁴

A *Fertőszögben Boldogasszony* (Frauenkirchen)⁵ faluban az ottani templomos lovagokról szóló monda még a tizenkilencedik század közepén is élt a helybeliek emlékezetében. Kachelmann szerint errefelé a templomosok voltak az első közismert szerzetesek. Itt magyarul vörös barátoknak (németül rothen Pfaffen) nevezik őket a fehér ruhájukon lévő veres kereszt miatt, de főleg a templom átépítése során felszínre került vörös gipsz miatt. Pesty szerint is Boldogasszonyfalva régi vára hajdan a templáriusoké volt. Németországban, Észak-Rajna-Vesztfáliában ismert mondák szerint az ottani templomosokat Frauenkirchenbe hurcolták, és akik közülük legalább öt éve a rend tagjai voltak, azokat itt elégették.⁶

Mindszenty megemlíti, hogy *Kelet-Ausztriában* még több helyen is volt a templomosoknak birtoka: „**Bécsben**, az úgy nevezett alsó Jesuiták collegiuma, melly hajdan az universitás épülete, még az előtt pedig a' Templáriusoké volt.”; a *Bécsi-erdő* vidékén **Dietersdorfban** volt birtokuk, *Wachau* területén **Kremsben**, az *Alsó-ausztriai borvidéken* pedig négy településen, **Sitzendorfban**, **Schöngrabernben**, **Kronbergben** és **Bad Pirawarthban**. „A' fellyebb említett Rothensteint a' köznép a' Templariusok épületének tartja: udvari tanácsos Hammer ur pedig a' Fundgruben des Orients című munkájában, a' morva széleken, a' Znaymból Bécsbe vivő országutban fekvő **Schöngrabern-i** templomot is a' Templariusoknak tulajdonítja.”⁷ Az ismert fürdőhely, **Pirawarth** közelében van egy hely, ahol egykor valószínűleg egy nagy szerzeteskolostor állt, amelyet a gyilkos huculok (kurucok) szétromboltak. A rabló hordák minden papot lefejeztek.⁸

Kronberg határában egykor vár állt a falu határában, amelyből mára néhány kövön kívül semmi nem maradt meg. Állítólag a templomos rend tulajdonában volt, alatta föld alatti járatokkal, melyeknek kiindulópontja egykor a várban lehetett. A szájhagyomány szerint a rend tagjai a hatalmas föld alatti folyosórendszerben rejtőzködhettek. A templom alatt hatalmas boltozat volt. Ott állítólag néhány csontvázat

¹ Mindszenty, 1831., 5. kötet. 37-38.

² Mindszenty, 1831., 5. kötet. 41-42.

³ Mindszenty, 1831., 6. kötet. 118.

⁴ Mindszenty, 1831., 5. kötet. 72.

⁵ Nevezték Szent-Máriának (Marienkirche) is.

⁶ Kachelmann, 1855: 95.; Pesty, 1861: 101.; Zaunert, 1924: 269.

⁷ Mindszenty, 1831., 5. kötet. 42. (lábjegyzetben)

⁸ Peuckert, 1963: 58.; 102. sz. szöveg: Die Mönche ohne Köpfe; Forrás: Schukowitz, Mythen ... d. Marchfeldes: Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 2, 1896, 69 = Anton v. Mailly, Niederösterreichische Sagen 5., 1926.; Huzulen=Kuruzzen (ungar. Malcontenten.) Vgl. die Parallele: Vernaleken, Mythen ... d. Volkes in Österreich 1859, 53.

is találtak, melyek szétfoslott ruháin még felismerhetőek voltak a templomosok nyolcszögű piros keresztjének nyomai. A feljegyzések szerint a nép nyelvén történetek élnek a templomosok elfogásáról és kincseik elrejtéséről. Egy ma is hagyományozódó történet szerint abban az időben, amikor máglyák lobogtak Franciaországban, néhány templomos a kronbergi uraknál keresett menedéket. Még néhány évtizeddel ezelőtt is a helybeli idősebb emberek azzal próbálták távol tartani a fiatalokat attól, hogy a folyosókba bemenjenek, hogy feketemisékről és titkos rítusokról meséltek, amelyeket a vörös csuhások, vagyis a templomosok még most is celebrálnak odalent.¹

Stájerország délkeleti részén a **Rosenkogel** (Rózsahegy) *Osterwitz* felőli oldalán vannak egy major maradványai, és innen nem messze fekszik egy lápos terület. Hajdan romok álltak itt. A tulajdonosok még most is néha mocsaras részekre bukkannak, pedig a területet már rég feltöltötték. Ezt azzal magyarázzák a környékeliek, hogy hajdan itt egy templom állt, amelyben valamilyen gonosztettet hajtottak végre. Egy öreg aratómunkás szokta mesélni, hogy a kaszája kicsorbult a mezőn, mikor nekivágódott a templomtorony egy darabjának.² A **Greiner Kogel** nevű hegyről kincsmondák maradtak fenn: „Tagendorf közelében, Schwarzaual-ban van a Greiner Kogel. Ezen a hegyen hajdan egy kastély állt, de már csak a romok és barlangok emlékeztetnek erre. A kastély elsüllyedt.”³

Felső-Ausztriában, a Duna mellett, *Passau* közelében fekszik a **haichenbachi** rablólovagvár, melyből mára már csak egy omladék maradt. Az egykor benne élt rosszéletű szerzeteslovagokról szóló monda tipikus templomos-monda, és szüzségét tekintve a Rajna-vidéki változatokkal tartozik azonos típusba:

„Hajdan a vár lakói rettegésben tartották az egész környéket, és keményen megvámoltak minden kereskedőt és minden dunai kereskedőhajót, aki mellettük elhaladt. Egy hosszú lánc volt kifeszítve a folyón, amely megállásra kényszerítette a hajókat. A rablólovagvár ura a seregével együtt hátba támadta és kizsákmányolta a hajókat. A zsákmányt a várba vitték, így a haichenbachiak mindig gazdag és gondtalan életet élhettek.

Hiába próbálták a környékeliek a bőséges lovagok jogtalan tevékenységét megfékezni, a váruk a Duna feletti magaslaton bevehetetlen volt. Amikor az emberek megtudták, hogy a lovagok kilovagoltak rabolni, a visszafelé vezető úton meg akarták őket zavarni. Látták azonban a patkónyomokról, hogy már otthon vannak. Mikor a figyelmük lankadni kezdett, elég gyakran előfordult, hogy a várúr váratlanul felbukkant a szolgálival együtt és az üldözőit lemészárolta. A lovaira fordítva verette fel a patkót, és ezzel a csellel az ellenséget megtévesztette.

Az egész környék a passauai püspök alá tartozott, és ő a rablólovagok erőszakos tettei miatt legalább annyit szenvedett, mint a polgári kereskedők. Megpróbált a lovagok lelkére beszélni, földi és égi büntetésekkel fenyegette őket. A lovagok azonban gúnyosan nevettek minden térítési próbálkozásán és folytatták rablótevékenységüket. Egészen addig, amíg egy napon az egyik vakmerő lovag lezuhant és nyakát törte. Mialatt a kastély előcsarnokában felravatalozták, a várban tűz ütött ki, és megsemmisült a büszke épület, végül csak a falai meredeztek az ég felé. Az emberek azt gondolták, hogy a sátán először a lovag lelkét, majd a holttestét is magával vitte a pokolba.

Nem sokkal később a püspök azt álmodta, hogy egy szakadék szélén áll, és a mélyből egy hang szólítja: »Püspök Úr, könyörüljön rajtam! Egyedül csak Ön tud a gyötrelmemen segíteni. A kastélyomban még most is ott vannak az elrabolt kincsek, amik miatt itt izzó aranyon kell pörkölnöm. Könyörgöm Önnek, küldjön egy levelet

¹ Fiebag-Fiebag, 1995: 267-270.

² Peuckert, 1963: 201.; 385. sz. szöveg: Die versunkene Kirche am Rosenkogel; Forrás: Hugo Reinhofer, Volksaberglaube aus dem Koralpengebiet: Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 7, 1901, 240 f.

³ Haiding, 1965: 79., 51. sz. szöveg: Der Schatz im Greiner Kogel, Sann, Mark S. 94-96.

Haichenbachba, szentelt pecséttel és hozassa el onnan az elrabolt kincseket!« A püspök intő jelnek vélte az álmot, ezért néhány nappal később egy kompot küldött a Dunára, amelyet egy küldönc követett a pecsétes levéllel.

Éjfélkor elérte a komp a haichenbachi romokat és várakozott az értékes rakományra. Ezalatt a követ felment a romokhoz. Egyetlen hang sem hallatszott a sötét éjszakában. Ekkor megremegett a föld, recsegést-ropogást lehetett hallani, és a várrom összeégett falai újra lángokban álltak. A toronyból két összeégett, hatalmas láda szállt alá, amelyekben két hórihorgas ördög ült. A két tartály óriási rakományával, mint a villám, legurult a lejtőn, és közvetlenül a komp mellett álltak meg. A hajósoknak még a haja is égnek állt az ijedségtől és iszonyattól. Mindkét ördög fogta a maga ládáját, buzgón felrakodtak a kompra, majd újra ráltek a ládájukra.

Ezalatt újra előkerült a követ is, és felmászott a kompra. A hajósok már kiabáltak: »Isten nevében, induljunk már!« Amikor a két ördög meghallotta Isten nevét, rémülten felpattantak, és hanyatt-homlok a Duna hullámai közé vetették magukat, amely forrongó és sístergő hangot hallatott, mint amikor a tűz és a víz érintkezik. A komp aztán elvitte különös rakományát a passau püspökhöz.²¹

CSEHORSZÁG

A templomosok birtokai közé tartozott Csehország is. Az oklevelek alapján 1232-ben jöttek a templomos vitézek legelőször Csehországba.² Prágában például két rendházuk volt, mielőtt szétkergették őket.³ „...a templáriusoknak Csehországban is volt néhány székhelyük. Prágában például övük volt a Jeruzsálemben nevű kolostor, a Cipó utcában pedig az az épület, amely később a lovagrendről a Templ nevet kapta.”⁴

Prágában ma is élénken él a templomosok hagyománya. Ezek közül domináns a fej nélkül kísértő lovag motívuma: „Mondják, hogy egyszer a templomosok klostromában az egyik ifjú lovag súlyos bűnt követett el. A krónikások nem jegyezték föl, mit tett, a fóliánsok megsárgult lapjain mindössze annyi olvasható, hogy bűne miatt halálra ítélték, és lefejezték. A történet azonban nem ér itt véget: vagy túlon túl nagynak találtatott a lovag bűne, vagy még élete utolsó percében sem akarta beismerni, hogy vétkezett, s bűnbánat nélkül halt meg. Egy azonban biztos: péntek éjszakánként a templárius máig is megjelenik a volt klostrom közelében a Liliom utcában. Ül hatalmas fehér lován, ... fejét a kezében tartja nyeregkapája mellett.”⁵ A fejetlen lovag „társa” a fej nélküli apáca, aki azóta kísért a Liliom utcában, amióta a templomos lovagok hajdani székházába apácák költöztek. Prágában a legtöbb kísértet a lerombolt kolostorok környékén nyüzsög.⁶

Egy szerzetes is kísért például Prágában, aki így bűnhődik elmulasztott kötelességei miatt: Minden Malá Strana-i lakos tudja, hogy a meredek mélyúton, amely Pohorelec felől a Neruda utcába vezet, az éjjeli órákban egy szerzetesi csuhába öltözött férfi lovagol fekete paripáján. Az egyik kezében lova kantárszárát fogja, a másikkal meg hóna alatt tulajdon fejét szorongatja. Állítólag egy pap kísértő szelleme, aki életében a kockajáték rabja volt. Emiatt egyszer megkésve indult el egy haldokló beteghez, aki idő közben eltávozott az élők sorából. A halott lelke üldözőbe vette a lovagló szerzetest, akinek paripája ettől megbokrosodott, és olyan vadul vágatott a meredek utcán, hogy a

¹ Die schönsten Sagen aus Österreich, 1995: 180-181., Das Raubgut auf Schloss Haichenbach

² Pesty, 1861: 7., 71.

³ Kónsol László szíves közlése

⁴ Cibula, 1979: 122.

⁵ Cibula, 1979: 122., A Liliom utcai templárius

⁶ Cibula, 1979: 208., Az óvárosi kísértetek ; Krejčí, 1976: 122.

sötétben belebotlott egy kőbe. A barát elvesztette egyensúlyát, a strahovi szőlők kerítésének vágódott, és a roppant ütés letépte a fejét. Így találtak rá hajnalban az első járókelők. Azóta a szerzetes viharos, sötét éjszakákon a meredek utcán bolyong, és lova hátán ülve, véres fejét hóna alatt szorongatja.¹

Prágában a Károly térrel (volt Marhavásártér) is összefügg a templomosok emléke. A nép a tér alatt levő folyosók egész labirintusáról tud, ahol szörnyű börtönök, kínzókamrák voltak. Az áldozatokat itt élve befalazták, a titkos kivégzések után pedig az áldozatok holttestét süllyesztővel eresztették le a föld alá. A szabadkőművesek föld alatti labirintusai ezek, amelyeket a templomosoktól örököltek. A hagyomány szerint a Marhavásártér alatti titkos alvilág folyosóiban elrejtve felfedezték egy élve befalazott ember csontvázát. A Szabadkőművesek székházát a Szent Keresztről elnevezett román stílusú kápolna szomszédságában, tehát a templárius rend és a Szent Inkvizíció egykori székházának közelébe helyezi Svátek.²

Josef Svátek „Parasztok Chlumečnál” című regényének „Holttest a Posta utcában” című fejezetében (ma Karolína Světlá utca) közöl egy templomos lovagokkal kapcsolatos mondaváltozatot. Ebben az utcában találtak egy holttestet, melyre egy levél volt tűzve azzal a szöveggel, hogy itt a szabadkőművesek hajtották végre ítéletüket, akik így bosszulták meg a templomos rend ellen elkövetett árulást. A történeti adatok szerint ugyanis Csehországban lemészárolták azokat, akik lakásaikat elhagyni vonakodtak.³

LENGYELORSZÁG

Lengyelország mai területéről csak a poroszországi Malborkból van adatunk arra, hogy ott templomosok voltak. Ennek ellenére velük kapcsolatos mondák Sziléziában is élnek. Mivel a rend tagjai széles körű kórházi, gyógyító tevékenységet fejtettek ki, nekik köszönhetően jöttek létre Poroszországban a legrégebbi menhelyek az elmebetegek és a bélpoklosok részére. Az *Észak-Lengyel Alföldön*, **Malborkban** a kórház mellett létezett még egy nyilvánosház is, amelynek működése fölött a rend szemet hunyt.⁴

A *sziléziai* templomos-mondák közül a huszadik század elején Richard Kühnau közölt néhány változatot mondagyűjteményében. A **güttmannsdorfi** (Reichenbachi járás) kastélyban templomosok éltek. A kastély kertjében van egy hársfa, amelyhez a következő monda fűződik: „A güttmannsdorfi hársfa. A Reichenbach melletti güttmannsdorfi kastélykertben, a kastélytól nem messze áll egy hatalmas nagy hársfa, 36 láb kerületű, hosszú, fönt többfelé ágazó koronával. Ehhez a fához a következő monda fűződik: A kastélyban hajdanán templomosok éltek. Egyszer az ablak előtti padlón egy halott gyermeket találtak, aki vagy lezuhant vagy fentről lelökték. Mivel a bűntény színhelyén egy kastélybéli kisasszonyt találtak, rendőrségi vizsgálatot kezdeményeztek. Annak ellenére, hogy tettét makacsul tagadta, és meggyőző bizonyítékot sem tudtak felhozni ellene, a kisasszonyt mégis halálra ítélték és egy sziklán, amely még ma is a hársfa mellett áll, lefejezték. A kisasszony a vesztőhelyre menvén letört egy hársfaágat, odatűzte a kő mellé a földbe és ünnepélyes hangon így szólt: »Amennyire bizonyos, hogy ez az ág zöldell és egy fáról szakajtották, amely évszázadokat élt át, olyannyira biztos, hogy ártatlanul halok meg.« És ez a hársfa a monda szerint abból az ágból nőtt ki.”⁵

¹ Cibula, 1979: 279., Fejét a hóna alatt hordó szerzetes

² Krejčí, 1976: 128-130.

³ Krejčí, 1976: 129.; Pesty, 1861: 63.

⁴ Kowalski, 1975: 212-213.

⁵ Kühnau, 1913: 281-282., 1643. sz. szöveg: Die Linde zu Güttmannsdorf., A Schlesische Zeitung 1854-es száma alapján írta Chénier de Fontaine 1869-ben (Brov.- Band I. S. 173.)

Felső-Sziléziában olyan speciális kincsmondák élnek, amelyek a templomosok által egykor lakott helyekhez kötődnek. Az egyik ilyen mondát **Tostban** (Bolnisch-Oberschlesien, Tost-Gleiwißi járás) ismerik. A tosti öreg kastély alatt egy alagút húzódik, amelynek végén egy föld alatti tó van. A tóban egy arany kacsa ül arany tojásokon.¹ Egy hasonló, **gleiwißi** változat a tavat nem említi, csak a mélyben ülő arany kacsát hét arany tojáson ülve. Már többször próbálták kiásni, de nem sikerült.² Ez a monda a környéken több helyen is gyökeret eresztett: **Brzezinkában**, a Kieferstädtel és Beiskretschem közötti faluban egy templomos kolostor romjai találhatóak. A néphit szerint ott is egy arany kacsa ül arany tojásokon.³

Will-Erich Peuckert cédulái szerint Kühnau ír még arról is, hogy egyes helyeken a hagyomány szerint a főúri lakot a templomosok építették.⁴ Például **Striegauban** a kommandatúrát a templomosok építették.⁵ Említi még a rend javainak elkobzását, mint mondai motívumot.⁶

NÉMETORSZÁG

A templomosoknak nagyon sok birtoka volt Dél-Németországban, a francia határvidéken. Pesty Frigyes szerint a Rajna-vidéki birtokok a Francia Királysággal együtt alkottak közös provinciát. Charpentier viszont azt írja, hogy Németország Magyarországgal közösen képezett egy tartományt. A mai Németország területén hatalmas birtokaik voltak Mainzban, Wormsban, Trierben és Berlinben, ahol Tempelhofban 1944-ig megmaradt egy templomuk is.⁷ Helynevek több településen őrzik a templomosok emlékét, például a Tempelberg (Fürstenwalde/Spree), a Tempelfelde (Bernau/Berlin) vagy a Tempelhaus Hildesheimben.⁸

Templomosokról szóló mondaszövegek főleg a Rajna-vidékről vannak, ahol a rendnek sok birtoka és háza volt. Motívumaikat tekintve a mondaváltozatok hasonlóak a rablólovag-mondákhoz (fordítva patkolt lovak). Egy esetben említik az „első éjszaka jogát”.⁹ Matthias Zender szerint „Csak néhány monda szól a templomosokról, mint rendről, ez esetben pozitív hősök, míg a legtöbb esetben a »templomos« kifejezés csak egy jellemző megnevezése a rablólovagnak. ... Néhány alkalommal a templomosok a törpék (manók, koboldok) egyik típusaként jelennek meg a mondákban.”¹⁰

Matthias Zender 1935-ben jelentette meg a Nyugat-Eifel hegységben összegyűjtött mondáit. Több templomos-mondát is közöl a kötetben a német-luxemburgi határvidékről. Megfigyelte, hogy e mondák főleg római és középkori romokhoz kötődnek. Mint írja, ez a motívum domináns a Rajna-vidéken, illetve a

¹ Kühnau, 1913: 588-589., 1995. sz. szöveg: Die (goldene) Ente auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost., Grabinski, 1886: 19.

² Kühnau, 1913: 589., 1995. sz. szöveg: Die (goldene) Ente auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost., Agnes Baumgart kisasszony adatközlése Gleiwiß-ből, 1895.

³ Kühnau, 1913: 589., 1995. sz. szöveg: Die (goldene) Ente auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost., Frank patikus mondta el Batschkauból, aki hosszú ideig a környéken lakott. 1896.

⁴ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Erkl. Herrschaftliches Wohnhaus soll noch von den Tempelherren erbaut worden sein (Kühnau, Richard, 1929, Mittelschlesische Sagen geschichtlicher Art {Schlesisches Volkstum 3.}, Breslau, 75.)

⁵ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Kommende in Striegau von den Tempelherren erbaut (Kühnau, Richard, 1929, Mittelschlesische Sagen geschichtlicher Art {Schlesisches Volkstum 3.}, Breslau, S. 137.)

⁶ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Einziehung der Templergüter (Kühnau, Richard, 1926, Oberschlesische Sagen geschichtlicher Art, Breslau, S. 28.)

⁷ Pesty, 1861: 7., 71.; Cohn, 1994: 95.; Charpentier, 1992: 102.; Földi, 2001: 168.

⁸ Kirchner, 2000: 12.

⁹ Gertrud Meinel szíves közlése (tudományos munkatárs, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburger Sagenarchiv, Freiburg im Breisgau)

¹⁰ Zender, 1966: 39-40.

Nyugat-Eifel hegységben, a szomszédos Luxemburgban, és Lotaringiában. A Nyugat-Eifelben majdnem minden településről azt tartják, hogy ott templomosok laktak.¹

Gottfried Henßen írja: „Jülich környékén, az Eifel hegységben, és a túloldalon, a Rajna-vidék határán, illetve Luxemburgban, általánosan érvényes a templomosokra, hogy ördögszövetségesnek tartják őket. Bár a Rajna-vidéken a templomosok csak bizonyos településeken fordultak elő, a nép mégis számos romvárosról azt tartja – mindenekelőtt azokról, amelyek a római időkből valók – hogy egykori templomos várak maradványai. Többnyire hozzáfűzik, hogy aljas életmódjukon az isten megbotráncozott és egy éjszakán lakóhelyüket porig rombolta.”²

Észak-Rajna-Vesztfália nyugati részéről, *Limburgból* több településről vannak adatok templomos-mondák hagyományozódásáról. Ezek a változatok többségében azonos típusba tartoznak a határ túloldalán, Hollandiában élő mondákkal. Paul Zaunert 1924-ben kiadott Rajna-vidéki mondagyűjteményében a Köln és az Eifel-hegyvidék közötti terület mondakincsét foglalta össze. A **wernersecki** templomosokról két jellemző mondát is közre adott. Az első monda a keresztes hadjáratok egy epizódját eleveníti fel, összekötve a per vádpontjaiból kialakult mondai elemekkel:

„Nettetalból továbbhaladva, útközben, a Maifeld északi részén pillanthatjuk meg Wernerseck várát. A vár a monda szerint egykor a templomos rend tulajdonában volt, akik szövetségben álltak az ördöggel, és emiatt üldözték is őket. Háromszáz évvel ezelőtt³, tehát akkoriban, amikor a rend még működött, élt Németországban egy József nevű császár, aki elzarándokolt a Szentföldre. Törökországban azonban fogságba esett, és Konstantinápolyba, a szultán elé hurcolták. A császár más valakinek akarta kiadni magát, de a szultánt nem tudta megtéveszteni. A szultán a templomosoktól már rég tudta, hogy a császár milyen útvonalon halad Törökországon keresztül, így sikerült elfogatnia. A szultán megbotráncozott a templomosok árulásán, és csak azért ejtette fogságba a császárt, hogy egy ultimátumot ajánljon neki. A császárnak eszerint becsületszavát kellett adnia, hogy három napon belül az egész császársága területén kiirtatja a templomosokat, különben örökre török fogságban kellett volna maradnia. A császár az első lehetőséget választotta, és amikor hazatért, három napon belül minden templomost elégettetett. Csak egyetlen egy menekült meg, aki Wernerseck-ben élt és Wernernek hívták, egészen addig, amíg az ördög el nem vitte.”⁴

A bíróságról, amely akkoriban a templomosokat elítélte, egy másik monda is hagyományozódik. Ez is tele van a történelemből ismert valós elemekkel, melyek kiegészülnek néhány jellemző mondai motívummal:

„A legfelsőbb hatóság – egyházi és világi egyaránt, egyesült erővel – irtotta ki a rend tagjait. A vádat József császár emelte ellenük. A vizsgálatot 365 püspök vezette, az ítéletet pedig a pápa mondta ki. Ezzel a rend nevét és magát a szervezetet is mindörökre megszüntették. Aki már legalább öt éve tagja volt, azt megégették, a többiek pedig a tengerre küldték, hogy fegyvenként életfogytiglan a törökök ellen harcoljanak. A templomosok birtokait és egykori javait pedig a császárnak ítélték. Az uralkodónak akartak kedvezni, mivel neki mindig pénzre volt szüksége, mégpedig sok pénzre. Ezért mindenütt kihirdették az ítéletet, hogy a templomosokat fogják el, börtönözzék be és égessék el. Némely esetben azonban ellenálltak, különösen *Wernerseckben*. Végül amikor az élelmük elfogyott, meg kellett adniuk magukat. A templomosokat *Frauenkirchenbe* (Ausztria) hurcolták, és akik közülük legalább öt éve a rend tagjai

¹ Zender, 1935: 11-16. (Második kiadás: Zender, 1966: 39-40., A templomos-mondák szövege megegyezik a két kiadásban, de a bevezető részletesebb az elsőben.)

² Henßen, 1947: 11., Vgl. auch Jos. Steinhäufen, Tempelherren und Siebenschläfer in der Eifel, in Festgabe für Peter Meher (1933), S. 41 ff.

³ Leander Petzoldt említi (tévesen), hogy a rend 1837-ben szűnt meg. (Petzoldt, 1977: 296. oldal jegyzete a 428/a. sz. szöveghez)

⁴ Zaunert, 1924: 268-269.

voltak, azokat elégették. **Bahnerhofban** történt az az eset, hogy az esőzések több alkalommal kioltották a tüzet, egészen addig, amíg egy vadász, aki éppen arra járt, felajánlotta, hogy ismét meggyújtja. Felszabadultan felnevetett és a nevetést akkor sem hagyta abba, amikor a láng a magasba csapott. Ekkor azt gondolták, hogy biztosan az ördög volt, akinek korábban a lovagok eladták a lelküket.”¹

Észak-Rajna-Vesztfália délnyugati részén, az *Ardenneknben*, Jülich és Aachen környékén élnek legintenzívebben a templomos-mondák. Az előzőekhez hasonlóan, itt is az ördög szövetségesének tartják őket. „A templomosokhoz **Jülich** vidékén kapcsolódik például a »Bockreiter« (baklovas) képzete, aki az ördög szövetséges. Arrafelé tudnak egy tizenhétedik században vezetett rablóbandáról, amelynek fő székhelye az *aacheni* hercegi tanácsban volt. Innen az egész környéket a Maas és a Rur között bizonytalanságban tartották, és olyan tartós volt a vakmerő rabló-hadjárataik hatása, hogy az emberek még manapság is annak részleteiről mesélnek. Az ördögtől kapták a képességet, hogy kecskebak alakjában a levegőben száguldottak. Azért gondolják ezt róluk, mert másként az emberek nem tudnák megmagyarázni az egymástól távol fekvő falvakon való szinte egyidejű rajtaütéseket.”²

A hagyomány szerint a templomos rendnek **Aachenben** hajdan kolostora és temploma volt. Feltételezett helyéhez máig mondák kötődnek: „Az aacheni templomos lovagok. Annak a napnak az éjszakáján, amikor az ármánykodó Kelemen pápa és a pénzsóvár Fülöp francia király a templomosok vezetőit, és számos lovagját Párizsban máglyán elégettette, elsüllyedt a rend aacheni temploma, és víz borította be azt a helyet, ahol állt. Holdvilágos tavaszi éjszakákon fülünket a földre téve egy távoli, föld alatti harang hangját hallhatjuk. Annak a napnak az éjszakáján, amikor a templomosok mártírhalált haltak, minden évben éjfélkor három lovag jelenik meg vörös keresztet fehér köpenyben a róluk elnevezett templomos sír fölött, és a helyet siratják, ahol egykori templomuk állt. Amikor az óra egyet üt, csak akkor tűnnek el.”³

Másik *aacheni* változatunk már részletesebben szól a kísértéként visszatérő templomos lovagokról:

„Aachenban a Királykapu közelében lévő forrásnál még ma is »Templer Bend«-nek nevezik azt a teret, ahol a »Templomossír« található, és ugyanezt a nevet viseli az az utca is, amelyik a tér mellett fekszik. Ezen a helyen valaha egy templomos rendház állhatott, amely a monda szerint valószínűleg a föld alá süllyedt, miután az összes templomost – a rend közismert üldöztetése folyamán – meggyilkolták egy éjszakán. Néha még most is látható a tó fenekén a templom, összes tornyával együtt, és itt évente egyszer egy éjfél órán a lovagok megemlékeznek a rend összeomlásáról. Mikor a harang a tizenkettőt üti, a föld megremeg és egy mennydörgő hang így szól: »Templomosok ébredjete és gyertek elő!« Ekkor felemelkednek a lovagok a tó mélyéről, színültig telt serleggel a kezükben, egy csarnok von ívet följük, és lakomához készülődnek hosszú asztaluk körül, nagymesterükkel az asztalfőn, és mulatoznak. Erre a többi kísértet is megjelenik, akikkel megküzdenek, majd az ebédlőasztal eltűnik, a tó mélyéről felemelkedik egy templom oltárral és karzattal, és a templomosok imádkozva, párosával, rendezett sorokban bevonulnak a nyitott ajtón keresztül, és alig hogy beérnek, a tó felszíne morajlani kezd, az ég beborul és a villámok keresztet vetnek, a templomból kardcsattogás és halálkiáltás hallatszik, egészen addig, míg az óra egyet nem üt, utána újra a tóba süllyed a templom és vele együtt a templomosok csapata is, csak a nagymester emelkedik ki véres köpenyében közülük, a kezében lévő fegyverrel fenyegetőzve így kiált: »Bosszú, bosszú!«. Azt beszélik, hogy

¹ Zaunert, 1924: 269.

² Henßen, 1947: 11., Vgl. J. J. Michel, Die Bockreiter im Lande Herzogenrath, in Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, Band IV, S. 21-90.

³ Petzoldt, 1977: 115-116., 428/a. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen. 296. oldal-jegyzet: Wolf 1845, Nr. 48.

ha a fiatal lányok a tóban mossák ingeiket, a templomosok lehúzzák őket magukhoz. Valószínűleg innen ered az az aacheni közmondás is, hogy aki nem magához illő férjet választ, olyan, mintha egy templomos lovaghoz (Tempelherr, szó szerint templomos férfi) ment volna, és itt a »tempeln« kifejezés verést jelent, mert ahogy sok aacheni állítja: aki éjjel a tó mellett sétál, azt megverik.²¹

A *Rajna-vidéken*, Lahnstein mellett, közvetlenül a Lahn folyó mentén, egy hegyormon áll **Lahneck vára**. A hagyomány szerint hajdan a templomosoké volt. Schmidt jegyezte le egy mondát az itteni tizenkét templomos lovagról, akik a rend felszámolásakor hősiiesen védték várukat. E változat egyike azoknak a ritka mondáknak, amelyek pozitív színben tüntetik fel a templomosokat.

„A tizennegyedik század elején a templomos rendet – amelyet vallási célokkal és főként a kereszténység védelméért keleten alapítottak – több uralkodó üldözte jelentős hatalma miatt. Kiváltképp Szép Fülöp, Franciaország királya és V. Kelemen pápa, akik mindketten a templomos rend megsemmisítésére törekedtek. Először is a templomosok nagymesterét, Molay-t 60 lovaggal együtt Ciprusról Franciaországba csalogatták és Párizsban valamennyiüket kegyetlenül kivégeztették; végül a rendet feloszlatták és javait önkényesen felosztották.

A többi lovag, akiket megfélemlítettek a kegyetlen intézkedések, szétszóródott azokba az országokba, amelyekben még nem üldözték őket; viszont ahova az egyházon keresztül a pápa hatalma elért, ott az üldözöttek nem sok jóra számíhattak. Így történt ez a *mainzi* érsek, Peter von Aichspalt esetében is, aki mindenkit a tartományában lévő lovagok elpusztítására szólított fel. A templomos várakat csapataival körülzáratta, és a felszámolást azzal a tizenkét templomossal kezdte, akik Lahneck várában tartózkodtak. Egy nagy létszámú érseki csapat váratlanul bekerítette a várat és a tizenkét bent lévő feltétel nélküli megadásra szólította fel. Az egyik lovag, akinek kivégzett társainak sorsa a szeme előtt lebegett, elszánta magát a bátor, végsőig tartó küzdelemre.

A támadók részéről az ostrom eleinte formálisnak tűnt, de meglepetésükre heves ellenállás bontakozott ki. A túlerő dühös támadásával a templomosok hidegvérű hősiességgel szálltak szembe, pedig tudták, hogy halál vár rájuk. A hősök azonban végül mégiscsak leverték a túlerőt. Ekkor az érsekiek, dühösen és szégyentől hajtva úgy döntöttek, hogy még egy utolsó ütközetben szembeszállnak a tizenkét vakmerő lovaggal.

Az éjszaka leple alatt a várat teljesen körülzárták, és bár a templomosok bámulatra méltóan vitézül védekeztek, létszámuk mégis csekélynek bizonyult ahhoz, hogy a támadók egyre növekvő rohamának hosszasan ellenálljanak. Nemsokára a főkapu az ellenség kezére került, és a lovagokat visszaszorították a vár még megmaradt részébe. Ebben a szerencsétlen küzdelemben, egymást buzdítva és bátorítva, meghalt testvéreikre emlékezve, végül mind egy szálig elesetek. Egy közülük, aki ezer sebből vérezett, fenyegetően felemelte kardját.

Eközben beköszöntött a reggel és a nap első sugarai megvilágították a vérrel átitatott várudvart. Ekkor önkéntelen tisztelettel előlépett az érsek zsoldosainak vezére, és hősiessége iránti csodálattal a szemében felajánlotta a lovagnak a szabadságát és életét, amennyiben a hiábavaló küzdelmet beszünteti és kegyelmet kér. De a templomos, anélkül, hogy az ajánlatot válasza méltatta volna, az utolsó erejével megforgatta pengéjét az ellenség felé, majd a lándzsájába dőlt és kilehelte a lelkét.²²

A német nyelvterület templomos-monda motívumait legteljesebben Zaunert foglalta össze: „A templomosokról szóló mondák elterjedtek az egész Eifel-hegységben,

¹ Petzoldt, 1977: 116., 428/b. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen. 296. oldal-jegyzet: Grässe 1871, S. 86, Nr. 65., Grässe 1871, 86. oldal, 65. számú szöveg

² Schmidt, 1983: 252-253. : Die zwölf Templer auf Lahneck

az Ardennekben és a többi szomszédos vidéken is. Váraikba állítólag irdatlan mennyiségű kincset hordtak össze, sőt aranyból készült karosszékeik is voltak. Délelőttönként még többnyire egyházi feladatokat láttak el, amelyeket a rend előírt számukra, délután és éjszakánként viszont rabolni jártak. Alig akadt olyan gonosztett, amelyet nem a nevükhöz kapcsoltak. Züllött és tékozló életet éltek, szajhákat tartottak a váraikban, és a jobbágyaik lányainál éltek az »első éjszaka jogával«. Bűnt követtek el a kenyérrrel és más isteni adományokkal kapcsolatban is, akárcsak a hegylakók Tanzbergben, és a jobbágyaikkal szemben olyan köszívűek és fősvények voltak, hogy inkább hagyták a kenyeret megpenészesedni, mintsem hogy nekik adják. Hosszú ideig fordítva patkolt lovakkal közlekedtek. Végül rájöttek a gaztetteikre, ezért hanyatt-homlok menekülniük kellett, úgy, hogy még a kincseik egy részét sem tudták magukkal vinni, ennek ellenére felgyújtották saját házaikat.”¹

Németország nyugati határa mentén, *Rajna-vidék-Pfalzban*, az *Ardennek* keleti, az *Eifel-hegység* nyugati lábainál közel negyven településről tartják azt a helybeliek, illetve a környékeliek, hogy ott templomos lovagok éltek. Ennek megfelelően a mondahagyomány motívumokban nagyon gazdag, hiszen egy sor, a német nyelvterületen tipikus hiedelemmotívum is hozzátapadt a templomos-mondákhoz (például kobold-szerű viselkedés, pestismondák). Speciális elemként itt jelenik meg az a motívum, amely szerint a templomosok fordítva verették fel a patkót a lovaikra, hogy ezzel a csellel megtévesszék az ellenséget. Teljesebb változatokban ehhez kapcsolódik még a „Kő, csak neked mondom el”-motívum. Ez utóbbi tipikus elem a szomszédos Luxemburgban is, ahol csaknem ötven településről ismerünk templomos-mondákat. A helyi mondák sokaságából kibontakozik egy mai határon átívelő mondakör, egy olyan területen, ahol a történelmi tények szerint egyáltalán nem fordultak meg templomos lovagok.

Az oklevelek szerint az egyetlen templomosok által valóban lakott település a Nyugat-Eifelben **Roth** volt, *Vianden* (Luxemburgban a német határon fekszik) mellett.² Itt is intenzíven élnek a templomos-mondák, csak egyetlen adatközlő beszélt a máltai lovagokról, akik közül egy még néhány évvel ezelőtt is a roth-i kastélyban élt. Ez nyilvánvalóan invariáns adat.³ A hagyomány szerint a roth-i kolostorból föld alatti járat vezet Roth község alatt, a **Körperich** melletti hegyen keresztül. Ezt a hegyet még ma is „Templomos hegynek” nevezik. „Mesélik azt is, hogy a templomosokat nem tudták elfogni, mert fordítva patkolt lovakkal közlekedtek. Ha a helybeliek azt gondolták, hogy benn vannak a várakban, akkor lehet, hogy kinn voltak. És ha azt gondolták, biztosan kinn vannak a szabadban, akkor valószínűleg bent voltak a várban. Egyszer egy falubeli vetődött a templomosok útjába, amikor be akartak lovagolni a várukba. Elfogták az illetőt és megeskették, hogy senkinek nem beszél a történetekről, ha életben akar maradni. Meg is ígérte. De vasárnap mégis csak elment a templomba a misére, odament egy sírkőhöz, és így szólt: »Megesküdtem, hogy egyetlen embernek sem mondom el, de te sírkő, neked elmondom, hogy a templomosok otthon vannak.« Ezt követően letartóztatták a templomosokat és lefolytatták ellenük a pert. Ez a fortély találó viszonzása volt a templomosok trükkjének.”⁴

A közeli **Mindenben** hasonló mondát őrzött meg a hagyomány a templomosokról. Az adatközlő arra is utal, hogy *Meningenben* is volt egy templomos vár. Az alábbi azon ritka közlések közé tartozik, amelyek a lovagok pozitív tetteire is utalnak. Ugyanakkor bizonyítja ambivalens megítélésüket is, hiszen hozzáfűzi a

¹ Zaubert, 1924: 269-270.

² Zender, 1966: 39-40.

³ Zender, 1966: 40., 55. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Roth - Bitburg járás

⁴ Zender, 1966: 40., 54. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Roth - Bitburg járás

templomosok későbbi romlottságát, rablókká válását. Történetük igazolja, hogy valóban így volt...

„Templomosok éltek a környéken. Azt beszélük, nem voltak valami rendes fickók. A mindeni völgyben volt egy barlang, abban bujkáltak a templomosok. Fordítva patkolt lovakkal közlekedtek. Emiatt nem tudták őket elfogni. Senki sem tudta, hogy kint vagy bent vannak. Egyszer látta őket valaki bevonulni a várba. A templomosok észrevették az illetőt és megígértették vele, hogy egyetlen szót sem szól senkinek arról, amit látott. Meg is kellett esküdnie erre, különben még ott helyben megölték volna. Így hát letette az esküt. Ez egy vasárnapon történt. Az ember pont a templomba tartott. Éppen ekkor volt a nagymise. A templom előtt volt egy hatalmas nagy kő. Amikor a többiek vonultak kifelé a templomból, az ember odaállt a kő mellé és így szólt: »Te kő, egyedül csak neked mondom el, hogy a templomosok most épp otthon vannak.« Ezután letartóztatták őket. A templomosoknak kiváltságosoknak kellett lenniük, mert minden keresztény területen letelepedhettek, hogy megvédjék az ott élőket. De aztán később mindent kiraboltak. A *menningeni* hegyen is állt egy kastélyuk. De később elpusztították ezeket a fickókat.”¹

A monda szerint Houstertenben, a **Menningen** melletti hegyen a templomosoknak volt egy palotájuk. A pápától azt a kiváltságot kapták, hogy Menningenben és az egész környéken megemelhetik a tizedet. Emiatt a parasztok már nagyon fáradtak voltak, így egy éjszakán összefogtak, és vasvillával, puskával és más szerszámokkal a templomos vár ellen indultak. A lovagok azonban megneszelték ezt és még időben elkotródtak.²

Egy **Nasingenben** gyűjtött monda szerint a *hosterti* várban (Luxemburg) is templomosok éltek. A monda szerint alagútban tanyázó rablólovagok voltak, akik akárcsak a fentiekben, fordítva patkoltatták fel a lovaikat az ellenség megtévesztése céljából.³ „**Ehlerthalban**, félórányira Konstrumtól, valószínűleg templomosok laktak, és a hagyomány szerint egy falu is volt ott.”⁴ „**Rief** közelében (Daleiden mellett) a monda szerint valószínűleg egy templomos kolostor állt, ugyanígy **Hölzchen** mellett is (Arzfeld közelében).”⁵

Prüm mellett a Heide-n éltek a templomos lovagok. Itt is tudják róluk, hogy fordítva patkolták meg a lovaikat, így ha kilovagoltak, az emberek azt gondolták, hogy otthon vannak. A prümi vár mellett egy pince maradványai láthatók. Erről azt tartják, hogy ott biztosan pénz van elásva, de eddig még senki sem találta meg. Az öregek azt is állítják, hogy a prümi vár összeköttetésben van a **niederweiseni** várral és a *bettingeni* várral is, és ez az alagút egyszer már be is omlott.⁶ A **bettingeni** romoknál is templomosok éltek. A beszolgáltatás egy speciális formájaként disznóállkapocs-csontot kellett odavinnie hozzájuk annak, aki megházasodott.⁷ **Hessenhofban**, a Bettingen és **Baustert** közötti út mentén laktak a templomos lovagok. Az asszonyoktól megkövetelték „az első éjszaka jogát”.⁸

A *prümi* vár és az **irreli** templom között is van egy alagút, amelynek a bejárata a templomudvarban van. Ezen keresztül szoktak a templomosok belovagolni. Mivel fordított patkókat használtak, senki sem jött rá, hogy kint vagy bent vannak.⁹ Egy *prümi* adat szerint a templomosok **Herebornban**, az alsdorfi erdőben tartották

¹ Zender, 1966: 41., 57. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Minden

² Zender, 1966: 42-43., 67. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Menningen

³ Zender, 1966: 40-41., 56. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Nasingen (A teljes szöveget lásd Luxemburgnál.)

⁴ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser (Bormann, a. a. O., II. 95.)

⁵ Gredt, 1963: 533., 1102: Tempelherrenschlösser (Bormann, a. a. O., 104, 105 und 111.)

⁶ Zender, 1966: 42., 58. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Prüm

⁷ Zender, 1966: 43., 68. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Bettingen

⁸ Zender, 1966: 42., 61. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Baustert

⁹ Zender, 1966: 42., 59. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Prüm

összejöveleteiket, akárcsak a boszorkányok.¹ **Nussbaumnál** szintén volt két templomos rablólovag-vár.²

Ferschweiler adatok szerint nemcsak a *prümi* várban, hanem a **wickingeni** várban is templomos lovagok éltek.³ „A *wickingeni* vár korábban összeköttetésben volt a *prümi* várral. Ott volt egy olyan hely is, ahol ha bedobtak egy követ, nagyon sokáig kellett várni, amíg koppant az alján. Itt élt egy rablólovag, aki az akasztófán vallotta be, hogy a várban van egy üst teli arannyal, a szentségtartó fölött elrejtve.”⁴ Ferschweilerben még egy alagútról is tudnak, amely a **holsthumi** és a **bollendorfi** várat köti össze. A monda szerint egy forradalom alatt kergették el innen a templomosokat.⁵ A bollendorfi várban ekkor hajították a vízbe az Aranyborjút. Szintén a ferschweileriék hiszik azt, hogy **Meierchen** mellett hajdan egy kád pénzt ástak el, amelyet a templomosok találtak meg. A templomosokat pedig szerintük úgy hizlalták, mint a disznókat.⁶

Heckhuscheidben is ismernek egy templomosokhoz kötődő kincsmondát, amely szerint **Bustenben** állítólag pénz van elásva, amelyet azonban nem lehet megtalálni. A titok megfejtése a **weweli** templomtoronyhoz kötődik. Ha valaki a harangtoronyablakon kinéz, semmi mást nem lát, csak azt az egyetlen egy fát, amelynél a kincs el van ásva. De mostanra már több fa is nőtt arrafelé, így már nem lehet megkülönböztetni, melyik alatt van a kincs.⁷ Heckhuscheidből további töredékes adataink is vannak: „A parkban, ott, ahol most az új iskola van – Waldmeschesch-nek nevezik – régen egy templomos ház állt. A férfit Waldmannak hívják, aki most ott lakik. A lovaira fordítva verette fel a patkókat.”⁸ Ugyanitt úgy tudják, hogy **Halwentben** van egy elátkozott hely, itt állt a templomosok háza. Egy régi történet szól arról, hogyan pusztították el őket. A lovakat elől-hátul megvasalták. Végül el kellett onnan kotródniuk.⁹

Wilseckeri adatközlés szerint **Bertertben** és **Malbergweichben** is háza volt a templomosoknak. Ebben a változatban a pestismondák motívumai tapadnak a templomosokhoz: „Bertertben, ahol egy kunyhó áll magában, valószínűleg egy kolostor volt. Malbergweichben szintén volt egy házuk. Valaki Bertertben minden reggel utánanézett, hogy lehet-e látni a malbergweichi csapat jelzőfüstjét. Egy reggel azonban eltűnt a füstjel, mert meghaltak. Gondolom, az egész környéken végigsöpört a pestis.”¹⁰

A „just primae noctis”-ról a baustertin kívül még két adatunk is van: „A **neuensteini** templomos lovagokról régen nagyon sokat meséltek. ... Az öregek mindig mondták, hogy az esküvő utáni első éjszakát a menyasszonynak náluk kellett töltenie. A templomosokat nem tudták onnan elkergetni. A lovaikat fordítva patkolták meg.”¹¹ Az **olmscheidi** templomosokról maradt fenn egy hasonló történet, amely izgalmasan magyarázza az első éjszaka jogának eredetét: „Olmscheid mellett a hegyormon állt egy templomos ház. Az asszonyoknak, akik már hat hete házasok voltak, el kellett menniük a **Dasburgi** kastélyba, ahol kipróbálták őket. Emiatt hozták azt a törvényt, hogy a legidősebb gyerek örököl mindent.”¹²

Heilenbachi monda szerint **Kahlertből** (Luxemburg) földalatti járat vezetett **Beieltbe**. Mindkét helyen templomos ház állt. Gyakran megesett, hogy az embereket

¹ Zender, 1966: 42., 60. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Prüm

² Zender, 1966: 43., 68. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Bettingen

³ Zender, 1966: 42., 64. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler

⁴ Zender, 1966: 42., 66. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler

⁵ Zender, 1966: 42., 64. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler

⁶ Zender, 1966: 42., 65. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler

⁷ Zender, 1966: 43., 69. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Heckhuscheid

⁸ Zender, 1966: 43., 70. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Heckhuscheid

⁹ Zender, 1966: 43., 69. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Heckhuscheid

¹⁰ Zender, 1966: 43., 72. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Wilsecker

¹¹ Zender, 1966: 43., 71. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Neuenstein

¹² Zender, 1966: 43-44., 73. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Olmscheid

odarendelték, a szemeiket bekötötték, és az alagúton átvezették őket. Ritkán fordult elő, hogy valaki onnan visszajött. Tömlöcbe vetették, majd megölték őket. A templomosok megbosszulták, ha valaki erre előre figyelmeztette a Kahlertbe érkező idegeneket. Nem meglepő, hogy a templomosokat egy bábával is kapcsolatba hozzák. A heilenbachi, föld alatt tanyázó templomosokról a következő mondanivaló maradt fenn:

„Azidőtájt, amikor minden várurat száműztek, egy éjszakán bábaasszonyt hívtak **Sefferweichbe**. Amikor kinyitotta az ajtót, két alacsony férfival találta magát szemben, akik közölték, hogy velük kell mennie. Mikor már megtettek egy jókora utat, bekötötték az asszony szemét egy selyemkendővel. A bába egyre nyugtalanabb lett, nem tetszett neki a dolog. Mentek tovább, és az asszony azt gondolta, valószínűleg *Beielt* lesz, ahol kiérnek. Megálltak egy nagy kapu előtt. Bementek és onnan egy lépcső vezetett a mélybe, ahol egy kisebb helyiség volt, amely egészen világosnak tűnt. Itt mondták a bábának, hogy eljött az idő, hogy a hivatását gyakorolja. Ezt meg is tette, és amikor már nem volt rá szükség, visszament, ahogy jött, a szemeit bekötve. És egy nagy adag borralalót kapott.”¹

A Mosel-völgyi **Wasserlieschben** a hagyomány szerint a leschemeri hegyen szintén templomosok éltek. Akárcsak hazánkban, itt is megesett, hogy a gyerekek feltételezett lakhelyükön egy botot egy lukba leeresztettek, hogy megállapítsák, milyen mély az üreg. Egyébként a helyet itt is átkosnak vélik, amelynek közelébe veszélyes menni. A helyi kincsmonda szerint ott van elásva az Aranyborjú. Alagútról is tudnak, amely a leschemeri hegytől egészen Wasserliesch faluig vezet. Ennek a bejáratára rá is bukkantak, belementek, aztán mégis jobbnak látták visszafordulni.²

Mesenichben egy adatközlő egy Kreuz (Kereszt) nevű házban lakik. A ház nevének eredete után nyomozva derítette ki, hogy abban hajdan templomosok laktak. „Thielen lelkész ... Okleveleket talált ugyanis arról, hogy templomos vagy keresztes lovagok lakhattak itt. Ezekben az iratokban feltüntetik, hogy a keresztes lovagok hozták létre az első szőlőskertet, különösen **Königsbusch** környékén, mert a lovagok nagyon jól tudták, hogy ennek a helynek van a legjobb fekvése. És azt a sok kőrakást a földek között a templomosok maguk építették.”³ Eszerint hiteles bizonyítékok vannak arról, hogy a helyszínen templomos lovagok laktak. Az ilyen adatokra általánosan jellemző, hogy pozitív színben tüntetik fel a templomosokat.

A per után a rendet hivatalosan feloszlatták Németországban is. A mondák szerint itt a templomosok nyíltan szembeszegültek bíráikkal, azzal fenyegették őket, hogy fegyvert ragadnak. Állítólag a Rajna-vidéken, **Frankfurtban** harci dzsidával a kézben jelentek meg. A bírák ártatlannak nyilvánították ugyan őket, de a rendet feloszlatták. Ezt követően a templomosok a johanniták közé vagy a Teuton Lovagrendbe vegyültek.⁴

A Rajna keleti oldalán, a *Spessart-hegységben* **Seligstadtban** találjuk a templomosok emlékét Will-Erich Peuckert cédulája szerint. Itt egy templomos kereszt (többnyire láthatatlan) van a kolostor-boltozatban.⁵

Délnyugat-Németországban, *Baden-Württemberg* területén, a Sváb-Alb hegység területén magasodik az **Unger hegy**. Erről a következő mondatörödéket őrizték meg: „Az úgynevezett Ungerén, Wiesensteig és Hohenstatt között a hagyomány szerint szintén egy templomos kolostor állt, amelyet egy éjszakán szétromboltak, és minden

¹ Zender, 1966: 44., 74. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Heilenbach

² Zender, 1966: 44., 75. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Wasserliesch

³ Zender, 1966: 44-45., 77. sz. szöveg: Die Kreuz- oder Tempelherren, Mesenich

⁴ Hancock, é.n. 165.; Charpentier, 1992: 156.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 62.

⁵ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Templerkreuz (den meisten unsichtbar), im Klostergewölbe, in Seligenstadt, (Herrlein, Adalbert von, 1885, Sagen des Spessarts. Aschaffenburg, 1851., S. 87.)

lakóját lemészárolták. A boltozatos helyiségekben és a kövek között ma sem biztonságos járni.”¹

Anton Birlinger és M. R. Buck a tizenkilencedik század második felében adtak ki egy több kötetes lexikont a svábok néprajzáról. Ennek első kötetében saját gyűjtésű és idézett templomos-mondákat is közre adtak. Többek között *Bajorországban*, az Iller folyó völgyében gyűjtöttek egy mondaváltozatot egy elsüllyedt templomos várról „Az Iller völgyében, a **Diethelm** melletti öreg hegyen állt hajdan egy templomos vár. A templomosok rablással töltötték napjaikat az Iller völgyében, amely hajdanán közvetlenül a várak alatt folyt. Történt egyszer, hogy hirtelen, mindenestül elsüllyedt a kastélyuk. Még most is látható a mélyedés, ha az öreg hegyről lefelé megyünk. Egy úgynevezett »papgazdaasszony«, ahogy a nép a kísértetet nevezi, a hegyen bolyong, és az arra tévedő emberekkel néha cipelteti magát.”²

HOLLANDIA

A rendnek Németalföldön is voltak birtokai.³ A huszadik század elején még itt is hagyományozódtak a róluk szóló mondák. Főként a francia határszélen, Limburgban ma is tudnak templomosokkal kapcsolatos történeteket, de ezeket már inkább a ponyvairodalomból és a képregényekből ismerik.⁴ A németalföldi mondakatalógusban több motívumot is említenek a templomos-mondából. Ilyen a történeti mondák közül a kitörölhetetlen vérfolt motívuma, a gonosz lovagok föld alá süllyedése a kastélyukkal együtt, a rosszéletű szerzetesek miatt elsüllyedt kolostor, a rablólovagok, akik kínozzák áldozataikat, és akik vészhelyzet esetén fordítva patkolt lovakkal közlekednek, hogy az ellenséget megtévesszék, végül az éjszaka meggyilkolt templomosok, akik közül egy megmenekül.⁵

Észak-Hollandiában, a huszadik század elején jelent meg K. ter Laan mondagyűjteménye, amelyben a szerző korábban feljegyzett változatokra is utal. Említi, hogy Kremer *groningeni* helyrajzi könyvében szerepel egy Ds. Westendorp által gyűjtött régi monda, amely kapcsolatban áll **Uithuizermeden** faluval: „**Buitendijksben**, a **Stenhuisheerden** állt hajdan egy vár, amelyről a hagyomány azt tartja, hogy egy bizonyos lovag, aki **Holwindeben** (jelenleg Rottun alatt) egy kápolnába ment istentiszteletre, megölte a papot, aki nem akart második reggeli misét tartani, és a hazafelé úton a föld alá süllyedt. Azóta az emberek itt éjszakánként kísértetlányokat látnak.” Bár a lelkész szerint csak hagyományról van szó, amelynek nincs igazságalapja, a nép még mindig hisz a kísértetlányokban.⁶ Ez a rövid feljegyzés duzzadt Mr. T. P. Tresling fantáziájában és írásában egy terjedelmes és burjánzó költeménnyé, amit az 1842-es Népi Almanachban tett közzé:

„Olyan szép, olyan fenséges, olyan édes lenne az embernek,
Hogy mint Ádám testvéri fiai
A boldogság virágait egymás lábai elé

¹ Birlinger-Buck, 1861: 234. oldal lábjegyzete, 359. sz. szöveg: Templerburg versunken., D. A. Beschr. S. 872. Templersagen in Wolks Zeitschr. II. 413 ff.

² Birlinger-Buck, 1861: 234., 359. sz. szöveg: Templerburg versunken.

³ Pesty, 1861: 7.

⁴ Ak: Andre Polgar, Geleen (Hollandia), 2001.

⁵ Sinninghe, 1943: 114., Historische Sagen/An Privilegien gebundene Sagen/Religiöse Sagen/ 1128. számú: Unauslöschliche Blutflecken ; uo. 115., 1141. számú: Das versunkene Schloss. Schlechter Ritter von der Erde verschenkt.; uo. 1144. számú: Das versunkene Kloster; versinkt wegen der Schlechtigkeit der Mönche.; uo. 121., Historische Sagen/An Personen gebundene Sagen/Raubritter/1293. számú: Die eiserne Dame. Personen von Raubrittern (Femgericht) mit Martergerät zum Tode gebracht.; uo. 1291. számú: Verkehrt beschlagene Pferde (Hufeisen verkehrt untergebunden); uo. 1292. számú: Tempelherren in einer Nacht umgebracht (ein einziger entkommt, weil er nicht auf dem Schloss ist)

⁶ Laan, 1930: 87-92.

Szórnák, szeretetben élnének.
 A Stenhuisheerden élt egy fiatal, szép, derék várúr,
 akinek csak egy hibája volt, nevezetesen heves természete.
 Ez a heves ifjú fülig beleszeretett egy »virágos orcájú« leányba,
 aki a következő feltételt szabta:
 Korán reggel, midőn a nap első sugarait szórja,
 Lépj be a kápolnába,
 És a reggeli mise után esküdj meg a szent oltár előtt,
 Hogy kegyetlen küzdelemben legyőződ
 Legrettegettebb ellenséged.
 A harcias úr semmit sem szeret jobban a küzdelemnél,
 és csöppet sem gondol arra,
 hogy a legnagyobb ellenség éppen saját magában lakozik.
 Annyit gondolkodik más ellenségen,
 hogy következő reggel elalszik:
 A nap már három órája javában süt.
 A holwindei pap, aki békésebb természetű, időben felkelt,
 a reggeli misét már megtartotta,
 mikor Stenhoes lovag gebéjén megérkezett.
 Második misére nem volt lehetőség.
 Alig hagyta el az elutasító szó
 Az öreg istent tisztelő ajkát
 Mellét átdöfte az ifjú lovag acélja.
 Így lett papgyilkos.
 Tanácstalanul menekül.
 Először kedveséhez,
 Aki sírva búcsúzik tőle.
 Utána várkastélyába, a gebe ágaskodik,
 nem akar bemenni a várkapun.
 Miután minden férfi és nő kijött a kastélyból,
 gyors galoppal átvágtat a várak fölötti hídon
 Ebben a pillanatban félelmetes dőrej közepette
 A kastély összes tornyával, ormával, párkányával összeomlik!
 A várúr eltűnt a tátongó mélységben.
 A nép ezt az Úr büntetésének tartja,
 melynek egy ilyen szörnyű gáztettet követni kell.”¹

Hollandia *Limburgi Tartományában* is élnek a templomos-monda maradványai.
 Ez a rész határos a német Rajna-vidékkel, ahol mindig nagyon intenzív volt a
 templomos hagyományok őrzése. Egy 1875-76-ban megjelent *limburgi* mondakötetben
 például Jacques Vrancken közölt egy versbe szedett mondát egy gonosz lovagról „De
 Bedelaar” (A koldus) címmel. A történet helyszíne **Heithuizen**, ahol egy koldus
 karácsony éjszakáján bebocsátást kér a lovagok várába. A gonosz lovag azonban nem
 könyörül meg a szegény szerencsétlenül, ezért várával együtt elsüllyed. E tipikus „bűn
 és bűnhődés” monda motívumai alapján valószínűleg a templomos-monda maradványa:

„Azon a titokzatos éjszakán, amikor az üdvözítő felragyog,
 és a születésére emlékeznek,
 hallják a falubeliek, a templom felé sietve, a mocsár irányából,
 a harangzúgásra emlékeztető süketítő hangokat.
 Ott állt – gondolják ők – a kegyetlen lovagok kastélya:
 ott emelkedtek ki karcsú tornyai a nádasból;
 ott rogy, süllyed le a mélybe: »Ki megvetette a szegényeket!«
 A szentély tele volt : a jámbor sereg leborulva,
 csendben fohászkodik, imádkozik az Úr előtt.
 A falu ünnepélyesen csendes volt, az út teljesen kihalt,

¹ Laan, 1930: 87-92. Stenhoesheerd c. szöveg

a hold teljes fényében, az égbolt felhőtlen.
De ki halad az úton? Az úton, mely a várkastély kapuja felé vezet;
nehezen vonszolva átfagyott testét előre;
az évek havai borítják fejét, ezüstös szakála mellét;
Hosszú volt – úgy látszik – élete terhe és a szenvedés keresztjét cipelte.
Az agg ember egy koldus volt, éjjeli menedéket keresve,
meg egy falat kenyeret, egy kis tűz parazsát csaknem átfagyott testének.
»Nyisd ki, te keresztény nemes ember, ó te lovag, véredtől kegyes!
Egy agg kopog itt kapuid előtt és kínálja Isten üdvözetét!«
»Ki vagy te csavargó az éjszakában, aki nyugtomat zavarja,
ki vagy te, hogy a kapumat zörgetni mered?«
»Egy nincstelen öreg, uram, ősz hajjal, szakállal;
Ó nyújts megfáradt hűbéresednek egy nyughelyet a tűz mellett!«
»Tűnj innen, nyomorult koldus tüstént a kapumtól!
én nem nyújtok fedelet egy csavargónak sem!«
»Hát nem hallja a harangok zaját a földek felől:
ezen a szent éjjelen fog a mi istenünk megszületni szegényen és megvetetten.
Ó lovag! Krisztus nevében könyörgöm, imádkozom Krisztusért:
Ő a világra jött önért is! Ó lovag, engedj be engem!«
»Menj, ősz, menj, vagy a tested felakasztom a kapu horgára!
Én nem ismerem Krisztusodat, és nem hallottam a harangjaidat sem!«
»Gonosztól megvédő Isten számolj halállommal és ne az örökkévalósággal!
Én nemsokára megtérek Ábrahám ölében; De te...!«
Az agg nyugalomra hajtotta fejét: »Ó gyengéd szabadítóm,
nem volt egy hideg köved, hol lepihenhettem volna, Uram!«
A szentély kiürült, az embersereg távozott,
a nap csirái máris kéklettek és a hold ezüstje elhalványult,
az állhatatos sereg sietett a tűzhöz és a karácsonyi asztalhoz;
az aggot láthatták áthúlva, dermedten és céltalanul egy kövön.
Élettelenül találják az aggot, a lelke Istennél!
De a várkastélynak semmi követ, semmi nyomát nem lehet fellelni.
Isten papja egy aggastyánról imádkozott:
lovagok, fiúk és cselédek, semmi nyomát nem találni már.
Ők kegyetlenül üldözték a szegényt, Isten megbüntette őket.
Az isteni bosszú elérte a lovagot és a kastélyát.
A vár és a lovag belesüllyedt a mocsár vizébe,
és soha nem találták semmi nyomát sem a lovagnak, sem a kastélyának.
Ezen a titokzatos éjszakán, mikor a szabadító felragyog,
és a születésére emlékeznek,
hallják a falubeliek, miközben a templom felé sietnek, a mocsár irányából
a harangzúgásra emlékeztető süketítő hangokat.
ott állt a kegyetlen lovagok kastélya – gondolják ők –;
ott emelkedtek ki karsú tornyai a nádasból,
és ott süllyedt le a mélybe: »Ki megvetette a szegényeket!«¹

A fentebb említett, 1800-as évek végén megjelent *limburgi* mondakötetben szerepel egy H. Welters által lejegyzett monda „De ijzeren Dame te Maastricht” (A maastricht-i vasszűz) címmel, amely az áldozataikat kegyetlenül megkínzó lovagokról szól. A történet szerint **Maastricht** városának északnyugati szögletében, a St.Teunis negyedben – ahol a tizenkilencedik század második felében Regout és Steven urak kiterjedt gyártelepei húzódtak –, az egyik sarkon, egy körfalú erődítmény² előtt állt egy ház, amelyet a maastrichtiek a „Vasszűz pavilonja” néven ismertek. „Ez része volt a német lovagrend kommandeur-házának, ahol egy tavat és csatornát ástak Maastrichttól *Bosch* irányába. A nevezett pavilonnak sajátos építészeti megoldása volt: az erőd

¹ Vrancken, 1875-76: 160-163. De Bedelaar, Fordította Ferenczy János.

² Közismerten a templomosok építettek körfalú erődítményeket, vízesárokkal. Ld. a templomosok várairól szóló fejezetet.

falának támaszkodott és nem volt más bejárata, csak egy keskeny vizesárok, mely a csatornából táplálkozott. Egy kis vasrúddal ellátott nyílás szolgált bejáratként.

Beszélték, hogy e rácsos ajtó mögül fájdalmas sóhajokat lehetett hallani, de senki nem mert olyan közel merészkedni, hogy teljesen meggyőződhessen arról, mi történik odabent. A pavilon rossz hírben állt; ideális épület volt ahhoz, hogy babonák kötődjenek hozzá. A hagyomány szerint borzasztó büntettek kapcsolódtak hozzá és rosszindulatú kísértetek tanyája volt. A rémület, mely Maastricht lakóit a Vasszúzzal kapcsolatban eltöltötte, nem volt teljesen alaptalan. Az emberek mesélték, hogy a pavilonban idegenek – közöttük magas rangú bűnös személyek is – titokban borzalmas módon lelték halálukat itt.

Mikor az éj árnyai a városra szálltak és minden lenyugodott, a falak irányából az emberek éles sípszót hallottak. Nem egy halász, aki a késő esti órákban a rettegett vaskapu (Régen Káka-kapunak hívták, és nem egyszer, főként nyugtalan időszakban a polgárok bezárták. Feltételezhető, hogy ezt a vízi kaput, szemben más kapukkal a polgárok vigyázták. Az emberek féltek attól, hogy a kegyetlen lovagok a kapun át csapatokat küldenek a városra.) környékén járt, hallotta azt megnyílni és látott az éjszaka sötétjében egy álcázott, megrakott hajót eltűnni a félelmetes kapunyitás után. Egy kis idő elteltével a hajó egy boltív alatt úszott át, majd kikötött a pavilonnál.

Az építmény alsó szintjén volt a vasszúz. A hagyomány szerint egy hét láb magas vas-szoboralak volt, lábak helyett egy széles, ráncolt, ruhaszerű anyaggal, mely megtámasztotta. A vasszúz lefelé irányuló tekintetével, és mellén keresztezett karjaival tiszteletet parancsoló jelenség volt. Aligha volt áldozat, aki bekötött szemmel, összekötött lábakkal a vasszúzet megérintette; az alak összekulcsolt karjai sietve szétnyíltak, a ruha redői, mint a szárnyasajtó, megnyíltak, és láttatták az szobor belsejét a hatvan éles, hegyes késsel. Miközben a széttárt karok felvették eredeti állásukat, a ruha ráncai visszarendeződtek, összekulcsolták a szerencsétlen áldozatot, és a gyilkos ölelésben felaprították. A hulla darabjai a szoboralak alatt futó csatornában tovamosódtak. Amikor a titokzatos sípszót meghallották a maastrichtiak, ekképp fohászkodnak családtagjaikkal együtt: »Imádkozzunk egy áldozatért, aki ma éjjel a vasszúz karjaiba fog kerülni«.

E maastrichti monda a tizenkilencedik század végén még élt. A pavilonhoz fűződő titokzatosság is éltette, hiszen soha nem derült ki a kínzóeszköz titkos célja. Azt is beszélték, hogy a tizennegyedik századi maastrichti törvénykönyv egy olyan cikkelyt tartalmazott, amely szerint ezt a rettenetes büntetést titokban kellett az elítélten végrehajtani úgy, hogy az érintett családtagjait ne sértse.¹

A templomos-mondákban gyakran előfordul az áldozatok kínzásának motívuma a fenti részmotívumokkal. Főként Csehországban, Spanyolországban és Magyarországon dominánsak ezek a motívumok a mondaváltozatokban. Maastricht környékén a német lovagrendnek voltak birtokai, így ott hozzájuk kötődik ez a mondaváltozat. Templomosokról szóló mondák Hollandia szinte minden vidékén előfordulnak a katalógus szerint: Limburgban, Észak-Brabantban, Overijssselben és Zeelandban is.

Délnyugat-Hollandiában, *Zeelandban* a források szerint mindenféle per vagy eljárás nélkül kivégezték a templomosokat. Egy tizennyolcadik századi lexikon a Schouwen-Duiveland szigetén fekvő **Zierikzeet** városát hozza fel példaként, ahol a városházával szemben még ma is áll a Templiershuis. A hagyomány szerint a város bírái egy névtelen levelet kaptak, amely értesítette őket a rend feloszlatásáról. A levélben az állt, hogy habozás nélkül hajtsák végre a benne foglaltakat. A bírák így egy bizonyos nap éjszakáján minden zierikzeeti templomos lovagot letartóztattak, és eljárás nélkül kivégeztették őket. A monda szerint a rendnek mindössze két tagja menekült

¹ Welters, 1875-76: 209-211., De ijzeren Dame te Maastricht, Fordította Ferenczy János.

meg, ők ugyanis éppen a bordélyházban időztek, amikor a többiek letartóztatták.¹ A zierikzeeti, Meel utcai templomos ház lakóiról a huszadik század elején Sinninghe mondagyűjteményében is találunk egy változatot, eszerint a lovagok rossz életet éltek, rettegett tőlük az egész környék. Kegyetlen kivégzésüket itt is megemlítik. A környéken több régi kastélyról is azt tartják, hogy a templomosok laktak, például a **Domburg** melletti Westboven kastélyt említik.²

Overijsselben is hasonló történeteket őriznek a templomosokról. **Espelo** ódon kastélyát a rend egykori tulajdonaként tartják számon. Meggyilkolásukra így emlékeznek: „A templomosok rendjének feloszlása akkoriban minden bizonnyal nagy hatással volt népünkre. A mai napig hallhat az ember olyan történeteket, melyek szerint a templomosokat egyetlen éjszaka alatt mészárolták le mind egy szálig, és hogy csak egy-egy ember tudta megmenteni az irháját – noha nálunk nem öltek meg egy templomos lovagot sem. Sok régi kastélyról gondolják úgy, hogy templomosok lakhelye volt, így például a Holten alatt fekvő Espelo-ról is ezt képzelik. Mikor az itteni templomosokat megölték, csak két túlélő maradt, az egyik Utrechtben volt, a másik pedig éppen egy szarvast üldözött a mezőn.”³

Észak-Brabantban „Azt mondják, számos nyugat-európai kastélyban laktak templomos lovagok, így a Prinsenhoeftban is, **Alphenban**. A nép körében az a legenda élt, hogy a templomosok óriások. Évekkel ezelőtt **Bredában** ásatásokat folytattak a Klooster kaszánya udvarán és csontok kerültek elő a földből, s rögvést az a hír kezdett el terjedni a városban, hogy a templomosok hatalmas csontvázait találták meg. Noha a lovagrend feloszlásakor és javaik elkobzásakor a mi környékünkön nem volt vérontás, mégis azt híresztelték, hogy egy éjszaka megtámadták a templomosok kastélyait és mind egy szálig lemészárolták őket. Ez történt például **Aarleben**. **Wijkban**, ahol a templomosok a Munnikenhofban laktak, a vérfürdő elől csak egyetlen ember tudott megmenekülni.”⁴

BELGIUM

A mai Belgium területén a templomos rendnek főként Flandriában voltak birtokai. Kezdetben *Nyugat-Flandriában* nagyon sok adományt kaptak.⁵ Nagy lelkesedéssel fogadták a lovagokat, ugyanis itt született Vlaming Godfried van St.-Omaars, a templomos rend egyik alapítója. Godfried saját kastélyát is a rendnek adományozta. A feljegyzések és dokumentumok szerint ez a ház a külvárosban helyezkedett el **Brielen** és **Sint-Jan** között. (3. kép)

Amikor a templomos rend 1128-ban visszajött nyugatra, **Ieperben** és környékén rögtön elkezdtek templomokat építeni. A rend egyre több birtokot szerzett ezen a vidéken. 1134 és 1136 között gróf Diederik van Elzas, szintén Ieper közelében hatalmas legelőt ajándékozott a templomos rendnek, amit aztán 1190-ben eladott a rend. 1239 januárjában **Neerwaasten** közelében 5 hektár földet és bíraskodási jogot kaptak. Egy 1239-es oklevél szerint **Westvleteren**, **Oostvleteren** és **Elverdinge** környékén kaptak adományokat. Ezen a helyen a templomos rend kápolnát is akart építeni. A rendnek ez időtájt egyre nagyobb lett a hatalma. Lambert ieperi templomos lovag 28 hektár földet vett Oostvleterenben 1250. március 15-én. 1243 májusában egy ieperi polgár az összes ieperi földjét eladta a templomos rendnek. Egy 1370-es oklevél szerint a templomos

¹ Kirchner, 2000: 10.

² Sinninghe, J. R. W. en M., 1933: 246.

³ Sinninghe, J. R. W., 1936: 218. (Bron: Sloet tot Oldhuis in Overijsschelsche Alm. 1840 en ter Kuile, Hof te Espelo, blz. 3-4.)

⁴ Sinninghe, J. R. W., 1933: 272-273., 313. sz. szöveg

⁵ Pesty, 1861: 7.; Charpentier, 1992: 40-41.

rend rendelkezett a legtöbb birtokkal Ieperben és környékén. A következő városrészeket birtokolták: Temető, Briel, Raap utca, Liba utca, Templom utca, Vágóhid utca, Öreg Fapiac, Neer utca, Diksmuides utca, St.-Jacobs és Mesen kapu. A legelső birtokaik a város határán kívül helyezkedtek el. Ezeket Észak-Templomosországnak és Nyugat-Templomosországnak nevezték, a két területet pedig egy kanális választotta el. Az ieperi templomos kolostorban lakó rendtagok számát fokozatos emelték, a létszám 14-ről 24-re nőtt. A kolostorban tartózkodtak Flandria bírái is, akik 16 házzal rendelkeztek.

Ieperben a templomos rendnek piacjoga és vámjoga is volt. Ieper 1131-től kezdve piacjoggal rendelkezett. Később ezt a jogot visszavonták, de a templomos rend ebbe soha nem nyugodott bele. Ettől kezdve állandóan pereskedtek Ieper polgáraival. Az egyik templomos szerzetes azt terjesztette, hogy a mennyből leszállt hozzá egy szellem és azt sugallta, hogy Ieper városát a mennybemenetel napján vízözön árasztja el és elpusztul. A hiszékeny középkori emberek rettegve várták minden alkalommal a mennybemenetel napját. Később rájöttek, hogy a templomos rend becsapta és kihasználta őket.¹

William de St. Omer, Flandria grófja és fiai a fennmaradt adományozó okiratok szerint számos flandriai templomból származó jövedelmet ruháztak át a templomosokra.² A mondák alapján is Nyugat-Flandriában, a tengerparton a templomos rend birtokokkal és dézsmával (tizeddel) rendelkezett. Itt azt beszélnek, hogy a templomosok egy éjszakán eltűntek.³ A templomos rendi lovagok elfogatásáról, a rend felszámolásáról szörnyű, véres históriák maradtak fenn. Lieven Wemaere lovag terjesztette el a történetet, amely aztán szájról-szájra szállt. Állítólag ő volt az egyetlen, akinek sikerült megmenekülnie, és soha nem tudták elfogni. „A történetét nem kell komolyan venni, mivel a lovag nagyon eltúlozta a történeteket.”⁴

Vallónia Hainaut Tartományában fekszik **Loverval**. A rabló templomos lovagokról szóló itteni monda szüzséje azonos a magyar változatokéval. Lovervalban, a „delle Priesse” nevű erdőben található régi alapfalak omladékait a nép tévesen hajdani templomos kolostornak tulajdonítja. Az itt élő templomosok naponta kijártak asszonyt rabolni. Egy napon a gonosz lovagok megszóktettek egy hercegnőt és magukkal vitték a kolostorukba. Ez azonban az utolsó bűntényük volt. A fiatal lány apja egy lovagokból álló csapat élén megtámadta és elfoglalta egy éjszakán a templomosok lakhelyét és felgyújtotta azt. A bűnösöket lemészárolták és a fiatal hercegnőt diadallal hazavezették.⁵

Az *Ardenneknben*, a közvetlenül a délkeleti határ mellett fekvő **Preußischenben**, Tommen és Udeler között egy úgynevezett Tempelslost romjai még ma is világosan láthatóak; **Aldringen** mellett északra pedig egy templomos kastély fekszik.⁶

¹ De Tempeliers te Ieper (Belgium), Dokumentumok\adel\Andre\Tempeliers.htm, Lap 1-3/5. E-mailen bocsájtotta rendelkezésemre Andre Polgar (Geleen, Hollandia), fordította Jan és Agnes Wiardi (Venlo, Hollandia)

² Laidler, 2001: 260.

³ Staudt-Peuckert, 1968: 164., 311. sz. szöveg: Die Tempeler

⁴ De Tempeliers te Ieper (Belgium), Dokumentumok\adel\Andre\Tempeliers.htm, Lap 1-3/5. E-mailen bocsájtotta rendelkezésemre Andre Polgar (Geleen, Hollandia), fordította Jan és Agnes Wiardi (Venlo, Hollandia)

⁵ Staudt-Peuckert, 1968: 164., 312. sz. szöveg: Die räuberischen Tempelritter

⁶ Gredt, 1963: 533., 1102: Tempelherrenschlösser (Bormann, a. a. O., 104, 105 und 111.)

LUXEMBURG

Luxemburg területén a források szerint nem volt a templomosoknak birtoka, mégis több mint ötven településen hagyományozódnak a róluk szóló mondák. Zaunert szerint a templomos-mondák elterjedtek az egész Eifel-hegységben és az Ardenneknben is, tehát Luxemburg egész területén. Matthias Zender véleménye szerint pedig a Nyugat-Eifelben majdnem minden településről azt tartják, hogy ott templomosok laktak.¹ A leggyakoribb mondák római és középkori romokhoz kötődnek. Ez a motívum domináns a Rajna-vidéken, Lotaringiában és Luxemburgban is. A Rajna-vidéki változatokhoz hasonlóan az itteni templomos-mondák is szoros rokonságban vannak a rablólovag-mondákkal, tehát a templomos és a rablólovag kifejezés alatt ugyanazt értik az adatközlők.² Ausztriától a Benelux államokig domináns motívum, hogy a templomosokat egy éjszakán mind egy szálíg elpusztították és házaikat lerombolták.

Nikolaus Gredt 1885-ben adta ki a Luxemburg mondakincséről szóló kötetét, amelynek második kiadása 1963-ban jelent meg. A második fejezet teljes egészében templomos-mondákat tartalmaz: „Templer, Raubritter, Fehde und Streit” (Templomosok, rablólovagok, viszály és háború) címmel. Ebben a szerző Michael Bormanntól is idéz mondaszövegeket, aki fél évszázaddal korábban, 1842-ben jelentette meg az Ardennek településeinek történetéről szóló kötetét.³ Gredt jó néhány helyet felsorol, ahol a hagyomány szerint templomos lovagok laktak, emellett teljes mondaszövegeket, fabulátokat is közöl. Ezeknek döntő többsége rablólovag-monda.

Gredt is megfigyelte, hogy a templomos-mondák római települések romjaihoz kötődnek, és ehhez a mondakörhöz számos hiedelemem is tapad: „A hagyomány szerint azokon a helyeken, ahol római kori települések romjai találhatóak (templomos kastélyok), ott kincs van elrejtve. Ugyanezekben a helyeken ősidők óta ott lévő harangokat ástak ki a földből, nem ritkán éjjeli órákon villanás jelzi a mélyben lévő pénzt, vagy hátborzongató kísértetek járnak. Ezeket a helyeket mindenfelé kereszttek jelzik.”⁴ Az említett helyek közül némelyiken edények (agygakorsók) kerültek a felszínre, tűzáldozatból származó hamu nyomaival. Éppen ebből kiindulva következtetnek sokan arra, hogy a Jeruzsálemből elűzött templomos lovagokról van szó, akik állítólag joggatlanul akarták maguknak megszerezni az egyházi adó beszedésének kizárólagos jogát.⁵

Luxemburg északi részén, *Öslingben Asselborn* volt a rend birtokában, házuk is volt itt. Ennek helyén „...egy arany bölcső van. ... ha valaki a földre fekszik, hallhatja a bölcső hangját a mélyből.” Ismerik még a Rajna-vidéken tipikus motívumot is, mely szerint a templomosok a lovaikat fordítva patkolták meg.⁶

Fischbach közelében (Heinerscheid járás) egy erdős ligetben templomos kolostor romjai találhatóak. Fischbachban is él a fenti elem: „Fischbach mellett éltek a templomos lovagok. Ha kilovagoltak, mindig fordítva patkolták fel a lovaikat, ezért ha kint voltak, mindenki azt gondolta, hogy otthon vannak. Egy fejedelem később elkergette őket.”⁷ Az itteni lovagok egy különleges növényt is hagytak az utókorra: „A fischbachi várkastély

¹ Matthias Zender szerint az egyetlen templomosok által lakott település, a Nyugat-Eifelben Roth volt, Vianden mellett. (Zender, 1966: 39-40.) Vianden határtelepülés Luxemburgban a német határon.; Zaunert, 1924: 269-270.; Zender, 1935: 11.

² Zender, 1935: 11.; Zender, 1966: 39-40.

³ Gredt, 1963: 532-541.

⁴ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser (Bohrmann, Beitrag zur Geschichte der Ardennen, II. 85.)

⁵ Gredt, 1963: 533., 1103: Templer zu Eisenbach (Lehrer Quiring zu Untereisenbach)

⁶ Zender, 1966: 44., 76. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Asselborn

⁷ Gredt, 1963: 533., 1102: Tempelherrenschlösser (Bormann, a. a. O., II. 98); Zender, 1966: 42., 62. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Fischbach

helyén régen egy kolostor állt. Még ma is van ott egy fehér orgonabokor, amelyet egyetlen katalógus alapján sem lehet beazonosítani, és egyetlen ember sem tudja a valódi nevét.”¹

Tíz perc járásra **Lullingentől** (Bögen járás), a lölgi cserjésben (Lölgger Hecken) templomos kolostor romjai találhatók.²

Spittelhof mellett – körülbelül 700 méterre **Flaxweilertől** (Gutland) – van egy Tonn (Tomm) nevű hely, amely a régészek szerint egy tumulus (őskori sírdomb) maradványa. Ez egy kúp alakú földhányás, melynek átmérője tizenöt, magassága hat és hét méter között van. Felszínét tölgy és bükkfák nőttek be. Egy alkalmi ásatás során egy barlang bejáratára bukkantak itt, amelyet aztán be is temettek. Valamikor ebben a barlangban templomos lovagok lakhattak, akik a rablótámadásaikkal az egész környéket rettegésben tartották. Az arra lakók sohasem tudták, hogy bent vannak a tumulusban vagy éppen kilovagoltak, mivel a lovaikra fordítva verették fel a patkót. Miután a lovagoknak nyoma veszett, néhány flaxweileri ember megkockáztatta, hogy a barlangba behatoljon, de később félelmükben visszafordultak.³

A hegymoron, **Wahlhausen** (Gutland) és **Eisenbach** (Ösling) között található egy „Heidenhäuschen” (Pogányház) omladéka. Ezt csak ezen az egy néven ismerik.⁴

Boxhorn (Ösling), **Klerf** (Gutland) és **Maulusmühle** (Gutland) között fekszik egy erdős terület, ahol hajdan egy **Beiscent** nevű város feküdt. Itt szintén a pogányokkal hozzák összefüggésbe a templomosok hagyatékát: „Boxhorn és Klerf között terül el egy erdő, amely Boxhorn alatt kezdődik, és egy hatalmas patkó alakjában nyúlik el egészen Maulusmühle-ig. Ugyanennek az erdőnek egy részén, amelyet Beiscent-nek neveznek, és amely északra esik a *Wolz* és Klerf között elterülő Jennertal-tól, bizonyos helyeken hatalmas, mohával benőtt kötörmelékeket pillanthatunk meg, amelyeket a környékbbeliek templomos kolostorok omladékainak tartanak. Itt hajdanán valószínűleg egy Beiscent nevű nagyváros feküdt. Akkoriban még csak pogányok éltek az országban. Az ezzel kapcsolatos okleveleket a szomszédos kastélyokban (*Urspelt*, Klerf) őrizték meg.” Később, amikor ez a város már elpusztult, a templomos lovagok egy csoportja telepedett meg itt, attól az időtől kezdve nevezik ezt a helyet „Tempelhäuser”-nek. Errefelé azt tartják a templomosokról, hogy a klerfi grófok és a nép is gyűlölte őket, nem tudni miért. Ennek ellenére hosszú ideig nem tudták a klerfi kastély urai innen elűzni őket. Ennek az volt az oka, hogy a lovagok fordítva verették fel a patkót a lovaikra, így az ellenséget – akik a patkónyomok alapján próbáltak a nyomukra bukkanni – félre tudták vezetni. Egy napon az egyik pásztor – aki a nyáját a környéken legeltette – észrevette, hogy a templomos lovagok kora reggel kilovagoltak, és a rákövetkező éjszakán sikerült őket mind egy szálig kiirtani. A hagyomány szerint több ízben is ástak itt a környékbbeliek, és egy bizonyos helyen egy erősen megépített, egész jó állapotban lévő boltívet fedeztek fel. Ugyanitt rozsdás fegyvereket és hamuval telt urnát is találtak. Ezek a „leletek” több helyen is előfordulnak, mint a templomosok hagyatékai.⁵

Luxemburg déli részén, *Gutlandban*, **Kahlerben** volt a templomosoknak egy jól megerősített kastélya. Innen gyakran rajtaütöttek a környék lakosságán és rettegésben tartották őket. Előfordult, hogy fordítva verették fel a patkót a lovaikra, így aztán amikor az emberek azt gondolták, biztosan bent vannak a kastélyban, akkor éppen a környéken portyáztak. Egyszer egy éjszakán a király parancsára rajtaütöttek a templomosokon a saját kastélyukban. Így sikerült legyőzni őket és az uralmukat

¹ Zender, 1966: 42., 63. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Fischbach

² Gredt, 1963: 533., 1102: Tempelherrenschlösser (Bormann, a. a. O., II. 99)

³ Gredt, 1963: 534-535., 1106: Tempelherren in der Tonn bei Spittelhof (J. Ernster flaxweileri tanár közlése alapján)

⁴ Gredt, 1963: 533., 1103: Tempel zu Eisenbach (Lehrer Quiring zu Untereisenbach)

⁵ Gredt, 1963: 534., 1104: Tempelherren in Beiscent

megtörni. Kastélyukat a földdel tették egyenlővé.¹ Egy heilenbachi (Németország) adat szerint Kahlerből földalatti járat vezet Beielthe (Németország), ahol szintén egy templomos ház állt. A lovagok becsalogatták az alagútba áldozataikat, akiket ott megöltek. Megbosszulták, ha valaki figyelmeztette erre a Kahlerbe érkezőket.²

Untereisenbachban a következő mondatöredék maradt fenn: „Nagyon sok eisenbachi úgy gondolja, hogy a környéken található kötörmelékek az úgynevezett »Templomosházakból« származnak, amelyekben hajdanán valószínűleg templomos lovagok laktak. Az itt élő templomosok feltehetően rablólovagok voltak. A helyi vágrófok, név szerint a von Stolzenburgok és a Falkensteinek vetettek mindörökre véget a templomosok rablótevékenységének.”³

Nasingenben (Németország) a **hosterti** templomosokkal kapcsolatban ismerik a rablólovag-mondát: „A Nasingen melletti Hostertben állítólag egy templomos vár állt. Ennek lakói loptak és raboltak, mint a csirkefogók. Volt egy alagútjuk is, ahol szállást alakítottak ki maguknak. De ezt csak úgy hallottam. Egyszer találtak egy nőt. Végül is ravaszak voltak, fordítva patkolt lovakkal közlekedtek. És akkor találtak egy asszonyt és négyen odamentek hozzá. Amikor az asszonyt meglátták, először megijedtek, hogy az elárulja őket, de aztán megfenyegették, és megígértették vele, hogy nem szabad arról beszélnie, amit látott. Közvetlenül a templomosok után megjelentek a csendőrök. Amikor odaértek, az asszony fogott egy követ és a következőt írta rá: »Kő, csak neked mondom el, hogy a templomosok otthon vannak.« Így egyetlen embernek sem árulta el a titkot, mégis letartóztatták a templomosokat.”⁴

Mint említettem, a Rajna-vidéken és Luxemburg több településén is mondák élnek arról, hogyan bukkantak a templomosok nyomára. Három esztétikailag teljesebb változatunk van erről, amelyek mind **Heringenből** származnak. Ezek egyben a Heringeni vár pusztulásának történetét is felidézik. Az első változatban a „Kő csak neked mondom el”-motívum a domináns:

„A Heringeni kastély közelében egy férfi – amely akkoriban szintén a templomos rend birtokában volt –, friss patkónyomot látott az úton, amely a várból kifelé vezetett, és ekkor azt gondolta, hogy a rablók már elhagyták a várat, így határozottan közeledett Heringen felé. Ahogy azonban a közelbe ért, egyszer csak látta, hogy éppen jönnek kifelé, és ekkor meg akarták ölni, nehogy elárulja őket. Annyira rimánkodott azonban az életéért, hogy futni hagyta, de meg kellett esküdnie, hogy a titkot senkinek nem árulja el. Amikor szabad lett, akkor viszont azt gondolta: mégiscsak elmondom, csak ki kell találnom valamit, hogy az eskümet ne szegjem meg. A következő vasárnap, amikor a misének vége lett, és az emberek kimentek a templomból, odaállt egy sírkő elé a templomkapu mellett és elkezdett hangosan kiabálni:

Ó te kő, csakis neked mondom el,
a heringeniek otthon vannak.
Ha azt gondolják róluk, bent vannak,
akkor kint vannak,
de ha azt gondolják, kint vannak,
akkor bent vannak.
Fordítva patkolt lovakkal járnak.

A monda szerint a *horni* kastély közelében – Michelauban, a Sauer bal partján – élt a templomosok saját kovácsa, aki így elárulta őket, mégpedig bosszúból, mert a

¹ Gredt, 1963: 534., 1105: Die Tempelherren von Kahler

² Zender, 1966: 44., 74. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Heilenbach

³ Gredt, 1963: 533., 1103: Tempelherren zu Eisenbach (Lehrer Quiring zu Untereisenbach)

⁴ Zender, 1966: 40-41., 56. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Nasingen

lovagok nagyon súlyosan megsértették. Észrevették a patkónyomokról, hogy a rablók kiköltöztek, könnyűszerrel bevették a várat és felgyújtották.”¹

A második változat a Heringeni vár pusztulásáról az előzőhöz képest azzal egészül ki, hogy megtudhatjuk belőle, mi okozta a templomos lovagok környékbeli népszerűtlenségét. Mivel keményen megadóztatták és sanyargatták a parasztokat, rablótámadásaikkal rettegésben tartották az idegeneket is, egy parasztfelkelés lendületével semmisítették meg a kegyetlen lovagokat, várukkal együtt:

„A heringeni kastély – amelynek ma már alig van nyoma, legfeljebb a Müllerthal környékén található kötörmelékek – valószínűleg a templomos rend tulajdonában volt. A lovagok hajdan állandó rettegésben tartották a környékbelleket portyázásaikkal. Rajtaütöttek az utazókon, kifosztották őket, a szegény parasztokat pedig keményen megadóztatták.

A szomszédos várurak ezt egy idő után megelégtették és úgy döntöttek, hogy lecsapnak a rablólovagokra és ártalmatlanná teszik őket. Minden próbálkozásuk ellenére azonban mégsem sikerült kézre keríteniük őket. Ha a lovagok belovagoltak a várba, mindig sikerült a támadást elkerülniük. A lovaikra fordítva verették fel a patkót, így ha az ellenség azt gondolta, hogy a rablólovagok bent vannak a várban, és a biztonságos várfalak mögött megtalálják őket, sohasem voltak ott, és így minden támadás alkalmával neveltségessé vált az ellenség.

Egy napon a szomszédos várurak megbíztak valakit, hogy járkáljon fel-alá Heringen körül, és figyelje a homokban lévő friss patkónyomokat. Mikor a férfi megközelítette a várat, a rablók hirtelen kitörtek onnan és meg akarták ölni a férfit, nehogy elárulja őket. A férfi ekkor esedezve kérte őket, hogy engedjék szabadon, megesküszik rá, hogy egyetlen embernek sem árulja el a titkukat. Alighogy kiszabadult a férfi, rögtön azon kezdett el gondolkodni, hogyan tudná elárulni a rablókat úgy, hogy az esküjét nem szegi meg.

A rákövetkező vasárnapon, amikor a nagymise végén az emberek kijöttek a templomból, odaállt egy sírkő elé a templomkapu mellett, és magára vonta a többiek figyelmét. Odafordult a kőhöz, és jó hangosan így szólt:

Ó te kő, csak neked mondom el,
hogy a heringeniek a várban vannak.
Ha valaki azt gondolja, bent vannak,
akkor kint vannak,
de ha azt gondolja, kint vannak,
akkor bent vannak.

Fordított patkókkal közlekednek.

Ekkor rögtön összegyűltek az emberek a szomszédos falvakból, villákkal és kaszákkal a kezükben, megrohmozták a kastélyt a templomos lovagok távollétében, teljesen kifosztották azt, a hazatérő heringeni urakat pedig elfogták. Jól megkapták a magukét az évekig tartó rablásért!”²

Harmadik változatunk szüzséje jelentősen eltér a többi luxemburgi templomosmondától. A főszereplő egy Veit nevű rablólovag, aki zord várában egyedül neveli leányát, Adelindét. A lány – apjával ellentétben – jóságos és nemes szívé. A mesei elemekkel átszőtt változat szerint Adelinde beleszeret atyja egyik áldozatába, Mersch lovagba, akit aztán meg is ment a fogságból. A végkifejlet ugyancsak mesei, a jó és rossz harcában a jó győzedelmeskedik, és még a gonosz Veit lovag is jó útra tér:

„Müllerstahlban egy magas sziklaormon büszke vár állt hajdanán, melyben egy bős lovag tanyázott, aki rettegésben tartotta az egész vidéket. Veit lovag a

¹ Zaunert, 1924: 270.

² Gredt, 1963: 536., 1107/B: Zerstörung der Burg Heringen

szomszédaival állandó harcban állt, és e viszályok során semmilyen eszköztől sem riadt vissza. A lánya, Adelinde pontosan az ellentéte volt az apjának, őt ez a kegyetlen viselkedés komoly aggodalommal töltötte el.

Egy alkalommal, amikor Veit a portyázásból hazatért, összetalálkozott egy Klaus von Mersch nevű lovaggal, aki éppen arra vadászott. Ezt a kedvező alkalmat egyszerűen nem tudta kihagyni. Foglyul ejtette a lovagot, és elhurcolta egész Heringenig.

Az ifjú lovag már hónapok óta a zord fogságban sínylődött, amikor a jólelkű Adelinde megkönyörült rajta. Egy sötét éjszakán lelopózott a várbörtönbe és kioldozta a rab láncait. Az ily módon kiszabadult lovag hálával telt szívvel osont ki a titkos folyosón keresztül a völgybe. Menet közben hirtelen egy erős kéz ragadta meg, de rögtön meglátta, hogy hű apródja áll előtte. Tőle tudta meg, hogy éppen most akarják kiszabadítani a fogságból, mellesleg az elvetemült rablólovagot is meg akarják leckéztetni gonosztettei miatt. A környékbeli urak, *Anseburg*, *Fels*, *Meisemburg* és *Folkendingen* várurai végre összefogtak és körülzárták Heringent, így a rablófészekből senki sem menekülhet, másnap reggel pedig megrohamozzák a várat és fel is akarják gyújtani.

Csakhamar elterjedt a hír, hogy Klaus megmenekült a borzalmas fogságból. Így aztán virradatkor jókedvűen fogtak hozzá a rablófészek véres felszámolásához. Nemsokára felcsaptak és elharapóztak a lángok a vár körül. Hiába küzdött a heringeni várúr, akár egy oroszlán, a túlerővel nem tudott megbirkózni. Klaus lovag meghagyta ugyan Veit életét, de csak azért, hogy leküldje a lángokban álló várbörtönbe, hogy hozza ki onnan a nemes szívű Adelindét, aki Klaus helyett rabláncra verve feküdt a börtön mélyén.

Heringen megsemmisítése óta három év telt el. Klaus és Adelinde összeházasodtak és boldogan éltek. Egyik este egy furcsa ruházatú idegen érkezett a Mersch várkastélyba: Veit volt az, aki időközben elzarándokolt a Szent Sírhoz, és teljesen új emberként tért vissza, hogy a hátralévő napjait békében, a gyermekei között töltse el.¹

A hajdani **Horni** kastélyról is azt tartják, hogy abban templomosok laktak. Szintén rablólovagok voltak, akiket saját kovácsuk árult el, ahogy azt már az első heringeni változatból is ismerjük:

„Nem messze Michelautól, A Sauer bal partján, egy hatalmas sziklaormon állt hajdan Horn büszke vára. Templomos lovagok laktak benne, akik az egész környéket sanyargatták és rettegésben tartották, és akiknek az önkényeskedéséhez mindenkinek alkalmazkodnia kellett. Az elnyomott nép panaszai eljutottak az **erpeldingeni** várúr fülébe is, aki úgy döntött, hogy rablás közben rajtaüt a gazfickókon és elpusztítja őket. A ravasz templomosok azonban cselt eszeltek ki, hogy megtévesszék az ellenséget: fordítva verették fel a patkót a lovaikra. Amikor az erpeldingeni úr a vár felé közeledett, látta, hogy a patkónyomok befelé vezetnek. Azt gondolta, a templomosok otthon vannak, és dolgavégezetlenül visszatért Erpeldingenbe.

Egyszer a templomosok csúnyán megsértették a kovácsukat, az egyetlen embert, aki a titkukat ismerte. A kovács, hogy megbosszulja őket, egy napon elment Erpeldingenbe. A szentmise végén odaállt a templom küszöbére, és amikor az emberek jöttek kifelé, így kiáltott: »Megesküdtem, hogy egyetlen léleknek sem mondom el a horniak titkát, de te puszta kő, terád rád bízhatom: Ha a templomosok patkónyomai befelé vezetnek a várba, akkor kilovagoltak, ha a patkónyomok kifelé mutatnak, akkor biztosan bent vannak a várban.«

Csakhamar az erpeldingeni várúr is megtudta a hírt. Gyorsan összetoborzott egy felfegyverzett sereget, és Horn ellen vonult. Ott rögtön látta a patkónyomokból, hogy a

¹ Gredt, 1963: 535., 1107/A: Zerstörung der Burg Heringen (J. Engling, Manuskript, 17.)

templomosok kilovagoltak, így ellenállás nélkül bejutott a várba. Nemsokára az egész csapat benyomult a nyitott kapun keresztül, és a felcsapó lángok jelezték a környékbelieknek, hogy a rablófészeknek vége van. Még ma is »Horni kastélynak« nevezik azt a sziklát, amelyen a templomosok vára állt.”¹

A **diekirchi** templomosoknak a Sauer folyó jobb partján, **Gilsdorf** mellett volt egy kolostoruk, és a két település között föld alatti összeköttetés volt. Ez a kolostor a Henschel nevű hegyen állt és a néphagyomány szerint egy 600 méter mély kút volt benne.² **Mechertól** (Klerfi járás) tíz percnyi járásra, keletre templomos kolostor romjai fekszenek.³ A Nuckon, az **Ettelbrückkel** szemben lévő hegyen is egy templomos kastély maradványai vannak, amelyet még a rómaiak építettek. Ugyanott található római kori érmék és korszok is.⁴ Hasonlóan templomos kolostor romjai fekszenek tíz percnyi járásra **Weispachtól**.⁵ Egy Hofbus nevű határrészen, **Betzdorf** közelében a néphagyomány szerint hajdanán egy templomos kolostor állt.⁶

St. Pirminben, Buderscheid mellett állt – a környéken elterjedt néphagyomány szerint – hajdan a templomos lovagok pogány temploma és kastélya, de mindkettő elpusztult egy éjszakán.⁷ Templomos kolostor romjai vannak még egy Zelenbornnak nevezett helyen, tíz percnyre délkeletre **Leitumtól** (Weiswampach járás). Ez a hely „Templomosház” („Auf dem Tempelhaus”) néven ismert.⁸ **Kohnenhof** környékén pedig kőtörmelékek láthatók azon a helyen, ahol a templomuk állt. Ezzel szemben megvannak még az egykori istállóik nyomai is.⁹

Becherbergben azon a dűlön, amely a *Hosingen* felé vezető utat két részre osztja, még ma is láthatók a templomosok házának maradványai.¹⁰ A **Hüpperdingeni** Kasselbergen is templomosok éltek. Róluk is fennmaradt egy mondatöredék, amely a rablólovag-mondák speciális motívumait tartalmazza: „Vasárnap reggel egy *Vianden* felé tartó parasztember templomos lovagokkal találkozott, akik »Kasselbergben« (egy hegy, amely a hüpperdingeni közbirtokossági erdőben van, háromnegyed órányira Heinerscheidtől, és határos Ur-ral is) feltartóztatták. A templomosok, hogy ne tudják könnyen elkapni őket, a lovaikra fordítva verették fel a patkót. A paraszt ezt meglátta, ezért a lovagok megeskették arra, hogy nem árulja el őket. Ennek ellenére a paraszt délben odaállt a viandeni templom elé, amikor az emberek éppen kifelé jöttek a miséről, ráütött a botjával egy köre, és hangosan így kiáltott: »Kő, csak neked mondom el, hogy a templomosok otthon vannak!«”¹¹

Beringenben a hagyomány szerint kastélya volt a templomosoknak. Ezt bizonyítják az itt talált régi pénzek, egyéb tárgyakat, sőt a boltívek is, amelyeket az itteni alkalmi ásatások során találtak. „Az itteni templomosok nem a hivatásuknak megfelelően éltek, sőt nagyon sok jogtalanságot követtek el a környékbeli emberek ellen. Sajnos az itt lakók semmit sem tudtak tenni ellenük, mivel egy masszív, bevehetetlen kastélyban laktak, és amikor rablásra indultak, a lovaikra a patkókat fordítva verették fel. Mikor visszafelé jöttek, megfordították a patkókat, hogy az emberek elveszítsék a nyomukat, és így nyílt terepen sem tudták elfogni őket. Történt egyszer, hogy egy ember összetalálkozott a rablókkal, és rájött a cselre. A templomosok

¹ Gredt, 1963: 537., 1108: Zerstörung des Horner Schlosses (J. Engling, Manuskript, 238.)

² Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser (L'Eveque de la Basse Mouturie, 406 und 410)

³ Gredt, 1963: 533., 1102: Tempelherrenschlösser (Bormann, a. a. O., II. 98)

⁴ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser (Mündlich)

⁵ Gredt, 1963: 533., 1102: Tempelherrenschlösser (Bormann, a. a. O., II. 99)

⁶ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser (L'Eveque de la Basse Mouturie, 406 und 410)

⁷ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser (Huberti, Chronik der Pfarrei Kaundorf/Manuskript/)

⁸ Gredt, 1963: 533., 1102: Tempelherrenschlösser (Bormann, a. a. O., 104, 105 und 111.)

⁹ Gredt, 1963: 533., 1103: Templer zu Eisenbach (Lehrer Quiring zu Untereisenbach)

¹⁰ Gredt, 1963: 533., 1103: Templer zu Eisenbach (Lehrer Quiring zu Untereisenbach) Beischent pusztult falu Maulusmühle és Urspelt között.

¹¹ Gredt, 1963: 537., 1109: Tempelherren im Kasselberg

főnöke rögtön elfogatta az embert és iszonyatosan megfenyegette, hogy soha, senkinek nem árulhatja el, amit látott. Szegény fickó meg is ígérte, és így szabadon engedték. Viszont amikor eljött a vasárnap és az emberek mentek a templomba, odaállt egy fa elé és jó hangosan elmesélte neki, hogy milyen csel találtak ki a templomosok, hogy az emberek elveszítsék a nyomukat. Ezáltal ismertté vált a csel, így aztán csakhamar elfogták és legyilkolták az egész bandát.”¹

A **Greisch** melletti Griéfchen várához egy tipikus német templomos-monda kötődik, számos jellemző motívummal:

„Griéfchenben, a Leesbech domb tetején, *Simmern* és Greisch között állt hajdan egy kastély, amelynek tulajdonosai viszályban álltak a von Useldingen családdal. A griéfchenieknek mindenféle fondorlatot be kellett vetniük, hogy a von Useldingeneket félre tudják vezetni. A lovaikra például fordítva verették fel a patkót. Ha valaki azt gondolta, hogy kilovagoltak, valójában otthon voltak. Készítettek maguknak egy sípot is, amely egészen különleges hangot adott ki, ezzel jeleztek egymás közt. A von Useldingenek később felfedezték a csel, és utánózták a síp hangját. Egy alkalommal, amikor a griéfcheniek kilovagoltak, valaki belefújt a sípba. A vár őre azt gondolta, hogy az övéik jöttek meg, és kinyitotta a főkaput. Az Useldingenek pedig gyorsan benyomultak a kastélyba és felgyújtották azt. A griéfcheni kastély egyik szolgálja a lovával együtt lezuhant a patakba és kitörte a nyakát.

Azóta a szolga minden éjjel megjelenik. Fejetlenül ül a lován, melyre az aranypatkók fordítva vannak felferve. Mindig azon az úton közlekedik, amely a hegyre felfelé vezet, egészen addig a helyig, ahol a kastély állt. Más adatok szerint a tüzeset alkalmával a vár ura megszökött egy alagúton keresztül. A kincseit is magával vitte, és azóta senki sem látta. A lova, amely aranypatkót viselt, átvágtatott a lángok között, és a közeli hegyekben eltűnt. Azóta minden éjjelkor egy fekete ló megy a Leesbechen keresztül, a *Simmern* felé vezető úton. Azt beszélik, hogy éjjelente az elrejtett kincsért jön vissza, de a leégett kastély helyén sohasem találja.”²

Ugyanerről a várról „Raul és a lova” címmel egy **trevirisi** patikus is lejegyzett egy mondavariánst. A főszereplők itt már kimondottan rablólovagok (az előzőekhez hasonlóan Gredt templomos-mondának tartja ezt is), a két változat motívumai azonban nagyon hasonlóak egymáshoz. Mivel a következő monda (1835.) korábbi gyűjtésű, az előző (1885.) valószínűleg már egy aktualizált változat.

„Az Eisch folyó partján, Greisch közelében hajdan egy meredek sziklaormon állt a templomosok Gräffingen nevű vára. A szikla lábánál egy patak folyt, de olyan közel, hogy ebben a szorosban a szűk hely miatt semmilyen járművel nem lehetett közlekedni.

Ebben a várban hajdan négy testvér tanyázott, a templomosok, vagyis a rablólovagok legrosszabb fajtájából. A monda csak egyikőjük nevét őrizte meg, akit Raulnak hívtak. Ez a lovag egy portyázáson elvesztette az egyik szemét, emiatt aztán nem mehetett ki a várból, állandóan ott kellett őrködni. Ennek ellenére néha kilovagolt felderítő utakra, mert ő nemcsak okosabb és ügyesebb volt a testvéreinél, hanem élesebben is látott az egy szemével, mint a többiek a kettővel. Hasonlóképpen a lova is túltett a többiekén gyorsaságban és ügyességben. Észrevette az ellenséget és a veszélyt, csendben várt vagy kitért előle, attól függően, mikor melyik volt célszerűbb. A veszélyes ösvényeken is fel tudta vinni lovasát, még a sziklák peremén is oda-vissza közlekedett, anélkül, hogy lecsúszott volna, és könnyedén átugrott az árkok és folyók felett. Még most is meg tudják mutatni a meredek ösvényt a sziklák között, ahol Raul a holdvilágnál le-föl lovagolt. A greischi szikla ugyanis a legmeredekebb az összes közül a folyókanyarban, és helyenként olyan szűk, hogy ember nem is nagyon fér át a réseken.

¹ Gredt, 1963: 538., 1110: Das Templerschloss bei Beringen {Mersch}

² Gredt, 1963: 540-541., 1112: Die Burg im Griéfchen bei Greisch

Raul testvérei egyszer egy gazdag major mellett lovagoltak el (azóta már összedőlt, de a helyét Hölz-nek nevezik, és különböző értékes régiségeket ástak ki itt) és ott négy fiatal lovat kértek. A házigazda azt felelte, hogy csak éjszaka jöhetnek a lovakért, mivel a major tulajdonosai előtt csak úgy tudja igazolni a lovak eltűnését, hogy azt mondja, elrabolták őket. A templomosok vissza is tértek a majorba, de csak néhány nap múlva, késő éjszaka. Kopogtattak, és be is engedték őket. Mögöttük azonban becsukódott a nagykapu, és a csikók helyett jó néhány felfegyverzett legény és parasztember jött elő az istállóból. Rávetették magukat a rablókra, agyonverték a szolgálkat, megkötözték a három templomos lovat és egy hosszú kötéllel hozzákötötték őket a saját lovaik farkához. Ezután összegyűlt egy nagy csapat felfegyverzett paraszt, előreküldték a lovakat és egészen a rablóvárig hajtották őket. Mire odaértek, a három templomos már halott volt. Raul a toronyból figyelte az eseményeket, és fáklyával világította meg az úton közeledő ellenséget. A fegyvereken kívül létrát is hoztak magukkal, és megpróbálták a körfalon keresztül bemászni a várba, de Raul megfékezte őket.

Ezután a parasztok még egy próbát tettek a vár bevételére. Nagy tüzet raktak a főkapu előtt, és mivel a kapu szárnyai fából voltak, csakhamar leégett. Néhány paraszt beterelte a három lovat a templomosok holttesteivel a várba, azonban nem maradhattak ott sokáig, mert törmelékek, kövek és gerendák kezdtek el a fejük körül hullani. A várúr meglátta a bátyjai holttestét, ebből már előre látta előre a saját végzetét is. Kintről kiabálás hallatszott: »Raul, itt vannak a bátyáid!« Ekkor felpattant a lovára és a várfal tetején körbelovagolt.

Ezalatt az ostromlók újra behatoltak a várba és a pajtát és istállót fáklyákkal meggyújtották. Néhány perc múlva felcsaptak a lángok, és az egész épület tüzet fogott. Nemsokára leomlott a vár egyik oldala. Lángokban állt az egész udvar is, és ijesztő látványt nyújtott, amikor Raul a lovával együtt a tűz közepébe zuhant. Hamarosan elégett az egész teste. Sorsa azonban senkiben nem ébresztett sajnálatot. A kívül állók megdöbbenve látták, hogy tüzes meteorként száll felfelé, a mezők fölött dupla sebességgel száguld, egyszer csak hirtelen belezuhan a folyóba, kialszik és eltűnik.

Azóta Raul lova a gazdáját keresve bolyong éjszakánként az Eisch folyó partján, egy koromfekte paripa, aki süvítő hangot hallat, a kantárja és a nyerge pedig világít a sötétben. A templomos várból alig maradt valami, omladécai egészen a völgyig szóródtak szét. A rablólovakok elrejtett kincseit pedig a föld alatt őrzik. Csak az az ember láthatja meg, akinek van mersze Raul lovának nyergébe felpattanni. Sok utazó bizonyíthatja, akik a kísértetek órájában az Eisch partján járkáltak, hogy valóban látták a lovat.²¹

Egy **rollingeni** tanár a tizenkilencedik században jegyzett le egy mondát „Az **ehneni** templomos lovak és kincseik” címmel. Bevezetőjében megjegyzi, hogy a néphit szerint a régi várak és kastélyok többségét a templomos lovak építették és ők voltak az első lakói is. Ez vonatkozik az egykori ehneni várra is, bár a valóságban sohasem éltek ott templomosok. Erről a várról a nép a következőt meséli:

„Az ehneni templomos lovak rablásból nagy vagyont gyűjtöttek össze, amelyet fősvénységük által csak tovább gyarapítottak. Más bűnöket is elkövettek, amelyekkel az Isten büntetését is kiérdemelték. Végül egy nagy uralkodó úgy döntött, hogy megostromolja a várukat, hogy a gonosztevéket megbüntesse. Ki akarta éheztetni a kastélyukban lévő templomosokat, de azok olyan ravaszak voltak, hogy meg tudták tévesztetni az ellenséget. Lovaikra a patkókat ugyanis fordítva verették fel. Az ellenség, látva a patkónyomokat, azt gondolta, hogy a templomosok kilovagoltak, és könnyedén bevehetik az épületet. A kastély megtámadásakor azonban kiderült, hogy a védői

¹ Gredt, 1963: 538-540., 1111: Raul und sein Pferd (Apotheker Brimmeyr, Trevisir, 1835, Nr. 12)

felfegyverkezve bent vannak és a kastélyt nagyon is jól őrzik. Így aztán a templomosok nyugodtan elmehettek akármilyen messzire zsákmányszerző utakra. Ily módon elég gyakran sikerült nekik az élelmiszereket és fegyvereket pótolni.

Egyszer aztán a templomos vár ostromlói rájöttek a cselre, és az első adandó alkalommal elfoglalták a védelem nélküli várat. Felgyújtották és porig rombolták azt. A templomosok kincseinek egy részét azonban nem találta meg a mohó ellenség, így azóta is előfordul, hogy néha egy-egy szegény völgylakó a romok alatt arany karosszéket, aranymarkolatú kardot és hasonlókat talál. Minden évben egyszer, éjfélkor újra felépül a vár omladékaiból, és régi fényében tündököl a sziklaormon. A lovagok is életre kelnek és kezeikben zászlókkal és kardokkal lóra pattannak, fönt a levegőben fényes körmenetet tartanak, közben a siratóénekük hallatszik, egészen addig, amíg végül nagy robajjal és lármával újra eltűnnek.”¹

A lovagok fordítva patkoltatása, mint jellemző motívum, ebben a változatban is megjelenik. A luxemburgi mondákat összességében vizsgálva azonban némi eltérést mutat ez a leírás. A kísértetként életre kelt lovagok ugyanis inkább Észak-Rajna-Vesztfáliában, a bajor-osztrák határon, Burgenlandban, illetve azokon a magyar területeken jellemzőek, ahol hajdan német vagy szláv telepések jelentek meg.

FRANCIAORSZÁG

Mivel a rendet Franciaországban alapították, kezdetben itt kapták a legtöbb adományt. Az ezerkétszázad évek közepére a templomos rend birtokai behálózták egész Európát. A Francia Királyság önálló Tartományt képezett. Sok birtokuk volt Bretagne-ban, Lauguedoc-ban, Auvergne-ben, Provence-ban és Lotaringiában, de központjuk a párizsi rendház volt.² (7. kép)

A rend megszüntetése után a különböző országokban más-más módon viszonyultak a templomosokhoz. A templomos rend eltörlését leghatékonyabban és legteljesebben Franciaországban vitték véghez, ám még ott is sikerült egyes lovagoknak elkerülnie az elfogatást. Még Franciaországban sem sikerült a rend minden tagját letartóztatni. Némelyek megszöktek a börtönből, aztán erdei zsványok, útonállók, gyilkosok lettek. Helyi mondák szerint a hegyek között húzták meg magukat. Már a rend megalakulásakor voltak a tagok között hitetlenek, gonosztevők és gyilkosok is. Beszüntetésük után a szerzetesek egyes vidékeken bandákba verődve, rablásból, fosztogatásból éltek.³ A *Francia-középhegységben*, **Lyon környékén** például sokan rejtőzködtek, és e bujkáló templomosok jelenléte egy időben komoly veszélyt jelentett az utazókra. Ennek lehetnek a maradványai a német nyelvterületen népszerű rablólovagmondák is.

A Francia-középhegység területén, *Auvergne-ben*, Besse-től nem messze, Cheix-ből (Puy-de-Dome) kijövet található a híres **Jónás-barlangok**, melyek 30-40 méter magasságban, lépcsőzetesen emelkednek egymás fölé. Még ma is több, mint hatvan barlangot lehet látni. Meghatározhatatlan korú, emberkéz vájta barlangok ezek. Kőbe vésett, védőkorlattal ellátott ösvények, furcsa, épen maradt csigalépcsők vezetnek a barlangok belsejébe, és a belső teret válaszfalak és folyosók tagolják. Egyesek szerint ez a templomosoké volt, akik átépítették és rendjük feloszlatása után itt kerestek menedéket.⁴

¹ Gredt, 1963: 541., 1113: Die Tempelherren zu Ehnen und ihre Schätze (Lehrer Linden zu Rollingen)

² Zombori, 1988: 84.; Charpentier, 1992: 40-41., 102.; Pesty, 1861: 7.; Cohn, 1994: 95. Rendházuk volt például Rodezban, Beauvais-ben és Sommereux-ban.

³ Hancock, é.n: 164.; Charpentier, 1992: 39., 193.; Kulcsár, 1984: 263.

⁴ Charpentier, 1992: 194.

A templomosok várai Franciaországban, a tizenötödik században mind romokban heverték. A romlás szisztematikus és szándékos volt a per után, de oka lehetett az is, hogy sokan titkos kincstárat kerestek. A helybeliek Franciaországban is földalatti járatokról regélnek, amik valamivel összekötik a várat. Náluk általánosan elterjedt ez a hit. Azokban a nagy városokban, ahol a városfalakon belül volt egy keresztváros, mindig volt egy másik is a falakon kívül, nemritkán a védőfallal szemben. Ez általában valóban föld alatti összeköttetésben állt a belső épülettel.¹

Észak-Franciaországban, Rennes-le-Chateau településtől néhány mérföldnyire, délkeleti irányban van egy hegycsúcs, a **Bézu**. Ennek tetején egy középkori erődítmény romjai láthatók, amely egykor a templomos lovagrend rendháza volt. Innen keleti irányban szintén található egy hegycsúcs, rajta a Blanchefortok ősi családi kastélya áll. Ez egykor Bertrand de Blanchefort, a templomos rend egyik nagymesterének otthona volt. 1891-ben a rennes-le-chateau-i abbé a templom restaurálása közben négy régi pergament fedezett fel. Ezek latin szövegűek voltak, de rejtjeles, kódolt írással készültek. Talált egy kriptát is, különös faragású kőlappal. A helybeliek egy idő múlva arra lettek figyelmesek, hogy az abbé elkezdett rendkívüli mértékben költekezni. Ez az eset volt az alapja az itt elterjedt kincsmondáknak.²

Lotaringiában ördögszövetségesként ismerik a templomosokat. Ezek a mondák bizonyára a rend vádpontjaiból erednek. A következő mondaváltozatot egy **siercki** adatközlő hallotta **Merkelbachban**, és a **meinsbergi** kastélyban hajdanán tanyázó templomos lovagról szól (szüzséje emlékeztet az ausztriai, haichenbachi változathoz):

„A templomos, mint az ördögszövetség tagja. A tizenötödik század elején Arnold templomos lovag engedélyt kapott Károly hercegtől arra, hogy Meinsbergben egy új kastélyt építsen a régi helyén. Rögtön el is kezdték a munkálatokat, mégpedig Arnold lovag személyes irányításával. Egy napon, amikor esedékessé vált a munkálatok megfizetése, nem volt elég aprópénze, ezért egy nagyobb összeget tett fel szerencsejátékon, amit el is veszített. A munkások megtagadták a munka folytatását.

Arnoldnak nem volt pénze, és fogalma sem volt arról, mit tegyen, így aztán az ördöghöz fordult segítségért. Éjfélkor egy apró fekete emberke bújt elő a földből és így szólt: »Arnold lovag, szólítottál, mit kívánsz tőlem?« Arnold rögtön rávágta, anélkül, hogy belegondolt volna: »Még negyven évig szeretnék élni, úgy, hogy mindig tele legyen a zsebem pénzzel. Utána azt tehetsz velem, amit akarsz.« »Kívánságod számomra parancs!« – mondta az emberke és eltűnt a föld alatt.

Attól a pillanattól kezdve a munkálatok folytatódtak, gyorsan haladtak előre, és a munkások természetfölötti erőt éreztek magukban. Amikor a kastély elkészült, éjjel-nappal tivornyáztak. A kastély káplánjának figyelmeztetése ellenére alig valaki jelent meg a templomban. A róluk szóló rossz híreszteléseket azonban a templomos nagymester cáfolta, amikor kijelentette, hogy azok csak hazugságok és rágalmak lehetnek.

Letelt a negyven év. Arnold már elfelejtette az ördöggel kötött szerződését. Mulatozott a cimboráival, az éjszakáit evéssel és ivással töltötte. Amikor éjfél ütött az óra, a poharak összecsendültek, és a vendégek még maradtak az újabb élvezeteket tartogató hajnalig. Egyszer csak kopogtak az ajtón. Egy jól öltözött, ismeretlen vendég lépett be. A szolgák bebocsátották. A díszterembe lépve erős kényszag áradt belőle. Mialatt a részeg vendégek egymás közt tréfálkoztak, az új vendég gúnyos kacajjal várakozott. Odalépett Arnoldhoz és így szólt: »Uraim, ha önök egy birkát vásárolnak, nem veszik meg a bundáját is?« A vendégek meglepődtek ezen a kérdésen, ránéztek és azt mondták: »Dehogynem!« Az idegen Arnoldhoz fordult és így szólott: »Tehát,

¹ Charpentier, 1992: 9., 109.

² Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 8-9., 11-12.

nemcsak a lelked az enyém, hanem a bőröd is.« Ezután levetette szép ruháját, átkarolta Arnoldot és nagy zajjal átrepült vele a termen.

A terem már régóta romokban hever. Sem vakolat, sem cement nincs már rajta, éjjelente pedig fénycsóva jelenik meg a fal egyik oldalán és egy jajveszékelt hangot lehet hallani: »Könyörüljete rajtam!« Manapság a meinsbergi kastélyt Marlborough-nak hívják, mivel egy marlborough-i földesúr élt benne, aki XIV. Lajos idejében költözött oda.”¹

A francia forradalom idején élénkültek fel újra a templomosokról szóló „legendák”, amelyek egyértelműen pozitív színben tüntették fel őket. De a francia forradalom óta sem kopott meg a templomosokat övező dicsfény. Franciaországban ez az örökség különösen mélyen gyökerezik, sőt valóságos iparaggá vált. A könyvesboltok tele vannak templomosokról szóló könyvekkel.²

SPANYOLORSZÁG ÉS PORTUGÁLIA

A templomosoknak némelyek szerint külön tartománya volt Portugália, Aragónia, Mallorca és Kasztília. Mások szerint Kasztília és Portugália hajdan közös provincia volt. A spanyol és portugál birtokokat és adományokat több szerző említi. A templomos rend egykori épületeinek többsége (templomok, kápolnák, várak) az Ibériai-félszigeten a mai napig fennmaradt. Francia és spanyol földön emelték a leghatalmasabb várakat és erődítményeket, így e két országban nagyon színes mondakör fűződik hozzájuk. Spanyolországban a kincskeresés, az alagutak, a kicsapongó életmód és az asszonyokkal, lányokkal szórakozás motívumai a dominánsak.³

Ó-Kasztília Soria Tartományában több templomos kolostor is található, többek között **Soria** városán kívül, a Duero fölött magasodik a rend San-Juan kolostorának romja és tizenkettedik században épített temploma.⁴ Hajdan szinte az egész tartomány a templomos rend tulajdonát képezte, **Campisábalosban** és **Albendiegóban** házaik álltak, és a hagyomány szerint dolgoztak **Arroyo de las Fraguas** aranybányáiban is.⁵

San Bartolomé környékén a környékbeliek szerint a templomosok alagútjai ma is megvannak, amelyeket menekülőútnak használtak. A környéken azt tartják, hogy a templomosok kincseiket itt rejtették el. A helyi kápolna mellett a század elején a szomszédos településekről többen is ástak itt kincset keresve, de sikertelenül. Ezen a környéken rómaiak is laktak. Kietlen, hegyes vidék, sok barlanglakással. (*10. kép*)

Castillejo de Robledoban szintén föld alatti összeköttetés volt a templom és a vár között, amelyről azt tartják, hogy kincsek tároló helye volt. Próbaásatásokat is végeztek itt és megállapították, hogy valóban volt alagút és a templomosok építették. Castillejo az oklevelek szerint is a templomosok birtokában volt. A Frey Diego nevet egy kőbe vésett felirat őrzi, és a Frey címet csak a templomosok kaphatták meg. Itt a templomban őriznek egy relikviát is, egy szilánkot Krisztus keresztyéből, melyet a templomosok hagyatékának tartanak.

A helyi mondák mind őrzik a lovagrend rossz hírnevét és ma is elevenen élnek a köztudatban. Egy jellemző mondatípus szüzséje: A **robledói** kastélyban hajdan egy templomos nyereségvágyból megölte testvérét, Christobalt. Nem sokkal a gyilkosság

¹ Petzoldt, 1977: 116-117., 429. sz. szöveg: Der Tempelherr als Teufelsbündner. 296. oldal-jegyzet: ZA 159116 d., Adatközlő:

Michel Grégoire, nyugdíjas, szül. 1853., rkat, A tejsarnokban hallotta, Merkelbachban, Lakhelye: Sierck/Lotaringia, 1937. telén

² Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 64-65.

³ Charpentier, 1992: 40-41., 102.; Pesty, 1861: 7., 71.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 157.; Cohn, 1994: 95.; Puskely, 1998: 1280.; Kirchner, 2000: 13.; Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.

⁴ Doromby, 1982: 213.

⁵ Kirchner, 2000: 20.

után megbánta tettét és meg akart gyónni a püspöknél. Felült a lovára, hogy **Valdanzóba**, a plébániára menjen. De egy fekete felhő üldözőbe vette, és félúton lesújtott az égből egy villám. A lovag teste teljesen elszenesedett, meghalt, mielőtt bűnéért bocsánatot nyert volna.¹

Mivel Spanyolországban és Portugáliában a templomosok sok birtokkal rendelkeztek, hitelezési rendszert alakítottak ki. Egyik kasztíliai erődítmény, **Caracena** például hatalmas területet tartott ellenőrzés alatt. A templomosok feladata főleg a zarándokok védelme volt, de kórházat is tartottak fenn itt. A rendnek tehát társadalmi küldetése volt: élelmet kellett biztosítani az embereknek és védelmezni őket, fejleszteni kereskedelmüket és kapcsolataikat. Ennek ellenére a mondák negatív színben tüntetik fel a lovagokat. Caracena környékén úgy vélik, hogy azoknak a lovagoknak a szellemei (lovagok vérvő keresztel) kísértenek ott, akiket élve befalaztak társaik.² (12. kép)

Aragóniában, Monzónban a mondák szerint az újoncok rendbe való felvételekor feltétel volt Krisztus megtagadása is. Aki vonakodott, föld alatti tömlöcbe vetették és örökre eltűnt. Az alagút épp egy szakadék peremén ért véget. Spanyolországban általában úgy vélekednek, hogy a templomosok kicsapongó életet éltek. Éjszakai dárídóik is alapot adhattak a vádpontokhoz. Állítólag a birtokaikon élő asszonyokkal, a vidék széplányaival és az arabok lányaival is szórakoztak. Legendás ivászataikról voltak még híresek. „Vedel, mint a templomos.” – a spanyolok ma is használják ezt a középkori szólást.³ (13. kép)

A templomosok üldözéséről szintén mesélnek Spanyolországban. Állítólag 1308-tól királyi csapatok táboroztak a templomosok váraiban, elkobozták vagyonaikat és felgyújtották templomaikat. Ezekkel együtt elégették a rend legfontosabb iratait is. Így még titokzatosabbá vált a rend.⁴ Még 1308-ban elesett Miravet erődje, majd egy év múlva Monzón is, végül a templomos rendet feloszlatták Spanyolországban. A pápa 1312-es vienne-i bullája alapján a templomos javak a johannitákra szálltak, kivéve azokat, melyek Kasztíliában, Aragóniában, Portugáliában és Mallorcában léteztek, ezeket a pápa magának tartotta fenn.⁵

Fennmaradt egy olyan dokumentum, amely azt bizonyítja, hogy a templomosok felkészültek a veszélyre, és már korábban eladták javaikat. A katalán García Fernandez 1307-ben a mallorcai templomos komturnak írt egy levelet, amelyben tudatja vele, hogy az ő nagymestere minden értékét eladta, mert a Templom hamarosan összeomlik. A soriai San Juan de Otero templomosai is nevetséges áron adták el vagyonaikat az El Burgo de Osma püspökségnek.⁶

Amikor a templomosokat elkezdték Európa-szerte letartóztatni, egy részük *Portugáliába* menekült, **Tomarba**, ahol egyik főhadiszállásuk volt. Így ők a király védelmét élvezve csaknem teljesen elkerülték az üldöztetést. Sikerült a rendnek tovább élnie különféle álcák mögé rejtőzve. Portugáliában a bíróság nem is találta bűnösnek őket. A rend tagjai tisztára mosták magukat a vádak alól, majd nevüket megváltoztatták: Krisztus Lovagjainak Rendjére. Később a király nekik adományozta az összes portugáliai templomos-birtokot. A tizenhatodik századig működtek tovább zavartalanul, és a tengeri hajózásnak szentelték magukat. Állítólag Vasco de Gama is ennek a rendnek a tagja volt, és templomos zászló alatt hajózva fedezte fel Indiát. Sőt, a vörös kereszt ott lobogott Kolombusz Kristóf három vitorlásán is, hiszen Kolombusz apósa is

¹ Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.

² Charpentier, 1992: 44.; Kirchner, 2000. 32.; Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.

³ Kirchner, 2000: 27., 30.; Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.

⁴ Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.

⁵ Pesty, 1861: 67.; Hancock, é.n: 165.; Kirchner, 2000: 34.

⁶ Kirchner, 2000: 35.

a Krisztus Lovagjainak Rendje tagja volt. Kolombusz könnyen hozzáférhetett apósa tengerészeti térképeihez és naplóihoz, melyek a templomosok örökségei lehettek.¹ (14. kép)

ANGLIA, SKÓCIA ÉS ÍRORSZÁG

A templomosoknak több birtoka volt az angol és skót királyságban, a brit szigetek önálló tartományt képeztek. A rend megszüntetése ebben a térségben másként alakult, mint a többi európai országban. Nehezen sikerült felosztatni Angliában, Skóciában pedig egyáltalán nem. A skóciai templomosok csaknem teljesen elkerülték az üldöztetést, itt a rend tovább élt különféle álcák mögé rejtőzve. Így Skóciában máshonnan is befogadtak menekült templomosokat. Itt soha nem is került kihirdetésre a pápai bulla. A hagyomány szerint a rend még 400 évig működött.²

Évszázadokon keresztül az a szóbeszéd járta, hogy a titokban fennmaradt rend végül a szabadkőművesség formájában éledt újjá. Angliában is jókora késéssel oszlatták fel a rendet. Ez lehetővé tette, hogy a templomosok illegalitásba vonuljanak a brit szigetekre, és titokban fennmaradjanak. A szabadkőművesség és a Krisztus hadserege biztosították, hogy a templomos hagyományok tovább éljenek. Nagy-Britanniában pedig még ma is titokzatos rotary klubok veszik fel a „templomos” nevet.³

A hagyomány szerint a felosztatásuk után Skóciában bujkáló templomosok az ország történetében is döntő szerepet játszottak. A bannockburni csatában a skótok oldalán harcoltak, és hősiességüknek köszönheti az ország a függetlenségét. Egyes források szerint a csatában a templomosok vezetője Sir William Sinclair volt, a skót templomosok nagymestere. Állítólag hűségesküt is tettek a lovagok a skót király mellett, aki befogadta őket szorult helyzetükben. A hagyomány szerint a skót király megalapította a Skócia Királyi Rendjét, amely nagy számban fogadott be skót templomosokat, többek között magát a nagymestert, Sir William St. Clairt is.⁴

Történészek által elfogadhatatlannak tartott elméletek szerint a templomosok Jézus bebalzsamozott fejének birtokában voltak. A mondákon alapuló nézetek szerint, amikor a rend egyik magas rangú tisztségviselője – Gérard de Villiers – elmenekült a párizsi Temple-ből, magával vitte ezt a szent ereklyét, és a rend többi kincsét is. A hajók egy része a Portugál királyság felé hajózott, másik részük Skócia felé tartott. A menekülő templomosok kisebb csoportja elhajózott Írországra, ahol birtokaikról összegyűjtötték az értékeket, majd Skócia felé vették az irányt, ahol többek a Loch Awe tó mellett telepedtek le. A közelben fekvő **Kilmartin** templomának udvarában és a környékbeli temetőkből több templomos sírt találtak, a sírköveken a templomos rend tipikus motívumaival.⁵

Az északi flotta *Edinburghtól* délre, Rosslyn vára közelében kötött ki, és a régi templomos kapcsolatokkal rendelkező Saint-Clair család birtokára mentek. A Szentföldön kívül ugyanis az első templomos rendház **Balantrodoban**, Edinburghtól délre épült, a Saint Clair (Sinclair) család birtokán. A települést a mai napig is szoros szálak fűzik a rendhez, és sokak csak egyszerűen a „Temple” néven ismerik. Közelében

¹ Charpentier, 1992: 123.; Laidler, 2001: 268-269.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 62.; Hancock, é.n: 165-166.

² Pesty, 1861: 7.; Charpentier, 1992: 102.; Cohn, 1994: 95.; Fuxhoffer-Czinár, 1859., II. kötet: 157.; Hancock, é.n: 165.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 61.

³ Hancock, é.n: 165-167.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 65.

⁴ Laidler, 2001: 380-381., 392.

⁵ Read, 2001: 284.; Laidler, 2001: 370-371.

van egy kis erdő, amelyet úgy telepítettek, hogy a templomosok híres talpas keresztjének alakját követi és ma is a Templomos-erdő nevet viseli.¹

Az egyik legérdekesebb skót műemléket, a **Rosslyn Chapelt** (kápolnát) egy templomos, Sir William Sinclair építtette. A kápolnában ma is látható e templomos lovag sírja. A Rosslyn Chapel egyik híressége az Apprentice Pillar, az Inas Oszlopa, egy gyönyörűen faragott kőoszlop. Ennek az elkészítését – a monda szerint – a kőfaragó mester nem vállalta addig, amíg el nem ment Itáliába tanulmányútra. Mire hazaért, az inas megcsinálta az oszlopot. A mester ezt látva olyan féltékeny lett, hogy agyoncsapta az inast. Az Inas oszlopán az is különleges, hogy a faragások kukoricát és más olyan növényeket ábrázolnak, amelyek Amerikából származnak, noha az épület Amerika felfedezése előtt száz évvel épült.² Az Inas (vagy Tanítvány) oszlopának a hagyomány nagy jelentőséget tulajdonít kőművesinasról szóló monda miatt (az oszlopon az inas fejszobra is látható). Egy másik monda szerint a templomosok az oszlop belsejében rejtették el a Grált. Ebből merítő elméletek szerint a szökevény templomosok a Rosslyn-kápolnában, egy oszlop alá ásták el „Isten fejét”.³

A kápolna alaprajza keresztmetszetében magában foglalja a templomosok talpas keresztjét, illetve a körön belül a kettős háromszöget, az. úgynevezett Salamon pecsétjét, vagyis a templomosok szimbólumait. A díszesen faragott belső részek faragványai számos pogány motívumot tartalmaznak – például a „zöld ember” (Green Man) –, amelyek az épület elkészültekor az egyház rosszallását is kiváltották. A dalkeith-i presbitérium feljegyzéseiben említik, hogy a kápolna valóságos „háza és emlékműve a bálványimádásnak”.⁴ (8-9., 18. képek)

¹ Read, 2001: 284.; Laidler, 2001: 372.

² Dr. Rózsa Péter szíves közlése, 2001. (A Rosslyn Chapel prospektusa és az edinburgh-i mai hagyomány alapján)

³ Laidler, 2001: 424., 427.; Read, 2001: 284.

⁴ Laidler, 2001: 400.

TEPLOMOSOK – VÖRÖS BARÁTOK

A templomos-mondákat hagyományozó közösségek tagjait és a tizenkilencedik századi táj- és népelet leírókat, monográfia-készítőket is foglalkoztatta, honnan ered a templomosok magyar földön leterjedt elnevezése: a vörös barát. E név annyira domináns lehetett ugyanis a Kárpát-medence területén, hogy a német lakta vidékeken „tükörfordításban” terjedt el. Burgenlandban, Lékán (Lockenhaus) és a Fertőszögben, Boldogasszonyban (Frauenkirchen) a vörös barátokat *Roten Pfaffen*-nek nevezték. Hasonlóan ehhez szlovákul cerwenij mnisi-nek nevezik a templomosokat.¹

Az elnevezés eredetére vonatkozó elgondolásokat és véleményeket két csoportra oszthatjuk. Az egyik szerint a lovagok ruházatának színéből ered a név – ahogy ez több más rend esetében is működött. Ez azonban nem adott megnyugtató választ a kérdésre, hiszen a templomosok alapvetően fehér köpenyt hordtak és csupán a kereszt volt ezen vörös. Így alakulhattak ki azok a feltevések, melyek szerint a templomosok a nevükhöz tapadó vér színe alapján kapták elnevezésüket: mert őket gyilkolták le tömegesen, vagy mert ők mészárolták le másokat. A kezdetektől jelen lévő bizonytalansági tényezők és a szerzetesrendek több évtizedes száműzetése teljesen feledtette a köztudatban a templomosok magyar elnevezését. Nem csoda, hogy a vörös barátokat többféle renddel próbálták és próbálják ma is azonosítani.

KAPCSOLAT MÁS RENDEKKEL

A tizenkilencedik századi, illetve az azt megelőző történeti források, irodalmi alkotások, értelmező szótárak és egyéb dokumentumok szerint nem férhet kétség ahhoz, hogy a templomos rend tagjai azonosak a magyarul vörös barátoknak nevezett szerzetesekkel. Jósika Miklós: A két barát című történelmi regényében említi például, hogy „vörös barát néven léteznek hazánkban templomosok”. Krúdy Gyula: A templárius című regényében szinonim használja a templomos és vörös barát kifejezéseket. Schermann is írja: „A nép mindig vörös barátokat emleget és ez alatt a templomosokat érti.” A Magyar Értelmező Kéziszótár „vörös” címszava szerint „régiesen vörös barát = templomos”, egy 1857-es magyar-német szótár „Barát” címszava szerint pedig ugyancsak „veres barát = Templer”.²

Johanniták

A fenti néhány példán kívül még számos forrásban említik a templomosokat, mint vörös barátokat. Emellett a huszadik századi munkák és a nép is több helyütt más-más szerzetesrendekkel hozza kapcsolatba a vörös barátokat. Ezek közül a leggyakrabban a johannitákkal (isotályosok vagy János-lovagok) azonosítják őket. Még Puskely Mária is – aki a szerzetesrendek egyik legjobb ismerője napjainkban – a rendek népi elnevezéseit felsorolva a johannitákat azonosítja a veres barátokkal.³ (3. térkép)

Ennek a jelenségnek több oka is lehet. Egyrészt az, hogy a templomosok vagyonának nagy részét a johanniták örökölték meg és állítólag a hazánkban működő

¹ Keller, é.n.; Kachelmann, 1855: 95.; Pfaffe = szerzetesek gúnyos megnevezése. Ferdinand Szokoll szíves közlése. Szlovák megnevezésüket Pesty Frigyes említi: Pesty, 1861.

² Jósika, 1900: 114.; Krúdy, 1960: 137.; Schermann, 1936: 28.; Magyar Értelmező Kéziszótár, 1987: 1522-1523. (vörös címszó); Farkas, 1857: 22.

³ Puskely, 1996: 720-721.

templomosok Károly Róbertnél még azt is elérték, hogy a johanniták közé vegyülve folytathassák ténykedésüket. Másrészt összefüggésben lehet ez a johanniták öltözetével is, akik háború idején vörös harcöltönyt vettek magukra, amelyen elől és hátul fehér kereszt volt.¹ A templomosok viszont a fehér köpenyükön viseltek vörös keresztet. Valószínű tehát, hogy a fehér köpenyen vörös keresztet viselő templomosok és a vörös köpenyen fehér keresztet viselő johanniták keveredtek egymással, és a nép egységesen vörös barátoknak nevezte őket, hiszen egy helyen laktak.

Pesty Frigyes is írja: „A nép vörös barátoknak nevezi a templáriusokat, és ez arra utal, hogy a ruhájukon lévő vörös keresztet vette ismertető jelül. Viszont a jeruzsálemi szent sír keresztesei is vörös keresztet viseltek ruhájukon, és ez megmagyarázza, miért látott a nép több vörös barátot, mint ahányan voltak. De még a jánosvitézekkel is összekeverhették őket, akik háború idején vörös harcöltönyt vettek magukra, amelyen elől és hátul vörös kereszt volt.” Mások is megerősítik, hogy a johannitákat és a templomosokat a nép gyakran összekeverte ruházatuk miatt.²

Magyarország területéről több példát is lehet említeni erre a jelenségre. Főként a *Kisalföldön* fordul elő a két rend azonosítása. *Győr környékén*, Écs határában, a tizennegyedik században a johanniták szereztek szőlőbirtokot, de ugyanitt templomosokat is említenek. A *Sokoróalján*, Felpécen is tudnak a vörös barátokról, akik szerintük állítólag a johanniták voltak.³ A *Bakonyalján*, Lovászpatonán a szomszédos sokorópátkai vörös barátokról hasonlóan vélekednek: „A szájhagyomány miatt nem lehet tudni, hogy a tatár vagy a török, vagy valami más háborúhoz kötődik, a johanniták voltak azok, akik ott voltak, ezek a szerzetesek.”⁴ A *Bakonyban*, Isztiméren is él a vörös barátok mondája. Rómer így ír róla: „...a kis templom alatti sirboltban, mely most pincéül használtatik, egy lovag csontvázát találták fegyverzetével együtt ... itt hajdan a nép mondája szerint ispotályos lovagok székeltek volna.”⁵

A *Pilisben*, a **Kesztölc** melletti klastrompusztai kolostorról írja egy régész, hogy az oklevelek szerint a kesztölci monostor valószínűleg a johannitáké volt. A huszadik század elején ezen a környéken még vörös papokról tudtak, és a templomos-monda ma is teljes szüzsével él. Ugyanakkor a falu helytörténeti monográfiájában a következő szerepel: „A kolostorromokhoz kötődnek azok a legendák is, amelyek szerint a johanniták, vagyis János lovagok a XIII-XIV. században birtokokkal rendelkeztek Kesztölc és Klastrompuszta környékén. A János-lovagokat a népi legenda rablóbarátoknak tartotta, ennek valóságalapja annyi, hogy monostoruk 1150 környékén Esztergom-Szentkirályon volt, Szent Györgyről elnevezett kesztölci templomukat 1215-ben említi egy oklevél.”⁶

Belső-Somogyban, **Csburgón** a templomosoknak valóban voltak birtokai, amelyeket valószínűleg a johanniták örökölték. Erről több forrás is megemlékezik: Csurgó a székesfehérvári János-lovagok birtoka volt. 1226-ban már rendházuk is volt itt. A város 1370-ben a vránai perjelség birtoka volt. A római katolikus templomot a tizenharmadik században ajohannita lovagrend építtette. Csurgó hírét a Felső-Csburgón, a mai óváros területén letelepült templomos lovagok alapozták meg, de a betegápoló johannitáknak is volt már 1193-ban birtokuk itt. Amikor 1302-ben a templomos rendet feloszlatta a pápa, a lovagrend tagjai beléptek a johanniták közé.⁷

¹ Pesty, 1861: 65-66., 80.

² Idézet Pesty Frigvestől: Pesty, 1861: 80.; Egyéb említés: Árva vára..., 1834: 438.

³ <http://www.sokoro.hu/ecs/tortenet.html>, Lap 2/2., Écs-Történet: Falunk történelme; Eöry, 1999: 24.

⁴ Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászpáttona, Saját gyűjtés, 1998.

⁵ Rómer, 1990: 69. (első kiadás: 1860.)

⁶ Radovics, 1999: 52. Méri István régész említi az johannitákat: Méri, 1961: 5.

⁷ Csánky, 1910: 56.; <http://www.csurgo.hu/csurgo/tortenet.html>, Lap 1/1., Csurgó története

A *Hegyalján*, **Bodrogkeresztúron** tudják úgy, hogy a település a nevét a szentjános-rendű kereszties lovagoktól kapta, kiket hajdan kereszt-uraknak neveztek.¹ Ugyanitt pár évtizeddel ezelőtt még élt a templomos-monda. A *Vág völgyében*, **Pöstyén** mellett egy régi templom romjai (johannita kolostor maradványai) állnak. A hagyomány szerint egykor a templomos lovagoké volt.²

A *Fehér-Körös völgyi Feltótról* (Taucz) írja Fábíán Gábor: „A köz hagyomány azt tartja felőlök, hogy azok Templariusok' conventjének maradványai volnának Pázmán Péter ellenben a' maga Catalogusában azt mondja, hogy Thouth a' Joannita-rend' lovagjainak, vagy is az ugy nevezett Keresztes barátoknak lakhelye volt légyen. ... De meg lehet Pázmán' állítását a' köz hagyománnyal egyeztetni, ugy, ha feltesszük, hogy Tauczon előbb ugyan a' Templariusoknak volt Manseriájuk, azok' kimultával pedig a' Joannitáknak lett conventjek.”³

Burgenlandból, Léka várával kapcsolatban említi Schermann: „A mai napig bizonytalan, hogy Lékán templomosok vagy johanniták éltek. Ez esetben érthetőbb, hogy a nép vörös barátokról beszél, mivel a johanniták fekete (vörös) ruhát viseltek, míg a templomosok fehérét.”⁴

Pálosok és fehér barátok

A Kárpát-medence területén jellemző, hogy a templomos-monda olyan településeken fordul elő, amelyek közelében korábban pálos kolostor volt. Ennek a jelenségnek több oka is lehet. A rend magyar eredetű és az egyik leggyakoribb volt hazánkban, így a szerzetes szót sok helyütt a pálosokkal azonosították. A nép egyébként sem nagyon tudta megkülönböztetni egymástól a szerzetesrendeket. Még tanult embereknél is gyakran előfordult, hogy a templomosokat paulinosoknak vagy fehér barátoknak nevezték.⁵ Az alapvetően fehér ruhát viselő templomosokat egyébként sem volt nehéz összekeverni az ugyancsak fehér öltözetű pálosokkal, akik valószínűleg szintén részesültek a templomosok javaiból. (3. térkép)

Benkő Károly például az erdélyi, marosszentkirályi paulinus zárdáról írva kijelenti, hogy a paulinusok fehér barátoknak neveztetnek fehér öltözetük miatt, kiegészítve azzal, hogy a templomosokat paulinusoknak hívták, mert fehér öltözetet csak a templomosok viseltek.⁶ A pálosokat egyébként a tizenkilencedik század közepén megjelent szótárak nem fehér, hanem remete barátoknak nevezik. A „fejér barát” Réső Ensel Sándor szerint a dominikánus rendi, egy magyar-német szótár „Barát” címszava alapján pedig a „fejér barát – Brämonstratenser; ... remete barát – Pauliner.”⁷

Mondánk kapcsán a fehér barátok előfordulására több példát is lehet említeni. Ezek többségében pálos barátokra utalnak, de egyéb rendek is szóba kerülnek. Végül nemcsak a ruházat, de a sors is hasonlatos volt a két rendnél, mint ahogy azt Dienes Adorján is megjegyezte: „II. József császár ugyanúgy bánt el a pálosokkal, mint Szép Fülöp francia király egykoron a templomosokkal: egyszerűen kikergette őket békés otthonaikból.”⁸ A pálos rend megszűntetése kapcsán tehát hasonló atrocitásokra kerülhetett sor, mint a templomos rend felszámolásakor. Az ekkortájt hazánkba érkező német és francia telepések nyilván párhuzamot vontak az általuk már ismert templomos-

¹ Borovszky, é.n.c: 26.

² Mednyánszky, 1983: 97.

³ Fábíán, 1835: 120.

⁴ Schermann, 1936: 29.

⁵ Pesty, 1861: 83.

⁶ Pesty, 1861: 83.

⁷ Réső Ensel, 1861, Első füzet: 180.; Farkas, 1857: 22.

⁸ Dienes, é.n: 44.

monda és az itt zajló események között. Hogy ekkoriban terjedt-e el a templomosmonda hazánkban, vagy csupán reneszánszát élte, nem tudjuk. Mindenesetre csak a történeti Magyarország területén jellemző, hogy a pálosok vagy a fehér barátok a templomosmonda főszereplői.

Az alábbi települések több mint felének határában volt pálos kolostor, de a többi falutól sem esett messze. Ugyanezekben a helyeken él vagy élt a templomosmonda. A pálos kolostorok helyét és alapítási évét is feltüntetjük a továbbiakban. A *Győr melletti Ménfőcsanakon* a Világosvár nevű helyen a monda szerint egy kolostor állt, „amelyben állítólag vörös barátok laktak, talán pálosok.”¹ A *Marcal-medencében, Külsővaton* vörös és fehér barátokat is emlegetnek. „Mivel a pálosok vörös utazóruhát hordtak, ők lehetnek a vörös barátok.” – mondja egy adatközlő. A források szerint az 1790-es évek végén a feloszlatott szerzetesrendek javaiból belső berendezési tárgyakat kértek a külsővati templomba. A túskevári pálos kolostorból például kilenc padot kaptak.²

A *Kemenesalján, Vönöckön* „A Zugi dűlön egy beomlott pince maradványaira találtak a mezőn. A hagyomány szerint ez a pince a fehér vagy vörös barátoké volt.”³ A *sokoróaljai Sokorópátkán* valóban voltak pálos birtokok. Kolostort is emelt itt a zsámbéki rendház, Kisbán szerint 1524-ben, Mithay szerint 1482-ben⁴. Két helyi adatközlő is azonosnak véli itt a pálosokat és vörös barátokat: „Több helyen is vót a pálosoknak apátságuk. Vörös barátoknak neveztük őket nípnyelven.” „Pálos barátok vagy vörös barátok vótak.”⁵

Rómer Flóris már a tizenkilencedik század közepén megfigyelte, hogy a nép gyakran összekeveri a különböző szerzetesrendeket. A *Bakonyaljáról* egy **kisbéri** példát említi: „Hagyomány szerént a kisbéri plébánialak hajdan a vörös barátok zárdája volt, mely hiedelem mindenütt feltűnik, a hol valami régi kolostorral vagy annak romjaival találkozunk. ... oly lakhelyeket is, melyekről bizonyosan tudjuk, hogy a pálos magyar rendhez tartoztak – kiknek fehér öltözetük volt – vörös barátoknak tulajdonítják, sőt a győri megyei névkönyv is a hantai prépostságról szólván azon helyen vörös kereszties barátokat említi, ... Egyébiránt manap is gyakran elcserélik a szerzeteseket ruháik színére nézve. Régi időkben nem volt ritkaság, hogy a szerzetesek ugyan egy zárdában kicseréltettek. Látjuk hazánkban is, mind férfi - mind nőkolostorokban, miszerént újabb, szigorubb fegyelmű rendek feltüntével a régiebb, hanyatló vagy szabadosabb életük kiüzettek.”⁶

Az *Öreg-Bakonyból, Bakonyjákóról* van még ilyen adatunk: „Véletlenül tudtam meg, hogy a magyar népnyelv a pálosokat is nevezte vörös barátoknak, a csuhájukat derekukon összefogó piros kötél miatt.”⁷ A *Déli-Bakonyban Nagyvázsonyban* is volt a pálos rendnek zárdája.⁸ Ugyanitt a templomosmonda is gyökeret eresztett. A *Gerecsében, Bajóton* fehér barátokról tudnak.⁹ **Tokodon** pedig az adott okot a két rend azonosítására, hogy a falu templomának felépítése idején szüntették meg a pálos rendet, így került a nagyszombati szemináriumból ide a szószék és a főoltárkép.¹⁰ A *Visegrádi-hegységben Pilismarót* 1493-ban került a pálosok birtokába, kolostoruk is volt itt.¹¹

¹ Fűrnsztall Edit: Történelmi emlékek Ménfőcsanakon, 1978, EA 20087

² Ak: Aczél Péter, Külsővat, Sajtó gyűjtés, 2001.; Körmeny-Körmeny, 1996: 142.; Horváth László külsővati lakos levele, Külsővat, 2001., Dr. Tungli Gyula pápai helynévgyűjtő bocsájtotta a szerző rendelkezésére.

³ Végh-Balogh, 1982: 302.

⁴ Kisbán, 1938: 156-157., 325.; Mithay, 1956: 90.

⁵ Ak: Morvai Endre; Takács Gábor, Sokorópátka, Sajtó gyűjtés, 1995.

⁶ Rómer, 1990: 37. (első kiadás: 1860.)

⁷ Részlet Gerdenics János bakonyjákói lakos szerzőhöz írott leveléből. 2001.

⁸ Rómer, 1990: 179. (első kiadás: 1860.); Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép

⁹ Balogh-Ördög, 1985: 71.; Balogh-Bárdos, 1993: 79-80.

¹⁰ Ak: Vargha M. Péter, volt tokodi plébános, telefonbeszélgetés a szerzővel

¹¹ Borovszky, 1910a: 34.; <http://www.country.info.hu/Oldalak/Magyar/Komeszt/Pilismar/Bemutat.htm>

A *Pilisben* „A templomromokról, a fehér barátokról szóló mondáknak egy sajátosan pilisi változatát minden községben megtaláljuk, s ezek a török alatt elpusztult pilisi kolostorok és templomok romjaihoz fűződnek.” – írja Manga János, bár abban téved, hogy e mondák itt sajátosak.¹ A **pilisszentléleki** kolostort 1263-ban alapította a rend. Romjai ma is megvannak, és a faluban napjainkban is mesélnek a fehér barátokról.² **Pilisszentkereszten** 1250-ben kezdték el építeni a klastromot. A templomos-monda itt is a fehér pálosokhoz kötődik.³ A **Kesztölc** melletti *Klastrompuszta* a török idők után az esztergomi káptalan majorságához tartozott, és itt állott a pálos rend Szent Kereszt monostora. 1287-ben a monostor szerzeteseivel népesítették be a Pilisszentlélek határában lévő Szent Lélek monostort.⁴ A rablólovagmondák a pálosokhoz kapcsolódnak Kesztölcön.

Óbudán, Fehéregyháza és Budaszentlőrinc közelében is állt hajdan egy pálos kolostor. A budaszentlőrinci monostor romjai a mai Szépjuhászné útjánál találhatóak. Pesty ugyanide helyezi a fehéregyházi zárdát is. Mint írja, a budai hegyek között – azon a helyen, amely Szép Juhászné név alatt ismeretes –, a vendéglő bejáratánál a látható egy sírkő, amelyet a nép egy templárius lovag sírkövének tart. A Szép Juhászné helyén hajdan a paulinusok zárdája állt, így valójában a sírkő egy paulinus főpapé. A nép azonban a helyet a vörös barátoktól származtatja. Pesty azt is megjegyzi, hogy Mátyás király a templáriusok fehéregyházi (S. Alba Maria) épületét a paulinusoknak adta át.⁵

A *Zsámbéki-medencében*, **Tökön** a huszadik század elején még ismerték a templomos-mondát, melynek főszereplői a zsámbéki fehér barátok voltak. **Zsámbékon** valóban volt pálos kolostor.⁶ A *Balaton-felvidéken*, **Vörösberényben** (Szarberény) szintén volt a pálosoknak birtoka, II. József idejéig. Jankó János szerint „A Szár előnevet nem tudni, mikor cserélte fel Vörössel. E név talán ... a Vörös Barátoktól, vagyis a Pálosoktól ered.”⁷ **Badacsonytomajon** is összekapcsolódik a pálosok emléke a templomosokkal, a pálos kolostor romjai ma is láthatók itt.⁸ **Válluson** a hagyomány szerint a vörös barátok, míg a valóságban a pálosok alapították zárdát, 1429-ben.⁹ A *göcseji Babosdöbrétéről* Gönczi Ferenc írja, hogy az „u.n. Luka szántóföldön, a hagyomány szerint valaha templom és zárdá állt. Vörös barátok (paulinusok) laktak itt.”¹⁰

Az Északi-középhegységben több, hajdan pálosok lakta településen él, illetve élt korábban a templomos monda, a vörös vagy fehér barátokhoz kötődően. A *Mátraalján*, **Parádon** a közeli, abasári pálos barátokkal kapcsolatban őrzik a történetet, csaknem teljes szüzsével.¹¹ A *Heves-Borsodi-dombságban*, **Hangonyban** valóban volt pálos zárdá, amelyet a templomosoktól örökölték.¹² A *Bükken*, **Diósgyőr** mellett állt a bükkszentléleki kolostor, melyet a Vasárnapi Újság hasábjain úgy említenek, mint a

¹ Manga, 1973: 226.

² Kisbán, 1938: 322.; Varia Pauline III. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete., 1998: 255.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép; Borovszky, 1910a: 34.; Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Hertlik Pálné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

³ Kisbán, 1938: 321., 326.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép; Borovszky, 1910b: 116.; <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/kkor/037.htm>, Lap 1/1.; Ak: Majnics József, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.; Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Balogh-Bárdos, 1993: 198.; Borovszky, 1910a: 24.

⁵ Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép ; <http://okint.elte.hu/blscs/bl.htm>, Lap 1/1.; Pesty, 1861: 83. oldal lábjegyzete, 95.

⁶ Loschdorfer, 1935: 73.; Varia Pauline III. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete., 1998: 256.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép; Borovszky, 1910b: 164.

⁷ Jankó, 1902: 25.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép

⁸ <http://www.balaton.net/17/17blxxxh.htm>, Lap 2/2.

⁹ Kisbán, 1938: 324.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép

¹⁰ Gönczi, 1914: 57.

¹¹ Ak: Vas Sándorné, Parád, Gy: Marja Razola-Dobos Ilona, 1965. MOA 5889.

¹² Varia Pauline III. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete., 1998: 252.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép; <http://www.orhegy.datanet.hu/hangony.htm>, Lap 1/3., 2/3., 3/3.

„...pálos szerzetesek (paulinusok, vörös barátok) diósgyőri és szentléleki kolostorát...”¹
Az *Aggteleki karsztban*, **Szőlőszárdon** a kurityáni pálos kolostor barátaival kapcsolatban ismerik ma is a templomos-monda változatait.²

A *Bódva völgyében*, **Bódvaszilason** fehér barátokról tudnak a mondakörrel kapcsán.³ A *Szalonnai-hegységben* **Martonyin** él a monda, ahol a pálos rend zárdát alapított 1383-ban.⁴ A *Hegyalján* **Tarcalon** egyes mesélők fehér papoknak vagy barátoknak nevezik a nőrabló szerzeteseket. A tizenötödik században a tokaji pálosoknak is volt itt egy kolostoruk a Szentkereszt nevű hegyen.⁵ A pálos rend **tokaji** rendházát a tizenötödik században alapították. Itt is a pálosokkal hozzák kapcsolatba a vörös barátok történetét.⁶ A *Harangodban* a sajlóádi pálos kolostorban hajdan tanyázó barátokat véli a **kesznyéteni** nép rossz életűnek. A **sajlóádi** pálos zárdát a tizennegyedik században (1387-ben) alapították, melyet II. József császár rendelete alapján számoltak fel.⁷

A *Vág menti síkságon*, **Nagyszombaton** utcát neveztek el a vörös barátokról, ugyanakkor pálos rendház is állt itt, melynek jelentőségét bizonyítja, hogy az egész honi rendtartomány itt taníttatta tagjait.⁸ A *Nyitra völgyében*, **Felső-Elefánton** állt hajdan pálos zárdá és templom, amelyet a fehér barátok kolostorának mai romjaként is említenek. A monda szerint II. József romboltatta le.⁹ A *Mátyusföldön* szintén fehér barátokról tudnak: a **Kürt, Fúr, Szőgyén, Nagyölved és Hidegvölgy puszta** közötti út menti kereszt helyén egykor pálos kolostor volt. A templomos-monda egyes motívumai megvannak a kereszt környékével kapcsolatban. **Libádon** a község templomának építését a szájhagyomány a fehér barátoknak tulajdonítja.¹⁰

A *Zsitva völgyében*, **Ógyallán** egy iskolai dolgozat, amely a „Fehér barátok” címet kapta, 1937-ben íródott. Szűzséje alapján templomos-monda. Az **Újlóthoz** tartozó **Máriacsaládon** 1512-ben alapított a pálos rend zárdát. Az itteni nőrabló barátok története még Nógrádba is eljutott.¹¹ **Gömörben** **Gombaszögön** építették a Bebek család a pálosoknak kolostort, a tizennegyedik században. **Berzétén** a tizenötödik századtól a gombaszögi pálosoknak is volt birtoka. A hagyomány szerint mindkét helyen vörös barátok éltek. A Borovszky szerkesztette Gömör és Kishont megye monográfiája tartalmaz egy térképet, amelyen romként jelöli meg a Vörösbarátvárat, Gombaszög és Berzété között félúton.¹²

Kárpátalján három helyen él a vörös barátok mondája. Itt a közelben, Beregben volt pálos kolostor. Délvidéken, az *Unna folyó völgyében*, **Dubica, Dalmáciában**

¹ Szent-léleki templom romjai (Vörös barátok kolostora) (Borsodban) Vasárnapi Újság 1860/10. 111-112.; Puskely, 1990: 80.; Varia Pauline III. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete., 1998: 251-252.

² Magyar, 2001b: 236.; 445. sz. szöveg (Ak: Lenkey Géza, Szőlőszárd, 1997.)

³ Ak: N. N. /asszony/, Bódvaszilás, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 13637

⁴ Kisbán, 1938: 103.

⁵ Dobos, 1971: 74. (Ak: Pataki Józsefné, Tarcal, Gy: Dobos Ilona); Ak: Ficsor József, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1964., EA 7359; Ak: Fedász Róza, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5899.; Ak: Mohácsi N., Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5896.; Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219; Borovszky, é.n.c: 120.

⁶ Kisbán, 1938: 324.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép; Borovszky, é.n.c: 126.; Tokaj, Gy: Pap Miklós tanár, 1960., MOA 13645

⁷ Galuska, 1992: 114.. (Ak: Galuska Imréné Túröczi Erzsébet, Kesznyéten, Gy: Galuska Imre, 1961.); Kisbán, 1938: 324.; Varia Pauline III. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete., 1998: 253.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép; <http://www.olh.hu/borsod/sajolad/sajolad.html>, Lap 1/2.

⁸ Korabinszky, 1786: 765.; Borovszky, 1895: 183.

⁹ Sziklay-Borovszky, 1900: 94.; Mártonvölgyi, 1999: 74-75.; Varia Pauline III. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete., 1998: 252.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép

¹⁰ Liszka, 2000: 47.; Borovszky, 1910a: 29.

¹¹ Kádek Béla általános iskolai fogalmazása, Fehér papok, Ógyalla, Manga János, 1937, EA 656; Borovszky, 1903a: 76.; Kisbán, 1938: 325.; Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép; Ak: Székházi Kálmáné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA

¹² Puskely, 1990: 80. Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt c. térkép; Varia Pauline III. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete., 1998: 252.; Borovszky, 1903b: 95.; Révai Nagy Lexikona, 1913., VIII. kötet: 620.; Borovszky, 1903b.: 33.

pedig **Zengg** volt a pálos rend egykori birtoka, 1634-től, mindkét helyen kolostorral. Ugyanezeket a helyeket ősi templomos birtokként tartják számon a források.¹

Egyéb barátok

A johanniták és pálosok mellett egyéb rendekkel is kapcsolatba hozzák a vörös barátokat. **Sokorópátkán** egyik adatközlő szerint „A vörös barátok valószínű a premontrei rend ága.” Itt és a környéken egyébként tényleg volt a premontreieknek több birtoka. **Gyulafirátóton** a Gyulafy család a premontreiek számára apátságot alapított, a templomos zárda omladékain.²

Győrújbaráton egyesek a bencés renddel azonosítják a vörös barátokat, míg mások szerint csak hasonló volt ahhoz. **Szalkán** a bencés rendi apátságról tartják azt, hogy hajdan a templáriusoké volt. **Bakonyjácón** a járiföldi vörös barátok templomáról vélik azt, hogy a pannonhalmi bencések tulajdona volt. Ugyanitt mások a városlódi kolostorban lakozó karthauziakkal azonosítják a vörös barátokat.³ **Sokorópátkán** egy valaki a karmelitákhoz hasonlítja a vörös barátokat.⁴

Pesty Frigyes helységnévtárában írják azt, hogy **Salföldön** a jezsuiták, „vagy úgy nevezett vörös barátok” kolostora és temploma volt.⁵ **Pilisszentkereszten** a cisztercieknek volt egy hatalmas nagy klastroma, a templomos-monda változatai ehhez a helyszínhez kötődnek.⁶ **Szőgyén** a környékbeliek szerint barna vagy szürke barátok voltak. **Aranyosmeggyesen** is azonosnak tartják a szürke barátokat és a templomosokat. Pesty szerint viszont az itteni szürke barátok a ferenciekkel azonosak.⁷

Sporadikusan még az is előfordul, hogy francia keresztes lovagokkal hozzák összefüggésbe a vörös barátokat. **Sokorópátkán** például egy valaki mondta azt, hogy az itteni vár a *francia hittérítő papoké* volt. **Zsámbékon** a hagyomány szerint egy *délfrancia lovag* építtetett várat, aki 1186-ban jött be hazánkba, és a mai Zsámbékot nyerte adományul.⁸ **Bettingenben** (Németország) a templomosokat, mint *katolikus lovagokat* határozzák meg. **Roth** (Németország) valóban templomos birtok volt a történeti források alapján, mégis egyik adatközlő szerint a rothi kastélyban *máltai lovagok* éltek.⁹

¹ Kisbán, 1938: 327.; Varia Pauline III. I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete., 1998: 251-252., 256.; Patek, 1912: 37.; Reiszig, 1925, I. kötet: 74., 92.; Pesty, 1861: 75.; <http://listserv.exnet.net.hu/lists/x-files/9804/msg00008.html>

² Ak: Gede Imre, Sokorópátka, Szili Kiss István általános iskolai fogalmazása, 1995.; Rupp, 1870: 674.; Pesty, 1861: 99.

³ Ak: Márk Károlyné Ács Irén, Birkás Györgyné Kollár Irén, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.; Pesty, 1861: 105.; Ak: Tánton Antalné, Bakonyjácó-Járföld, Saját gyűjtés, 2001.; Gerdenics János bakonyjácói lakos szerzőhöz írott levele.

⁴ Ak: Farkas Erzsébet sz. Mintler Erzsébet, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Balogh-Ördög: 1982: 198.

⁶ Ak: Majnics József, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.

⁷ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybalács, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 5., 7., EA 6059; Szirmay, 1810: 317.; Réso Ensel, 1861., Első füzet: 180.; Pesty, 1861: 107.

⁸ Ak: Sári László, Sokorópátka, Sári Katalin általános iskolai fogalmazása, 1995.; Borovszky, 1910b: 164.

⁹ Zender, 1966: 43., 68. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Bettingen; Zender, 1966: 40., 55. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Roth - Bitburg járás

„NÉPI” NÉVMAGYARÁZATOK

Pesty Frigyes írta a tizenkilencedik század közepén, hogy a vörös barátok nevének eredetét kereső tudósokat zavarba hozta a vörös szín, ahogy a népet is.¹ Ennek eredményeként egy sor olyan településre is templomos birtokot, illetve kolostort helyeztek, ahol csupán a helynevek indokolták azt, oklevelek és források nem bizonyították e feltevéseket. A továbbiakban több példát említünk erre a jelenségre.

A név és a szín kapcsolata

A templomos rend szabályzata előírta, hogy a lovagok „Háborúban a' fekete sutane helyett veres harcznoki öltözetet viseljenek, mellyen elől és hátul kereszt legyen.”² Többen a vörös köpeny alapján arra következtettek, hogy a templomosok erről kapták magyar nevüket. A tizenkilencedik század közepén Holéczi Mihály írja. „A' Templaristák vitézlő szerzete, ... kiket Magyar hazánk veres barátoknak szerzett nevezni, ... Veres barátoknak ugyan csak veres keresztjükről neveztetettek ők”³ Hetényi János hasonló véleményen volt, ugyanabban a korszakban: „Hogy ezen templomosok is, kiket vörös barátoknak neveztek magyarjaink azon nyolcz szegletű vérpiros keresztől, melly fehér vászon köpönyegüket ékesítette.”⁴ Pesty Frigyes szerint is a legvalószínűbb, hogy ruhájukról kapták magyar nevüket, vagyis arról a vörös keresztől, melyet azon viseltek.⁵

„A templomos lovagokkal kapcsolatban országszerte érdekes mondák maradtak fenn. A nép általában a fehér ruhájukat díszítő piros kereszt után »vörös barátok«-nak nevezte őket.”⁶ – írja Beliczky János az 1930-as évek végén. Erről a bizonyos keresztől még Umberto Eco is megemlékezik, a templomosok ruházatát jellemezve: „gyönyörűen piroslott a kereszt a patyolat köpönyegükön”.⁷ A lovagok köpenyük bal oldalán vörös, latinformájú, ívelt talpaskeresztet hordtak. A lovagok fehér, a katonák fekete ruhát és köpönyeget viseltek. A bal vállukon hordott vörös keresztet csak 1145-ben adományozta a rendnek III. Jenő pápa.⁸

Az évszázadok folyamán a vörös szín olyan erősen tapadt a templomos rend nevéhez, hogy számos abszurd feltevéshez táptalajul szolgált. A tizenkilencedik századra épp elég idő telt el a hódoltság után, hogy a török által feldúlt várak és kolostorok omladékainak eredeti rendeltetése és tulajdonjogának eredete feledésbe merüljön. Okleveleket, egyéb forrásokat erre vonatkozóan sok helyütt nem lehetett találni, így szinte divatossá vált a templomos rend hagyatékának tartani az impozánsabb romokat. Nem kizárt, hogy ezt az analógiát a német telepések hozták magukkal és építették be a magyar hagyományokba.

Vörös barátokat helyezni egy olyan településre, amelynek az előneve ugyancsak „veres” vagy „vörös” volt, nagyon is meggyőzőnek tűnt a helybeliek számára. Zerich Tivadar írja például a tizenkilencedik század közepén: „Templáriusokra látszanak utalni a következő helynevek: Verestorony, Verespatak, Veresegyháza, Veresmart.” Ezek

¹ Pesty, 1861: 80.

² Kovacsóczy, 1837: 24.

³ Holéczi, 1837: 98.

⁴ Hetényi, 1841: 84.

⁵ Pesty, 1861: 80.

⁶ Belitzky, 1938., I. kötet: 493.

⁷ Eco, 1992: 112.

⁸ Gömbös, 1993: 126.; Charpentier, 1992: 37.

közül szerinte bizonyosan csak Verestoronyban laktak vörös barátok. Hodor Károly a templáriusokat a vörös szín alapján Erdélybe is behozza. A Doboka megyei leírásában Verese gyházára templomosokat helyez. Hodor állítása azonban kizárólag a színen alapszik.¹

Ugyanebben a korszakban Kenderesi Ferenc említi, hogy Vajdahunyadon a Szent Péter hegyen lévő kápolna omladékai a hagyomány szerint templáriusok nyomaira mutatnak. Továbbá állítja, hogy a sírboltból kiásott tetemeken többek közt egy köntöst és köpenyt egybekapcsoló ezüst csatpárt találtak, egy reá metszett kereszttel, és azon az évszám és a templomos nagymester neve is fel volt tüntetve. A rothadt deszkák közül fehér selyem köpenyek is előkerültek, az ismert vörös kereszttel jelölve. Egy tizenharmadik századi leírás szerint három helyen, Rómában, Kölnben és Nagyszombaton is léteztek még templáriusok, de rendi öltönyükben egy negyedórnyi távolságnál tovább nem távozhattak a városból, mert különben törvényen kívüliségbe estek volna.²

Vörös barátok egykori kolostorát feltételezik olyan helyeken is, ahol a település, vagy egy részének „vörös” neve az ottani talaj színéből származik. Mint Jankó János írja, Vörösberény település neve talán a veres triász-homokkőből való talaját jelzi, de az is lehet, hogy a vörös barátoktól ered. Bódvaszilasnak pedig márványbányája van, amelyből szép vörös-szürke márványt fejtenek. Zalatárnok határában régen egy Vörösfalu nevű község feküdt, amelynek földje vöröses színű volt. Spanyolországban Tiermes vára vörös homokkőből épült, hajdan a templomosok építették és birtokolták. Tolcsván van egy Nyakvágó nevű hely, ahol egy barátnak levágták a nyakát. A köveken lévő veres mohákat a nép a barát vérének tartja.³

Vörös barátok egykori kolostorának olyan romokat is tarthatnak, amelyeknek maradványai közt vörös téglákat, fal-maradványokat találtak. Rómer Flóris szerint például Veszprém mellett a Séd völgyében, a Szerzetes utcában lévő dűledék falai vörösre voltak festve, talán azért hitte a nép a vörös barátokénak.⁴ Sokorópátkán egy helybeli említi egy vörös falat, amely elzárta a vörös barátok várát a külvilágtól: „A vár alatt vót főrakva vörös tégláva egy fal.”⁵ Mások szerint az egész vár vörös téglából épült. Régészek szerint ezen a környéken egy vízlevezető árok kidobott földjéből piros festésű töredékek kerültek elő.⁶ Klastrompusztán az ásatások során vörös színű öntött padlót fedeztek fel a feltárt szerzetesi kolostorban. Ausztriában, Boldogasszonyban (Frauenkirchen) vörös barátoknak (rothen Pfaffen) nevezték a templomosokat, a fehér ruhájukon lévő veres kereszt miatt, de főleg a templom átépítése során felszínre került vörös gipsz miatt.⁷

Útszélikeresztek elnevezését ugyancsak összefüggésbe hozhatja a nép a vörös barátokkal. A Bakonyjákó melletti Járiföldön „...az ut bal oldalán van egy fakereszt. Egy nagyon régi fakereszt, és a keresztet is úgy hívják, hogy Vörös kereszt. Ott se a föld nem vörös, se a kereszt nem vörös, semmibe vörös. De a kereszt-nevek megmaradnak. És annak a keresztnek a neve biztosan összefügg a vörös barátokkal.”⁸ Külsővaton, a Celldömölk felé vezető út kenyeri leágazásánál egy-egy kereszt található, amit

¹ Zerich, 1858: 174.; Hodor, 1837.; Pesty Frigyes is idézi: Pesty, 1861: 81-82.

² Kenderesi, 1831.; Pesty Frigyes is idézi: Pesty, 1861: 84-85.; Pesty, 1861: 80-81.

³ Jankó, 1902: 25.; Sziklay-Borovszky, 1896: 310.; Gönczi, 1914: 48-49.; Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.; Dr. Kováts Dániel szíves közlése, Pesty Frigyes helynévgyűjtése alapján

⁴ Rómer, 1990: 192. (első kiadás: 1860.)

⁵ Ak: Domonkos Viktorné Takács Veronika, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Hajnik Józsefné Varga Ilona, Sokorópátka, Kiss Viktória általános iskolai fogalmazása, 1995.; Dax-Éri-Mithay-Palágyi-Torma, 1972: 169.

⁷ Méri, 1961: 17.; Kachelmann, 1855: 95.

⁸ Ak: Gerdenics János, Bakonyjákó, Saját gyűjtés, 2001.

„emberemlékezet óta” vöröskeresztnek neveznek, és ilyen színűre is van festve. A hagyomány mindkettő a vörös barátok idejéből származik.¹

Főként az észak-dunántúli adatközlések alapján az jellemző, hogy a vörös barátok nevét *ruhájuk színéből* eredeztetik. Ezekon kívül csak a felföldi Tornáról van ilyen jellegű adatunk: „Azok veres ruhába jártak, azok a papok.”² Az ide vonatkozó kislalföldi és bakonyi közlések a következők:

Győrújbarát: „Vörös barátoknak mondták őket, mer olyan vörös blüskalapjuk vót.”; „Vörös ruhájuk vót.”; „Vörös ruhájuk vót állítólag.”; „Gondolom, vörös volt a csuhájuk, de nem tudom. Mer így emlegetik őket, nem csak itt, hanem Sokorópátkán is.”³

Győr: „Barna ruhájuk vót, ilyen vörösbarna, barnás.”⁴

Nagybajcs: „Vörös barátok vótak. Vörös ruhába vótak vagy mit beszítek.”⁵

Nagydém: „Vörös ruhájuk vót, azér híták őket vörös barátoknak.”⁶

Lovászpáttona: „Vörös csuhások voltak, egész biztos, hogy vörös csuhát viseltek.”⁷

Sokorópátka: „Vörös csuklyások vótak.”; „Azér vörös barátok, mer oan vót a gunyájuk nekik.”; „Gondulom, a ruhájuk lehetett vörös.”; „Valószínűleg vörös ruhájuk lehetett, mer vörös barátoknak híták őket.”⁸

A vörös barátok öltözetéről Sokorópátka legidősebb lakója a következőket mondta: „Durva köpönyegge vótak betakarva. Oan, min valamikor a katonáknak vót, oan köppený. Barna is, zöd is, oan több színü. Mer a katonáknak is ippen oan köppenýük vót. Ilyen típusu. Télen nem huztak csizmát, papucsba mentek a falun vígig.”⁹ Ehhez hasonlót csak egyetlen közlésben találtam, a sokorópátkai iskolások dolgozatai között: „Járták a házakat barna ruhába és papucsba koldultak a faluba.”¹⁰

Dobos Ilona Magyar Néprajzi Lexikon-beli szócikke szerint a barátok elnevezése vöröses-barna csuhájukból ered. Létezett barna öltözet is a rendnél, a katonák barna köpenyt viseltek, a lovagok pedig fehérét, a vörös kereszttel. Más források szerint is a lovagok fehér köpenyt viseltek, de a többi fegyveres és szolga kizárólag sötét színű köpenyt hordhatott. A vörös kereszt viszont egyikőjük öltözetéről sem maradhatott el.¹¹

A patakokban folyó vér motívuma

A vörös barát név eredetét többen azzal magyarázzák – bár korántsem tűnik olyan meggyőzőnek, mint a ruházat színéből származó eredeztetés –, hogy a templomos rend megszűntetésekor a legyilkolt lovagok vére sok helyütt patakokban folyt. Franciaországban tényleg fegyveres hatalommal semmisítették meg a rendet. Általában azonban alig-alig szenvedtek egyéb erőszakot a lovagok, mint hogy más lovagrendekbe beosztattak. Csak Csehországban mészárolták le azokat, akik lakásaikat elhagyni vonakodtak. Pesty Frigyes is megjegyzi, hogy a lovagrend erőszakos és vérengző eltörléséről szóló magyar mondáknak történelmi alapja nincsen. Ezek szerinte is

¹ Horváth László levele, Külsővat, 2001. Dr. Tungli Gyula pápai helynévgyűjtő bocsátotta a szerző rendelkezésére.; Ak: Vida István, Külsővat, Saját gyűjtés, 2001.

² Magyar, 2001b: 234.; 434. sz. szöveg: A veres barátok (Ak: Altman Sándor, Torna, 1996.)

³ Ak: Balogh József, Rum Ferencné Kernya Ilona, Varga Mária, Óri Dezső, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁴ Ak: Bohuniczky Istvánné Tuba Katalin, Győr (szül. Sokorópátkán), Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.

⁶ Ak: Sztanek Kálmán, Nagydém, Saját gyűjtés, 1997.

⁷ Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászpáttona, Saját gyűjtés, 1998.

⁸ Ak: Balogh Dezsőné Delbó Erzsébet, Vehrér Ferencné Polgár Gizella, Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Takács Gábor, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁹ Ak: Delbó Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁰ Ak: Szakács Károlyné Berta Piroška, Sokorópátka, Hornyák Adrienn általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹¹ Dobos, 1982: 528.; Charpentier, 1992: 80.; Barach, 1878: 13.

Franciaországból eredhetnek. A templomos rend eltörlését leghatékonyabban és legteljesebben Franciaországban vitték véghez, ám még ott is sikerült egyes lovagoknak elkerülnie az elfogatást. Más országokban nem volt ilyen nagy vérengzés.¹

Ezek a hiedelmek Zombori István szerint csak a templomosok bukása után keletkeztek. A nyírségi mondákban például a bátori Szentvér utca a veres barátok lemészárolásáról kapta nevét. A barátok neve és a patakokban folyó vér tehát itt valóban összekapcsolódott.² Tarcalon a Vérvölgy hasonló okok miatt kapta a nevét a hagyomány szerint: „Valamikor sok vér folyt ott a Vírvölgyön.” „Azér Vír-völgy, mer ott folyt a víre a barátoknak.”³ „Debreczen és Nagyvárad környékén azon monda él a nép száján, hogy a vörös barátok, miként köznyelven neveztetnek a templáriusok, ott fegyveres hatalommal semmisítettek meg, oly annyira, hogy vérök patakokban folyt.”⁴ Tényőn találjuk meg még ezt a motívumot: „Mer annyi vót a vír, ott pirosodott az ut, aztán azok meg szentek vótak, aztán azér lett Szent piros ut.”⁵ Sokorópátkán egyik „tudálékos” adatközlő szerint „...e hiedelemben csak annyi a történeti mag, hogy II. József feloszlatta a rendet, és ezt színezte ki a nép a vár elpusztításának a történetével.”⁶

Hollandiában is megtalálható a templomos-monda, a katalógus viszont csak a nálunk végkifejletként emlegetett tényt őrzi: Tempelherren in einer Nacht umgebracht., azaz a templomos lovagokat egy éjszakán legyilkolták. (1292-es típus).⁷ Megtalálható e motívum a burgenlandi Léka várával kapcsolatban is. A szájhagyomány szerint Roten Pfaffen, azaz vörös barátok laktak itt. A monda szerint az árulással legyőzött és legyilkolt rendlovagok vérét a padlóról még ma sem lehet lemosni. A Roten Pfaffen elnevezés (és e monda) állítólag onnan ered, hogy a lovagteremben egy vörösmoszat-vegetáció található, amelyből akár a barátok elnevezése, akár a patakokban folyó vérről szóló elképzelés eredhet. A kitörölhetetlen vérfolt motívumát a holland mondakatalógus is említi. Ez az 1128-as típus: Unauslöschliche Blutflechen.⁸ A lékai történet változatai a mai határ innenső oldalán, a Kőszeg-környéki falvakban is élnek. Egy kőszegszerdahelyi változat szerint johannita lovagok (más néven vörös barátok) laktak a lékai várban. Az asztalokon és a padokon még most is látható a vörös barátok emblémája. Erről a jelről és ruhájuk színéről kapták nevüket.⁹

A Kárpát-medencében a templomos-monda hagyományozódásának helyszínei közül többnek a múltjában található még különféle „véres események”. Ezek vagy a vörös barátok feltételezett lakóhelyein történtek, vagy egyéb rendi barátokkal estek meg. Nyergesújfalun például Fényes Elek említi a kősziklás hegytetőn álló váromladékot, amelyben „Pálffy János gróf, s Stahrenberg Guido által rohanás által az egész őrző-sereg lekaszaboltatott.”¹⁰ Továbbá, a zalavári Benedek-rendi monostorról maradt fenn, hogy „A mohácsi csata után, a törökök Kanizsa környékét tűzzel, vassal pusztítván, e monostor is, szerzetesei meggyilkoltatván, vagy más biztos helyekre menekülvén, üresen maradt.”¹¹ Az ilyen esetek alapot adhattak mondakörünk lokalizálására.

Folytatva a sort, Jókai Mór: Fráter György című történelmi regényében írja, hogy „Corvin Mátyás halála után azonban, midőn a legelső apát, Pius kormányozá a sajlóádi

¹ Pesty, 1861: 63., 65-66.; Hancock, é.n: 164.

² Zombori, 1988: 151.; Részletesen ld. Edelényi, 2001: 44-46.

³ Ak: Szántó Sámuel, Fedász Róza, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5899.

⁴ Pesty, 1861: 64-65.

⁵ Ak: Gergely Jenő, Tényő, Sajat gyűjtés, 1988.

⁶ Ak: Szabó László, Sokorópátka, Gy: Dr. Uzsoki András, 1969., MOA

⁷ Sinninghe, 1943: 121.

⁸ Keller, é.n: 22-23.; Sinninghe, 1943: 114.

⁹ Ak: Molnár Júlia, Kőszegszerdahely, Sajat gyűjtés, 1998.

¹⁰ Fényes, 1984/IV: 232.

¹¹ Bátorfi, 1877: 350.

kolostort, egy éjjel gonosz latrok felgyújták a zárdát, a barátokat megölték az apátúrral együtt; s e tüzvészben a donációs levél is elhamvadt. Akkor aztán a veres barátok megint visszafoglalták a kolostort s birtokolták a javadalmaikat.”¹

A Felföldről is vannak ilyen jellegű példánk. A lengyel határ közelében, „A Korona-hegy alatt a Dunajecz jobb partján az ugynevezett veres zárda (Rothes Kloster) fekszik, ... 1431-ben a zárdát egy csapat husszita Koributh Zsigmond vezérlete alatt feldulta; a szerzetesek közül többeket megöltek, ... a lechniczi zárdának alapítása azon korba esik, midőn a templáriusok Európaszerte üldöztettek; az erőszak, önkény, gyanítások leple alatt, vagyonaikat kobzá el.”² Körmöcbányán a Vörös toronyban hajdan a városi hóhér lakott, a városi törvényszék itt vallatta, kínozza a foglyokat, sok embervér folyt el, innen a név.³

A veres barátok (egyébként pálosok) gombaszögi zárdáját 1566-ban Schwendi Lázár bevette és lerombolta. Másik forrás szerint a reformáció idején (1565) a kolostor lakóit Bebek György kiűzte, ingóságaitól megfosztotta és várrá alakította. Berzete ugyancsak a gombaszögi monostorhoz tartozott. Valószínűleg vagyonos helyzetük keltette fel Bebek György kincsszomját, aki 1555-ben 10.000 arany értékű kincstárukat lefoglalta, a szerzeteseket pedig a monostorból kiűldözte.⁴ Mint Szép Fülöp ...

A templomos rend történetében bőven voltak olyan események, amikor patakokban folyt el a lovagok és ellenfeleik vére. Negyedik Henrik alatt például a franciák kétszer foglalták el Jeruzsálemet, gyakorlatilag folyamatos harcban álltak a szaracénokkal. Egy ütközetről, melyben a szaracénok kiverték a franciákat (köztük a templomosokat), a következő leírás maradt fenn: „Az utósó kiverés alkalmával olly sok Saracénének ötlettek meg, hogy a' Salamon templomához vezető utszán térdig jártak az ember-vér és testek között.”⁵

Zombori István is megjegyzi, hogy a néphagyomány szerint a vörös előnevet valószínűleg a kegyetlenkedéseik miatt kapták a templomosok, nem kizárólag azért, mert őket gyilkolták le. Egy kisalföldi asszony véleménye az, hogy a vörös barátok „gyilkoltak és így jutottak hozzá ahhoz, amijük van.”⁶ Tornagörgői adatközlés szerint „... akiket ők el tudtak csikarni, ők aztat lemészárolták, és arrúl is lettek veres barátok, mert a csuhájukat vérrel festették. Ilyen vérengző népség vót.”⁷ A burgenlandi, willersbachi vár lovagját pedig rajtakapják, amint a véres pénzt mossa a pataokban.⁸

Sokorópátkán egy fiatal adatközlőnek eszébe jutott egyik olvasmánya, Somlóhegy történetével kapcsolatban, ahol az uralkodó szüzek vérében fürdött. Az volt a véleménye, hogy a vörös barát név a barátok által elrabolt és legyilkolt szüzek véréből is eredhet. Az igazsághoz tartozik, hogy már a rend megalakulásakor voltak a templomosok közt gyilkosok, a per után pedig akik el tudtak menekülni az ítélet elől, erdei zsványok, útonállók, gyilkosok lettek.⁹

¹ Jókai, 1910: 83.

² Raisz, 1960: 41-42.

³ Borovszky, 1903a: 89.

⁴ Borovszky, 1903b: 95.; Révai Nagy Lexikona, 1913., VIII. kötet: 620.; Borovszky, 1903b: 476.

⁵ Szendár, 1834: 582.

⁶ Ak: Mikusné Horváth Ilona, Mosonújhely, Saját gyűjtés, 1998.

⁷ Magyar, 2001b: 235.; 441. sz. szöveg: A tornagörgői paklan (Ak: Szabó Sándor, Tornagörgő, 1998.)

⁸ Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: Der Schloßhansl, Gy: Haiding Willersdorfban, 1963.

⁹ Ak: Szalai Péter, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Charpentier, 1992: 39., 193.

Eredet- és helynévmagyarázó mondák

A templomos-mondákhoz lokalizálódásuk során rengeteg hiedelem-elem és eredetmagyarázó motívum-együttes tapadt. Egyes esetekben ezek együtt hagyományozódnak a teljes szüzséjű mondával, máskor viszont csak a lokális elemek maradnak fenn, kiegészülve a vörös barátokra vonatkozó összefüggésekkel. Egész Európára jellemző a mondakörhöz kapcsolódó hiedelemmotívumok sokasága, kimondottan Kárpát-medencei jelenség azonban a helynévmagyarázó elemek beépülése e történetekbe. (III. táblázat)

Ez utóbbiak közül már volt szó a nyírbátori Szentvér utca, illetve a tarcali Vérvölgy és Szentkereszt nevű falurészek elnevezésének veres barátokkal összefüggő eredetmondáját. A vörösberényi falunév-magyarázó mondáról is volt már szó, mely szerint a település neve a vörös barátoktól ered. Sokorópátka helynévmagyarázó mondája szerint a község eredeti neve – Potyka – ugyancsak a vörös barátoktól nyerte nevét, akiknek halastavaiban sok volt a potyka fajtájú hal.

Pálosveresmart (Abasár résztelepülése) eredetmagyarázó mondája szerint Aba Sámuel Abasáron született. Egy alkalommal a vörös barátok elrabolták a lányát. Mikor ez kiderült, a király parancsot adott az összes vörösbarát elpusztítására. Katonái egykettőre kardélre hányták a gonosz papokat. „Egy veres képű, hórihorgas vitéz különösen »jeleskedett« a papok irtásában. A király pedig imigyen biztatta: »Mard veres! Veres, mard!« Állítólag a király eme felkiáltásából származna a »Veres-mart« illetve, mivel pálos szerzetesek is éltek ott, a »Pálosvörösmart« községnév.”¹

Győrújbaráton ma is él egy eredetmagyarázó monda, amely ugyancsak összefüggésbe hozza a vörös barátokkal a falu elnevezését: A mai település több falurész összezatolásából jött létre. Ezek közül Kisbarát és Nagybarát neve kapcsolatos a vörös barátokkal. A monda szerint e két falurész neve eredetileg Kiscsűr és Nagycsűr volt. Más változatok szerint a Pusztafalu nevű rész vált ketté: Kisbarátra és Nagybarátra.”² Mindkét helyen volt klastroma a vörös barátoknak. Kisbaráton „...vótak a kisebb rangú barátok, Nagybarátin meg a nagyobb barátok.”³ Más szerint Nagybaráton „...sokan vótak a barátok, ... de Kisbarátin csak valami öten vótak. ... A barátokrú lett Kisbarát meg Nagybarát.”⁴ A két kolostort alagút kötötte össze.⁵ Legtöbben csak annyit tudnak, hogy a település a vörös barátokról kapta a nevét.⁶ A „tudálékosak” még ezt is hozzátesszik: „Kétféle verzió van. Az egyik szerint egy Barát nevű földbirtokosé volt valamikor ez a terület, és onnét eredt a falu neve. A másik, ami talán még hihetőbb szerintem, hogy ugynevezett vörös barátok laktak itt, méghozzá itt a pusztafalusi részen. ... És ezek a vörös barátok hát itt éltek, hogy mennyi ideig azt pontosan nem tudom. Állítólag, a másik verzió szerint, róluk kapta a község a nevét.”⁷

¹ Balogh Benjámin budapesti lakos levele alapján lejegyezte Molnár Ilona, Abasár, 1977. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár ENA 3351-96, Pálosveresmart mondája

² Ak: Kontra Jenő, Bedő Margit, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

³ Ak: Balogh József, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁴ Ak: Birkás Györgyné Kollár Irén, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Varga Ferencné Jursics Margit, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Varga Mária, Őri Dezső, Rum Ferencné Kernya Ilona, Kiss Antalné Fehér Ilona, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁷ Ak: Borbély Tiborné, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

TERMÉSZETI KÖRNYEZET

A templomos-mondákban gyakran előfordul, hogy a lovagok által lakott helyek természeti környezetére is utalnak. Ezek a közlések ekvivalensek a történeti forrásokban felsorolt letelepedési jellemzőkkel. A templomos rendnek nagyon sok birtoka volt, hiszen minden adományt elfogadtak. A legrosszabb minőségű földeket sem utasították vissza. Franciaországban „...a nagyurak odaadják parlagon heverő földjüket, ahol semmi sem nő.” – írja Charpentier a rend történetéről szóló ismeretterjesztő munkájában. Így a mezőgazdaságilag nehezen hasznosítható területeket, tehát főként erdőket, tavakat, ingoványos és mocsaras területeket kapták meg. Előszeretettel alakítottak ki mesterséges tavakat is.¹

Jó búvóhely volt a templomosok háza, a mocsarakat, erdőket védelmi célokra alakították át. Ezeken csak az juthatott át, aki a terepet jól ismerte, aki a templomosokhoz tartozott.² A továbbiakban azokat a településeket soroljuk fel, amelyek mondáiban a fenti természeti környezetre utaló elemek vannak. Sok esetben a mocsaras helyekhez kötődik az elsüllyedés motívuma is, mely összekapcsolja mondakörünket a bűn és bűnhődés mondafőcsoporttal. (12. térkép)

A *Tóközben*, a **Fehértó** és **Györsövényház** közötti határban van egy elmocsarasodott tó, amelyet a környéken örvénynek vagy feneketlen tónak neveznek. Hajdan a barátoké volt.³ A *Marcal-medencében*, **Külsővaton** a vörös barátok házának környéke szintén mocsaras volt, körülötte hatalmas erdőkkel. Halastó is volt a közelben.⁴ A *Kemenesalján*, **Hetyefőn** a vörös barátok csatornázták a földeket, és ők árkolták ki a mai Vörös-víz patak medrét.⁵ **Győrvár** határában sok posványos hely van, például a Békavár és a régi Nagy tó helyén lévő terület, amely esős időben teljesen járhatatlan vidék. Cigányszertől Zalaszentlőrincig régen halastó húzódott.⁶

A *Sokoróalján*, **Sokorópátkán**, a Harangozóhegy természeti környezetéről főként azt állítják az adatközlők, hogy vizes, mocsaras terület volt.⁷ Többek szerint az itteni vörös barátok halastavat is létesítettek. Ebben sok volt a potyka nevű hal, innen ered a falu neve (Potyka-Pátka). A helyi templomos-monda ezen a ponton összekapcsolódik a falu nevének eredetmondájával. Ezt a mondát majdnem mindenki ismeri a faluban.⁸ A helybeliek feltételezik, hogy ezt a területet már nagyon régóta lakták őseink. Ezt a tényt bizonyos természeti megfigyelésekkel is alá tudják támasztani. A Harangozóhegy oldala kora tavasszal Tavaszi csillagvirággal van tele, amely a mi erdeinkben másutt nem fordul elő. A luxemburgi *Fischbachban* szintén találtak egy ritka növényt a templomosok kastélya mellett: „A fischbachi várkastély helyén régen egy kolostor állt. Még ma is van ott egy fehér orgonabokor, amelyet egyetlen katalógus alapján sem lehet beazonosítani, és egyetlen ember sem tudja a valódi nevét.”⁹

¹ Idézet: Charpentier, 1992: 40.; Charpentier, 1992: 113.

² Charpentier, 1992: 6-7.

³ Kovács Márta: Örvény, 1986., Fehértó, Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

⁴ Varga, 1996: 245.; Horváth László levele, Külsővat, 2001.

⁵ Balogh-Ördög: 1982: 36.

⁶ Győrvár, Zala m., Gy: Dömötör Sándor, 1957., EA 6222

⁷ Például: Ak: Kovács Ferencné Sári Mária és Farkas Erzsébet sz. Mintler Erzsébet, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Dr. Párkányi József (házi orvos, vadász), Tényő-Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁸ Például: Ak: Földes Szilveszter, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Gede Imre, Sokorópátka, Szili Kiss István iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Nagy Sándorné Cserháti Jolán, Sokorópátka, Vollai Attila általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁹ Zender, 1966: 42., 63. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Fischbach (Tavaszi csillagvirág - Latin neve: Scilla bifolia. Ártéri ligeterdőkben, üde talajú gyertyános-tölgyesekben nyílik. [Simon-Csapody: Kis növényhatározó, 1969. Budapest.: 150. oldal, 265. kép])

Ezen kívül a sokorópátkaiak szőlőtőkét is találtak a várhegy oldalában, ami szerintük szintén arra utal, hogy valamikor emberek éltek azon a helyen: „Ott láttunk szőlőt, a Bétoroknak a túsó felin. Ott talátunk hat vagy hét gyönyörű tőke vesszőt, nagyot.” *Nagyszokolyban* hasonlót figyeltek meg a zárda helyén: „Körülötte szép rendben álló diófák zöldelnek, sőt egy régi szőlőnek is kivehetők nyomai, 's még vagnak öregek, kik láttak itten vén elvadult tőkétet.”¹

A *Bakonyalján*, **Hántán** a falu közelében állt vörös barátok klastroma egy nádtermő tó közelében. **Szenden** (ma Szákszend) halastó volt a zárda mellett.² A *Gerecse északi oldalán*, **Nyergesújfalun** a Barát-kút nevű forrás volt a Klastromromok közelében.³ A *Visegrádi-hegység lábánál*, **Pilismaróton** a Barátrét nevű földek mellett halastó volt, amely most nádas.⁴ A *Pilisben*, **Pilisszentléleken** a kolostorban élő papok elrekesztették a vizet, így csináltak egy halastót, amelynek egykori helye ma jól termő rét. A **Keszölc** melletti Klastrompusztán ásatások során rábukkantak egy hajdani halastó régi vízvezető csatornájára. Megállapították, hogy a klastromhoz mesterséges halastó is tartozott.⁵

A *Balaton-felvidéken*, **Arácson** (Balatonarács) a Barátlakás nevű hely régen a barátoké volt, akiknek halastavuk is volt itt. **Salföldön** a vörös barátok kolostora és temploma egy nagy erdőrengetegben feküdt. **Rendesen** (Balatonrendes) a Lápi fődék nevű rész az ottani mocsárról kapta a nevét.⁶ A Dél-Dunántúl területéről, *Külső-Somogyból* a **nagyszokolyi** példát lehet említeni, ahol az egykori barátok klastrom helyét „Setét erdők borítják”.⁷ A *Vízmentén*, **Kaposhomokon** a Vár mónában a monda szerint a vörös barátok klastroma állott. Régen nagy víz volt körülötte, csak hajóval lehetett ide bejutni.⁸ *Göcsejben* **Kányaváron** a vár kiterjedt nádasok, mocsarak és őserdők között feküdt. **Baktól** délre van az Ördög Gyurkó vára, melyet egykor mocsár vett körül.⁹

A *Hegyalján*, **Bodrogkeresztúron** a hagyomány szerint a nagy tó helyén egy város vagy falu feküdt. Egyik **tarcali** mondaváltozat szintén utal a természeti környezetre: „Szentkeresztben volt egy kolostor, a vörös barátok kolostora. ... Még akkor a magyarok nem laktak itten, még akkor a Tisza feljött ide. A dombos helyeken erdő volt. A meglévő emberek pásztorkodással foglalkoztak, megélhetésüket a víz adta. Voltak benne csikászok, halászok, pákászok. A csikászok csikot fogtak. Külön szerszámuk vót. A pákászok akkor a madártojást szedték. Hordták piacra, Sátoraljuj helyre vitték.”¹⁰ A *Borsodi-Mezőség* területén fekvő **Tiszakeszi** határában van az Aranypatkó-fenek nevű lápos terület, ahol egy templom süllyedt el. A *Hortobágyon*, a **tiszacsegei** nagymajori vadászkastély helyéről azt tartják, hogy az ohati őstölgyes egykor arra a területre is kiterjedt, ahol ma a kastély van. Ott egy klastrom állott, ahol a vörös barátok laktak.¹¹

A *Vág völgyi* **Pöstyénben**, a vörös barátok hajdani zárdája közelében van egy Ribnij (halastó) nevű mező, töltésekkel körülvéve, amelyet halak tartására használtak. Ez máig is fenntartotta a Mnichova Lehota azaz Pap-Lehota nevet, ez bizonyítja, hogy a zárdához tartozott.¹² Az *Árvai-medencében* fekvő **Árva várával** kapcsolatban

¹ Idézet: Ak: Delbó Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Holéczi, 1837: 108.

² Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 133.; Borovszky, 1907: 122.

³ Balogh-Ördög, 1985: 62.

⁴ Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 192.

⁵ Manga, 1973: 227. (Ak: Minczér Pál, Pilisszentlélek, Gy: Manga János, 1960.); Méri, 1961: 9., 16.

⁶ Jankó, 1902: 56.; Balogh-Ördög: 1982: 198., 206.

⁷ Holéczi, 1837: 108.

⁸ Végh, 1974: 501.

⁹ Gönczi, 1914: 38., 45.

¹⁰ Dobos, 1988: 360.; Ak: Bátor Lajos, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, Dobos, 1971: 71-72.

¹¹ Sajóvölgyi G., 1896: 174.; Papp, 2001: 63.

¹² Pesty, 1861: 89-90.

fennmaradt mondák szerint a vár a templomosoké volt: övék volt az erdő, a rét, a víz, a hal, a vad ebben a zord tartományban.¹

A *Nyitra völgyében*, **Felső-Elefánt** község fölött, egy erdő övezte fennsíkon állt a kolostor és templom.² A *mátyusföldi Libádon* a Tóvölgy nevű dülő helyén hajdan halastó, majd nádas volt.³ A *Tapoly menti Bártfa* határában savanyúvíz bugyog. A közelben a hegyen a templáriusoknak pompás zárdájuk volt. A *Selmeci-hegységben*, **Selmecbányán** a lovakok emlékét őrzi a halastó, sőt állítólag a szliácsi savanyúforrást is ők fedezték fel.⁴ A *Palócföld nyugati részén*, **Dabar** (Dobrocs) falu földje agyagos, vadvizes.⁵ *Gömörben*, **Berzétén** pedig van a Halastó nevű dülő, amelyet a barátok is használtak.⁶

A *Vajdaságban* **Bács** régi vára a Musztonga mocsár mellett, a városon kívül feküdt és a hagyomány szerint szintén a templomosoké volt.⁷ *Stájerországban*, a **Rosenkogel** hegy **Osterwitz** felőli oldalán vannak egy major maradványai, és innen nem messze fekszik egy lápos terület. Hajdan romok álltak itt. A tulajdonosok még most is néha mocsaras részekre bukkannak, pedig a területet már rég feltöltötték.⁸

AZ ELSÜLLYEDÉS

A nőrabló és egyéb gonosztetteket elkövető veres barátok büntetése – kivált Európa nyugati régióiban – gyakran kolostoruk vagy váruk elsüllyedése. Az elsüllyedés motívumát tartalmazó mondaváltozatok a bűn és bűnhődés mondafőcsoporthoz kapcsolják a vizsgált mondakört. E motívum kevés kivétellel azokon a területeken fordul elő, amelyeknek természeti környezete korábban vagy jelenleg is mocsaras, vizekben gazdag. A lápos vidékeken azonban nem mindig jelenik meg a motívum, tehát a természeti környezet csak mint lokalizációt elősegítő tényező játszik szerepet. A magasabb hegységek környékén, tehát a Dunántúli-középhegységben, a Mecsekben vagy az Északi-középhegységben alig-alig jelentkezik e motívum, ezek közül is csak a folyó menti vagy tóparti településeken. (*12. térkép*)

Hazánkban a *tóközi Fehértó* és *Gyórsövényház* között van a fejetlen barátok tava, benne a barátok elsüllyedt kastélyával. Egy aktualizált fehértói változat azonban nem ennek történetét beszéli el, hanem egy bűn és bűnhődés mondát, amelynek cselekménye a barátok idejénél sokkal közelebbi múltba vezet el bennünket: „Olyan mély volt, hogy amit beleejtettek, az úgy elmerült, hogy többé nem látták. Később a földeket kiadták a parasztnak művelésre. Amikor szántottak, mindig találtak valamit a »fejetlen barátok« lerombolt kastélyának elsüllyedt romjaiból. Egyszer kint szántottakvetettek a parasztnak a földön és látják, hogy arra hajt a közelben lakó földesúr, csodálatos hintón és a hintó elé hat csodálatos fehér pejló van befogva. Meg is állt a hintó, a kocsis leszállt a bakról, el kezdte kérdezgetni az embereket, hogy merre lehet innen a legrövidebb uton kikeveredni a gyurt utra. Az emberek utbaigazították és végezték a dolgukat. A kocsis felült a bakra és egyenesen az örvény felé tartott, gondolván, arra sokkal rövidebb lesz az ut. A parasztnak kiabáltak, de hiába, a kocsis nem hallgatott rájuk, egyenest behajtott az örvénybe. Az olyan mély volt, hogy az

¹ Szombathy, 1986: 11-13.

² Sziklay-Borovszky, 1900: 94.

³ Borovszky, 1910a: 29.

⁴ Pesty, 1861: 99., 115.

⁵ Fényes Elek, 1984./I: 270.

⁶ Borovszky, 1903b: 33.

⁷ Fényes Elek, 1984./I: 95.

⁸ Peuckert, 1963: 201., 385. sz. szöveg: Die versunkene Kirche am Rosenkogel, Hugo Reinhofer, Volksaberglaube aus dem Koralpengebiet: Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 7, 1901, 240 f.

emberek szeme láttára merült el benn sorban a hat ló és a hintó. Nagy ijedségükben alig birtak szóhoz jutni. Odamentek a »feneketlen tóhoz«, mert így is nevezték, de abban már nem látszott semmi, még a hintó hátulja sem, ahogy elmerült.”¹ Hasonlóan kerek történetek egyébként hazánkból alig-alig vannak, ezek inkább a nyugat-európai hagyományokban maradtak fenn.

A *Szigetközben* lévő **szőgyei** vörös barát kolostorról a következő töredék maradt fenn **Nagybajcsón**: „...nincs meg, e van süllyedve, itt van Szőgye mellett, Szőgyének a legelője alatt.”² A *Marcal-medencében* **marcaltói** helynév a Barátság-sülledő. A néphit szerint itt süllyedt el egy barát-klastrom. A *Kemenesalján*, **Győrvár** határában van egy furcsa kidudorodás a földből, ez a Bodavár helye. A településen monda él az istentelen várúrról, aki a várával együtt elsüllyedt.³ Hasonló mondák Németországban és Hollandiában vannak, amelyekben a várúr mindig egy templomos lovag.

A *Sokoróalján*, **Sokorópátkán** a számos változat közül egyikben az elsüllyedés motívuma is előfordul: „Én csak annyit hallottam, hogy itt a Harangozóba vótak vörös barátok, még vár is vót, ami elsülledt ott.”⁴ Az adatközlő ezt az egyetlen motívumot tudta megemlíteni. A szomszédos **Tényőrről** is van egy hasonló adat: „Vár vót ott. A Szárhegyen vótak, de aztán esüllyedt. De hogy mikor, nem tudom. Vörös barátok vótak.”⁵

A *Kelet-Gerecsében* fekvő **Tokod** határában a Várberék-dűlőben állt Zrínyi Ilona vára, mely később elsüllyedt. Ez a templomos-monda lokalizált változatának töredéke, melyet ma is ismernek a faluban, de a vár tulajdonosaként más-más személyeket jelölnek meg. A *Balaton-felvidéken*, **Rendesen** (Balatonrendes) a Lápi földek nevű határrészhez kötődik a barátkolostor elsüllyedésének motívuma.⁶

A *Zala völgyében*, **Zajkon** a Sülledőt Kert-ben süllyedt el a barátok régi temploma a törökfutás idején. A *Göcsejben*, **Csömödéren** szintén ekkor süllyedt el a barátkolostor. Helyét a csömödéri határban egy mezei kút jelzi. **Ormándlakon** is él az elsüllyedés motívuma.⁷ *Pajzsszeg* (**Becsvölgyéhez** tartozik) határában a Közös erdőn van egy forrás, amelyről azt tartják, hogy abban egy templom süllyedt el. Mellette falu is volt régen. *Barabásszegen* (szintén Becsvölgyéhez tartozik) ugyanezek a motívumok a Bence dűlőhöz kötődnek. Itt volt hajdan egy Bence nevű község. Ennek temploma is elsüllyedt. Helyén tóka van.⁸ **Babosdöbrétén** a nép szerint a templom a törökvilágban süllyedt el.⁹

Zemplénben, **Komlósán** a Barát-réthez, más néven Klastrom-réthez kapcsolódóan elsüllyedt vagy összedőlt kolostorról is tudnak.¹⁰ A *Hegyalján*, **Bodrogkeresztúron** „A régi öregek beszélték, hogy ahol a nagy tó van, ott egy város vagy falu volt. ... Az a régi rege, hogy elsüllyedt város volt, a népek meg mindig visszajárnak éjszaka.” A bodrogkeresztúriak egy közeli helyről hasonló mondát tudnak: „Néma-tanyáról, Liszka-Tolcsva köztről gyűttek hozzánk cselédnek, hát azt mondják, hogy van ott borzasztó mély gödör. Hun van annak a feneke, nem tudni. ... Az egy elsüllyedt falu.”¹¹

¹ Ak: Csoma Lajosné Major Ágnes, Fehértó, Gy: Kovács Márta, 1986., Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

² Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.

³ Balogh-Ördög, 1987: 84.; Győrvár, Gy: Dömötör Sándor, 1957., EA 6222

⁴ Ak: Molnár Józsefné Tuba Rozália, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Molnár Antal, Tényő, Saját gyűjtés, 1998.

⁶ Szabó László, Pilis-gerecsei népmondák, 1958., EA 10133; Borovszky, 1910a: 39.; Balogh-Ördög: 1982: 206.

⁷ Papp-Végh, 1964: 467.; Gönczi, 1914: 56., 410.

⁸ Ak: Németh Lajosné, Vargaszeg, dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák, EA 6305, MOA 406; Ak: Mecséri Sándor, Barabásszeg, dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák, 4., EA 6305, MOA 432

⁹ Gönczi, 1914: 57.; Landgraf, 1998: 283. (Ak: Rózsás László, Babosdöbréte, Gy: Bálintné Szalai Anikó, 1995.)

¹⁰ Bartha, 1992: 81-82.

¹¹ Dobos, 1988: 360., 361.

A *Bodrogeközben*, **Karcsán** a csehekhez kötődik az elsüllyedés motívuma: „Hívnek itt egy helyet Cseke-folyásnak, a cseheknek ott vóut a határjok. ... Ment arra valami csehek szekérrel, oda is süllyedtek, meg oda is halt több. Olyan üreg vóut, hogy azt mondták, hogy tán feneke sincs, most mán betöött az is.”¹ *Taktaközben*, **Taktaszadán** él az elsüllyedt harangról szóló monda.²

Az Alföldön a mocsaras területekhez kötődik a tárgyalt motívum. A *Borsodi-Mezőségen*, **Tiszakeszi** határában van az Aranypatkó-fenék egy lápos területen. Itt egy templom süllyedt el. Az *Ecsedi-lápon*, **Tyukod** határában volt az elpusztult Jánosi helység területe, amely a néphagyomány szerint a láp ingoványaiba süllyedt.³

A *Nyitra völgyében*, egy **Zayugróc** melletti réthez kötődik az elsüllyedt grófról szóló monda, mely töredékességében is emlékeztet az észak-holland, uithuizermedeni változatra. **Németprónán**, és a környékbeli felsőnyitrai németek körében monda él egy zsugori apátról, akinek vétkei miatt az egész kolostort elnyelte a föld. A monda szüzséje nagyon hasonló a hollandiai, limburgi, heithuizeni változathoz, amelyben a bűnös főhős egy templomos lovag. A lovagok büntetése nemcsak az lehet, hogy kolostoruk elsüllyed, elsüllyedhet maga a lovag is. *Gömörből* említhetünk erre egy **hubói** példát, amelyben egy lovast bűnei miatt lovával együtt elnyeli a föld. A *Szamos völgyében*, **Nagybánya-Veresvízen** a Klastrom-rét helyén elátkozott kolostor volt régen, amelyben boszorkánypapok laktak. Egy alkalommal megmozdult a föld, és a kolostor elsüllyedt.⁴

Ausztriában, *Stájerországban*, a **Rosenkogel** hegy *Osterwitz* felőli oldalán van egy lápos terület, ahol hajdan egy templom állt, amelyben valamilyen gonosztettet hajtottak végre. A **Greiner Kogel** nevű hegyen szintén egy kastély állt, amely elsüllyedt.⁵

Németországban Will-Erich Peuckert szerint gyakoriak az elsüllyedt templomos kolostorokról szóló mondák. Egyik változat szerint lovagok buja életet éltek és egy keresztény szüzet bűnös szenvedélyből megerősszakoltak. Vétkük miatt a váruk elsüllyedt.⁶ További példát lehet említeni *Észak-Rajna-Vesztfália* délnyugati részéről, **Aachenből**: „Annak a napnak az éjszakáján, amikor az ármánykodó Kelemen pápa és a pénzsóvár Fülöp francia király a templomosok vezetőit, és számos lovagját Párizsban máglyán elégettette, elsüllyedt a rend aacheni temploma, és víz borította be azt a helyet, ahol állt.”⁷ Egy másik változat a konkrét helyet is megjelöli: „Aachenban a Királykapu közelében lévő forrásnál még ma is »Templer Bend«-nek nevezik azt a teret, ahol a »Templomossír« található, és ugyanezt a nevet viseli az az utca is, amelyik a tér mellett fekszik. Ezen a helyen valaha egy templomos rendház állhatott, amely a monda szerint valószínűleg a föld alá süllyedt, miután az összes templomost – a rend közismert üldöztetése folyamán – meggyilkolták egy éjszakán.”⁸

Bajorországban is él az elsüllyedés motívuma a templomos-mondákban: „Az Iller völgyében, a **Diethelm** melletti öreg hegyen állt hajdan egy templomos vár. A

¹ Balassa, 1963: 468.

² Szabó, 1975: 273.

³ Sajóvölgyi G., 1896: 174.; Borovszky, 1908b: 161.

⁴ Versényi, 1895: 125.; Mártonvölgyi, 1999: 11.; Landgraf, 1998: 265-266. (Ak - Gy: Bíró Katalin sz. Bozó Katalin, Nyitrabánya, Hubay Benjámin hubai lakostól hallotta, 1980-ban.); Landgraf, 1998: 226. (Ak: Lojszki György, Nagybánya-Veresvíz, Gy: Görbe István, 1958-1960.)

⁵ Peuckert, 1963: 201., 385. sz. szöveg: Die versunkene Kirche am Rosenkogel ; Haiding, 1965: 79., 51. sz. szöveg: Der Schatz im Greiner Kogel

⁶ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Versunkenes Templerschloß (Birlinger, Anton, {gesammelt und herausgegeben} 1861., Volksthümliches aus Schwaben. Band I. Sagen, Märchen, Volksaberglauben. Freiburg im Breisgau, S. 359.=Revtradpop. 10., 613. f.); Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Üppiges Leben der Ordensritter. Wollen befreite Christenjungfrau zu ihren Lastern mißbrauchen. Fluch. Burg versunken (Tettau, W. J. A. von n. J. D. H. Temme, 1865., Die Volkssagen Ostpreußens, Lithauens und West preußens, Berlin, S. 161.)

⁷ Petzoldt, 1977: 115-116., 428/a. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen. 296. oldal-jegyzet: Wolf 1845, Nr. 48.

⁸ Petzoldt, 1977: 116., 428/b. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen. 296. oldal-jegyzet: Grässe 1871, S. 86, Nr. 65.)

templomosok rablással töltötték napjaikat az Iller völgyében, amely hajdanán közvetlenül a várak alatt folyt. Történt egyszer, hogy hirtelen, mindenestül elsüllyedt a kastélyuk. Még most is látható a mélyedés, ha az öreg hegyről lefelé megyünk.”¹

Hollandiából két példánk van. Az első *Észak-Hollandiából, Uithuizermedenből*. Eszerint egy lovag bűne elkövetése után, a hazafelé úton süllyedt a föld alá. Hasonló mondaváltozatunk Spanyolországból van, ott egy villám sújtja agyon a lovagot. Másik holland adatunk *Limburgból, Heithuizenből* származik. Itt egy versbe szedett történet szerint egy gonosz lovag nem ad szállást egy koldusnak karácsony éjszakáján. Emiatt a lovag várával együtt elsüllyed a mocsár vizébe. E tipikus „bűn és bűnhődés” monda motívumai alapján a templomos-monda maradványa. Az elsüllyedés motívumát tartalmazza a holland katalógus is 1141-es szám alatt (Das versunkene Schloss. Schlechter Ritter von der Erde verschenkt.); illetve 1144-es szám alatt említ egy kolostort, amely a szerzetesek rossz élete miatt süllyedt el: Das versunkene Kloster; versinkt wegen der Schlechitigkeit der Mönche.²

A harang

A harang-motívum több mondatípusnak részét képezi, így a templomos-mondának is. Szorosan kapcsolódik az elsüllyedés motívumköréhez, hiszen a legtöbb változat szerint maga a harang is elsüllyedt vagy a föld mélyén található. Gyakran a vörös barátok lakhelyén található és bizonyos időnként megszólal. A harangmondák egyéb esetekben is gyakran kontaminálódnak az elsüllyedésről szóló mondákkal.³ Mint látjuk majd, ez egész Európában jellemző folyamat. Emellett a tárgyalt természeti környezet is hangsúlyos szerepet kap ezekben a narratívákban.

A *Marcal-medencében, Külsővaton* a vörös barátok házának udvarán a hagyomány szerint megtalálták a kolostor kútját a föld alatt. Ebbe rejtették el a törökök beütésekor a templom két harangját. Másik változat szerint a tatárjárás idején a föld alá rejtettek egy harangot, mely ott is maradt. A néphit szerint minden májusban megszólal, és azok a fiatal szerelmesek, akik meghallják a harang szavát, a házasságban nagyon boldogok lesznek.⁴

A *sokoróaljai Sokorópátkán* – a többi településtől eltérően – nem a harangmonda és a templomosmonda kontaminálódott egymással. A falu határában emelkedik ugyanis a Harangozóhegy, amelynek egy kiemelkedésén, a Várhegyen állt a vörös barátok vára. A helyi mondába így szervesen beépült a Harangozóhegy névmagyarázó mondája: az itteniek szerint a barátok adtak le jeleket haranggal. Egyesek szerint forgalomirányító szerepe volt a harangszónak,⁵ míg mások úgy vélik, hogy a közeledő ellenségre figyelmeztette a környékelieket.⁶ Van, aki csak annyit tud, hogy a barátok harangoztak, innen ered az elnevezés.⁷ Egyik helybeli szerint a barátok közül csak egy maradt életben, aki rendszeresen harangozott.⁸ A Jedlik-életrajz írója így ír erről: „A fiatalokból is öregek lettek, s lassan elköltözött az utolsó is a hegyen álló kolostorból. Nem húzta meg senki a kápolna harangját, nem terjedt a harangszó messze az erdők, hegyek fölött szét a falukba, mint régen, hiszen azért is hívták Harangozónak a hegyet”⁹ A *Bakonyalján, Lovászpatonán* a harangozóhegyi barátokkal kapcsolatban tudják az említett helynévmagyarázó mondát: A háborús időkben a

¹ Birlinger-Buck, 1861: 234., 359. sz. szöveg: Templerburg versunken.

² Laan, 1930: 87-92. Stenhoesheerd ; Vrancken, 1875-76: 160-163. De Bedelaar; Sinninghe, 1943: 115.

³ Dobos, 1979b: 467.

⁴ Körmendy, 1996: 316-317.; Varga, 1996: 241.

⁵ Ak: Domonkos Viktor és Tuba Lajosné Novák Adél, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Katona Viktor, Sokorópátka, Katona Katalin általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Szili-Kis Lajos, Sokorópátka, Mintler Renáta általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁷ Kovács, 1994.; Sokorópátka, Gy: Ziniel Katalin, 1968. MOA; Ak: Földes Szilveszter, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.;

⁸ Ak: Morvai Endre, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁹ Horváth, 1944: 38.

vörös barátok azért harangoztak, hogy a bujdosók a várukba meneküljenek, aztán kifosztották őket.¹

Göcsejben három településen van barátokkal kapcsolatos harangmonda. **Csömödéren** a Barátok kútja nevű dűlőn a hagyomány szerint barátlakás volt, e kútban harang van, melyet ha ki akarnak venni, mindig lejjebb száll. **Zalatárnokon** a Szentegyházon valamikor templom állt, a törökök pusztították el. Harangjait a Büdös-tókába dobták. **Babosdöbrétén** a zárda udvarán kút volt, melybe a barátok a harangokat beledobálták. A harangok karácsonykor megszólaltak.²

A *Bódva völgyéből* a **bódvalenkei** harangokat említhetjük, amelyeket nem tudtak kivenni, mert mindig lejjebb süllyedtek. A négy harang minden hét évben megszólal. A *Hegyalján*, **Bodrogkeresztúron** vannak hasonló harangok, amelyek szavát gyakran lehetett hallani.³ Másik változat szerint: „Néma-tanyáról, Liszka-Tolcsva köztről gyűttek hozzánk cselédnek, hát azt mondják, hogy van ott borzasztó mély gödör. Hun van annak a feneké, nem tudni. És hallatszik a harangszó reggelenként, meg mikor a csorda gyön haza. Az egy elsüllyedt falu.”⁴ A *Taktaközben* **Taktaszadán** is él az elsüllyedt harangról szóló monda.⁵

A *Turóci-medencében*, **Szentmárián** (ma Szocóchoz tartozik) gyűjtötte Versényi György az elsüllyedt harangról szóló mondát a tizenkilencedik század végén. Itt „...egyszer az árvíz elvitte a haranglábból a harangot, s a Turócz patakába sodorta, a hol oda is veszett. Csendes estéken ma is harangzúgás hallszik fel a patak mélyéről.”⁶ A *Bódva völgyében*, Zsarnón a vörös barátok pusztulásával hozzák kapcsolatba a föld mélyében lévő harangot.⁷

Németországban, az *Észak-Rajna-Vesztfáliában* fekvő **Aachenban** kapcsolódik össze a templomosok emléke a harangmondával. A rendtagok pusztulásakor elsüllyedt ugyanis a lovagok aacheni temploma, és víz borította be azt a helyet, ahol állt. Holdvilágos tavaszi éjszakákon fülünket a földre téve egy távoli, föld alatti harang hangját hallhatjuk itt.⁸

Hollandia *Limburgi Tartományában*, **Heithuizenben** monda élt a gőgös és gonosz lovagokról, akik megvetették és sanyargatták a szegényeket. Ennek egy tizenkilencedik századi, versbe szedett változata szerint karácsony éjszakáján hallják a harangok zúgását: „Azon a titokzatos éjszakán, amikor az üdvözítő felragyog, és a születésére emlékeznek, hallják a falubeliek, a templom felé sietve, a mocsár irányából, a harangzúgásra emlékeztető süketítő hangokat. Ott állt – gondolják ők – a kegyetlen lovagok kastélya: ott emelkedtek ki karcsú tornyai a nádasból; ott rogy, süllyed le a mélybe. (Jacques Vrancken)”⁹

Luxemburg területén Nikolaus Gredt szerint több hiedelem kapcsolódik a templomos kastélyromokhoz, ezek közül egyik szerint e helyeken ősidők óta ott lévő harangokat ástak ki a földből.¹⁰ Konkrét mondaváltozatot nem idéz, itt mindössze egy **asselborni** példát hozhatunk, melyben a harangot bölcső helyettesíti: „Asselbornban templomos házak álltak. Itt egy arany bölcső van. Gyermekkoromban mesélték nekünk, ha valaki a földre fekszik, hallhatja a bölcső hangját a mélyből.”¹¹ Mivel a bölcsőnek nincs jellegzetes hangja, így valószínűleg harangról lehet szó.

¹ Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászpátona, Saját gyűjtés, 1998.

² Gönczi, 1914: 36., 57.; Papp-Végh, 1964: 203.; Landgraf, 1998: 283. (Ak: Rózsás László, Babosdöbréte, Gy: Bálintné Szalai Anikó, 1995.)

³ Magyar, 2001b: 243.; 467. sz. szöveg (Ak: Káló János, Bódvalenke, 1996.); Dobos, 1988: 360.

⁴ Dobos, 1988: 361.

⁵ Szabó, 1975: 273.

⁶ Versényi, 1895: 125.

⁷ Magyar, 2001b: 244.; 468. sz. szöveg: A kolostor harangja (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.)

⁸ Petzoldt, 1977: 115-116., 428/a. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen

⁹ Vrancken, 1875-76: 160-163. De Bedelaar, Fordította Ferenczy János.

¹⁰ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser

¹¹ Zender, 1966: 44., 76. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Asselborn

ÉPÍTETT KÖRNYEZET

Az épített környezetbe azokkal az objektumokkal kapcsolatos motívumok tartoznak, amelyeket a hagyomány szerint a templomosok építettek vagy birtokoltak. Ezek közül legjelentősebbek a várak, kastélyok, kolostorok és templomok, illetve az ezeket körülvevő sáncok és árkok. A váracon belül megkülönböztethetők azok a motívumok, amelyek szerint ezek pusztulása után köveiket, tégláikat széthordták és belőlük egy másik építményt (funkciója szerint szent vagy profán) emeltek. Ide tartoznak még a föld alatt és felett kialakított boltívek és a várhoz kapcsolódó hidak is, melyek a leggyakrabban előforduló motívumok.

TEMPLOMOS VÁRAK

A templomosok által épített várak alaprajza mindenütt egységes volt. Négyyszögletes alapra falakat húztak fel, majd a négy saroktoronyhoz további épületeket csatoltak. Az építmény három oldalát vizesárok vette körül, a negyedik természetes vagy mesterséges tóra nézett. A tó védelmi célokat szolgált és halastó funkcióját is betöltötte. Az említett várnégyyszögben volt a kolostor. Ebben az emeletes épületben éltek a lovagok. Innen nyílt a kápolna. A többi épületben a szolgálók és a vendégek laktak. A major nevű épületben a háznép, a földművesek, az inasok és a pásztorok éltek családjukkal együtt. Ők végezték a gazdasági munkát. A fogadóban az utazó szállóvendégeket fogadták és szállást, védelmet biztosítottak számukra.¹ (11-14. képek)

Templomos tulajdonnak vélt várról az egyik legrészletesebb leírást Mindszenty Antal adja a tizenkilencedik század első felében. Ausztriában, a *Hainburgi-rög* területén állt hajdan **Rothenstein** vára (Vöröskő vagy Rothelstein),² melyet a szerző a következőképpen jellemez: „...felérvén a hegy tetejére, ott egy avult árkon egy hajdani sánczba jutottam, melly egy kis térséget kerít bé. Itt jobbra, a' hegytől elválva, egy puszta és meredek kősziklán egy hajdani vár pusztult falai állanak, mellyeket Rothenstein-nak, közönségesebben csak Tempelhernhaus-nak, és das Rothe Kloster-nak is nevezik a' Hainburgiak.

A' hegy éjszak felől való részén ismét egy mély árokba kellett le mennem, annak tulsó felén pedig a' kősziklára felmásznom. Most már minden épületje igen öszve van omolva, mindazáltal ki lehet venni hajdani mivoltát. A' vár egy hosszukás, de keskeny kősziklán fekszik, mellynek a' Duna felől való három oldala olly meredek, mint a' fal, az épület az egész kősziklát elfoglalja, mellynek ötvenkét lépés a' hossza, a' hol pedig legszélesebb, husz a' szélessége. A' lakó épület a' déli részén volt; a' vár közepén egy magos torony déli és napnyugoti része, az ezek között való szeglettel még fent áll, az éjszaki és napkeleti oldal pedig le van omolva; a' torony négy emeletű volt, a' mint ki lehet látni, de, hogy millyen szobák lehettek benne, már most nem lehet kivenni. Az egyik emeletből a' másikba vivő szűk grádics, a' déli részen való vastag falban még most is látható. Ezen torony alatt hajdan földalatti üregek is voltak, a' mint látszik, de most már beomoltak azok.

Délről, napnyugotról és éjszokról a' kerítésfalak fentállanak ugyan, de nagyon meg vagynak romladozva, a' hegyek felől pedig napkeletre jobban elpusztultak, és csak

¹ Charpentier, 1992: 100-101.

² Mindszenty Antal egy cikk-sorozatot ad közre Pozsony környéki sétáiról, az 1800-as évek elejéről. Rothenstein leírása Szomolány után következik, itt mégsem a Szomolányhoz közeli Vöröskőváról (Červený Kameň, Bibersburg, Szlovákia, Pozsony vármegye) van szó, hanem a Hainburg mellett (Vöröskő, Rothelstein, Ausztria), amely szintén közel esik Pozsonyhoz.

föld szint az alapkövek látszanak, mellynek a' lehet az oka, hogy az ellenség melly elpusztította, innét ostromolhatta. A' vár kettős fallal volt körül kerítve, de a' fekvését nem vehettem jól ki, mert a' kőszikla párkányára vagynak a' kerítésfalak rakva, azért is a' kőszikla meredeksége miatt, a' falak közül nem mehettek ki. Az egész épület igen erős és vastag falakból készült 's fekszik a' magas Braunsberg hegysora alatt napnyugotra a' Duna felett. ... A' vidékbeliek azt tartják, hogy a' régi időkben a' Templariusoké volt, 's most is Tempelherrnhausnak és Rothes Klosternek nevezik, valaminthogy a' Magyarok is ezen vitézlett szerzeteseket veresbarátoknak nevezték.”¹

A templomosok építményeinek egy része kör alakú alapra épült, de ezek lehetek templomok, emlék- vagy temetőkápolnák is.² Templomos tulajdonnak vélt épületek közül két példa van kör alakú építményre. Hollandia *Limburgi Tartományában*, **Maastricht** városának északnyugati szögletében, az egyik sarkon, egy körfalú erődítmény előtt állt egy ház, amelyet a maastrichtiek a „Vasszúz pavilonja” néven ismertek. A pavilonnak sajátos építészeti megoldása volt: az erőd falának támaszkodott és nem volt más bejárata, csak egy keskeny vizesárok, mely a csatornából táplálkozott. Egy kis vasrúddal ellátott nyílás szolgált bejáratként.³

Másik példánk hazánkból, a *Pesti-síkságon* fekvő **Ócsáról** származik. A település templomában a tizenkilencedik század közepén némelyek templárius emlékeket véltek felfedezni.⁴ Az ócsai templom kerek alaprajza ugyanis felkeltette a tudósok érdeklődését, s közülük Vereby Soma a következőképpen magyarázza a szokatlan építmény eredeti rendeltetését:

„...az egyházon látható faragott munka, – külsejére hasonló ama romániai építményekhez, melyek az osztrák birodalom nagy kiterjedésű vidékein elszórva hevernek, számos csoportozatban különös alkotásuak találtnak, melyeknek czélja mai napig sincs hitelességgel meghatározva. Ezek kisebb terjedelmű kerek idomu építmények előre állított félkörű talappal, kívül többnyire féloszlopokkal körítve, és gömb boltozatu peremzettel, és fogalaku metszvényekkel. Egy kisebb-nagyobb czifrázatú előcsarnok vezet annak belsejébe, mely vagy sima, vagy mélyedésekkel van építve, néhol egykori festészet nyomait mutatván.

Nagyobb részben egy alanti boltozat (vagy ivezett) ürt foglalnak magukban, melyhez egy keskeny, soknál elrejtett és szoros járatu bemenet vezet. Ily kerek idomu építmények eredete és rendeltetése iránt különféle vélemények terjedtek el; megjegyzendő, hogy ily formájú építmények Austrián kívül Angol- és Némethonban különösen pedig nagy számmal Franciaországban is találtnak. Az ezek felől elterjedt nézetek közül elől áll az, mely a mi építményeinket pogány időkben akarja származtatni, mások a Templáriusok emlékeit vélik bennük felfedezni: azonban e nézetek és vélemények bebizonyítása még ekkorig nem kísértetett meg.”⁵

A várak tégláinak hasznosítása

A templomosok várainak fő jellegzetessége a források szerint mindenütt a téglá használata volt.⁶ Az ország nagyon sok vidékéről vannak példák a vörös barátok egykori váraiból széthordott téglák hasznosítására. Meglehetősen gyakori eset lehetett a várromok tégláinak, köveinek széthordása, azokból egy másik épület elkészítése. Petőfi is beszámol egy hasonló esetről az Úti leveleiben: „Losoncra menvén Várgedéről, az ut

¹ Mindszenty, 1831., 5. kötet. : 37-38.

² Zombori, 1988: 152.

³ Welters, 1875-76: 209-211., De ijzeren Dame te Maastricht, Fordította Ferenczy János.

⁴ Pesty, 1861: 106.

⁵ Vereby, 1856: 7-8.

⁶ Zombori, 1988: 152.

Füleken visz keresztül, hol szinte romokban fekszik az egykor nevezetes vár. Természetes, hogy összejártam, de kimondhatatlan harag fogott el, midőn láttam, hogy a romokat lehordják az utcákat tölteni ... hogy a melly köveken őseink szent vére szárad, azokon most tapodjanak.”¹

Erre a jelenségre az Észak-Dunántúlról lehet a legtöbb példát említeni. A *Marcal-medencében*, **Külsővaton** ma is áll a Konkolyi ház. A hagyomány szerint valamikor vár állt ezen a helyen és romjaiból építették fel kolostorukat a vörös barátok.² A *sokoróaljai Sokorópátkán* több épületről is azt tartják, hogy a lerombolt vár köveiből építették. A Harangozónak a falu felé eső meredek oldaláról sok téglát termeltek ki, és állítólag abból építették Pátkapusztát,³ a helybeliek többsége szerint a pátkapusztai magtárt.⁴ Mások szerint a pátkai major, a kajári templom és a pátkai hegyközségben álló dézsmaház is ezekből a téglákból épült.⁵ Olyan is van, aki saját házának építésekor használta fel a téglákat.⁶ A Jedlik Anyos életét megörökítő szerző is említi, hogy a kolostor tetejét, majd a köveit is széthordták a környékre, de Jedlik idején a rendház falai és a templom nyomai még látszottak.⁷

Nem messze innen, a *bakonyaljai Lovászpatonán* is tudnak arról, hogy a pátkaiak a vár köveit nagyon sok építkezés során felhasználták.⁸ Egyik adatközlő viszont cáfolja ezt: „Édesapám mesélte, hogy egy Sárkány Miklós nevű apát szedette széjjel a várat, de nem tudom, hogy mikor. Valószínű széjjelhordták a vár-épület tégláit, de az alapok megvoltak. Amiket most lehet látni, azokat a mélységes mély árkokat, az az ellipszis alakú, az a vár kerülete, de az nem árok ám, mer ott fönt nem volt víz, amivel megtöltsék, már csak a várfalak voltak meg, és onnan később elhordta a nép, amit a Sárkány Miklós kiásatott a jobbágyokkal, és aztán azér van az a mély árok, amit nagyon jól lehet látni ott. Az a várfalnak a nagyon mélyen lemenő alapkövei voltak. És abból építette Sárkánymajort, Miklósmajort és Apátmajort. Megvannak még mind az a három major, és ő magáról nevezette el őket.”⁹ A szintén bakonyaljai **Szák** (ma Szákszend) temploma egy dombra, templárius zárda romjaira épült. Köveit az építkezés során felhasználták.¹⁰

Az *Öreg-Bakonyban*, a **Bakonyjákó** melletti járíföldi kolostor köveit és tégláit a helybeli utak javítására használták fel. A **Csékút** melletti templárius zárda romjaiból a tizenkilencedik század elején nagy tömegben hordtak el köveket egy malom építéséhez.¹¹ A *Déli-Bakonyban*, a **nagyvászonyi** kolostorrom tégláinak nagy részét is széthordták.¹² A *Gerecse északi oldalán* fekvő **Nyergesújfalun** feletti kősziklás hegytetőn hajdan egy váromladék volt. Temploma 1720-ban épült a régi templomromok felett.¹³ A *Pilisben Pilisszentkereszten* a régi kolostor és templom köveit az emberek hordták szét, és abból építettek házaik egy részét a helybeliek. **Keszölc-Klaspusztán** a kolostor falait egy tűzvész után lebontották és széjjelhordták. Az épületmaradványok szinte nyomtalanul eltűntek.¹⁴

¹ Petőfi, 1987: 19.

² Varga, 1996: 243.; Horváth László levele, Külsővat, 2001.

³ Mithay, 1956: 90.

⁴ Ak: Vehrér Ferencné Polgár Gizella, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Szabó László, Sokorópátka, Gy: Dr. Uzsoki András, 1969., MOA

⁶ Ak: Vehrér Ferencné Polgár Gizella, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁷ Horváth, 1944: 38-39.

⁸ Ak: Pölöskey István, Lovászpátka, Saját gyűjtés, 1998.

⁹ Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászpátka, Saját gyűjtés, 1998.

¹⁰ Pastinszky-T. Sárny Szabó, 1977: 207.; Borovszky, 1907: 121.

¹¹ Ak: Támtón Antalné, Bakonyjákó-Járföld, Saját gyűjtés, 2001.; Pesty, 1861: 115.

¹² Rómer, 1990.: 179. (első kiadás: 1860.)

¹³ Borovszky, 1910a: 33.

¹⁴ Ak: Majnics József, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.; Borovszky, 1910b: 117.; Méri, 1961: 2., 19.

A Dél-Dunántúl nyugati részéről a Göcsejből és *Külső-Somogyból* vannak adatok. A **Nagyszokoly** melletti Békai pusztán állt hajdan a vörös barátok klastroma, „melly épületnek a' fundamentomából, mint mondják, ez előtt mintegy 15 esztendővel még köveket is ástak ki a' lakosok, 's szükségekre fordították.”¹ *Göcsejben* a **kányavári** vár tégláiból épült Kámaházán egy úrilak, a pákai templom és a kányavári major. **Baktól** délre volt az Ördög Gyurkó vára, egy szabályos kör alakú dombon. Az itt talált téglákat és köveket a környékbeli lakosok építkezéshez elhordták.²

A *Borsodi-medencében*, **Sajószentpéteren** hajdan a templáriusoknak klastromuk és templomuk volt. E régi templom maradványaiból épült a mostani római katolikus templom. A *Hegyalján*, **Tarcalon** volt a veres barátoknak egy kolostora, amelyet szétromboltak és abból építették a templomot.³ A *hortobágyi Tiszacsege* határában, a nagymajori vadászkastély helyén a néphit szerint egy klastrom állott, melynek romjain épült fel a kastély úgy, hogy az egykori cellákat meghagyták. A *Nagy-Sárréten*, **Vésztő** határában állt a **Csoltmonostora**, melynek tégláit – a torony leomlása után – széthordta a vésztői nép.⁴

A *kárpátaljai Szerednyén* egy vár állt. „Köveit, melyeket hajdan a templomosok annyi fáradsággal és szokásos jóízűsüggel hordtak egymásra, a szerednyeiek kis házaik építésére használták fel.”⁵ A *Nagy-Küküllő mentén*, a **Gogánváraljai** vár tégláit a falusi nép elhordta szekerekkel Erzsébetvárosba és abból építették a nagytemplomot, ami most is a városban látható.⁶

Végül nézzünk egy etióp, akszúmi adatot, ahol a templomosok emlékei a helyi mondákban még ma is élénken élnek. Egy etióp adatközlő mondja 1991-ben Graham Hancock-nak Kaleb király palotájának romjairól: „Amikor gyerek voltam, ... a barátaimmal sokat játszottunk itt. Annak idején rengeteg ilyen kő hevert itt szanaszét. Gondolom, a többi már elvitték innét azóta ... A városiak állandóan felhasználják a köveket a romokból, hogy azokkal javítsák a házukat.”⁷

Mint az adatokból látható, a vörös barátok szétrombolt várainak tégláiból sokféle épületet emeltek. Saját és közcélokra is hordtak el a kövekből és téglákból. Ezen építményeket két csoportba lehet sorolni. Az egyik csoportba tartoznak a „szent” építmények (főként templomok), ezek elsősorban Magyarország északi régióiban fordulnak elő. A másik csoport a „profán” épületek, melyekre főleg az Észak-Dunántúlon és az Alföldön vannak példák. („*A vörös barátok várainak tégláiból készült épületek típusai településenként*” című ábra)

Speciális esetekben a vörös barátok egykori kolostorának ma is vannak lakói. Például Külsővaton Aczél Péterék élnek ott, vagy a közelmúltban Lékán lakott Paul Anton Keller. Nagymajorban pedig a Vayak vadászkastélya épült fel a régi kolostor helyén. Krúdy Gyula: A templárius című regényében is szerepel, hogy az író háza a vörös barátok kolostora volt korábban.⁸ Más esetekben szerzetesrendek tagjai a barátkolostor mai lakói. Németországból, Rajna-vidék-Pfalzból lehet még hasonló példát említeni. Egy *mesenichi* adatközlő mondja: „A házunk a Kreuz (Kereszt) nevet viseli. Thielen lelkész kérdezte tőlem, vajon tudom-e, honnan kapta a ház a nevét. Természetesen nem tudtam válaszolni. Thielen lelkész úgy gondolta, hogy ő tud válaszolni erre a kérdésre. Oklevelet talált ugyanis arról, hogy templomos vagy keresztes lovagok lakhattak itt. Ezekben az iratokban feltüntetik, hogy a keresztes

¹ Holéczi, 1837: 107-108.

² Gönczi, 1914: 45., 38.

³ Fényes Elek, 1984./IV: 116.; Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

⁴ Papp, 2001: 63.; Fényes, 1984./IV.: 297-298.; Révai, 1912: 127-128.

⁵ Dienes, é.n: 46.

⁶ Landgraf, 1998: 95-96. (Ak: Szombatiné Korodi Ibolyka, Gogánváralja, Gy: Korodi Ibolya, Dicsőszentmárton, 1995.)

⁷ Hancock, é.n: 481.

⁸ Krúdy, 1960: 137.

lovagok hozták létre az első szőlőskertet, különösen Königsbusch környékén, mert a lovagok nagyon jól tudták, hogy ennek a helynek van a legjobb fekvése. És azt a sok kőrakást a földek között a templomosok maguk építették.”¹

Boltozatok

A hagyományban több helyen is él az a motívum, mely szerint a templomosok gyakran alakítottak ki boltozatos helyiségeket a föld alatt, és váraikban is előszeretettel építettek be boltíveket. Ez az elem a történeti valósághoz közelíti a hagyományt, hiszen a források a templomosok működéséhez kötik az első gótikus katedrálisok megtervezését és építését. A keresztes várakra egyébként is jellemző volt, hogy hatalmas pincéket alakítottak ki alattuk, félköríves dongaboltozattal. Tulajdonképpen a rend első telephelye, a jeruzsálemi, egykori „Salamon istállója” is óriás pinceboltozatokkal ívelt épület volt.² (6. kép)

Magyarország mindegyik nagytájáról lehet példát hozni a boltozat-motívum és a vörös barát mondaör összekapcsolásáról. A *Mosoni-síkságon* található **Barátföldpuszta** kincsmondájában nagy boltozatos pincékben rejlik a sok arany és ezüst a föld alatt.³ A *Marcal-medencében* a **külsővati** kolostor alatt találtak földalatti boltozatokat és egy kapuharang részét.⁴ A *Sokoróalján* **Sokorópátkán** említik az adatközlők, hogy a vár helyén, az üregekbe bebújva téglaboltozatot láttak.⁵ A *Pilisben*, a **Kesztölcshöz** tartozó Klastrompusztán ásatások során rábukkantak az egykori halastó régi vízelvezető csatornájára is, amelynek falát nagyméretű kövekből építették, és boltozatát íveltre alakították.⁶

Külső-Somogyban az **iregi** omladékok melletti üregekről írja Holéczi Mihály: „A' másik lyuk alább a' nyugoti hegyoldalban vagyon. Szájánál hason kell becsúszni, de beljebb magasabb, 's lehet menni görbedve. Így tart ez négy ölnyire, több felé kanyarulva, midőn egy tágas szobába lép az ember, mellynek teteje hegyesen boltozott, 's egy nyílás, hihetően füstöt kivívó kémény látszik rajta. Vagynak benne ülő helyek, itt ott cserepek hevernek, 's az oldalfalakat betű forma karczolások borítják.”⁷

A *Bükkben*, **Diósgyőr** mellett fekszenek a szentléleki kolostor romjai: „A szentléleki egyház romja mindössze néhány góth ivboltozattól s egy kapuzat (portal) darabjából áll, de a legnemesebb izlésű építészeti nyomain világosan láthatók rajta.”⁸ Az Alföld peremén, a *Pesti-síkságon* fekvő **Ócsa** templomában szintén vannak boltozatok: „Ezek kisebb terjedelmű kerek idomu építmények előre állított félkörű talpazattal, kívül többnyire féloszlopokkal körítve, és gömb boltozatu peremzettel, és fogalaku metszvényekkel. Egy kisebb-nagyobb czifrázatú előcsarnok vezet annak belsejébe, mely vagy sima, vagy mélyedésekkel van építve, néhol egykori festészet nyomait mutatván. Nagyobb részben egy alanti boltozat (vagy ivezett) ürt foglalnak magukban, melyhez egy keskeny, soknál elrejtett és szoros járatu bemenet vezet.”⁹

A fenti példákat Teleki Domokos megfigyelésével egészíthetjük ki a hajdani Magyarország területéről. A *szlovákiai Kisalföldön* fekvő **Rév-Komárom** régi váráról írja Teleki, hogy a közelben megvan még a templomosok refektóriumának

¹ Zender, 1966: 44-45., 77. sz. szöveg: Die Kreuz- oder Tempelherren, Mesenich

² Charpentier, 1992: 109.; Kirchner, 2000: 23.

³ Ruff, 1928: 93.

⁴ Körmendy, 1996: 316-317.

⁵ Kovács Imre szíves közlése, Sokorópátka, 1995.

⁶ Méri, 1961: 9.

⁷ Holéczi, 1837: 108.

⁸ Szent-léleki templom romjai (Vörös barátok kolostora) (Borsodban) Vasárnapi Újság 1860/10. 111-112.

⁹ Vereby, 1856: 7-8.

épülete: „...ennek alatta a föld alatt titkos boltozatok és járások vagynak.”¹ A *Torna völgyében Jabloncával* kapcsolatban gyűjtötte Pesty Frigyes az alábbi szöveget: „Sólyomkő hegyén erdő hajdan a hegy csucsán létező kőszirten szerzetesek kolostora volt melynek romjai mai napig is láthatók azon. A kőszirtbe egy tágas üreg létezik tiszta kőből környezett bolthajtást az épület 1500 körül el romboltatott.”² Teleki Domokos másik említése a *Muraköz*ből való. Eszerint **Muraszentmártonban** van egy régi templom, amely a templáriusoké volt. A templom alatt szintén titkos boltozatok vannak.³

Burgenlandban, **Léka** várában még most is megvannak a boltozatok a lovagteremben, ahol a templomos lovagokat legyilkolták. Az *Alsó-ausztriai borvidéken*, **Kronbergben**, a templom alatt hatalmas boltozat volt. Itt templomosokra utaló jeleket találtak.⁴ Németországban, *Észak-Rajna-Vesztfáliában* fekszik **Aachen**. Itt egy tó van azon a helyen, ahol a templomosok rendháza és temploma elsüllyedt. Minden évben egyszer a lovagok visszatérnek, ilyenkor egy boltíves csarnok jelenik meg a fejük fölött.⁵ A *Spessart-hegységben*, **Seligstadtban** találjuk a templomosok emlékét. Itt egy templomos kereszt (többnyire láthatatlan) van a kolostor-boltozatban.⁶ *Baden-Württembergben* az **Unger hegyen** szintén egy templomos kolostor állt, amelyet egy éjszakán szétromboltak, és minden lakóját lemészárolták. A boltozatos helyiségekben és a kövek között ma sem biztonságos járni.⁷

Hollandiában, *Limburgban* a **maastrichti** monda kapcsán említhetjük a nevezett motívumot. A Vasszűz pavilonja felé közeledő hajóknak egy boltív alatt kellett átmenniük, ezután halál várt a hajó utasaira.⁸ Luxemburgban alkalmi ásatások során találtak boltíveket a templomos kastélyok egykori helyein. **Beiscentben** egy erősen megépített, egész jó állapotban lévő boltívet fedeztek fel. **Beringenben** több mindent találtak a helyszínen az amatőr régészek, így boltíveket is.⁹ Skóciában a **Rosslyn-kápolna** alatt föld alatti termek találhatóak, amelyek tetejét íves kőboltozat borítja.¹⁰

Hidak

Néhány adat a barátok váránál lévő hidat is említi. Az Észak-Dunántúlról két településről van példánk van erre. A *sokoróaljai Sokorópátkán* került szóba az a bizonyos felvonóhid, amit felhúztak és leengedtek.¹¹ Érdekes módon ezt a Jedlik-életrajz írója is előhossa: „Bizony a kolostorból nagyon kevés maradt. Néhány kődarab, falnyomok. A tetőről lankás út ereszkedett le a hegy lábához, fent árok vágta át az utat, itt bizonyára felvonóhid volt.”¹² A legérdekesebb emlék azonban, amely ezzel kapcsolatban fennmaradt, a barátokat rablólovagokként jellemzi. Ennek részlete a következő: „Egy még ma is élő legenda szerint a vár vizesárokkaal volt körülvéve. A barátok csak néha jöttek ki, egy csapóhídon keresztül, de akkor mindig zsákmányoltak valamit vagy valakit.”¹³

¹ Teleki, 1993: 112., Pesty Frigyes is idézi: Pesty, 1861: 108.

² Pesty Frigyes kéziratos helységnévtára. 1864. OSZK Kézirattára, 1864, Torna vármegye, Jablonca

³ Teleki, 1993: 111.

⁴ A kövek üzenete IV/1. A Várvidék várai. Léka vára (Lockenhaus). História Stúdió Produkció.; Fiebag-Fiebag, 1995: 268.

⁵ Petzoldt, 1977: 116., 428/b. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen

⁶ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Tempelkreuz (den meisten unsichtbar), im Klostersgewölbe, in Seligenstadt, (Herrlein, 1885, Sagen des Spessarts. Aschaffenburg, 1851., S. 87.)

⁷ Birlinger-Buck, 1861: 234. oldal lábjegyzete, 359. sz. szöveg: Tempelburg versunken

⁸ Welters, 1875-76: 209-211., De ijzeren Dame te Maastricht

⁹ Gredt, 1963: 534., 1104: Tempelherren in Beiscent ; uo. 538., 1110: Das Tempelerschloss bei Beringen

¹⁰ Laidler, 2001: 419.

¹¹ Ak: Bohuniczky Istvánné Tuba Katalin, Győr (szül. Sokorópátkán), Saját gyűjtés, 1995.

¹² Horváth, 1944: 39.

¹³ Ak: Vajda Tibor, Sokorópátka, Horváth Mónika iskolai dolgozata, Kossuth Lajos Szakközépiskola, Győr, 2000.

A *Vértesben*, **Csókakőn** gyűjtött mondatöredék szerint ez a híd bőrből készült: „A vár és a Vértes között egy bűrhíd vót kifeszítve, kispannolva. Függhid vót.”¹ A *Göcsejben*, **Kányaváron** is előfordul a bőrhíd-motívum: Gönczi szerint a várban templomosok is éltek, akik a hagyomány szerint bőrhídon jártak fel a várba.²

Sáncok-árkok

Nagyon gyakori motívum a vörös barátok várai körül körbefutó sáncok és árkok említése, az egész Kárpát-medencében előfordul. A *Marcal-medencében* fekvő **Külsővaton** hozzák például összefüggésbe a vörös barátok kolostorát az ottani sáncokkal. Ezeket azonban löállásoknak vélik.³ A *Sokoróaljáról*, **Sokorópátkáról** van a legtöbb ide vonatkozó adatunk. Összesen tizenhárom adatközlő említi az egykori vár körül körbefutó sáncokat, illetve árkokat. Majdnem mindannyian hozzáfűzik, hogy ezek a sáncok még most is megvannak. Sok esetben előfordul, hogy mást nem is tudnak a várról, csak az árkokat említik és azt, hogy ott vörös barátok laktak.⁴ Többek szerint ezek vízesárkok maradványai.⁵ Még a Jedlik-életrajz írója is megemlékezik a hatalmas sáncokról és árkokról, melyek szerinte bizonyítják, hogy nagyon régi építmény lehetett itt.⁶ A források szerint a középkorinál sokkal régebbi építményről lehet szó, valószínűleg földvár volt a tetőn, védhető helyen, és az egykori földvárat mély sáncokkal vették körül.⁷ A Harangozóhegyi várról a következő eredetmonda maradt fenn, bár ez esetünkben invariáns adatnak tekinthető:⁸ „A Várhegy a Potyka melletti hegyen állt. Egy egyszerű földvár volt, de a katona és az önkéntes rengeteg volt. Egyszer mikor egy nagy zápor után a vár és a templom falait jól lemosta az eső a sok katona pedig a sapkájával hordta a földet.”⁹

A *bakonyaljai*, **lovászpatonai** adatközlők is tudnak a pátkai sáncokról. Egyikük iskolai kirándulás alkalmával látta a helyszínt, más szerint a mély árkok ásás eredményei, innen hordták el a várfalak alapjait.¹⁰ **Szerecsenyben** a következőt mondják ugyanerről a helyről: „Lovászpátka és Sokorópátka között az erdőben van egy földsánc, azt is a barátok építették. Biztos háboruztak valakikkel, aztán hogy az megvédje őket.”¹¹ A *Balaton-felvidéken*, **Kővágóörsön** a Pap-kertben van egy romtemplom. A templom körül kerítés és sáncok nyomai látszanak.¹² *Külső-Somogyban*, **Somogyváron**, a község fölött emelkedő dombon állt Somogyvár, melynek sáncai még ma is láthatóak.¹³ *Göcsejben*, a **Szentadorján** (Lispesztadorján) és **Kányavár** között levő szentlőrinci erdőben valaha egy erődített őrtorony állott, melynek téglamaradványai a sáncokkal együtt ma is láthatók.¹⁴ A *Karancsvidéken*, **Szécsény várának** közelében egy halom van, melyet Szent György várának neveznek

¹ Ak: Stájner János fm. 60 é., Csókakő, Gy: Gémes Balázs, 1960.

² Gönczi, 1914: 39.

³ Ak: Vida István, Külsővát, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Például: Ak: Földes Szilveszter, Takács Gábor, Domonkos Viktor, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Például: Ak: Farkas Erzsébet sz. Mintler Erzsébet, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Szalai Istvánné Mintler Borbála, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 2000.

⁶ Horváth, 1944: 39.

⁷ Mithay, 1956: 89.

⁸ A történeti mondahagyományban gyakori, mondakörünkben viszont egyedülálló adat.

⁹ Ak: Domonkos József, Sokorópátka, Domonkos Zsolt általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹⁰ Ak: Pölöskey Lajosné és Pölöskey István, Lovászpátka, Saját gyűjtés, 1998.

¹¹ Ak: Szakács Krisztián, Szerecseny, Saját gyűjtés, 2001.

¹² Balogh-Ördög: 1982: 186.

¹³ Csánky, 1910: 149.

¹⁴ Gönczi, 1914: 40.

Ezen valamely szent épület nyomai látszanak, mely falakkal és árkokkal van körülvéve.¹

A *csallóközi Éberhard* várát Ipolyi Arnold szerint a korábbi források vízsáncokkal körített erődnek nevezik, amely hajdan a templomosok várdája volt. A falu közepén látható földhányások is ennek az épületnek a maradványai.² A *Liptói-medencében*, a **Szentmárton** mellett emelkedő Baráthegyen egy zárda állt, ennek maradványai a körülötte lévő földhányások.³ A *Nyitra völgyében*, **Kovarcon** hajdan a templomos zárda volt, a közelben sáncok maradványai láthatók.⁴ A *Fehér-Körös völgyében*, **Feltót** (Taucz) mellett, egy hegyen régi kőfalak vannak, sáncokkal körülvéve, melyeket a közhagyomány templárius konvent maradványainak tart.⁵ A *Bekecsalján*, **Kibéden** a régi vár helye, romjai, sáncai a tizennyolcadik században még látszottak.⁶ A *Vajdaságból Bács* régi várát említhetjük, melynél sánc és árok maradványok vannak a régi zárda helye körül.⁷ Ausztriai adatokra szintén utalnak bizonyos források. *Burgenlandból Léka* várával kapcsolatban említi Schermann a vizesárkokat, melyekből az ellenség a vizet elvezetve vette be a várat.⁸ A *Hainburgi-rögben* pedig **Rothenstein** váráról írja Mindszenty, hogy hajdan árkokkal és sáncokkal vették körül.⁹

¹ Pesty, 1861: 113.

² Ipolyi, 1993: 30.; Ipolyi, 1994: 97-98.

³ Pesty, 1861: 100.

⁴ Sziklay-Borovszky, 1900: 78.

⁵ Fábrián, 1835: 119., Pesty Frigyes idézi: Pesty, 1861: 95.

⁶ Benkő, 1868-1869: 228.

⁷ Allaga, 1860: 422.

⁸ Schermann, 1936: 28.

⁹ Mindszenty, 1831., 5. kötet: 37.

FÖLD ALATTI JÁRATOK

Alagutak

A legtermészetesebb hagyományképző emlékek a várak és a várromok. A legtöbb faluban nincs is olyan ember, aki ne tudna várakat összekötő titkos alagutakról. Sőt, nincs Magyarországon olyan vár, amelyiknek rejtett alagútjairól ne beszélnének a közelében lakók.¹ Hazánk jelenlegi határain belül a mondkör előfordulási helyszíneinek legalább egynegyedében alagút-motívumok is kapcsolódnak hozzá. Az alagutak szinte végtelen variációban kötik össze a vörös barátok lakta helyeket. Az Észak-Dunántúlon összesen húsz településen tudnak alagútról, több mint negyven helyszínt kötnek össze az alagutak és ezek harmincnál is több variációjáról beszélnek az adatközlők. Többen beszámolnak arról – az alagút létezését bizonyítandó –, hogy egy-egy helyen beszakadt. Ez esetben nemcsak az alagút kiinduló és végpontját jelölik meg, hanem azt is, mely településen, illetve határrészen vezetett keresztül.

A Dél-Dunántúlon mindössze két településen tudnak alagútról (Somogyban), ezek összesen öt különböző helyszínt kötnek össze, három variációban. Az Északi-középhegységben kilenc faluban ismerik az alagút-motívumot, közel húsz település kerül szóba, a járatok pedig szintén csaknem húsz variációban léteznek a települések között. Az Alföldön öt településen kerülnek szóba alagutak, ezek nyolc helyszínt említenek, az összeköttetések hatféle variációjában. Móra Ferenc is írja, hogy a nép rengeteg földalatti járatról regél, a képzelt alagutak behálózzák az egész országot.² Alagutakat többségében a hegyes-dombos vidékeken említenek. (I. táblázat)

A Felvidékről is említhetünk néhány példát. Mint a mellékelt táblázatból látható, az alagutak a jelenlegi határokon több helyütt is átvélnék. A *szlovákiai Kisalföldön Rév-Komáromban* vannak például a határban föld alatti titkos járatok, melyeket a vörös barátoknak tulajdonítanak. A *Vág völgyében Vághosszúfalun* tartják azt, hogy az itteni Miklósdombot köti össze egy alagút a sellyei öreg kastéllyal és a nagyszombati kolostorral.³ A *Nyitra völgyében a bajmóci* várból vezet titkos folyosó a szabadba.⁴ *Mátyusföldön* pedig a már említett, öt falu népe (**Kürt, Fúr, Szógyén, Nagyölved és Hidegvölgy pusztá**) által állított út menti keresztől tartják azt, hogy mellette hajdan egy kolostor állt. A helyi szájhagyomány szerint még az ötvenes években is megfigyelhetők voltak az épülethez tartozó alagutak nyomai. A kereszt mellett volt az alagútrendszer bejárata. Négy irányba vezettek a járatok: az esztergomi várba a Duna alatt, a lévai várba a Garam alatt, a szógyéni templomhoz és a kürti templomhoz. Az alagút bejárata még a huszadik század elején még felismerhető volt, be lehetett menni néhány métert az omladékig.⁵ A *Bódva völgyében Zsarnón* vélik azt, hogy Martonyi és Tornaszentandrás között volt alagút.⁶ Erdély területéről, a *Nagy-Küküllő vidékéről a gogánváraljai várhoz* kapcsolódva szintén találunk egy mondaváltozatot, alagút-motívummal. Eszerint a várból alagút vezetett a református templomba.⁷

Ausztria területén is előfordulnak a templomos-mondákhoz kapcsolódó alagút-motívumok, nemcsak a magyarlakta vidékeken. Ez utóbbiak közül *Burgenlandból*

¹ Kósa, 1973: 55.

² Móra, 1935.

³ Pesty, 1861: 108.; Molnár, 1991: 41.

⁴ Mártonvölgyi, 1999: 28.

⁵ Liszka, 2000: 47-48.

⁶ Magyar, 2001b: 244.; 471. sz. szöveg (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.)

⁷ Landgraf, 1998: 95-96. (Ak: Szobatiné Korodi Ibolyka, Gogánváralja, Gy: Korodi Ibolya, Dicsőszentmárton, 1995.)

vannak ilyen példák. A **lékai várból** Borostyánkő és Rohonc felé vezetett alagút. Ez az Írottkö hegy belsején ment keresztül. A bejárata most is a lékai vár belsejében lévő kútban van. A vár és a közeli erdő között szintén van összeköttetés. A **willersdorfiak** szerint a Schönherr grófok Felsőlovó melletti várából vezetett alagút Borostyánkő váráig, egy másik pedig Schlainingba. Az *Alsó-ausztriai borvidéken* **Kronberg** vára alatt volt az alagútszisztem bejárata. A hagyomány szerint a rend tagjai a hatalmas föld alatti folyosórendszerben rejtőzködtek.¹

Csehországból a prágai templomosok föld alatti járatait lehet még példaként felhozni, amelyeket ma a prágaiak a szabadkőműveseknek, a templomosok örökösének tulajdonítanak. A nép a Károly tér alatt levő folyosók egész labirintusáról tud.² Lengyelország területéről a *Felső-Sziléziában* található Tost falu öreg kastélyáról tartja azt a nép, hogy alatta egy alagút húzódik, amelynek végén egy föld alatti tó van.³

Németországból a Hoffmann-Krayer és Bächtold-Stäubli által szerkesztett „babonaszótár” is említi a kolostorromok alatt fekvő föld alatti járatokat és megjegyzi, hogy ezek a motívumok a várromokhoz kapcsolódó mondákban gyakran szerepelnek.⁴ *Rajna-vidék-Pfalzból* van erre számos példánk. A **roth-i** kolostorból a hagyomány szerint föld alatti járat vezet Roth község alatt, a **Körperich** melletti hegyen keresztül. Ezt a hegyet még ma is Templomos hegynek nevezik. A **prümi vár** összeköttetésben van a **niederweiseni** várral és a **bettingeni** várral is, ez az alagút már be is omlott egyszer. A **prümi várba** az **irreli** templomudvarból is vezet egy alagút. **Ferschweilerben** úgy tudják, hogy a **wickingeni** vár korábban összeköttetésben volt a **prümi** várral; és a **holsthumi** és a **bollendorfi** vár között is alagút van. **Heilenbachi** adat szerint **Kahlertből** (Luxemburg) földalatti járat vezet **Beieltbe**. Mindkét helyen templomos ház állt. A közeli Mosel-völgyben fekvő **Wasserlieschből** alagút vezet a határában lévő Leschemeri hegyig, ahol templomosok éltek.⁵

Hollandiában is összefüggésbe hozzák a templomosokat és az alagutakat. A földalatti járatokat a holland katalógus is említi 1236-as szám alatt: „Der unterirdische Gang. Belagerte entkommen.” Eszerint az ostromoltak alagúton menekülnek, akár csak a lékai, a greischi vagy a tarcali vörös barátok.⁶ Luxemburgban, a Nasingen melletti **Hostertben** állítólag egy templomos vár állt, amelynek alagútjában a lovagok szállást alakítottak ki maguknak. A **diekirchi** templomosoknak a Sauer folyó jobb partján, **Gilsdorf** mellett volt egy kolostoruk, és a két település között föld alatti összeköttetés volt. A **Greisch** melletti Griéfchen várával kapcsolatban is él egy mondaváltozat, amely szerint egy tűzeset alkalmával a vár ura megszökött egy alagúton keresztül.⁷

Franciaországban is olyan földalatti járatokról regélnek, amelyek valamivel összekötik a templomos várakat. Náluk általánosan elterjedt ez a hit. Az alagutak – melyek valóban léteztek – mindig a kolostorok négyszögletes központi épületébe vezettek. Ezeket titkos megbízottak közlekedtek, akik nem akarták felfedni kilétüket. Azokban a nagy városokban, ahol a városfalakon belül volt egy keresztés vár, mindig volt egy másik is a falakon kívül, nemritkán a védőfallal szemben. Ez általában föld

¹ Ak: Molnár Júlia, Kőszegszerdahely, Saját gyűjtés, 1998.; Keller, é.n: 11., 23.; Schermann, 1936: 28.; Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: Der Schloßhansl, Aufz. Haiding Nr. 1718 in Willersdorf, 1963.; Fiebag-Fiebag, 1995: 268.

² Krejčí, 1976: 128.

³ Kühnau, 1913: 588-589., 1995. sz. szöveg: Die (goldene) Ente auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost

⁴ Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, IV., 1934-35., Kloster címszó: 1552.

⁵ Zender, 1966: 40., 54. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Roth - Bitburg járás; uo. 42., 58. sz. szöveg; uo. 59. sz. szöveg, Prüm; 66. sz. szöveg; uo. 64. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler; uo. 44., 74. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Heilenbach; uo. 75. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Wasserliesch

⁶ Sinninghe, 1943: 119.

⁷ Zender, 1966: 40-41., 56. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Nasingen; Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser; uo. 540-541., 1112: Die Burg im Griéfchen bei Greisch

alatti összeköttetésben állt a belső épülettel, tehát a kapuk elkerülésével is be lehetett jutni a másik várba.¹

Spanyolországban **Tiermes** (Soria tartomány) erődje mellett is tudnak a templomosok alagútjairól, amelyeket ostrom esetén menekülőútnak használtak. **Castillejo de Robledoban** szintén föld alatti összeköttetés volt a templom és a vár között, amelyről azt tartják, hogy kincsek tárolóhelye volt. Próbaásatásokat is végeztek és megállapították, hogy valóban volt alagút, amelyet a templomosok építettek.² Egy angol példát említhetünk még: Szerb Antal regényében *Pendragon* várához titkos feljárat vezet a föld alatt. A szerző hozzáfűzi: „Még sosem olvastam régi várról, amelynek ne lett volna titkos kijárata.”³ Skóciában a **Rosslyn-kápolna** alatt föld alatti termek találhatók, amelyek kisebb fülkékre oszlanak.⁴

A francia és spanyol példák szerint valóságalapja is volt az alagutakkal kapcsolatos mende-mondáknak. Ezekben a helyeken a források szerint valóban templomos erődítmények álltak. Végül itt még a templomosokkal szorosan összefüggő *izraeli* példát említhetjük még: a *jeruzsálemi* Templom-hegy alatt alagutak és barlangok rendszere húzódik meg. (6. kép) A nyolcvanas években izraeli régészcsoportok dolgoztak itt, és a hegytől délre megtalálták egy alagút kijáratát, amelyről bebizonyosodott, hogy a templomosok ásták ki a tizenkettedik században. Az alagút a Szikladóm irányába vezet, amely Salamon templomának helyén épült. Az alagutak biztonságos rejtékhelyet nyújtottak ostrom idején a templomosok legféltettebb kincseinek.⁵ Érdekességként térünk ki még arra is, hogy a templomos-mondák egyes változatai egészen Afrikáig eljutottak. A templomosok – a hagyomány szerint – ugyanis jártak *Etiópiában*, ahova a frigidus felkutatása végett mentek el Jeruzsálemből. *Akszúmban* állnak Kaleb király palotájának romjai. Ez a palota valójában egy hegytetőn álló erőd, alatta mély pincerendszerrel és katakombákkal. A templomos kereszt (Croix Pattée) ma is látható a palota omladékai között egyes kövekbe vésvé.⁶

Barlang

A vörös barátoknak tulajdonított barlangokat sok helyütt az alagutak szinonimájaként említik az adatközlők (megjelölve pontos hosszúságukat is). Más esetben úgy gondolják, a barátok a barlangban tanyáztak, esetleg itt rejtették el áldozataikat vagy éppen kincseiket. Az alagutat, a barlangot és a pincét az adatközlők nemigen különböztetik meg egymástól, ugyanakkor az is jellemző, hogy a barlangmotívum többségében a hegyvidékeken fordul elő. (4. térkép)

A *sokoróaljai Sokorópátkán* összesen hárman említenek barlangot a vörös barátok várának egykori helyén.⁷ **Kajárpécen** azt tartják, hogy „A vörös barátok barlangja elment Pannonhalmáig Kajárpécsről. Kajárpécsről indút a föld alatt és Pannonhalmáig elment. Naggyábú meg is tudná mondani, hogy hol vót a bejárata ennek a barlangnak.”⁸ **Tényőn** a Szárhegyen valamikor vörös barátok laktak egy nagy, hosszú barlangban.⁹ A *Bakonyalján*, **Lovászpatonán** úgy tudják, hogy „...az egész

¹ Charpentier, 1992: 9., 108-109.

² Kirchner, 2000: 21.; Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliaiban. Gottfried Kirchner filmje. 1995.

³ Szerb, 1964/I: 149.

⁴ Laidler, 2001: 418-419.

⁵ Laidler, 2001: 176., 275-276.; Hancock, é.n: 97.

⁶ Hancock, é.n: 479-480.

⁷ Ak: Híndrich Béláné Tuba Margit, Babót (szül. Sokorópátkán), Sajat gyűjtés, 1995.; Ak: Kövecses László, Sokorópátka, Kövecses Roland általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Gede Márton, Sokorópátka, Buza Lajos általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁸ Kajárpéc, Sajat gyűjtés, 2001.

⁹ Halász Aranka, Tényő község földrajzi nevei, 1969., EA 16345

környékről mindenki elindult kincset keresni, a vörös barátok barlangjához is, de az nem barlang ám, hanem egy kazamata-szerű valami.”¹

A *Gerecsében*, **Bajóton** az Öregkőhegyen van egy százötven méter mélységű barlang egy régi vár romjai mellett. **Bajnán** Fényes Elek barlangokat is említ itt az itteni Órhegyben.² A *Pilisben* **Pilisszentkereszt** határában fekszik a Pilis hegy, a hegy alján egy Ördög luk nevű barlang van, amely Esztergomig vezet.³ A *Balaton-felvidéken*, **Tihanyban** egy siófoki töredékes változat szerint: „A hegyoldalba vannak barlangok, azokat Lánybarlangnak nevezik. Elrabolták a lányokat, és odavitték a barlangba őket.”⁴ **Kővágóórsön** a monda szerint a vörösbarátok fölköltöztek a Kűszöb-orr környéki barlangokba.⁵

Külső-Somogyban, **Balatonendréd** (Somogyendréd) van a Barát-lik, amely egy kisebb barlang⁶ A *Bódva völgyi* **Bódvaszilason** tartják azt, hogy a veres barátok egy barlangban, a föld alatt laktak.⁷ A *Hegyalján*, **Tarcalon** szintén úgy vélik, hogy Szentkeresztben, barlangokban voltak a veres barátok.⁸

A *Kis-Kárpátokban*, **Detrekő vára** alatt, a hegy belsejében van egy barlang, melyet egy juhász fedezett fel.⁹ A juhász által felfedezett barlang egyébként kétféle lehet: a kincsmondák szerint kincses barlang, mely a templomosok kincsét rejt (például a barátföldi), a halhatatlan és visszatérő hősök mondatípusa szerint pedig lovagok alszanak a hegy mélyén (például Lengyelországban¹⁰). A *Vág völgyében*, **Szucsányban**, a templomos vár romjai közelében van a híres Mazarna barlang, amely hajdan rablók tanyája volt. A *Liptói-medencében*, a **Szentmárton** mellett emelkedő **Baráthegyi** (Mnich, Münichsberg) zárda alatt, a hegy belsejében barlangot fedeztek fel, mely talán a templomosoké lehetett.¹¹ *Mátyusföldön*, a **Kürt, Fűr, Szögyén, Nagyölvéd** és **Hidegvölgy puszta** közötti út menti kereszt közelében szintén van egy barlang, melyben kincset sejt a nép.¹² Erdélyből mindössze egy helyet tudunk, ahol a templomosok emléke összefügg a barlang-motívummal: a *Szamos völgyi Nagybánya-Veresvízen* a Kereszt-hegyen egy kincses barlang található.¹³

Az ausztriai *Stájerországban* a **Greiner Kogel** nevű hegyen egy kastély állt (amely elsüllyedt), alatta barlangok vannak.¹⁴ Németországban, *Rajna-vidék-Pfalzban* van egy **Minden** nevű település, amelynek egykori templomosai a hagyomány szerint a mindeni völgyben lévő barlangban bujkáltak.¹⁵ Luxemburgban, **Spittelhof** mellett egy alkalmi ásatás során egy barlang bejáratára bukkantak. A hagyomány szerint valamikor ebben a barlangban templomos lovagok laktak. Miután a lovagoknak nyoma veszett, néhány flaxweileri ember megkockáztatta, hogy a barlangba behatoljon, de később félelmükben visszafordultak.¹⁶

Franciaországban, *Auvergne-ben* vannak a híres **Jónás-barlangok**, melyek 30-40 méter magasságban, lépcsőzetesen emelkednek egymás fölé. Még ma is több mint hatvan barlangot lehet látni. Meghatározhatatlan korú, emberkéz vájta barlangok ezek.

¹ Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászpátona, Sajat gyűjtés, 1998.

² Borovszky, 1910a: 7.; Fényes, 1984.I/71.

³ Pesty, 1984: 289.

⁴ Ak: Borbély János, Siófok, Somogy megye, Gy: Dobos Ilona, 1965-ben MOA 5588.

⁵ Balogh-Ördög: 1982: 185.

⁶ Jankó, 1902: 56.; Csánky, 1910: 39.; Végh, 1974: 162.

⁷ Magyar, 2001b: 240.; 457. sz. szöveg: A föld alatti rejték helye (Ak: Demény István, Bódvaszilás, 1996.)

⁸ Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

⁹ Borovszky, 1895: 52.

¹⁰ Snopek, 1988: 96-100., 103-104.

¹¹ Kovacsóczy, 1837: 197.; Révai Nagy Lexikona II. kötet. 1911: 590-591. (Baráthegy címszó)

¹² Liszka, 2000: 47-48.

¹³ Landgraf, 1998: 226. (Ak: Gáspár Árpád, Nagybánya-Veresvíz, Gy: Görbe István, 1958-1960.)

¹⁴ Haiding, 1965: 79., 51. sz. szöveg: Der Schatz im Greiner Kogel

¹⁵ Zender, 1966: 41., 57. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Minden

¹⁶ Gretd, 1963: 534-535., 1106: Tempelherren in der Tonn bei Spittelhof (J. Ernster flaxweileri tanár közlése alapján)

Kőbe vésett, védőkorrálattal ellátott ösvények, furcsa, épen maradt csigalépcsők vezetnek a barlangok belsejébe, és a belső teret válaszfalak és folyosók tagolják. Egyesek szerint ez a templomosoké volt, akik átépítették és rendjük feloszlatása után itt kerestek menedéket.¹

Pince

A Kárpát-medencében nagyon sok adat utal a vörös barátok pincéire. Ezek egy része szerint bort és élelmet tartottak benne, másik részük szerint a barátok tanyáztak itt. Néhány változat szerint itt rejtették el női áldozataikat a veres barátok. Általában is elmondható, hogy minden keresztes várnak voltak rejtett pincéi a néphit szerint. Ezek hatalmasak voltak, félköríves dongaboltozattal. Olyan nagyok, hogy akár lovagolni is lehetett bennük.² Ennek emlékét is őrzi néhány adatközlés. A föld alatti járatok közé soroltuk a pincéket, mivel funkciójuk szerint ide tartoznak. (4. térkép)

Az Észak-Dunántúlról van a legtöbb adatunk a vörös barátoknak tulajdonított pincékre. A *Kisalföldön*, a *Győr melletti Nyúlön* emlékeznek arra, hogy a barátoknak pincéik is voltak.³ A *Duna mentén*, **Koppánymonostoron** vannak olyan pincék, melyeket a barátok hagytak az utókorra.⁴ A *Mosoni-síkságon* lévő **Barátföld-pusztá** kincses pincéit már többször említettük.⁵ A *Szigetközben* a **szőgyei** vörös barátoknak volt pincéjük, ez egy föld alatti kolostor része volt.⁶ A *Marcal-medencében*, **Külsővaton** a Vörös barátok háza alatt vannak ma is hatalmas pincék⁷ A *Kemenesalján Vönöckön*, a Zugi dűlön egy beomlott pince maradványaira találtak a mezőn, amely a hagyomány szerint a vörös barátoké volt.⁸

A *Sokoróalján*, **Sokorópátkán** nagyon sokan tudnak a vörös barátok pincéiről. Szinte minden adatközlő említ föld alatti járatot vagy pincét. Olyan is akad, aki látott is valamit, például téglaboltozatot.⁹ Egy adatközlő említ pincésort,¹⁰ egy kincses pincét,¹¹ hárman borospincét,¹² egy valaki tud arról, hogy a pincében dugták el az elrabolt leányokat,¹³ a többiek csak a vár alatti pincéről tudnak, kommentár nélkül.¹⁴ **Győrújbaráton** a még ma is meglévő pincesor a helybeliek szerint a vörös barátoké volt.¹⁵ Mások szerint három pince volt a klastrom alatt,¹⁶ ismét mások szerint a pincékből alagút vezetett a két falurész, Kisbarát és Nagybarát között, amelyen a barátok közlekedtek két lakhelyük közt.¹⁷

A *Bakonyalján*, **Nagydémen** a sokorópátkai helyi monda pince-motívumát ismerik: „De igen sok nő vót ottan benn a pincébe, akit má kimulasztottak, meg minden,

¹ Charpentier, 1992: 194.

² Charpentier, 1992: 109.

³ Ak: Esztergomi Józsefné Tóth Gizella, Nyúl, Saját gyűjtés, 2000.

⁴ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybjacs, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 8., EA 6059

⁵ Ruff, 1928: 93.

⁶ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybjacs, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 5., EA 6059

⁷ Ak: Vida István, Külsővat, Saját gyűjtés, 2001.; Varga, 1996: 243.

⁸ Végh-Balogh, 1982: 302.

⁹ Ak: Tuba Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Kovács Imre, Sokorópátka, Mintler Tamás általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹⁰ Ak: Kövecses László, Sokorópátka, Kövecses Roland általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹¹ Ak: Nagy Sándorné Cserhádi Jolán, Sokorópátka, Vollai Attila általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹² Ak: Farkas Erzsébet sz. Mintler Erzsébet, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Szili-Kis Lajos, Sokorópátka, Mintler Renáta általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Buza Ákos, Sokorópátka, Bácsi Rita iskolai dolgozata, Kossuth Lajos Szakközépiskola, Győr, 2000.

¹³ Ak: Vasi Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁴ Például: Ak: Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Kovács Ferencné Sári Mária, Ihász Ferenc, Morvai Endre, Domonkos Viktor, Földes Szilveszter, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Szalai Istvánné Mintler Borbála, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 2000.

¹⁵ Ak: Varga Józsefné Salamon Mária, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁶ Ak: Dávid Mihályné Pintér Irma, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁷ Ak: Varga Ferencné Jursics Margit, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

mer amikor má nem köllött nekik, mikor kihasználták, akkor epusztították őket. Vótak ilyen rekeszek ott a pincébe, ilyen hullakripták vagy minek mondják, és ott aztán elraktározták.”¹ **Szák** (ma Szákszend) temploma egy dombra, zárda romokra épült, itt találtak egy pincét: „egy birka röjtett likon bele esvén, sirásnál a juhász a likat megtalálta és leeresztetvén a juhász, birkáját szerencsésen kihuzta.” Fényes Elek is írja 1848-ban, hogy a faluban a múlt század közepén találtak egy régi nagy pincét.² A *Bakonyban*, **Isztiméren** „...a kis templom alatti sirboltban, mely most pincéül használtatik, egy lovag csontvázát találták fegyverzetével együtt”³ A *Pilisben*, **Pilisszentléleken** a nőrabló barátok bor tárolására használták a pincét.⁴ A *Balatonfelvidéken*, **Rendesen** (Balatonrendes) a Kúpince helyén a népmonda szerint régen barátkolostor volt, az ott talált pince-forma romról nevezték el ezt a helyet.⁵

Külső-Somogyban, a **Nagyszokoly** melletti Békai pusztán a kolostorromok alatt találtak egy elég jó állapotban lévő pincét, mely a veres barátoké volt: „Vagyon itt még egy földbe ásott pincze is, mellynek hossza mintegy 10-12 öles lehet, 's a' mellynek még több apróbb beásott fiokjai is vagynak, de ebbe csak hason mászva, 's lámpással lehet, a' mint mondják, bemenni, mellynek falain több betük látszanának a' falába vésve.”⁶ *Belső-Somogyban*, **Csurgón** a Szmodics-ház pincéi a hagyomány szerint összeköttetésben vannak az Öreg templom altemplomával, illetve a majori nagy pincékkel.⁷

A *Mátraalján*, **Pálosvörösmarton** Aba Sámuel elrabolt lányát tartották egy titkos pincében a vörös barátok.⁸ A *Hegyalján*, **Tarcalon** az elrabolt és „elhasznál” nőket zárták a pincébe a barátok, ahol el is pusztították őket.⁹ A *Harangodban* a **kesznyéteniek** tudják úgy a szintén nőrabló **sajóládi** barátokról, hogy pincelakásban laktak.¹⁰ A *Hortobágyon*, a **tiszacsegei** nagymajori vadászkastély kapcsán beszélnek egy pincerendszeréről.¹¹ A *Nyírségben*, **Nyírbátorban** szintén azt a célt szolgálta a templom alatti pince, hogy abban rejtegették az elrabolt nőket.¹² **Nyírvasvárin** ugyanezt beszélik a bátori református templommal kapcsolatban.¹³ A *Rétközben*, **Ajakon** is ismerik a bátori veres barátok mondáját, itt is úgy tudják, hogy a pince az áldozatok „tárolására” szolgált.¹⁴ A *Nagy-Sárréten*, **Vésztőn** a csolti apátságról beszéli a nép, hogy alatta szép pince van.¹⁵

A Felföldön, az *Árvai-medencében* lévő **Árva várának** pincéit a templomosokkal kapcsolatban említik. A lovagok élelemmel teli pincét találnak a várban, ezért telepsznek le itt.¹⁶ A *Zsitva völgyében* fekvő **Újlót-Máriacsalád** búcsújáró helyet egy Pusztaberkin gyűjtött változat hozza összefüggésbe a templomosmondával. Egy juhász elrabolt lányát tartják fogva az itteni pincében a barátok.¹⁷ Az *Alacsony-Tátrában* a **Teplicskai** várkastély omladékai alatt fedeztek fel

¹ Ak: Sztanek Kálmán, Nagyém, Saját gyűjtés, 1997.

² Pastinszky-T. Sáray Szabó, 1977: 207.; Fényes, 1994: 226.

³ Römer, 1990: 69. (első kiadás: 1860.)

⁴ Ak: özv. Pirtyák Ferencné és György Sándorné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁵ Balogh-Ördög: 1982: 206.

⁶ Holéczi, 1837: 107-108.

⁷ Végh, 1974: 619.

⁸ Balogh Benjámin budapesti lakos levele alapján lejegyezte Molnár Ilona, Abasár, 1977. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár ENA 3351-96, Pálosveresmart mondája

⁹ Ak: Mohácsi N., Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5896.

¹⁰ Galuska, 1992: 114. (Ak: Galuska Imréné Túróczy Erzsébet, Kesznyéten, Gy: Galuska Imre, 1961.)

¹¹ Papp, 2001: 64.

¹² Erdész, 1965: 7. (Ak: Varga Sándor, Nyírbátor, Gy: Erdész Sándor, 1962.)

¹³ Ak: Téliapó József, Nyírvasvári, /Tárnok/, Gy: Dobos Ilona, MOA 4

¹⁴ Luby, 1985: 40-41. (Ak: Fedor József, Ajak, 1954.), EA 1360

¹⁵ Fényes, 1984/IV.: 297-298.

¹⁶ Szombáthy, 1986: 11-13.

¹⁷ Ak: Székházi Kálmánné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA

pinceüregeket.¹ *Gömörben, Rimaszombaton* a szultán jelenik meg nőrablóként az itteni mondaváltozatban és ő zárhatja a pincébe fiatal áldozatát. A leány kísértete ebből a kincses pincéből azóta is előjön időnként és elragadja az arra járókat.² A *Bódva völgyében, Zsarnón* pincéket és szőlőt tulajdonítanak a tornaszentandrás veres barátoknak.³

Erdélyben, a *Szamos völgyében* fekvő **Nagybánya-Veresvízen** a boszorkánypapok tárolják a kastélyuk pincéjében az agyonkínzott, félig meztelen nőket.⁴ Ausztriában, a *Hainburgi-rög* mellett lévő **Rothenstein** váromja alatt találtak beomlott földalatti üregeket.⁵ Németországban, *Rajna-vidék-Pfalzban*, az *Eifel-hegység* nyugati lábainál fekvő **Prümi vár** mellett vannak egy pince maradványai.⁶

Már fentebb volt róla szó, a templomos-mondák egyes változatai *Etiópiában* is élnek. A akszúmi Kaleb király palotájának romjairól írja Graham Hancock, aki a helyszínen megfigyeléseket, kutatásokat végzett: A palota valójában egy hegytetőn álló erőd, mély pincerendszerrel és katakombákkal alatta. A kutató különféle templomosokra utaló jeleket vélt felfedezni a helyi mondák alapján. Hancock látta például, hogy az egyik ilyen kőtároló oldalába egy templomos keresztet véstek.⁷

Föld alatt tanyázó barátok

Sporadikus adatok szerint a templomosokat föld alatt élő lényeknek tartják. Valószínűleg német hatásra terjedt el hazánkban, mert a német nyelvterületen fordul még elő kobold-szerű említésük. Mindenesetre kevés ilyen jellegű mondatmotívum akad. (4. térkép) A *szigetközi* Nagybjacsról származik az a mondatöredék, amely szerint a **szögyei** vörös barátok a Duna mellett, egy földalatti kolostorban laktak. A *Sokoróalján, Tényőn* tartják azt, hogy IV. Béla egy alagutat építtetett a vörös barátoknak, hogy a föld alatt tanyázzanak.⁸

A *Bódva völgyében, Bódvaszilason* vélik úgy, hogy a barátok egy barlangban, a föld alatt bujkáltak. **Tornaszentandrás**on is úgy gondolják, hogy a veres papok a föld alatt voltak egy alagútban.⁹ A *Harangodban* a **kesznyéteniek** tudják úgy a szintén nőrabló **sajóládi** barátokról, hogy pincelakásban laktak.¹⁰ A *Nyírségből, Kállósemjén-Újfalurétről* van példánk a magyar nyelvterületről. Az itteni barát papok egy alagútban tanyáztak, onnan jártak fel asszonyokat rabolni.¹¹

Ausztriában, az *Alsó-ausztriai borvidéken* a hagyomány szerint egy **Kronberg** nevű település vára alatt rejtőzködtek a templomosok a hatalmas föld alatti folyosórendszerben. Ott állítólag néhány csontvázat is találtak, melyek szétfoszlott ruháin még felismerhetőek voltak a templomosok nyolcszögű piros keresztjének nyomai.¹²

¹ Vágvölgyi, 1858: 424.; Pesty, 1861: 106.

² Elek, 1896: 382-383., 10. sz. szöveg

³ Magyar, 2001b: 244.; 471. sz. szöveg: A kísértő veres barátok (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.)

⁴ Landgraf, 1998: 226. (Ak: Lojszki György, Nagybánya-Veresvíz (Baia Mare - Románia, Máramaros m.) Gy: Görbe István, 1958-1960.)

⁵ Mindszenty, 1831, 5. kötet. 37.

⁶ Zender, 1966: 42., 58. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Prüm

⁷ Hancock, é.n: 480-481.

⁸ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybjacs (Győr m.), Gy: Ziniel Katalin, 1955., 5., 7., EA 6059; Ak: Pécsi Endréné, Tényő, Saját gyűjtés, 1988.

⁹ Magyar, 2001b: 240.; 457. sz. szöveg (Ak: Demény István, Bódvaszilás, 1996.); uo.239.; 456. sz. szöveg: A föld alatti rejték hely (Ak: Molnár Mária, Tornaszentandrás, 1995.); uo. 241.; 462. sz. szöveg: A veres barátok menekülése (Ak: Farkas Jánosné, Tornaszentandrás, 1955.)

¹⁰ Galuska, 1992: 114. (Ak: Galuska Imréné Túróczy Erzsébet, Kesznyéten, Gy: Galuska Imre, 1961.)

¹¹ Erdész, 1965. 5-6. (Ak: Papp János, Kállósemjén-Újfaluré, Gy: Erdész Sándor, 1963.)

¹² Fiebag-Fiebag, 1995: 268.

Németországban Will-Erich Peuckert szerint a templomosok néhány esetben úgy szerepelnek a mondákban, mint földalattiak. A nép szerint állítólag manók (illetve koboldok) voltak a templomosok, akik föld alatti járatban tanyáztak.¹ Matthias Zender ugyanezt állapítja meg: „Néhány alkalommal a templomosok a törpék (manók, koboldok) egyik típusaként jelennek meg a mondákban.”² Főként Luxemburgból, a határ túloldaláról vannak erre példáink: „A **Nasingen** melletti **Hostertben** (Luxemburg) állítólag egy templomos vár állt. ... Volt egy alagútjuk is, ahol szállást alakítottak ki maguknak.”³ **Spittelhof** mellett, nem messze **Flaxweilertől** van egy kúp alakú földhányás, melyen látszik, hogy mesterséges képződmény „Egy alkalmi ásatás során egy barlang bejáratára bukkantak itt, amelyet aztán be is temettek. Valamikor ebben a barlangban templomos lovagok lakhattak, ... Miután a lovagoknak nyoma veszett, néhány flaxweileri ember megkockáztatta, hogy a barlangba behatoljon, de később félelmükben visszafordultak.” „Prof. van Werveke szerint a tumulust két-három méter szélességben kiásták.”⁴

A koppanó kő

A föld alatti járatokhoz szorosan kapcsolódik az a motívum, amely szerint a vörös barátok feltételezett lakhelyein megjelenő helybeliek bizonyos üregeket fedeznek fel, amelyekbe köveket, vesszőket vagy egyéb tárgyakat dobnak bele. Arra kíváncsiak ugyanis, milyen mély az üreg. Esetenként ebbe bele is bújnak. E motívum azért fontos számunkra, mert a német nyelvterületen is előfordul, hasonlóan sporadikusan, mint nálunk. (6. térkép)

A legtöbb példánk a *Sokoróaljáról*, **Sokorópátkáról** van. Az élménytörténetek szerint maga az adatközlő vagy közeli ismerőse járt a vörös barátok várának a helyén, ahol egy lukat fedezett fel. Beledobott valamit (általában követ), amely koppant az üreg alján.⁵ Mások szerint egy hosszú faágat dugtak be a lukba.⁶ Ismét mások szerint egy gyereket leeresztettek a lukba, de kiabált, hogy húzzák vissza, mert a lába nem ért le az aljáig (vagy elaludt a lámpája).⁷ Néhányan csak magát a felfedezett lukat említik, fölötte rostéllyal vagy anélkül.⁸ A *Bakonyalján*, **Nagydémen** is ismerik ugyanezt a motívumot a pátkai helyszínhez kapcsolódóan: „Ilyen vasrostély vót rajta. ... Kíváncsiak vótak, hogy milyen méll, beledobtak egy követ, kicsit vártak, aztán puffant az alján, mikor leesett. Összekötöttek két kampós fát, amivel tördetik le a fákrul a száradíkokat, beledugták, de nem írte el a fenekit, olyan mély pince vót ott.”⁹ Az Északi-középhegységből csak egyetlen hasonló adatunk van, **Martonyiból**. Itt kacsát engedtek be a lukba, amely később ki is jött valahol.¹⁰

¹ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Tempelherren als Unterirdische (Zaunert, Paul, 1924, Rheinland Sagen. In: Dt. Sagenschatz. hrgs. von Paul Zaunert. I. Band. Niederrhein bis Köln- Bergisches Land-Eifel. Jena, S. 251.); Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Wichtel seien die Tempelherren gewesen, die in unterird. Wohnungen hausten (bezw. Kobolde), (Gredt, N., 1885, Sagenschatz des Luxemburger Landes, Luxemburg, 82. ff.)

² Zender, 1966: 39-40.

³ Zender, 1966: 40-41., 56. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Nasingen

⁴ Gredt, 1963: 534-535., 1106: Tempelherren in der Tonn bei Spittelhof (J. Ernster flaxweileri tanár közlése alapján); uo. 535. lábjegyzete a 1106. sz. szöveghez

⁵ Ak: Delbó Lajos, Földes Szilveszter, Morvai Endre, Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Cserháti Józsefné Horváth Mária, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 2000.

⁶ Ak: Balogh Dezsőné Delbó Erzsébet, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Tomolák Imréné Szalai Anna, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 2000.

⁷ Ak: Takács Gábor, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Hindrich Béláné Tuba Margit, Babót (szül. Sokorópátkán), Saját gyűjtés, 1995.

⁸ Ak: Deák Györgyné Lakner Mária, Domonkos Viktor, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Lakner Sándorné Faragó Sarolta, Győr (szül. Sokorópátkán), Saját gyűjtés, 1995.

⁹ Ak: Sztanek Kálmán, Nagydem, Saját gyűjtés, 1997.

¹⁰ Magyar, 2001b: 237.; 450. sz. szöveg: A szárhegyi veres barátok (Ak: Bukó István, Martonyi, 1996.)

A németországi adatközlők szinte szó szerint ugyanúgy adják elő e történetet, mint a sokorópátkaik. *Rajna-vidék-Pfalzban, Ferschweilerben* mesélte egy helybeli: „A wickingeni vár korábban összeköttetésben volt a prümi várral. Ott volt egy olyan hely is, ahol ha bedobtak egy követ, nagyon sokáig kellett várni, amíg koppant az alján.”¹ **Wasserlieschen** így ismerik a motívumot: „A leschemeri hegyen templomosok éltek. A gyerekek mesélték, hogy ha ott egy botot egy lukba leeresztenek, egy jó darabig le lehet dugni, mire újra visszahúzzák.”²

A dobogás

A narratívák szerint vannak olyan helyek az egyes települések határában, ahol dobog vagy kong a föld, jelezve ezzel, hogy üreges belül. Többségében az Észak-Dunántúlról van erre adatunk, de sporadikusan több helyütt előfordul. (6. térkép) A *Kisalföldön*, egy *Duna menti*, **koppánymonostori** hellyel kapcsolatban ismeri ezt a motívumot egy szigetközi adatközlő: „Monostoron fölül is van egy pince, az úgy zúg a lábam alatt fenn a domb, hogy biztos üresnek kell lenni belül.”³

A *szigetközi Nagybjacson* a **szögyei** vörös barátokkal kapcsolatban is ismerik ezt a motívumot: „... amikor nagy víz van, vagy akármekkora a víz, a [szögyei] temető az mindig porzik. Mer alatta vannak azok az üregek. Mikor idesapámmal gyüttünk lovas kocsival a töttis tetején, aztán lementünk a Duna-partra, aztán mondta, hogy figyeljem meg, amikor fut le a kocsi a rampán, hogyan konog. A ló így dobog rajta e! Csöndes, esti idő vót. Hát igaza vót! Mint hogyha egy tiszta üres hordón mentünk vóna.”⁴ A szögyei kolostorról korábról is van ilyen adat: „Ott robbantani kellene, mert biztosan van ott valami, mert ha felállnak a dombra, az a halom, csak úgy zúg, hallani lehet, hogy üres belül. ... ott úgy zúg a domb, mintha üres lenne belül.”⁵

A *Marcal-medencében Külsővaton* találjuk nyomát ennek a motívumnak a vörös barátok ma is álló házával kapcsolatban: „Előtte az utcán és körülötte az udvaron furcsán dobogott a föld. A pince sokak fantáziáját megmozgatta. ... Többen is hozzákezdtek a kiásáshoz, de idő előtt elfogyott a türelmük és abba hagyták a munkát. ... A lyuk visszatemetése után megszűnt a dobogás.”⁶

A *Sokoróalján Sokorópátkán* él ez a motívum: „Aztán lehetett hallanyi, amin kongott. ... Aszonták, ho pince vagy mit tudom én mi lehetett alatta, aztán u kongott.”⁷ Itt említjük meg azt a két mondarészletet, amely *v i s s z h a n g o t* említ a vörös barátok várával kapcsolatban: „A vár hegyénél volt egy gödör és ha valaki beleugrott akkor vízhangzott a Potykafalu.”⁸ „A Harangozó azért kapta a Harangozó nevet, mert ha valaki kiáltott viszhang keletkezett.”⁹

A *Margitszigeten*, a templáriusok kolostorának egykori helyén zajlott ásatásokról a huszadik század elejéről a következő beszámoló maradt fenn: „Az egyszerű munkások között hamarosan híre terjedt annak, hogy valami rendkívüli rejtelem után folyik az ásatás reggeltől estig. A csákányok alatt a föld mélyéből néha titokzatosan kongó hangok hallatszottak, amelyeket a munkavezető a földre feküdve hallgatott. A föld nem volt süket, mint mondták, hangok hallatszottak jobbról és balról

¹ Zender, 1966: 42., 66. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler

² Zender, 1966: 44., 75. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Wasserliesch

³ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybjacs, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 8., EA 6059

⁴ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybjacs, Saját gyűjtés, 1998.

⁵ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybjacs, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 5., 7., EA 6059

⁶ Varga, 1996: 243.

⁷ Ak: Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁸ Ak: Nagy Lajos, Sokorópátka, Nagy Enikő általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁹ Ak: Szabó György, Sokorópátka, Szabó Éva általános iskolai fogalmazása, 1995.

is. Titokzatos, eddig ismeretlen üregnek, rejtekhelyeknek kell rejtőzniük a föld mélyében, amelyeknek felderítésére most kettőzött erővel indult meg a munka.”¹

Göcsejből van még két ide vonatkozó adatunk, azonos helyszínnel kapcsolatban. A **Lispezsentadorján** és **Kányavár** között levő *Szentlőrinci erdőben* van a Várdomb nevű hely, „mely esős időben feltűnően »zobog« (rázódik), jeléül annak, hogy sok eső lesz”. Nem messze innen egy réten forrásvíz van, „mely amerre csörgedez, az ott növény moht kövesültté teszi. A moh a rajta lépdelő alatt ropog”.²

A *Bódva völgyéből* említhetünk még két példát. **Bódvaszilasi** emlék szerint a **tornaszentandrás**i barátok egykori temploma helyét Templom dombnak nevezik: „A dombnak az egyik végén van egy kereszt, ha azon keresztül megy valaki, dübörög a szekér.”³ A **bódvarákóiak** ugyanígy tudják: „valami alagút is vezetett onnan. Szentandrásan a templomnál is lent az útnál mindég úgy dubog, és állítólag nem-e oda vezetett végig.”⁴

A *Nagy-Küküllő menti gogánváraljai várhoz* kapcsolódva szintén találunk egy mondaváltozatot: „A várból alagút vezetett a templomba, ami most is megvan, jelenleg a református templom. ... A vasajtó sokáig látható volt, de most egy sor téglavárakva, de kong, amikor keresztüljárnak rajta.”⁵

A motívum egyetlen nyugat-európai előfordulása a skóciai **Rosslyn-kápolna** alatt föld alatti termeivel kapcsolatos. Egy tizenkilencedik századi leírás szerint az alagút lejárata egy kőlap felemelésével található meg, amely „üresen kongó hangot hallat”, ha megütögetjük.⁶

¹ Megtalálták a Templárius-lovagrend kolostorát és templomát a Margitszigeten, 1925.

² Gönczi, 1914: 39-40.

³ Ak: N. N. 54 é. /asszony/, Bódvaszilasi, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 13637

⁴ Magyar, 2001b: 238.; 451. sz. szöveg: A szárhegyi veres barátok (Ak: Kállai Sándor, Bódvarákó, 1996.)

⁵ Landgraf, 1998: 95-96. (Ak: Szombatiné Korodi Ibolyka, Gogánváralja, Gy: Korodi Ibolya, Dicsőszentmárton, 1995.)

⁶ Laidler, 2001: 418-419.

KINCS-MOTÍVUMOK. ELREJTETT KINCS ÉS KINCSKERESŐK

Az ítélet szerint a templomosok vagyona legnagyobb részben a johannitákra szállt, illetve egyéb rendekre. Állítólag Szép Fülöp, aki e javakat meg akarta szerezni, alig-alig részesült belőlük. Egyes leírások szerint még a johanniták is csak nagyon keveset kaptak meg abból. Így születtek a kincsekről szóló hiedelemmondák. Terjedésükhöz az is hozzájárulhatott, hogy a források Európa bankáraiként emlegetik a templomosokat, akiknek „pénzügyi konszernje” fiókvállalatokat tartott fenn Írországbán, Skóciában, Angliában, Hollandiában, Dániában, Németországban, Olaszországban, Spanyolországban és Portugáliában. Kapcsolataik révén a kezük elért Ausztrián, Csehországon, Magyarországon és Dalmácián át egészen a Közel-Keletig.¹ Sosem derült ki, mi lett a templomosok legendásan sok kincsel, de a mondák szerint ma is a rejtekhelyek mélyén lapulnak.

Valójában tényleg minden várnak volt rejtekhelye. A templomosok azért szerették a vízenyős, mocsaras területeket, mert különlegesebb értékeiket tavak alatt rejtették el. Többségében saját maguk alakították ki e mesterséges tavakat. Emiatt szerették az olyan telephelyeket, ahol a környéken több tó is volt, így a mesterséges vizek nem voltak annyira feltűnőek. A templomosok kincseit soha nem találták meg, mai napig rejtély, mi történhetett vele.²

Talán nincs olyan falu Európában, amelynek határában ne kerestek volna kincset. A történelmi szempontból nevezetes helyek különösen vonzották a kincskeresőket. Legtöbbször nem hiába, mert az eke néha még manapság is kifordít egy-egy ezüst vagy aranypénzt, amit talán az ellenség elől rejtettek el, aztán nem akadt, aki kivegye (Nyírbátorban például Báthori Gábor kincsét keresik).³ A kincsmondákhoz alapot adhattak bizonyos „leletek” is, melyekre építkezés vagy mezei munkák során bukkantak rá.

A továbbiakban a kincskeresésre, kincshasárra és feltételezett elrejtett kincsre vonatkozó mondatöredékeket és mondarészleteket elemezzük tájegységenként. Ide soroltuk azokat a talált leleteket is, amelyek egyediek (pl. fegyver, ékszer), további almotívumot nem képeznek, illetve a túl általános és gyakori leleteket, a talált téglákat és köveket, edény- és cserépdarabokat. Ezt követően kerül elemzésre néhány tipikus almotívum, mint a talált arany, kocsonyás bor, feliratos téglák, vasajtó és egyéb tárgy, különféle pénzek és érmék, illetve az urnában lelt hamu-maradványok. Azért is érdemes ezeket külön alfejezetben tárgyalni, mert e motívumok más mondakörökben is gyakoriak, például a nevezetesebb történelmi személyiségekhez fűződő mondatípusokban, illetve a hiedelemmondák közül a kincsmondákban. (5. térkép és ábra)

Magyarországon, az Észak-Dunántúlon az élménytörténetek legtöbbje utal a vörös barátok által elrejtett kincsre, és azt sikeresen vagy sikertelenül kiásó emberekre. Ezek a variánsok nem tipikus kincsmondák: nagyon ritkán fordul elő, hogy a kincset őrzi valami, és a kiásáshoz sem kötődnek próbatételi feltételek. Általában csak mellékesen említik az adatközlők a kincset, amelyet véletlenül talált meg valaki (például szántás közben), az ásás körülményeinek elmesélése során pedig – nagyon kevés kivétellel – hozzáfűzik, hogy a próbálkozók nem jártak sikerrel. Ez esetben jellemző, hogy egyszerűen csak feladják a keresést, mert nem találnak semmit.

¹ Charpentier, 1992: 210.; Kirchner, 2000: 26.

² Charpentier, 1992: 219.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 59.

³ Kósa, 1973: 55-56.

A *Kisalföldről* bőven van adatunk a templomos-mondákhoz tapadó kincsmotívumok előfordulására. A *Duna mentén*, **Ács** mellett van egy nevezetes örvény, az „ácsi nagybuzgár”. Egy *nagybajcsi* adatközlő szerint egy várrom van itt a víz alatt, melyet egy bűvár próbált meg felkutatni. Meg is találta az ajtaját, de nem mert bemenni, félelmében visszafordult.¹

A Hanság peremén, a *Tóközben*, **Fehértó** és **Gyórsövényház** között van a Feneketlen tó. Ennek környékén szántás közben mindig találtak valamit a fejetlen barátok lerombolt kastélyának elsüllyedt romjaiból.² A következő történet a pórul járt kinczsásóról szól, aki kísértetet látván, hamar feladta célját: „Volt egy olyan ember valamelyik faluban, aki nagyon szeretett volna kincshez jutni. Sok embertől hallotta, hogy micsoda kincsek merültek el a »feneketlen tóban«. Gondolta, egy éjjel kimegy az örvényhez és majdcsak megfogja az isten lábát, csak ki tud valamit fogni abból a kincseket elnyelő mocsárból. Be is szerzett mindent, amit úgy gondolta, hogy szüksége lehet rá a kincs »horgászat« közben. Nem bírta hagyni a kíváncsiság. Megmondta a feleségének, ő addig haza nem jön onnan, amíg olyan gazdagok nem lesznek, hogy nem kell többé dolgozniuk. ... Az ember el is indult, igen ám, éjjélre pont kiért. Mihelyt odaért, munkához is fogott. Egyszer csak érzi ám, hogy valami lehúzza a botját, jó nehéz, biztosan valami nagydarab kincs, gondolta. Hát amint huzza, egy fadeszka volt. Letette maga mellé. És újra nekifogott a munkájának, hát kis idő múlva megint érzi, hogy elnehezedik a karja. Gondolta, ez már csak valamiféle kincs lehet. Kihuzza, hát egy koponya volt, az el kezdett rá vigyorogni. Eldobta a horgászbotját, ott hagyott mindent, rohant haza a feleségéhez. El sem lehetett volna többet arra zavarni.”³

A *Mosoni-síkságon* **Barátföld-pusztá** volt a vörös barátok egyik közismert feltételezett lakhelye, egyben a helyi monda központja. Máig mesélik a környékeliek a hozzájuk kötődő történeteket, amelyeknek döntő többsége kincsmotívumok köré felépülő élménytörténet. E mondák nem csupán a nép ajkán élnek, egyet közülük Ruff Andor is megörökített, az 1928-ban kiadott mondagyűjteményében. Ez a variáns a vörös barátok mondaköréhez kapcsolódó kincsmondák közül formailag és tartalmilag is az egyik legteljesebb. Címe: A barátföldi csodapince. A kincses hordók meséje. A történetet Szabó László hatodik osztályos magyaróvári reálgymnáziumi tanuló gyűjtötte 1922-ben. Ugyancsak feljegyezte a regét Pécsi György gimnáziumi tanuló azzal, hogy Barátföldön egy alagútról is tud a nép, amit még a pálosok építettek. A népképzelet szerint Pozsonytól egész Vasvárig húzódik. A tudálékosok – Ruff szerint – azt is hozzátesszik, hogy egyszer ezen az alagúton menekült Mária Terézia királynő a szent koronával Pozsonytól Vasvárig.⁴

A Ruff által gyűjtött monda szövege a következő: „Barátföldpuszta Lébény és Mecsér községek között fekszik a budapesti országút mellett. A szájhagyomány szerint valamikor nagy község és a barátoknak kolostora volt itt, de a török dúlás a kolostort elpusztította, csak a neve maradt meg a falunak.⁵ A nép között apáról fiúra száll a rege, hogy a pusztá határában nagy boltozatos pincék vannak a föld alatt, ahol kádakban és hordókban áll az arany meg az ezüst.

Egyszer egy juhász kutyája vackot kapart magának egy domboldalon, ahova megkölykezhessen. A kaparás nyomán a föld beszakadt a kutyával együtt. A kutya ott ugatott mélyen a föld alatt. A juhász kötelet kerített és leeresztette rajta bojtárját az

¹ Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybajcs (Győr m.), Gy: Zimiel Katalin, 1955., 7., EA 6059

² Ak: Csoma Lajosné Major Ágnes, Fehértó, Gy: Kovács Márta, 1986., Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

³ Ak: Horváth János, Fehértó, Gy: Kovács Márta, 1986., Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

⁴ Ruff, 1928: 93-94., 93. oldal 1. lábjegyzete

⁵ Ruff, 1928: 93. oldal 2. lábjegyzete szerint: „Barátföldpuszta a lébényi volt bencés-uradalomhoz tartozik s tartozott ősidők óta, innen a név: barátok földje. Igen régi lakott hely, határában már a római időben települések voltak. Itt állott Quadrata római erőd, amelynek követ a lébényi templom építésére használták fel. Kétségtelenül ennek a római építménynek pincéi adták a mese magvát.”

üregbe. A bojtár felhozta a kutyát és ijedten mondta el gazdájának, hogy a roppant pince tele van hordókkal, kádakkal és azok színültig fényes pénzzel. Másnap hiába keresték az üreget, nyomát sem találták. Ástak, fűrtak, túrtak, de hiába.

Sok-sok esztendő multán egy pásztornak a felesége kis lányával együtt ebédet vitt a mezőre az urának.¹ Egyszer csak, uram fia, egy kis domb oldalában nagy-nagy vasajtót talált tárva-nyitva. Nagy óvatosan belépett a pincébe s a szeme káprázott el a hordókban, kádokban álló sok csillogó aranytól-ezüsttől. Kislányát felültette az egyik hordó tetejére, letette az ebédhordókosarat, kivett belőle egy szép piros almát, azt a kis lány kezébe nyomta, maga pedig megmerte a kötényét a legközelebbi kád aranyából. De egy kötény pénzzel nem elégedett meg. Hamar kisietett a szabadba, kiöntötte a kötényből a kincset a földre és visszasietett. Hamar telemerte újra a kötényt, de megint csak elfogta a telhetetlenség.

Mikor harmadszor akart visszafordulni, a nagy vasajtók csikorogva becsapódtak előtte és elzárták gyermekétől. Kétségbe esetten dörömbölt az ajtón, nekifeszült minden erejével, de az ajtó nem engedett. Haját tépve futott az uráért, hogy segítségül hívja. Mikor azonban együtt visszatértek a dombhoz, nem találták sehol a pinceajtót, a sok egy halomba öntött aranypénz helyett pedig nem volt más, mint egy kupac értéktelen kavics. A szomorú anya sokszor eljárt a pince tájékára, sokáig siratta leánykáját, de nem tudott vigasztalódni.

Már két esztendő telt el azóta, hogy a csodálatos pince eltemette a kisleányát. Egyszer, amint megint a domb felé bolyongott bánatában, látta ám, hogy a pince vasajtói újra nyitva vannak. Futva rohant a pincébe és megtalálta elevenen a kisleányát. Ugyanott ült a hordón, ahova két esztendő előtt ültette, ugyanazt a piros almát majszolta, amit a kezébe adott. Boldogan kapta fel a kislányt és kiszaladt vele a pincéből, még csak oda se nézett a kincsek halmazának.

Mikor kiért a pincéből, egy kámzsás barát állott az ajtóban és szemrehányóan, némán megfenyegette, a pinceajtó pedig csikorogva becsukódott.² Azóta sem akadtak a kincses pince nyomára az emberek, csak a mese beszél róla és nemzedékek adják egymásnak hagyományul a pénzes hordók regéjét.³

Mártonvölgyi egy hasonló mondát jegyzett le a németprónai hegyek kincseiről, ahol a Vysehrad szellemalakja (szintén egy barát) időnként előjön barlangjából, ahol a kincset őrizi. Aki behatol a bizonyos időnként kinyíló barlangba, azt szigorúan megbünteti. Rimaszombaton is él egy hasonló monda, de ott a kincs őrzője egy fiatal leány szelleme. Egyébként a barátot, mint kincsőrzőt nemigen találjuk a néphitben. Bihari Anna katalógusa is csak egyetlen hasonló példát említ Hódmezővásárhelyről, amikor kútásás közben egy vöröscsuhás barátot találtak a mélyben, aki vasládán ülve őrizte a kincset.⁴

Mosonújhelyen ma is hagyományozzák a barátföldi kolostorral és a vörös barátokkal kapcsolatos történeteket. A hagyomány továbbélését itt az is elősegítette, hogy a közelmúltban régészeti ásatások zajlottak a helyszínen. Többen is említik, hogy kiásták a kolostor (vár) alapköveit, és rekonstruálták az alaprajzát.⁵ Egyikőjük még ott

¹ Ruff, 1928: 93. oldal 3. lábjegyzete szerint: „Ugyanezt a mesét majdnem tökéletesen így Győrmegyében a bőrcskörnyékiek Szentkeresztpusztáról mesélik, de más vidékeken is helyi vonatkozásokban vallják a titokzatos pincét magukénak.”

² Ruff, 1928: 94. oldal 4. lábjegyzete szerint: „Beilober Ferenc gimnáziumi tanuló feljegyzése szerint egy pásztor kutyája után leszállva egy láda aranyat hozott fel és mikor ismét leszállott, egy barát megfenyegette. Megfogadta, hogy keresztet emeltet. Áll is egy fogadalmi kereszt a major előtt az út mentén, de ennek semmi köze sincs a pincékhez és a meséhez.”

³ Ruff, 1928: 93-94.

⁴ Mártonvölgyi, 1999: 11.; Elek, 1896: 382-383., 10. sz. szöveg; Ak: Bozó Pál, Hódmezővásárhely, Gy: Domonkos Erzsébet, 1966., MOA 9871; Motivumok: N/Kincs, I. Ellenség elől elrejtett kincs/ellenség kincse, 4. Kincset rejtő barlang/alagút/pince (Bihari, 1980: 125.); 4/B Szerzetesek elrejtett kincse van a barlangban (Bihari, 1980: 126.), IV. A kincs őrzői (Bihari, 1980: 129.), 5. Kincset őrző egyéb lények, 5/F Vöröscsuhás barát ül a kincsen. (Bihari, 1980: 131.) Valójában a szövegben semmi nem utal arra, hogy a barát kincset őriz.

⁵ Például: Madár Andrásné Farkas Erzsébet és Szilágyi Lászlóné, Mosonújhely-Barátföld, Saját gyűjtés, 1998.

talált „kincseket” is emleget: „Én annyi mindent talátam, ... Olyan szürkés-barnás gyertyatartót, mintha kőből lett volna, hamutartót, de olyan kis érdekes füle vót a gyertyatartónak. ... Katolikus, vallásos barátok voltak ezek. Mer lehetett látni a keresztet, meg minden jel arra mutatott. Hogy őszinte legyek, elég gazdagok lehettek, hogy olyan várat tudtak csinálni!”¹

A *Szigetközben Nagybjacsról* vannak adatok a vörös barátok kincseire utaló motívumokról. A szomszédos **Szógye** határában volt kolostoruk feltételezett helye. Némelyek egy pincét emlegetnek, amely a barátok föld alatti kolostorába vezet.² Alkalmi ásátás is zajlott a helyszínen, a Duna mellett. Többfelé ágazó alagutakat, azokat elzáró vasajtókat találtak, az üregekben pedig csontvázakat, cserépedényeket. Az ásást azonban feladták, mert „...alá köllött volna ásni egy kis háznak. Ezt a kis házat nem akarták szétbontani, sokgyerekes anya lakott benne. Emil néninek híták azt az asszont. Egy asszony azt mondta, aki Szógyérű került ide férjnek, hogy pontosan azoknak a szobájukba jött föl mindig egy ilyen villanás. Többször láttak ott ilyen villanást, mintha egy villanylámpa villantott volna. Aztán azt mondják, hogy az azér vót, mer ott valami fémek vagy arany vagy valami vót.”³ Ez esetben egy hiedelemmonda-motívum épült be a templomos-mondába.

A *Marcal-medence* területéről, **Külsővatról** van adatunk kincs-motívum előfordulására: „Régi történet a Konkolyi házé is. A hagyomány szerint valamikor vár állt ezen a helyen. Romjaiból építették fel kolostorukat a vörös barátok. ... A pince sokak fantáziáját megmozgatta. Némelyek kincseket, mások hatalmas hordókban álló óbort sejtettek. Többen is hozzákezdtek a kiásáshoz, de idő előtt elfogyott a türelmük és abba hagyták a munkát. Horváth Géza és pajtásai sikerrel jártak, már ami a pincébe való bejutást illeti. Ott azonban a várakozással ellentétben néhány apró, csillag alakú, elrozsdásodott tárgyat, amelyeket ostorszíj végének véltek, valamint néhány pudvás fadarabot leltek. Kincseknek, hordóknak híre sem volt.”⁴

A *kemenesaljai Győrváron* is ástak a Bodavár helyén, de csak apró szerszámokat találtak ott.⁵ Az *Alpokalján* szintén emlegetnek bizonyos leleteket, melyekre véletlenül bukkantak rá. **Szakonyban** például a hagyomány szerint a Csörgető-malom közelében kolostor állott. Az ott lévő földeken még a huszadik század elején is gyakran megakadt az eke a kolostor köveiben. „Egyik gazda állítása szerint, mintegy 40 évvel ezelőtt (gyermekkorában) talált azon a tájon az eke után egy csontlapot, melyen imádkozó barát alakja volt kifaragva. Szerinte a lelet imakönyvfedél lehetett.”⁶ **Csepregen** a nép szerint két klastrom is volt a határban. Ezek közül az egyik feltételezett helyén épületek alapjaira akadtak, ahonnan köveket szedtek ki.⁷

A *Sokoróalján* bőven van adat a kincs-motívumok előfordulására. A saját gyűjtésű élménytörténetek döntő többsége utal kincsásásra és talált leletekre is. **Sokorópátkán** még ma is keresik a vörös barátok kincseit a közeli Harangozóhegyen. Jelentősebb talált tárgyat azonban csak egy adatközlő tudott megnevezni,⁸ amelyre iskolás korában, a honismereti szakkör kirándulásán bukkantak rá a Várhegyen. Noha ez több, mint tíz éve történt, még ma is pontosan emlékszik a talált „medálra” és le is tudta rajzolni. A rajzon tökéletesen kivehető egy templomos kereszt mása. A dolog érdekessége, hogy a pátkaiak semmit sem sejtene a templomosok és vörös barátok mondája közötti kapcsolatról.

¹ Ak: Szilágyi Lászlóné, Mosonújhely-Barátföld, Saját gyűjtés, 1998.

² Ak: Ladocsi Kálmán, Nagybjacs, Gy: Ziniel Katalin, 1955., 5., EA 6059

³ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybjacs, Saját gyűjtés, 1998.

⁴ Varga, 1996: 243.

⁵ Győrvár, Zala m., Gy: Dömötör Sándor, 1957., EA 6222

⁶ Kelényi Ferenc: Szakony, Gyűjtés ideje: 1935., Szakony község népének lelkülete és kultúrája, 33., EA 4507

⁷ Pesty, é.n., Sopron vármegye

⁸ Ak: Mankóczy Józsefné Szalai Anita, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

A helyi hagyomány szerint a vár alatti pincében őrizték a vörös barátok a kincseiket. Miután feloszlatták a rendet, a kincseket és régiségeket Pannónhalmára vitték át.¹ Egy kincsmonda töredéke is fennmaradt a faluban: „...arattak és egy ember ment arra és kérdezték hogy hová megy. Ő válaszolt nekik, hogy a Harangozó-erdőbe megy aranyért. Mert minden éven Vitusz napján engedik, nyissák ki a vasrácsot és ott minden bevándorló kap egy kis aranyat. Az aranyat amit adtak a bevándorlóknak a vörös barátoké volt.”²

A Várhegyen, illetve az alatta fekvő földeken, a barátok templomának feltételezett helyén szántás közben több mindent találtak a falubeliek, például edények darabjait, törött korsókat,³ cserépdarabokat,⁴ téglákat,⁵ emberi csontokat,⁶ ostorok maradványait,⁷ rostélyt⁸ és még több mindent. Olyan is van, aki még a kolostor omladékaira is emlékezik: „Ementünk a Harangozó-hegyre, aztán ilyen kúdarab-törmelikek vótak, aztán valaki kezdte is bontanyi. Vót egy ilyen barlangféle, de ott kúdarabok vótak. Termískű. Egy faldarab vót rakva ott terméskübül akkor még. Oan fél méter magas faldarab, aztán ott valaki próbát ásnyi egy barlangfélit. De nem sok ásás vót, valaki keresett ott valamit.”⁹

A falu legidősebb embere így emlékezett vissza erre: „A várnak a hele, százötven méter hosszú vót az egisz. Emigy meg a fundamentum hele még megvan. A falat kiszedtük, a gödör megmaradt. ... A magtárnak az ajtaja még onnan vót.”¹⁰ Mások szerint az alap tégláit a hegy alatti mezőn szántotta föl az eke.¹¹ Ugyanerről a helyről mondják az adatközlők, hogy ott a növény silányabban fejlődik: „...van ara egy oan rísz, oda ha fa van ütelve, akármi, nem akar semmi se megmarannyi.”¹² „Mikor takarmánt vetettünk bele, lucernát meg lóhert, abba a csikba nem nyót meg, csak ekkorára, máshun meg hát rendes vót. Mindig izétük, ho megássuk, ho milyen alap, meg meddig mehet, de aztán nem kerüt rá sor. Nem írtünk rá sohase. De az alapya megvan ott a földbe a templomnak. ... oda má nem messzi van a Vár-hegy.”¹³ Van, aki csak az ásás tényére emlékezik, de talált tárgyakra nem.¹⁴

Általános a faluban és a környéken is az a vélemény, hogy a régészeknek fel kellene tárniuk a területet: „Ha mennének, talánának is valamit a rígiszek.”¹⁵; „Ezt érdemes vóna régészeknek figyelembe venni, lehet, hogy ott még talánának is régészeti leleteket evvel kapcsolatba, mer közvetlen a felszín alatt van.”¹⁶

Téti adat szerint ott is tudnak a pátkai vörös barátokról: „Sokorópátkán ... a Harangozóba dógoztunk. ... mondják, hogy ott valamikor vót egy kolostor. Itt vótak a vörös barátok. ... a romjain vótam kábé olyan husz évvel ezelőtt, még a kövek ott még most is található, a kolostornak a nyomai még fellelhető. ... Én ott a köveket forgattam, de siklón, kigyón kívül ott mást taláni nem lehetett.”¹⁷

¹ Ak: Nagy Sándorné Cserháti Jolán, Sokorópátka, Vollai Attila általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Buza Ákos, Sokorópátka, Bácsi Rita iskolai fogalmazása, Kossuth Lajos Szakközépiskola, Győr, 2000.

² Ak: Takács Gábor, Sokorópátka, Sári Katalin általános iskolai fogalmazása, 1995.

³ Ak: Bonnyai Rudolfné Deák Mária, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁴ Ak: Deák Györgyné Lakner Mária, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Sári László, Sokorópátka, Sári Katalin általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁷ Ak: Szabó György, Sokorópátka, Szabó Éva általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁸ Ak: Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Lakner Sándorné, Győr, Saját gyűjtés, 1995.

⁹ Ak: Molnár Józsefné Tuba Rozália, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁰ Ak: Delbó Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹¹ Ak: Morvai Endre, Balogh Dezső, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹² Ak: Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹³ Ak: Balogh Dezső, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁴ Ak: Takács Gábor, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁵ Ak: Mintler Istvánné Faragó Piroska, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁶ Ak: Idei Ernő, Tét, Saját gyűjtés, 1999.

¹⁷ Ak: Idei Ernő, Tét, Saját gyűjtés, 1999.

Tényőn a kincsesók szintén nem találtak semmi értékeset, csupán egy kőfalat, melyet két adatközlő is említ: „Itt vár vót valamikor, meg a Szárhegytetőn is. Ottan má a mútt évekre meg is próbáták kibontanyi, hogy mit talának. De aztán abbamaradt, mer igen sokat dúgoztak potyára, de nem vót semmi más, mind egy kűfal.”¹ „Ennek a századnak az elejin törtint, megtörtint dolog, hogy gulyáskodtak, ugye marhákat őriztek a Szárhegyen. Az egyik gulyásnak az üszője leszakadt, lesüllyedt a lába. Az én nagyapám meg a többiek akkor vótak felnőtt koru emberek és ástak ott. Ilyen dióverő póznáva benyúttak, bekotorásztak, de nem talátak feneket. De olyan egyszerű eszközökkel nem merték megbontani. ... A harmincas évekre má én is láttam, mikor ástak, ementem megníznyi. Egy ilyen falszerüsíg mellett ástak le.”²

Győrújbaráton többnyire az Erzsébet utcai temetőhöz kötődnek a talált leletek, ahol a vörös barátok feltételezett temetkezési helye volt. Itt többen csontokat és koponyákat is találtak.³ Ketten emlékeznek kiásott tégladarabokra ugyanezen a helyen.⁴ Egyikőjük több talált tárgyat is felsorolt: „Aztán ott még vótak azok a nagy gödrök, ahun a pincéjük vót ezeknek a vörös barátoknak. Aztán ott még téglát, meg mindent szedtek ki a gyerekek. ... ezek a nagy gödrök vótak a pincék. Három vót. A klastrom alatt vót az a pince. ... Mikor temettek, ástak – akasztott embert, mer má más nem temetkezett oda –, aztán szürt talátak. Csuklás vót. Állatbűrbül. Szőrös vót, szürkésbarna. Én is láttam. Visszadobták a sírba a szürt. Azelőtt oamba jártak az emberek. ... Aztán mikor mentünk, embercsontokat ástak ki, meg koponyák gurgúttak ki.”⁵ Van, aki a Serfőző dombot jelöli meg, mint a barátok feltételezett lakhelyét. Ennek oka, hogy szántás közben is többször találtak nagy méretű téglákat.⁶

A *Bakonyalján* két településen ismernek vörös barátokhoz kötődő kincs-motívumokat, mindkét helyen a sokorópátkai kolostorral kapcsolatban. **Nagydémen** is tudnak a vasrostélyről és az alatta lévő pince-üregről, amelybe megpróbálták bemászni a kincskeresők. Ugyanitt tégladarabokat, kötörmeléket is találtak.⁷ **Lovászpatonán** egy helyben talált kincs adott alapot ahhoz, hogy a pátkai vörös barátok várához is elinduljanak a kincskeresők. Egy nagy kovácsoltvas kaput is találtak állítólag, amit elszállítottak a soproni vagy a veszprémi múzeumba.⁸ Konkrét személyre is emlékeznek, aki kincset keresett: „Ide került Patonára egy tatabányai vájár, aki meghallotta a történetet. Gondolta, hogy ő mint bányász ért ezekhez a dolgokhoz és lemegy, de azt mondták róla, hogy elaludt a lámpája és nem tudott lemenni. Ez valamikor az ötvenes években volt.”⁹ Ez utóbbiak olyan esetek, amelyekről még a sokorópátkaiak sem tudnak.

A *Bakonyból* szintén van néhány adat vélt vagy talált kincsre. Az *Őreg-Bakonyban* a **Bakonyjákó** melletti Járiföldön volt a vörös barátok temploma, melynek romjaiból köveket hordtak szét. Még az utóbbi időben is ástak, köveket, téglákat keresve.¹⁰ **Csékút** mellett szintén voltak hajdan egy templárius zárda romjai. Nagy tömegben hordtak el innen köveket, különféle ábrákkal és faragványokkal ellátva. E helyen régi pénzeket is találtak egy fazékban elásva, melyek Hammer leírása alapján a templáriusoknak tulajdoníthatók.¹¹ A *Déli-Bakonyban* **Kapolcson** a hagyomány szerint

¹ Ak: Molnár Nándor, Tényő, Saját gyűjtés, 1988.

² Ak: Farkas Antal, Tényő, Saját gyűjtés, 1998.

³ Ak: Varga Józsefné Salamon Mária, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁴ Ak: Őri Dezső, Dávid Mihályné Pintér Irma, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Dávid Mihályné Pintér Irma, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Varga József, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁷ Ak: Sztanek Kálmán, Nagydém, Saját gyűjtés, 1997.

⁸ Ak: Pölöskey István és Pölöskey Lajosné, Lovászpatonna, Saját gyűjtés, 1998.

⁹ Ak: Pölöskey István Lovászpatonna, Saját gyűjtés, 1998.

¹⁰ Ak: Tóth Lászlóné, Tánton Antalné, Bakonyjákó-Járiföld, Saját gyűjtés, 2001.

¹¹ Pesty, 1861: 115.

egy kolostor állt. Romok, fundamentumok, meszes kövek kerültek itt elő.¹ A *Kelet-Gerecsében*, **Tokod** határában állt hajdan Zrínyi Ilona vára. A vártól nem messze volt a kincstár, amely egy dombon állott. Ezen a helyen sok régi pénzt találtak.²

A *Pilisben* Manga János szerint a nép tudni vél az egykori kolostorok, templomok romja alatt megtalált helyiségekről, azok berendezéseiről, illetve az asztalok mellett ülő élettelen barátokról. Mára ez a hagyomány már kissé átalakult, sokat módosítottak rajta az itt zajlott régészeti feltárások. **Pilisszentléleken** azt tartják, hogy a kolostor-romok között kincsek voltak elásva, melyeket a háború alatt a katonaság kiásott és elvitt magával.³

Pilisszentkereszten a huszadik század elején még emlegették a vörös papok kincseit. Az *Ethnographia* is közölt adatokat a pilishegyi barátok kincseinek felkutatási módjáról: „A negyedik bolthajtásos pince ott van, ahol vörös papok laktak.”⁴ „Kincsre szomjas emberek gyakran szoktak itt éjjelente ásni, de pénzt nem, hanem csak török korabeli rozsdás fegyverdarabokat, kulcsokat és sarkantyúkat találnak.”⁵ A mai szentkereszti idősek is emlékeznek a hajdani kincskeresőkre, akik állítólag „...nem találtak semmit soha. Éjjel dolgoztak a lámpánál, mer szégyellték, mer mindig cukkolták őket.”⁶ Mások is tudnak a kinczsásókról, de talált tárgyakra már alig-alig emlékeznek.⁷ Egy valaki tud leleteket felsorolni, de ezek a régészeti feltárásokkor kerültek elő: „Aztán amit lebontottak most, abba találtak ilyen köveket a templomból, mer voltak faragások is rajta meg feliratok, aztán tudták, hogy abból a templomból származik. ... Meg aztán találtak ott ilyen mozaik padlót is, padlót, ami mozaikkal volt kirakva.”⁸

A **Kesztölci Klastrompusztai** kolostorral kapcsolatban is a régészeti feltárások eredményei számolták fel a kincsmondákat. A hatvanas években a nép ajkán még történetek élnek a rablóbarátok elrejtett kincséről. Főként ez a monda adhatott alapot ahhoz, hogy a környék lakossága ásson itt. Egy 1827-es adat szerint a kincskeresők messze vidékről is eljöttek, hogy megkeressék az elrejtett kincset.⁹ A mai kesztölciiek a régészeket emlegetik kincskeresőkként: „Kincset is kerestek ott négy évig, de semmit nem találtak.”¹⁰

A *Margitszigeten* szintén a templárius kolostor régészeti ásatásai kapcsán tudunk némi kincsmonda-töredékről: „Hatalmas koponyák, öles sírkövek, óriásokra emlékeztető emberi csontok jönnek napvilágra, de a munkások kincset keresnek. Az ásás első képletében már nyilvánvaló volt, hogy ezen a helyen egy eddig ismeretlen épület alapvázát sikerült napvilágra hozni a szorgalmas munkának. Az első csákányvágásokra rengeteg faragott kő került elő a föld mélyéből. Nyolcszögletes, gömbölyű, majd teljesen szokatlan alakzatú oszlopmaradványok, – kőből faragott rózsák és egyéb ritka kőépítmények –, majd egy csigalépcső maradványa, amely a föld alá vezette a szorgalmas ásókat.”¹¹

A *Balaton-felvidék* három településéről vannak nyomai a templomosokhoz kötődő kincskereső történeteknek. **Tihanyban** az Arany helynév helyén egy ház van, a néphit szerint az ott elrejtett kincsekről kapta nevét.¹² **Rendesen** (Balatonrendes) „a Kőpince helyén valaha régi barátkolostor volt, s pincéjének romjaitól (innen neve is)

¹ Balogh-Ördög: 1982: 81.

² Szabó László, *Pilis-gerecsei népmondák*, 1958., EA 10133

³ Manga, 1973: 227.; Ak: György Sándorné, Orbán Kálmánné, özv. Hertlik Pálné, *Pilisszentlélek*, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Karcsey, 1919: 134.

⁵ Borovszky, 1910b: 117.

⁶ Ak: Majnics József, *Pilisszentkereszt*, Saját gyűjtés, 2001.

⁷ Ak: Havelka István, Jurin Antal, *Pilisszentkereszt*, Saját gyűjtés, 2001.

⁸ Ak: Majnics József, *Pilisszentkereszt*, Saját gyűjtés, 2001.

⁹ Méri, 1961: 3., 19.

¹⁰ Ak: Deli Gáborné, *Kesztölc*, Saját gyűjtés, 2001.

¹¹ Megtalálták a Templárius-lovagrend kolostorát és templomát a Margitszigeten, 1925.

¹² Jankó, 1902: 55.

nem egyszer kergette el a biró a pénzlesőket.”¹ **Vindornyaszlós** helynevei közt találjuk a Barát-kutat. A hagyomány szerint a barátok ide rejtették el kincseiket.²

A Dél-Dunántúlról, *Külső-Somogyból* a **nagyszokolyi** leleteket lehet még itt említeni. „...régebben is település volt itten, a' földben talált némelly téglarakások gyanítják velünk. ... Setét erdők borítják a' békai hegyeket, mellyekben két egymáshoz hasonló lyuk vagyon. Egyik a' keleti hegyoldalban, 's ennek irányában a' lapon téres épületnek látszik fundamentoma.”³ Ugyanitt élt hajdan a kincskeresés hagyománya: „Hiszi a' nép, hogy a helység' határában kincset lehet találni, 's azok, kik könnyű szerrel akarnak gazdagsághoz jutni, mostan is sokat ásnak körülötte, kivált nyugot felé, a' merre terjednek tudniillik a' Nagy Szokolyhoz tartozó Kis Szokolyi szántóföldek. Mi sikerrel munkálkodnak a' jámborok, magok tudják legjobban; én legalább egy darab pénzzel bírok, mellynek valamikor ugyancsak a' Szokolyi határban kellett találtatnia, és ez főtárgya értekezésemnek. Belső valami becse nincsen e' pénznek, de meglehet, történeti tekintetben annál fontosabb.”⁴ **Lengyeltótiban** a Barátkert falurészen a török pusztítás előtt a vörös barátok kolostora volt. Középkori sírok, érmék, cserepek kerültek elő.⁵

Belső-Somogyban Csurgó az oklevelek szerint templomos település volt. Itt az Aranyász-parton a múlt században állítólag aranyat és téglatörmeléket szántottak ki. A hagyomány szerint a Vár-cserben ásták el a törökök a kincseiket. Azóta több helybéli ástott a kincs után nyomozva.⁶ A *Vízmentén, Kaposhomokon* a Vár mónában a monda szerint a vörös barátok klastroma állott. Az eke ennek helyén néha tégladarabokat vet fel. **Bárdudvarnokon** van a Török pince. A századforduló táján két török lovast láttak a Vásár-völgybe menni, akik térképen jegyezgettek. A szembékiek azt gondolták, hogy itt kincs van elásva, ekkor ástak egy körülbelül harminc méter hosszú alagútszerű pincét. A Barát-hegyen a hagyomány szerint szerzeteskolostor volt. A téglatörmelékek, romok ma is láthatók.⁷

A *Mecsekalján Hidas* mellett voltak egy templárius kolostor omladékai. Itt 1823-ban egy pinceásás alkalmával egy iszonyú nagy Egyszarvú (Einhorn) állatnak fejére találtak, melynek közepéből egy öl hosszú szarv nyúlt ki.⁸

A *Zalai-dombságban*, a Zala folyó völgyében, **Zajkon** a Pusztá-temetői földeken valamikor kolostor állt. Szobrocskákat, téglákat, edénycserepeket, pincét, csontokat találtak ott. A Barát-közben szintén barátok laktak. Sok cserépedény, téglá, szeg található itt.⁹ *Göcsejben* Gönczi szerint a **Kányavári** vár helyén téglákat és facölöpöket lehetett találni a huszadik század elején, a néphit szerint pedig a pince tele van borral és kincsekkel.¹⁰ A **Becs völgyéhez** tartozó Kislengyelen és Barabásszegen szintén kincset sejt a nép. Kislengyelen két adatközlő is említi ezt: „A Kisvölgyben van egy földpince, benne 3 kád arany, meg sok bor. Az egész Göcsejség áskált utána, én is sokszor kerestem, de nem találtam.”¹¹ „Kislengyel valamikor régen nem a mostani helyén volt, hanem Kócos dülön. Hallottam, hogy ott templom is volt. Ugy meséték, hogy az ottani árok oldalában volt egy földpince kincsekkel. Sokat ástak, de nem

¹ Jankó, 1902: 70.

² Balogh-Ördög, 1986b: 36.

³ Holéczi, 1837: 97., 108.

⁴ Holéczi, 1837: 97-98.

⁵ Végh, 1974: 92.

⁶ Végh, 1974: 619., 626.

⁷ Végh, 1974: 501., 518., 522.

⁸ Fényes, 1984./II: 107.

⁹ Papp-Végh, 1964: 467, 469.

¹⁰ Gönczi, 1914: 38.

¹¹ Ak: Simon Ferenc, Kislengyel, dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák, 9. EA 6305, MOA 413

találtak semmit.”¹ Barabásszegen „A Bence dülön volt egy Bence község. Meglátszik az egykori ut, sok cserepet találtak ott.”²

Az Északi-középhegységben, *Aggtelek közelében* állt hajdan a **Szádvár**. Mikszáth írta róla: „Borsod legszélén hevernek a romjai, ahol két megyével határos. ... Akik felfáradnak oda, egy-egy ócska kengyelvasat találnak, vagy egy félsarkantyút ásnak fel a földből. Kincset gyanítanak ott a kapzsiak, kísértetet éjjel a pásztorfiúk, édességet a virágban az odatévedt méh, regét a poéta.”³ **Szögliget** a Szádvár aljánál fekszik, innen gyakran indultak kincskeresők a romokhoz: „Szögligeten, mint minden váralji községben, a várból származó tárgyak tucatjai, vas- és kő ágyúgolyók, kőmozsarak, díszesen faragott kövek stb. emlékeztetnek a múltra.” Kincsmondák is élnek a várkútban lévő kincsről.⁴ A *Szalonnai-hegységben*, **Martonyiban** találtak kincseket, amely elátkozott kincs volt.⁵

A *Hegyalján*, **Sátoraljaújhelyen** a Néma-hegy kapcsán mondják egyesek, hogy ott állhatott a kolostor, és benne sok kincset halmoztak fel. Amikor a barátoknak menekülniük kellett, ezeket nem vihették magukkal, hanem elásták. Többé nem is térhettek vissza, a kincs pontos helyét nem ismeri senki. Néha azonban a hegyről lefolyó eső arany- és ezüstpénzeket mosott ki. Azt mondják, hogy az 1830-as években a hegy aljában összegyűlt vízben lubickoló gyerekek többször is találtak pénzeket. **Tarcalon** a templomos-mondákhoz nem kötődnek kincs-motívumok, mindössze Borovszky említ annyit, hogy a Szentkereszt nevű hegyen hajdan kolostor volt és rigolírozás alkalmával alapfalai felszínre kerültek.⁶

A *Bodrogközben*, **Karcsán** szintén rigolírozás alkalmával kerültek a felszínre bizonyos leletek: „...az öcsémmel ligollóroztam, eccer koppan az ásóu hegyi, mán lent a méteren mélybe. ... vóut ott egy puskacsú, egy kard, meg egy embernek a csontja. ... ássuk – mondom tovább hé, hátha lejjebb még valamit találunk, ... a fene tudja mi lehetett az vagy dárda, ... olyan régi, őüsi harcosoknak vóut a hogyhíjjákjai.”⁷ A *Taktaközben*, **Taktaszadán** kincsmondák kötődnek a Harangodhoz, az Újvilág földjéhez, a bekecsi partoldalhoz és a tiszadobi két kincseshalomhoz. Előfordult, hogy az ásók kincs helyett egy „borzalmas hosszú nagy embernek a csontját” találták.⁸

Az Alföldön, a *Borsodi-Mezőség* területén, **Tiszakeszi** határában, a Tálló tó felett egy kisebb dombon állt hajdan Százd falu, melynek temploma és épületromjai az 1800-as évek közepén még megvoltak, az eke gyakran szántott fel itt tégladarabokat.⁹

A Felföldön, a *Vág völgyében* délről észak felé haladva a következő nyomai vannak a templomosokhoz kötődő kincs-motívumoknak: **Vághosszúfalun** a Miklósdombon ástak a helybeliek, és találtak is ott edényeket, illetve egy alagút bejáratát, amelybe nem mertek bemenni, mert félték, hogy bedől.¹⁰ **Rakovicán** (Rákfalu) pedig a Mednyánszkyak átépítési munkák alkalmával ódon téglákat, kardot és lovagpallost (keresztjellel †) találtak, a tradíció szerint ez a vörös keresztos barátok (németül Kreuzpater) hagyatéka volt. **Szkalkán** a bencés rendi apátság sötét sziklafolyosójában – Mednyánszky szerint – a templáriusok rendjeleivel ellátott koporsókat találtak. A *Pilsko hegy lábánál* fekvő **Veszélén** szintén a Mednyánszkyak

¹ Ak: Mészáros Sándorné, Kislengyel, dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák, EA 6305, MOA 414

² Ak: Mecséri Sándor, Barabásszeg, dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák, 4., EA 6305, MOA 432

³ Mikszáth, 1996: 50-53.

⁴ Paládi-Kovács, 1969: 52-53.

⁵ Magyar, 2001b: 244.; 470. sz. szöveg: A veres barátok kincsei (Ak: Vécsey Bálint, Martonyi, 1997.)

⁶ Dr. Kovács Dániel szíves közlése.; Borovszky, é.n.c: 121.

⁷ Balassa, 1963: 365-366.

⁸ Szabó, 1975: 29-30.

⁹ Fényes, 1984/II: 214-215.

¹⁰ Molnár, 1991: 41.

érdekes kőfaragványokat, Gralhoz hasonló alakzatokat találtak, amelyek azonban nyomtalanul elvesztek.¹

A *Nyitra völgyében*, **Németprónán** és környékén, a felsőnyitrai németek körében monda él a prónai hegyek legendás kincséről. Eszerint a kolostor élén zsigori apát állott, aki magát a koldusgúnyába öltözött Jóistent kergette el, amikor alamizsnáért könyörgött. Erre az egész kolostort elnyelte a föld. Az apátnak pedig penitenciaként egész az ítéletnapig állandóan a kolostor aranyát kell olvasgatnia és számlálgatnia a Vysehrad barlangjában. A Vysehrad szellemalakja időnként előjön barlangjából és megzörgeti kulcsait. A Hoffmann-Krayer és Bächtold-Stäubli által szerkesztett német „babonaszótár” szerint a német mondákban gyakran előfordul az olyan szerzetes, akinek a kincsét kell őriznie bűnei miatt.²

A *Mátyusföldön*, **Kürt**, **Für**, **Szógyén**, **Nagyölved** és **Hidegvölgy puszta** határai között felállított út menti kereszt közelében a szántás során időközönként még ma is felbukkannak emberi csontok, melyeket a szántóvető ennek a keresztnek a lábához dobál. A kincskeresők a század elején itt is megpróbálták behatolni a közeli barlangba.³ Borovszky **Libáddal** kapcsolatban is említi a kincskereső „babonákat”: „Több helyen van még pénzkereső babona. Nem is csuda. Esztergom vármegyének szinte minden talpalatnyi helye őriz régi emlékeket s nem egyszer találtak aranyeletet is. Így Libádon sokat keresik a fehér barátok pénzét. Erről azt beszélnek, hogy a Borzvölgybe ásták el a barátok a pénzüket, egy csipkebokor alatt. A szolgát, a ki lehozta a pénzt, megvakították, hogy többet oda ne találjon; a csipkebokor pedig elpusztult azóta, így azután csak a következő módon lehet megtalálni a kincset: Menj fel a hegytetőre, vigyél magaddal fehér lepedőt és szentelt vizet s nézz a templom ajtajára. Ha felhangzik az első passió, vigyázz, mert akkor feljön egy napbéka. Annak a helyére öntsd a vizet, a pénz felveti magát.”⁴

Vágvölgyi írja az *Alacsony-Tátrában* fekvő **Teplicskáról**: „Teplicska északról kopár hegyekkel vétének körül, azok legmagasabbikán Sztrányon maiglan is észrevehető épületmaradványok; a fürge gyerkőczök gyakran játszanak e romokban talált érdekes kövekkel, nem gyanítva, hogy azokból épült falakban egykor kardos szerzetesek laktak. Világosan fel lehet itt ösmerni pinczeüregeket, s egy régóta beomlott kutat. – A népmonda szerint templáriusok voltak ezen romok egykori lakói.”⁵

A Palócföld keleti részéről a *gömöri Rimaszombatról* van egy kincsmondánk. A várostól nem messze van a Basakert nevű hely, ahol a szultán fogva tartott és pincébe zárt egy magyar leányt, aki nem viszonzta szerelmét. A leányt a magyar kedvese megszöktette, ezért a szultán mindkettőjüket megátkozta. „Azóta minden hét évben eljár egy hófehér ruhába öltözött leány a »Basa-kert«-be s a magával hozott kulcsokkal bemegy a földalatti üregbe a nagy vasajtón, melyet a Rima partja mos. Ezen üregben roppant sok vagyon van elrejtve. A kit ez a leány akkor a kertben talál, azt beviszi a pinczébe s rázárja az ajtókat és ott hagyja. Ha a bezárt ember addig elél ott, míg ő hét év múlva visszatér, akkor a lélekvándorlás és az átok alól felszabadul; s épen ezért egy ilyen embernek rengeteg pénzt ígér váltságdíjúl.”⁶

A **Berzété** melletti omladékról Petőfi írja, hogy a vörös barátoké volt hajdan: „...hejh, furcsa egy hely ám az. A jószág világért sem legel azon a tájon éjfél idején. Kincs van ott elásva; minden esztendőben bizonyos nap kiterítik a fal körül ponyvára;

¹ Pesty, 1861: 90., 105.

² Mártonvölgyi, 1999: 11.; Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, VI., 1934-35., Mönch címszó/e: 476.

³ Liszka, 2000: 47-48.

⁴ Borovszky, 1910a: 86.

⁵ Vágvölgyi, 1858: 424.

⁶ Elek, 1896: 382-383., 10. sz. szöveg

csakhogy bele nem markolhatni, mert egy kakas őrzi. Isten ments, hogy valaki oda közeledjék ... a kakas kiásná a szemeit.”¹

A *Bódva völgyében*, **Zsarnón** ma is úgy tudják, hogy a vörös barátok kincseket rejtettek el. Sokan keresték, még a dobódéli klostromnál is napokig ástak utána. A *Torna völgyében* **Körtvélyesen** tartják azt a hárskúti barátokról, hogy hátrahagyott vagyonuk egy részét, nevezetesen egy üst pénzt talált valaki.²

Kárpátalján, Sárosorosziban még ma is azt tartják, hogy a Kelemenhegyen rejtették el a vörös barátok a kincseiket.³ Erdélyben, a *Bekecsalján*, **Kibéden** van némi nyoma kincsásásnak. Itt a régi vár helye, romjai, sáncai a múlt században még látszottak. Sokan ástak itt és kövezést, illetve hamuval telt fazekat találtak. Sóváraddon, Kibéd mellett, veres színű cserepet is találtak.⁴ A hamu motívum egyébként Luxemburgban is megtalálható a templomos mondakörhöz kapcsolódva. A beischenti mondák kapcsán lesz szó részletesebben az urnában talált hamu almotívumáról.⁵ A *Szamos völgyében*, **Nagybánya-Veresvízen** is él a kincsmotívum, erre két adat is utal: „Elátkozott várkastély volt ott régen, boszorkánypapok lakták. ...A rétet, ahol a klostrom állt valamikor, Klostrom-rétnek nevezik. Ott ma se lehet szénát csinálni, mert mindig elázik, elrothad a lekaszált fű.” Ugyanitt van a Kereszt-hegy is, „Van ott egy barlang, abba sok kincs van. A turisták ki akarták kutatni. Egy kosárral egy kötéllel leeresztettek egyet. Egyszer csak annyit hallottak, hogy: jaj! A kötelet felhúzták, de a társuk eltűnt. Senki se tudja, mi lett vele”⁶

A Délvidéken, a *Bánságban*, **Aracson** találtak kincset a hagyomány szerint, a tizenkilencedik század közepén: „...a romtól jó távolságban is található kődarabok s alapzatmaradványok mutatják, hogy ott valaha fallal kerített város volt, melynek kolostorát s templomát – mint a nép beszéli – a vörös barátok (templariusok) bírták. ... Hagyományok, csak köznép száján szárnyalnak, tündériek, rémesek, hogy mintegy tíz év előtt egy, a rom közelében szántó földmivelő két egymáshoz illesztett ezüst csészét talált, s bennök két 1-ső Mátyás idejéből aranyat.”⁷

Ausztria délkeleti részén, *Stájerországban* a **Rosenkogel** (Rózsahegy) Osterwitz felőli oldalán vannak egy major maradványai és innen nem messze fekszik egy lápos terület. Hajdan romok álltak itt. Egy öreg aratómunkás szokta mesélni, hogy a kaszája kicsorbult a mezőn, mikor nekivágódott a templomtorony egy darabjának.⁸ Ausztria nyugati részéről, *Felső-Ausztriából* van még adatunk templomosok által felhalmozott és hátrahagyott kincsekre. A **Haichenbachi** rablólovagvár egykori lakója a monda szerint nem tudott békében nyugodni az általa elrabolt kincsek miatt. Halála után is izzó aranyon kell pörkölnie mindaddig, amíg a passai püspök el nem hozatta a kincseket a várból.⁹

Lengyelországban, *Felső-Sziléziában* speciális kincsmondák élnek, amelyek a templomosok által egykor lakott helyekhez kötődnek. Az egyik ilyen mondát **Tostban** ismerik. A tosti öreg kastély alatt egy alagút húzódik, amelynek végén egy föld alatti tó van. A tóban egy arany kacska ül arany tojásokon.¹⁰ Egy hasonló, **gleiwißi** változat a tavat nem említi, csak a mélyben ülő arany kacsát hét arany tojáson ülve. Már többször

¹ Petőfi, 1987: 15.

² Magyar, 2001b: 244.; 469. sz. szöveg (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.); uo. 242-243.; 466. sz. szöveg (Ak: uaz); uo. 234.; 438. sz. szöveg (Ak: Ivány Erzsébet, Körtvélyes, 1998.)

³ Mesterné Füzesi Magda szíves közlése (Beregszász)

⁴ Benkő, 1868-1869: 228., 239.

⁵ Gredt, 1963: 534., 1104: Tempelherren in Beischent

⁶ Landgraf, 1998: 226. (Ak: Lojszki György, Nagybánya-Veresvíz, Gy: Görbe István, 1958-1960.) Sokorópátkán van még meg ez a motívum.; uo. (Ak: Gáspár Árpád, Nagybánya-Veresvíz, Gy: Görbe István, 1958-1960.)

⁷ Hertelendy, 1856: 73.

⁸ Peuckert, 1963: 201., 385. sz. szöveg: Die versunkene Kirche am Rosenkogel

⁹ Die schönsten Sagen aus Österreich, 1995: 180-181., Das Raubgut auf Schloss Haichenbach

¹⁰ Kühnau, 1913: 588-589., 1995. sz. szöveg: Die (goldene) Ente auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost

próbálták kiásni, de nem sikerült.¹ Ez a monda a környéken több helyen is gyökeret eresztett: **Brzezinkában**, a Kieferstädtel és Beiskretscham közötti faluban egy templomos kolostor romjai találhatóak. A néphit szerint ott is egy arany kacska ül arany tojásokon.² Hazánkban csak egyetlen adat van kacska előfordulására a mondakörrel kapcsolatban, *Martonyiból*: „...meg ott az a nagy hegy, ahol folyik a víz, ott egy kacsát bevitték, mert van rajta egy huszonöt méteres lyuk, a kacsát beengedték, a taju lement a hátárul, a fejárul, oszt a kacska legyütt itt valahol”.³

Németországban Zaunert szerint általánosan elterjedt az a hit, hogy a templomosok egykori váraikba irdatlan mennyiségű kincset hordtak össze, sőt még aranyból készült karosszékek is voltak. Amikor menekülniük kellett, a kincseik egy részét nem tudták magukkal vinni, ezeket hátra hagyták az utókornak.⁴ Will-Erich Peuckert szerint is ahol pénzt (érmét) találnak, ott a néphit szerint biztosan templomos kolostornak kellett lennie.⁵ A Hoffmann-Krayer és Bächtold-Stäubli által szerkesztett német „babonaszótár” is említi a kolostorromok alatt fekvő kincseket és megjegyzi, hogy ezek a motívumok a várromokhoz kapcsolódó mondákban gyakran szerepelnek. Szintén előkerül a német mondákban olyan szerzetes, akinek a kincsét kell őriznie bűnei miatt.⁶

Rajna-vidék-Pfalzban, az *Eifel-hegység* nyugati lábainál fekvő **Prümi** vár mellett egy pince maradványai láthatók. Ott a néphit szerint pénz van elásva, de eddig még senki sem találta meg.⁷ **Ferschweiler** adatközlés szerint a prümi várban élt egy rablólovag, aki az akasztófán vallotta be, hogy a várban van egy üst teli arannyal, a szentségtartó fölött elrejtve. Szintén ferschweiler adat szerint **Meierchen** mellett hajdan egy kád pénzt ástak el, amelyet a templomosok találtak meg.⁸

Matthias Zender **Heckhuscheidben** gyűjtötte azt a mondaváltozatot, amely szerint „**Bustenben** állítólag még pénz is van elásva, de nem lehet megtalálni. A titok megfejtése a **weweli** templomtoronyhoz kötődik. Ha valaki a harangtorony-ablakon kinéz, semmi mást nem lát, csak azt az egyetlen egy fát, amelynél a kincs el van ásva. De mostanra már több fa is nőtt arrafelé, így már nem lehet megkülönböztetni, melyik alatt van a kincs.”⁹

Luxemburgi hagyomány szerint azokon a helyeken, ahol templomos kastélyok romjai találhatóak, ott kincs van elrejtve. Ugyanezek a helyeken ősidők óta ott lévő harangokat ástak ki a földből, nem ritkán éjjeli órákon villanás jelzi a mélyben lévő pénzt, vagy hátborzongató kísértetek járnak. Ezeket a helyeket mindenfelé kereszttek jelzik.¹⁰ Az említett helyek közül némelyiken edények (agyagkorsók) kerültek a felszínre, tűzáldozatból származó hamu nyomaival.¹¹

A rendelkezésre álló adatok alapján csak almotívumnak tekinthető az alkalmi ásók által talált hamuval telt urna vagy korsó. Több nyugat-európai adat esetében lehetséges, hogy a talált leletek sorát ez is kiegészítené. **Beiscentből** van erre példa: „Több ízben előfordult, hogy magánemberek ásásokat végeztek a helyszínen, és egy bizonyos

¹ Kühnau, 1913: 589., 1995. sz. szöveg: Die (goldene) Ente auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost., Agnes Baumgart kisasszony adatközlése Gleiwitz-ből, 1895.

² Kühnau, 1913: 589., 1995. sz. szöveg: Die (goldene) Ente auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost., Frank patikus mondta el Batschkauból, aki hosszú ideig a környéken lakott. 1896.

³ Magyar, 2001b: 237.; 450. sz. szöveg: A szárhegyi veres barátok (Ak: Bukó István, Martonyi, 1996.)

⁴ Zaunert, 1924: 269-270.

⁵ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Münzen gefunden /Templerschloss soll dort gewesen sein/ (Gredt, N., 1885, Sagenschatz des Luxemburger Landes, Luxemburg, S. 942; AS 20/25/1-2.)

⁶ Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, IV., 1934-35., Kloster címszó: 1552.; uo. Mönch címszó/e: 476.

⁷ Zender, 1966: 42., 58. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Prüm

⁸ Zender, 1966: 42., 66. sz. szöveg; uo. 65. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler

⁹ Zender, 1966: 43., 69. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Heckhuscheid

¹⁰ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser (Bohrmann, Beitrag zur Geschichte der Ardennen, II. 85.)

¹¹ Gredt, 1963: 533., 1103: Temppler zu Eisenbach (Lehrer Quiring zu Untereisenbach)

helyen ... legnagyobb meglepetésükre rozsdás fegyvereket és hamut (talán urnában, bár ez hihetetlen) is találtak.” Ezen a helyen mohával benőtt kőtörmelékek jelzik a hajdani templomos kolostor omladékait.¹ A talált hamura egy magyar példát is lehet említeni: A múlt században *Bekecsalján, Kibéden* a régi vár omladékainak helyén hamuval telt fazekat találtak.²

Untereisenbachban szintén a környéken található kőtörmelékek mutatják a templomosok régi házának helyét.³ A **Heringeni várnak** ma már alig van nyoma, legfeljebb a Müllerthal környékén található kőtörmelékek bizonyítják a nép számára, hogy a templomos rend tulajdonában volt.⁴

Kincésásárról főleg Luxemburg déli részéről, *Gutlandból* vannak adataink. **Flaxweilerben** tudnak például egy őskori sírdombról, amely nem messze esik **Spittelhoftól**. „Egy alkalmi ásatás során egy barlang bejáratára bukkantak itt, amelyet aztán be is temettek. Valamikor ebben a barlangban templomos lovagok lakhattak, ... Miután a lovagoknak nyoma veszett, néhány flaxweileri ember megkockáztatta, hogy a barlangba behatoljon, de később félelmükben visszafordultak.”⁵ „Prof. van Werveke szerint a tumulust két-három méter szélességben kiásták.”⁶

Az **Ettelbrückkel** szembeni hegyen, a Nuckon egy templomos kastély maradványai vannak, amelyet még a rómaiak építettek. Ugyanott találhatóak római kori érmék és korsók (serlegek) is.⁷ **Kohnenhof** környékén pedig kőtörmelékek láthatók azon a helyen, ahol a templomuk állt. Ezzel szemben megvannak még az egykori istállóik nyomai is.⁸ **Beringen** közelében állt hajdan a templomosok kastélya. Ezt bizonyítják az itt talált régi pénzek és egyéb tárgyak, amelyeket az itteni alkalmi ásatások során találtak.⁹

A **Greisch** melletti Griéfchen váráról is fennmaradt egy monda, amely szerint a templomos lovagok itteni elpusztításakor a vár ura megszökött egy alagúton keresztül. A kincseit is magával vitte, és azóta senki sem látta. A lova, amely aranypatkót viselt, átvágtatott a lángok között, és a közeli hegyekben eltűnt. Azóta minden éjfélkor egy fekete ló megy a Leesbechen keresztül a Simmern felé vezető úton. Azt beszélik, hogy éjjelente az elrejtett kincsért jön vissza, de a leégett kastély helyén sohasem találja.¹⁰

Trevirisi monda szerint a hajdan itt élt rablólovagok elrejtett kincseit a föld alatt őrzik. Csak az az ember láthatja meg, akinek van mersze az errefelé kísértő, egykori templomos lovag lovának nyergébe felpattanni.¹¹ **Rollingeni** adat szerint „Az **ehneni** templomos lovagok rablásból nagy vagyont gyűjtöttek össze, amelyet fősvénységük által csak tovább gyarapítottak. ... A templomosok kincseinek egy részét azonban nem találta meg a mohó ellenség, így azóta is előfordul, hogy néha egy-egy szegény völgylakó a romok alatt arany karosszéket, aranymarkolatú kardot és hasonlókat talál.”¹²

Észak-Franciaországban, Rennes-le-Chateau településtől néhány mérföldnyire, délkeleti irányban van egy hegycsúcs, a Bézu. Ennek tetején egy középkori erődítmény romjai láthatók, amely egykor a templomos lovagrend rendháza volt. Innen keleti irányban szintén található egy hegycsúcs, rajta a Blanchefortok ősi családi kastélya áll. Ez egykor Bertrand de Blanchefort, a templomos rend nagymesterének otthona volt.

¹ Gredt, 1963: 534., 1104: Tempelherren in Beischent

² Benkő, 1868-1869: 228.

³ Gredt, 1963: 533., 1103: Templer zu Eisenbach (Lehrer Quiring zu Untereisenbach)

⁴ Gredt, 1963: 536., 1107/B: Zerstörung der Burg Heringen

⁵ Gredt, 1963: 534-535., 1106: Tempelherren in der Tonn bei Spittelhof (J. Ernster flaxweileri tanár közlése alapján)

⁶ Gredt, 1963: 535. lábjegyzete a 1106. sz. szöveghez (Tempelherren in der Tonn bei Spittelhof)

⁷ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser (Mündlich)

⁸ Gredt, 1963: 533., 1103: Templer zu Eisenbach (Lehrer Quiring zu Untereisenbach)

⁹ Gredt, 1963: 538., 1110: Das Tempelerschloss bei Beringen {Mersch}

¹⁰ Gredt, 1963: 540-541., 1112: Die Burg im Griéfchen bei Greisch

¹¹ Gredt, 1963: 538-540., 1111: Raul und sein Pferd (Apotheker Brimmeyr, Trevis, 1835, Nr. 12)

¹² Gredt, 1963: 541., 1113: Die Tempelherren zu Ehenen und ihre Schätze (Lehrer Linden zu Rollingen)

1891-ben a rennes-le-chateau-i abbé a templom restaurálása közben négy régi pergament fedezett fel. Ezek latin szövegűek voltak, de rejtjeles, kódolt írással készültek. Talált egy kriptát is, különös faragású kőlappal. A helybeliek egy idő múlva arra lettek figyelmesek, hogy az abbé elkezdett rendkívüli mértékben költekezni, dúsgazdag lett. Ekkortól keltek szárnyra az itteni kincsmondák.¹

Spanyolországban, *Ó-Kasztília* területén, **San Bartolomé** (Soria tartomány) környékén azt tartják, hogy a templomosok kincseiket itt rejtették el. A helyi kápolna mellett a század elején a szomszédos településekről többen is ástak itt kincset keresve, de sikertelenül.² (10. kép) A világszerte legelterjedtebb változatok a *jeruzsálemi* Templom-hegy belsejében vélnek kincseket, melyeket a templomosok rejtettek el. A mondákhöz alapul szolgál, hogy a területen tilos a régészeti ásatás.³

Skóciában a **Rosslyn-kápolna** alatt föld alatti termek találhatóak, amelyeket már megpróbáltak kiásni, ugyanis kincset sejtettek benne. Ahogy másutt is, a továbbjutást egy fal zárta el, így az ásással hamarosan felhagytak. Szintén Skóciában őrzik azokat a leleteket, amelyek a *jeruzsálemi* Templom-hegyen, az 1860-as években zajlott „amatőr” ásatások alkalmával kerültek elő. A hegy belsejében lévő üregekben találtak egy lándzsahegyet, egy kardmarkolatot, sarkantyúkat és egy ólomból készült talpas keresztet, amelyekről bebizonyosodott, hogy a tizenkettedik századból származnak és a templomos lovagoké voltak.⁴

FELIRATOS TÉGLA

A feliratos téglák motívuma funkciója alapján tartozik a kincs-motívumok körébe. A kincskeresők ugyanis aranyat vagy egyéb értékeket keresve bukkantak rá ezekre. Abban az esetben, ha véletlenül találták meg e téglákat, értékes leletként tartják számon őket. (5. térkép) Az Észak-Dunántúlról, a *Sokoróalján* fekvő **Sokorópátkáról** van néhány adat arról, hogy a falu határában fekvő Harangozóhegyen – ahol a vörös barátok klostroma állt –, illetve a közeli Templomdombon – ahol a templomuk volt – feliratos téglákat találtak. Erről a legrészletesebb emlék így hangzik:

„A Harangozó alatt vót egy templom. Mellette a falu. E meg pinchehel vót az erdő alatt. A kolostor fönn vót a tetején, e meg lent az ut mellett, ami ment Kajárra. Amikor megalakút a téeszcsé, ippen nekem kerút ez a darab. Hatszáz öl vagy mennyit adtak. Hát én kitapogattam itt a templomnak a helit, kemíny vót, fölötte nem termett semmi se. Vígig kemíny vót. A szílessége, meg oan hosszi vót, öt méter, oan templom nagyságu. Vettem e lovat ötvennyócba, aztán a Harangozó alatt van a jussom, amit kaptam a szüleimtú. Befogtam a lovakat, egyet fordútunk, másodikra leeresztettem az ekét, hát az én íletembe az még nem vót főszántva ugy. Na míretü téglát még ott is talátam. Rá van írva: DPP. Három téglát talátam. Nagy míretüt.”⁵ A források szerint a mai Templomdomb helyén lehetett a középkori Répás falu. Arról viszont nem tudunk, hogy ott templom lett volna. Valószínű azonban, hogy volt egy római vagy középkori kőépület, és annak maradványait találhatták meg az arrafelé földet művelő emberek.⁶

Más adatközlők szerint a kolostor feltételezett helyén lehetett feliratos téglákat találni: „A mi házunkba a nígy külábunk onnand eredt, abbul a téglábú. Valamilyen

¹ Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 8-9., 11-12.

² Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.

³ Laidler, 2001: 176, 181.

⁴ Laidler, 2001: 176., 418-419.

⁵ Ak: Delbó Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Dax-Éri-Mithay-Palágyi-Torma, 1972: 169-170.

monogram vót azon a téglán. Nagymíretű téglá vót.”¹ Az említett helyen egy vízlevezető árok kidobott földjéből piros festésű töredékek kerültek elő.² Ez igazolja az egyik adatközlést is, amely szerint a vár vörös téglából épült és minden téglában volt egy monogram vagy évszám, például 1700.³

Az *Öreg-Bakonyban*, **Csékút** mellett a tizenkilencedik század közepén még megvoltak egy épület romjai, melyeket a nép egykori templárius zárdának tartott. Nagy tömegben hordtak el innen köveket, különféle ábrákkal és faragványokkal ellátva, egy malom építéséhez. A Felvidékről, a *Vág völgyéből* két példát említhetünk. **Rakovicán** átépítési munkák alkalmával találtak ódon téglákat, kardot és lovagpallost (keresztjellel †), a hagyomány szerint ez a vörös keresztés barátok hagyatéka volt. A Nyitra megyei **Pöstényben** a templom és a zárda a mondák szerint a vörös barátoké volt. Nem messze ettől létezik egy Ribnij (Halastó) nevű mező, mely régen a zárdához tartozott. Ugyanitt ódon téglákat is találtak, amelyekről feltételezik, hogy a vörös barátok épületéből ered.⁴

Végül nézzünk egy *etióp* adatot, az akszúmi, Kaleb király palotájának romjaival kapcsolatban. A templomos kereszt (Croix Pattée) ugyanis ma is látható a palota omladékai között egyes kövekbe vésvé. Graham Hancock írja: „Lementünk egy lépcsőn a sötét katakombákba ... megmutatták nekem azokat az üres kőtárolókat, melyekben az akszúmiak szerint valamikor óriási értékű aranyat és gyöngyöt tartottak.” Hancock látta, hogy az egyik ilyen kőtároló oldalába egy templomos keresztet véstek. Ezek mind a templomosok hagyatéka az etiópok szerint.⁵

VAS

A vas-motívum kétféle típusú almotívumból áll: kisebb részben a kincskeresők által talált, vasból készült tárgyakról van szó, többségében azonban az a jellemző, hogy az elrejtett kincset zárja el a külvilágtól egy vasajtó, vasrács vagy vasrostély. Gyakori motívum a Kárpát-medencében, de Limburgban is előfordul. (*5. térkép*)

Magyarország jelenlegi területéről mindkét típusra vannak példák. Az Észak-Dunántúlon, a *Mosoni-síkságon* fekvő **Barátföld-pusztai** kincses pincéről fentebb már volt szó. Ebben a mondában a domb belsejében lévő pincét egy vasajtó zárja el a külvilágtól, mely csak bizonyos időközönként nyílik meg. Ha valaki ilyenkor bemegy és túl mohón markol a kincsekből, a vasajtó évekre (itt két évre) bezárul, és rabul ejti.⁶

A *Szigetközben*, **Nagybajcsón** szintén a feltételezett kincset zárják el a vasajtók a kíváncsi szemek előtt. A Duna alatt húzódó alagútrendszeréről van szó, amelynek járataiba vasajtókon keresztül lehetne bemenni, ha akadna merész vállalkozó erre. Ezt még a vörös barátok építették a helybeliek szerint.⁷

A *sokoróaljai* **Sokorópátkán** a vörös barátok várának egykori helyén láttak többen is egy vasrostélyt, alatta üregekkel, még a második világháború előtti időkben. Némelyek szerint itt volt az alagút vagy barlang bejárata, ezt zárta el a rostély. Mások is megerősítik, hogy a rács alatt üreg volt.⁸ Ezt bizonyítja, hogy kavicsokat, ágakat dobáltak bele, amelyek csak hosszú idő után koppantak az alján. A rács úgy nézett ki,

¹ Ak: Vehrer Ferencné Polgár Gizella, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

² Dax-Éri-Mithay-Palágyi-Torma, 1972: 169.

³ Ak: Hajnik Józsefné Varga Ilona, Sokorópátka, Kiss Viktória iskolai fogalmazása, 1995.

⁴ Pesty, 1861: 115., 89-90.

⁵ Hancock, é.n: 480-481.

⁶ Ruff, 1928: 94.

⁷ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.

⁸ Ak: Gede Márton, Sokorópátka, Buza Lajos általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Lakner Sándorné Faragó Sarolta, Győr (szül. Sokorópátkán), Saját gyűjtés, 1995.

mint a sparhelt rostélya, de körülbelül fél méter széles volt.¹ A fentebb már említett motívum is él itt, mely szerint a vasrács a kincset zárja el, minden évben Vítusz napján nyílik meg, ilyenkor osztogatják az aranyat, mely a vörös barátoké volt.²

Nem messze innen, a *bakonyaljai Nagydedemen* szintén tudnak a sokorópátkai várhegyi vasrostélyről. Az itteniek szerint a rostély azt a pincét zárta el, amelyben a vörös barátok meggyilkolt áldozataikat elrejtették. Így aztán még a kíváncsiak sem mertek bemenni az üregbe, csak köveket dobáltak, faágakat dugtak bele. A szomszédos faluban, **Lovászpatonán** ugyancsak tudnak a nevezetes vasrácsról. Ez állítólag egy kovácsoltvas kapu volt (a kazamatáknak a kapuja lehetett), amit elszállítottak a soproni vagy a veszprémi múzeumba. A *Balaton-felvidékről*, **Kővágóörsről** arra tudunk példát felhozni, hogy vasból készült tárgyat találtak. Itt a Pap-kertben van egy romtemplom. Az ott játszó gyerekek vasing darabokat találtak a helyszínen. A templom valószínűleg a templáriusoké volt.³

Hasonló a helyzet az *Aggtelek közelében* fekvő **Szádvárral** kapcsolatban. Erről Mikszáth írta, hogy „Akik felfáradnak oda, egy-egy ócska kengyelvasat találnak, vagy egy félsarkantyút ásnak fel a földből.”⁴ A *Nyírségben*, **Nyírbátorban** néhány évtizede még nagyon intenzíven élt a templomos-monda. A változatokból kiderül, hogy ott kincs-motívumok nem tapadtak e mondakörhöz. Egyik változat szerint a barátok lakóhelyét zárta el egy vasajtó a külvilágtól. A *Körös-Maros közén* fekvő **Hódmezővásárhelyről** származó, már említett monda szerint a vöröscsuhás barát vasládán ülve őrzi a kincset a mélyben.⁵

A Felföldről két példát találunk a vas-motívumra. A *Nagy-Fátrában* fekvő **Blatnica** várához kapcsolódó monda ide vonatkozó eleme eltér a többitől. Itt az egyházi szabályokat megszegő barátot (lovagot) büntetik azzal, hogy állkapcsára vaslakatot tesznek. A *gömöri Rimaszombat*on már ismert elem jelenik meg a mondában: egy leány szelleme lakik egy kincses-barlangban, melyet egy vasajtó zár el a külvilágtól. Az ajtó néha megnyílik és a kísértet berántja magához az arra járókat. Hét évig tartja fogva őket, ha túlélnek, kinyílik a vasajtó, és kincessel távozhatnak.⁶ Erdélyben, a *Nagy-Küküllő mentén* fekvő **gogánváraljai** várból alagút vezetett a helyi templomba, ennek bejáratánál volt egy vasajtó.⁷

Burgenlandban Léka várával kapcsolatban jelenik meg a vas-motívum. A monda szerint a lékai várból föld alatti járat vezetett Borostyánkő, illetve Rohonc felé az Írottkö hegy belsején keresztül. A bejárata ma is megvan a vár belsejében lévő kútban. Itt a mélyben még egy vasajtó is látható kulccsal.⁸ Hollandiában, a *Limburgi Tartományban*, **Maastrichtban** található a vasszűz pavilonja. A gonosz lovagok ezzel a kízóeszközzel pusztították el áldozataikat.⁹

¹ Ak: Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

² Ak: Takács Gábor, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

³ Ak: Sztanek Kálmán, Nagydedém, Saját gyűjtés, 1997.; Ak: Pölöskey István és Pölöskey Lajosné, Lovászpátka, Saját gyűjtés, 1998.; Balogh-Ördög: 1982: 186.

⁴ Mikszáth, 1996: 50-53.

⁵ Erdész, 1965: 7. (Ak: Varga Sándor, Nyírbátor, Gy: Erdész Sándor, 1962.); Ak: Bozó Pál, Hódmezővásárhely, Gy: Domonkos Erzsébet, 1966., MOA 9871

⁶ Szombathy, 1986: 25-28.; Elek, 1896: 382-383., 10. sz. szöveg

⁷ Landgraf, 1998: 95-96. (Ak: Szombatiné Korodi Ibolya, Gogánváralja, Gy: Korodi Ibolya, 1995.)

⁸ Keller, é.n: 11., 23.

⁹ Welters, 1875-76: 209-211., De ijzeren Dame te Maastricht

ARANY

A vörös barátok feltételezett lakóhelyein több helyütt elrejtett aranyat is sejtenek a hagyomány szerint. Európa-szerte elterjedt motívumról van szó. (5. térkép) Az Észak-Dunántúl területéről, a *Mosoni-síkságról* a már többször említett **Barátföld-pusztai** mondát említhetjük elsőként. A nép között apáról fiúra szálló rege szerint a puszta határában boltozatos pincék vannak a föld alatt, ahol kádakban és hordókban áll az arany meg az ezüst. Elsőként egy juhász a kutyájával együtt fedezte fel a kincses pincét. Ugyanezt a történetet hagyományozták Ruff Andor szerint **Börcs** környékén is, Szentkereszt-pusztával kapcsolatban.¹ Börcsön mára már feledésbe merült e monda, de a Barátföld melletti **Mosonújhelyen** ma is gyűjthetők töredékei. Eszerint a juhász valóban megtalálta a kincset és abból állítottatott Barátföldön egy út menti keresztet.²

A *szigetközi Nagybjacson* is úgy vélik, hogy a **szögyei** vörös barátok aranyat hagytak hátra az utókornak. Az itteniek szerint a kincs a Duna alatt rejtőzik, amelynek egy-egy darabját néha felveti a víz. Egy mesei elemekkel átszőtt történet a szőlő a szegény legény és a gazdag leány szerelméről, amelyben a vagyonból kitagadott leány sorsa azáltal fordul jobbra, hogy a fiatalok megtalálják a barátok aranyainak egy részét:

„Szögyén mindenki szegény ember vót. Egy-kettő vót földesebb, földjük vót. A tóttis mellett lakott a sok szegény ember, halászok meg napszamosok vótak. Aztán átjártak a túloldalra, ott szembe van velük Csicsó, Kolozsnéma, kicsit lejjebb, Szögye alatt. Oda átjártak mindig vásárnaponként a legények. Msindenkinek vót ladikja, meg akkor még nem vót határ ittend, Magyarország vót. Aztán egy legény megismerkedett egy lánnyal a bucsuba, Gútán. Aztán jövő vasárnap megin átment a legény, megin-megin, udvarúgatott. Aztán el akarta venni feleségül. Hát aztán amikor megtudták, hogy milyen szegény legény, hát nem adták hozzá. Mer ugye a meg pont egy gazdagnak a leánya vót. Aztán mégis átszökött a lány, ide ebbe a szegínségbe. Ki is tagadták állítólag! Még az esküvőjire se kapott semmit, semmire se!

Aztán ugye Szögyén vótak, aztán szedegették a fát tüzelőnek. Mentek ladikkal a parton, aztán a fát vitte a víz, aztán szedegették. Aztán egyszer csak aszongya az ember, hogy nizz oda, mi a csuda lóg ott! Egy macska nagyságu búr valami lógott ott. Aztán odatúta a ladiknak az orrát, ho megnízik mi az. Aztán megbökte így a vasasevedzőve. Ugye az azér vót megvasava, ho ne kopjon az evedző. Hát aranypízek hullottak a ladik orrába! Hát ez pedig igaz vót, mer nevet mondott nagyanyám! Hát azt má kimosta valahogyan a Duna! Namost az annyi píz vót az az aranypíz, hogy nem mertik megmondanyi senkinek se. Egy szemet vitt be az ember Győrbe egy ilyen ékszeríshő, de nemigen vót még ékszerisz. Hát ez is az ezernyócszáz évesbe vót valamikor. Aztán egy szem pízér is annyit kapott ilyen rendes píz, azér az egy aranyér, hogy elcsodálkoztak, hogy mit ír ez, mer ragyogtak az aranypíz, aszonták. Aztán az is igaz vót, hogy hogyan csapták be a világot. Kitaláták, hogy a leánynak van egy gazdag nagybátyja Bécsbe, nincs neki gyereke se, semmilye se, aztán az segíti őket. Aztán így kicsinyenkint, két-három aranypínzenkint váltogatták be a pízüket.”³

A *sokoróaljai Sokorópátkáról* a Jedlik Ányos életéről szóló könyvben maradt fenn egy kincsmonda-töredék. Ebben a szerző arról ír, hogy Jedlik Czuczor Gergellyel együtt gyalogolt át a pannonhalmi apátságtól a pátkai Várhegyre, a vörös barátok egykori kolostorának helyére. Itt egy szénégető emberrel beszélgettek az elrejtett aranyról, mivel egy olyan helyre figyeltek fel, ahol kincs vetette fel magát, és azután ástak a helybeliek:

¹ Ruff, 1928: 93.; Ruff, 1928: 93. oldal 3. lábjegyzete

² Ak: Szilágyi Lászlóné, Mosonújhely-Barátföld, Sajat gyűjtés, 1998.

³ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybjacs, Sajat gyűjtés, 1998.

„Az egyik sánc oldalában friss földhányás emelkedett, látszott rajta, hogy – talán napokig tartó munkával – hányták fel s mellette mély gödör volt. ... a pénz vetette itt fel magát, azt keresték. Sokszor látni éjtszaka, hogy ... elásott kincs veti fel ott magát. Hát ez is ilyesvalami volt, csakhogy itt nem találtak semmit. Pedig betartották a regulát, egy szót sem szóltak a legények, míg ástak, de nem lett belőle semmi.

– És mi van az ilyen kincsesgödörben? – kérdezte a fiatal Jedlik.

– Arany, főtisztelendő uram – felelte az öreg szénégető.

– Arany? Hát, minek a legényeknek arany, mit csinálnak vele?

– Hja, – mondta az öreg – az arany? Akinek aranya van, mindene van, szeretője, szép lovai, kastélya, jó bort ihat, meghízhat jó kövérré.”¹

Sokorópátkán még ma is mesélik a barátok hátrahagyott aranyairól szóló történeteket. Egy példa erre: „Édesanyámtú hallottam, hogy egy ekkora darab láncot, egy ilyen ötven-hatvan centis láncot találtak a rigi öregek közül, aki azt a földet művelte a Harangozó alatt. Aztán idejárt egy ilyen tollas zsidó, aki mindenféle ócskaságokat, meg mindent megvett. Ez a lánc fényes vót, és ennek a zsidónak eladta az az öreg bácsi. Azt mondta édesanyám, még ő is a szüleitú vagy a nagyszüleitú hallotta, hogy többet nem gyűtt Pátkára az a zsidó. Mer biztos arany vót az a darab lánc, de olyan vastag vót, majnem mind a kerékkötő lánc. Az többet soha nem gyűtt Pátkára, az abbú annyira meggazdagodott. A Harangozó alatti födeken találtak azt a láncot, amiket művelnek meg szántanak.”²

Az *Öreg-Bakonyban* **Bakonyjákó** mellett, azon a helyen, ahol a vörös barátok laktak, a hagyomány szerint a törökök ástak el kincset: „Azt is mondták az öregek, hogy a török ott elásott egy bivalybőr aranyat vagy egy hintó aranyat. Ez a hely a pásztorkúttól három puskaövésnyire van.”³ A *Vértésben*, **Csókakón** szintén a törökökhöz kötődik a templomos-monda, itt ők az arany elrejtői. A monda szerint 1862-63-ban Olaszországból idegen urak jöttek a várba és nagy mennyiségű aranyat és ezüstöt vittek el.⁴

Göcsejben találjuk még a vörös barátokhoz kötődő arany-kincs-motívumokat: A mai **Becsvölgye** résztelepülésén, *Kislengyelen* „A Kisvölgyben van egy földpince, benne 3 cd arany, meg sok bor.”⁵ **Babosdöbréte** „délkeleti határában fekvő u.n. Luka szántóföldön, a hagyomány szerint valaha templom és zárda állt. A kolostor helyét tégladarabok jelzik. Alattuk a klastrom régi pincéje a néphit szerint még megvan. Oda csak hét ajtón keresztül lehet jutni. Az első ajtónál hársfa-tuskó fekszik, azon vannak a pince kulcsai, a pince tele van arannyal és ezüsttel.”⁶

A *Borsodi-medencében* fekvő **Szent-Péteren** (Sajószentpéter) hajdan a templáriusoknak klastromuk és templomuk volt. Az országúttól délre eső domb északi oldalán nemrég ástak ki egy veres követ, amelyet egy nagyszombati szerzetes elvitt, és benne nagy mennyiségű aranyat talált.⁷ Az *Aggtelek közelében* lévő *Szádvárral* kapcsolatban történet él a **szögligetiék** ajkán a szegény juhászról, akinek a kutyája véletlenül aranyat kapart ki a földből, majd a juhász ugyanitt egy nagy üstöt ásott ki, tele aranypénzzel. A pénz között volt egy darab gyémánt is, amelyet a királynak ajándékozott. IV. Béla jutalmul nevet és birtokokat adományozott neki, ezután építtette Szádvárt és még több várat.⁸ E monda szoros rokonságot mutat a Ruff Andor által lejegyzett, Barátföldi-csodapincéről szóló kincsmondával.

¹ Horváth, 1944: 39.

² Ak: Bohuniczky Istvánné Tuba Katalin (Sokorópátkán született és nevelkedett), Győr, Saját gyűjtés, 1995.

³ Ak: Gerdenics János, Bakonyjákó, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Ak: Makk András, Csókakő, Gy: Gémes Balázs, 1960.

⁵ Ak: Simon Ferenc, Kislengyel, dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák, 9. EA 6305, MOA 413

⁶ Gönczi, 1914: 57.

⁷ Fényes Elek, 1984./IV: 116.

⁸ Paládi-Kovács, 1969: 52.

A *Mátyusföldről Libádot* lehet említeni, az itteni kincskereső babonáról Borovszky Samu írt részletesebben. Állítólag nem egyszer találtak itt aranyeletet is. Így Libádon sokat keresik a fehér barátok pénzét.¹ A *Bánságban, Aracson* a hagyomány szerint kolostora és temploma volt a templáriusoknak. Ennek az egykori helyén „...mintegy tiz év előtt egy, a rom közelében szántó földmivelő két egymáshoz illesztett ezüst csészét talált, s bennök két 1-ső Mátyás idejéből aranyat.”²

Ausztria nyugati részén, *Felső-Ausztriában*, a **Haichenbachi** rablólovagvárról szóló monda szerint a vár egykori lakójának az elrabolt sok kincs miatt az volt a büntetése a túlvilágon, hogy izzó aranyon kellett pörkölnie. Addig tartott ez, míg a passauai püspök el nem hozatta a vár alól, a föld mélyéből a kincseket.³

Speciális változata a templomosok által elrejtett aranyról szóló mondáknak az a néhány változat, melyeket Lengyelországban, *Felső-Sziléziában* gyűjtött Richard Kühnau. Ezek szerint arany kacsá ul arany tojásokon a föld alatt, melyet a templomosok rejtettek el. E monda él **Tostban, Gleiwitzben** és **Brzezinkában** is.⁴

Németországi mondák szerint a templomosok váraikba rengeteg kincset hordtak össze, sőt aranyból készült karosszékeik is voltak.⁵ *Rajna-vidék-Pfalzban*, az Eifel-hegység nyugati lábainál különösen elterjedtek ezek a motívumok. **Ferschweiler** monda szerint a **prümi várban** élt egy rablólovag, aki az akasztófán vallotta be, hogy a várban van egy üst teli arannyal, a szentségtartó fölött elrejtve. Szintén **Ferschweilerben** ismerik az a mondát, amely szerint a **bollendorfi** várban a templomosok az Aranyborjút a vízbe hajították. **Wasserlieschben** úgy tudják, hogy az ottani templomosok elásták az Aranyborjút az egykori lakóhelyük, a leschemeri hegyen lévő kolostor alá.⁶

A luxemburgi **Asselbornban** gyűjtött monda arany bölcsőt említ: „Asselbornban templomos házak álltak. Itt egy arany bölcső van. Gyermekkoromban mesélték nekünk, ha valaki a földre fekszik, hallhatja a bölcső hangját a mélyből.”⁷ E motívum funkciója szerint a harang-motívummal ekvivalens, így bővebben a megfelelő fejezetben említjük. A Greisch melletti **Grieffchen** váráról maradt fenn egy monda, mely szerint az ottani lovagok oly gazdagok voltak, hogy lovaikra aranypatkót verettek. A kísértetként visszajáró ló lábán ezt ma is látni lehet. A németországi mondák kapcsán már említett aranszék egy rollingeni mondában is előjön. Eszerint az *ehneni* templomos lovagok kincsei közül egy-egy szegény völgylakó még pár évtizeddel ezelőtt is talált néha a romok alatt arany karosszéket, aranymarkolatú kardot és hasonlókat.⁸

Spanyolországban, *Ó-Kasztília* Soria Tartományában, **Aylagas** falu lakói a közeli barlangokban még a huszadik század elején is keresték *San Bartolomé* pénzérméit, ékszereit és ezüstkelyheit.⁹

¹ Borovszky, 1910a: 86.

² Hertelendy, 1856: 73.

³ Die schönsten Sagen aus Österreich, 1995: 180-181., Das Raubgut auf Schloss Haichenbach

⁴ Kühnau, 1913: 588-589., 1995. sz. szöveg: Die (goldene) Ente auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost

⁵ Zauert, 1924: 269-270.

⁶ Zender, 1966: 42., 65-66. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler ; uo. 44., 75. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Wasserliesch; Itt az Aranyborjút, mint aranyból készült tárgyat tekintjük. A német mondatörédek tartalmaznak kincs-motívumokat, de előfordul, hogy a templomosokat úgy említik, mint akik pogány szokások szerint éltek. Így ez a részmotívum utalhat a bálványimádásra is.

⁷ Zender, 1966: 44., 76. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Asselborn

⁸ Gredt, 1963: 540-541., 1112: Die Burg im Grieffchen bei Greisch ; uo. 541., 1113: Die Tempelherren zu Ehenen und ihre Schätze

⁹ Kirchner, 2000: 43.

PÉNZ

A kincésők az arany mellett leggyakrabban pénzt keresnek a vörös barátok egykori várainak helyén. Egész Európában jellemző motívum ez a mondákban. (5. térkép) Az Észak-Dunántúlról a már eddig többször említett helyek közül a *Moson-síkságon* fekvő **Barátföld-pusztát** hozhatjuk fel példának elsőként. Ruff Andor mondája szerint az itteni kincses pincében olyan hordókat látott egy juhász, melyek színültig voltak fényes pénzzel. **Mosonújhelyi** monda szerint pedig Barátföldön egy juhász egy bogrács pénzt talált, ezért hálából állíttatott egy út menti keresztet a megtalálás helyén. A *Szigetközben*, **Nagybajcs**on egy fiatal házaspár talált a Duna menti bozótosban egy zacskó pénzt, ebből gazdagodtak meg. Ezt még a vörös barátok hagyták az utókorra.¹

Sokoróalján, **Sokorópatkán** gödröket lehetett látni azon a helyen, ahol a kincskeresők ástak. Itt pénzt vetette fel magát. A **Bakony Öreg-Bakonyi** részén, **Csékút** mellett régi pénzeket találtak egy fazékban elásva, melyek Hammer leírása alapján a templáriusoknak tulajdoníthatók. A *Kelet-Gerecsében*, **Tokod** határában állt hajdan Zrínyi Ilona vára. A vártól nem messze volt a kincstár, amely egy dombon állott. Ezen a helyen sok régi pénzt találtak.²

Külső-Somogyban, Holéczi Mihály **Nagyszokolyban** talált olyan pénzeket, amelyeket a templáriusok hagyatékának vélt. Mellette a Békai pusztán a hagyomány szerint veres barátok laktak.³ A *Hegyalján*, **Sátoraljaújhelyen** a Néma-hegyről mondják egyesek, hogy ott állhatott a vörös barátok kolostora, melyben sok kincset halmoztak fel. Néha a hegyről lefolyó eső arany- és ezüstpénzeket mosott ki. Azt beszélnek, hogy az 1830-as években a hegy aljában összegyűlt vízben lubickoló gyerekek többször is találtak pénzeket.⁴ A *Bodrogközben*, **Karcsán** egy esős idő alkalmával egy báró kocsijának a kereke egy nagy fazék veres pénzt fordított ki.⁵

A *Mátyusföldről* ismét **Libádot** lehet említeni. Borovszky Samu írja, hogy itt sokan keresik a fehér barátok pénzét, amelyet egy csipkebokor alatt ástak el. *Gömörből*, **Rimaszombat**ról származó kincsmonda ide vonatkozó részlete szerint egy hófehér ruhába öltözött leány-kísértet hét évre zárja be elfogott áldozatait egy barlangba, és aki ezt túléli, annak rengeteg pénzt ígér váltságdíjul. A *Torna völgyében* **Körtvélyesen** tartják azt a hárskúti barátokról, hogy elásott pénzüket egy üstben találta meg valaki.⁶

A németországi templomos-mondák kapcsán Will-Erich Peuckert írja, hogy – a hagyomány szerint – ahol pénzt (érmét) találnak, ott a néphit szerint biztosan templomos kolostornak kellett lennie.⁷ *Rajna-vidék-Pfalzban*, az Eifel-hegység nyugati lábainál fekvő **Prümi vár** mellett egy pince maradványai láthatók. Ott a néphit szerint pénz van elásva, de eddig még senki sem találta meg. Matthias Zender pedig **Heckhuscheidben** gyűjtötte azt a mondaváltozatot, amely szerint *Bustenben* állítólag pénz van elásva, amelyet nem lehet megtalálni, ugyanis egy olyan fa alatt volt elásva, amelyet a *weweli* templomtorony ablakából lehetett látni, de a fát már kivágták.⁸

¹ Ruff, 1928: 93.; Ak: Szilágyi Lászlóné, Mosonújhely-Barátföld, Saját gyűjtés, 1998.; Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.

² Horváth, 1944: 39.; Pesty, 1861: 115.; Szabó László, Pilis-gerecsei népmondák, 1958., EA 10133

³ Holéczi, 1837: 108-109.

⁴ Dr. Kováts Dániel szíves közlése.

⁵ Balassa, 1963: 337-338.

⁶ Borovszky, 1910a: 86.; Elek, 1896: 382-383., 10. sz. szöveg; Magyar, 2001b: 234.; 438. sz. szöveg: A hárskúti barátok emléke (Ak: Ivány Erzsébet, Körtvélyes, 1998.)

⁷ Peuckert-Archiv, Johannes Kunzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Münzen gefunden /Templerschloss soll dort gewesen sein/ (Gredt, N., 1885, Sagenschatz des Luxemburger Landes, Luxemburg, S. 942; AS 20/25/1-2.)

⁸ Zender, 1966: 42., 58. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Prüm; uo. 43., 69. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Heckhuscheid

Luxemburgi hagyomány szerint is azokon a helyeken, ahol templomos kastélyok romjai vannak, pénz van elrejtve. Ezekon a helyeken nem ritkán éjjeli órákon villanás jelzi a mélyben lévő pénzt. **Beringen** közelében van például egy ilyen hely. Itt már alkalmi ásatások során többször találtak régi pénzeket és egyéb tárgyakat.¹

ÓBOR

A jelenlegi Magyarország területéről főként az Észak-Dunántúlról lehet olyan mondarészleteket, illetve töredékeket említeni, amelyek a vörös barátokat híres bortermelőkként jellemzik, akik pincékben nagy mennyiségű óbort hagytak az utókorra. A leggyakoribb változatok szerint egy eltévedt állat találja meg először a pincét, akit a gazdája követ a felfedezésben. Sporadikusan előforduló motívum szerint váraik építésekor a malterba bort is keverték, emiatt nem volt könnyű épületeiket lerombolni. Összességében az óbor-motívum a Kárpát-medence nyugati részén gyakori. (5. térkép)

A *Mosoni-síkságon* fekvő **Barátföld-pusztai** vörös barátokról **Mosonújhelyen** maradtak fenn ilyen jellegű mondatöredékek: „Anyósom idejibe ... Öröztük a disznókat. ... etünt egy anyadisznó. ... gondolom nemcsak bor lehetett ott, ahova lement a disznó, aztán másnap előgyütt úgy, hogy tényleg berugott a disznó. ...Na most ott, ahol a disznó lement, lementek az emberek is. Ott be van szakadva, egyértelmű, mer valaki nem gondozta. Aztán ugye lementek és ott taláták meg az olyan bort, ami kocsonyás vót. Látni lehetett. Hát abbul evett a disznó.” Ruff mondaszövege is említi a pince mélyén rejlő hordókat.²

A *Szigetközben* **Nagybajcsón** él egy hasonló változat: „...az volt a legérdekesebb, hogy milyen bort talátak. Olyant, hogy már nem volt hordó, az már le volt rohadva róla, és a maga bőribe olyan volt az a bor, mind a hártýába tojott tojás. A mónár fia is azt mondta, hogy vágnyi lehetett, oan kocsonyás vót. Ugy lötyögött, hogy nem tudom, hányan fogták meg, de nem szakadt be, kivitték egybe. Ez érdekes lehetett! És ekkor mondták, hogy ezek a barátok sokszor ittak is. Oankor vitték el a menyecskéket!”³ A *Marcal-medencében* **Külsővaton** is tudnak arról, hogy a vörös barátok egykori pincéjében, a Konkolyi-ház alatt óbor van elrejtve. A kincskeresők több alkalommal ástak már utána.⁴

A *Sokoróalján* a **sokorópátkaiak** is úgy gondolják, hogy a barátok a hegyen szőlőt termesztettek, és borospincéik voltak.⁵ A hátrahagyott óborról itt is él a monda: „A papokat vörös barátoknak hívták. Az a vár az övöké vót. Édesapám meséte, hogy a Harangozó alatt egyszer fairtás vót, ott dógoztak az emberek. Egyik ember elment fére, valamit keresett, és nem jött vissza. Akkor elment egy másik férfi is, az se jött vissza. S akkor utána elkezdtek menni az emberek, hogy ezek hol lehetnek, elkezdték keresni, és akkor talátak egy szakadékot. A szakadék tele volt mohával meg bozóttal, ugyhogy alig találták meg azt a szakadékot, és akkor látták a nyomokat, hogy ott eshetett le, akiket kerestek, és akkor lementek oda, és ott találták meg az embert, de akkor már ketten feküdtek ott a földön, mer be vótak rugva. Az a helyiség valamikor borpince lehetett, mer tele vót hordókkal. Sorba vótak a nagy hordók egymás mellett fölállogatva, és azok már teljesen összeomlottak, mikor hozzányúltak, és abba vót olyan kétujjni-háromujjni bor, de már mind tiszta kocsonya vót. Arrú gondúták, hogy itt vót

¹ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser; uo. 538., 1110: Das Templerschloss bei Beringen

² Ak: Mikusné Horváth Ilona, Mosonújhely, Saját gyűjtés, 1998.; Ruff, 1928: 93.

³ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.

⁴ Varga, 1996: 243.

⁵ Ak: Szili-Kis Lajos, Sokorópátka, Mintler Renáta iskolai fogalmazása, 1995.

valamikor a vár, a vörösöké, de a törökök lerombúták. Ott nem vót semmi nyom má, de így jöttek rá, hogy ott lehetett valamikor a borpince, a vár alatt. Attul a kocsonyátul rugtak be az emberek, mer megettek egy darabot belülle. Aztán elaludtak. Ez a török idők után lehetett, mer má a vár össze vót rombúva.¹

A szomszédos **Tényőn** is tudnak arról, hogy a kincskeresők óbort kerestek a barátok váránál, ástak is ott.² A *Pilisben*, **Pilisszentléleken** szintén nagy bortermelőknék vélik az ott élt barátokat. A pincéik egykori helyét ma is meg tudják mutatni.³ A *Balaton-felvidéken* **Balatongyörökön** a vörös barátok hajdani kolostora alatt is pincét sejtene a kincskeresők. A néphit szerint ez tele van finomabbnál finomabb borral, de még nem találta meg senki.⁴

Göcsejben az óbor-motívum az arany-motívummal vagy az általában vett kincsmotívummal együtt jelenik meg. **Kányaváron** azt tartják, hogy a vár alatt levő pincét, melyet eddig még senki nem talált meg, nem lehet elbontani, mert a téglák boros malterrel vannak összeforrasztva. Ehhez a pincéhez a törökvilág alatt rézcsövön folyt le a szőlőhegyről a bor. A pince tele van borral és kincsekkel. A **Becsvölgyéhez** tartozó *Kislengyelen* a Kisvölgyben van egy földpince, amelyben három kád arany és sok óbor van. **Rózsaszeg** (ma Milejszeg) Vár völgy nevű dűlőjén kisebb erősség volt. Ez alatt egy pincében kilenc kád és három bivalybőr van tele borral, mely után egy ízben két hónapon át éjjel-nappal ástak az emberek. A lyukak a huszadik század elején még megvoltak.⁵

A Felföldről két olyan példát lehet említeni, amely a templomosok boros pincéire utal, ezekhez azonban nem kapcsolódnak egyéb, kincssel összefüggő motívumok. Az egyik példa az *Árvai-medencében* fekvő **Árva várával** kapcsolatos. A monda főszereplői a templomos lovagok, akik barangolás közben rátalálnak Árva várára. Itt egy pincét is találnak, benne sok borral. Másik példánk a *Zsitva völgyi Újlót-Máriacsaládon* lévő barátkolostorhoz kapcsolódik. Az itteni barátok a boros pincében tartották fogva az elrabolt leányt és itt lelt rá a koldus.⁶ Végül *Burgenlandból* ismerünk egy **willersdorfi** mondaváltozatot, mely szerint a **Felsőlvő** (Oberschützen) melletti *Willersbachi vár* építetésekor a tulajdonos rablólovag a környék szegény parasztjaival hordatta össze a köveket az építkezéshez. A vár bástyájához – a monda szerint – mész helyett vízzel kevert bort használtak.⁷

¹ Ak: Farkas Erzsébet sz. Mintler Erzsébet, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

² Ak: Molnár Antal, Tényő, Saját gyűjtés, 1998.

³ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Balogh-Ördög, 1986b: 95.

⁵ Gönczi, 1914: 38.; Ak: Simon Ferenc, Kislengyel, dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák, 9. EA 6305, MOA 413; Gönczi, 1914: 66.; Náprádfán is él a monda a hártvás óborról, melyet egy kanász talált meg, a csürhéjébe tartozó egyik kan után kutatva. Egy földpincében lelt rá az állatra, ahol az óbor mellett sok kincs is volt. Mivel a településről nincsen vörös barátokra utaló adat, így a listán nem szerepel. Az óbor motívuma több történeti mondatípuson belül is előfordul, így ezen egyetlen motívum alapján nem tartozik tárgyalt mondakörünkbe.

⁶ Szombathy, 1986: 11-13.; Ak: Székházi Kálmánné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA

⁷ Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: Der Schloßhansl

POZITÍV HŐSÖK

A templomos-mondákban ritkán fordulnak elő azok a motívumok, amelyek szerint a lovagok pozitív tetteket hajtottak végre. Ezekben a közlésekben a barátokkal szimpatizáló megjegyzések – majdnem minden esetben – kiegészülnek a negatív tettek részletesebb elmesélésével. Hazánkban ezek az információk valószínűleg a szerzetesrendek tevékenységének felületes ismeretéből származnak, például a tanítás, a gyógyítás vagy a szőlőtelepítés több renddel kapcsolatban közismert.

Matthias Zender a német templomos-mondákat vizsgálva megállapítja, hogy a nép nem ismeri a templomosok igaz történetét. Ebből következik, hogy míg a felsőbb néprétegeknél a templomos-mondák a rend történetével kapcsolatosak és történeti szempontból hitelesen őrződtek meg, addig az alsóbb néprétegeknél a templomosok rablólovag képében élnek a német nyelvterületen. Csak néhány monda szól a templomosokról, mint rendről, ez esetben pozitív hősök, míg a legtöbb esetben a „templomos” kifejezés csak egy jellemző megnevezése a rablólovagnak.¹

Az *Alsó-ausztriai borvidékről* származik az az egyetlen mondaváltozat, amely határozottan pozitív színben tünteti fel az itteni barátokat. Eszerint az ismert fürdőhely, **Bad Pyrawart** közelében van egy hely, ahol egykor valószínűleg egy nagy szerzeteskolostor állt, amelyet a gyilkos huculok szétromboltak. A kolostor lakói jámborságukról és jótéteményeikről voltak híresek. A rabló hordák azonban minden papot lefejeztek.²

VÉDELMEZŐ LOVAGOK

A történeti források szerint a vörös barátok vára olyan hely volt, ahol az utazó megpihenhetett, menedékhely és vendégfogadó várta. A lovagok biztosították a rablóbandák előli védelmet is. Emiatt szándékosan építették az utak mellé váraikat. A mocsarak, a sűrű és nagy kiterjedésű erdők, a vadállatok és a rablóbandák támadásai miatt a középkorban óriási gondot jelentett a közlekedés. A templomosok sok helyütt megváltoztatták a kialakult helyzetet. Telephelyeik között fegyveresek kísérték az utazókat és szükség esetén megvédték őket. Saját útvonalaikon több helyen egy-egy rabló karóba húzott teteme hirdette a rend erejét és az utak biztonságát.³

Spanyolországban és Portugáliában a templomosok sok birtokkal rendelkeztek, hitelezési rendszert alakítottak ki. Egyik *ó-kasztíliai* erődítmény, **Caracena** például hatalmas területet tartott ellenőrzés alatt. A templomosok feladata a zarándokok védelme is volt. A rendnek tehát társadalmi küldetése volt: élelmet kellett biztosítani az embereknek és védelmezni őket, fejleszteni kereskedelmüket és kapcsolataikat.⁴ (*12. kép*)

A néphagyományban ennek alig-alig találjuk nyomát. Németországból, *Rajna-vidék-Pfalzból*, **Mindenből** van egy bizonytalan adatunk erre: „A templomosoknak kiváltságosaknak kellett lenniük, mert minden keresztény területen letelepedhettek, hogy megvédjék az ott élőket. De aztán később mindent kiraboltak.”⁵

¹ Zender, 1935: 11.; Zender, 1966: 39-40.

² Peuckert, 1963: 58., 102. sz. szöveg

³ Charpentier, 1992: 113-114., 116.; Földi, 2001: 170.

⁴ Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.; Charpentier, 1992: 44.

⁵ Zender, 1966: 41., 57. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Minden

A *sokoróaljai Sokorópátkán* is inkább az jellemző, hogy rablólovagoknak tartják a vörös barátokat. Ennek a motívumnak a német hatáson kívül alapja lehetett az itteni pálos kolostor tizenhatodik századi védlevelének emléke is: „...valószínűleg 1524-ben, bővült a zsámbéki pálosok vagyona a patkai (Győr m.) birtokkal is, ahol kisebb kolostort is létesítettek. Az átvonuló katonák és a szomszédos földesurak erőszakoskodásai ellen János király, aki a pálosokat különösen kedvelte (Fráter György), 1527-ben vette védelmébe ezeket a kolostorokat. Külön védlevelet adott ki védelmükre.”¹

SZŐLŐTERMESZTÉS ÉS ERDŐTELEPÍTÉS

A templomosok pozitív tettei közül az egyik leggyakrabban emlegetett a szőlőtelepítés, melynek sok helyütt a mai napig megvannak a nyomai. Erdőtelepítésre csak egyetlen példa akad, a *sokoróaljai Győrújbarátról*: „A vörös barátok erdőt telepítettek Győrújbarát-hegyen. Van itt egy több száz éves fa, amit ők ültettek.”²

Sokorópátkán dominánsabb a szőlőművelés hagyománya, mivel a mai falu területét a török idők után környékbeli szőlőművesek telepítették be.³ A helybeliek úgy tudják, hogy a vörös barátok a hegyen szőlőt termesztettek és borospincéik is voltak. A pincében bort és ételmezt tartottak. A barátok híresek voltak arról, hogy nagyon szerették a bort. A misén kétszer áldoztak, kétszer ittak bort és emiatt soha nem volt elég két hordó bor nekik évente. Az adót is borban szedték. De mégis szerették őket a faluban, mert józanon nagyon jó kedélyűek és visszafogottak voltak.⁴ Mindezek hitelességét bizonyítja a pátkaiak számára, hogy a kolostoruk helyén szőlőtőkét találtak: „Az Ifive mentünk, aztán azt a Bétoroknak a túsó felin ritkítottuk az erdőt. Hát ott vót ütetis vagy szöllő valamikor. Ott láttunk szöllőt, a Bétoroknak a túsó felin. Ott talátunk hat vagy hét gyönyörű tőke vesszőt, nagyot.”⁵

Hasonlóan van ez a *Szalonnai-hegységben* fekvő **Martonyin** is. A vörös barátok szőlőjének maradványaiból még ma is lehet vadszőlőt találni. A határ túloldalán, a *Bódva völgyében*, **Zsarnón** is úgy tudják, hogy a **tornaszentandrás**i barátoknak pincéjük és szőlőjük is volt. A **dobódéli** barátokról is azt tartják, hogy szőlőt termesztettek.⁶ Dienes Adorján írja a *kárpátaljai, szerednyei* barátokról: „...szorgoskodtak ugyan a szerzet tagjai közül egyesek békés foglalkozásokban is, kapálgatták a szőlőket, szántogatták a földeket, vezetgették Istenhez a lelkeket.”⁷ Egyes adatok szerint a templomosok bort árultak.⁸

Németországból, a *Rajna-vidéki Mesenichből* is van példa arra, hogy a templomosok szőlőt telepítettek: „Thielen lelkész ... Okleveleket talált ... arról, hogy templomos vagy keresztes lovagok lakhattak itt. Ezekben az iratokban feltüntetik, hogy a keresztes lovagok hozták létre az első szőlőskertet, különösen *Königsbusch* környékén, mert a lovagok nagyon jól tudták, hogy ennek a helynek van a legjobb fekvése. És azt a sok kőrakást a földek között a templomosok maguk építették.”⁹

¹ Kisbán, 1938: 156-157.

² Ak: Turbók Arnold Bertalan, Győrújbarát, Sajat gyűjtés, 2001.

³ Mithay, 1956: 90.

⁴ Ak: Szili-Kis Lajos, Sokorópátka, Mintler Renáta általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Buza Ákos, Sokorópátka, Bácsi Rita iskolai dolgozata, Kossuth Lajos Szakközépiskola, Győr, 2000.; Ak: Domonkos József, Sokorópátka, Domonkos Zsolt általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁵ Ak: Delbó Lajos, Sokorópátka, Sajat gyűjtés, 1995.

⁶ Magyar, 2001b: 241.; 460. sz. szöveg (Ak: Kolveg Miklós, Martonyi, 1996.); uo. 244.; 471. sz. szöveg (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.); uo. 242-243.; 466. sz. szöveg (Ak: uaz)

⁷ Dienes, é.n: 41-42.

⁸ Földi, 2001: 169.

⁹ Zender, 1966: 44-45., 77. sz. szöveg: Die Kreuz- oder Tempelherren, Mesenich

Összességében megállapítható, hogy elsősorban bortermelő vidékeken fordul elő ez a motívum, de ebből nem következik az, hogy minden egyes borvidékeken jellemző volna.

VÍZ- ÉS FÖLDMUNKÁLATOK

Kevés adattal rendelkezünk azzal kapcsolatban, hogy a vörös barátok részt vettek volna az egyes településeken csatornázásban, illetve kútásásban. *Kemenesaljáról, Hetyefőről* van egy ilyen adatunk. Eszerint az ezerhatszáz-as-ezerhétszáz-as években az itteni Majorban vörösbarátok laktak. Ők csatornázták ki a földeket, és ők árkolták ki a mai Vörös-víz patak medrét. A *Bakonyaljáról, Szákról* (ma Szákszend) említhetünk még egy példát, amely szerint a Jáger-kút arról nevezetes Szákon, hogy a vörös barátok ásták, de nevét egy Jáger nevű családról kapta, akik a kút mellett laktak.¹

FALUALAPÍTÁS

Sokoróaljáról, Tétről származik az az egyetlen adatunk, mely szerint a vörös barátok falut is alapítottak: „*Sokorópátkán ... a Harangozóba dógoztunk. ... mondják, hogy ott valamikor vót egy kolostor. Itt vótak a vörös barátok. ... többek között beszítik, hogy ők alakították ki és alapították Sokorópátkát. Az ő működésükhöz fűződik. Sajnos dátumot mondani nem tudok, mer nekem se mondták, hogy ez hányba vót. A tatárjárással kapcsolatos, de hogy mennyivel előbb vagy utóbb vót, azt sajnos nem tudom mondani.*”² A források szerint a spanyolországi *Ó-Kasztília*ban valóban telepítettek le új lakókat a templomosok, és a földművelésbe is bekapcsolódtak. *Mallorca* szigetén pedig harminc szaracén jobbágycsaládot telepítettek le, bérleti díj fejében a földek egy részét visszaadták eredeti muzulmán tulajdonosaiknak, amelyért később a pápa meg is róttá őket.³

TANÍTÁS

Sokoróalján két faluban tudnak arról, hogy a vörös barátok tanítottak. A **sokorópátkai** példa: „István király idejibe lettek ezek a nagy klastromok, aztán ezek nevetik meg a nípeket, mer oan vadas nípek laktak Magyarországon. Ezek a vörös barátok is még István idejibe alakútak.”⁴ A **győrújbaráti** példa: „Pusztafalunak hívják azt a részt, ahol barátok laktak, ... Mer a barátok laktak itt, meg tanítottak. ... Ezek szerzetesek vótak.”⁵ Mindkét esetben valószínű, hogy a közeli bencés rend tevékenységének ismerete alapján vélekednek így a vörös barátokról.

¹ Balogh-Ördög: 1982: 36.; Balogh-Ördög, 1985: 274.

² Ak: Idei Ernő, Tét, Sajat gyűjtés, 1999.

³ Kirchner, 2000: 23., 29.

⁴ Ak.: Deák Györgyné Lakner Mária, Sokorópátka, Sajat gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Bedő Margit, Győrújbarát, Sajat gyűjtés, 1995.

GYÓGYÍTÁS

Ugyancsak a *sokoróaljai Sokorópátkáról* származik az a néhány adat, amely szerint a vörös barátok gyógyítással foglalkoztak. Ahogy az előbbi esetben, úgy itt is a bencés-hatás érvényesül: „Éltek ott emberek, úgy hívták őket, hogy vörös barátok. Gyógyfüveket gyűjtöttek és gyógyszert és gyógyitalokat készítettek belőle.”¹ „Az öregek beszéde szerint a vörös barátok gyermekek gyógyításával foglalkoztak.”² „A vörös barátok gyerekeket gyógyítottak. ... A Várhegyen álló kastélyban, kolostorban éltek, és gyermekgyógyítással foglalkoztak.”³

A templomosokról köztudott, hogy széles körű gyógyító tevékenységet fejtettek ki. Számos kórházat tartottak fenn, a legelsőket *Poroszországban* alapították. Kolostoraik mellett sokszor menhely vagy leprakórház is működött. A gyógyításban rendkívüli jártasságra tettek szert, nemcsak saját kórházakat működtettek, hanem ott antibiotikumokat készítettek, és ismerték a higiénia alapelveit is. Az orvoslás területén tehát jóval meghaladták koruk általános ismereteit, például az epilepsziát nem gyógyíthatatlan „isteni megszállottságnak”, hanem gyógyítható betegségnek tekintették. A templomosoknak kötelességük volt a betegek ápolására, de ezt csakhamar elhanyagolták.⁴

A Hoffmann-Krayer és Bächtold-Stäubli által szerkesztett német „babonaszótár” is említi, hogy „a babonás gyakorlatban a kolostortemplomok és kolostorcellák porát is használták. Ugyanígy meg kell említeni a kultúrtörténeti és néprajzi adatokat, amelyek szerint a kolostorok már nagyon korán saját gyógyszertárat rendeztek be (az első kolostor-gyógyszertárat a St. Galleni kolostor építési alaprajzán találjuk 829-ből, mint »armarium pigmentorum«-ot az orvosi lakás mellett berendezve), és ezekben a botanika különösen megszokott dolog volt; a kolostorkertekben a gyógynövények minden fajtáját nevelték. A népi gyógyászat sokszor a kolostor-apotékákból vette a kiindulópontját.”⁵

¹ Ak: Gede Márton, Sokorópátka, Buza Lajos általános iskolai fogalmazása, 1995.

² Ak: Földes Szilveszter, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

³ Ak: Nagy Sándorné Cserhádi Jolán, Sokorópátka, Vollai Attila általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁴ Kowalski, 1975: 212.; Charpentier, 1992: 101.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 55.; Földi, 2001: 59.; Pesty, 1861: 121.

⁵ Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, IV., 1934-35., Kloster címszó: 1552.

INDIFFERENS HŐSÖK

A narratívák egy része indifferens hősként jellemzi a vörös barátokat. A koldulás, az imádkozás vagy a remetéskedés nem volt különösebb hatással a közösségek életére. A Kárpát-medence területéről több példa is van erre.

KOLDULÁS

A templomos rend gazdag volt, de a lovagoknak szegényeknek kellett lenniük. A rend tagjai kezdettől fogva erre a szegény-beállításra törekedtek. A lovagok közül senkinek sem lehetett saját tulajdona. A szerzetesek csak ruházatot és élelmiszert kaptak, egyénileg még ajándékot sem fogadhattak el a nagymester beleegyezése nélkül.¹

Valószínűleg azonban nem a rend hiteles történetével van összefüggésben az a néhány adatközlés, melyek koldulóknak tartják a vörös barátokat. Sok faluban valóban ismerhettek kolduló rendeket, és mivel a nép a szerzetesrendeket nemigen tudta megkülönböztetni egymástól, az információk összemosódtak. Ilyen jellegű adataink az Észak-Dunántúlról vannak. Az *Alpokalján*, **Csepregen** úgy tudják, hogy a „Csuhasok járták a házakat kis kocsit húzva maguk után, amibe a kéregetett ételmezt rakták. Mikor megtelt, egy szekérre felrakták és járták tovább az utcákat. Szegények voltak.”²

A *sokoróaljai Sokorópátkán* többen is úgy emlékeznek a vörös barátokra, mint koldulókra: „A vörös barátok koldulóbarátok voltak.”³ „Koldulók voltak, mezítláb jártak.”⁴ „Saruba jártak.”⁵ „Járták a házakat barna ruhába és papucsba koldultak a faluba.”⁶ „Egy másik történet szerint kolduló barátok voltak.”⁷ Ez utóbbi közlés már arra utal, hogy a barátok a kolduláson kívül mást is csináltak, mégpedig a következőt: „Koldulásból éltek járták a környékbéli településeket a legenda szerint ha másként nem tudtak élelemhez jutni loptak.”⁸

A terepmunka idején a falu legidősebb embere a következő történetet mesélte a vörös barátokról: „Télen nem huztak csizmát, papucsba mentek a falun vígig. ... A Vehrerék testvirgye is ez a típus vót, a Feri bácsi ferences vót. Ez azon a fazonon vót, dehát ezek [a vörös barátok] e szakassza talán léjjebb estek. ... Jártak a faluba kiregetnyi, még nóta is vót rúluk a faluba, hogy kiregettek. Egyik helen tejet adtak, tejfölt adtak, másik helen ezt adták, amazt adták, aztán e másik házhó befutottak, hát aztán adtak vóna ezt is, azt is, de nem vót mit etennyi. Aztán egy helen tököt adtak nekik. Aztán megin kitaláták, hogy az asszony, aki adta, hogy vággyák kétfelé vagy e darabig. Aztán abba öntették a tejfölt. Aztán ittak, aztán ekezdték, fiatalok vótak, ement nekik a bor, aztán: »Fogd a tököm, hogy ne lógjon, hogy a tejföl meg ne follyon.« Danúva mentek a falun vígig.”⁹

Győrújbaráton is van, aki koldulóknak tartja a vörös barátokat: „...a pusztafalusi régi temető, emellett vót valami nem nagy kolostor, mer ezek kolduló barátok voltak. ...

¹ Charpentier, 1992: 34.; Barach, 1878: 12-13.

² Ak: Molnár József, Cseprege, Saját gyűjtés, 2000.

³ Ak: Pécsi Györgyné Szabó Mária, Sokorópátka, Inotay Kinga általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁴ Ak: Dr. Párkányi József háziorvos, Tényő-Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Bohuniczky Istvánné Tuba Katalin, Győr (szül. Sokorópátkán), Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Szakács Károlyné Berta Pirocska, Sokorópátka, Hornyák Adrienn általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁷ Ak: Vajda Tibor, Sokorópátka, Horváth Mónika iskolai dolgozata, Kossuth Lajos Szakközépiskola, Győr, 2000.

⁸ Ak: Buza Péter, Sokorópátka, Keinauf Péter általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁹ Ak: Delbó Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

Amikor Második József föloszlatta a rendeket, akkor szüntek meg ezek is.”¹ A *Déli-Bakonyban*, **Kapolcson** a hagyomány szerint a Barát-fa helyén a törökdúlás előtti időkben egy kolostor állt. Kolduló barátok laktak.² A *Balaton-felvidéken*, **Balatonyörökön** állt hajdan a vörös barátok kolostora, amely ma már csak rom. A helyi néphit szerint a barátok a koldulás mellett raboltak is.³ A *Vág völgyében*, **Vágvecsén** a helyi monda egyik változatában a kolduló barát – aki csalta a szerzetet – kísértetként jelenik meg, aki bántalmazza közelébe kerülő embereket.⁴

IMÁDKOZÁS ÉS REMETESÉG

A remetéskedést elsősorban a pálos rendi barátoknak szokták tulajdonítani.⁵ Mivel a mondakör sok esetben olyan településeken maradt fenn, melyek közelében pálos zárdák voltak, így sporadikusan a remeteség ténye is hozzákapcsolódott a vörös barátokhoz. A *kisalföldi Nyúl* szinte kizárólag csak azt tudják a barátokról, hogy remeteként laktak itt az ezerhatszáz-ezerhétszáz évesekben.⁶ A *Mosoni-síkságon Mosonújhelyen* a nőrablás motívumát nem ismerik, egyesek úgy vélik, a vörös barátok katolikus, vallásos barátok voltak.⁷ A *Sokoróalján*, **Sokorópátkán** arra emlékeznek, hogy lelkigyakorlatra jártak hozzájuk. A kolostorban imádkozással töltötték napjaikat.⁸ A remeteség tényére utal, hogy „...nemigen engedtek oda másokat amikor még éltek.”⁹ A *Hegyalján*, **Tarcalon** az egyik változatban a barátokra büntetésként róják ki a remetéskedést. Ennek emlékét helynév is őrzi.¹⁰

A *Kis-Kárpátokból*, **Jókoról** több adat is arra utal, hogy a templomosok feltételezett vára közelében egy üregben egy remete több esztendeig élt.¹¹ A *Vág völgyében*, **Szkalkán** szintén barlangokban, remeteként laktak a barátok. Az utóbbi két településen nem a templomosokhoz kötik a remetéskedést, csupán a monda továbbélését segítették elő a falvak határában valóban magányosan élő szerzetesek. A *Nyitra völgyében*, **Felső-Elefánton** monda őrzi a barátok igazságtalan pusztulásának emlékét. Eszerint az utolsóként életben maradó barát remeteként folytatja tovább életét. A *Mátyusföldön*, az öt falu népe (**Kürt**, **Fűr**, **Szógyén**, **Nagyölved** és **Hidegvölgy puszta**) által állított út menti kereszt (barátok keresztje) mellett a helyi szájhagyomány szerint valamikor remetebárányok voltak.¹²

¹ Ak: Őri Dezső, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

² Balogh-Ördög: 1982: 81.

³ Balogh-Ördög, 1986b: 95.

⁴ Szentkereszty, 1895: 417.

⁵ Résó Ensel, 1861., Első füzet: 180.; Farkas, 1857: 22.

⁶ Ak: Esztergomi Józsefné Tóth Gizella, Nyúl, Saját gyűjtés, 2000.

⁷ Ak: Szilágyi Lászlóné, Mosonújhely-Barátföld, Saját gyűjtés, 1998.

⁸ Ak: Földes Szilveszter, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁹ Ak: Mihályfi Jánosné Némedi Margit, Sokorópátka, Tislér Diána általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹⁰ Dobos, 1971: 71-72. (Ak: Bátor Lajos, Tarcal, Gy: Dobos Ilona)

¹¹ Pesty, 1861: 106.; Fényes Elek, 1984./II: 158.; Ludwig, 2000: 16.

¹² Rupp, 1870: 619-620.; Mártonvölgyi, 1999: 77-78.; Liszka, 2000: 47-48.

SERFŐZÉS

A vörös barátokkal kapcsolatba hozható serfőzésre három példánk van. Ezekben a közlésekben – a borkészítéssel ellentétben – nem jellemzik a barátokat, csupán mellékesen jegyzik meg, hogy ilyesmivel is foglalkoztak. A *sokoróaljai Győrújbarátról* van erre példa: „Barátokrú hallottam, azt, hogy itt vót nekik egy kolostoruk, itt fönt a szembe lévő dombon. Serfőző domb, az a rígi neve. ... az a vörös barátoké lehetett. Mondták, hogy ott vót a kolostor. Csak annyit hallottam, annyit tudok róla, hogy azok kezdték itt a serfőzist, a vörös barátok.”¹

A *Hegyalján, Tarcalon* tudják azt, hogy „Szentkereszten volt egy kolostor, a vörös barátok kolostora. ... Szentkereszttől fejjebb van Vérvögy, és egy serfőző tető. Ott főzték a sört a papok részére. Rengeteg komló termett a hegyen.” Tarcalon a Serfőző dűlőnév is ennek emlékét őrzi.² A *Harangodban, Sajóládon* a pálosokkal kapcsolatban kerül elő a serfőzés ténye, de a kolostort és a birtokokat a hagyomány szerint a templomosoktól örökölték. Jókai Mór: Fráter György című történelmi regényében írja: „Este volt midőn [Fráter György] visszatért a Szent-Lőrincz zárdába. A barátok mind kinn voltak a pagonyban: komlóvirág szedéssel voltak elfoglalva. Sert készültek főzni, lakomához való sert.”³

TÖRPÉK VAGY ÓRIÁSOK

Sporadikus adatok szerint hol törpéknek, hol pedig óriásoknak tartják a templomos lovagokat, megtalált csontjaik alapján. Németországban a nép szerint állítólag törpék (manók vagy koboldok) voltak a templomosok, akik föld alatti járatban tanyáztak.⁴ Hollandiában, *Észak-Brabantban* viszont óriásoknak tartják őket.⁵ Hatalmas méretű csontjaikból hazánkban is több helyütt erre következtetnek. A *Mosoni-síkságon Mosonújhelyen* tudnak nagyméretű talált csontvázról.⁶ A *Margitszigeten* ugyanilyenek kerültek a felszínre („óriásokra emlékeztető emberi csontok”).⁷ Ezen kívül a *Bódva völgyében Tornaszentandrason*, a *Bodrogeközben Karcsán*, a *Taktaközben* pedig *Taktaszadán* ásták elő hasonlóan óriási csontokat.⁸

¹ Ak: Varga József, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

² Ak: Bátori Lajos, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, Dobos, 1971: 71-72.; Borovszky, é.n.c: 122.

³ Jókai, 1910: 110.

⁴ Zender, 1966: 39-40.; Peuckert-Archiv, Johannes Kunzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Wichtel seien die Tempelherren gewesen, die in unterird. Wohnungen hausten (bezw. Kobolde), (Gredt, N., 1885, Sagenschatz des Luxemburger Landes, Luxemburg, 82. ff.)

⁵ Sinninghe, J. R. W., 1933: 272-273., 313. sz. szöveg

⁶ Ak: Mikusné Horváth Ilona, Mosonújhely, Saját gyűjtés, 1998.

⁷ Megtalálták a Templárius-lovagrend kolostorát és templomát a Margitszigeten, 1925.

⁸ Magyar, 2001b: 241.; 462. sz. szöveg (Ak: Farkas Jánosné, Tornaszentandrás, 1955.); Balassa, 1963: 365-366.; Szabó, 1975: 30.

TEPLOS TETŐK

Az egész Kárpát-medence területén fellelhető az a motívum-csoport, amely szerint a település határában lévő templomos kolostorrom közelében temetőt fedeztek fel. Ezek többsége élménytörténet, és az adatközlők számára a talált csontok és koponyák bizonyosággal szolgálnak arra, hogy a helyszínen valóban vörös barátok éltek. Előfordul, hogy kincskeresés közben bukkannak rá a leletekre. Gyakran a talált csontok a szokásosnál nagyobbak. Egyes esetekben a történetek mesélői az elrabolt és meggyilkolt asszonyok csontjainak vélik a talált, nagy mennyiségű és különböző minőségű csontleletet.

Az Észak-Dunántúlról több adatunk is van a talált csontokról. A kisalföldi *Tóközben* például a **Fehértó** és **Gyórsövényház** között fekvő tóban – itt süllyedt el a barátok kolostora – egy kincskereső horgászott ki egy koponyát a víz mélyéről.¹ A *Mosoni-síkságon*, **Mosonújhelyen** tudnak rendellenesen eltemetett és gyanúsán nagyméretű talált csontvázról: „...a hátsó udvarban mink nyitottuk meg az első kavicsbányát. Ott má talátunk egy hullát, amit be köllött jelenteni a tanácsná. Szakértő megnítte, hogy hogyan miképp, egyértelmű hogy megnítik, hogyan kerűt oda és szerintem ami bizonyosság az, hogy vót rajta egy 30-40 centis föld. Egy hatalmas csontváz, gondolom egy fiatal ember lehetett, de ezt meg is állapították. De nem volt eltemetve, csak egyszerűen elföldeve. Nem rendszerint vót. ... Aztán meg három-nég helyen talátak akkor ilyen hullát.”²

A *Szigetközben Nagybjacson* emlékeznek a **szőgyei** barátok megtalált csontvázaira, amelyek egy alkalmi ásítás során kerültek elő egy föld alatti üregből.³ A *Marcal-medencében Külsővaton* fedeztek fel egy tömegsírt a Vörös barátok háza mellett.⁴ Az *Alpokalján Csepregen* is megtalálták a klostrom temetkezési helyét, nagy mennyiségű embercsonttal és kriptával.⁵ A *sokoróaljai Sokorópátkán* ugyancsak emlékeznek hasonló leletekre. A vár nyugati oldalánál találtak például emberi maradványokat, mások szerint csontokat és ostorok maradványait. A közeli Markó út környékén is sok csont és koponya került elő.⁶

Győrújbaráton a ma már nem használt Erzsébet utcai temetőről tartják azt, hogy ott volt a vörös barátok temetkezési helye. Ezt több konkrét lelettel igazolni tudják az élménytörténetek előadói. A hagyomány szerint sírásások alkalmával kerültek elő a következő leletek: barát-kalapok, vörös csuha, koponyadarabok és lábszárcsontok⁷. A talált tárgyakra a helybeliek szerint bizonyítékul szolgálnak a következő, ma is élő történetek:

„Vót itt is egy klostrom a temető alatt, mer mikor az én szüleimet oda temettük, akkor még ástak elő, mer az a kalap nem rohad el, olyan blüss. ... Nem piros színű vót, olyan sötétsárgo. Olyan vöröses. Én láttam is, körülbellű olyan hatvan-hatvanöt esztendeje. Előásták a földbű, megvót eredeti fomájába, de összegyürödve. E kicsit nagyobb szílű, min most ami a divat, de rendes kalap vót. Kicsit csucos vót a teteje. Mind e rendes férfikalap vót ezelőtt negyven-ötven esztendőve. Mer ugye azóta lett

¹ Ak: Horváth János, Fehértó, Gy: Kovács Márta, 1986., Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

² Ak: Mikusné Horváth Ilona, Mosonújhely, Saját gyűjtés, 1998.

³ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybjacs, Saját gyűjtés, 1998.

⁴ Ak: Vida István, Külsővat, Saját gyűjtés, 2001.

⁵ Pesty, é.n., Sopron vármegye

⁶ Ak: Sári László, Sokorópátka, Sári Katalin általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Szabó György, Sokorópátka, Szabó Éva általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Ikó Béla, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁷ Ak: Kontra Jenő, Varga Mária, Varga Józsefné Salamon Mária, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

ilyen kicsi szélű kalap. Olyan hat centi lehetett a karimája. Beszítik róla, hogy a vörös barátoké.”¹

„...ugynevezett vörös barátok laktak itt ... és hogy valóban léteztek, azt tudom bizonyítani. Mégpedig olyan formába, hogy amikor az én bátyám itt volt kántortanító, és temetett, tehát halottakat temetett, egy idős bácsit temetett, és ki volt ásva a sír. És a sírnak az aljába ilyen barnás-vörös posztódarabot látott, meg egy ilyen kalapot. És az, aki kiásta a sirt, mondta, hogy ú is nagyon meglepődött ezen. És sajnos a bátyám már csak akkor vette észre, amikor már a temetés folyt. Dehát azt nem lehetett megcsinányi, hogy na most álljon le a temetés, aztán majd onnan fölhozzuk, amit látunk, de tény az, hogy látta. Ez a harmincas évekbe lehetett. Namost őszерinte homokos az a talaj. Homoktalaj, száraz talaj, és úgy látszik, hogy az megőrizhette a régi ruhafoszványokat. Otthagyták, nem vették föl. Hogy aztán az melyik sír volt, azt konkrétan nem tudom megmondani. De létezett.”²

„Mikor temettek, ástak – akasztott embert, mer má más nem temetkezett oda –, aztán szűrt talátak. Csuklás vót. Állatbűrbül. Szőrös vót, szürkésbarna. Én is láttam. Visszadobták a sírba a szűrt. Azelőtt oamba jártak az emberek. ... Aztán mikor mentünk, embercsontokat ástak ki, meg koponyák gurgútak ki.”³ Vannak olyanok is, akik csak arról tudnak, hogy a vörös barátok ide temetkeztek, talált tárgyakat nem említenek.⁴

A *Bakonyalján Szák* temploma egy dombra, zárda romokra épült, a romok között egy holt testet találtak, vörös habitusba öltöztetve – ilyen ruhát csak a régi templárius szerzet viselt. A **Szenddel** határos Szent-Mihályi pusztán is klastrom állott, itt emberi csontok jelzik a hajdani szerzetesek ott elhunytát.⁵ A *Bakonyban Isztiméren* találtak még hasonló leletet: „...a kis templom alatti sírboltban, mely most pincéül használtatik, egy lovag csontvázát találták fegyverzetével együtt.”⁶ A *Pilisben Pilisszentkeresztben* az ásatások során kerültek elő emberi csontvázak.⁷

1925-ben végeztek ásatást a *Margitszigeten*, amelyről a Világ című lapban hosszas tudósítást olvashatunk. A közvélemény élénk érdeklődéssel figyelte az eseményeket, mivel napvilágot látott az a feltételezés, hogy ott egy templárius kolostor és templom maradványaira bukkantak a munkások. Ezt a talált óriáskoponyák és egyéb csontok alapján feltételezték: „Hatalmas koponyák, öles sírkövek, óriásokra emlékeztető emberi csontok jönnek napvilágra, de a munkások kincset keresnek. November másodikán ... Napvilágra került az első emberi koponya. Teljesen ép csontkoponya volt, amelynek hatalmas fogazata, csontszerkezete, nagysága, kupolája alig hasonlítható a mai emberek fejalkatához.

– Valami tatáré lehetett – mondogatták a munkások, miközben kézzel és vésővel kivágták a földet a koponya nyitott szájából, amelynek alsó állkapcsa is a helyén volt, ami *teljesen szokatlan* dolog a föld alatt talált koponyáknál.

A munkavezető további ásást rendelt, mire csakhamar előkerültek a föld mélyéből a hatalmas koponyához tartozó emberi csontok is. Félméternél alig rövidebb felső lábszárcsontok, félkilós csigolya-csontok, óriási bordák. Az ásatásnál az volt a legérdekesebb, hogy a koponyához tartozó csontok függőleges helyzetben voltak elásva, mintha valamely kútba, álló pozícióban temették volna el annakidején az óriást.

Másnap újabb koponyadarabok, emberi állkapcsok kerültek napvilágra. Ámde már korántsem abban az impozáns állapotban, mint az első, óriási csontváz. A

¹ Ak: Balogh József, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

² Ak: Borbély Tiborné, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

³ Ak: Dávid Mihályné Pintér Irma, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁴ Ak: Fehér Lajosné Oros Ilona, Rum Ferencné Kernya Ilona, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Pastinszky-T. Sáray Szabó, 1977: 207., 210.

⁶ Rómer, 1990: 69. (első kiadás: 1860.)

⁷ Ak: Jurin Antal, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.

fogazatok fiatalemberekre vallottak, az állkapocs alsó és felső fogai mesterségesen ki voltak húzogatva, csupán a hátulsó fogak maradtak olyan tökéletes épségben, hogy azt bármely mai fiatalember megirigyelhetné. Az óriási csontváz körül talált koponyák nyilván annak hozzátartozói, gyermekei, vagy szolgálói lehettek. A munkafelügyelő főhadnagy véleménye szerint egyik-másik koponya nőé lehetett, mert alkatra nézve teljesen elütött a szokásos férfikoponyáktól. De hát hogyan kerülhettek női koponyák a kolostor belsejébe, amely kolostor a történelem szerint azoknak a harcos szerzeteseknek a lakóhelyéül épült, akik éppen azért kaptak szállást a szigeten, hogy az innen két-háromszáz lépésnyire eső női kolostor lakóira fegyveres erővel vigyázzanak.

November negyedikén a mind mélyebbre hatoló munkások egy másfélméteres, gömbölyű felsőrésszel ellátott sírkövet emeltek ki a föld mélyéből. A sírkövön egy gömbölyű bemélyedésű, közepén karikával ellátott kereszt látszott, körülötte ezzel a felírással, amelynek értelmét majd csak ezután fejtik meg a hozzáértők:

HIA CETVA
DEVITON'S

– Ismétlem – folytatta fölvilágosításait *Krúdy* Gyula –, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítok a most folyó ásításoknak, mint például a hat-hét év előttieknek, amelyeket a szigeti kertészek végeztek őszi időben, amikor a lakásom, az úgynevezett *Kastély* udvarán ugyancsak koponyákat és egyéb emberi csontokat találtak. A jóságos kertészek akkor nem akarták tovább bolygatni a kertet, békében hagyták a halottakat, beföldelték a vörösbarátok koponyáit, akik valaha itt laktak, de most nem az áhítatos kertészek ásnak áldásos munkájuk közben, hanem gyakorlott munkások, akiknek a legtöbbször már a világháborúban megszokta, hogy ne nagyon ijedjen meg emberi maradványoktól.¹

A templomosok hatalmas termetét bizonyító csontjairól Hollandiában is tudnak. *Észak-Brabantban* „**Bredában** ásításokat folytattak a Klooster kaszárnya udvarán és csontok kerültek elő a földből, s rögvest az a hír kezdett el terjedni a városban, hogy a templomosok hatalmas csontvázait találták meg.”²

Külső-Somogyban Lengyeltóiban, a Barátkert nevű falurészen találtak sírokat.³ *A Zala völgyében*, **Zajkon** pedig a Pusztá-temetői földeken jöttek elő a földből csontok.⁴ *A Mátraalján*, **Parádon** az **abasári** barátok megtalált sírjairól tudnak.⁵ *Az Aggteleki karszt területén* pedig a **szőlősardóiak** beszélnek a kurittyáni barátokról, hogy csontjaik a hajdani kolostoruk helyén előkerültek.⁶ *A Bódva völgyében*, **Tornaszentandrás**on a következőképpen emlékeznek erre: „...itt is, ahol vótak, egy hatalmas ládában annyi csontot, koponyát, lábszárcsontot én még életembe nem láttam. Ahogy csinálták a templomot, ottan szedték ki.”⁷ „azt a sok csontot azok tették el, akiket ugye ők asszonyfélék meg ilyesmit megöltek; a másik meg, hogy amikor ezek menekültek, hát a falusiak végeztek ki belőlük sokakat”⁸ *A Rakaca völgyében*, **Rakacaszenden** a református templom alatt sok csontot találtak.⁹ *A Bodroglakán*, **Karcsán** ástak elő egy óriási ember lábszárcsontját.¹⁰ *A Taktaközben*, **Taktaszadán** is előfordult, hogy a kincésők egy „borzalmas hosszú nagy embernek a csontját” találtak meg kincs helyett.¹¹

¹ Megtalálták a Templárius-lovagrend kolostorát és templomát a Margitszigeten, 1925. (*Krúdy* magyarázza az ásítások eredményeit, a *Világ* tudósítója beszélget vele.)

² *Sinninghe*, J. R. W., 1933: 272-273., 313. sz. szöveg

³ *Végh*, 1974: 92.

⁴ *Papp-Végh*, 1964: 469.

⁵ *Ak*: Vas Sándorné, Parád, Gy: Marja Razola-Dobos Ilona, 1965. MOA 5889.

⁶ *Magyar*, 2001b: 236.; 445. sz. szöveg (*Ak*: Lenkey Géza, Szőlősardó, 1997.)

⁷ *Magyar*, 2001b: 241.; 462. sz. szöveg (*Ak*: Farkas Jánosné, Tornaszentandrás, 1955.)

⁸ *Magyar*, 2001b: 241.; 463. sz. szöveg (*Ak*: Gregovszki Ferenc, Tornaszentandrás, 1995.)

⁹ *Magyar*, 2001b: 237.; 446. sz. szöveg (*Ak*: Gregóczki Borbála, Rakacaszend, 1997.)

¹⁰ *Balassa*, 1963: 365-366.

¹¹ *Szabó*, 1975: 30.

A *Liptói-medencében* a **Baráthegy** aljában ástak ki emberi csontváz-töredékeket. A *Nagy-Fátrában*, **Blatnicán** a romok között ásó emberek egy férfi csontvázat találták meg.¹ *Hunyadban*, **Vajdahunyd** várának közelében a tizenkilencedik században templáriusokra utaló tárgyakat fedeztek fel: „A' vártól fennebb egy hegyen, melly ma is Szentpéter hegyének nevezetik a' Templáriusok Templumjok, 's ennek kerítése düledéki maradvánnya, sírboltjaik, és sok kiásott tetemek emlékei, kétségenkívül a' régi köz fenhagyást erősítették, a' kereszténység védlőinek a' Templáriusoknak egy darab ideig itteni lakásait 's Birtokait, kik világszerte szét elterjedtek nagy 's hatalmas birtokaikkal az 1311-dik esztendeig. ... egy sírboltban vagy öszve dült régi kápolnában kiásott tetemek közt, egy köntöst vagy köpenyeget egybe szorító fényes ezüst páros csaton, a' ki látta a' reá metszett keresztet, mellyet a' Templáriusok fejár köpenyegeken is, veres színre hímezve viseltek, olvassa az esztendő számot, Templáriusok nagy mestere nevét, a' vagy a' rothadt koporsó deszkák között a' fejár selyem paláston épen a' veres keresztet is szemlélheti, 's több egyéb jeleket, kimondhat akkor ellene, hogy azon helyt nem tartózkodtak azok.”² A *Bánságban*, az **aracsi** templom romjainál megtalálták a vörös barátok temetkezési helyét, az ezt bizonyító tömérdek embercsonttal.³

A templomosok temetkezésével kapcsolatban csupán annyit lehet tudni, hogy halottaikat arccal a földnek, koporsó nélkül temették el. Ruhájuknál fogva egy deszkára szegezték őket. Erre utaló adat az európai templomos-hagyományban nincsen. Legújabb források a templomos rend egy másik típusú temetkezési formájáról is beszámolnak. Ezek szerint a hagyományban gyakori a halottak kereszt alakban elhelyezett csontjainak motívuma, rajtuk a koponyával, amely a rend flottájának zászlajában is szerepelt.⁴

A templomosok temetkezési szokásait vizsgálva Keith Laidler arra következtet, hogy a keresztény hagyományoknak teljesen ellentmondó módon temették halottaikat. A szerző szerint ugyanis bizonyos lovagok testét nem egy darabban temették el. A magas rangú templomosokat rituálisan lefejezték, az alsó végtagokat levágták, majd kereszt alakban a törzsre helyezték. A leválasztott fejet is a törzsre tették, a kereszt alakban elhelyezett alsó végtagok fölé. Mindez a klasszikus halálfejes szimbólumra emlékeztet, amely még ma is látható egyes templomos sírokon. A templomosok testének megcsonkításáról már a sírok méretei is árulkodnak, amelyek feltűnően kis méretűek.⁵ (9. kép) Skóciában, a Loch Awe mellett fekvő **Kilmartin** templomának udvarában és a környékbeli temetőben több templomos sírt találtak, a sírköveken a templomos rend tipikus motívumaival, például a koponyával és lábszárcsontokkal.⁶ Bár Laidler elméletét – a rituális lefejezéséről – a tudósok cáfolják, mégis elgondolkoztató, hogy a templomosok – az európai mondahagyományban – haláluk után fejtenül kísértenek.

¹ Révai Nagy Lexikona II. kötet. 1911: 590-591. (Baráthegy címszó); Mednyánszky, 1983: 22-25.

² Kenderesi, 1831: 28-29.

³ Hertelendy, 1856: 73.

⁴ Charpentier, 1992: 78.; Laidler, 2001: 172.

⁵ Laidler, 2001: 277-279.

⁶ Laidler, 2001: 370-371.

GYERMEKIJESZTŐK

A templomosok temetkezési helyeihez – sporadikus adatok szerint – gyermekijesztők is kapcsolódhatnak. Ausztriából két példa van erre. A *burgenlandi Léka várában*, nem messze a Paulus-kúttól van egy nagy szikla. Az ott játszó gyermekeket mindig azzal ijesztgetik, hogy ott vannak a vörös barátok eltemetve.¹ Az *Alsó-ausztriai borvidéken, Kronbergben* a templomosok kísérteteivel riogatják a gyermekeket. Az itteni vár omladékai alatt föld alatti üregeket feltételeznek ugyanis a helybeliek. Még néhány évtizeddel ezelőtt is az idősebb emberek azzal próbálták távol tartani a fiatalokat attól, hogy a folyosókba bemenjenek, hogy feketemisékről és titkos rítusokról meséltek, amelyeket a vörös csuhások, vagyis a templomosok még most is celebrálnak odalent.² Az Északi-középhegységéből van még egy példánk: **Szuhogyon** a veres barátok emléke gyermekijesztők formájában él tovább.³

¹ Schermann, 1936: 28.

² Fiebag-Fiebag, 1995: 267-270.

³ Hajdú, 1997: 164.

TEPLOSOS KÍSÉRTETEK

Nagyon gyakori a templomosok kísértetként való megjelenésére a mondákban. A kísértetek típusai változatosak. Visszatérhetnek fejtellenül, ijesztgetve a járó-kelőket, de felbukkanhatnak méltóságteljesen, régi, dicsőséges alakjukban, mint mártírok. Néhány esetben bántalmazzák a közelükbe kerülőket vagy csak vitetik magukat egy darabon. Arra is van példa, hogy áldozataik kísértének egykori kolostoruk romjai között. Esetenként e zárda-omladékok csupán meghatározhatatlan, de félelmetes kísértetek tanyái. Egész Európában jellemző, legelterjedtebb típusait a 7. térkép mutatja be.

FEJETLEN LOVAGOK

A templomosok fejtelten kísértetként való megjelenése a Kárpát-medencében nem túl gyakori, de azért vannak példák rá. Egész Európát tekintve sok helyütt előforduló motívum. (7. térkép) A Tóközben fekvő két falu, **Fehértó** és **Györsövényház** közötti határban például még tavat is neveztek el a fejtelten barátokról. Az egyik mondaváltozat szerint azért hívták őket fejtelten barátoknak, mert meghalt a főnökük (a többi változat nem ad ilyen magyarázatot, csupán a tó mélyén fekvő, elsüllyedt barátkolostort említik).¹ A *Pilisben*, **Pilisszentkereszt**en a következő töredékes történet él: „...ezt régen akkor szokták mesélni, mikor mentek lovas kocsival Pest irányába és akkor látták éjszaka a fej nélküli lovast. És állítólag fölszállt egy öregnek a kocsijára hátul és utazott vele egy darabon.”²

A *Balaton-felvidéken*, **Válluson** közismert a fej nélküli barát motívuma: „Aszt beszétek, hogy a Szemiklósba lakó vörös barátokat a törökök lefejezték, és azok éjjelenként azon a tájon bolyonganak. A komám gyűtt haza a hegyre este, a hátán vót a permetező, és emiatt az árnyékát úgy látta, fejtelenu. Nagyon megijett, hogy a fejtelten barátokka találkozott, uffutott hazáig féttébe.”³

A Dél-Dunántúlról két említésünk van. Az egyik a *Mezőföldről*, **Dunaföldvárról**: „Néha muzsikaszó hallatszik az Alsó-Öreghegyen, hol a bűnös barátok táncolnak. Mások sírást hallanak, amit a fejtelten barátok tesznek a várban a leszedett keresztért a török basának.”⁴ A muzsikaszó, a tánc és a leszedett kereszt említése a templomos-per vádpontjaira emlékeztet. A másik változat *Göcsejből*, **Babosdöbrétéről** való: „...a kolostor-kút körül karácsonykor kísértetek járnak bivalybikák és fejtelten barátok képében, kik ott szaladgálnak.”⁵ Egy másik változat szerint éjjél tájban feljönnek a barátok és fej nélkül táncolnak a kastély helyén.⁶

A *Hegyalján* él még ez a hagyomány. **Tolcsván** van egy Nyakvágó nevű hely, „...mellyről a monda azt állítja hogy egy Liskáról menekült Barátnak ott vágta le a Tatárok a nyakát, a Köveken képezett vereses mohokat a nép ma is a barát vérenek tartja, s folytonosan akadnak kik állítják a hiszékeny népből hogy látják időnként sötét éjeleken a gyertyás Barátot bolyongani égő gyertyával kezében vesztő helye körül.”⁷ Egy **tokaji** változat a nőrablás történetét követően így hangzik: „...azóta sokszáz év telt

¹ Ak: Csoma Lajos, Fehértó, Gy: Kovács Márta, 1986., Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

² Ak: Havelka József, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.

³ Petánovics, 1991: 115.; vállusi fejtelten barátokat említ még: Balogh-Ördög, 1986b: 62.

⁴ Berze Nagy Ilona: Dunaföldvár mondái, 1. old., Dunaföldvár, 1925., MOA 11369

⁵ Gönczi, 1914: 57.

⁶ Landgraf, 1998: 283. (Ak: Rózsás László, Babosdöbréte, Gy: Bálintné Szalai Anikó, 1995.)

⁷ Dr. Kovács Dániel szíves közlése, Pesty Frigyes helynévgyűjtése alapján

el, de a barátok bűnös lelkiismeretük miatt nem találják nyugalmukat. A kolostor pincéjében a fejetlen kutyákkal ma is kísértének.”¹

A *Vág völgyének* déli részén fordul elő a fejetlen barát-kísértet. **Vághosszúfalun** a közelmúltban gyűjtötték ezt a változatot: „Öregapám úgy éjé tájbo kiment, aggyig a gunyhóba fosztott. ... Látto, hogy fehér lovon gyün egy ember, előtte megy két fehér kutya. Mire odaírt elejbe, a kukoricák között eetünt. De feje nem vót az embernek, csak vállig vót.”² Egy évszázaddal ezelőtt még közismert lehetett itt ez a motívum. **Vágvecsén** ekkor úgy tudták, hogy „Hosszúfalun régente szokás volt, hogy a nép böjti estéken eljárt a templomba imádkozni. Egy ilyen alkalomkor a templom közepén lefüggő csillárról egy fejetlen barát lépett le s előre menve megkerülte az oltárt s a csillár alatt ismét eltünt. Azóta nem megy a nép a templomba böjti estéken.”³ A *Garam menti Berekaljáról* (Dobóberekalja) származó változat szerint a határban itt egy fejetlen kisasszony kísértett, aki agyonütötte az arra járókat. Ugyanitt emlegetnek még egy fejetlen barátot is, melynek mondáját kapcsolatba hozták a fejetlen kisasszony tragédiájával.⁴

Ausztriában, az *Alsó-ausztriai borvidéken* fekvő **Pirawarth** szerzeteseit a rabló hordák lefejezték, azóta fej nélkül járnak vissza.⁵ Csehországban van némi történelmi alapja is az élénken élő fejetlen lovag-mondáknak. A rend felszámolása folyamán ugyanis itt állítólag lemészárolták azokat, akik lakásaikat elhagyni vonakodtak.⁶ Így aztán fej nélkül kísértő templomos lovagokról a **prágaiak** is beszélnek. Ezt örökítette meg Václav Cibula egyik mondagyűjteményében „A Liliom utcai templárius” címmel:

„Mondják, hogy egyszer a templomosok klostromában az egyik ifjú lovag súlyos bűnt követett el. A krónikások nem jegyezték föl, mit tett, a főliánsok megsárgult lapjain mindössze annyi olvasható, hogy bűne miatt halálra ítélték, és lefejezték. A történet azonban nem ér itt véget: vagy túlon túl nagyinak találtatott a lovag bűne, vagy még élete utolsó percében sem akarta beismerni, hogy vétkezett, s bűnbánat nélkül halt meg. Egy azonban biztos: péntek éjszakánként a templárius máig is megjelenik a volt klostrom közelében a Liliom utcában. Ül hatalmas fehér lován, s a ló idegesen táncol az utca kövezetén, hogy szikrák röpködnek a patája alól. A paripa nyugtalan, rángatja gazdag veretű kantárját, s tüzet fúj az orrlukain. Lovasa vállán ott van a templomosok hosszú fehér köpenye, rajta a vörös kereszt. Egyenes, büszke tartással ül a lovon, de fej nélkül. Fejét a kezében tartja nyeregkápája mellett. Csak egy bátor ifjú válthatja meg, ha félelem nélkül ráront az éjszakai kísértetre, megragadja lova kantárját, s kardjával átdöfi a lovast. Persze, nem könnyű megragadni a ló kantárszárát, mert a paripa tüzes lángot fúj. S a másik feladat még nehezebb. Ámbár ki tudja?!”⁷

Prágában a fej nélküli templomosnak van egy „társa” is, egy fejetlen apáca, akinek történetét Václav Cibula „Az óvárosi kísértetek” című fejezetben örökítette meg: „A fej nélküli apáca azóta kísért a Liliom utcában, amióta a templomos lovagok hajdani székházába apácák költöztek. Földi életében egy gazdag főúr leánya volt. Atyja aranybányák és hatalmas birtokok ura volt. A nemesúr azt kívánta, hogy egyetlen lánya a híres Rosenberg család egyik tagjához menjen nőül, de a lány egy szegény vidéki nemesst szeretett. Apja megmakacsolta magát, lányát a dominikánusok klostromába küldte. Az ifjú nemes Prágába utazott, s addig kerülgette a klostromot, míg sikerült

¹ Ak: ismeretlen, Tokaj, Gy: Pap Miklós tanár, 1960., MOA 13645

² Molnár, 1991: 39.

³ Szentkereszty, 1895: 418.

⁴ Benkóczy, 1908: 166.

⁵ Peuckert, 1963: 58., 102. sz. szöveg: Die Mönche ohne Köpfe

⁶ Pesty, 1861: 63.

⁷ Cibula, 1979: 122.

beszélne a lánnyal. Egy sötét éjszakán a szerelmesek szökni próbáltak, de az apa a közelben várakozott, kardjával levágta egyetlen leánya fejét, s a haldokló fölött iszonyú átkot mondott. A boldogtalan fej nélküli apáca azóta ott bolyong az egykori klastromot övező utcákban, és vár. Vajon mire vár még mindig?”¹

A harmadik prágai történet a „Fejét a hóna alatt hordó szerzetes” címmel egy olyan barátról szól, aki hivatali kötelezettségeit elhanyagolja bűnös szenvedélye miatt. Büntetése, hogy az idők végezetéig fej nélkül kell kísértetnie: „Minden Malá Strana-i lakos tudja, hogy a meredek mélyúton, amely Pohořelec felől a Neruda utcába vezet, az éjjeli órákban egy szerzetesi csuhába öltözött férfi lovagol fekete paripáján. Az egyik kezében lova kantárszárát fogja, a másikkal meg hóna alatt tulajdon fejét szorongatja. Állítólag egy pap kísértő szelleme, aki életében a kockajáték rabja volt. Minden szabad percét ennek a játéknak szentelte. Esténként is ki-kilopózott cellájából, s a közeli fogadóban játszott, egyre csak játszott. Egy viharos éjszakán történt, hogy haldoklóhoz hívták. A szerzetes azonban éppen vesztett, s égett a türelmetlenségtől, hogy a szerencse ismét rámosolyogjon. Egyik székről a másikra ült, váltogatta helyét az asztalnál, hogy a balszerencsét elűzze, de eredménytelenül. A szegény ismeretlen ember hiába esdekelt, hogy hagyja már abba a játékot, és menjen vele a beteghez, aki fél lábbal már a sírban van. A barát csak dühösen legyintett, a szegény embert kemény szóval letorkolta, s tovább játszott. Csak jóval később vette észre, hogy a kérelmező sapkával a kezében még mindig az ajtóban vár. Dúlva-fúlva befejezte a játszmat, megint vesztett, dühösen összeseperte a kockákat, és megkérdezte a boldogtalant, hová is kell hát mennie. Bosszúsan hagyta el a fogadót, felült a lovára, és vágatott a beteghez. Éppen a szoroson járt, amikor gyöngye lidércfény libegett át az úton, s halk hangon sírdogált. A barát sejtette, hogy ez rossz jel, és nem is tévedett: a beteg éppen kilehelt lelke lebegett el előtte. A ló megbokrosodott, s oly vadul vágatott a meredek utcán, hogy a sötétben belebotlott egy kőbe, a barát elvesztette egyensúlyát, a strahovi szőlők kerítésének vágódott, s a roppant ütés letépte a fejét. Így találtak rá hajnalban az első járókelők. Azóta a szerzetes viharos, sötét éjszakákon a meredek utcán bolyong, nyugtalan lova hátán ül, és véres fejét hóna alatt szorongatja, mintha attól félne, hogy elveszíti. S a szeme oly szörnyűségesen és kétségbeesetten világít, hogy borzalom száll meg mindenkit, aki a kísértettel szembetalálja magát.”²

Karel Krejčí Prága legendáiról szóló könyvének „Prága titkai” című fejezetében szintén megemlíti a kísértetekről szóló mondákat: „A templárius rend fej nélküli lovagja, aki éjjel végiglovagol a Liliom utcán, az ugyancsak fejetlen premontrei, aki hasonló módon vágat végig a hradzsini Úvozon, a tüzes szekéren ülő szerzetes a Na prádlén levő templomocska mellett... A legtöbb szellem a lerombolt kolostorok környékén nyüzsög.”³

Németországgal kapcsolatban a Hoffmann-Krayer és Bächtold-Stäubli által szerkesztett „babonaszótár” is említi a kolostorromokban előforduló vándorló lelkeket vagy átalakult kísérteteket, és megjegyzi, hogy ezek a motívumok a várromokhoz kapcsolódó mondákban gyakran szerepelnek, de ugyanígy a kísértetek gyakran előkerülnek a hajdani kolostorépületekben is, amelyeket ma más célra használnak. Külön kiemelkednek még a hátborzongató elbeszélések azokról a szerzetesekről és apácákról, akiket a szerzetesi fogadalmuk elleni súlyos vétség miatt élve befalaztak.⁴ Ezen kívül a német mondákban is előfordul a fejetlen barát motívuma: „Megjelenik egy fej nélküli barát és halált hirdet; a fejét a hóna alatt tartja.”⁵

¹ Cibula, 1979: 208.

² Cibula, 1979: 279.

³ Krejčí, 1976: 122.

⁴ Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, IV., 1934-35., Kloster címszó: 1552.

⁵ Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, VI., 1934-35., Mönch címszó/d: 476.

Végül Luxemburgból van még egy mondaváltozatunk, amelyben a fej nélküli lovast említik, a **Greisch** melletti Griéfchen várával kapcsolatban. A vár megtámadásakor „A griéfcheni kastély egyik szolgája a lovával együtt lezuhant a patakba és kitörte a nyakát. Azóta a szolga minden éjjel megjelenik. Fejetlenül ül a lován, melyre az aranypatkók fordítva vannak felferve. Mindig azon az úton közlekedik, amely a hegyre felfelé vezet, egészen addig a helyig, ahol a kastély állt.”¹

Fejetlen barátokra további példát említ Dömötör Ákos: Tiltott szerelemben élő szerzetesek és apácák túlvilági büntetése, hogy fejüket hónuk alatt hordják a haláluk után. A fejetlen lovagok 1906-ban egy ponyvatörténetben szerepelnek; Wenczel gróf előtt a meggyilkoltak szellemei jelennek meg fejetlenül. A vádlottak haláluk után így bizonyították ártatlanságukat.²

Jókai Mór 1887-ben megjelent, „A három márványfej” című regényében koholt vádak alapján elítéli a lovag-szerzetes János királyt. Bűnei között szerepel, hogy rablókézzel elragadta a feketehegyi fejedelem eljegyzett aráját, majd feleségül vette. Továbbá bűnös szerelmet gyújtott a szent szüzek fejedelemasszonyának szívében, s az ártatlanságot megejtette. Végül: A megkeresztelt népet a bálványimádásra visszatértette. Az ítélet szerint a két asszonyt és a lovag-szerzetest lefejezték. Fejük mintája alapján azokat márványból elkészítették és *Raguza* (Dalmácia) egyik kapujára, a Damiani-kapu homlokzatára helyezték. Ezt követően Raguza városát földrengés sújtotta, a szárazföldön egész hegyek süllyedtek el, melyeknek helyén most tavakat találunk.³ Jókai novellájában több motívum is szerepel a templomos-mondából, de a per vádpontjai is visszaköszönnek belőle. Spanyolországban is hasonlóan hozzák összefüggésbe a templomosokat a fejetlenséggel. Az *ó-kasztíliai Tiermes* templomában – nem messze a rend egykori kolostorától – három lefejezett, hosszú köpönyegbe burkolt alak látható.⁴

Egyébként az elfogott templomosokat a per után rendszerint máglyán égették el, lefejezésükre nem utalnak a történelmi források. Egyedül Mohl Adolf írja – tévesen –, hogy a nagymestert lefejezték: „A nagymester lefejezését követő esztendőben a pápa és a francia király is meghaltak, természetes halállal ugyan, mégis mindenki szentül hitte, hogy a meggyilkolt nagymesternek bosszuért kiáltó vére idézte őket az igaz bíró törvényszéke elé.”⁵ Talán Mohl Adolf információja egy tizenharmadik századi fametszetről származik, amely a „Jacques de Molay sírja” címet viseli, és rajta a nagymester fej nélkül fekszik egy barlangban lévő kőtömbön, miközben mellette gyilkosa (?) a levágott fejet kezében tartja. E kivételes illusztrációtól eltekintve minden ábrázolás Molay máglyahalálát jeleníti meg. (23. kép)

A lefejezés motívuma összefüggésben lehet Keith Laidler fejkultusz-elméletével is, mely szerint a templomosok különös temetkezési szertartásaik során halottaikat lefejezték. Egy skóciai monda szerint a Saint-Claire (Sinclair) család (amely számos szállal kötődött a rendhez) egy szent remetéről kapta a nevét (William Sancto Clarosról), aki Skóciából Franciaországba utazott, ahol egy gyógyító forrás mellett remetéskedett. Egy alkalommal rosszállását fejezte ki egyik környékbeli hölgy laza erkölcssei miatt, aki aztán bosszúból lefejeztette a remetét. A szentet rendszerint fej nélküli alakként, kezében a levágott fejét tartva ábrázolják. A Saint-Claire család egyik nőtagja egyébként a templomos rend egyik alapító tagjához, Hugues de Payens-hoz ment feleségül, akinek a címerében három levágott fej is szerepelt. Emellett a család

¹ Gredt, 1963: 540-541., 1112: Die Burg im Griéfchen bei Greisch

² Dömötör, 1998: 16.

³ Jókai, 1966: 367-368.

⁴ Kirchner, 2000: 23.

⁵ Mohl, 1926: 50.

rosslini birtokán egy forrást neveztek el Szent Katalinról, akit ugyancsak lefejeztek egy karddal.¹

„FELTÁMADT” LOVAGOK

Feltámadt lovagoknak azért nevezzük a kísértetek e típusát, mivel évente egyszer életre kelnek, váruk romjaiból felépül, közös mulatozásra jönnek össze, mely után elsiratják rendjüket. Többnyire a föld mélyén pihennek az év többi napján, mégsem sorolhatjuk őket a halhatatlan és visszatérő hősök közé, hiszen funkciójuk más. Itt nem várja őket vissza a nép, csupán tudomásul veszi, hogy a mártírhalált halt templomos lovagok időnként megjelennek, hogy emlékezzenek egykori rendjük virágzására. Ez esetben indifferens vagy szánalmat ébresztő hősként jelennek meg a mondákban. A Kárpát-medence német lakta vidékeiről vannak ilyen példák, illetve a Európa több régiójából. (7. térkép)

A *burgenlandi Léka várát* említjük elsőként. Nagyon sokszor és sok helyütt idézték fel az elmúlt csaknem kétszáz évben ugyanis a lékai templomosok történetét, amely a német változatokkal rokon, és a legcsekélyebb hasonlatosságot sem mutatja a magyar veres barát mondákkal. Ennek egyik legtömörebben összefoglalt változata Ipolyi Arnoldtól származik:

„Vasban a lékai templomosok zárdája csarnokában, hol a rend utolsó vitézei leölettek, öt század óta, még mindig élénk s friss vér foltok láthatók, ha olykor megkisérelték azokat nagy fáradsággal lesikálni, a következő éjszakán rémletes szélvész kerekedik, a vár megrázkódik, fegyver csörgés és bús nyögés hallatszik; a csarnokokban halovány alakok, fehér lepelbe burkolva, s vérvörös sebeikre mutatva, járnak fel s alá, s a reggelen a vérfoltok újra még élénkebben láthatók.”²

A lékai mondáról korábbról is vannak adatok, a tizenkilencedik század elejéről: Léka – Kőszeg közelében lakatlan, pusztulásra ítélt kastély, valamikor a templáriusok lakhelye. Róbert Károly is kénytelen érvényt szerezni a templáriusok rendjét eltörölő pápai rendeletnek, s a fegyverrel ellentálló lovagok vára árulás folytán kerül birtokába csapatainak. A lovagokat azok felkoncolják. A terem vérrel itatott padozatából a véryomok többé el nem távolíthatók. Ha felmossák, másnap éjjel megújul a csatazaj, kísérteties küzdelem hallatszik, s reggelre a nyomok újra láthatók.³

Mohl Adolf írja le a legrészletesebben a lékai templomosok mondáját, a huszadik század elején. Ennek ide vonatkozó részletei a következők: „A várnagy egyik reggel rémülten jelentette, hogy az éjjel nagy világosságot látott a vár kápolnájában, majd a nagy lovagteremben; aztán olyan nyöszörgést, imádságfélét is hallott a kápolna felől. Közélről is akarta látni, hallani, de mire odaért, eltűnt, megszűnt minden! ... Az új várnagy is egyik éjjel ugyanazt a jelenséget vette észre. Okulva elődje sorsán, neki bátorodott s a kápolna egyik emeleti benyilójához lopózkodott. Rémes dolgot látott! Ott térdelt a hét templomos lovag az oltár előtt; fejükön a sisak, vállukon a nagy fehér köpeny, kiterjesztett karjaikat az ég felé emelték. Köpenyegük tele volt piros vérfoltokkal, az arcot, a karokat sűrű sebek borították. Majd fölkelve, a fényességtől kísérvé, egyenként bevonultak a lovagterembe, imádkozva körüljárták s amint bementek, úgy ismét vissza is jöttek s egymásután eltűntek a kripta nyílásánál, anélkül, hogy azt valaki kinyitotta volna. ... Most már nem szólt senki, csak a fejét rázta mindenki. De még ezt is abba hagyták, mikor ez az éjjeli jelenség éveken keresztül

¹ Laidler, 2001: 384-385., 388.

² Ipolyi, 1987: 363.

³ Die Bluthalle zu Lockenhaus. In: Mednyánszky, 1829: 442-449.

megismétlődött, hol Hallottak estéjén, hol Szilveszter éjjelén, hol más jelesebb évfordulón, szóval rendetlenül; ezért azután csak keveseknek sikerült az, hogy szemlélhessék a kísérteties ájtatosságot. Az igaz, hogy nem is igen vágyódtak utána, hanem inkább kerültek a helyet, mint afféle megátkozott, kísérteties kastélyt.”¹

Egy **dunaföldvári** mondaváltozat valószínűleg a fenti történet töredéke lehet: „Néha muzsikaszó hallatszik az Alsó-Öreghegyen, hol a bűnös barátok táncolnak. Mások sírást hallanak, amit a fejetlen barátok tesznek a várban a leszedett keresztért a török basának.”²

Ipolyi – a vörös lovagból kiindulva – párhuzamot von a lékai változat és egy tapasztalata szerint sokfelé beszélt monda között: „...a halálbeteg dermedt atya kéri leányát éjszaka melegítené fel hideg tagjait, a leány a szomszédba mén tűzért, s előtalálja a fekete lovagot, fekete lovon, fekete kutyával, ki az ördög; azután a vörös lovagot, vörös lovon, vörös kutyával, ki a láng; végre a fehér lovast, fehér lovon, fehér kutyával, ki maga a halál; mire visszaszalad atyjának megmondani, az azonnal szörnyet hal.”³ Szerb Antal a Bibliára utalva (Jelenések Könyve) ír hasonlót: „Az első lovas fehér lovon ül, íj van a kezében, a fején korona. A második lovas vörös lovon ül, és hatalom adatott neki, hogy elvegye a Földnek békességét. A harmadik lovas fekete lovon ül, kezében mérleg. A negyedik lovas sápadt lovon ül, és a neve Halál.”⁴

Visszatérve a „feltámadt” templomosokra, a *Vág völgyében* fekvő **Pöstyénben** egy lékaival rokon mondát jegyzett le Mednyánszky Alajos: Pöstyén mellett egy régi templom romjai állnak. Egykor a templomos lovagoké volt. A templom közelében van egy forrás, amelyből a vörös keresztet viselő rendbéliek is ittak. Itt még ma is kísérteti szoktak fenséges óriás alakjaik éjféli órákon és elsiratják dicső törzsüket, amelyet bős galádság döntött le.⁵

Németországban, *Észak-Rajna-Vesztfália* délnyugati részén, az Ardenneken lévő **Aachenban** őriznek a lékaihoz motívumaiban hasonló változatokat: „Annak a napnak az éjszakáján, amikor a templomosok mártírhalált haltak, minden évben éjfélkor három lovas jelenik meg vörös keresztet fehér köpenyben a róluk elnevezett templomos sír fölött, és a helyet siratják, ahol egykori templomuk állt. Amikor az óra egyet üt, csak akkor tűnnek el.”⁶

Másik változat szerint a lovagok szintén életre kelnek: „Néha még most is látható a tó fenekén a templom, összes tornyával együtt, és itt évente egyszer egy éjféli órán a lovagok megemlékeznek a rend összeomlásáról. Mikor a harang a tizenkettőt üti, a föld megremeg és egy mennydörgő hang így szól: »Templomosok ébredjétek és gyertek elő!«, ekkor felemelkednek a lovagok a tó mélyéről, színültig telt serleggel a kezükben, egy csarnok von ívet föléjük, és lakomához készülődnek hosszú asztaluk körül, nagymesterükkel az asztalfőn, és mulatoznak. Erre a többi kísértet is megjelenik, akikkel megküzdenek, majd az ebédlőasztal eltűnik, a tó mélyéről felemelkedik egy templom oltárral és karzattal, és a templomosok imádkozva, párosával, rendezett sorokban bevonulnak a nyitott ajtón keresztül, és alig hogy beérnek, a tó felszíne morajlani kezd, az ég beborul és a villámok keresztet vetnek, a templomból kardcsattogás és halálkiáltás hallatszik, egészen addig, míg az óra egyet nem üt, utána újra a tóba süllyed a templom és vele együtt a templomosok csapata is, csak a nagymester emelkedik ki véres köpenyében közülük, a kezében lévő fegyverrel

¹ Mohl, 1926: 51-57.

² Berze Nagy Ilona: Dunaföldvár mondái, 1. old., Dunaföldvár, 1925., MOA 11369

³ Ipolyi, 1987: 370.

⁴ Szerb, 1964/I: 102-103.

⁵ Mednyánszky, 1983: 97.

⁶ Petzoldt, 1977: 115-116., 428/a. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen

fenyegetőzve így kiált: »Bosszú, bosszú!«.²¹ Ez utóbbi változat emlékeztet inkább a lékai mondára.

A luxemburgi **Rollingenben** is azt tartják, hogy az **ehneni** templomosok időnként megjelennek, a fentiekhez hasonlóan: „Minden évben egyszer, éjfélkor újra felépül a vár omladékaiból, és régi fényében tündököl a sziklaormon. A lovagok is életre kelnek és kezeikben zászlókkal és kardokkal lóra pattannak, fönt a levegőben fényes körmenetet tartanak, közben a siratóénekek hallatszik, egészen addig, amíg végül nagy robajjal és lármával újra eltűnnek.”²²

Spanyolországban, *Ó-Kasztília* területén, **Caracena** környékén úgy vélik, hogy azoknak a lovagoknak a szellemei (lovagok vérző keresztel) kísértenek ott, akiket élve befalaztak társaik.³ Ez a motívum már a per után elterjedt híresztelések hatását mutatja.

Hazánkban a *pilisi* mondák mutatnak némi rokonságot a fent leírtakkal. Itt tudni vélnek az egykori kolostorok, templomok romja alatt megtalált helyiségekről, azok berendezéseiről, és az asztalok mellett ülő élettelen barátokról.⁴ **Pilisszentkereszten** „A gyerekek papot is láttak a romok helyén. Integtetett a gyerekeknek, de azok elszaladtak. Az egyik virágvasárnap az iskolás lányok virágot mentek szedni, s három papot láttak misézni. ... A pilisszentkeresztiiek úgy tudják, hogy valaki az Ördöglyukon keresztül bejutott az egykori klostrom föld alatti részébe, amely teljesen be volt rendezve, s a barátok is ott ültek az asztalnál, de nem éltek.”⁵

Pilisszentkereszten ma is lehet hasonló változatokat hallani: „Valamikor még, amikor úgy vitték az ebédet, nem vót szalonna, se kóbász, aztán volt egy néni, aztán ahogy jött be a klostromba, látta, mikor a pap misézett ott. Két ministráns meg csengettek, és pont delet harangoztak akkor. Azt mondja, hogy rögtön letette az ebédet, mert annyira megijedt, aztán úgy kezdett remegni. És aztán abbahagyták a harangozást, a delet, aztán azok is elmentek. Vége lett a misének. Ez nagyon régen történt, mer legalább husz éve, hogy meghalt, akivel ez történt.”⁶

A *Sokoróaljáról* származó, **sokorópátkai** vörös barát-monda némileg eltér a fentiektől. A Jedlik-életrajz írója említi az itteni vörös barát kísértetét. Egy öreg szénégető mesél erről a kiránduló Jedliknek és rendtársainak:

„Jóbeszédű volt az öreg szénégető, elmondta, mit tud a vörösbarátokról. Beszéd közben körül-körül nézett, talán fáradt volt vagy azt nézte nem találkoznak-e valamelyik vörösbarát szellemével, akit az ő beszéde idézett meg. – Hát bizony az nagyon régen volt – mesélte az öreg – amikor a kalaposkirály rendeletére nem vehettek fel senkit a vörösbarátok közé s így a halálraítélt rend lassankint elnéptelenedett. A fiatalokból is öregek lettek, s lassan elköltözött az utolsó is a hegyen álló kolostorból. ... Talán el is felejtették volna, hogy kik laktak itt, mikor egy hideg őszi éjszakán különös dolog történt. Két pásztoreMBER aludt a tűz mellett és éjszaka, hogy jobban átmelegedjenek, összebujtak a takaró alatt, de úgy, hogy a fiatalabbik »lábtul« feküdt, vagyis feje az öreg lábánál volt. Amint így bóbiskolt, egyszerre csak halálraremülten vették észre, hogy valaki áll mellettük, egy vörösbarát. Hosszan nézte őket. Ők nem mertek félelmükben megszólalni, csak bámultak meredten. Nézi, nézi őket a jövevény s egyszer csak megszólalt: »különös, ilyent még nem láttam, pedig amióta lélek vagyok, ez a föld háromszor volt erdő és háromszor volt mező, de olyan teremtményt, amelynek két feje van, még sohasem láttam.« Szélzúgás vitte el az utolsó szavakat s ők ott maradtak tele félelemmel. Azóta is látták, ott ahol a tisztelendő urak eljöttek Tarjánpuszta és

¹ Petzoldt, 1977: 116., 428/b. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen

² Gredt, 1963: 541., 1113: Die Tempelherren zu Ehenen und ihre Schätze

³ Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. 1995.

⁴ Manga, 1973: 227.

⁵ Ak: Pavelnýák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960., Manga, 1973: 228.

⁶ Ak: Papucsek Istvánné, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.

Hármastarján között az erdőben; lóháton ment át az úton az erdő egyik részéből a másikba. Amióta eltűntek, nem látott senki vörösbarátot, úgy látszik az erdő elnyelte az utolsó is – tette hozzá elgondolkozva.”¹

IJESZTGETŐ-BÁNTALMAZÓ KÍSÉRTET

A magyar és német nyelvterületen legelterjedtebb változatok szerint a vörös barátok hajdani várainak, kolostorainak helyén tanyázó kísértetek ijesztgetik az arra járókat. E motívum a Kárpát-medencében gyakori, Európa más régióiban sporadikusan fordul elő. (7. térkép) A főhős többnyire még az úticélját is feladja félelmében, és visszafordul. A *Tóközben* fekvő két falu, **Fehértó** és **Györsövényház** közötti határban lévő tóban „laknak” a barát-kísértetek. „Volt egy fiatalember az egyik faluban, akinek a menyasszonya a másik faluban lakott. Megbeszélték, hogy este elmegy a vőlegény a menyasszonyához, udvarolni. A fiatalember el is indult. Már sötét volt és az utja a »Fejetlen barátok« kolostora előtt vezetett el. Félt és el kezdett sietni. A nadrágja suhogott. Megijedt a legény, megijedt, hogy üldözik a »fejetlen barátok« és meg fogják ölni. Ugyanis a köztudatban szószerint élt ez az elnevezés. Futásnak eredt, a nadrágja még jobban suhogott. A végén, lemondva az aznap esti udvarlásról és a menyasszonya kegyeiről, gyáván, kerülő uton hazafutott. Odahaza édesanyja nyitott ajtót a kopogtatásra. Az ifju vitéz úgy esett be az ajtón kimerültségében.”² A *Moson-síkságon* fekvő **Barátföld-pusztán** gyűjtött monda szerint egy kincsre éhes asszonyt fenyegetett meg egy kámzsás barát. Egy másik változat szerint egy pásztor kutyája után leszállva egy láda aranyat hozott fel és mikor ismét leszállott, egy barát megfenyegette.³

Hasonló a fehértóihoz a *Déli-Bakonyban*, **Gyulafirátót**ról gyűjtött változat, amely szerint a falu határában lévő Mitlát kútban tanyáznak a vörös barátok kísértetei: „Mitlát kút: Úgy mondják, hogy ez a kút feneketlen. Sok állatot, ökröt nyelt el. Eltűntek, mint hullócsillagok az égről. »Mitlát-kút«-nak mondja a nép, mert közelében mindig lehet valamit látni. Nem csoda, mert hiszen vörös barátok vannak elátkozva abban, akik csak rosszat akarnak és cselekszenek. Kapronczay János erdész mesélte: a veszprémi káptalan Feiszton vadászatot rendezett. Részt vett ő is, Rátótról tehát visszament. Mint erdész, jól ismerte az erdőt. Este, mikor a vadásztársaság vadásaival hazatávozott, ő is hazafelé vette útját Rátótra. Alig ért a határra, egy fekete ló ugrott elő bőszerűen, toporzékolva, tüzet fujva. Olyan vörös lángot szórt, olyan hőséget árasztott körülötte, csak úgy izzadt. Akármerre ment, a táltos ló visszafele kényszerítette. Nem engedte be a faluba. Olyan hatást gyakorolt rá, hogy még a Rátót felé vezető út is gyanus volt előtte. Csak ment, ment, egyszer csak a temetőnél találta magát s ráismert első feleségének sírkövére. Ismét visszafordult, mivel tudta, hogy Rátót határán van. Alig tett pár lépést otthona felé, a ló megint megjelent előtte. Prüszkölt, toporzékol, csak úgy hányta a tüzet és szórt a melegét. Nem engedte be a faluba. Az idő éjfélre járt. A kútból hangos kacaj töltötte be a határt. A vörös barátok nevettek és uszították fekete táltosukat. Kapronczay erdésznek vissza kellett fordulnia és Hidegkúton töltötte az éjszakát.”⁴

Az Északi-középhegységben **Tornabarakonyban** és **Rakacaszenden** tudnak az ijesztgető vörös barát-kísértetekről.⁵ Az Alföldön már bántalmazó kísértetekkel

¹ Horváth, 1944: 38-39.s

² Ak: Csoma Lajos, Fehértó, Gy: Kovács Márta, 1986., Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

³ Ruff, 1928: 94.; Ruff, 1928: 94. oldal 4. lábjegyzete

⁴ Ak: Kapronczay Jánosné, Veszprém, Gy: Tilesch Nándor, 1953., EA 10041

⁵ Magyar, 2001b: 245.; 472. sz. szöveg (Ak: Bigus Ilon, Tornabarakony, 1996.); uo. 236.; 444. sz. szöveg (Ak: Gregóczi Borbála, Rakacaszend, 1997.)

találkozunk. Az *Ecsedi-lápon* fekvő **nagyecsed**i várral kapcsolatban fennmaradt egy mondaváltozat a tizenkilencedik századból, Mednyánszky Alajos tollából, „A véres lakoma” címmel. Ebben ugyan nem említi a szerző a templomosokat, de a motívumok alapján nem zárhatjuk ki, hogy eredetileg a monda főszereplői voltak. A történet szerint a gonosz Báthory Gábort támadják meg a kísértetek, akiknek eltűnése után minden kövön vérvörös keresztjel látható.¹

A *Vág völgyi Vágvecsén* szintén a bántalmazó barát-kísértet alakja jelenik meg egy változatban: „Vág-Vecsén szokás volt valamikor, hogy a bakter az éjszaka minden óráját énekelve kiáltotta ki. Vagy ötven év óta azonban egy bakter sem meri kikiáltani. Oka pedig ennek az, hogy meghalt ott egy kolduló barát, a ki nagyon csalta a szerzetet. Ennek a lelke minden éjjel tizenkét órákor megjelent és pofon ütötte az éneklő baktert. Miután ez minden éjjel ismétlődött, most egy bakter sem meri a tizenkét órát énekelni.”²

A *Garam menti Dobóberekalján* a bántalmazó kísértet kisasszony képében jelenik meg egy bűn és bűnhődés típusú mondában, de alakja szorosan összefonódik a fejetlen barátéval, aki ugyanitt kísért: „A dobóberekalji szőlők alatt van egy mély árok, a fejetlen kisasszony tanyája. Az árokparton két magas topolya között van egy ledőlt fa, melyet élő ember semmiféle eszközzel felemelni nem képes. Réges-régen egy úri kisasszony e fára akasztotta fel magát. A fa kidőlt, a kisasszony feje kövé válván, elvált törzsétől. Minden éjszakán a fejetlen törzsű kisasszony kijön az árokból, magával hozván egy fejszét s úgy várja a járó-kelőket. A kiket elér, azt fejszével agyonüti s tanyájára hurcolja.”³

A *gömöri Rimatamásfalván* gyűjtött változat nagyon hasonló a fehértói és rátóti ijesztgető barátról szóló mondákkal: „Barátszellem. A 80-as évek derekán B... János tamásfalvi lakos lakodalomból ment haza éjjeli 12 órákor, egyszerre csak az úton maga után hall valami suhogó lépteket. Visszanéz, hát látja, hogy egy őszhajú ember követi barát ruhába öltözve. Megijedt, sietett hazafelé, de minden lépésnél gyengébbnek érezte magát s teljesen kimerülve érte el a házát. Mikor az ajtó kilincsére tette a kezét, az ajtó kitért s ő beesett és – meghalt. A zörejre a felesége fölébredt s hallotta, mikor a barát azt mondotta, hogy »eddig«. Azt beszélnek, hogy ez a halál lett volna.”⁴

Németország területéről két példánk van a tárgyalt kísértet-típusra. Elsőként *Észak-Rajna-Vesztfália* délnyugati részéről, az Ardenneknben fekvő **Aachenből** idézünk egy változatot. A templomosok ambivalens megítélését bizonyítja, hogy itt bizonyos változatokban negatív hősként jelennek meg. Az elsüllyedt templomos templom helyén lévő tórol például „Azt beszélnek, hogy ha a fiatal lányok a tóban mossák ingeiket, a templomosok lehúzzák őket magukhoz. Valószínűleg innen ered az a aacheni közmondás is, hogy aki nem magához illő férjet választ, olyan, mintha egy templomos lovaghoz (Tempelherr: szó szerint templomos férfi) ment volna, és itt a „tempeln” kifejezés verést jelent (tehát „verő férfit”), mert ahogy sok aacheni állítja: aki éjjel a tó mellett sétál, azt megverik.”⁵

Bajorországi mondaváltozatunk, az Iller folyó völgyéből, **Dietheimből** származik. Az itteni elsüllyedt templomos vár egykori helyén „Még most is látható a mélyedés, ha az öreg hegyről lefelé megyünk. Egy úgynevezett »papgazdaasszony«, ahogy a nép a kísértetet nevezi, a hegyen bolyong, és az arra tévedő emberekkel néha cipelteti magát.”⁶

¹ Mednyánszky, 1829: 410-415.

² Szentkereszt, 1895: 417.

³ Benkóczy, 1908: 166.

⁴ Elek, 1896: 382., 8. sz. szöveg

⁵ Petzoldt, 1977: 116., 428/b. sz. szöveg: Die Tempelritter zu Aachen

⁶ Birlinger-Buck, 1861: 234., 359. sz. szöveg: Templerburg versunken

VÁMPÍRSZERŰ LÉNYEK

Egyik speciális példája a vörös barát kísértetszerű megjelenésének Sir Arthur Conan Doyle Erdélyben játszódó ponyvaregényében olvasható. Ebben Sherlock Holmes nyomoz a hedvigvölgyi vörös barát ügyében, aki kísértet alakjában három gyilkosságot és egyéb bűntényt (például megerőszakolja a ház úrnőjét) követ el. A történet helyszíne Vörösvár (ez esetben fiktív helyszín), amely a régmúltban lovagvár volt. Mikor Sherlock Holmes társával együtt leleplezi a gyilkost (a vörös barátot), aki a vár melletti, romokban heverő templomban lakik, a gonosztevő egy alagúton menekül tovább. A templomban a vörös barát megnyomja a Szent Antal szobor egyik szemét, mire egy ajtó kinyílik, és ezen keresztül egy kriptába jut. Itt lakik ugyanis egy *koporsóban*, hosszú, vörös kámzsás csuhát visel. Sherlock Holmes-ék itt találják rá, a kriptában az asztal közepén boros üvegeket és a pecsenye maradványait látják. Itt kiderül, ki búj meg a barát csuha alatt, ki az, aki kihasználta a várban és a környéken amúgy is elterjedt kísértet-, illetve vörös barát históriát.¹

A történetben egy sor templomos-mondára utaló motívum is megjelenik: a helyszín elnevezésében szereplő „vörös” kifejezés, a templomrom, az alagút, a nő ellen elkövetett erőszak, a gyilkosság, a kriptá titkos kinyitása, és végül speciális, mondhatni invariáns a barát-kísértet vámpírszerű életmódja. Mivel Nagybányán is van egy hasonló motívum – az oltárkép bal szemének megnyomásával egy kriptába jut a boszorkánypap, ahol agyonkínzott nőt „tárolnak” –, arra következtethetünk, hogy Erdélyben és peremvidékein e monda a vámpír-történetekkel keveredett.² Ezt bizonyítja egy Erdélyben született és nevelkedett asszony közlése is, aki szerint a brassói középiskolában csak a Drakulával kapcsolatos mondákról volt szó magyar órákon.³ Ezekon kívül a sokoróaljai Sokorópátkáról van még egy hasonló adatunk: az itteni barátok megölték a nőt és a vérüket megitták.⁴

KÍSÉRTŐ NŐÁLDOZAT

A következő mondaváltozatok egy részéről már más összefüggésben volt szó, utalás történt arra is, hogy a templomosok várainál ma is jelennek meg női kísértetek. (7. *térkép*) Európában sporadikusan előforduló motívum ez, valószínűleg német etnikus specifikum. A magyar narratívák szerint a vörös barátok meggyilkolt áldozatai járnak vissza fehér ruhás kísértetlányok alakjában. Hazánkban a *Pilisből* lehet a legjellemzőbb példákat említeni. Egy mai **pilisszentléleki** mondaváltozat szerint „Szentkeresztben ezek papok megbecstelenítették ezt a lányt. ... a lány ott meghalt. És akkoriban voltak ilyen látomások, akik többször látták fehér ruhában ott a kolostor környékén, nagyon szép füves réten, hogy a lány ott lebegett. De még a nevük is be volt írva egy könyvbe, akik látták, meg is jelent.”⁵

A **pilisszentkereszt**i klostromról és lakóiról Manga János 1960-ban több mondaváltozatot is lejegyzett. Az egyik szerint az itteni barátok elrabolták és meggyalázták II. József lányát. A császár erre bosszúból szétlövette a kolostort, a királylány is ott lelte halálát. A lány azóta hét évenként megjelenik.⁶ Két további, konkrét esetet említettek még a szentkeresztiek. Az egyik szerint egyszer a kísértetlány

¹ Doyle, 1927

² Landgraf, 1998: 226. (Ak: Lojszki György, Nagybánya-Veresvíz, Gy: Görbe István, 1958-1960.)

³ Ak: Tordai Piroska, Tényő-Hollómajor, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Ak: Hajnik Józsefné Varga Ilona, Sokorópátka, Kiss Viktória iskolai fogalmazása, 1995.

⁵ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁶ Manga, 1973: 227-228. (Ak: Pavelnyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

felült egy gazda szekereére, aki éppen éjfélkor tartott hazafelé. A lovak nem bírták húzni a szekeret, a lány így jelezte kérését, hogy szabadítsák meg őt. A másik változat szerint egyszer a csősz délben tizenkét órakor a romok helyén egy szép lányt látott, aki a fűvön feküdt. Gondolkozott, hogy felkeltse-e, de félt, ezért emberekért ment. Mire visszaért, a lány már nem volt ott.¹

A *Garam menti Dobóberekalján* szintén női kísértet a fejetlen kisasszony. Mondája fentebb olvasható részletesen.² Ugyancsak női kísértet *Gömörben, Rimaszombat*on a török basa által elrabolt leány. Mivel a leányt megszöktette kedvese a rabságból, a szultán mindkettőjüket megátkozta. „...Azóta minden hét évben eljár egy hófehér ruhába öltözött leány a »Basa-kert«-be s a magával hozott kulcsokkal bemegy a földalatti üregbe a nagy vasajtón, melyet a Rima partja mos. Ezen üregben roppant sok vagyon van elrejtve. A kit ez a leány akkor a kertben talál, azt beviszi a pinczébe s rázárja az ajtókat és ott hagyja. Ha a bezárt ember addig él ott, míg ő hét év múlva visszatér, akkor a lélekvándorlás és az átok alól felszabadul; s épen ezért egy ilyen embernek rengeteg pénzt ígér váltságdíjúl.”³ E visszajáró leány egyben bántalmazó kísértetnek is tekinthető.

A lengyelországi, *sziléziai Güttmannsdorfban* a monda szerint egy egy ártatlan kisasszonyt fejeznek le a templomosok kastélyában elkövetett gyilkosság miatt.⁴ Németországból, a *bajorországi, dietheimi* „papgazdaasszony”-t már fentebb említettük.⁵ Ahogy Pilisszentkereszten, úgy itt is e női kísértet az arra tévedő emberekkel néha cipelteti magát. Utolsó példánk Hollandia északi részéből *Uithuizermedenből* való, ahol a monda szerint a *stenhuisheerdeni* lovag gyilkosságot követett el, majd a föld alá süllyedt. Azóta az emberek itt éjszakánként kísértetlányokat látnak.⁶

EGYÉB KÍSÉRTETEK

Hazánkban alig van olyan vár, rom vagy kastély, amelyhez a nép kísértethistóriákat ne fűzne. A következő kísérteteket nem lehetett a fenti kategóriákba besorolni, a közlések szerint a templomosok egykori várait általában vélik kísértet-járta helyeknek.

A *Tóközöből*, a **Fehértó** melletti Feneketlen tóról fennmaradt egyik változat szerint az ott kincset kereső ember egy vigyorgó koponyát halászott elő a tó mélyéről.⁷ *Göcsejben*, **Baktól** délre van az Ördög Gyurkó vára, amely a néphit szerint kísértetek tanyája.⁸ Az *Aggteleki karszt* területén álló **Szádvár** romja szintén kísértetjárta hely.⁹ A *Körös-Maros közén* fekvő **Hódmezővásárhelyen** kútásás közben leltek egy vöröscsuhás barátot, vasládán ülve. Akárhogy szólították, nem mozdult, nem felelt. Éjszakára otthagyták a gödröt, és másnap reggelre, mire odamentek, eltűnt a barát.¹⁰

A *Nyitra völgyében*, az **elefántiak** beszélnek a pálosok kísértetjárásáról az egykori kolostoruk és kriptájuk helyén. Nem messze innen, egy **Zayugróc** melletti réthez kötődik az elsüllyedt grófról szóló monda. Itt minden évben, pünkösöd napján

¹ Manga, 1973: 228. (Ak: Pavelnyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

² Benkóczy, 1908: 166.

³ Elek, 1896: 382-383., 10. sz. szöveg

⁴ Kühnau, 1913: 281-282., 1643. sz. szöveg: Die Linde zu Güttmannsdorf.

⁵ Birlinger-Buck, 1861: 234., 359. sz. szöveg: Templerburg versunken

⁶ Laan, 1930: 87-92. Stenhoeseherd

⁷ Ak: Horváth János, Fehértó, Gy: Kovács Márta, 1986., Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

⁸ Gönczi, 1914: 45.

⁹ Paládi-Kovács, 1969: 53.; Mikszáth, 1996: 50-53.

¹⁰ Ak: Bozó Pál, Hódmezővásárhely, Gy: Domonkos Erzsébet, 1966., MOA 9871

látható egy gróf, fehér lován ülve. **Németprónai** monda szerint egy bűnös apát lakik egy barlangban, aki időnként előjön és megzörgeti kulcsait.¹

Németország délnyugati részén, *Baden-Württembergben* az **Unger hegyet** vélik kísértet-járta helynek, ahol ma sem biztonságos járni. Itt gyilkolták le ugyanis a templomos lovagokat.² Hollandia *Limburgi Tartományában*, **Maastrichtben** a Vassúz pavilonját tartják rosszindulatú kísértetek tanyájának.³ A luxemburgi mondákról írta Nikolaus Gredt, hogy a hagyomány szerint azokon a helyeken, ahol a nép hajdani templomos kastélyokat vél, ott éjszakánként hátborzongató kísértetek járnak.⁴ **Trevirisben** például a meggyilkolt templomos lovag, Raul lova bolyong éjszakánként a gazdáját keresve. Sok utazó bizonyíthatja, akik a kísértetek órájában az Eisch partján járkáltak, hogy valóban látták a lovat.⁵

„AKTUALIZÁLT” KÍSÉRTETEK

A barátokról elterjedt történetek gyakran igaz történeteket vagy anekdotákat is indukálnak. Tipikus példája ennek a következő **fehértói**, amelyben jócskán keverednek a hiedelem-motívumok is: „A falunkban nagyon sokat beszéltek a »fejetlen barátokról«, az örvényről, no meg persze az örvényen megjelenő lidércekről. Volt egy furfangos asszony, úgy gondolta, noha ennyire hisznek a lidércben, akkor ő ebből hasznot huzzon. Éjjel magára terített egy lepedőt, fogott egy gyertyát és vitte a dézsáját is. Kisérteties látvány volt, ahogy ment a lepedővel letakart asszony és a gyertya lángja, ami a lepedő alatt égett, sárgás világosságot kölcsönzött az egész jelenségnek. Az asszony az éj leple alatt, ilyen jelmezben átsomfordált a szomszédba. Lefejte a tehenet. Másnap reggel megy ki a gazda fejni. A tehen nem ad egy csepp tejet sem. Másnap éjjel ugyanaz megtörtént, ami előző éjjel. Kétszer-háromszor ez megisméltődött, így egymás után. Azt gondolja egyszer a gazda: ezzel a tehénnel mindig éjnek évadján történik valami. Egyik éjjel ott ült a gazda az ablaknál és leste az istálló ajtaját. Hát úgy éjfél felé megjelenik a szomszédasszony, kivilágítva, letakarva a lepedővel. Alighogy belépett az istállóba, ott volt utána a gazda. Lerántotta róla a lepedőt. A szomszédasszony úgy szégyelte magát, hogy többet nem is látták, még aznap éjjel elköltözött, még a környékről is elment.”⁶

¹ Mártonvölgyi, 1999: 78.; Versényi, 1895: 125.; Mártonvölgyi, 1999: 11.

² Birlinger-Buck, 1861: 234. oldal lábjegyzete, 359. sz. szöveg: Templenburg versunken

³ Welters, 1875-76: 209-211., De ijzeren Dame te Maastricht

⁴ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser

⁵ Gredt, 1963: 538-540., 1111: Raul und sein Pferd (Treviris)

⁶ Ak: Csoma Lajos, Fehértó, Gy: Kovács Márta, 1986., Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86., Győr

NEGATÍV HŐSÖK

A templomosok negatív hősként fordulnak elő a leggyakrabban a mondákban. Ezek közül a legnagyobb csoportot a rablólovag-mondák képezik, amelyek további speciális motívumokra bonthatók. Német nyelvterületen például általánosan ismert, hogy fordítva patkolták fel a lovaikat, hogy az őket üldöző ellenség nyomukat veszítse. További jellemző motívum szerint kapcsolatba hozzák a templomosokat fegyencekkel, pénzhamisítókkal is. Gyakori elem a mondákban a vámszedés, illetve a jobbágyok sanyargatása. Főleg német területen, ördögszövetségesnek vélik őket. A bálványimádás – a per vádpontjai közül – élénken él ma is. Végül a féktelen tivornyázásaikról is megemlékezik a nép, Európa-szerte.

RABLÓLOVAGOK

Nyugat-Európában a templomosokat a mondákban sok helyütt tartják rablólovagoknak. Kivált a német nyelvterületen elterjedt ez a motívum-csoport. Valószínűleg innen került a magyar templomos-hagyományba is. Nálunk főleg a Kárpát-medence északi régióiban fordul elő. A rablólovag-mondák templomosokhoz kötődése – ahogy a többi motívum is – kapcsolatban van a rend megszüntetésével és annak utóhatásaival. (8. térkép)

A források szerint már a rend megalakulásakor voltak a tagok között különféle gonosztevők, akiket jó útra térítésük végett vettek fel a templomosok közé.¹ Angliában, a yorki grófság Bulmer járásában volt például egy olyan eset, amikor a templomosok – kiváltságaikkal visszaélve – gonosztevőket és rablókat vettek fel a rendbe, ezáltal megakadályozták, hogy a királyi bírák letartóztathassák őket.² Arról is vannak feljegyzések, hogy a rend megszüntetése után a volt szerzetesek egyes vidékeken bandákba verődve, rablásból, fosztogatásból éltek.³ Franciaországban, Lyon környékén például sokan rejtőzködtek, és e bujkáló templomosok jelenléte egy időben komoly veszélyt jelentett az utazókra.⁴ Ennek lehetnek a maradványai azok a narratívák, amelyben rablóknak, útonállóknak minősítik a vörös barátokat.

Németországban különösen elterjedt ez a motívum-csoport. Matthias Zender írja például, hogy a német nyelvterületen a templomos-mondák szoros rokonságban vannak a rablólovag-mondákkal. Csak néhány narratíva szól a templomosokról, mint rendről, ez esetben pozitív hősök, míg a legtöbb esetben a „templomos” kifejezés csak egy jellemző megnevezése a rablólovagnak.⁵ Paul Zaubert szerint a templomosokról szóló rablólovag-mondák elterjedtek az egész Eifel-hegységben, az Ardenneknél és a többi szomszédos vidéken is. E változatok szerint a lovagok délelőttönként még többnyire egyházi feladatokat láttak el, amelyeket a rend előírt számukra, délután és éjszakánként viszont rabolni jártak.⁶

Észak-Rajna-Vesztfália délnyugati részén, az Ardenneknél, **Jülich** vidékén a templomosokhoz például a „Bockreiter” (baklovas) képzete kapcsolódik, aki az ördög szövetségese. Arrafelé tudnak egy tizenharmadik században vezetett rablóbandáról,

¹ Charpentier, 1992: 39.

² Read, 2001: 172.

³ Kulcsár, 1984: 263.

⁴ Charpentier, 1992: 194.

⁵ Zender, 1966: 39-40.

⁶ Zaubert, 1924: 269-270.

amelynek fő székhelye az *aacheni* hercegi tanácsban volt. Innen az egész környéket – a Maas és a Rur között – bizonytalanságban tartották. Annyira emlékezetesek voltak vakmerő rabló-hadjárataik, hogy a környékbeliek még manapság is annak részleteiről mesélnek. A hagyomány szerint az ördögtől kapták azt a képességet, hogy kecskebak alakjában a levegőben tudtak száguldani. Azért gondolják ezt róluk, mert másként az emberek nem tudnák megmagyarázni az egymástól távol fekvő falvakon való, szinte egyidejű rajtaütéseket.¹

Rajna-vidék-Pfalzban, az Eifel-hegység nyugati lábainál fekvő településeken különösen elterjedtek a rablólovag-mondák. Ezek közül három olyan példát lehet említeni, amelyek a templomosok ambivalens megítélését bizonyítják. **Mindenben** azt tartják, hogy a templomosok azért telepedtek le ott, hogy megvédjék a környéken élőket, aztán később mindent kiraboltak. **Bettingenben** katolikus lovagoknak tartják a templomosokat, akiknek **Nussbaumnál** volt két rablólovag-váruk. **Ferschweilerben** úgy gondolják, hogy a **wickingeni** várban élt egy rablólovag, aki templomos rendi volt, és az akasztófán elhangzott vallomásában elárulta a falubelieknek kincseinek lelőhelyét.² *Bajorországban*, az Iller völgyében, a **Dietheim** melletti öreg hegyen állt hajdan egy templomos vár. A hagyomány szerint a lovagok rablással töltötték napjaikat az Iller völgyében, amely hajdanán közvetlenül a váruk alatt folyt.³

Luxemburgban is sok településen emlékeznek úgy a templomosokra, mint rablólovagokra. A **flaxweileriek** tudnak például egy **Spittelhof** melletti barlangról, amelyben a monda szerint templomosok éltek, akik a rablótámadásaikkal az egész környéket rettegésben tartották. **Untereisenbachban** is úgy emlékeznek a templomosokra, mint rablólovagokra.⁴ A **Nasingen** melletti **Hostertben** állítólag egy templomos vár állt. Ennek lakói loptak és raboltak, mint a csirkefogók.⁵ A **Heringeni vár** a monda szerint szintén a templomos rend tulajdonában volt. A lovagok hajdan állandó rettegésben tartották a környékbelieket portyázásaikkal. Rajtaütöttek az utazókon és kifosztották őket. Egy másik változat szerint csak egyetlen rablólovag tanyázott itt.⁶ **Trevirisi** monda szerint a **Greisch** melletti Grädingen nevű várban négy testvér tanyázott, a templomosok, vagyis a rablólovagok legrosszabb fajtájából. **Rollingeni** adat szerint az **ehneni** templomos lovagok rablásból nagy vagyont gyűjtöttek össze, amelyet fősvénységük által csak tovább gyarapítottak. Más bűnöket is elkövettek, amelyekkel az Isten büntetését is kiérdemelték.⁷

Ausztriában, a *burgenlandi Willersdorfban* őriznek történeteket a **Felsőlövő** (Oberschützen) melletti Willersbachi várról, amelyben a Schönherr nevű grófok éltek rabló-fosztogató életmódot. E rablólovagok kifosztották a kereskedőket és összefogdosták a legszebb hajadonokat. Egy fiatal juhász látott egyszer egy embert, aki Willersbachba ment, utána lopózott és látta, hogyan mossa a véres pénzt.⁸ *Felső-Ausztriából*, a **Haichenbachi** rablólovagvárról tudják úgy a környéken, hogy lakói rettegésben tartották az egész környéket, és keményen megvámoltak minden kereskedőt és minden dunai kereskedőhajót, aki mellettük elhaladt. Egy hosszú lánc volt kifesztítve a folyón, amely megállásra kényszerítette a hajókat. A rablólovagvár ura a seregével

¹ Henßen, 1947: 11.

² Zender, 1966: 41., 57. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Minden ; uo. 43., 68. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Bettingen ; uo. 42., 66. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler

³ Birlinger-Buck, 1861: 234., 359. sz. szöveg: Templerburg versunken

⁴ Gredt, 1963: 534-535., 1106: Tempelherren in der Tonn bei Spittelhof ; uo. 533., 1103: Templer zu Eisenbach

⁵ Zender, 1966: 40-41., 56. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Nasingen

⁶ Gredt, 1963: 536., 1107/B; uo. 535., 1107/A: Zerstörung der Burg Heringen

⁷ Gredt, 1963: 538-540., 1111: Raul und sein Pferd ; uo. 541., 1113: Die Tempelherren zu Ehenen und ihre Schätze

⁸ Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: Der Schloßhansl

együtt hátba támadta és kizsákmányolta a hajókat. A zsákmányt a várba vitték, így a haichenbachiak mindig gazdag és gondtalan életet élhettek.¹

Magyarországon is bőven találunk adatokat arra, hogy a vörös barátokat rablólovagoknak tartják a narratívákban. Érdekességképpen még azt is meg lehet említeni, hogy maga a „barát” kifejezés – mint személynév – „Borathe” alakban, egy tizenharmadik századi jegyzőkönyvben kerül elő elsőként, mint olyan jobbágy neve, akit rablással vádoltak.² Rablólovagokra főként az Észak-Dunántúl területéről vannak példáink. A *Mosoni-síkságon* a **mosonújhelyiek** gondolják úgy, hogy a közeli, **barátföldi** vörös barátok rablással töltötték napjaikat: „Én ugy emlékszek vissza rájuk, hogy nem jók voltak a barátok. Mer ha ezt meg tudták csinálni, hogy gyilkoltak és így jutottak hozzá ahhoz amijük van. ... állítólag ezek a barátok nem normális alapon lettek gazdagok, hanem tolvajok vótak, zsványok. Hát egyértelmű, mer ilyen nagy terméskövekbe körbe vót víve Barátföld. Akik innen mentek Óvárra lovaskocsival, és akkor oda betért vizér vagy esetleg ennivalóér, az többet nem gyűtt ki. ... ide aki bement, az ilve nem ment ki, mer elszedték az írtikít.”³

A *Sokoróalján*, **Sokorópátkán** különösen elterjedt ez a motívum. Több narratíva szerint fosztogattak, loptak és kirabolták az utazókat. Főleg a kereskedőket támadták meg.⁴ Mivel itt haladt el egy fontos kereskedelmi útvonal, a barátok mellé telepedtek le és aki azon az úton elhaladt, azt kirabolták: „Rablók, utonállók vótak a vörös barátok. Csak barátnak adták ki magukat. Itt ment el a falun keresztül a pannonhalmi ut. Aki azon áthaladt, a barátok kirabúták.”⁵ Egy részletesebb leírás így szól: „Itt éltek a legenda szerint a vörösbarátok, akik a fennmaradt legendák szerint megkeserítették a falusiak életét. Sanyargatták őket, javaikat elvették, asszonyaikat megerőszakolták. Egy még ma is élő legenda szerint a vár vizesárokkaal volt körülvéve. A barátok csak néha jöttek ki, egy csapóhídon keresztül, de akkor mindig zsákmányoltak valamit vagy valakit.”⁶

A *Bakonyalján*, **Lovászpatonán** hasonlóan rossz véleménnyel vannak a vörös barátokról: „...ezek rablólovagok voltak. Annak az ürügye alatt, hogy a vallást védik, a saját érdekeiket védték. ... Aztán az öreg erdőkerülő azt mondta, hogy valami előkelő főúri nő ment, négy lovas hintóval, és azt is megállították, kifosztották és az mikor kiszabadult, akkor följelentette őket és attól kezdve szüntették meg őket.”⁷ Az *Öreg-Bakonyban*, **Bakonyjácán** azt tartják, hogy a vörös barátok járiföldi templomától Döbröntére alagút vezetett, ahol a Himffyek rablójára volt ott, így hozzák kapcsolatba őket a rablólovagokkal.⁸

A *Gerecsében*, **Bajóton** a barátok a betyárookra emlékeztető tetteket hajtottak végre. A monda szerint régen a Barát-kút mellett állt egy vendégfogadó. Ha bement oda egy gazdag ember, azt a barátok megölték, a pénzét elvették, és a fejét a kútba dobták. Amikor a környékeliek ezt megtudták, elkerülték a vendégfogadót. A barátok ezután a közeli völgyben ölték meg a gazdag embereket.⁹ A *Pilisben*, a **Kesztölc** melletti Klastrompusztáról mesélik, hogy itt papok éltek régen, akik éjszakánként zsványokká váltak, és a környéken garázdálkodtak. A nép ajkán történetek élnek a rablóbarátok

¹ Die schönsten Sagen aus Österreich, 1995: 180-181., Das Raubgut auf Schloss Haichenbach

² A Pallas Nagy Lexikona. II. kötet. 1893: 629. Barát címszó

³ Ak: Mikusné Horváth Ilona, Mosonújhely, Saját gyűjtés, 1998.

⁴ Ak: Marics Ferenc, Sokorópátka, Marics Nikolett általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Vajda Imréné Szalai Rozália, Sokorópátka, Husvéth Lipót általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Buza Péter, Sokorópátka, Keinauf Péter általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁵ Ak: Mintler Béla, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Vajda Tibor, Sokorópátka, Horváth Mónika iskolai dolgozata, Kossuth Lajos Szakközépiskola, Győr, 2000.

⁷ Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászpátka, Saját gyűjtés, 1998.

⁸ Ak: Gerdenics János, Bakonyjácó, Saját gyűjtés, 2001.

⁹ Balogh-Ördög, 1985: 71.

kincséről is.¹ A *Balaton-felvidéken*, **Balatonyörökön** állt hajdan a vörös barátok kolostora. A helyi néphit szerint a barátok a koldulás mellett raboltak is.²

Az Északi-középhegységben már csekélyebb nyomait találjuk a rablás motívumának. A *Bódva völgyében*, **Bódvaszilason** tartják azt, hogy a vörös barátok jól éltek, mert raboltak. **Perkupán** ma is élő történet szerint a Bódva melletti országúton rajtaütöttek az utasokon, de főleg a nőket fogták meg.³ A *Hegyalján*, **Tarcalon** a következő hiedelem kapcsolódik a barátokhoz: „A Vervőgy arról nevezetes ..., hogy a barátok mentek és raboltak. Abból éltek. Ezek papok vótak. Szentkereszt papok. A vőgybe szorították meg őket, ott gyilkolták meg őket a rablásért. Az én apám ugy sorolta, hogy volt azoknak még szárnyuk is, tudtak repülni. ... Felmentek a háztetőn, ugy kiabáltak. Ugy hogy a félelem elfogta az embereket, ugy raboltak ki mindenkit.”⁴

A Felföldön, a *Vág völgyében*, **Szucsányban** a hagyomány szerint templomosok laktak. Kapcsolatba hozzák őket a rablólovagokkal, mivel nem messze a várúttól van a híres Mazarna barlang, amely a tizenharmadik századig rablók tanyája volt. Ezzel vannak összefüggésben az itteni szerzeteslovagok gazdagságáról szóló mondák is.⁵ Az *Árvai-medencében* lévő **Árva várában** is templomos lovagok laktak a mondák szerint. A várúr egy időben a Komorowsky Péter nevű rablólovag volt, aki utazókat rabolt ki és szép lányokat rabolt el. A *Nyitra völgyében* fekvő **Bajmóc** várához kapcsolódó mondaváltozat is egy rablólovagról szól: A Nyitra forrásainál élt egy híres rablólovag: Bojnik. Faházban élt 12 emberével, onnan figyelte az országutat. Utazókat raboltak ki: gazdag kereskedőket, magányos lovasokat, gabonás szekereket. Vagyonát, kincseit a házában halmozta fel. Mikor meggazdagodott, kővárat épített magának, egy meleg ízű forrás fölé. Bojnik és katonái elzárkóztak a külvilágtól, mindenki félt tőlük.⁶

A *Nagy-Fátrában*, **Sklabinán** és **Wissehradon** szintén éltek a szerzeteslovagok gazdagságáról szóló mondák.⁷ A *Pieninekben*, **Alsó-Lehnic** mellett van a híres dunajeci kolostor, mely még Krúdy Gyulát is megihlette. Erre a helyszínre teszi a „Középkori álm” című novelláját: „A vörösbarátok híres kolostorában vagyunk, karácsony éjszakáján. A medvekülsejű vitéz nagyot húzott az egyik kupából. A dér leolvadt szakálláról, és a hangja is felengedett. – Egy véka aranyat s ezüstöt hoztunk – ... Arany- és ezüstpénzek gurultak ki az asztalra. Keresztek, gyűrűk és láncok. Egy türkizkőves aranykereszt mintha véres lett volna. A jelvényes apáca megtörölte a köntösében. Majd egy remekművű óra hullott ki az egyik iszákából. A szarvas ember gyönyörködve, kapzsi tekintettel vizsgálta az órát. Az óra ketyegett, és mutatója a holdat és a napot érintette egyszerre.”⁸ Végül a *gömöri Szalócon* élő mondát említjük, amelyet a *gombaszögi* vörös barátokkal kapcsolatban mesélnek: „Azt is mondják, hogy a szalóczi határban lévő rom a vörös barátok várának maradványa. Hogy ezek furcsa szerzetesek voltak. Nappal játszották az istenfélő embereket, éjjelenként pedig sorra járták a környéket, és raboltak.”⁹

A templomosokról elterjedt ilyen jellegű mondákhoz alapot adhatott a lovagok külső megjelenése is: Fejüket állítólag kopaszra nyírták, szakállukat pedig meghagyták (ekkoriban a legtöbb férfi simára borotválta arcát). Ritkán mosakodtak és portól

¹ Tisovszki, 1988: 87. (Ak: Pavelka Mátyásné. Kesztölc); Méri, 1961: 3., 6.; Radovics, 1999: 52.

² Balogh-Ördög, 1986b: 95.

³ Magyar, 2001b: 240.; 457. sz. szöveg (Ak: Demény István, Bódvaszilas, 1996.); uo. 239., 455. sz. szöveg (Ak: Taska Lajos, Perkupa, 1997.)

⁴ Ak: Kovács János, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA

⁵ Kovacsóczy, 1837: 197.; Kachelmann, 1855: 96.

⁶ Szombathy, 1986: 11-13.; uo. 17-18.

⁷ Kachelmann, 1855: 96.

⁸ Krúdy, 1977: 458-462.

⁹ Fehérváry, 1937, 185-186.

búzlóttak.¹ Krúdy Gyula: Középkori álm című novellájának főszereplői a medvekülsejű, sárga szakállú, vörös csuhás, óriás barátok, akik „Zsiványképű, toprongyos alakok”.²

Patkófordítás

A német nyelvterületen – kiváltképp Luxemburgban – elterjedt mondaváltozatok szerint a templomosok fordítva verették fel a patkót a lovaikra, ezért az ellenség hosszú ideig nem tudta őket elfogni. Addig viszont szabadon raboltak és rettegésben tartották az egész környéket. Luxemburgban szinte minden templomos várhoz kötődően ismerik ezt a motívumot. Zaunert is írja, hogy a Nyugat-Eifelben általános hagyomány szerint a templomosok „hosszú ideig fordítva patkolt lovakkal közlekedtek. Végül rájöttek a gaztetteikre, ezért hanyatt-homlok menekülniük kellett.”³

Szorosan ehhez kapcsolódik a templomosok elfogatásával kapcsolatos elem. Eszerint egy illető rájön a cselre, akit viszont a templomosok megfenyegetnek, hogy senkinek sem árulhatja el. Félve a bosszútól, vasárnap, a mise végén kiáll a templom elé egy sírkőhöz, és a „Kő csak neked mondom el” kezdetű mondattal felfedi az igazságot: a templomosok fordított patkókkal közlekednek. Így nem szegi meg esküjét, a templomosokat pedig könnyedén el tudják fogni.

Elsőként az ausztriai példákat említjük. *Burgenlandból*, az **Oberschützen** (Felsőlövvő) melletti Willersdorfból van egy mondaváltozatunk, amely csak utalásszerűen őrzi a tipikusan német motívumot: A Willersbachi vár ura, hogy az üldözőit félrevezesse, a lovaira fordítva verette fel a patkót.⁴ Ahogy a német terület felé közeledünk, *Felső-Ausztriában* már részletesebben él a tárgyalt motívum, de esztétikailag korántsem olyan teljes, mint a luxemburgi változatok. Itt a Passau melletti **Haichenbachi** rablólovagvárhoz kapcsolódik a monda: „Hajdan a vár lakói rettegésben tartották az egész környéket ... Hiába próbálták a környékeliek a bőszen lovagok jogtalan tevékenységét megfékezni, a váruk a Duna feletti magaslaton bevehetetlen volt. Amikor az emberek megtudták, hogy a lovagok kilovagoltak rabolni, a visszafelé vezető úton meg akarták őket zavarni. Látták azonban a patkónyomokról, hogy már otthon vannak. Mikor a figyelmük lankadni kezdett, elég gyakran előfordult, hogy a várúr váratlanul felbukkant a szolgálival együtt és az üldözőit lemészárolta. A lovaira fordítva verette fel a patkót és ezzel a csellel az ellenséget megtévesztette.”⁵

Németországból az összes változatunk *Rajna-vidék-Pfalzból*, az Eifel-hegység nyugati részéről származik.

Roth: „Mesélik azt is, hogy a templomosokat nem tudták elfogni, mert fordítva patkolt lovakkal közlekedtek. Ha a helybeliek azt gondolták, hogy benn vannak a várban, akkor lehet, hogy kinn voltak. És ha azt gondolták, biztosan kinn vannak a szabadban, akkor valószínűleg bent voltak a várban.”⁶

Minden: „Templomosok éltek a környéken. Azt beszélnek, nem voltak valami rendes fickók. ... Fordítva patkolt lovakkal közlekedtek. Emiatt nem tudták őket elfogni. Senki sem tudta, hogy kint vagy bent vannak.”⁷

Prüm: „A Heide-n éltek a templomos lovagok. Annyit lehet tudni róluk, hogy fordítva patkolták meg a lovaikat. Ezért ha kilovagoltak, az emberek azt gondolták,

¹ Charpentier, 1992: 39.; Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 52.

² Krúdy, 1977: 458-462.

³ Zaunert, 1924: 269-270.

⁴ Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: Der Schloßhansl

⁵ Die schönsten Sagen aus Österreich, 1995: 180-181., Das Raubgut auf Schloss Haichenbach

⁶ Zender, 1966: 40., 54. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Roth - Bitburg járás

⁷ Zender, 1966: 41., 57. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Minden

hogy otthon vannak.” „Az **irreli** templomudvar mellett egy alagút bejárata van, amely a prümi várba vezet. Ezen keresztül szoktak a templomosok belovagolni. Mivel fordított patkókat használtak, senki sem jött rá, hogy kint vagy bent vannak.”¹

Heckhuscheid: „A parkban, ott, ahol most az új iskola van, Waldmeschesch-nek nevezik, régen egy templomos ház állt. A férfit Waldmannak hívják, aki most ott lakik. A lovaira fordítva verette fel a patkókat.” „**Halwentben** van egy elátkozott hely, itt állt a templomosok háza. ... A lovakat elől-hátul megvasalták.”²

Neuenstein: „A neuensteini templomos lovagokról régen nagyon sokat meséltek. De én már nem sokat tudok erről. ... A templomosokat nem tudták onnan elkergetni. A lovaikat fordítva patkolták meg.”³

A határ túloldalán, Luxemburgban még több változat tartalmazza ezt a motívumot:

Asselborn: „Asselbornban templomos házak álltak. ... A templomosok a lovaikat fordítva patkolták meg.”⁴

Fischbach: „Fischbach mellett éltek a templomos lovagok. Ha kilovagoltak, mindig fordítva patkolták fel a lovaikat, ezért ha kint voltak, mindenki azt gondolta, hogy otthon vannak.”⁵

Spittelhof: „Az arra lakók sohasem tudták, hogy bent vannak a tumulusban vagy éppen kilovagoltak, mivel a lovaikra fordítva verették fel a patkót.”⁶

Beischent: „Nem tudni miért, de a *klerfi* grófok és a nép is gyűlölte a templomosokat. Ennek ellenére hosszú ideig nem tudták a klerfi kastély urai innen elűzni őket. Ennek az volt az oka, hogy a lovagok fordítva verették fel a patkót a lovaikra, így az ellenséget – akik a patkónyomok alapján próbálták a nyomukra akadni – félre tudták vezetni.”⁷

Kahler: „Kahler nevű faluban a templomosoknak volt egy jól megerősített kastélya, ahonnan gyakran rajtaütöttek a környék lakosságán és rettegésben tartották őket. Előfordult, hogy fordítva verették fel a patkót a lovaikra, így aztán amikor az emberek azt gondolták, biztosan bent vannak a kastélyban, éppen a környéken portyáztak.”⁸

Nasingen: „A Nasingen melletti **Hostertben** állítólag egy templomos vár állt. Ennek lakói loptak és raboltak, mint a csirkefogók. ... Végül is ravaszak voltak, fordítva patkolt lovakkal közlekedtek.”⁹

Heringen: „A szomszédos várurak ezt egy idő után megelégték és úgy döntöttek, hogy lecsapnak a rablólovagokra és ártalmatlanná teszik őket. Minden próbálkozásuk ellenére azonban mégsem sikerült kézre keríteniük őket. Ha a lovagok belovagoltak a várba, mindig sikerült a támadást elkerülniük. A lovaikra fordítva verették fel a patkót, így ha az ellenség azt gondolta, hogy a rablólovagok bent vannak a várban, és a biztonságos várfalak mögött megtalálják őket, sohasem voltak ott, és így minden támadás alkalmával nevetségessé vált az ellenség.”¹⁰

Horn: „Az elnyomott nép panaszai eljutottak az erpeldingeni várúr fülébe is, aki úgy döntött, hogy rablás közben rajtaüt a gazfickókon és elpusztítja őket. A ravasz templomosok azonban cselet eszeltek ki, hogy megtévesszék az ellenséget: fordítva

¹ Zender, 1966: 42., 58. sz. szöveg; uo. 59. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Prüm

² Zender, 1966: 43., 70. sz. szöveg; uo. 69. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Heckhuscheid

³ Zender, 1966: 43., 71. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Neuenstein

⁴ Zender, 1966: 44., 76. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Asselborn

⁵ Zender, 1966: 42., 62. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Fischbach

⁶ Gredt, 1963: 534-535., 1106: Tempelherren in der Tonn bei Spittelhof

⁷ Gredt, 1963: 534., 1104: Tempelherren in Beischent

⁸ Gredt, 1963: 534., 1105: Die Tempelherren von Kahler

⁹ Zender, 1966: 40-41., 56. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Nasingen

¹⁰ Gredt, 1963: 536., 1107/B: Zerstörung der Burg Heringen

verették fel a patkót a lovaikra. Amikor az erpeldingeni úr a vár felé közeledett, látta, hogy a patkónyomok befelé vezetnek. Azt gondolta, a templomosok otthon vannak, és dolgvégezetlenül visszatért Erpeldingenbe.”¹

Hüpperdingen: „A templomosok, hogy ne tudják könnyen elkapni őket, a lovaikra fordítva verették fel a patkót.”²

Beringen: „Sajnos az itt lakók semmit sem tudtak tenni ellenük, mivel egy masszív, bevehetetlen kastélyban laktak, és amikor rablásra indultak, a lovaikra a patkókat fordítva verették fel. Mikor visszafelé jöttek, megfordították a patkókat, hogy az emberek elveszítsék a nyomukat, és így nyílt terepen sem tudták elfogni őket.”³

Greisch: „A griéfchenieknek mindenféle fondorlatot be kellett vetniük, hogy a von Useldingeneket félre tudják vezetni. A lovaikra például fordítva verették fel a patkót. Ha valaki azt gondolta, hogy kilovagoltak, valójában otthon voltak.”⁴

Rollingen: „Az **ehneni** templomos lovagok ... olyan ravaszok voltak, hogy meg tudták tévesztetni az ellenséget. Lovaikra a patkókat ugyanis fordítva verették fel. Az ellenség, látva a patkónyomokat, azt gondolta, hogy a templomosok kilovagoltak és könnyedén bevehetik az épületet. A kastély megtámadásakor azonban kiderült, hogy a védői felfegyverkezve bent vannak és a kastélyt nagyon is jól őrzik. Így aztán a templomosok nyugodtan elmehettek akármilyen messzire zsákmányszerző utakra. Ily módon elég gyakran sikerült nekik az élelmiszereket és fegyvereket pótolni.”⁵

A Kárpát-medencében is fellelhető a patkófordítás motívuma. A betyármondák egyik típusa szerint a betyár a lova lábára fordítva vereti a patkót és így menekül meg üldözőitől.⁶ A vörös barát mondákban nem jelenik meg ez az elem. Spanyolországban pedig más összefüggésben tudnak az templomosok lovaglási szokásairól. Az egyik **Medina del Campo**-beli jegyzőkönyv szerint a lovagok keresztet erősítettek a kengyelvasukra, így a poros csizmáikkal mindig megtaposhatták, ahányszor csak nyeregbe szálltak.⁷

„Kő, csak neked mondom el”

A fentiekhez szorosan kapcsolódik a templomosok elfogatásának motívumcsoportja, amely kizárólag Németországban és Luxemburgban él. Németországból mindössze két példánk van, mindkettő *Rajna-vidék-Pfalzból*, az Eifel-hegység nyugati részéről:

Roth: „Egyszer egy falubeli vetődött a templomosok útjába, amikor be akartak lovagolni a várukba. Elfogták az illetőt és megeskették, hogy senkinek nem beszél a történekről, ha életben akar maradni. Meg is ígérte. De vasárnap mégis csak elment a templomba a misére, odament egy sírkőhöz, és így szólt: »Megesküdtem, hogy egyetlen embernek sem mondom el, de te sírkő, neked elmondom, hogy a templomosok otthon vannak.« Ezt követően letartóztatták a templomosokat és lefolytatták ellenük a pert. Ez a fortély találó viszonzása volt a templomosok trükkjének.”⁸

Minden: „Egyszer látta őket valaki bevonulni a várba. A templomosok észrevették az illetőt és megígértették vele, hogy egyetlen szót sem szól senkinek arról, amit látott. Meg is kellett esküdni erre, különben még ott helyben megölték volna. Így

¹ Gredt, 1963: 537., 1108: Zerstörung des Horner Schlosses

² Gredt, 1963: 537., 1109: Tempelherren im Kasselberg

³ Gredt, 1963: 538., 1110: Das Templerschloss bei Beringen

⁴ Gredt, 1963: 540-541., 1112: Die Burg im Griéfchen bei Greisch

⁵ Gredt, 1963: 541., 1113: Die Tempelherren zu Ehnen und ihre Schätze

⁶ Küllös, 1988: 72.

⁷ Kirchner, 2000: 30.

⁸ Zender, 1966: 40., 54. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Roth - Bitburg járás

hát letette az esküt. Ez egy vasárnapon történt. Az ember pont a templomba tartott. Éppen ekkor volt a nagymise. A templom előtt volt egy hatalmas nagy kő. Amikor a többiek vonultak kifelé a templomból, az ember odaállt a kő mellé és így szólt: »Te kő, egyedül csak neked mondom el, hogy a templomosok most épp otthon vannak.« Ezután letartóztatták őket.”¹

A luxemburgi mondaváltozatok ide vonatkozó részletei a következők:

Nasingen (a **hosterti** templomosokról): „És akkor találtak egy asszonyt és négyen odamentek hozzá. Amikor az asszonyt meglátták, először megijedtek, hogy az elárulja őket, de aztán megfenyegették, és megígértették vele, hogy nem szabad arról beszélnie, amit látott. Közvetlenül a templomosok után megjelentek a csendőrök. Amikor odaértek, az asszony fogott egy követ és a következőt írta rá: »Kő, csak neked mondom el, hogy a templomosok otthon vannak.« Így egyetlen embernek sem árulta el a titkot, mégis letartóztatták a templomosokat.”²

Heringen (1. változat): „Egy napon a szomszédos várurak megbíztak valakit, hogy járkáljon fel-alá Heringen körül, és figyelje a homokban lévő friss patkónyomokat. Mikor a férfi megközelítette a várat, a rablók hirtelen kitörtek onnan és meg akarták ölni a férfit, nehogy elárulja őket. A férfi ekkor esedezve kérte őket, hogy engedjék szabadon, megesküszik rá, hogy egyetlen embernek sem árulja el a titkukat. Alighogy kiszabadult a férfi, rögtön azon kezdett el gondolkodni, hogyan tudná elárulni a rablókat úgy, hogy az esküjét nem szegi meg. A rákövetkező vasárnapon, amikor a nagymise végén az emberek kijöttek a templomból, odaállt egy sírkő elé a templomkapu mellett, és magára vonta a többiek figyelmét. Odafordult a kőhöz, és jó hangosan így szólt:

Ó te kő, csak neked mondom el,
hogy a heringeniek a várban vannak.
Ha valaki azt gondolja, bent vannak,
akkor kint vannak,
de ha azt gondolja, kint vannak,
akkor bent vannak.
Fordított patkókkal közlekednek.”³

Heringen (2. változat): „A Heringeni kastély közelében egy férfi – amely akkoriban szintén a templomos rend birtokában volt –, friss patkónyomot látott az úton, amely a várból kifelé vezetett, és ekkor azt gondolta, hogy a rablók már elhagyták a várat, így határozottan közeledett Heringen felé. Ahogy azonban a közelbe ért, egyszer csak látta, hogy éppen jönnek kifelé, és ekkor meg akarták ölni, nehogy elárulja őket. Annyira rimánkodott azonban az életéért, hogy futni hagyta, de meg kellett esküdni, hogy a titkot senkinek nem árulja el. Amikor szabad lett, akkor viszont azt gondolta: mégiscsak elmondom, csak ki kell találnom valamit, hogy az eskümet ne szegjem meg. A következő vasárnap, amikor a misének vége lett, és az emberek kimentek a templomból, odaállt egy sírkő elé a templomkapu mellett és elkezdett hangosan kiabálni:

Ó te kő, csakis neked mondom el,
a heringeniek otthon vannak.
Ha azt gondolják róluk, bent vannak,
akkor kint vannak,
de ha azt gondolják, kint vannak,
akkor bent vannak.
Fordítva patkolt lovakkal járnak.

¹ Zender, 1966: 41., 57. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Minden

² Zender, 1966: 40-41., 56. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Nasingen

³ Gredt, 1963: 536., 1107/B: Zerstörung der Burg Heringen

A monda szerint a *horni kastélynál* (Michelauban a Sauer bal partján) élt a templomosok saját kovácsa, aki így elárulta őket, mégpedig bosszúból, mert a lovagok nagyon súlyosan megsértették. Észrevették a patkónyomokról, hogy a rablók kiköltöztek, és könnyűszerrel bevették a várat és felgyújtották.”¹

Horn: „Egyszer a templomosok csúnyán megsértették a kovácsukat, az egyetlen embert, aki a titkukat ismerte. A kovács, hogy megbosszulja őket, egy napon elment *Erpeldingenbe*. A szentmise végén odaállt a templom küszöbére, és amikor az emberek jöttek kifelé, így kiáltott: »Megesküdtem, hogy egyetlen léleknek sem mondom el a horniak titkát, de te puszta kő, terád rád bízhatom: Ha a templomosok patkónyomai befelé vezetnek a várba, akkor kilovagoltak, ha a patkónyomok kifelé mutatnak, akkor biztosan bent vannak a várban.«”²

Hüpperdingen: „Vasárnap reggel egy *Vianden* felé tartó parasztember templomos lovagokkal találkozott, akik »Kasselbergben« ... feltartóztatták. A templomosok, hogy ne tudják könnyen elkapni őket, a lovaikra fordítva verették fel a patkót. A paraszt ezt meglátta, ezért a lovagok megeskették arra, hogy nem árulja el őket. Ennek ellenére a paraszt délben odaállt a viandeni templom elé, amikor az emberek éppen kifelé jöttek a miséről, ráütött a botjával egy kőre, és hangosan így kiáltott: »Kő, csak neked mondom el, hogy a templomosok otthon vannak!«”³

Beringen: „Történt egyszer, hogy egy ember összetalálkozott a rablókkal, és rájött a cselre. A templomosok főnöke rögtön elfogatta az embert és iszonyatosan megfenyegette, hogy soha, senkinek nem árulhatja el, amit látott. Szegény fickó meg is ígérte, és így szabadon engedték. Viszont amikor eljött a vasárnap és az emberek mentek a templomba, odaállt egy fa elé és jó hangosan elmesélte neki, hogy milyen cselet találtak ki a templomosok, hogy az emberek elveszítsék a nyomukat. Ezáltal ismertté vált a csel”⁴

RABOK

A templomosokat helyenként kapcsolatba hozzák fegyencekkel is. Egyes helyeken ők a börtönőrök, másutt a lovagokra emlékeznek úgy, mint rabokra. Ennek a motívumnak van némi valóságalapja is, hiszen a rend tagjait a per után sok helyütt nem végezték ki, hanem börtönökben sínylődtek életük végéig. Az Ibériai-félszigetről, az Angol Királyság területéről és Ciprusról vannak erre példák.⁵

Nálunk az Észak-Dunántúl néhány településén őriznek ezzel kapcsolatos emlékeket. A *Sokoróalján*, **Sokorópátka** határában a hódoltság előtt volt egy Potyka nevű település, amelyet a mai falu elődjének tartanak. Ez a barátok vára alatti völgyben helyezkedett el. A környékbeli hagyomány szerint – amelyet a helybeliek is ismernek – Potyka fegyenctelep volt és határát a rabok művelték.⁶ Egy **ménfőcsanaki** adat szerint a rabokat a vörös barátok őrizték. A pátkai barátokkal kapcsolatban a *bakonyaljai Lovászpatonán* beszélnek még, hogy aki a nép közül nem akart adót fizetni, azt börtönbe zárták és ott megkínózták.⁷

¹ Zaunert, 1924: 270.

² Gredt, 1963: 537., 1108: Zerstörung des Horner Schlosses

³ Gredt, 1963: 537., 1109: Tempelherren im Kasselberg

⁴ Gredt, 1963: 538., 1110: Das Templerschloss bei Beringen

⁵ Read, 2001: 264.

⁶ Ak: Kovács István, Sokorópátka, ifj. Kovács István általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Szabó Pál, Sokorópátka, Szabó Viktória általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁷ Lancendorfer Zsuzsanna néprajzkutató szíves közlése, ménfőcsanaki édesapjától hallotta.; Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászpáttona, Saját gyűjtés, 1998.

A *Pilisben* a **pilisszentkereszt**i klostromról tartják azt, hogy eredetileg börtön volt. Az itteni templomban süllyesztő volt az oltár előtt, onnan lehetett lejutni a kolostor föld alatti részébe. A másik bejárat az Ördöglyukban volt. A föld alatti kolostorban három emeleten voltak börtönök. A klostropusztai kolostorról a **kesztölci**ek beszélték azt még a hatvanas években, hogy pajzánkodása miatt itt föld alatti cellába zártak egy barátot.¹

A *Hortobágyon*, a Vayak **nagymajori** vadászkastélyának alagsorában – eredetileg agaraknak készült – cellák vannak. A **tiszacsegei**ek szerint azonban a vörös barátok zárták ide a vétkezőket, és a raboknak egy lyukon nyújtották le a vizet és ételmet. Végh Kálmán Mátyás ároktői plébános írta 1904-ben, hogy a kastély helyén „...egy klostrom állott, ahol a vörösbarátok laktak. »Homályosan suttog a hagyomány e tájon valamely apáczaklostomról«, regés vonatkozásban sokszor beszélnek szerzetesekről, akiknek börtöneiben rabok sýnylődtek.”²

A *Kis-Kárpátok* területéről **Jókó** régi várát lehet még megemlíteni, melyet a köznép templáriusok egykori lakhelyének tart. Ez a tizenkilencedik század közepén fogházként működött.³ Németországban, *Észak-Rajna-Vesztfáliában*, a **Wernerseck várában** egykor élt templomosokról maradt fenn egy monda, mely szerint a rend megszüntetése után „Aki már legalább öt éve tagja volt, azt megégették, a többieket pedig a tengerre küldték, hogy fegyenként életfogytiglan a törökök ellen harcoljanak. ... mindenütt kihirdették az ítéletet, hogy a templomosokat fogják el, börtönözzék be és égessék el.”⁴ Luxemburgban a müllerstahli **Heringen váráról** tartják azt, hogy egy Veit nevű templomos lovag tanyázott benne, aki számos foglyot őrizett a várának börtönében vasra verve, kenyéren és vízen, zord fogságra kényszerítve.⁵

VÁMSZEDÉS

A templomosoknak állandó kapcsolatuk volt a Közél-Kelettel, így módjuk nyílt bizonyos kereskedelmi ügyletek lebonyolítására. Nagy kiterjedésű földbirtokaik és kiváltságaik voltak Európában, amelyeknek értelmében tizedet, az utakon pedig vámot szedhettek.⁶ Ennek emlékét is számos adat őrzi az európai néphagyományban. A Kárpát-medence északi részén, illetve Flandiában és az Ibériai-félszigeten fordul elő ez a motívum. *(10. térkép) A szigetközi Nagybajcs*on tartják azt a **szógyei** vörös barátokról, hogy „...ezek itt ilyen vámszedő barátok vótak. Mer régen nem volt se gőzhajó, se motoros hajó, és az uszályokat ugy szállították a Dunán föl, hogy hetvennyolcvan ember huzta így a vállán kötéllel. Aztán állítólag ezek sarcolták itt meg, itt vámúták meg.”⁷ A *Marcal-medencében*, a **külsővati** vörös barátokról a következőképpen vélekedik egy helybeli: „Mivel Külsővat a Marcal-mocsarak egyik fő átkelőhelyén volt és fontos hadiút volt itt, elképzelhető, hogy ezek a lovagrendi barátok itt telepedtek meg. Kiváló hely volt az utak ellenőrzésére és egyéb cselekmények elkövetésére.”⁸

A *sokoróaljai Sokorópátkán* úgy tudják, hogy a vörös barátok annyira szerettek inni, hogy még az adót is borban szedték, mégpedig elég nagy mennyiségben.⁹

¹ Manga, 1973: 227-228. (Ak: Pavelnyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.); Méri, 1961: 3., 14.

² Papp, 2001: 63.

³ Pesty, 1861: 106.; Fényes Elek, 1984./II: 158.

⁴ Zaunert, 1924: 269.

⁵ Gredt, 1963: 535., 1107/A: Zerstörung der Burg Heringen

⁶ Viz, 1988: 41.; Kowalski, 1975: 207.; Földi, 2001: 65.

⁷ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.

⁸ Horváth László levele, Külsővat, 2001.

⁹ Ak: Domonkos József, Sokorópátka, Domonkos Zsolt általános iskolai fogalmazása, 1995.

Ugyancsak a pátkai barátok váráról beszélnek azt a *bakonyaljai Lovászpatonán*, hogy vámolóhely volt, mivel a megyehatáron feküdt: „Itt, ahol a kisalföldi vidékről mentek be a sokorói dombok közé, akkor egész biztos, hogy itt utvámot is szedtek. Akié volt az a vár, az egész biztos, hogy a környék ura volt, és egész biztos, hogy utvámot vagy utadót szedett. Ezek megsarcolhatták a népet.”¹

A *gömöri Berzétén* a tizenötödik században a gombaszögi barátoknak volt birtoka. Magas sziklacsúcon állott kolostoruk, amely egyben vámhely is volt.² Ausztria *felső-ausztriai* részén, a **haichenbachi** rablólovagvár lakói „...rettegésben tartották az egész környéket, és keményen megvámoltak minden kereskedőt és minden dunai kereskedőhajót, aki mellettük elhaladt.”³ Belgiumban, *Nyugat-Flandriában* az **ieperi** templomosoknak piacjoga és vámjoga is volt. Később ezeket a jogokat visszavonták, de a templomos rend ebbe soha nem nyugodott bele. Ettől kedve állandóan pereskedtek Ieper polgáraival.⁴ Spanyolországban **Tiermes** vára a templomos rend birtokában volt, innen ellenőrizték a két fennsík közti folyón, a Duerón zajló kereskedelmet.⁵ (11. kép)

A templomosok minden alkalmat megragadtak a pénzbehajtásra. Még Akkon ostromakor is voltak olyanok, akik hasznot húztak a helybeliek szorongatott helyzetéből. Például Roger de Flor katalán templomos átvette egy gálya parancsnokságát, és óriási összegeket zsarolt ki a kétségbeesetten menekülő akkoniaktól, akiket a közeli Ciprus szigetére juttatott.⁶

SZEGÉNYEK SANYARGATÁSA

A templomos rend a saját földbirtokain a maga javára fordíthatta a bérlők és jobbágyok munkáját, akiket a szabályzat értelmében méltányosan kellett igazgatnia. Emellett világi vagy egyházi adományként tizedet is kaphatott a rend. Eleinte be is tartották a templomosok a szabályokat, később azonban egyre kegyetlenebbek és kapzsibbakk lettek. A per vádpontjai szerint is pénzsóváruk és fősvények voltak, és nem tartották bűnnek – törvényes vagy törvénytelen eszközökkel – megszerezni mások tulajdonát.⁷ Tartottak is tőlük a környezetükben élők. Jókai a Fráter Györgyről szóló regényében például azt írja, hogy amikor **Sajóládon** a pálosok átvették a vörös barátoktól a rendházat és birtokokat, óvatosak voltak, mert „A templomosokkal senki sem akart kikötni. ... Mikor Fráter György átvette az apátságot, nagy rendetlenségben talált minden gazdaságot. A bitorló templomosok csak a nép zsarolásához értettek: a jobbágyság elszegényedett a kezük alatt.”⁸

Európában nyugati részéről bőven akadnak példák a templomosoknak a fentiekhez hasonló jellemzésére. (10. térkép) Olaszországból, a *dél-szicíliai Raguzából* maradt fenn egy történet, mely szerint a rend 1308-ban Ragusa városától kérte régi jogcímen Lagosta szigetét. Ragusa át is adta nekik a szigetet, de amikor a lovagok azt birtokba akarták venni, a sziget lakossága fegyveres kézzel űzte el őket. Ez a példa mutatja a nép ellenséges érzületét a templomosokkal szemben, akik mindenütt szigorú, olykor szinte zsarnok uraknak mutatkoztak. Ez az eset egyébként nem egyedi

¹ Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászpátóna, Saját gyűjtés, 1998.

² Borovszky, 1903b: 33.

³ Die schönsten Sagen aus Österreich, 1995: 180-181., Das Raubgut auf Schloss Haichenbach

⁴ De Tempeliers te Ieper (Belgium), Dokumentumok\adel\Andre\Tempeliers.htm, Lap 1-3/5. e-mailen bocsájtotta rendelkezésemre Andre Polgar (Geleen, Hollandia), fordította Jan és Agnes Wiardi (Venlo, Hollandia)

⁵ Kirchner, 2000: 20.

⁶ Laidler, 2001: 269.

⁷ Read, 2001: 101., 248.

⁸ Jókai, 1960: 92., 112.

volt, hiszen megtörtént egy hasonló is a tatárjárás idején az *észak-olaszországi* Vegliában és Sebenicoban is.¹

Ausztriában, a *burgenlandi* willersbachi várban hajdan tanyázó Schönherr grófokról beszélnek azt a szomszédos **Willersdorfban**, hogy a környék szegény parasztjaival hordatták össze a köveket a vár építéséhez.² Németországgal kapcsolatban is írja Zaunert, hogy „Alig akadt olyan gonosztett, amelyet nem a nevükhöz kapcsoltak. ... Bűnt követtek el a kenyérrel és más isteni adományokkal kapcsolatban is, akárcsak a hegylakók **Tanzbergben** (Rajna-vidék), és a jobbágyaikkal szemben olyan kőszívűek és fősvények voltak, hogy inkább hagyták a kenyeret megpenészesedni, mintsem hogy nekik adják.”³ *Rajna-vidék-Pfalzban*, a **Menningen** melletti, Housterten nevű hegyen a templomosoknak volt egy palotájuk. A pápától azt a kiváltságot kapták, hogy Menningenben és az egész környéken megemelhetik a tizedet. Emiatt a parasztok már nagyon fáradtak voltak, ezért egy éjszakán összefogtak, és vasvillával, puskával és más szerszámokkal a templomos vár ellen indultak.⁴

Hollandia *Limburgi Tartományában*, **Heithuizenben** szintén élt egy monda a gögös lovagról, aki még karácsony éjszakáján sem könyörült meg a szegény kolduson.⁵ Belgiumban, *Nyugat-Flandriában*, a tengerparton pedig arra emlékeznek, hogy a templomos rend birtokokkal és dézsmával (tizeddel) rendelkezett.⁶ Luxemburgban több helyütt is azt őrizte meg az emlékezet, hogy a templomos lovagok állítólag jogtalanul akarták maguknak megszerezni az egyházi adó beszedésének kizárólagos jogát.⁷ *Gutlandból* három helyet is említhetünk erre példaként. A **Heringeni** vár urai például a szegény parasztokat keményen megadóztatták. A **Horni** kastély lakói az egész környéket sanyargatták és rettegésben tartották, az önkényeskedésükhöz mindenkinek alkalmazkodnia kellett. Az elnyomott nép panaszaira alapozva a szomszédos vár ura meg is támadta a kastélyt. A **beringeni** kastély templomosai is nagyon sok jogtalanságot követtek el a környékbeli emberek ellen.⁸

PÉNZHAMISÍTÁS

Sporadikus adatok szerint a templomos rend – jogtalanul – pénzveréssel is foglalkozott. Közismert európai és közel-keleti bankár-tevékenységükből kiindulva nem meglepőek ezek a feltevések. Tulajdonképpen nem is a hagyományban élnek e teóriák, inkább szépirodalmi vagy történeti forrásmunkákban lelhetjük fel őket. A **bécsi** orientalista Hammer foglalkozott első ízben azzal, hogy a templomos rend feltételezett pénzeit tanulmányozta. Erről a *Fundgruben des Orients* című munkájának VI. kötetében írt, ahol több régi pénzt a „keresztes barátoknak” tulajdonított. Ezeket Hammer szerint „Baphometi ördögös képek” vannak (Neunkirchenben, Valtensdorf mellett és Veszprém vármegyében talált régi pénzekről van szó). A Tudományos Gyűjtemény egyik 1827-ben megjelent tanulmánya szerint ezeket a pénzeket jóval később verték, például köztük van IV. László magyar király pénze is. A szerző szerint „Magyar, Cseh, Bajor, és Oestreich Birodalmakban a' keresztes Barátoknak pénzveretésekről vagy arra

¹ Patek, 1912: 27.

² Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: Der Schloßhansl

³ Zaunert, 1924: 269-270.

⁴ Zender, 1966: 42-43., 67. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Menningen

⁵ Vrancken, 1875-76: 160-163. De Bedelaar

⁶ Staudt-Peuckert, 1968: 164., 311. sz. szöveg: Die Templer

⁷ Gredt, 1963: 533., 1103: Templer zu Eisenbach

⁸ Gredt, 1963: 536., 1107/B: Zerstörung der Burg Heringen ; uo. 537., 1108: Zerstörung des Horner Schlosses; uo. 538., 1110: Das Templerschloss bei Beringen

adatott jussokról, sem a ' Történet írók, sem pedig az Oklevelek valaha emlékeztek volna”, egyszerűen a templomosok nem rendelkeztek pénzveretési engedéllyel.¹

A *Pilisben* a **klastrompusztai** barátokat hozzák összefüggésbe ezzel a tevékenységgel, ugyanis a régészek a kolostor-romhoz közeli Legénybarlang középkori emlékanyagában pénzhamisító műhely maradványaira bukkantak.² Végül a *harangodi, sajlóádi* kolostort említjük meg, amelyről Jókai Mór írta Fráter György című történelmi regényében, hogy az apát tevékenységének köszönhetően csakhamar nem volt a környéken „lator, félkékalmár, angyalcsináló, czafrangos az egész vidéken. A hamispénzverők is elvonultak más zugába az országnak.”³ Fráter ugyanis a vörös barátoktól örökölte a kolostort és a hozzá tartozó birtokokat.

A pénzzel való manipuláció bizonyos nyomait a hagyományban is fellelhetjük. Fennmaradt ugyanis egy történet a damaszkuszi csatával kapcsolatban. A monda szerint, amikor a vár védői, a templomos lovagok vesztesre álltak a csatában, nagy mennyiségű aranyat ajánlottak a szaracénoknak, hogy az ostromot hagyják abba. Az ellenség el is fogadta az aranypénzt, ami aztán később a kezükben rézzé változott át.⁴

ÖRDÖGÖK ÉS BOSZORKÁNYOK

A per vádpontjai szerint a rend átadta magát az ördög imádatának és szolgálatának.⁵ Erről Mohl Adolf is megemlékezik a lékai templomos-mondát tartalmazó kötetében: „Megtörtént, amit az egész keresztény világ lehetetlennek tartott: a templomosok rendjét mint eretneket, ördögimádót, szodomitát eltörölték, főembereit magát a nagymestert is, kivégezték s óriási vagyonukat javarészt elkótyavetyélték.”⁶ Akkoriban sokan úgy tartották, hogy a templomosok címerében – amely két lovagot ábrázol egy lovon – egyikük maga az ördög.⁷ (15-16. kép) Mindezeknek a híreszteléseknek a maradványa, hogy Nyugat-Európában több helyütt a mai napig ördög-szövetségesnek vélik a templomosokat. Magyarországon viszont inkább a vörös barátokhoz kötődő helynevekben fordul elő az ördög vagy boszorkány kifejezés, például Pilisszentkereszten az Ördöggluk vagy Ördögbarlang, Kővágóörsön az Ördögszikla, Bak mellett az Ördög Gyurkó vára, vagy Sátoraljaújhelyen a Boszorkánytető. Jellemző motívum, hogy a barátok lakóhelyét elátkozottnak tartják. Az európai néphitben az ördög alakja gyakran kerül kapcsolatba templomosokkal, a boszorkánnyal viszont csak sporadikusan hozzák összefüggésbe őket. (9. térkép)

Első példánk ez utóbbira az *Öreg-Bakonyban* fekvő **Bakonyjákóról** való. Itt még ma is emlékeznek arra, hogy a falu határában lévő Járiföldi dombra – ahol a vörös barátoknak volt egy temploma – „a tehének sokkal nehezebben húzták föl a kocsit, mint bármilyen dombon.” A helyet átkosnak tartották és féltek oda menni.⁸ A *Balaton-felvidéken*, a **kővágóörsi** Ördög-sziklát hozzák összefüggésbe a vörös barátokkal. A monda szerint az itteni barlangokban rejtőzködtek a barátok az ellenség elől, de a nép azt gondolta, hogy ördögök és boszorkányok vannak ott. Innen kapta nevét a szikla.⁹ A *Bódva völgyi Bódvalenkén* tudnak egy vörös barátokkal kapcsolatos elátkozott

¹ J**, 1827., Tudományos Gyűjtemény 1827/VII. füzet. 56. oldal lábjegyzete; Hammer, 1818.

² Méri, 1961: 6.

³ Jókai, 1910: 113.

⁴ Nicholson, 1995: 81.

⁵ Read, 2001: 248.

⁶ Mohl, 1926: 50.

⁷ Földi, 2001: 12.

⁸ Ak: Gerdenics János, Bakonyjákó, Saját gyűjtés, 2001.

⁹ Balogh-Ördög: 1982: 185.

helyről, ahol egy harang süllyedt el.¹ A *Rakaca völgyében*, **Meszesen** pedig az Ördöghegy elnevezését hozzák kapcsolatba a barátokkal: „A' nép azért ördög hegynek hija, hogy az ördög midőn mártonyi veres barátokat vele agyon sujtani akart – kakas kukorikolására e helyen czeplése alkalmával elejtette.”²

A *Hegyalján*, **Sátoraljaújhelyen** a vörös barátok jelenlétére utal a Boszorkánytető helynév.³ További példa is van a vörös barátok boszorkány-szerű viselkedésére, a *hortobágyi Tiszacsegéről*: A Vayak nagymajori vadászkastélyában hajdan tanyázó „vörösbarátok tulajdonképpen gonosz emberek voltak, akiknek szelleme olykor megjelent a kastélyban. A következő történet erről szól: Kapcsosné Tanka Mária lánykorában a kastélyban szolgált. Takarított, segédkezett a konyhán a szakács mellett. Elmondása szerint vele történt: »Nagy vendégség vót a kastélyba, oszt bent kellett hálnom. A konyhában vót egy szítnyitható asztal, amit este ágynak használtak. Azon aluttam. Hogy oszt iccaka mi történt, mi nem? nem tudom. Csak nekem reggelre olyan lett a mellyem, mint a szoptató nőcselédé. Még fájt is. Megyek haza, mutatom anyámnak. Ű meg mondta: tíged meg a veresbarát szopott meg. No, oszt fogott egy hamvast, vízbe mártotta, azt körül kötötte rajtam, de a görcsöt visszakézbül csinálta, oszt aszt hátra fordította. Így gyógyultam meg. Hallottam, más is járt így. Többet nem is mertem ott aludni.«⁴

A *Jászságban*, **Jászárokszálláson** egy adatközlő csak olvasmány-élményei alapján ismeri a vörös barátokat. Szerinte az ördöggel cimboráltak: istentagadó, piszkos banda volt.⁵ A Felföldön, a *Bódva völgyi Tornán* így vélekednek róluk: „Azok az ördögök a veres barátok. Az nem barát, az ördög.”⁶ A *Torna-völgyi Tornagörgőn* pedig a Paklan nevű tűzhányó helyét tartják elátkozottnak, ugyanis itt éltek a veres barátok.⁷ Erdélyben, a *Szamos völgyében*, **Nagybánya-Veresvízen** szintén van egy elátkozott hely, a Klastrom-rét, ahol a boszorkánypapok tanyáztak régen.⁸

A nyugat-európai mondakörhöz kapcsolódóan Ausztriában ördög-szövetségesnek vélik a templomosokat. *Felső-Ausztriában* ma is él erről egy monda a **haichenbachi** rablólovag-várhoz kapcsolódóan. A vár lakói rettegésben tartották az egész környéket támadásaikkal, mígnem egy napon az egyik vakmerő lovag lezuhant egy szikláról és nyakát törte. Elterjedt a hír, hogy a sátán először a lovag lelkét, majd a holttestét is magával vitte a pokolba. Itt izzó aranyon kellett pörkölődnie, egészen addig, míg a passai püspök kompot nem küldött a várba az elrabolt kincsekért. Ekkor „A toronyból két összeégett, hatalmas láda szállt alá, amelyekben két hórihorgas ördög ült. A két tartály óriási rakományával, mint a villám, legurult a lejtőn, és közvetlenül a komp mellett álltak meg. A hajósoknak még a haja is égnek állt az ijedségtől és iszonyattól. Mindkét ördög fogta a maga lábáját, buzgón felrakodtak a kompra, majd újra ráültek a lábájukra. ... A hajósok már kiabáltak: »Isten nevében, induljunk már!« Amikor a két ördög meghallotta Isten nevét, rémülten felpattantak, és hanyatt-homlok a Duna hullámai közé vetették magukat, amely forrongó és sistergő hangot hallatott, mint amikor a tűz és a víz érintkezik. A komp aztán elvitte különös rakományát a passai püspökhöz.”⁹

Németországban már elterjedtebbek a templomosokat az ördöggel kapcsolatba hozó mondák. Gottfried Henßen írja például, hogy „Egyes személyek mellett

¹ Magyar, 2001b: 243.; 467. sz. szöveg (Ak: Káló János, Bódvalenke, 1996.)

² Tóth, 1988, 398.

³ Dr. Kováts Dániel szíves közlése

⁴ Papp, 2001: 64.

⁵ Ak: Mann Lászlóné Kondor Ibolya, Jászárokszállás, Sajtó gyűjtés, 1997.

⁶ Magyar, 2001b: 234.; 434. sz. szöveg (Ak: Altman Sándor, Torna, 1996.)

⁷ Magyar, 2001b: 235.; 440. sz. szöveg (Ak: Szabó Sándor, Tornagörgő, 1998.)

⁸ Landgraf, 1998: 226. (Ak: Lojszki György, Nagybánya-Veresvíz, Gy: Görbe István, 1958-1960.)

⁹ Die schönsten Sagen aus Österreich, 1995: 180-181., Das Raubgut auf Schloss Haichenbach

embercsoportok is összekötetésben álltak az ördöggel. Jülich környékén, az Eifel hegységben, és a túloldalon, a Rajna-vidék határán, illetve Luxemburgban is, általánosan érvényes a templomosokra, hogy ördögszövetségesnek tartják őket.”¹

Észak-Rajna-Vesztfáliából három olyan településről tudunk, ahol az ördög szövetségesének vélik a templomosokat. A **Wernerseck várában** élő lovagokat a monda szerint azért üldözték, mert szövetségben álltak az ördöggel. Amikor a császár végül elégettette őket, egy Werner nevű megmenekült közülük, és egészen addig élt, amíg az ördög el nem vitte. **Bahnerhofban** történt, hogy az esőzések több alkalommal kioltották a máglyák tüzét, amelyen a templomosokat el akarták égetni. Egyszer egy vadász, aki éppen arra járt, felajánlotta, hogy ismét meggyújtja. Felszabadultan felnevetett és a nevetést akkor sem hagyta abba, amikor a láng a magasba csapott. Ekkor azt gondolták, hogy biztosan az ördög volt, akinek korábban a lovagok eladták a lelküket.² A templomosokhoz **Jülich** környékén kapcsolódik még a „Bockreiter” (baklovas) képzete is, aki szintén az ördög szövetséges. Arrafelé tudnak egy tizenhét században vezetett rablóbandáról, amelynek fő székhelye az aacheni hercegi tanácsban volt. Az ördögtől kapták a képességet, hogy kecskebak alakjában a levegőben száguldottak. Azért gondolják ezt róluk, mert másként az emberek nem tudnák megmagyarázni az egymástól távol fekvő falvakon való, szinte egyidejű rajtaütéseket.³ Itt az ördöghöz kapcsolódik az egyébként boszorkányokhoz és vámpírokhoz kötődő motívum.

Rajna-vidék-Pfalzban inkább a boszorkányokkal hozzák kapcsolatba a templomosokat. Egy **prümi** monda szerint **Herebornban**, az alsdorfi erdőben tartották a templomosok az összejöveteleiket.⁴ **Wasserlieschben** a leschemeri hegyen volt a templomosok kolostora. Ez a helybeliek szerint egy elátkozott hely, nem jó arra járni.⁵ Luxemburgban egy **trevirisi** monda utal az ördöggel való kapcsolatra. A hagyomány szerint, amikor leégett a rend itteni vára, egy Raul nevű lovag a lovával együtt a tűz közepébe zuhant. A falubeliek megdöbbenve látták, hogy teste tüzes meteorként száll felfelé, a mezők fölött dupla sebességgel száguld, egyszer csak hirtelen belezuhan a folyóba, kialszik és eltűnik.⁶

Franciaország német-lakta vidékein, például *Lotaringiában* őrzik a fentiekhez hasonló motívumokat. Egy **siercki** adatközlőtől származó monda – aki azt *Merkelbachban* hallotta, a **meinsbergi** kastélyban hajdanán tanyázó templomos lovagról – egyes motívumai emlékeztetnek az ausztriai, haichenbachi változatra. A monda szerint Arnold templomos lovag Meinsbergben épített egy kastélyt, amelynek költségei meghaladták lehetőségeit. Arnold ekkor az ördöghöz fordult segítségért. Az segített is rajta, de egy napon – amikor a lovag éppen a cimboráival mulatozott – eljött a fizetségéért: „Amikor éjfél ütött az óra, ... Egyszer csak kopogtak az ajtón. Egy jól öltözött, ismeretlen vendég lépett be. A szolgák bebocsátották. A díszterembe lépve erős kényszag áradt belőle. Mialatt a részeg vendégek egymás közt tréfálkoztak, az új vendég gúnyos kacajjal várokozott. ... Ezután levetette szép ruháját, átkarolta Arnoldot, és nagy zajjal átrepült vele a termen. A terem már régóta romokban hever. Sem vakolat, sem cement nincs már rajta, éjjelente pedig fénycsóva jelenik meg a fal egyik oldalán és egy jajveszékítő hangot lehet hallani: »Könyörüljete rajtam!« ”⁷

¹ Henßen, 1947: 11.

² Zaunert, 1924: 268-269.

³ Henßen, 1947: 11.

⁴ Zender, 1966: 42., 60. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Prüm

⁵ Zender, 1966: 44., 75. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Wasserliesch

⁶ Grede, 1963: 538-540., 1111: Raul und sein Pferd

⁷ Petzoldt, 1977: 116-117., 429. sz. szöveg: Der Tempelherr als Teufelsbündner. (Ak: Michel Grégoire, Sierck, 1937.)

Spanyolországban, **Tiermes** templomában ma is őriznek egy kis Ámor-szobrot, amely az itteni nép szerint Jézust ábrázolja fekvő helyzetben. Csodálatos erőt tulajdonítanak neki. A hagyomány szerint a közeli várban tartózkodó templomosok egyszer elrabolták a szobrot és sátánkultuszra használták fel. A tiermesiek szerint a szobor eredetileg egy párnán feküdt, de a **campisábalosi** templomosok sátánista szertartásaikon eltávolították a párnát, és egy halálfejet raktak a helyébe. Azt várták, hogy az ördög majd ebből a koponyából szól hozzájuk. Azonban az ég megbosszulta a hitehagyott rendházat: villám csapott bele, és valamennyi gonosz lovag a romok alatt lelte halálát. Másnap reggelre a szobor csodálatos módon visszakerült Tiermes templomába. A második világháborúban tűntek el azok az iratok, melyek bizonyították, hogy a falu lakói pereskedtek is a szoborért a templomosokkal.¹ (17. kép)

BÁLVÁNYIMÁDÁS

A per vádpontjai szerint a templomosok titkos szertartásaikon egy Baphometnek nevezett démont imádtak, aki macska, koponya, vagy háromarcú fej formájában jelent meg. Az *aragóniai* templomosok tárgyalásán egy tanú vallomásában azt állította, hogy a templomosok egy zsinórt viseltek a tunikájuk felett, amelyre egy ezüstből készült, szakállas fej volt függesztve. Néhány lovag valóban bevallotta, hogy egy szakállas fejet imádtak, ám az valójában egy Krisztus-fej volt. Mikor a templomosok házait átkutatták, tényleg találtak egy aranyozott női mellszobrot egy piros selyembe burkolt koponyával. Ezen tábla lógott, „58-as fej” felirattal.² Ebből a vádpontból több motívum alakult ki a mondahagyományban. (10. térkép) Többségében a pogányokkal hozzák kapcsolatba templomosokat, de van kimondottan bálványimádásra utaló adat is. Erdélyben, a *Nagy-Küküllő mentén* fekvő **gogánváraljai várból** például alagút vezetett a bálványimádó templomba.³

A *Pesti-síkságon*, az **ócsai** kör alakú templom egyesek szerint a pogány időkből származik, míg mások szerint a vörös barátoké volt.⁴ Luxemburgban a templomosok feltételezett lakhelyein sok helyütt agyagkorsók kerültek a felszínre, tűzáldozatból származó hamu nyomaival. **Wahlhausen** és **Eisenbach** között található a Heidenhäuschen (Pogányház) omladéka, amely a hagyomány szerint a templomosoké volt. A **beiscenti** templomosokat is összefüggésbe hozzák a pogányokkal. **St. Pirminben**, Buderscheid mellett állt hajdan – a környéken elterjedt néphagyomány szerint – a templomos lovagok pogány temploma és kastélya, de mindkettő elpusztult egy éjszakán.⁵ A *skóciai Rosslyn-Kápolnában*, amelyet egy templomos építtetett, a díszesen faragott belső részek faragványai számos pogány motívumot tartalmaznak – például a „zöld ember” (Green Man) –, amelyek az épület elkészültekor az egyház rosszallását is kiváltották. A dalkeith-i presbitérium feljegyzéseiben említik, hogy a kápolna valóságos „háza és emlékműve a bálványimádásnak”.⁶ (18. kép)

A másik sporadikusan előforduló almotívum az **Aranyborjúval** kapcsolatos. Az Aranyborjú „Az a borjú, melyet Áron főpap Mózes távollétében a türelmetlenkedő zsidó nép követelésére készített és amely körül a zsidók a pogány istentisztelet módjára táncoltak. A zsidók történetében az Aranyborjúnak még egyszer jut szerep. Jerobeám,

¹ Kirchner, 2000: 22-23.; Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliaiban. Gottfried Kirchner filmje. 1995.

² Read, 2001: 248.; Laidler, 2001: 280-281.; Kirchner, 2000: 30.

³ Landgraf, 1998: 95-96. (Ak: Szombatiné Korodi Ibolyka, Gogánváralja, Gy: Korodi Ibolya, Dicsőszentmárton, 1995.)

⁴ Vereby, 1856: 7-8.

⁵ Gredt, 1963: 533., 1103: Templer zu Eisenbach; uo. 534., 1104: Tempelherren in Beiscent; uo. 532., 1102:

Tempelherrenschlösser

⁶ Laidler, 2001: 400.

hogy Izraelországot Judától teljesen függetlenné tegye, a jeruzsálemi templom pótlására két szentélyt állított fel, ahol Aranybikát imádtak. A próféták nagy küzdelmet fejtettek ki e kultusz ellen, de ez csak akkor szűnik meg, mikor Izrael országa is letűnik a történelem színteréről (722).¹ A per során az Angol Királyságban egy kívülálló tanú azt vallotta, hogy a templomosok a *hirsti* rendházban egy borjút imádtak.² Németországban, *Rajna-vidék-Pfalzban Ferschweilerben* ismerik azt a mondát, amely szerint a **bollendorfi** várban a templomosok az Aranyborjút a vízbe hajították. **Wasserlieschben** úgy tudják, hogy az ottani templomosok elásták az Aranyborjút az egykori lakóhelyük, a leschemeri hegyen lévő kolostor alá.³

Végül a „disznó-almotívumot” említjük, amely valószínűleg arra való utalás, hogy a templomosok bizonyos csontokat imádtak, a per alatt elhangzott vallomásokból kiindulva. Szintén Németországból, *Rajna-vidék-Pfalzból* vannak erre példák. A **bettingeni** templomosoknak – ha valaki megházasodott – egy disznóállkapocs-csontot kellett vinni. Egy ember egyszer egy nagy kupaccal talált ebből. A **ferschweileri** monda ennek lehet a maradványa, mely szerint a templomosokat úgy hizlalták, mint a disznókat.⁴

TIVORNYÁZÁS

Az európai mondahagyomány szerint a templomosok nem keresztény szerzetesekhez méltó életet éltek, mint ahogy az a fentiekből már kiderült. Már a rend fennállása idején elterjedt róluk, hogy féktelen mulatságokat, orgiákat rendeznek. A mondákban az ezzel kapcsolatos motívumok Európában több helyütt is fellelhetők. (*10. térkép*) A *szigetközi, szőgyei* vörös barátokról tudják azt **Nagybajcs**on, hogy sokszor ittak, olyankor vitték el a menyecskéket.⁵

A *Sokoróalján, Sokorópátkán* is híresek voltak a vörös barátok arról, mennyire szeretik a bort. Mások szerint félelmetes csínytevéseikről és duhajkodásaikról voltak hírhedtek. Ismét mások szerint nagy nőcsábászok voltak.⁶ Erre így emlékszik vissza egy helybeli: „Fírfiak vótak, hegedűnyi azok is szerettek. A barátok is, meg akik odamentek is. ... Mer azok hirdették a környéken, mer ugye falurú falura mentek, mer mikor nem vót hó, a papok akkor hirdették, hogy menjen el ide így meg úgy. Aztán ementek, aztán ezeket oan here vitték, ho ha akartak faratak, nem akartak, nem faratak.”⁷ További invariáns adat: „A vörös barátok a tiltottfa gyümölcse áldozatát folytatták. Tiltottfa gyümölcse: kör alakú, a kör alján kígyók helyezkednek el és felette pedig egy nő és egy férfi közösül. ... A nyakukban a tiltottfa gyümölcse érme lógott. Van róla könyv is: A Monarchia királyi könyv és megvan még a tiltottfa gyümölcse érme is.”⁸

Téten ugyancsak a pátkai barátokról tudják, hogy nőket hordtak be magukhoz és ott szórakoztak velük. A **győrújbarátiak** szerint is nőekkel incselkedtek és mulatoztak.⁹

¹ Révai Nagy Lexikona, II. kötet, 1911: 2.

² Read, 2001: 270.

³ Zender, 1966: 42., 65. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler ; uo. 44., 75. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Wasserliesch

⁴ Zender, 1966: 43., 68. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Bettingen ; uo. 42., 65. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler

⁵ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.

⁶ Ak: Domonkos József, Sokorópátka, Domonkos Zsolt általános iskolai fogalmazása, 1995.; Eöry, 1999: 24.; Ak: Sári László, Sokorópátka, Sári Katalin általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁷ Ak: Delbó Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁸ Ak: Buza Ákos, Sokorópátka, Bácsi Rita iskolai fogalmazása, Kossuth Lajos Szakközépiskola, Győr, 2000.

⁹ Ak: Idei Ernő, Tét, Saját gyűjtés, 1999.; Eöry, 1999: 24.

A *mezőföldi Dunaföldváron* még a kísérteteikről is azt tartják, hogy mulatoznak: „Néha muzsikaszó hallatszik az Alsó-Öreghegyen, hol a bűnös barátok táncolnak.”¹

Észak-Szlovákiából, a *Pieninek* területéről, **Alsó-Lehnicből** egy irodalmi példánk van a templomosok tivornyázásával kapcsolatban. Krúdy Gyula: Középkori álm című novellájában (1906.) négy lovag üget a dunajeci kolostor felé a téli éjszakában. Nagy sokára nyitnak kaput nekik az odabent részegen dorbézoló társaik. Az egyik templomos lovag „Sorba kezelt a vitézekkel, de nem mulasztotta el megtapogatni a nyereg mellé akasztott bőriszákot sem. ... A nagy barát ezalatt lecsatolta a nyergek mellől az iszákot, és a hátára vette. Bizony görnyedt a súlyuk alatt. ... A fordulónál már hallatszott valamely vad ének visszhangja. A barát betaszított egy faragott ajtót, és kivilágított, nagy terembe léptek. ... A terem kopasz falai csúcsban végződtek, és a terem közepén hosszú asztal állott. Olyan volt ez a terem, mint a pokol előcsarnoka. A sarokban tűz lobogott, és pálinka kékes lángja csapott fel a tűzből. Másfelé izzó vastáblán valamely borsóféle magocskák sültek, és fojtó ábrailattal töltötték meg a levegőt. Az asztalnál forró bor párolgott ezüstkupákban, és széles tölgyfa székeken részeg szerzetesek heverésztek.”² És még hosszan lehetne idézni, hogy és mint jellemzi Krúdy az itteni templomosokat.

Paul Zaubert is írja, hogy a Németországban elterjedt mondák szerint a templomosok „Züllött és tékozló életet éltek, szajhákat tartottak a váraikban, és a jobbágyaik lányainál éltek az »első éjszaka jogával«.”³ Will-Erich Peuckert hagyatékában több cédula tartalmaz a templomosok kicsapongó életére vonatkozó adatokat.⁴ Ő is megjegyzi, hogy szajhákat tartottak a kolostoraikban.⁵ A templomos lovagok buja életét bizonyítja, hogy egy keresztény szüzet bűnös szenvedélyből megerősakoltak.⁶ A hollandiai **Zierikzeetben** maradt fenn egy monda, mely szerint a rendnek mindössze két tagja menekült meg itt a kivégzés elől, ők ugyanis éppen a bordélyházban időztek, amikor a többieket letartóztatták.⁷

Spanyolországban is azt tartják, hogy a templomosok kicsapongó életet éltek, éjszakai dáridóik valóban alapot adhattak a vádpontokhoz. Állítólag a birtokaikon élő asszonyokkal és az arabokányaival is szórakoztak. Legendás ivászataikról voltak még híresek itt. Ma is ismerik a középkori szólást: „Vedel, mint egy templomos”.⁸ Valószínűleg már a templomosok üldözése idején is elterjedtek voltak ezek a pletykák. Ezt bizonyítja, hogy mikor Angliában számba vették a templomosok vagyonát kolostoraikban, keresték a sokat emlegetett borkészleteket. A várakozással ellentétben azonban bort szinte sehhol sem találtak.⁹

¹ Berze Nagy Ilona: Dunaföldvár mondái, 1. old., Dunaföldvár, 1925., MOA 11369

² Krúdy, 1977: 458-462.

³ Zaubert, 1924: 269-270.

⁴ Például: Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Ausschweifendes Leben führten die Templer (Schmitz, J. H., 1858, Sagen und Legenden des Eifler Volkes. Trier. S. 91.)

⁵ Peuckert-Archiv: Dimen hielten sich die Templer auf ihren Schlössern. Ausserdem übten sie bei den Töchtern der Leibei gegen das Recht der ersten Nacht. (Zaubert, Paul, 1924, Rheinland Sagen. In: Dt. Sagenschatz. hrgs. von Paul Zaubert. I. Band. Niederrhein bis Köln- Bergisches Land-Eifel. Jena, S. 269.)

⁶ Peuckert-Archiv: Üppiges Leben der Ordensritter. Wollen befreite Christenjungfrau zu ihren Lastern mißbrauchen. Fluch. Burg versunken (Tettau, W. J. A. von n. J. D. H. Temme, 1865., Die Volkssagen Ostpreußens, Lithauens und West preußens, Berlin, S. 161.)

⁷ Kirchner, 2000: 10.

⁸ Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliaiban. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.

⁹ Read, 2001: 269.

BŰN ÉS BŰNHŐDÉS

A Kárpát-medencei és néhány nyugat-európai változat szerint a vörös barátok asszonyokat és lányokat raboltak, áldozataikat bántalmazták, kínozták, sőt, gyakran meg is gyilkolták. (11. térkép) E változatok szüzséi szerint a barátok büntetése kolostoruk szétrombolása, illetve a barátok elpusztítása. A per vádpontjai és valós esetek egyaránt hozzájárulhattak az alábbi, „bűn és bűnhődés” típusú mondaváltozatok kialakulásához, és európai elterjedéséhez. A források szerint kezdetben voltak a templomosok közt leányrablók, gyilkosok és házasságtörők is, az ítélet után pedig a megmenekült lovagok közül többen erdei zsványok, gyilkosok lettek.¹ Például „Egy emberöléssel vádolt lovag csatlakozhatott a templomosokhoz, hogy bűnéért vezekeljen. Azokra a lovagokra, akik a canterbury érseket, Becket Tamást meggyilkolták, penitenciaképpen tizenégy évi templomos rendi szolgálatot róttak ki.”² Másik mondaváltozat szerint egyszer látogatók érkeztek a Coggeshall apátságba, akiket a templomosok nagyon szívélyesen fogadtak, később azonban a vendégek nyomtalanul eltűntek, sosem jöttek ki az épületből.³

Skóciából is van arra példa, hogy a templomosokat – közvetve – gyilkossággal hozzák kapcsolatba. A Rosslyn kápolnát egy templomos – Sir William Sinclair – építtette, saját tervei alapján. Amikor a kőművesek mestere befejezte az egyik legszebb oszlopot – amely ma a Mester Oszlopa néven ismert – Sir William megbízta egy még különlegesebb oszlop faragványainak elkészítésével. A mester a terveket tanulmányozva úgy döntött, hogy ahhoz még tökéletesítenie kell tudását, így Európába utazott. A mester távollétében inasa egy álmot látott, amelyben ő maga faragta ki az oszlopot. Másnap nekilátott, hogy megvalósítsa álmát. Hónapokkal később, mikor a mester visszatért, az oszlop már készen volt. A mesteren annyira elhatalmasodott féltékenység, hogy dühében megragadta a kalapácsot, és agyoncsapta az inast. A tragikus gyilkosságot kiváltó oszlopot azóta az Inas Oszlopának nevezik.⁴

Szintén gyilkossággal kerül összefüggésbe egy templomosok által lakott hely a lengyelországi, *sziléziai* **Gütmannsdorfban**. A kastélyban gyermekgyilkosság történik, melynek elkövetőjét nem tudják elfogni, így egy ártatlan kisasszonyt fejeznek le helyette.⁵ Spanyolországban, *Ó-Kasztíliában* általánosan ismert monda szerint a **robledói** kastélyban hajdan egy templomos nyereségvágyból megölte testvérét, Krisztobált. Nem sokkal a gyilkosság után megbánta tettét és meg akart gyónni a püspöknél. Felült a lovára, hogy *Valdanzóba*, a plébániára menjen, de egy fekete felhő üldözőbe vette, és félúton lesújtott az égből egy villám. A lovag teste teljesen elszenesedett, meghalt, mielőtt bűnéért bocsánatot nyert volna.⁶ Észak-Hollandiában a hagyomány szerint egy **stenhuisheerdi** lovag egy papot gyilkolt meg **Holwindeben**, majd a hazafelé úton a föld alá süllyedt.⁷

A tizenegyedik században Európa-szerte közismert történet szerint Maraclea egyik előkelő hölgyét Szidón lordja (ma mindkét hely Libanon területére esik), egy templomos lovag szerette; ám a hölgy fiatalon meghalt. Temetése éjszakáján a lovag a sírhoz lopózott, kiásta kedvese testét és erőszakot tett rajta.⁸ A történetet több változatban is lejegyezték. „...egy Matthew de Sarmage nevű [templomos] lovag, Sidon

¹ Charpentier, 1992: 39., 193.

² Read, 2001: 109.

³ Nicholson, 1995.: 84-85.

⁴ Laidler, 2001: 424-425.

⁵ Kühnau, 1913: 281-282., 1643. sz. szöveg: Die Linde zu Gütmannsdorf

⁶ Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. 1995.

⁷ Laan, 1930: 87-92. Stenhoesheerd

⁸ Baigent-Leigh-Lincoln, 1994: 68.

ura, szerelembe esett egy örmény hölgygel: Soha nem ismerte őt testileg, amíg még élt, de amikor holtan feküdt sírjában, végül titokban egyesült vele, annak a napnak az éjszakáján, amikor sírba fektették.” A másik változat szerint egy limoges-i templomos lovag a főszereplő: „Egy bizonyos nemesember mélyen szerette a Tripoli megyei Maraclea kastélyának egyik hölgyét, és mivel nem tudta őt megszerezni még életében, amikor hallotta, hogy hölgye meghalt, tetemét kihantoltatta, és közösült vele.” A monda még egyéb motívumokkal is kiegészül, és a per során a vallomások kedvelt témája volt.¹

A szabályzat értelmében a lovagok együtt éltek asszonyok és gyerekek nélkül. A kolostoraikba nők nem is léphettek be. Ennek ellenére, a per során *Aragóniában* kiderült, hogy az egyik lovag szeretőt tartott, egy másikat pedig nemi erőszakkal vádoltak. Spanyolországban ma is azt tartják, hogy a templomosok kicsapongó életet éltek. Állítólag a birtokaikon élő asszonyokkal és az arabok lányival is „szórakoztak”.² Tizenkilencedik századi magyar mondák szerint a zárdáikban erőszakkal tartott nők holttesteit találták befalazva.³ Egy 1925-ös *margitszigeti* ásatás során feltárták a templárius lovagrend kolostorát és templomát. A romok közül több női koponya is a felszínre került. Mint Krúdy Gyula nyilatkozta, a vörös barátok „csupán besötétedés után óvakodtak attól a körülménytől, hogy asszonyi sorban levőket megtúrjenek a házfödélük alatt.”⁴ A közvélemény furcsának találta a leleteket, mert e „kolostor a történelem szerint azoknak a harcos szerzeteseknek a lakóhelyeül épült, akik éppen azért kaptak szállást a szigeten, hogy az innen két-háromszáz lépésnyire eső női kolostor lakóira fegyveres erővel vigyázzanak.”⁵

Krúdy Gyulát talán éppen ezek a leletek és a nyomukban szárnyra kapott mende-mondák ihlették a Középkori álom című novellájának megírására. Ebben az író egy igazi orgiáról tudósít, melyen a vörös barátok apácákkal közösen vesznek részt a *dunajeci* kolostorban: „A vörösbarátok híres kolostorában vagyunk, karácsony éjszakáján. Tíz-tizenkét barát ült az asztal körül és ugyanannyi apáca. Az apácákon is vörös köntös volt. Erre az éjszakára ellátogattak ide a dunovji lengyel klostorból. Igazi középkori orgia volt. Az asztalfőn ülő férfiúnak szarv alakú fejdíszje volt, a mellette ülő apácának egy arany, hasított szilva alakú jelvény volt a mellére tűzve. Mámorosak voltak a bortól. ... Az apácák, mintegy adott jelre, ledobálták köntöseiket, és vad táncba fogtak a tűz körül, amelyen rum és pálinka égett. A kék láng alvilági világítással lobogta körül ruhátlan testüket. ... A kékes lángú tűzrakás mellől egy undok, kis fekete gnóm mászott elő négykézlábon. Tizenkét szarva volt és három ágú farka. ... A törpe gnómot rikoltozva ugrálták körül az apácák, és szemérmetlen mozdulatokat tettek.”⁶

A Hoffmann-Krayer és Bächtold-Stäubli által szerkesztett német „babonaszótár” is említ olyan szerzeteseket, akik hivatali kötelességüket megsértették, például gyilkosságot követtek el, loptak, kártyáztak vagy táncoltak.⁷ Paul Zaubert írja, hogy a német mondák szerint a templomosok „Züllött és tékozló életet éltek, szajhákat tartottak a váraikban, és a jobbágyaik lányainál éltek az »első éjszaka jogával«.”⁸ Will-Erich Peuckert cédulája alapján is buja életet éltek a templomos lovagok. Egyik mondaváltozatban a keresztény szüzet bűnös szenvedélyből megerősakolták. Atok

¹ Mindkét idézet: Laidler, 2001: 172-173.

² Charpentier, 1992: 39., 101.; Read, 2001: 276.; Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliaiban. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben.

³ Pesty, 1861: 65.

⁴ Megtalálták a Templárius-lovagrend kolostorát és templomát a Margitszigeten, 1925.

⁵ uo.

⁶ Krúdy, 1977: 458-462.

⁷ Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, VI., 1934-35., Mönch címszó/e: 476.

⁸ Zaubert, 1924: 269-270.

következtében a várak elsüllyedt.¹ *Burgenlandi* monda szerint a Willersbachi vár urai fogdosták össze a környéken a legszebb hajadonokat.²

Belgium területén, *Nyugat-Flandriában* voltak a templomosoknak birtokai, a nőrablás mondája mégis a francia vidéken, *Vallóniában* található meg. A Staudt és Peuckert kiadásában megjelent észak-francia mondagyűjtemény „A rabló templomos lovagok” címmel egy lovervali (Hainaut tartomány) mondaváltozatot közöl. Itt „a »delle Priesse« nevű erdőben olyan régi alapfalak láthatók, amelyeket a nép tévesen templomos kolostornak tulajdonít. Ezek a templomosok — és akkor valóban a templomosoknak kell lenniük — naponta kijártak asszonyt rabolni. Egy napon a gonosz lovagok megszőktettek egy hercegnőt és magukkal vitték a kolostorba. Ez azonban az utolsó bűntényük volt. A fiatal lány apja egy lovagokból álló csapat élén megtámadta és elfoglalta egy éjszakán a templomosok lakhelyét és felgyújtotta azt. A bűnösöket lemészárolták és a fiatal hercegnőt diadallal hazavezették.”³ E változat alapján joggal következtethetünk arra, a templomosok nőrablásáról szóló, Kárpát-medencében feltűnően népszerű és sokfelé elterjedt mondák nem tekinthetők magyar etnikus specifikumnak, hanem francia területről vándoroltak hazánkba. Erre a tényre egy sokorópátkai adat is utal, mely szerint az elűzött vörös barátok Franciaországba menekültek.⁴

Dobos Ilona szerint a magyar nyelvterület egyik általánosan ismert több epizódos mondája lehetett az, amely a veres barátokhoz kapcsolódik. Mint írja, a mondát Kelet-Magyarország nagy területén ismerik, még Arad környékén is elterjedt, hasonló szüzsével. Észak-Magyarországon, Abaújban töredékesen él a monda. Legtöbb helyen csak annyit hallottak róla, hogy a fehér vagy vörös barátok elrabolták a széplányokat. A Pilisben is ismerik a mondát, ott IV. Béla leányát rabolják el a barátok. A lány levelében értesíti apját a történetéről, amelyet egy koldusnak ad át a templomban, vagy börtöne ablakából dobja ki. Győr környékén már csak szórványos adatok vannak, mondatöredékek. Ezek szerint a vörös barátok II. József lányát rabolják el, és büntetésük a kolostoruk lerombolása.⁵ Mint az alábbiakból kiderül, Dobos Ilona megfigyeléseit adatok hosszú sorával lehet kiegészíteni, és a folklorizáció fokában, a mondák esztétikai kidolgozottságában is vannak eltérések attól, amelyet ő – kivált a Dunántúl mondakincsét jellemezve – leírt.

¹ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Üppiges Leben der Ordensritter. Wollen befreite Christenjungfrau zu ihren Lastern mißbrauchen. Fluch. Burg versunken (Tettau, W. J. A. von n. J. D. H. Temme, 1865., *Die Volkssagen Ostpreußens, Lithauens und West preußens*, Berlin, S. 161.)

² Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: *Der Schloßhansl*

³ Staudt-Peuckert, 1968: 164., 312-es számú szöveg

⁴ Ak: Kovács István, Sokorópátka, ifj. Kovács István általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁵ Dobos, 1971: 142.; uo. 76.; Dobos, 1982: 528.

NÓRABLÁS ÉS ERŐSZAK

A Kárpát-medencében a templomos-monda egyik domináns motívuma szerint a vörös barátok elrabolják a nőket, majd kolostoraikban kínozzák, megerőszakolják, végül meggyilkolják őket. Néhány helyen még előfordul az a motívum is, mely szerint egy uralkodó lányát rabolják el. Az eredeti mondának a királylány elrablásáról szóló motívum szerves részét képezhette. (II. táblázat, 11. térkép) Elsőként a *szigetközi, nagybajcsi* változatot említjük a *szőgyei* vörös barátokról: „...mindenki tudta, hogy Szőgyén vörös barátok vótak. ... nagyon féltek kimenni ilyen fiatalabb menyecskék meg lányok, kimennyi a Dunára vizér vagy öblögetnyi a ruhákat ... Egy nevet is említettek, ho mit tudom én kinek a lánya vót, akit elrabútak. Szóval ugy eltűnt. Nem lehetett olyan sokat mondani, csak egy-egy eltűnt. Gondulom, hogy igaz vót, mer nevet is mondtak, gyönyörű tizennyóc éves leán vót, azt is bevittük.”¹

A *sokoróaljai Sokorópátkán* a töredékes adatokból a következő motívumok rajzolódnak ki:² A vörös barátok elrabolják / elfogják / ellopják a helybeli nőket (10 fő)³; A nő gyónni / misére megy és eltűnik (3 fő)⁴; A nő a mezőn dolgozik / patakban mos és eltűnik (2 fő)⁵; A nők elrejtése / fogva tartása / eltüntetése (10 fő)⁶; A nők megerőszakolása / „használata” / „befogása” (9 fő)⁷; A nők meggyilkolása (3 fő)⁸. A királylány / hercegnő gyónni / misére megy és eltűnik (6 fő)⁹; A királylány / hercegnő fogva tartása (4 fő)¹⁰; A királylány / hercegnő megerőszakolása / meggyilkolása (3 fő)¹¹. **Téti** adat szerint, ugyancsak a sokorópátkai vörös barátokról: „A negatív nyelvek még olyant is mondtak rúla, hogy nőket hordtak be és ott szórakoztak velük.”¹²

Tényőn is tudnak arról, hogy a pátkai barátok elrabolták a nőket.¹³ Mások szerint a tényői barátok is hasonlóak voltak, rossz életet éltek, eljártak a nőkhöz, akárcsak a mostani papok.¹⁴ Ismét mások szerint a Várhegyen és a Szárhegyen is volt egy kolostoruk, és a közötté lévő Barátok rétvén keresztül jártak át egyik helyről a másikra. Közben a vörös barátok, „...hogya valami szemrevaló menyecskét e tudtak fogyni, azt is evittik magukka. De aztán az többet nem látott napvilágot, az sohase gyűtt vissza.”¹⁵ A tényői Gergely Jenő változata bizonyos részleteiben eltér a környéken általános szüzsétől. Szerepel benne a koldus-motívum, illetve a Szent piros út eredetmagyarázó mondája. A valahol hajdan hallott mondát kiegészítette az adatközlő szülőfalujára, Tényőre vonatkozó lokalizálással is.¹⁶

¹ Ak: Simon Lászlóné Écsy Irén, Nagybajcs, Saját gyűjtés, 1998.

² A sokorópátkai gyűjtések eredményét lásd részletesen: Edelényi (Vehrer), 1995/c, A vörös barátok történeti mondája Sokorópátkán. EA 26385

³ Adatközlők: Szalai Istvánné Mintler Borbála, Morvai Endre, Vehrer Ferencné Polgár Gizellla, Balogh Dezsóné Delbó Erzsébet, Kovács István, Kövecses László, Marics Ferenc, Szabó Pál, Pécsi Kálmánné Papp Jolán, Koller Béla; Eöry, 1999: 24.

⁴ Adatközlők: Ihász Ferenc, Balogh Dezső, Takács Gábor

⁵ Adatközlők: Balogh Dezsóné Delbó Erzsébet, Takács Gábor

⁶ Adatközlők: Szalai Istvánné Mintler Borbála, Ihász Ferenc, Tuba Lajosné Novák Adél, Kovács Ferencné Sári Mária, Balogh Dezsóné Delbó Erzsébet, Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Mihályfi Rezső, Pécsi Kálmánné Papp Jolán, Gede Imre; Eöry, 1999: 24.

⁷ Adatközlők: Delbó Lajos, Tuba Lajos, Kovács Ferencné Sári Mária, Gede Imre, Papp Gyula, Kövecses László, Szabó Jánosné Buza Erzsébet, Vajda Tibor; Ak: ismeretlen, Sokorópátka, Gy: Ziniel Katalin, 1968. MOA

⁸ Adatközlők: Kövecses László, Hajnik Józsefné Varga Ilona, Gede Imre

⁹ Adatközlők: Földes Szilveszter, Vasi Lajos, Gede Imre, Katona Viktor; Kovács Imre: Sokorópátka földrajzi nevei, 1978., 10., EA 20089; Ak: Szabó László, Sokorópátka, Gy: Dr. Uzsoki András, 1969., MOA

¹⁰ Adatközlők: Kovács Ferencné Sári Mária, Delbó Lajos; Kovács Imre: Sokorópátka földrajzi nevei, 1978., 10., EA 20089; Ak: Szabó László, Sokorópátka, Gy: Dr. Uzsoki András, 1969., MOA

¹¹ Adatközlők: Vasi Lajos, Földes Szilveszter, Gede Imre

¹² Ak: Idei Ernő, Tét, Saját gyűjtés, 1999.

¹³ Ak: Farkas Antal, Tényő, Saját gyűjtés, 1998.

¹⁴ Ak: Molnár Antal, Tényő, Saját gyűjtés, 1998.

¹⁵ Ak: Molnár Nándor, Tényő, Saját gyűjtés, 1988.

¹⁶ Ak: Gergely Jenő, Tényő, Saját gyűjtés, 1988. Teljes szövegét lásd: Edelényi, 2001: 45.

Győrújbaráton nem általános a vörös barátok negatív megítélése, de azért van rá példa: „...azok igen rossz íletet ítek ... a vörös barátok oanak vótak, elfogták a nőket. ... Akik jártak oda fő templomba. Mer vót templom is ott. Ott vót a klastromgyuk. ... Aztán a templomba is behíták őket.”¹

A *Bakonyalján* három településen tudnak arról, hogy a vörös barátok asszonyokat raboltak. **Nagydémen** a sokorópátkai barátokhoz kapcsolódóan ismerik a mondának ezt a részletét is: „Állítólag itt Patonán vót valami gróf. Nem az Esterházy, mer az Esterházy előtt vót valami Szalai nevezetü vagy Szabó nevezetü ur, aki hát urata ezt a grófi birtokot, de ez valami méltóságos vót, de még azelőtt valami másik gróf vót itten. Akkor ugye szokás vót, hogy a főuri rendek a várba mennek el gyónni meg áldozni. És hát ezt is ugye ki szokta vinni a parádés kocsis. ... ez a patonai gróf, aki vót akkor, ugye ennek a felesége is kiment ezekhöl a barátokhó gyónni. A kocsis kinn forgatta a lovakat, mer hideg vót, de az vót a szerencse ebben az egészben vagy a találékonyság, hogy ezek menni akartak a teszéri grófhöz vendígsígba, ezek a grófék. ... És a kocsis kinn járattatta a lovakat, az asszon bement gyónni, de hát nem gyütt jó sokáig. Aztán odament a kapushó, mer abba az időbe ugye olyan joguk vót a papságnak, hogy nem lehetett oda bemászáni csak ugy. Csak akit engedtek, más nem mehetett oda be. Na és megkérdezte ettül a kapus paptú, mer hát az is pap vót, hogy mondja meg a plébánosnak vagy kinek hivta, hogy a méltóságos asszon begyütt, mos má ennyi ideig nem gyütt ki, hun van, hát tudja, ho Teszérre akarnak menni vendígsígba. És ugye aszonta neki ez a pap, hogy hát ide nem gyütt be semmiféle méltóságos asszony, itt nincs is senki se. A kocsis megijedt ugye, aztán hát aszongya, begyütt, hát én hoztam kocsva meg satöbbi. A pap aszongya, ne vitatkozz, mer ide senki se gyütt be meg ki se ment. ... És behatútak erőszakkal, és az asszont megtaláták, még ípen vót. De igen sok nő vót ottan benn a pincébe, akit má kimulasztottak, meg minden, mer amikor má nem köllött nekik, mikor kihasznáták, akkor epusztították őket. Vótak ilyen rekeszek ott a pincébe, ilyen hullakripták vagy minek mondják, és ott aztán elraktározták. ... Számptalan asszon etünt a szegényebb osztálybul. Amikor az erdőbe mászkátak, megfogták őket, hogy gyónnyanak, és meggyóntatták. Aztán kerestik, etünt, etünt, de hát abba az időbe még pandurok vótak, azok meg ráfogták a betyárookra, mer nem is tudták, hogy a papság is csinál ilyesmit.”²

Bár e monda a patonai grófról és feleségéről szól, **Lovászipatonán** csak ennyit tudnak belőle: „...valami előkelő főuri nő ment, négy lovas hintóval, és azt is megállították, kifosztották.”³ Emellett helynevek eredetét is kapcsolatba hozzák a mondával: „...vót egy Szüzkut. Elvittek oda lányokat, szüzeket és amikor már nem voltak szüzek és beteltek velük, akkor a Kurvakutnál eresztették el őket.”⁴ **Bakonyszentlászlón** mindössze annyit tudnak a vörös barátokról, hogy asszonyokat raboltak.⁵ A *Déli-Bakonyban*, **Kapolcson** a falubeliek elkergették a kolduló barátokat, mert elcsalták és megbecstelenítették a fehérszemélyeket.⁶

A *Vértesben Csókakón* a huszadik században már a törökök vagy a betyárok a nőrablás elkövetői, akik közül az utóbbiak az „ilyen széplányokat aztán megizélték. A sági bíró lányát is elvitték magukkal. Aztán az többet nem is ment haza.”⁷ Egy másik – balladai ihletésű – monda szerint „A molnárnak egy szép lánya vót, és a törökök

¹ Ak: Dávid Mihályné Pintér Irma, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

² Ak: Sztanek Kálmán, Nagydem, Saját gyűjtés, 1997.

³ Ak: Pölöskey Lajosné, Lovászipatona, Saját gyűjtés, 1998.

⁴ Ak: Pölöskey István Lovászipatona, Saját gyűjtés, 1998.

⁵ Ak: Horák Lajos, Bakonyszentlászló, Saját gyűjtés, 2000.

⁶ Balogh-Ördög: 1982: 81.

⁷ Ak: Makk András fm. 65. é., Csókakő, Gy: Gémes Balázs, 1960.

odamentek hintóval és elrabolták. És egy évig ott tartották a várba. Oszt egy évre eleresztették haza. A lány anyja bánatában meghalt.”¹

A *Pilisben* a mondák hol Béla király, hol II. József császár – vagy csak a király – lányát emlegetik, akit a papok kolostorban tartottak fogva.² **Pilisszentléleken** még ma ismerik a mondát, mely szerint az ottani papok valamelyik királynak a lányát fogva tartották, de nem bántották.³ Mások is részben pozitívan nyilatkoznak az esetről: „Nem rabolták el a lányt, hanem negyedik Béla ide hozta őt őrizetbe, hogy a pálosok vigyáznak rá, megőrzik. És aztán amikor jött egyszer az apja, és hát ugye akkor mondta meg a lánya, hogy megbecstelenítették.”⁴ Ugyancsak a papok ambivalens megítélése mutatkozik meg az alábbi adatközlésben: „A Margit királynét rabolták el, itt vót a pálosokná. Egyik helyen úgy mondták, hogy a király idetette őtet, másik helyen aszonták, hogy elrabolták.”⁵ Olyan is van, aki szerint a kolostorban, a pálosok által őrzött IV. Béla lányát a törökök rabolták el.⁶ Korábbi gyűjtések szerint a pálosok a hozzájuk gyónni járó lányokat és asszonyokat nem eresztették el. „És osztén eccer együtt a király lánya gyónni, asse eresztették. ... Hát csak tönkrementék (a papok) ... biztosan a ... (a király lányát is szeretni akarták) hát azír nem eresztették.”⁷

Ma Pilisszentléleken ismerik legteljesebben a **Pilisszentkeresztre** vonatkozó mondát: „Szentkeresztben ezek papok megbecstelenítették ezt a lányt. Hogy aztán a negyedik Béla király lánya volt-e, nem tudom. És akkor ez a lány nem tudta az édesapját értesíteni, hogy mi történt vele. ... A lány elvágta a kezét és a saját vérével írt az apjának levelet. ... De megkérte az édesapját ez a lány, hogy ő soha többet senkivel nem akar találkozni. Onnan ő nem akar kimenni, ő ott akar meghalni. És ez állítólag így is történt, hogy a lány ott meghalt.”⁸ Manga János gyűjtése alapján a történet ide vonatkozó részlete hasonlóan bontakozik ki: „A kolostor búcsújáró hely volt. II. József császár lánya is idejött gyónni. Itt aztán eltűnt. Állítólag süllyesztő volt az oltár előtt (s onnan került a föld alá). II. József lánya az Ördöglyukban volt elzárva (ez a lyuk vezetett a kolostor föld alatt kiépített részéhez). ... A lány azt írta a levélben, hogy őt annyira meggyalázták, hogy ő már élni nem akar, de bosszulja meg őt az apja.”⁹ Szentkeresztben ma már nem élnek teljes változatok. Az egyik szerint „...egy kislány elment oda gyónni és panaszkodott a papnak valamit, a pap meg kibeszélte, amit a lány gyónt. Aztán a fejesek fölháborodtak. Valamilyen háboru kitörésének ez volt az oka. A lányt megölték, de az nem is lány volt, hanem valami királynak a felesége. Aztán kitért a tizenégyes, tizenhárom háború.”¹⁰ A faluban a legteljesebb közlés részlete így hangzik: „...egy királylány idejött gyónni a papokhoz és soha nem került haza. Ausztriából járt lóháton ide az a lány. De az a Gertrudi volt. A Liszenkónál van egy kolostorom, ott gyóntatták.”¹¹

A *Zsámbéki-medencében*, **Tökön** már a huszadik század elején is csak töredékesen élt a nőrablás mondája: „Fehér barátok vótak a zsámbéki kastélyba. ... Aztán aki lányokat főfogadtak, az többé onnan nem gyött ki. Elásták az erdőbe.”¹² A Balatonmelléken, **Siófokon** a *Balaton-felvidéki*, **tihanyi** helyszínhez kötődik a monda: „A tihanyi révnél ... a hegyoldalba vannak barlangok, azokat Lánybarlangnak nevezik.

¹ Ak: Szabó Lajos 72 é., Csókakő, Gy: Gémes Balázs, 1960.

² Manga, 1973: 226-227.

³ Ak: Orbán Kálmánné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁵ Ak: özv. Hertlik Pálné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁶ Ak: György Sándorné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁷ Manga, 1973: 227. (Ak: Minczér Pál, Pilisszentlélek, Gy: Manga János, 1960.)

⁸ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁹ Manga, 1973: 227-228. (Ak: Paveinyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

¹⁰ Ak: Papucsek Istvánné, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.

¹¹ Ak: Jurin Antal, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.

¹² Loschdorfer, 1935: 73.

Elrabolták a lányokat, és odavitték a barlangba őket.”¹ **Lesencefalun** a Barát kő nevű helyen a Szent Miklósról elnevezett kolostor részei voltak. A monda szerint aki erre tévedt, az nem jött vissza többet, mert a szerzetesek elfogták.²

A *Mátraalján*, **Pálosvörösmarton** az abasári vörös barátokhoz kötődik a monda. A hagyomány szerint itt született Aba Sámuel, akinek legszebb, eladósorban lévő leányát elrabolták és fogva tartották a barátok. „...Nagy gondbaesett a király. Mindenütt kerestette, de senki meg nem lelte. Történt pedig, hogy azon év karácsonyán egy ember elaludt az éjféli misén – méghozzá a vörösbarátok templomában –. Az istentisztelet után a helyiséget bezárták s ő bent rekedt. Egyszer azonban arra ébredt fel, hogy gyertyafény villant, majd hét vörösbarát érkezett a templomba. ... Hamarosan a templom közepére mentek, ahol felemeltek egy nagy kockakövet, amely egy titkos pince lejárata volt. A sári jobbágy kíváncsi lett, utánuk lopózott, s a halvány fényben megdöbbenve látta, hogy rongyos ruhában, csonttá soványodva, szalmán fekszik az elrabolt királyleány. Az öreg jobbágy most már mindent tudott. ... Virradat után, mikor kinyitották a templomot, kiosont onnan és hazarohant Saárra. A király éppen itthon tartózkodott, nagynehezen be is jutott hozzá, majd elmondotta neki, amit látott. ... Aba Sámuel hitt is nem is ... de mégis próbát tett ... Nagytitokban körülfogatta a kolostort, ahol a templom is volt. A barátok eleinte mindent tagadtak, de azután a király maga előtt tuszkolva a jobbágyot, elment a templomba, majd annak a titkos kriptájába és odavezette a rend főnökét az apáturat is. Erre bevallották a szörnyüséget a papok! /Vagyis, hogy nemcsak rabságban tartották, hanem mást is csináltak vele./ ... Az abasári templom mennyezetének egyik freskója azt a jelenetet ábrázolja, amikor a király, Aba Sámuel a Pálosok részére átadja az általa alapított templom és rendház kulcsát. A képen a királylány egy gyermeket tart a karján.”³

A közeli **Parádon** a hatvanas években már csak töredéke élt ugyanennek a mondának: „Szóval ott Abasáron, ott volt egy pálos barátok rendje nagy kolostorral, sok papsággal; és rendkívüli gazdagok voltak. ... Majd aztán ők kezdtek úgy bizonyos fokig elzullené, többet megengedtek maguknak a kelleténél; nőket vittek magukhoz. ... Aba Sámuel volt a vezetőjük, a klastrom főnöke. ... De a gazdagságukba aztán már nagyon elbujádkodtak, szerették a szép nőket és ez lett a vesztük.”⁴

Az *Aggteleki karszt* területén, **Szögligeten** a szárhegyi vörös barátokról még ma is azt tartják, hogy rossz életet éltek, a menyecskéket becsalták a kolostorba.⁵ A *Bódva völgyi Bódvalenkén* emberevőknek tartják a vörös barátokat: „...ha az erdőben összetalálkoztak valami nővel, azt megfogták, ... Először szexuális téren, szexuális téren öten-hatan vagy heten kínozták, egy mellét, másik mellét, meg minden, szóval ilyen szexuális téren nagyon sok dolgokat elkövettek, ilyen csúnya dolgokat.” „És azok, ha elfogtak az erdőbe nőszemélyeket, akkor szexuális téren először megcsinálták vele, és akkor utána meg meggyilkolták, és a melliket megették. Szétdarabolták őket, ... rendesen emberhússal éltek azok. De női hússal.”⁶ **Bódvaszilason** úgy tudják, hogy elhurcolták a szépasszonyokat.⁷

Tornaszentandráson már teljesebb változatban őrzik a mondát: „...a veres barátok valahogy kézre kerítették a királynak, II. Józsefnek a lányát. Mert hogy gyónni ment hozzájuk, ... ott elzárták, oszt avval a lánnyal szórakoztak. Elgyötörték teljesen.

¹ Ak: Borbély János, Siófok, Gy: Dobos Ilona, 1965-ben MOA 5588.

² Balogh-Ördög: 1982: 191.

³ Balogh Benjámint budapesti lakos levele alapján lejegyezte Molnár Ilona, Abasár, 1977. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár ENA 3351-96, Pálosveresmart mondája

⁴ Ak: Vas Sándorné, Paráds, Gy: Marja Razola-Dobos Ilona, 1965. MOA 5889.

⁵ Magyar, 2001b: 237.; 448. sz. szöveg: A szárhegyi veres barátok (Ak: Burinda Julianna, Szögliget, 1997.)

⁶ Magyar, 2001b: 242.; 465. sz. szöveg (Ak: Káló János, Bódvalenke, 1996.); uo. 243.; 467. sz. szöveg: Az emberevő veres barátok (Ak: uaz)

⁷ Magyar, 2001b: 240.; 457. sz. szöveg: A föld alatti rejtékely (Ak: Demény István, Bódvaszilás, 1996.)

Keresték persze azt a lányt eleget, keresték, de hát nem találták, nem tudták, hogy hova lett. No osztán, már sok évre rá vót ez, hogy egy koldus vetődött oda a martonyi klastromba. ... Hát egyszer csak látja ám, hogy az oltár mögül kinyílik egy ajtó, s vezetnek ki rajta ezek a veres papok egy fiatal lányt. Oszt vezetgették. Hát ő meg ráismert, hogy hát az a király lánya. ”¹ **Bódvarákói** adat szerint a szárhegyi vörös barátok: nem rendes barátok voltak, mert a nőket kivégezték.² A **dobódéliek** szerint a *Rudabányai-hegységben* élő cserbakói barátok asszonyokat vittek maguknak.³ A *Szalonnai-hegységben*, **Martonyiban** a vörös barátok a lányokat felcsalták vagy felvitték magukhoz, és egy részük ki sem jött.⁴ A *Rakaca völgyében*, **Rakacaszenden** a szép nőket elvitték a papok magukhoz és megölték őket. A kurittyáni veres barátokról itt ugyanezt tartják.⁵

A *Hegyalján* három településen is ismerték a nőrablás mondáját a huszadik század második felében. **Bodrogkeresztúron** a hegyen keresztes papok/lovagok laktak, akik szép lányokat vittek oda magukhoz.⁶ A **tarcali** anyagot Dobos Ilona gyűjtötte össze a hatvanas években.⁷ Itt több helyszínt is említettek az adatközlők a papok lakhelyeként, illetve az elrabolt lány személyéről is különbözőképpen vélekednek. Van, aki szerint Bátori István lányát vitték be a kolostorukba és ott fogva tartották.⁸ Mások szerint a keresztúri grófnak veszett el egy lánya.⁹ Ismét mások szerint egy avarkori úr lányát rabolták el a nópustító főpap vezetésével, aki egyébként több lányt is elfogott és „tönkretett”, majd a Bodrogra dobatt.¹⁰ A visszaemlékezések szerint a papok itt „szabad élet formájában éltek”, „egyes női személyeket elragadtak. Mikor kiócskultak, pincébe zárták és elpusztították őket. A pataki hercegnek a lányát is elrabolták.”¹¹ Többek szerint éjszaka fogták el a nőket, pincébe zárták és el is pusztították őket.¹²

Tokajban azt tartották, hogy a barátok „nem a legpéldaadóbban éltek. Odáig vetemedtek, hogy még nőket is raboltak, kiket a pincébe zárva sanyargattak. Egyszer még azt is merészték, hogy a báró lányát is elrabolták s ott tartották a kolostorukban.”¹³ Egy másik adat szerint Bátorinak a testvérét, Bátori Zsófiát fogták be a nyírbátori veres barátok és talán meg is ölték.¹⁴ A *Harangodban*, **kesznyéteni** emlék szerint a sajlóádi barátok be akarták húzni magukhoz az arra járókat. Egyszer „Egy ember meg ment a feleségivel. Figyelte, hogy mi fog történni a feleségivel. Hát azt is be akarták húzni.”¹⁵

A *Nyírségben* három településről, a környező vidékeken pedig további három faluból maradt fenn a vörös barátok nőrablásával kapcsolatos monda. A mondakör középpontja, a történetek helyszíne **Nyírbátor**. Itt Báthori Gábor lányát rabolják el a vörös barátok, és a huszadik század közepéről származó mondák többsége kerek történet, meglehetősen egyöntetű szüzsével. A monda legelső közlését a Vasárnapi

¹ Magyar, 2001b: 240.; 458. sz. szöveg: II. József lánya (Ak: Gregovszki Ferenc, Tornaszentandrás, 1995.)

² Magyar, 2001b: 238.; 451. sz. szöveg: A szárhegyi veres barátok (Ak: Kállai Sándor, Bódvarákó, 1996.)

³ Magyar, 2001b: 236.; 442. sz. szöveg: A cserbakói barátok (Ak: Szarvas Mária, Dobódél, 1997.)

⁴ Magyar, 2001b: 237.; 450. sz. szöveg: A szárhegyi veres barátok (Ak: Bukó István, Martonyi, 1996.)

⁵ Magyar, 2001b: 237.; 446. sz. szöveg: A rakacaszendi veres barátok (Ak: Gregóczki Borbála, Rakacaszend, 1997.); uo. 236.; 444. sz. szöveg: A kurittyáni veres barátok (Ak: uaz)

⁶ Dobos, 1971: 75. (Ak: Petri József, Bodrogkeresztúr); Ak: Szepsi István, Bodrogkeresztúr, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5891

⁷ Dobos, 1971.

⁸ Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

⁹ Ak: Fábrián János, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5898.

¹⁰ Dobos, 1971: 71-72. (Ak: Bátori Lajos, Tarcal, Gy: Dobos Ilona)

¹¹ Ak: Mohácsi N., Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5896.

¹² Ak: (Hunfálvi) Hunkó József, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5587; Ak: Pataki Józsefné, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, Dobos, 1971: 74.; Ak: Fedász Róza, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5899.

¹³ Ak: ismeretlen, Tokaj, Gy: Pap Miklós tanár, 1960., MOA 13645

¹⁴ Ak: Szoboszlai Benedek, Tokaj, Gy: Dobos Ilona, 1964., EA 7479

¹⁵ Galuska, 1992: 114. (Ak: Galuska Imréné Túröczy Erzsébet, Kesznyéten, Gy: Galuska Imre, 1961.)

újság egy tizenkilencedik századi számában olvashatjuk.¹ Későbből származik a Borovszky Samu által szerkesztett monográfia-sorozat, amelynek Szabolcs megyei kötetében található a nyírbátori mondaváltozat másik, az előbbitől kissé eltérő szüzséjű lejegyzése: „...az utolsó Bárhorynak leányát a templom papjai, az ugynevezett »vörös barátok«, elrabolták s a templom alatti kriptába zárták. Egy szegény koldus, éjjel a vihar elől a templomajtóhoz menekült, ... meghallotta a leány sóhajtásait s megtudta sorsát, amit közölt az apjával, kinél kész volt a megtorlás terve.”²

A huszadik századi mondák szerint Báthori Gábor szép lányát rabolják el, tartják fogva és „használják” a vörös barátok, akik a református templomban, a föld alatt tanyáznak.³ Egyes változatok szerint a lánynak fogsága idején gyermeke is születik,⁴ míg mások szerint a barátok meggyilkolják a lányt.⁵ Két adatközlő Báthori István lányát, Erzsébetet véli áldozatnak, aki a fogsága alatt teherbe esett, majd meg is halt.⁶ **Nyírvasvári** mondatöredék szerint a papok ellopták Bátor Gábor lányát, „A templomba elzárták, osztán ott tartogatták. Dugaszolva volt. Nekiek úgy teccett.”⁷ **Kállósemjén-újfalureti** monda szerint „...Bátor Gábornak a kisjánya járt a templomba. Eccer csak eltűnt a kisjány. Odalett a jány. Mán tizenhét éves vót a kisjány. A barátapapok elvarázsoolták, elvitték az alagba. Ott tartották esztendeig, odavót. Esztendeig oda vót a jánka. ... Kutatták, nem lelték.”⁸

A *Rétközben*, **Ajakon** szintén a bátori barátokhoz kötődően ismerik e mondát: „A Báthori család Nyírbátorban tartózkodott. Ennek a Báthorinak volt egy leánya. Ezt a lányt elvitték. Nem tudták, hová lett a lány, csak eltűnt. Fejedelmi ember volt Báthori, nyomozta, hogy hová lett az ő gyermeke. A papságnak volt egy tömörülete Nyírbátorban, ezek rejtették el a lányt. Több évig tartották otthon titokban. A szülők már lemondtak a kutatásról, nyomozásról, már gondolták, eltűntették, elvesztették, megsemmisítették, megölték. Egyes szólásra rájöttek arra, hogy állítólag papok tartják elrejtve a lányt. ... megtudták, hogy a pincébe tartják sok éve mán. A két szülő a pandúrokkal és a papsággal ment a pincébe, meglátni, hogy él-é az ő lányuk, beszélhessenek vele, megtudják, mi történt vele. Mit csináltak vele. Milyen brutálisan viselkedtek vele szemben. Még egészséges volt. Megfogta két szülője kezét; szülei szeretettel halmozták el egyetlenegy lányukat és kezdték kivezetni. A pincéből már kifelé haladva a levegő változása ártott neki, és mire kiértek a pincéből, tovább szólani nem tudott, rövid időn belül kiszenvedett. A papok bevallották aztat, hogy a lánnyal becstelenedtek.”⁹

Az *Ecsedi-láp* területén fekvő **Tyukod-Szalmavárosban** a szokott szüzsével élt a monda: „Amikor a lányát elvitték a papok (Báthori Gáborét), akkor egy kórus a templomba ment, mint este szokás vecsernyére, és elaludt. Őtet bezárta a harangozó, mert nem látta. Arra ibredt, hogy a papok felhozták a Bátor lányát és sétáltatták. Három évig vót oda. És mikor sétáltatták, az öreg meglátta. És akkor a lányt levitték vissza, bezárták az ajtót. ... Akkor Bátor Gábor elment a lányáért és kihozta. Három évig, hogy nem látott világot, mikor kihozta, megvakult.”¹⁰ A *Nagy-Sárréten*, **Dévaványán** Csoltmonostorához kötődően élt a monda, kisebb módosulásokkal: „Azt mondják, hogy

¹ S. J.: A nyír egyik történeti nevezetességü temploma. Vasárnapi Újság 1869. XVI. évf. 658-659.

² Borovszky, é.n.a: 145-146.

³ Luby, 1985: 39-40. (EA 1360.); Ak: ismeretlen, Nyírbátor, Gy: Bosnyák Sándor, 1970., MOA 13978. /Heves, 4./ 211.; Buday-Ortutay, 1935: 235. (Ak: Kányi Mihály, Nyírbátor)

⁴ Erdész, 1965: 7. (Ak: Varga Sándor, Nyírbátor, Gy: Erdész Sándor, 1962.)

⁵ Ak: Nagy Pál, Nyírbátor, Gy: Béres András, 1953., EA 4036

⁶ Ak: Pataki Ferencné, Nyírbátor, Gy: Laczkovits Magdolna, 1967., Debrecen, Népr. Int. 1029., MOA 11783.; Ak: Hatvani János, Nyírbátor, Gy: Laczkovits Magdolna, Debrecen, Népr. Muz. Adattára. 1029, MOA 11784

⁷ Ak: Téli József, Nyírvasvári, /Tárnok/, Gy: Dobos Ilona, MOA 4

⁸ Erdész, 1965: 5-6. (Ak: Papp János, Kállósemjén - Újfalureti, Gy: Erdész Sándor, 1963.)

⁹ Luby, 1985: 40-41. (Ak: Fedor József, Ajak, 1954., EA 1360)

¹⁰ Erdész, 1965: 13. (Ak: Nagy Sándor, Tyukod - Szalmaváros, Gy: Erdész Sándor, 1964.)

ott vót a csóti monostor ... Bátori Gábor erdélyi fejedelemnek a lányát a papok a kolostorba tartották fogva. Ezt Bátori Gábor úgy tudta meg, hogy egy cigány menyecske jött el ide, és bejutott a kolostorba. Egy óvatlan pillanatban a Bátori jány lehuzta az ujjáról a gyűrűt és odaadta a cigány nőnek. És akkor, mikor elvigezte a dógot a nő, a gyűrűvel együtt kiszökött az erdélyi fejedelemhez.”¹

A Felföldön a nőrablás motívum-együttes sporadikus elterjedést mutat. A *Vág völgyéből*, *Vághosszúfaluról* és *Vágvecséről* két változat maradt fenn: „Szentharasztra jártok prosekciók. A lányok níha lemaradtak. A Miklósdombná vót egy alagút ... A barátok bacsaták a lányokat a dombba. ... A lányokat kihazsnáták ameggyig lehetett, aztán lefejezték őket, és bedobták a nagypincébe.”² „Hosszúfalu és Vág-Vecse határán van egy halom, amelyet a nép: Baráthalomnak nevez. Régen, nagyon régen ennek a halomnak a helyén barát klastrom volt, még pedig »néma barátok« lakták. A vidék istenfélő szerzeteseknek ismerte őket, pedig egy csöppet sem voltak azok. A hány leány csak arra tévedt vagy gyónni ment hozzájuk, mind ott fogták s csukva tartották őket. Egyszer egy szegény öreg, özvegyasszony ment egyetlen leányával gyónni hozzájuk. A kolostorból kijövet seholsen találta leányát. Ekkor imádkozva kérte Istent, tenne csodát s vezetné el leányához. Ima közben egy ősz koldus jelent meg előtte (ez maga az Isten volt) s azt mondta, ne féljen, ő kiszabadítja leányát és megbünteti azokat, a kik fogva tartják. Hét nap múlva az öreg koldus vezetése mellett 33 leány jött a halom felől zsolozsmákat énekelve a falu felé. Az öreg koldus a falunál eltűnt.”³

A vármondák közül is van néhány, amelyeknek szüzséje a templomos-mondákkal való kontaminálódást mutat. Az *Árvai-medencében* fekvő **Árva** várában élt egy rablólovag, aki szép lányokat rabolt el. Büntetése átokkal és villámsújtással a nyugat-európai változatokra emlékeztet.⁴ A *Nyitra völgyében* álló **Bajmóc** váráról szóló változat is egy lányrabló lovagról szól, aki nagyon gazdag volt, de elzárkózott a külvilágtól, végül, mikor meg akart nőszülni, lányt kellett rabolnia, akit örökre fogságban tartott.⁵ A harmadik vármonda a *Nagy-Fátrából*, **Blatnica** várához kötődően maradt fenn. Eszerint egy uralkodónak volt egy szép lánya: Emese, a vár közelében pedig volt egy kolostor. A kolostorban egy Ménhard nevű áruhás barát élt, afféle kóbor lovag. Ménhard egyszer meggyóntatta a lányt, közben beleszeretett. A szénégető kunyhóba vonszolta és bezárta.⁶ Egy másik monda hasonló felépítésű, de szereplőinek neve eltér az előző változattól. Cselekménye is részletesebb, például az elrabolt leány, amikor hazatér a szülői házba, ott halott gyermeket hoz a világra, majd maga is meghal.⁷

A *Zsitva völgyéből*, **Ógyalláról** is fennmaradt egy mondaváltozat az ottani nőrabló papokról. „Volt egyszer a föld alatt egy pince. Abba voltak fehér papok. Aztán mikor mentek arra az asszonyok, akkor bevitték a pincébe és kivégezték. Egyszer, mikor egy ember és egy asszony mentek arra haza, akkor az asszony előre sietett és az asszonyt bevitték a pincébe és ki akarták végezni. Az ember sokáig kereste a feleségét és nem találta meg őtet. Az asztán elment a csendörökhöz. Aztán a csendörök elmentek arra a helyre, ahol az asszonyt már végezték ki.”⁸ Általánosan ismert és elfogadott lehetett a monda, mivel az iskolai fogalmazás írója 1937-ben jelest kapott érte.

Egy Pusztaberkin, a *Nógrádi-medencében* gyűjtött változat helyszíne a Bars megyei **Újlót-Máriacsalád**. Szüzséje alapján kisebb eltérésekkel tipikus nőrabló

¹ Ak: Szántó Lajos, Dr. Bereczki Imre: Történeti hagyományok ... IV. kötet, Dévaványa, 1968, 423. MOA 9644

² Molnár, 1991: 41.

³ Szentkereszty, 1895. 417. (MOA 5586/104)

⁴ Szombathy, 1986: 11-13.

⁵ Szombathy, 1986: 17-18.

⁶ Szombathy, 1986: 25-28.

⁷ Mednyánszky, 1983: 22-25.

⁸ Kádek Béla iskolai dolgozata, Fehér papok, Ógyalla, Manga János, 1937, EA 656

történet: „Ujlót-Máriacsaládon Bars megyében bucsu szokott lenni. Juhász küldött ajándékot a lányával a barátoknak, a lány nem jött meg. Koldus betévedt a barátokhoz, adtak neki enni-inni. Boros pincébe beengedték. Lefeküdt. Nyüszörgést hallott. Megmondta a zörgő, hogy ő melyik juhásznak a lánya, elmondott mindent. Kiadta a gyűrűjét a koldusnak. Az elment. Elkérte Sallai nemes lovait. Megvitte a hírt és a gyűrűt a juhásznak. Az ment Mária Terézia fia, Rudolf elé. Rudolf hadsereggel ment a kolostor elé, hogy hagyják el a kolostort.”¹

Gömörből Rimaszombatról maradt fenn egy változat, mely szerint a török basa rabolja el a magyar leányt. A leányt kedvese menti meg.² A *Torna völgyében*, **Tornagörgőn** ma is azt tartják, hogy a vörös barátok akiket elraboltak, azokat le is mészárolták.³ A *Tornai-karsztban*, **Borzován** a gombaszögi barátokról így vélekednek: „...tudom, hogy nőket nem raboltak, hanem erőszakoltak. Még a grófnak a szakácsnáját, azt is meg akarták erőszakolni.”⁴

Erdélyből, *Kalotaszeg-Erdőaljáról*, a **szászfenesi** Leányvárról Kőváry László jegyzett le egy mondát a tizenkilencedik század közepén: „A népmonda szerint e várban ... régen egy kéjvágó agg úr lakott, ki a szép hölgyeket igen szerette. Ezen magában nem gáncsolható tulajdonnak azonban azon rossz oldala volt, hogy a mennyi volt, mindenikhez hajlamot érzett. Ilyenkor kikönyökölt vára ablakába, az út akkor épen a hegy alatt menvén el, mint farka prédájára, leskelődött a vára alatt elmenő szép nőkre és leányokra; s ha valamelyik megtetszett: felkerekedett, darabontjaival lecsapott a várból, s felragadta. A leányok egymás után tűntek el; csak hosszas idő után jöttek reá, hogy hol van a bünfészek.”⁵ Mivel Kőváry stilizálta a mondákat, valószínű, hogy a templomos-mondát dolgozta át és a nőrabló papokat egy „agg úrral” helyettesítette. Ezt igazolja egy frissebb közlés is, mely szerint a várat hajdan papok lakták, akik a várba zárták be a környék szegény népét, de leginkább a leányokat szerették. Innen a vár neve is.⁶ A *Sajó-mentéről*, **Nagysajóról** is fennmaradt egy változat, mely szerint egy tatár vezér a nők elrablója: „...van a Várhegy nevű határrész, ahol valamikor vár volt. ... Egy tatár vezér lefoglalta magának, és oda hurcoltatta a környékről összefogdosott legszebb asszonyokat, leányokat.”⁷

A királylány elrablása

A mondákban szereplő elrabolt királylány alakja nemcsak vidékenként változó, hanem sok esetben még falvanként is több variációt említenek az adatközlők. A Nyírségtől az Ecsedi-lápig az egyik leggyakoribb áldozat Báthori Gábor lánya, vagy egyszerűen Báthori lánya. Ugyanitt van példa Báthori István lányának említésére, de Báthori testvére is előfordul. Hasonlóan gyakori főhős a mondákban II. József és lánya, amely a közismert kisalföldi példákon kívül a Pilisben és a Bódva völgyében is előfordul. Esetenként helyette József főherceg lányát vagy Ferenc József lányát is említik. IV. Béla vagy Béla király lánya a Pilisben és a Kisalföldön is előfordul a mondákban. A Pilisben gyakori Margit „királyné” és Gertrudis emlegetése is. (*II/3. táblázat*)

Ezen kívül helyi grófok, bárók és hadvezérek lányai jönnek szóba, például a keresztúri gróf, a pataki herceg, a sági bíró, Aba Sámuel, egy esetben Károly király,

¹ Ak: Székházi Kálmánné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA

² Elek, 1896: 382-383., 10. sz. szöveg

³ Magyar, 2001b: 235.; 441. sz. szöveg: A tornagörgői paklan (Ak: Szabó Sándor, Tornagörgő, 1998.)

⁴ Magyar, 2001b: 234.; 437. sz. szöveg: A gombaszögi vörös barátok (Ak: Molnár József, Borzova, 1996.)

⁵ Kőváry, 1857: 146-147.

⁶ Ricci, 2000: 58.

⁷ Landgraf, 1998: 192. (Ak: Kertész István, Nagysajó, Gy: Wass György - Kresz-Guther Ilona, 1994.)

illetve egy avarkori úr lánya. Általánosságban említenek királylányt, uralkodó lányát, hercegnőt, hadvezér lányát, főúri nőt, báró lányát, molnár lányát, juhász lányát. Esetenként a gróf vagy király feleségét, esetleg szakácsnőjét rabolják el a barátok.

Jus primae noctis

A nyugat-európai változatok közül Németország területén, *Rajna-vidék-Pfalzban* van egy speciális motívum, mely szerint a templomosok a jobbágyaik lányainál élnek az első éjszaka jogával.¹ **Neuensteinben** maradt fenn az a mondatöredék, melyben megemlítik, hogy „...az esküvő utáni első éjszakát a menyasszonynak náluk kellett töltenie. A templomosokat nem tudták onnan elkergetni...”² **Bausterti** monda szerint „Hessenhofban, a Bettingen és Baustert közötti út mentén laktak a templomos lovagok. Az asszonyoknak közvetlenül az esküvőjük után oda kellett menniük a templomosokhoz.”³ Az **olmscheidi** monda nagyon ötletesen magyarázza az öröklési szokásokat: „Olmscheid mellett a hegyormon állt egy templomos ház. Az asszonyoknak, akik már hat hete házasok voltak, el kellett menniük a Dasburgi kastélyba, ahol kipróbálták őket. Emiatt hozták azt a törvényt, hogy a legidősebb gyerek örököl mindent.”⁴ Ez az almotívum valószínűleg a rablólovagokhoz kötődő mondatípus és nőrabló barátok típusa közötti összekötő láncszem.

A koldus

A koldus-motívum sok helyütt szerves részét képezi a nőrablásról szóló mondáknak. A koldus a Kárpát-medencében elterjedt változatok szerint véletlenül bukkan az elrabolt királylány nyomára, mikor véletlenül bezárják a vörös barátok templomába. Mondánkban az a funkciója, hogy a lány apját nyomra vezesse. Így nevezhetnénk a nyomravezető motívumának is, hiszen több változatban más-más személy tölti be ugyanezt a funkciót, de a legtöbb esetben koldust említenek. Speciális magyar motívum ez a templomos-mondában. Főként Kelet-Magyarországon elterjedt, de azért a Nyugat-Dunántúlról is vannak rá példák.

A *sokoróaljai Tényőn* fennmaradt változat szüzséje alapján a nyírségi és hegyaljai mondákra emlékeztet, éppen ezért domináns benne a koldus-motívum is. A mondában egy koldus a templomban kap szállást, elbújik a padok között, és meglátja, amint a vörös barátok Károly király lányát sétáltatják. Másnap elmegy az apjához, és elmondja, amit látott.⁵ A *Bakonyalján*, **Nagydémen** mondabeli funkciója alapján a grófné kocsisának jut az a szerep, amit a mondák többségében a koldus tölt be. Gyónni viszi úrnőjét, aki hosszú ideig nem jön ki a kolostorból. A vörös barátok tagadják, hogy a grófné bement a zárdájukba. A kocsis jelenti az esetet a grófnak.⁶

A *Pilisben* elterjedt mondaváltozatok szerint a király, illetve a császár egy koldus révén értesül leánya hollétééről.⁷ **Pilisszentléleki** variáns szerint a király elrabolt lánya egy arra járó koldusra bíz egy saját vérével írt levelet, aki azt át is adja a leány apjának.⁸ Ma is ismerik a faluban e mondát, de a **pilisszentkereszti** barátokhoz kapcsolódóan. IV.

¹ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Dirnen hielten sich die Templer auf ihren Schlössern. Ausserdem übten sie bei den Töchtern der Leibei gegen das Recht der ersten Nacht. (Zaunert, Paul, 1924, Rheinland Sagen. In: Dt. Sagenschatz. hrsg. von Paul Zaunert. I. Band. Niederrhein bis Köln- Bergisches Land-Eifel. Jena, S. 269.)

² Zender, 1966: 43., 71. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Neuenstein

³ Zender, 1966: 42., 61. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Baustert

⁴ Zender, 1966: 43-44., 73. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Olmscheid

⁵ Ak: Gergely Jenő, Tényő, Saját gyűjtés, 1988.

⁶ Ak: Sztanek Kálmán, Nagyadém, Saját gyűjtés, 1997.

⁷ Manga, 1973: 226-227.

⁸ Manga, 1973: 227. (Ak: Minczér Pál, Pilisszentlélek, Gy: Manga János, 1960.)

Béla király rabságban sínylő lánya megkér egy arra tévedő koldust, hogy másnap jöjjön vissza hozzá. Akkorra a lány a saját vérével ír egy levelet az apjának, amit kiad az ablakon keresztül a koldusnak. A koldus a levelet továbbítja az apának.¹ Egy másik változat szerint II. József császár lánya van a barátok rabságában, ő rendeli vissza másnapra a koldust, hogy hozzon neki tollat, tintát és adja be a rácson. A királylány aztán levelet ír az apjának. A koldus a bocskorába varrja a levelet és elviszi a császárnak.² **Kesztölcön** e mondából mára már csak annyi maradt meg, hogy a klastrompusztai kolostorban volt egy börtön, innen egy rab levelet írt a rokonságának, amit egy illetőnek kiadott az ablakon.³

A *Nógrádi-medencében* fekvő **Pusztaberkin** a Bars megyei, *máriacsaládi* kolostort jelölik meg, mint a nőrabló barátok lakhelyét. A monda szerint egy pusztaberki juhász leánya raboskodik itt. Egyszer egy koldus betéved a barátokhoz, adnak neki enni-inni, és a boros pincébe is beengedik. Ott lefekszik és nyöszörgést hall. Kiderül, hogy a juhász lánya az. A koldus megviszi a hírt az apának.⁴ A *Mátraalján*, **Pálosveresmarton** Aba Sámuel leánya raboskodik az abasári kolostorban. Karácsonykor egy jobbágy elalszik az éjfélel misén, rázárják a templomot. Később felébred és látja, hogy a vörös barátok lemennek egy pincébe. Utánuk lopózik és kiderül, hogy ott tartják fogva az eltűnt leányt. Másnap a jobbágy értesíti a királyt.⁵

A *Bódva völgyi Tornaszentandrason* ma is azt beszélik, hogy II. József lányát tartották fogva a vörös barátok a *martonyi* klastomban. Egyszer egy koldus ott kéregetett, beült a misére is, de elaludt. Arra ébredt, hogy rázárták a templomajtót. Éjszaka szemtanúja volt, amint a barátok sétáltatták a királylányt. Reggel jelentette a királynak, amit látott. A **martonyiak** szerint a koldus etette kenyérral a lányt, mert a barátok éhezették.⁶ A *Hegyalján*, **Tarcalon** általánosan ismert a koldus-motívum. A barátok itt Báthori István lányát tartják elzárva. Az arra járó koldus/zarándok meghallja a lány sírását a falon keresztül. Beszélgetnek, kiderül, hogy a zarándok ismeri a lány apját. Másnap fel is keresi, jelenti Báthorinak, hol van a lánya.⁷ Egy másik változat szerint a pataki herceg lánya siránkozik a klastrom pincéjében. Az ablakon kilesve meglát egy koldust. Ráismer, hogy a szülei lakásához is bejár Patakra. Odainti a koldust és megkéri, értesítse a szüleit.⁸

A *Nyírségben*, kivált **Nyírbátorban**, hasonlóan gyakori a koldus-motívum. Itt a koldus véletlenül az eltűnt Báthori Gábor lányát fedezi fel rejtkehelyén, a veres barátok templomában. A monda meglehetősen egyöntetű szüzsével rendelkezik. Eszerint a koldus elalszik a misén, rázárják a templomajtót. Éjfélkor arra ébred, hogy nyílik a kriptá ajtaja, és a barátok kivezetik rajta az elrabolt leányt sétálni. Másnap jelenti Báthorinak, mit látott.⁹ **Kállósemjén-Újfaluréten** hasonló szüzsével él a monda, mint Nyírbátorban, így a koldus-motívum is a fentivel azonos felépítésű.¹⁰ Az *Ecsedi-lápon*,

¹ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

² Manga, 1973: 227-228. (Ak: Pavelnay család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

³ Ak: Deli Gáborné, Kesztölc, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Ak: Székházi Kálmánné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA

⁵ Balogh Benjámin budapesti lakos levele alapján lejegyezte Molnár Ilona, Abasár, 1977., Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár ENA 3351-96, Pálosveresmart mondája

⁶ Magyar, 2001b: 240.; 458. sz. szöveg (Ak: Gregovszki Ferenc, Tornaszentandrás, 1995.); uo. 459. sz. szöveg: II. József lánya (Ak: Siba Zsuzsanna, Martonyi, 1996.)

⁷ Dobos, 1971: 68-78.; Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

⁸ Ak: Mohácsi N., Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5896.

⁹ S. J: A nyír egyik történeti nevezetességü temploma. Vasárnapi Újság 1869. XVI. évf. 658-659.; Erdész, 1965: 7. (Ak: Varga Sándor, Nyírbátor, Gy: Erdész Sándor, 1962.); Buday-Ortutay, 1935: 235. (Ak: Kányi Mihály, Nyírbátor); Luby, 1985: 39-40. (EA 1360.); Ak: Nagy Pál, Nyírbátor, Gy: Béres András, 1953., EA 4036; Ak: Hatvani János, Nyírbátor, Gy: Laczkovits Magdolna, Debrecen, Népr. Muz. Adattára. 1029, MOA 11784

¹⁰ Erdész, 1965: 5-6. (Ak: Papp János, Kállósemjén - Újfaluré, Gy: Erdész Sándor, 1963.)

Tyukod-Szalmavárosban, ugyancsak a nyírbátori veres barátokat és Báthori Gábor lányát említik, és a koldus-motívum is hasonlóan jelenik meg a mondában.¹

A felföldi *Vág-völgyben*, **Vághosszúfalun** egy szegény öreg özvegyasszony egyetlen lányát rabolják el a barátok. Az asszony imádkozva kéri Istent, hogy vezesse el leányához. Ima közben egy ősz koldus jelenik meg előtte (ez maga az Isten) és ígéretet tesz a lány kiszabadítására. Hét nap múlva az öreg koldus az összes elrabolt leányt kivezeti a kolostorból.² Az erdélyi *Szamos-völgyben*, **Nagybánya-Veresvízen** egy bányász veszi át a koldus szerepét a mondában, aki részegen beül a misére és elalszik. Mikor felébred, a vár pincéjében találja magát, a megkínzott, félig meztelen nők között. Kifeszíti az ajtót és kiszabadítja a rab nőket.³ A *Nagy-Küküllő mentén* fekvő **gogánváraljai** várhoz kapcsolódva szintén találunk egy olyan mondaváltozatot, melyben koldus szerepel.⁴

A zálog

A zálog-motívum a mondákban a koldus-motívum része. A fogoly lány több esetben valamilyen tárgyat ad át a koldusnak, aki azt a szülők felé továbbítja. Így nem is lehet kétséges, hogy igazat mond. A *Pilisben* különösen kedvelt ez a motívum, a koldus többnyire levelet továbbít. **Pilisszentléleken** a királylány bevágja az ujját és a vérével ír egy pár sort a szüleinek.⁵ Ugyanitt, ma is élő monda szerint, **Pilisszentkeresztre** vonatkozóan: Béla király lánya vágja el a kezét és a saját vérével ír az apjának levelet.⁶ Pilisszentkeresztben – egy másik változat szerint – tollat és tintát visz a koldus a lánynak, azzal írja meg a levelet az apjának.⁷ **Kesztölcön** a rab szintén levelet küld a rokonságának.⁸ A *Nógrádi-medencében*, **Pusztaberkin** gyűjtött változatban pedig a juhász lánya gyűrűt küld a koldussal apjának.⁹

AZ ÁLDOZATOK KÍNZÁSA

A középkor elterjedt módszere volt a kínvallatás, amelyet a per során főleg francia területen alkalmaztak. A kedvelt módszerek közé számított a kínpad, amelyen addig nyújtóztatták az áldozatot, amíg végtagjának ízületei ki nem ugrottak a helyéből. A másik módszer szerint az egyén két karját a háta mögött, a csuklójánál összekötötték, majd egy gerendára erősített csigával felhúzták őt a levegőbe. Egy harmadik eljárás során zsírral bedörzsölték a talpát, amit aztán a tűzhöz közelítettek. Volt olyan templomos, akinek a lábáról egészen a csontokig leégett a hús. Ekkoriban terjedtek el azok a hírek is, melyek szerint a templomosok nemcsak kínoztattak, hanem maguk is kínoztak embereket. A per során egy illető például azt vallotta, hogy aki ellenszegült a rendben uralkodó, szerzetesi élethez nem méltó, speciális szabályoknak, azt verembe zárták a templomosok. Egy alkalommal kilenc rendtag meg is halt.¹⁰

Európa-szerte elterjedtek azok a mondák – sok helyütt még ma is élnek –, amelyek szerint a templomosok kínozták áldozataikat. (*11. térkép*) Egyik legteljesebb

¹ Erdész, 1965: 13. (Ak: Nagy Sándor, Tyukod-Szalmaváros, Gy: Erdész Sándor, 1964.)

² Szentkereszt, 1895: 417. (MOA 5586/104)

³ Landgraf, 1998: 226. (Ak: Lojszki György, Nagybánya-Veresvíz, Gy: Görbe István, 1958-1960.)

⁴ Landgraf, 1998: 95-96. (Ak: Szombatiné Korodi Ibolyka, Gogánváralja, Gy: Korodi Ibolya, Dicsőszentmárton, 1995.)

⁵ Manga, 1973: 227. (Ak: Minczér Pál, Pilisszentlélek, Gy: Manga János, 1960.)

⁶ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁷ Manga, 1973: 227-228. (Ak: Pavelnyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

⁸ Ak: Deli Gáborné, Kesztölc, Saját gyűjtés, 2001.

⁹ Ak: Székházi Kálmánné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA

¹⁰ Read, 2001: 247., 252.

változatunk Hollandia *Limburgi Tartományából*, **Maastrichtből** származik. Ezt a típust a holland katalógus említi, 1293-as számmal: Die eiserne Dame. Personen von Raubrittern (Femgericht) mit Martergerät zum Tode gebracht. (A vasszűz. A rablólovagok kínzóeszközökkel gyilkolják meg áldozataikat.)¹ A maastrichti mondaváltozat szerint egy hajózható csatorna vezetett a „Vasszűz pavilonjához”. Bejutni csak innen lehetett, egy vasajtón keresztül. A helybeliek szerint e rácsos ajtó mögül fájdalmas sóhajokat lehetett hallani. A hagyomány szerint borzasztó büntettek kapcsolódtak a pavilonhoz, sokan borzalmas módon lelték halálukat itt: „Az építmény alsó szintjén volt a vasszűz. A hagyomány szerint egy hét láb magas vas-szoboralak volt, lábak helyett egy széles, ráncolt, ruhaszerű anyaggal, mely megtámasztotta. A vasszűz lefelé irányuló tekintetével, és mellén keresztezett karjaival tiszteletet parancsoló jelenség volt. Aligha volt áldozat, aki bekötött szemmel, összekötött lábakkal a vasszűz megérintette; az alak összekulcsolt karjai sietve szétnyíltak, a ruha redői, mint a szárnyasajtó, megnyíltak, és láttatták az szobor belsejét a hatvan éles, hegyes késsel. Miközben a széttárt karok felvették eredeti állásukat, a ruha ráncai visszarendeződtek, összekulcsolták a szerencsétlen áldozatot, és a gyilkos ölelésben felaprították. A hulla darabjai a szoboralak alatt futó csatornában tovaszórtak.”²

Csehországból a **prágai** templomos-mondákat lehet megemlíteni. A prágai nép a Károly tér (volt Marhavásártér) alatt levő folyosók egész labirintusáról tud, ahol szörnyű börtönök, kínzókamrák voltak. A titkos kivégzések után az áldozatok holttestét süllyesztővel eresztették le a föld alá. A templomosokról szóló híresztelésekhez a szabadkőművesek is hozzájárultak, akik állítólag a Posta utcában hagytak egy holttestet, melyre egy levél volt tűzve azzal a szöveggel, hogy itt a szabadkőművesek hajtották végre ítéletüket, akik így bosszulták meg a templomos rend ellen elkövetett árulást.³

Németországból egyetlen adatunk van a templomosok kegyetlenkedéseire. *Rajna-vidék-Pfalzban*, a **heilenbachiak** azt tartják, hogy Kahlertből (Luxemburg) földalatti járat vezet Beieltbe. Mindkét helyen hajdan templomos ház állt. Gyakran megesett, hogy az embereket odarendelték, a szemeiket bekötözték, és az alagúton átvezették őket. Ritkán fordult elő, hogy valaki onnan visszajött. Tömlöcbe vetették, majd megölték őket.⁴ Egy másik monda szerint a gyermekeket, akiket a kurváik hoztak a világra, labdaként hajigálták, amíg csak meg nem haltak, majd a testüket nyársra húzták, és a kisült zsírral bálványuk képét kengették.⁵ Hasonló motívum a Bódva menti Zsarnón ma is él.

Spanyolországban, *Aragóniában* azt tartják ma is, hogy a templomosoknál az újoncok felvételekor feltétel volt Krisztus megtagadása is. Aki vonakodott, föld alatti tömlöcbe vetették és örökre eltűnt. **Monzónban** például az alagút, amelybe ilyenkor az illetőt belökték, épp egy szakadék peremén ért véget.⁶

Skóciában is fennmaradt egy olyan történet, mely a lovagok pénzsóvárságát és kegyetlenségét példázza. A skót templomosok eszerint kilakoltattak egy özvegyet a házából, amelyre igényt tartottak. A szerencsétlen asszony kétségbeesésében az ajtó tokjába kapaszkodva siránkozott, és nem volt hajlandó elhagyni a házat. Miután az egyik templomos megunt a siránkozást, kihúzta törét, és lemetszette az asszony ujjait, aki így kénytelen volt engedni a szorításon és elengedni az ajtót.⁷

¹ Sinninghe, 1943: 121.

² Welters, 1875-76: 209-211., De ijzeren Dame te Maastricht

³ Krejčí, 1976: 128-129. Posta utca: ma Karolína Světlá utca

⁴ Zender, 1966: 44., 74. sz. szöveg: Die Tempelherren leben unter der Erdoberfläche, Heilenbach

⁵ Kirchner, 2000: 30. (Zedler, 1744. alapján)

⁶ Kirchner, 2000: 30.

⁷ Laidler, 2001: 335.

Magyarországon több vidékről is vannak adatok a vörös barátok kegyetlenkedéseire. A *Sokoróalján* és környékén elterjedtek ezek a motívumok. **Sokorópátkán** azt tartják a barátokról, hogy rossz emberek voltak, mert összeszedték a nőket és kihasználták őket. Utána rárakták az áldozatot egy billenő ajtóra, onnan esett lefelé egy nagy gödörbe, ami tele volt hullával és élősködökkel.¹ Többek szerint sok nőt megerőszakoltak és valakinek kiszúrták az egyik szemét is.² Akiket fogságba ejtettek, azokat soha nem engedték ki a kolostorból. A férfiakkal dolgoztattak, a nőket megerőszakolták és elpusztították.³ **Tényőn** a vörös barátok úgy szedték össze áldozataikat, hogy a Barátok réjtjén csináltak egy csapdát, és aki arra ment, beleesett a gödörbe.⁴ **Győrújbaráton** a következő hír terjedt el róluk: „...azok igen rossz ítetek, azok a barátok. ... elfogták a nőket. ... Akik jártak oda fő templomba. Mer vót templom is ott. Ott vót a klastromgyuk. A vörös barátoké. ... Aztán a templomba is behíták őket. ... Megfujtották, virüket vették. Ott olyan bűdös vót! Mentek ara a falubeliek, aztán gondúták, ho milyen szag ez? Meg etüntek a nők.”⁵

A *Bakonyalján*, **Nagydémen** arra emlékeznek, hogy a vörös barátok „...rossz viszonyba lettek az emberiséggel, a nőekkel szembe, igen szerették a nőket. ... igen sok nő vót ottan benn a pincébe, akit má kimulasztottak, meg minden, mer amikor má nem köllött nekik, mikor kihasználták, akkor epusztították őket. Vótak ilyen rekeszek ott a pincébe, ilyen hullakripták vagy minek mondják, és ott aztán elraktározották.”⁶ A *Pilisből Pilisszentkeresztről* maradt fenn egy ide vonatkozó adat: „Állítólag sülyesztő volt az oltár előtt (s onnan került a föld alá). II. József lánya az Ördöglyukban volt elzárva (ez a lyuk vezetett a kolostor föld alatt kiépített részéhez). Ott három emeleten voltak börtönök. ... A lány azt írta a levélben, hogy őt annyira meggyalázták, hogy ő már élni nem akar, de bosszulja meg őt az apja...”⁷ A *Balaton-felvidéken Válluson* így él a vörös barátok emléke: „Szentmiklósba vörös barátok laktak, és azok nem jók vótak. Efogdozták a nőket, ha ara találtak vetőnyyi, meg a férfiakat is. Börtönbe tették és kénozták őket.”⁸

A *Mátraalján* az abasári vörös barátokról beszélnek azt **Pálosvörösmarton**, hogy az elrabolt királyleányt a pincében, rongyos ruhában, szalmán fektették. Éhezettették, csonttá soványodott. A rabságban „mást is csináltak vele”, aminek következménye a templom egyik freskóján ma is látható: a királylány egy gyermeket tart a karján.⁹ A *Bódva völgyi Bódvalenkén* az emberevő vörös barátok elfogták az erdőben a nőket, megerőszakolták („öten-hatan vagy heten kínozták”), kétfelé vágták, szétdarabolták és megették őket. A **tornaszentandrás**i barátok II. József lányát gyötörték el teljesen.¹⁰ A *Hegyalján* emlékezik még vissza a nép a barátok gonosztetteire. **Tarcalon** a vörös barátok főpapja a monda szerint nagy nőpusztító volt. A szomszédos avarkori úr lányát raboltatta el, akik aztán agyonkínoztak a barátok, és bele akarták lökni a Bodrogba, ahogy a többi nőt. **Tokajban** úgy tudják, hogy a barátok az elrabolt nőket a pincébe zárva sanyargatták.¹¹

¹ Ak: Kövecses László, Sokorópátka, Kövecses Tamás általános iskolai fogalmazása, 1995.

² Ak: Papp Gyula, Sokorópátka, Polgár Viktória általános iskolai fogalmazása, 1995.

³ Ak: Gede Imre, Sokorópátka, Szili Kiss István általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁴ Ak: Gergely Jenő, Tényő, Sajtó gyűjtés, 1988.

⁵ Ak: Dávid Mihályné Pintér Irma, Győrújbarát, Sajtó gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Sztanek Kálmán, Nagydem, Sajtó gyűjtés, 1997.

⁷ Manga, 1973: 227-228. (Ak: Paveľnyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

⁸ Petánovics, 1991: 115.; idézi: Balogh-Ördög, 1986b: 62.

⁹ Balogh Benjámint budapesti lakos levele alapján lejegyezte Molnár Ilona, Abasár, 1977., Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár ENA 3351-96, Pálosveresmart mondája

¹⁰ Magyar, 2001b: 242-243.; 465, 467. sz. szöveg (Ak: Káló János, Bódvalenke, 1996.); uo. 240.; 458. sz. szöveg (Ak: Gregovszki Ferenc, Tornaszentandrás, 1995.)

¹¹ Dobos, 1971: 71-72. (Ak: Bátor Lajos, Tarcal, Gy: Dobos Ilona); Ak: ismeretlen, Tokaj, Gy: Pap Miklós tanár, 1960., MOA 13645

A felföldi, *Zsitva völgyi Ógyalláról* maradt fenn, hogy az ottani papok egy föld alatti pincébe vitték áldozataikat és ott kivégezték őket.¹ A *Bódva völgyi Tornán* azt tartják a vörös barátokról, hogy jól kihasználta a nőket. A **zsarnóiak** szerint a **dobódéli** veres barátok nyáron sütötték meg a gyerekeket.² Az erdélyi, *Szamos-völgyi Nagybánya-Veresvízen* elátkozott várkastély volt régen, boszorkánypapok lakták. A vár pincéjében megkínzott, félig meztelen nőket tartottak.³

Élve befalazás

Európa-szerte sporadikusan felbukkan az a motívum, mely szerint a templomosok befalazták áldozataikat. Magyarországon múlt századi mondák szerint a zárdáikban erőszakkal tartott nők holttesteit találták befalazva.⁴ A felvidéki *Nagy-Fátrában*, a **blatnicai** szűzrabló barát büntetése, hogy élve eltemetik, majd csontjai – a monda szerint – egy a befalazott vakablakból később előkerülnek.⁵ Csehországban a **prágai** hagyomány szerint a Károly tér (volt Marhavásártér) alatti folyosórendszerben kínzókamrák voltak, az áldozatokat élve befalazták. Itt fel is fedezték egy élve befalazott ember csontvázát.⁶ Németországban a kolostorromokhoz kötődő mondákban néha szerepelnek olyan szerzetesek és apácák, akiket a szerzetesi fogadalmuk elleni súlyos vétség miatt élve befalaztak.⁷ Spanyolországban, egy *ó-kasztíliai* erődítmény, **Caracena** környékén úgy véli a nép, hogy azoknak a lovagoknak a szellemei kísértének ott, akiket élve befalaztak társaik.⁸ (12. kép) Angliában, a **londoni** templomos rendházban állítólag élve befalazták egy szűk cellába a rend *írországi* komturját. Így büntették meg, amiért a rend birtokait engedély nélkül adta el.⁹ (13. térkép)

A BARÁTOK MEGGYILKOLÁSA

A Kárpát-medence északi részén gyakori a nőrabló papok megbüntetésének típusai közül meggyilkolásuk. Ezen kívül Nyugat-Európa északi régióiban jellemző e motívum. (13. térkép) Néhány helyen lefejezik a barátokat, másutt pedig fejtelenséggel kísértének, de a kettő általában nem esik egybe. Fej nélküli kísérteteket említenek például Fehértón, Válluson, Dunaföldváron, Babosdöbrétén, Tolcsván, Dobóberekalján, Prágában, Pirawart-ban (Ausztria) és Greisch-ben (Luxemburg), de ezeken a helyeken nincs adat a vörös barátok meggyilkolásával kapcsolatban. Három helyszínen van olyan egybeesés, hogy meggyilkolják, lefejezik őket és fej nélkül később kísértének is: Pilisszentkereszten, Tokajban, illetve Vághosszúfalun és Vágvecsen.

A *sokoróaljai Sokorópátkán* sokan utalnak a kolostor szétlövetésére, de a barátok meggyilkolását csak ketten említik. Az egyik szerint vallásüldözés alkalmával pusztították el itt a vörös barátokat, a másik szerint a kormány rendeletére emésztették el őket.¹⁰ **Tényőn** úgy magyarázzák a helyi barátok ténykedésének végét, hogy valahol

¹ Kádek Béla iskolai dolgozata, Fehér papok, Ógyalla, Manga János, 1937, EA 656

² Magyar, 2001b: 234.; 434. sz. szöveg (Ak: Altman Sándor, Torna, 1996.); uo. 242-243.; 466. sz. szöveg (Ak: Jacsman János, Zsamó, 1997.)

³ Landgraf, 1998: 226. (Ak: Lojszki György, Nagybánya-Veresvíz, Gy: Görbe István, 1958-1960.)

⁴ Pesty, 1861: 65.

⁵ Mednyánszky, 1983: 22-25.

⁶ Krejčí, 1976: 128., 130.

⁷ Hoffmann-Krayer - Bächtold-Stäubli, IV., 1934-35., Kloster címszó: 1552.

⁸ Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. 1995.

⁹ Földi, 2001: 165.

¹⁰ Ak: Deák Györgyné Lakner Mária, Delbó Lajos, Sokorópátka, Sajat gyűjtés, 1995.

másutt fény derült a gonosz tetteikre, ezért az egész országban kiirtották, legyilkolták őket, így a tényőieket is. **Győrújbaráton** úgy vélik, hogy a kolostor felrobbantása alkalmával pusztultak el a barátok.¹ A *Bakonyalján*, **Nagydémen** úgy emlékeznek a barátok pusztulására, hogy amikor a katonaság lerombolta a várat, a papok közül a fő bűnösöket lefejezték, a kisebb szolgálókat pedig menesztették.² A *Pilisben*, **Pilisszentkereszten** a monda szerint II. József az egész országban egy éjszakán, egy óra alatt pusztította el a barátok klastromait, a papokkal együtt.³

A *Mátraalján*, **Pálosvörösmarton** Aba Sámuel adott parancsot az összes abasári vörös barát elpusztítására. Katonái pedig egykettőre kardélre hányták a gonosz, embertelen papokat. **Parádi** monda szerint egy uralkodó hadsereggel támadta meg az abasári kolostort, és a klastrom főnöke, Aba Sámuel ott is halt meg harc közben.⁴ A *Bódva völgyében*, **Bódvalenkén** az emberevő vörös barátokat a falu népe gyilkolta le. A **tornaszentandrásiaiak** szerint a királyi seregek és a falubeliek végeztek ki belőlük sokakat. A **bódvarákói** mondában *szárhegyi* vörös barátokat 1300 vagy 1400-ban irtották ki. **Perkupán** pedig II. József pusztította el őket.⁵

A *Hegyalján*, **Tarcalon** már jellemzőbb az előzőekhez képest a barátok meggyilkolásának motívuma. Itt ugyanis a Vervölgy nevű helynév eredetmondájával kontaminálódott a templomos-monda. Legjellemzőbb adatközlések szerint a papokat a Vervölgyben gyilkolták le, itt folyt a vérük.⁶ Egyesek szerint a tatárjárás idején a katonaság, míg mások szerint Könyves Kálmán gyilkolta le őket.⁷ Ismét mások szerint a király parancsára a katonaság fejezte le a Vervölgyön a papokat.⁸ Van, aki szerint Bátori István katonáival együtt gyilkolta le őket,⁹ és olyanok is, akik csak annyit tudnak, hogy a barátokat legyilkolták vagy kiirtották.¹⁰ Invariáns adat szerint az avarkori úr leányának (akit a barátok elraboltak) megmentőjével rendezett lakodalmán a násznép gyilkolta le a papokat. Ezzel ért véget a vörös barátok szerzetesrendje.¹¹ A **tokajiak** szerint a báró, lányának elrablása miatt elfogta a barátokat, és összekötve a Bodrogba dobta őket. Mások Nyírbátorba helyezik a történetet helyszínét, ahol – szintén nőrablás miatt – Báthori nygyven barátot leölt a Szentvér utcán.¹²

A *Nyírségben*, **Nyírbátorban** hasonlóan domináns elem a narratívákban a veres barátok legyilkolása. Itt a hagyomány szerint a Szentvér utca kapta a barátok lemészárolásáról a nevét. A monda első említése 1869-ből való: „A botrányos büntény [nőrablás] hallatára, Báthorinak nemcsak a hatalmas fő ur, hanem a gyermekét szerető apa is végsőkre ingereltetvén, népe élén a zárdára rohant, s annak lakóit részint felkoncizolta, részint a városon kívül levő tóba fullasztotta. Innét neveztetik még mostan is egy utca vér utcának, és azon tó, – barát tónak.”¹³ A huszadik század második felében még élénken élt a fenti monda. Eszerint Báthori vagy Báthori Gábor katonákkal

¹ Ak: Gergely Jenő, Tényő, Saját gyűjtés, 1988.; Ak: Dávid Mihályné Pintér Irma, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

² Ak: Sztanek Kálmán, Nagydem, Saját gyűjtés, 1997.

³ Manga, 1973: 228. (Ak: Pavelnyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

⁴ Balogh Benjámint budapesti lakos levele alapján lejegyezte Molnár Ilona, Abasár, 1977., Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár ENA 3351-96, Pálosveresmart mondája; Ak: Vas Sándorné, Parád, Gy: Marja Razola-Dobos Ilona, 1965. MOA 5889.

⁵ Magyar, 2001b: 243.; 467. sz. szöveg (Ak: Káló János, Bódvalenke, 1996.); uo. 241.; 463. sz. szöveg (Ak: Gregovszki Ferenc, Tornaszentandrás, 1995.); uo. 238.; 451. sz. szöveg (Ak: Kállai Sándor, Bódvarákó, 1996.); uo. 239.; 455. sz. szöveg (Ak: Taska Lajos, Perkupa, 1997.)

⁶ Ak: Kovács János, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA

⁷ Ak: Fedász Róza, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5899.; Ak: Szántó Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA

⁸ Dobos, 1971: 73-74. (Ak: Borsi Sámuel, Tarcal (Zemplén m.), Gy: Dobos Ilona); Ak: Fábrián János, Tarcal (Zemplén m.), Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5898.

⁹ Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

¹⁰ Dobos, 1971: 74. (Ak: Pataki Józsefné, Tarcal, Gy: Dobos Ilona); Ak: (Hunfalvi) Hunkó József, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5587

¹¹ Dobos, 1971: 71-72. (Ak: Bátori Lajos, Tarcal, Gy: Dobos Ilona)

¹² Ak: ismeretlen, Tokaj, Gy: Pap Miklós tanár, 1960., MOA 13645; Ak: Szoboszlai Benedek, Tokaj, Gy: Dobos Ilona, 1964., EA 7479

¹³ S. J: A nyír egyik történeti nevezetességü temploma. Vasárnapi Újság 1869. XVI. évf. 658-659.

támadja meg a barátok templomát, azok menekülnek előle, aztán a Szentvér utcán mind legyilkolják őket, a vérük patakokban folyik.¹ Egyik változat szerint Báthori sorba állítja a templom előtt a veres barátokat és levagdálja fejüket.² Többek szerint híres kardjával végzi ki a papokat.³ E monda a környéken több helyütt is elterjedt. **Kállósemjén-Újfaluréten** például szintén úgy tudják, hogy Báthori lefejezte a barátokat, közülük négyet éppen a Szentvér utcán. Az *Ecsedi-lápon*, **Tyukod-Szalmavárosban** is ismerik a bátori változatot, az itteniek szerint Báthori Gábor, lányának elrablása miatt, a kardjával kilenc papot lefejezett.⁴

A Felföldön, a *Vág völgyében*, **Vághosszúfalun** a monda szerint Nagy Lajos király katonáival körbefogatta a kolostort, majd lefejeztette a barátokat. A *Zsitva völgyi Ógyallán* a csendőrök ütnek rajta a barátokon és kivégzik őket.⁵ A *Bódva völgyi Zsarnón* az osztrákok vagy a németek lövetik szét a barátok várát, és pusztítják el a nőrablókat is. A *Torna-völgyi Tornagörgön* a hagyomány szerint Szent László irtotta ki a veres barátokat.⁶

Burgenlandban, **Léka** várában ártatlan templomosokat végeztek ki a királyi csapatok. A lovagok egy kisebb serege meg tudott menekülni a nagymesterrel együtt, de nem messze a vártól, törbe csalták és lemészárolták őket. Ez a hely azóta is a Halálmező (Totenhauptwiese) nevet viseli.⁷ Németországi, *Rajna-vidék-Pfalz-i* mondákban is előfordul a templomosok legyilkolása. **Mindenben** letartóztatták, később elpusztították őket. **Heckhuscheidi** monda szerint a **halwenti** templomosokat is elpusztították.⁸ *Baden-Württembergben*, az **Unger hegyen** a hagyomány szerint egy templomos kolostor állt, amelynek minden lakóját egy éjszakán lemészárolták.⁹

Hollandiában, *Zeelandban* a hagyomány szerint mindenféle per vagy eljárás nélkül végezték ki a templomosokat.¹⁰ „**Zierikzeeben** ... A városi tanácsstestület egy napon pecsétes levelet kapott, melyet csak egy bizonyos napon volt szabad kinyitni. Mikor az adott napon felnyitották a levelet, az állt benne, hogy azon az éjszakán meg kell ölni minden templomos lovagot. A városi munkások segítségével betörték a templomosok házának kapuját és mindenkit megöltek, akit ott találtak. Csak ketten menekültek meg, akik a mérsárlás idején nem tartózkodtak a házban. Így ölték meg az összes templomost a világon, egyetlen éjszaka alatt.”¹¹ *Overijsselben* még a huszadik század elején is éltek azok a történetek, amelyek szerint a templomosokat egyetlen éjszaka alatt mérsárolták le mind egy szálig, és hogy csak egy-egy tudta megmenteni az irháját. **Espeloban** például, mikor a templomosokat megölték, csak két túlélő maradt.¹² *Észak-Brabantban* a lovagrend feloszlásakor és javaik elkobzásakor valójában nem volt vérontás, mégis azt híresztelték, hogy egy éjszaka megtámadták a templomosok

¹ Erdész, 1965: 7. (Ak: Varga Sándor, Nyírbátor, Gy: Erdész Sándor, 1962.); Luby, 1985: 39-40. (EA 1360.); Ak: Nagy Pál, Nyírbátor, Gy: Béres András, 1953., EA 4036; Ak: Hatvani János, Nyírbátor, Gy: Laczkovits Magdolna, Debrecen, Népr. Muz. Adattára. 1029, MOA 11784

² Buday-Ortutay, 1935: 235. (Ak: Kányi Mihály, Nyírbátor)

³ pl. Ak: ismeretlen, Nyírbátor, Gy: Bosnyák Sándor, 1970., MOA 13978. /Heves, 4./ 211.

⁴ Erdész, 1965: 5-6. (Ak: Papp János, Kállósemjén - Újfaluré, Gy: Erdész Sándor, 1963.); uo. 13. (Ak: Nagy Sándor, Tyukod - Szalmaváros, Gy: Erdész Sándor, 1964.)

⁵ Molnár, 1991: 41.; Kádek Béla iskolai dolgozata, Fehér papok, Ógyalla, Manga János, 1937, EA 656

⁶ Magyar, 2001b: 244.; 468. sz. szöveg (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.); uo. 235.; 440. sz. szöveg (Ak: Szabó Sándor, Tornagörgő, 1998.)

⁷ Schermann, 1936: 28.; Meyer - Presich-Petuelli, 1986: 121-123.

⁸ Zender, 1966: 41., 57. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Minden; Zuo. 43., 69. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Heckhuscheid

⁹ Birlinger-Buck, 1861: 234. oldal lábjegyzete, 359. sz. szöveg: Templerburg versunken

¹⁰ Kirchner, 2000: 10.

¹¹ Sinninghe, J. R. W. en M., 1933: 246.

¹² Sinninghe, J. R. W., 1936: 218.

kastélyait és mind egy szálig lemészárolták őket. Ez történt például **Aarleben**. **Wijkben** pedig a vérfürdő előtt csak egyetlen lovag tudott megmenekülni.”¹

A belgiumi *Vallóniában*, **Lovervalban** a Kárpát-medencei változatokhoz hasonló szüzséjű monda él a templomosokról, így az elrabolt lány apja itt is egy katonából álló csapat élén megtámadja a lovagokat és a bűnösöket lemészárolják.² Luxemburgban a **beischenti** templomos lovagokat mind egy szálig kiirtották. A **beringeni** templomos kastély lakóit szintén elfogták és legyilkolták.³

A kard

A barátok meggyilkolásakor a Kárpát-medence egyes vidékein domináns szerep jut a kardnak, még pedig Báthori kardjának. Főként a Nyírségben néhány változatba beépült ugyanis egy olyan elem, amely szerint ezzel a bűvös karral kell a fejedelemnek egy próbát kiállnia. A *Nyírségben*, **Nyírbátorban** azt tartják, hogy Báthori Gábornak volt egy kardja, amellyel egy csapásra le tudta vágni egy bika fejét. A veres barátokat is ezzel a karral fejezte le. Egy másik változatban is szerepel a híres kard.⁴ **Kállósemjén-Újfalurétről** fennmaradt monda szerint, amikor Báthori Gábor értesült lánya hollétéről, először nem merte a veres barátokat megtámadni. A király engedélyét kérte. A király feltételül szabta, hogy egy próbát kell kiállnia, mégpedig egy bika fejét egy csapásra le kell vágnia. Báthori teljesítette a feltételt, felküldte a kardot a királynak. Az uralkodó nem hitte el, hogy a fejedelem a rozsdás karral hajtotta végre a hőstettet. Erre egy szójátékkal felelt vissza Báthori: „elküldtem a kardot, de a kart nem küldtem el!” Végül negyvennyolc órai szabadságot kapott a királytól. Ekkor gyilkolta le a vörös barátokat.⁵ A *Hegyaljáról*, **Tarcalról** is fennmaradt egy hasonló változat. Itt a monda hőse Báthori István, de nem hőstettet kell végrehajtania, hanem a királyt megnevetetni egy multság alkalmával. Erre a király huszonnégy órára átadja Báthorinak a királyságát. Ekkor gyilkolja le a nőrabló papokat.⁶

Megégetés

Történetileg hiteles részleteket őriz az a motívum, mely szerint a gonosz templomos lovagokat megégetik. Ritkán jelenik meg ez az elem a mondákban. (*13. térkép*) Itt is főként a németországi, elsősorban *Észak-Rajna-Vesztfáliei* mondákat lehet megemlíteni. **Wernersecki** változat szerint: „Aki már legalább öt éve tagja volt [a rendnek], azt megégették, ... mindenütt kihirdették az ítéletet, hogy a templomosokat fogják el, börtönözzék be és égessék el. ... A császár ... három napon belül minden templomost elégettetett.”⁷ „Bahnerhofban történt az az eset, hogy az esőzések több alkalommal kioltották a tüzet, egészen addig, amíg egy vadász, aki éppen arra járt, felajánlotta, hogy ismét meggyújtja. Felszabadultan felnevetett és a nevetést akkor sem hagyta abba, amikor a láng a magasba csapott. Ekkor azt gondolták, hogy biztosan az ördög volt, akinek korábban a lovagok eladták a lelküket.”⁸ Főként *Rajna-vidéki* mondákra utalva, Will-Erich Peuckert is feljegyzett néhány cédulára ide vonatkozó

¹ Sinninghe, J. R. W., 1933: 272-273., 313. sz. szöveg

² Staudt-Peuckert, 1968: 164., 312. sz. szöveg: Die räuberischen Tempelritter

³ Gredt, 1963: 534., 1104: Tempelherren in Beischent; uo. 538., 1110: Das Templerschloss bei Beringen

⁴ Ak: Nagy Pál, Nyírbátor, Gy: Béres András, 1953., EA 4036; Ak: Hatvani János, Nyírbátor, Gy: Laczkovits Magdolna, Debrecen, Népr. Muz. Adattára. 1029, MOA 11784

⁵ Erdész, 1965. 5-6. (Ak: Papp János, Kállósemjén - Újfalurét, Gy: Erdész Sándor, 1963.)

⁶ Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

⁷ Zaunert, 1924: 268-269.

⁸ Zaunert, 1924: 269.

adatokat: „A templomosok máglyán elégték.”²¹ „A templomosokat üldözik és elégtik.”²² „Túlélők. Minden templomos lovagot elégttek egy kivételével.”²³ Ide soroljuk még azt a *martonyi* mondát is, amely szerint „IV. Bélát emlegették, hogy ő füstölte ki őket.”²⁴ (20-22. kép)

Villámcsapás

A „bűn és bűnhődés” típusú mondákkal rokonítja a villámsújtás, mint büntetés motívuma a templomos-mondákat. Igaz, csak sporadikusan fordul elő, de Európában több helyütt határozottan a templomos rendhez is kötődik. (13. térkép) Egyik spanyolországi, *ó-kasztíliai* monda szerint egy gyilkosságot elkövető lovagot sújt halálra a villám: A **robledói** kastélyban hajdan egy templomos nyereségvágyból megölte testvérét, Krisztobált. Nem sokkal a gyilkosság után megbánta tettét és meg akart gyónni a püspöknél. Felült a lovára, hogy Valdanzóba, a plébániára menjen, de egy fekete felhő üldözőbe vette, és félúton lesújtott az égből egy villám. A lovag teste teljesen elszenesedett, meghalt, mielőtt bűnéért bocsánatot nyert volna. **Tiermesben** is él egy hasonló motívum: az itteni templomból egyszer elrabolták a **campisábalosi** lovagok a Jézus-szobrot és sátánkultuszra használták fel. Emiatt a rendházba villám csapott bele, és valamennyi gonosz lovag a romok alatt lelte halálát.⁵

A felvidéki **Árva** várával kapcsolatban is fennmaradt egy mondaváltozat, hasonlóan bűnhődő templomos lovagról. A várúr eszerint utazókat rabolt ki és szép lányokat rabolt el, de egyszer egy szép lánnyal nagyon megjárta. A lány apja megátkozta a lovagot. Mátyás király serege pörkölte ki a lovagot az árvai várból, végül villám sújtotta agyon.⁶ Will-Erich Peuckert cédulája szerint német területen is jellemző motívum, hogy a villám megsemmisíti a gonosz templomosok kastélyát.⁷

A rend feloszlata

A templomosok hiteles történetének részletei csak ritkán fordulnak elő a népmondákban. Mindössze két olyan település van, ahol a rend hivatalos feloszlataáról tudnak. (14. térkép) Ezek közül a valósághoz legközelebb esik a németországi, **wernersecki** monda részlete: „A legfelsőbb hatóság – egyházi és világi egyaránt, egyesült erővel – irtotta ki a rend tagjait. A vádat József császár emelte ellenük. A vizsgálatot 365 püspök vezette, az ítéletet pedig a pápa mondta ki. Ezzel a rend nevét és magát a szervezetet is mindörökre megszüntették.”⁸

A magyarországi, **sokorópátkai** változatok a rend II. József – vagy Kalapos király – általi feloszlataát idézik fel.⁹ „A rendeknek vót valami ellensége ez a király.”¹⁰

¹ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Tempelherren auf Scheiterhaufen verbrannt (Wolf, Sagen, 48.)

² Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Templer verfolgt und verbrannt (Zaunert, Paul, 1924, Rheinland Sagen. In: Dt. Sagenschatz. hrgs. von Paul Zaunert. I. Band. Niederrhein bis Köln- Bergisches Land-Eifel. Jena, 268f., 269.)

³ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Überlebender, Alle ausser einem der Tempelherren wurden verbrannt (Schell, Otto, 1922, Sagen des Rheinlandes {Eichblatts dt. Sagenschatz 6.} Leipzig-Berlin, 333.)

⁴ Magyar, 2001b: 152.; 165. sz. szöveg (Ak: Bukó István, Martonyi, 1996.)

⁵ Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. 1995.; Kirchner, 2000: 22-23.

⁶ Szombathy, 1986: 11-13.

⁷ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Blitz vernichtet Schloss böser Templer (Laport, S. 49.)

⁸ Zaunert, 1924: 269.

⁹ Ak: ismeretlen, Sokorópátka, Gy: Ziniel Katalin, 1968. MOA; Ak: Szabó György, Sokorópátka, Szabó Éva általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Tislér István, Sokorópátka, Tislér Edit általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹⁰ Ak: Tuba Lajosné Novák Adél, Sokorópátka, Sajat gyűjtés, 1995.

Van, aki szerint Ferenc József szüntette meg a rendet.¹ A legteljesebb változat (a történelmi ismeretek és a hagyomány ötvöződik benne) ide vonatkozó részlete így hangzik: „...ezeket a II. József, a Kalapos király etörüte, mer ezek nem tartottak fönn iskolát, meg olyant, ami a közjónak szolgált. ... Ölig az hozzá, ezeket a Kalapos király föloszlatta. ... Hivatalosan beszüntette őket. II. József, Mária Terézia legidősebb fia vót, aki ezt csináta. Az ilyen reformember vót. ... Nem tetszett a császárnak az, hogy hogyan visekedtek ezek a papok. Nem szerette a papokat. Ezek a barátok megszűntek, gondolom, szíjjeszóródtak, aztán kihaltak.”²

Egyéb büntetés

A fentiekén kívül a büntetés számos típusát említik a mondákban. (14. térkép) Ezek közül az egyik szerint *elűzik* a barátokat. A Kárpát-medencéből és a német nyelvterületről erre több példát is fel lehet hozni. **Sokorópátkán** azért űzték a vörös barátokat, mert gorombák voltak.³ **Nagydémen** menesztették a bűnösöket. **Pusztaberkin** Rudolf szólította fel a barátokat arra, hogy hagyják el a kolostort. A felföldi **Borzován** a **gombaszögi** barátokról tudják azt, hogy tűnniük kellett onnan.⁴ Németországban, **Ferschweilerben** arra emlékeznek, hogy régen volt ott egy forradalom, ekkor mindannyiukat elkergették. Luxemburgban, **Fischbachban** egy fejedelem szintén elkergette a templomosokat.⁵

Lengyelországban, **Sziléziában** elkobozták a javaikat. Németországban sok helyütt átok végzett velük. A *Rajna-vidéken* a pápa ítéletére emlékeznek a templomos rend ellen. **Wilseckerben** pestis vitte el őket.⁶ Magyarországon, **Ajakon** mindössze annyit tudnak, hogy akit bűnösnek nyilvánítottak, azt szigorúan megbüntették. A felvidéki **Blatnicán** a vétkes barát állkapcsára vaslakatot tettek.⁷

Németországban és Luxemburgban gyakori adatok szerint a templomosok *letartóztatásáról* beszélnek. (19. kép) *Rajna-vidék-Pfalzban*, **Rothban** letartóztatták a templomosokat és lefolytatták ellenük a pert. **Mindenben** letartóztatták, majd később elpusztították őket. **Nasingeni** monda szerint a **hosterti** (Luxemburg) templomos lovagokat szintén letartóztatták.⁸ Luxemburgban a **heringeni vár** templomos lovagjait elfogták, és jól megkapták a magukét az évekig tartó rablásért. A **beringeni** templomos kastély lakóit elfogták és legyilkolták az egész bandát.⁹

Trevirisi monda szerint a falubeliek rávetették magukat a rablókra, agyonverték a szolgálkat, megkötözték a három templomos lovagot és egy hosszú kötéllel hozzákötötték őket a saját lovaik farkához. Ezután összegyűlt egy nagy csapat

¹ Ak: Sári László, Sokorópátka, Sári Katalin általános iskolai fogalmazása, 1995.

² Ak: Morvai Endre, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

³ Ak: Vasi Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁴ Ak: Sztanek Kálmán, Nagyadém, Saját gyűjtés, 1997.; Ak: Székházi Kálmáné, Pusztaberki, Gy: Györgyi Erzsébet, 1970., MOA; Magyar, 2001b: 234., 437. sz. szöveg: A gombaszögi vörös barátok (Ak: Molnár József, Borzova, 1996.)

⁵ Zender, 1966: 42., 64. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Ferschweiler; uo. 62. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Fischbach

⁶ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Einziehung der Tempelgüter (Kühnau, Richard, 1926, Oberschlesische Sagen geschichtlicher Art, Breslau, S. 28.); Üppiges Leben der Ordensritter. Wollen befreite Christenjungfrau zu ihren Lastern mißbrauchen. Fluch. Burg versunken (Tettau, W. J. A. von n. J. D. H. Temme, 1865., Die Volkssagen Ostpreußens, Lithauens und Westpreußens, Berlin, S. 161.); Urteilsspruch gegen den Tempelherren-Orden durch den Papst etc. (Zaunert, Paul, 1924, Rheinland Sagen. In: Dt. Sagenschatz. hrsg. von Paul Zaunert. I. Band. Niederrhein bis Köln-Bergisches Land-Eifel. Jena, S. 269., 268f., ASZO/7/1-2); Zender, 1966: 43., 72. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Wilsecker

⁷ Luby, 1985: 40-41. (Ak: Fedor József, Ajak, 1954., EA 1360); Mednyánszky, 1983: 22-25.; Szombathy, 1986: 25-28.

⁸ Zender, 1966: 40., 54. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Roth - Bitburg járás; uo. 41., 57. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Minden; uo. 40-41., 56. sz. szöveg: Stein, dir sag ich es allein, Nasingen

⁹ Gredt, 1963: 536., 1107/B: Zerstörung der Burg Heringen; uo. 538., 1110: Das Tempelerschloss bei Beringen

felfegyverzett paraszt, előreküldték a lovakat és egészen a rablóvárig hajtották őket. Mire odaértek, a három templomos már halott volt.¹

A KOLOSTOR SZÉTROMBOLÁSA

Magyarországon sok helyütt szerves részét képezi a templomos-mondának a vörös barátok megbüntetése kolostoruk vagy várak lerombolása által. A Kárpát-medence északi régióiban és a német nyelvterületen elterjedtek az ezzel kapcsolatos motívumok. Általában egy király vagy császár, lányának elrablása miatt bosszút esküszik a barátok ellen, és seregével megtámadja kolostorukat. Több változatban a törökök dúlják fel a zárdát. (II/2. táblázat, 14. térkép)

Az *Alpokalján*, Szakony határában, a Csörgető-malom közelében kolostor állott, amelyet II. József leromboltatott.² A *sokoróaljai Sokorópátkán* is az adatközlők döntő többsége szerint II. József, vagyis a Kalapos király lövette szét, romboltatta le, vagy ágyúztatta le a vörös barátok kolostorát. Többségében azt is megemlítik, hogy ez lányának elrablása miatt történt.³ Van, aki József császárt,⁴ és aki Ferenc Józsefet említi.⁵ Többen nem tudják, melyik király romboltatta le a kolostort,⁶ egyikük szerint a király a pannonhalmi várból ágyúztatott.⁷ Mások is úgy tudják, hogy a pannonhalmi várból lötték szét a kolostort,⁸ közülük egy valaki szerint ez IV. Béla idején történt.⁹ A hatvanas évek végén egyesek még úgy tudták a faluban, hogy a várat a gici útról ágyúzták le.¹⁰ Egy valaki a királylány apját említi,¹¹ míg más a császárt, mint a vár lerombolóját.¹² Egy személy nagyobb uralkodót emleget.¹³ Ketten a törököknek tulajdonítják a rombolást,¹⁴ ketten pedig csak a bombázásról tudnak, de annak elkövetőjét nem tudják megjelölni.¹⁵ A romok még ma is látszanak, a történet ezzel is igazolható.¹⁶ Két adatközlő szerint nemcsak itt pusztították el a vörös barátok kolostorát, hanem az egész ország területén.¹⁷

Tényői monda szerint – amely a nyírségi változatokra emlékeztet, de sajátosan ötvöződik a kisalföldi változatokkal – a király katonaságot küldött a vörös barátok ellen, akik nemcsak a tényői barátokat, hanem az országban valamennyit kiirtattották, kolostorukat pedig lerombolták.¹⁸ **Győrújbaráton** is úgy tudják, hogy a katonaság robbantotta föl az ottani kolostort.¹⁹ A *Bakonyalján*, **Nagydémen** szintén úgy emlékeznek, hogy a kormány rendeletére a katonaság lerombolta a várat.²⁰ A *Déli-*

¹ Gredt, 1963: 538-540., 1111: Raul und sein Pferd

² Kelényi Ferenc: Szakony, Gyűjtés ideje: 1935., Szakony község népének lelkülete és kultúrája, 33., EA 4507

³ Adatközlők: Hajnik Józsefné Varga Ilona, Pécsi Kálmánné Papp Jolán, Gede Imre

⁴ Ak: Takács Gábor, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁵ Ak: Ihász Ferenc, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Például. Ak: Füvesi Károlyné Pécsi Jolán, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

⁷ Ak: Szili-Kis Lajos, Sokorópátka, Mintler Renáta általános iskolai fogalmazása, 1995.

⁸ Ak: Vajda Tibor, Sokorópátka, Horváth Mónika iskolai dolgozata, Kossuth Lajos Szakközépiskola, Győr, 2000.

⁹ Ak: Mihályfi Rezső, Sokorópátka, Mihályfi Szilvia általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹⁰ Ak: Szabó László, Sokorópátka, Gy: Dr. Uzsoki András, 1969., MOA

¹¹ Kovács Imre: Sokorópátka földrajzi nevei, 1978., 10., EA 20089

¹² Ak: Morvai Endre, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹³ Ak: Vasi Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁴ Ak: Farkas Erzsébet sz. Mintler Erzsébet, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.; Ak: Szabó Jánosné Buza Erzsébet, Sokorópátka, Szabó Hajnalka általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹⁵ Ak: Kovács István, Sokorópátka, ifj. Kovács István általános iskolai fogalmazása, 1995.; Ak: Szabó Pál, Sokorópátka, Szabó Viktória általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹⁶ Ak: Földes Szilveszter, Sokorópátka, Vollai Szilvia általános iskolai fogalmazása, 1995.

¹⁷ Ak: Vehrér Ferencné Polgár Gizella, Földes Szilveszter, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

¹⁸ Ak: Gergely Jenő, Tényő, Saját gyűjtés, 1988.

¹⁹ Ak: Dávid Mihályné Pintér Irma, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

²⁰ Ak: Sztanek Kálmán, Nagydem, Saját gyűjtés, 1997.

Bakonyban a **kapolcsi** kolostort a törökök dúlták fel. A *Visegrádi-hegység lábánál* fekvő **Dömösön** is azt tartják, hogy a török időkben a Pattantyús nevű helyről ágyúzták a klastromot.¹

Pilisi mondák szerint Béla király, II. József császár, vagy csak a király – lányának elrablása miatt –, bosszúból romboltatja le, illetve robbantatja fel a kolostorokat.² Az elmúlt pár évtized alatt – Manga János gyűjtése óta – nem sokat kopott a pilisi mondahagyomány. A **pilisszentlélekiek** szerint IV. Béla vagy valamelyik király romboltatta le a kolostort.³ Manga gyűjtésében délben tizenkét órakor robbantották fel a klastromot.⁴ A **pilisszentkereszti**ek szerint mind a három pilisi kolostort (Szentkereszt, Szentlélek, Kesztlőc) egy napon robbantották föl.⁵ A helybeliek szerint II. József császár, lányának elrablása végett, katonákat rendelt oda, akik aztán szétlőtték a klastromot. Egy éjjel, az egész országban egy óra alatt rombolták le a barátok klastromait. Valójában a klastromot tűzvész pusztította el, valószínűleg a törökök által.⁶

A *Bódva völgyi Tornaszentandrás*on ugyancsak II. Józsefet jelölik meg a *martonyi* kolostor lerombolatójának, aki összetrombitáltatta a seregét, és a nagy haddal úgy szétverette a klastromot, hogy mára már csak a falak vannak meg belőle. *Dobódélen* is úgy tudják a **bódvarákói** klastromról, hogy II. József romboltatta le. Ugyanitt a *cserbakői (Rudabányai-hegység)* kolostorról ugyanezt beszélnek. A *Szalonnai-hegységben* fekvő **martonyi** klastromról azt tartják a helybeliek, hogy valamelyik vezér lövette szét a Dobolya tetőről; valószínűleg a német Lipót császár, aki Magyarország ellen pusztító hadjáratot indított, ő romboltatta le ezt a kolostort.⁷

A *Hegyalján, Tarcalon* több variációt említenek a kolostor felszámolására. Az egyik szerint Bátori István, a katonasággal együtt, déli 12 órakor körülfogta a kolostort és széjjelromboltatta.⁸ Mások szerint a király küldött katonaságot ide, akik aztán szétverték a kolostort, amelynek máig is megvan a fundamentuma Szentkereszten.⁹ Ismét mások szerint a pataki herceg tartott katonaságot, amit rögtön riadóba szólított, mikor lánya elrablásának körülményeire fény derült. A kolostort ekkor elrombolták.¹⁰ Egy adat szerint az avarkori úr kérte meg az egész lakodalmi sereget – lánya és annak megmentője esküvőjén –, hogy menjenek és pusztítsák el a kolostort.¹¹ A kolostort mások szerint is széjjelverték.¹²

A *nagy-sárréti Dévaványán* a *csolti monostorral* kapcsolatban őrzik a mondát. Itt tartották fogva Báthori Gábor erdélyi fejedelemnek a lányát a papok, mire a fejedelem hatalmas sereggel elpusztította a kolostort.¹³ A Felföldön, a *Vág völgyében, Vághosszúfalu és Vágvecse* határán volt egy barátokklastrom, amelyből egy éjszaka alatt romhalmazzá lett, a benne élő nőrabló barátok büntetéseként.¹⁴ A *Bódva völgyi Zsarnón* a várat a szabadságharc előtt lövették szét az osztrákok vagy németek.¹⁵ Ausztriában,

¹ Balogh-Ördög: 1982: 81.; Balogh-Ördög, 1985: 68.

² Manga, 1973: 226-227.

³ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Orbán Kálmánné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁴ Manga, 1973: 227. (Ak: Minczér Pál, Pilisszentlélek, Gy: Manga János, 1960.)

⁵ Ak: Jurin Antal, Pilisszentkereszt, Saját gyűjtés, 2001.

⁶ Manga, 1973: 227-228. (Ak: Pavelnyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

⁷ Magyar, 2001b: 240.; 458. sz. szöveg (Ak: Gregovszki Ferenc, Tornaszentandrás, 1995.); uo. 239.; 454. sz. szöveg (Ak: Szarvas Mária, Dobódél, 1997.); uo. 236.; 442. sz. szöveg (Ak: uaz); uo. 241.; 460. sz. szöveg (Ak: Kolveg Miklós, Martonyi, 1996.); uo. 461. sz. szöveg (Ak: Vécsey Bálint, Martonyi, 1996.)

⁸ Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

⁹ Dobos, 1971: 73-74. (Ak: Borsi Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona); Ak: Fábrián János, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5898.

¹⁰ Ak: Mohácsi N., Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5896.

¹¹ Dobos, 1971: 71-72. (Ak: Bátori Lajos, Tarcal, Gy: Dobos Ilona)

¹² Ak: (Hunfálvi) Hunkó József, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1963., MOA 5587

¹³ Ak: Szántó Lajos, Dr. Bereczki Imre: Történeti hagyományok ... IV. kötet, Dévaványa, 1968, 423. MOA 9644

¹⁴ Szentkereszty Tivadar: Nyitramegyei népmondák. Ethn. 1895. 417., MOA 5586/104

¹⁵ Magyar, 2001b: 244.; 468. sz. szöveg (Ak: Jacsman János, Zsarnó, 1997.)

az *Alsó-ausztriai borvidéken* fekvő **Pirawarth** nagy szerzetes-kolostorát a gyilkos huculok szétrombolták.¹

Németországban, *Rajna-vidék-Pfalzban*, a **Menningen** melletti templomos palotát a parasztok rombolták le, akik egy éjszakán összefogtak, és vasvillával, puskával és más szerszámokkal támadták meg a várat. *Baden-Württembergben*, az **Unger hegyen** a hagyomány szerint szintén egy templomos kolostor állt, amelyet egy éjszakán szétromboltak.² Luxemburgban, **Kahlerben** egyszer egy éjszakán a király parancsára rajtaütöttek a templomosokon. Kastélyukat a földdel tették egyenlővé. **Rollingeni** monda szerint az **ehneni** templomos lovagok várát elfoglalták, felgyújtották és porig rombolták.³

A kolostor felgyújtása

A templomosok várait a mondák szerint általában az ellenség gyújtja fel, de arra is van példa, hogy maguk a lovagok szítanak tüzet, hogy ezzel saját menekülésüket megkönnyítsék. Ez a motívum német etnikus specifikum, onnan kerülhetett hazánkba is. (*14. térkép*) Az ellenség támadásakor a *burgenlandi Léka* várában tanyázó templomos testvérek (itt a szolgákra gondol Mohl Adolf) „a várat minden gyülekező részén lángba borították, aztán menekült aki már menekülhetett. Nem így maguk a lovagok!”, akik közben nagymesterükkel együtt felkészültek a vár védelmére. **Willersdorfi** monda szerint az Oberschützen (Felsőlövvő) melletti Willersbachi rablólovagvárat a környékbeli emberek gyújtották fel a lovagok távollétében, bosszúból.⁴

Németországban, az egész Eifel-hegységben és az Ardenneknben elterjedt mondák szerint a templomosok felgyújtották saját házaikat, amikor menekülniük kellett.⁵ Belgiumban, a *vallóniai Lovervalban* az elrabolt hercegnő apja egy lovagokból álló csapat élén megtámadta és elfoglalta egy éjszakán a templomosok lakhelyét és felgyújtotta azt.⁶ Luxemburg területén öt különböző várhoz kötődik olyan monda, mely szerint felgyújtják a templomosok, vagyis rablólovagok várát. A **heringeni** várat az egyik változat szerint a szomszédos várak urai gyújtják fel, a másik változat szerint a környékbeli parasztok. A **horni** kastélyt az *erpeldingeni* várúr és serege égeti fel. A **Greisch** melletti Griéfchen várát a von Useldinger család lovagjai gyújtják fel. **Trevirisi** monda szerint a helyi parasztok nagy tüzet raktak a rablólovagvár főkapuja előtt, és mivel a kapu szárnyai fából voltak, csakhamar leégtek. Így benyomulhattak a várba, néhány perc múlva ott is felcsaptak a lángok, és az egész épület tüzet fogott, majd leégett. **Rollingeni** monda szerint az *ehneni* templomos lovagok várát az ostromlók elfoglalták, felgyújtották és porig rombolták.⁷ A vár felégetésének oka minden esetben a templomosok rabló-tevékenységének megbosszulása volt.

¹ Peuckert, 1963: 58., 102. sz. szöveg: Die Mönche ohne Köpfe

² Zender, 1966: 42-43., 67. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Menningen; Birlinger-Buck, 1861: 234. oldal lábjegyzete, 359. sz. szöveg: Templerburg versunken

³ Gredt, 1963: 534., 1105: Die Tempelherren von Kahler ; uo. 541., 1113: Die Tempelherren zu Ehnen und ihre Schätze

⁴ Mohl, 1926: 52.; Haiding, 1965: 288., 260. sz. szöveg: Der Schloßhansl

⁵ Zaubert, 1924: 269-270.

⁶ Staudt-Peuckert, 1968: 164., 312-es számú szöveg

⁷ Gredt, 1963: 535., 1107/A: Zerstörung der Burg Heringen; Zaubert, 1924: 270.; Gredt, 1963: 537., 1108: Zerstörung des Horner Schlosses; uo. 540-541., 1112: Die Burg im Griéfchen bei Greisch; uo. 538-540., 1111: Raul und sein Pferd; uo. 541., 1113: Die Tempelherren zu Ehnen und ihre Schätze

Éjszakai rajtaütés

Főként a német nyelvterületen elterjedt motívum, hogy a templomos lovagok kastélyát „egy éjszakán” semmisítik meg. (15. térkép) Ahogy Mednyánszky Alajos írja a *burgenlandi Léka* várának templomosairól: „Ez a vér, a nemesi, ártatlan vér, rettenetes éjféli órán — ahogy a monda szól — bűnös kezek által kiontatott.”¹ Belgiumban, *Nyugat-Flandriában*, a tengerparton azt beszélik, hogy a templomosok egy éjszakán eltűntek. A *vallóniai, lovervali* változat szerint az elrabolt hercegnő apja, seregével együtt, egy éjszakán megtámadja és elfoglalja a templomosok várát.²

Hollandiában, *Zeelandban*, a Schouwen-Duiveland szigetén fekvő **Zierikzeetben** a városi bírák egy bizonyos nap éjszakáján minden zierikzeeti templomos lovagot letartóztattak, és eljárás nélkül kivégeztették őket. Egy tizenkilencedik század közepéről származó mondaszöveg szerint betörték a templomosok házának kapuját és mindenkit megöltek, akit ott találtak. Ugyanekkor megölték az összes templomost a világon, egyetlen éjszaka alatt.³ *Overijsselben* a templomosokat szintén egyetlen éjszaka alatt mészárolták le mind egy szálíg, a hagyomány szerint. *Észak-Brabantban* is azt híresztelték, hogy egy éjszakán megtámadták a templomosok kastélyait, és mind egy szálíg lemészárolták őket. Ez történt például **Aarleben** és **Wijkben**.⁴

Németországban Paul Zauert szerint az Ardenneknben él az a monda, amely szerint a templomosokat egy éjszakán mind egy szálíg elpusztították. Gottfried Henßen írja, hogy a templomosok aljas életmódján az Isten megbotránkozott, és egy éjszakán lakóhelyüket porig rombolta.⁵ Hasonló monda Vághosszúfalun is ismert, a tárgyalt motívumot azonban eltérően tartalmazza. Konkrét német változat szerint *Rajna-vidék-Pfalzban*, a **Menningen** melletti templomos palotát a parasztok rombolták le, akik egy éjszakán összefogtak a lovagok ellen. *Baden-Württembergben* a templomosok **Unger hegyi** kolostorát szintén szétrombolták egy éjszakán.⁶ Luxemburg területén, **St. Pirminben** állt hajdan a templomos lovagok pogány temploma és kastélya, de mindkettő elpusztult egy éjszakán. A **kahleri** templomosokon egy éjszakán, a király parancsára rajtaütöttek, így sikerült legyőzni őket és az uralmukat megtörni.⁷

Magyarországon – a fentiekkel ellentétben, sporadikus adatok szerint – déli tizenkét óraker történik a rajtaütés. **Pilisszentléleken** Manga János gyűjtése alapján délben tizenkét óraker robbantották fel a kolostort.⁸ Egyik **tarcali** mondában, amikor a 12 órát harangozták, Báthori katonái körülfogták a vörös barátok kolostorát, a papokat legyilkolták, a zárdát pedig széjjelrombolták.⁹ Az egyetlen magyar adatunk az éjszakai támadásra **Pilisszentkeresztről** származik: Egy éjjel, az egész országban egy óra alatt pusztították el a barátok klostromait, a papokkal együtt.¹⁰ A valóságban tényleg jellemző volt, hogy az egyház és az állam is gyakran éjszaka hajtotta végre titkos akcióit, emiatt voltak annyira sikeresek rajtaütéseik. Spanyolországban, az *aragóniai* templomosok kivételével – akik elsáncolták magukat váraikban – nem nagyon tettek a lovagok lépést védelmük érdekében.¹¹

¹ Mednyánszky, 1829: 444.

² Staudt-Peuckert, 1968: 164., 311. sz. szöveg: Die Templer ; uo. 312. sz. szöveg: Die räuberischen Tempelritter

³ Kirchner, 2000: 10.; Sinninghe, J. R. W. en M., 1933: 246.

⁴ Sinninghe, J. R. W., 1936: 218.; Sinninghe, J. R. W., 1933: 272-273., 313. sz. szöveg

⁵ Zauert, 1924: 270.; Henßen, 1947: 11.

⁶ Zender, 1966: 42-43., 67. sz. szöveg: Weitere Sitze der Tempelherren, Mennigen; Birlinger-Buck, 1861: 234. oldal lábjegyzete, 359. sz. szöveg: Templerburg versunken

⁷ Gredt, 1963: 532., 1102: Tempelherrenschlösser; uo. 534., 1105: Die Tempelherren von Kahler

⁸ Manga, 1973: 227. (Ak: Minczér Pál, Pilisszentlélek, Gy: Manga János, 1960.)

⁹ Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

¹⁰ Manga, 1973: 228. (Ak: Pavelnyák család, Pilisszentkereszt, Gy: Manga János, 1960.)

¹¹ Kirchner, 2000: 34-35.

HŐSIES VÁRVÉDŐK

Számos leírás született a templomos lovagok harci bátorságáról és csatákban tanúsított hősiességükről. *Akkon* ostromakor, amikor a szultán csapatai már csaknem az egész várost elfoglalták, a túlélő védők visszavonultak a tengerparti templomos erődbe. A helybeliek hajókra szálltak, a templomosok pedig – még a sebesültek is – hátramaradtak, hogy az utolsó csepp vérükig védjék a várat. A lovagok tudatában voltak annak, hogy mártírként fognak meghalni. Így is lett: esküjükhöz híven az utolsó pillanatig kitartottak, de hiába. Akkor elesett, és ezzel megszűnt a templomosok létezésének alapvető indítéka és célja.¹

A rend felszámolásakor is több helyütt előfordult, hogy a templomosok nem adták meg magukat az őket letartóztatni szándékozókval szemben. Például Cipruson harcokra is sor került emiatt, és csak egy idő múlva adták meg magukat a lovagok. Spanyolországból, *Aragóniából* szintén vannak arra példák, hogy a rendtagok nem adták meg magukat, váraikat csak komoly harcok, illetve kiéheztetés során sikerült bevenni. Németországban, a *Rajna-vidéken*, **Mainzban** például fegyvert ragadtak és a „tárgyalást” erőszakosan félbeszakították. Tanúkat állítottak, akiknek vallomása alapján a zsinat kénytelen volt a lovagok ügyében kedvező döntést hozni. **Hildesheimben** a templomosok megpróbálták ellenállni, míg aztán erőszakkal meg nem fosztották őket birtokaiktól.²

Néhány nyugat-európai, főként német változat a fenti valós esetek emlékét őrzi. E mondákban a vértlen templomosok hősiiesen védelmezik váraikat, amely aztán árulás következtében kerül az ellenség kezére. (*15. térkép*) Általában csak egyetlen lovag éli túl támadást, akit pozitív hősként jellemeznek e mondákban. Tipikus példa erre az a németországi *Rajna-vidéken* gyűjtött narratíva, amely **Lahneck várának** templomos lovagjairól szól, és amelyben a fent említett mainzi példa emlékét fedezhetjük fel: „...ahova az egyházon keresztül a pápa hatalma elért, ott az üldözöttek nem sok jóra számíhattak. Így történt ez a *mainzi* érsek, Peter von Aichspalt esetében is, aki mindenkit a tartományában lévő lovagok elpusztítására szólított fel. A templomos várakat csapataival körülzáratta, és a felszámolást azzal a tizenkét templomossal kezdte, akik Lahneck várában tartózkodtak. Egy nagy létszámú érseki csapat váratlanul bekerítette a várat, és a tizenkét bent lévő feltétel nélküli megadásra szólította fel.” A lovagok nem adták meg magukat, a végsőkig küzdöttek a túlerővel szemben. Az éjszaka leple alatt azonban az ellenségnek sikerült bevennie a várat.³

Egy *Észak-Rajna-Vesztfáliában* fennmaradt monda szerint „...mindenütt kihirdették az ítéletet, hogy a templomosokat fogják el, börtönözzék be és égessék el. Néhány esetben azonban ellenálltak, különösen **Wernerseckben**. Végül amikor az élelmük elfogyott, meg kellett adniuk magukat.”⁴ A *burgenlandi Léka* várában – a hagyomány szerint – hasonlóan hősiiesen küzdöttek a templomos lovagok. Menekülés közben fészkeltek be magukat Léka várába, és a királyi csapatok felszólítására sem adták meg magukat, „...megesküdtek a szent evangéliumra, hogy utolsó csöpp vérükig védelmezik a várat, s élve senki fiának magukat meg nem adják.” Árulás következtében azonban mégis sikerült rajta ütni a lovagokon, akik a lovagteremben tartózkodtak. „Szegény templomosok nemcsak sebet osztogatnak, de sebet is vesznek: kiömlő vérükkel egymásután pirosra főstik szép fehér köpenyegüket és alattuk a kemény

¹ Laidler, 2001: 269-271.

² Read, 2001: 263., 265-276.

³ Schmidt, 1983: 252-253. : Die zwölf Templer auf Lahneck

⁴ Zaunert, 1924: 269.

tölgyfa-padlót. ... Vér borította nemcsak fehér ruhájukat, hanem a terem padlóját is, kövezetét is, sőt a falakat is, itt-ott embernői magasságban.”¹ Spanyolországban is emlékeznek arra, hogy a királyi csapatok felgyújtották a rend kolostorait és templomait. Ekkor a rend legfontosabb iratai is elpusztultak.²

Árulás

A fenti mondáknak néhány esetben részét képezi az a motívum, mely szerint csak árulással sikerül bevenni a templomosok erődítményeit. (15. térkép) Az áruló pedig többnyire az egyik templomos lovag. Tipikus példa erre a *burgenlandi Léka váráról* szóló monda, amelynek több változata is ismert. Az egyik szerint a rend utolsó várnagya árulás következtében kényszerült arra, hogy megadja magát. Az egyik szolga ugyanis megmutatta az ellenségnek azt az alagutat, amely a kastélyt a közeli erdővel összekötötte. Mohl Adolf szerint nem a templomosok embere, hanem a „németujvári bándérium egyik élemedett csatlósa” vezette be az ostromlókat a várba, a föld alatti titkos folyosón keresztül.³

A legteljesebb, ma is élő változat szerint egy templomos lovag volt az áruló: „A nagymester egy éjszakán felderítőket küldött az alagúton keresztül a faluba, hogy élelmet szerezzen és segítséget hívjon. A küldöttség egyik tagja, akit Hubertnek hívtak, megragadta az alkalmat, hogy a faluban meglátogassa menyasszonyát, Máriát. Az ellenség azonban mindkettőjüket elfogta. A templomost megfenyegették, hogy megölik a menyasszonyát, ha a várba vezető titkos alagút bejáratát meg nem mutatja. Mária hiába könyörgött, hogy inkább őt áldozza fel, mintsem a várat. Hubert elvezette az ellenséget az alagúthoz, és mivel az őt ismerte őt, és a jelszót is megadták neki, gyanútlanul kinyitotta a rácsos kaput az ellenség előtt. ... Mária, Huberttel együtt biztos helyen, a toronyban volt ezalatt, de a halálos küzdelem látványát már nem bírta tovább, és az örülettől hajtva megragadta az árulót és levetette magát vele együtt a mélybe.”⁴

A németországi *Észak-Rajna-Vesztfáliában* gyűjtött változat szerint – amely a **Wernerseck** várában tanyázó templomosokról szól – a lovagok a német József császár ellen követtek el árulást. Megadták szentföldi zarándoklatának pontos útvonalát, így az uralkodót kiszolgáltatták a török szultánnak.⁵ A templomosok a valóságban is követtek el árulást szentföldi ténykedésük során. A második keresztes hadjáratban a damaszkuszi kaland a keresztes seregek vereségével ért véget, és ezt a templomosok árulásának tudták be, akik állítólag jelentős mennyiségű aranyat vágtak zsebre az ellenségnek kiszolgáltattott információkért.⁶

A luxemburgi **Trevirisből** származik az a mondaváltozat, melyben a *gräffingeni* rablovagvár urait törbe csalják. A templomosok egy gazdag majorban akarnak lovakat zsákmányolni, de a gazda – aki szolgának adja ki magát – ígérete szerint csak az éjszaka leple alatt vihetik el a lovakat. A lovagok éjjel vissza is térnek a majorba, de ott a csikók helyett jó néhány felfegyverzett legény és parasztember várja őket. A kis csapat, miután végez a templomosokkal, a várukat is beveszi.⁷

¹ Mohl, 1926: 50-57.

² Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliaában. Gottfried Kirchner filmje. 1995.

³ Schermann, 1936: 28.; Mohl, 1926: 50.

⁴ Meyer - Presich-Petueli, 1986: 121-123.

⁵ Zaubert, 1924: 268-269.

⁶ Földi, 2001: 78.

⁷ Gredt, 1963: 538-540., 1111: Raul und sein Pferd

A túlélő

A nyugat-európai mondák szerint a templomosok várának ostromát csak egyetlen egy lovag éli túl, akinek több helyütt még a nevére is emlékeznek. (15. térkép) A *burgenlandi Léka váráról* szóló monda szerint „...csak egyetlen templomos papnak kegyelmeztek meg, akinek nagy könyörgésére megengedték, hogy a hősi halált halt, előkelő nemesi családokból származó templomos lovagokat a várkapolna kriptájába temethesse.”¹

Németországból, a *Rajna-vidéki, lahnecki* templomosokról szóló mondában az ostrom után az utolsó élő templomos, aki ezer sebből vérzett, még fenyegetően felemelte kardját. Az ellenség vezére ekkor felajánlotta a lovnak szabadságát és életét, ha megadja magát „De a templomos, anélkül, hogy az ajánlatot válasza méltatta volna, az utolsó erejével megforgatta pengéjét az ellenség felé, majd a lándzsájába dőlt és kilehelte a lelkét.”² Will-Erich Peuckert szerint a túlélő motívuma gyakori a Rajna-vidéki templomos-mondákban, például az, amikor minden templomos lovagot elégetnek, egy kivételével.³ Egy *Észak-Rajna-Vesztfáliában* gyűjtött változatban például a templomosokat a császár parancsára elégették, csak egyetlen egy menekült meg közülük, aki **Wernerseckben** élt, és Wernernek hívták.⁴

Belgiumban, *Flandriában* is „szörnyű, véres históriák” maradtak fenn a templomos lovagok elfogatásáról és a rend felszámolásáról. Valószínűleg Lieven Wemaere lovag terjesztette el a történeteket, állítólag ő volt az egyetlen, akinek sikerült megmenekülnie, és soha nem tudták elfogni.⁵ A luxemburgi **heringeni** várban egy Veit nevű lovag életét hagyja meg ellenfele, aki aztán a monda végére jó útra tér, abbahagyja rablótevékenységét és elzarándokol a Szentföldre.⁶ Hollandiában szintén maradtak fenn olyan mondaváltozatok, amelyekben szerepel a túlélő motívuma. Ezt a holland katalógus is említi: Tempelherren in einer Nacht umgebracht (ein einziger entkommt, weil er nicht auf dem Schloss ist), azaz a templomos lovagokat egy éjszakán meggyilkolták, csak egy menekült meg közülük, aki épp nem volt bent a kastélyban.⁷ A *zeelandi Zierikzeetben* azt tartják, hogy a rendnek mindössze két tagja menekült meg a kivégzés elől, ők ugyanis éppen a bordélyházban időztek, amikor a többiek letartóztatták. Egy másik változat szerint szintén ketten menekültek meg, akik a mézszárlás idején nem tartózkodtak a házban.⁸ *Overijsselben* is mondák élnek arról, hogy csak egy-egy lovag tudta megmenteni az irháját a kegyetlen mézszárlások alkalmával. **Espeloban** például két túlélő maradt, az egyik Utrechtben volt, a másik pedig éppen egy szarvast üldözött a mezőn.⁹ *Észak-Brabantban, Wijkban* a vérfürdő elől csak egyetlen ember tudott megmenekülni.¹⁰

¹ Mohl, 1926: 53.

² Schmidt, 1983: 252-253. : Die zwölf Templer auf Lahneck

³ Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau: Überlebender, Alle ausser einem der Tempelherren wurden verbrannt (Schell, Otto, 1922, Sagen des Rheinlandes {Eichblatts dt. Sagenschatz 6.} Leipzig-Berlin, 333.)

⁴ Zaunert, 1924: 268-269.

⁵ De Tempeliers te Ieper (Belgium), Dokumentumok\adel\Andre\Tempeliers.htm, Lap 1-3/5. E-mailen bocsájtotta rendelkezésemre Andre Polgar (Geleen, Hollandia), fordította Jan és Agnes Wiardi (Venlo, Hollandia)

⁶ Gredt, 1963: 535., 1107/A: Zerstörung der Burg Heringen

⁷ Sinninghe, 1943: 121., 1292-es típus.

⁸ Kirchner, 2000: 10.; Sinninghe, J. R. W. en M., 1933: 246.

⁹ Sinninghe, J. R. W., 1936: 218.

¹⁰ Sinninghe, J. R. W., 1933: 272-273., 313. sz. szöveg

AKTUALIZÁLT VÁLTOZATOK

Néhány olyan változat is fennmaradt, amely a papok és különféle nőszemélyek szerelméről, viszonyáról szól. Olyan településeken gyűjtötték őket, amelyeken a templomos-monda hagyományos változatai is éltek vagy élnek ma is. Így az alábbiakat általában a monda aktualizálásaként, az egyes településeken pedig invariáns adatként kezeljük.

Egy **nyírbátori** változatban a Bátori lány maga ment el a templomba éjszaka, hogy szerelmével, a pappal találkozzon. Több mint két év múlva találták meg a lányt, akkor már gyereke volt, szép kisfia. A lányt hazavitte Báthori, a gyereket pedig felhajította a levegőbe, aztán a kardot alája tartotta, kettévágta. A lány elájult, aztán két hónap múlva meg is halt.¹

Bakonyjákó-Járföldön arról mesélnek, hogy „Volt itt egy pap, akinek szeretője volt, és az mullott aztán itt ki utoljára. Egy gazdaságvezető jött ide, és annak a feleségével állítólag jóba voltak, és a férje együtt érte őket és a papnak az ablakon keresztül menekülni köllött.”²

Zamárdiban a Temető-dűlőn a hagyomány szerint régen apátsági pince volt. Itt találkozott az apát titkon egy sérsekszőlősi menyecskével. A menyecske ura megleste őket, és megölte mindkettőt.³

Jósvafői adat szerint a cserbakői várat bosszúból rombolták le, mert a vár ura egy pap volt, aki megnősült és emiatt kitagadta a családot.⁴

A **sokorópátkai** vörös barátokról a következő mondatöredék maradt fenn: „...valamikor barátok települtek ide, elűzték a kolostorból viselt dolgaik miatt. Nem nyilatkoztak, de feltehetően ezek nőügyek lehettek már abba az időbe is.”⁵

Vörösberényben az Apácafara helynév onnan ered, hogy „A hagyomány szerint egy apáca – mikor még a kolostori szüzek lakták a most már alapítványi kastélyt – átlépte a zárda szigorú szabályát s teherbe esett; terhétől menekülni, titkos helyet keresett magának, de útjában a fájdalmak utolérték s megszült; erről vette a hely, a hol ez történt, a fenti nevet.”⁶

¹ Ak: özv. Bodnár Imréné, Nyírbátor, Gy: Laczkovits Magdolna, Debrecen, Népr. Int. 1029., MOA 11782

² Ak: Támtón Antalné, Bakonyjákó-Járföld, Saját gyűjtés, 2001.

³ Végh, 1974: 148.

⁴ Magyar, 2001b: 236.; 443. sz. szöveg: A cserbakői barátok (Ak: Bak Albertné Szász Irma, Jósvafő, 1997.)

⁵ Ak: Dr. Párkányi József háziorvos, Sokorópátka-Tényő, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Jankó, 1902: 55.

ÖSSZEGZÉS

Jelen munka a történeti mondák utóbbi néhány évben felélénkült gyűjtéséhez és feldolgozásához kíván hozzájárulni. E műfajon belül a templomos-monda kutatása fehér foltnak számít, annak ellenére, hogy bizonyos változatait már a tizenkilencedik század elejétől kezdve lejegyezték. A mondakör feldolgozásával és elemzésével a dolgozat azt bizonyítja, hogy Európa-szerte elterjedt mondáról van szó, amely az egyes régiókban számos lokális és vándormotívumot olvasztott magába. (1/a. és 1/b. térkép)

A dolgozat első része arról tájékoztat, hogy Európa mely térségeiben eresztettek gyökeret a templomos-monda változatai, a második rész a monda motívumainak elterjedését mutatja be. A motívumokból kitűnik, hogy míg a legtöbb történeti mondai hős pozitív szereplőként jelenik meg a változatokban, a templomos lovagok népi megítélése ambivalens, sőt többnyire negatív. (2. térkép) A továbbiakban a műfajrendszerelési kérdések mellett a tér- és időszemléletet, a mondai hősök típusait, illetve a hagyományozás bizonyos kérdéseit foglalja össze a munka, elsősorban a saját gyűjtésű változatok kapcsán, de a teljes anyag ismeretének és elemzésének tapasztalatai alapján.

RENDSZEREZÉSI KÉRDÉSEK

A TEMPLOMOS-MONDA MINT MONDACIKLUS

A templomos-mondák esetében különösen nehéz ismert típus meghatározása az eddig megjelent katalógusok alapján. A változatokból több, lényegesen különböző szüzsé bontakozik ki, emellett e narratívákban számos néphit-elem és helynévmagyarázó motívum is beépült, csakúgy, mint a többi történeti monda esetében. A történeteket kizárólag a főhősök személye kapcsolja össze. Éppen ezért a *mondaciklus* fogalmát legcélszerűbb használni a templomos-monda esetében, hiszen e műfaj-kategória Dobos Ilona által megfogalmazott definíciója szerint, *az egy személyhez vagy személyekhez fűződő mondatípusok sorát értjük alatta, amelyekben a nemzetközi és speciális motívumok egyaránt megtalálhatók.*¹ Éppen a főhős összekötő ereje miatt sorolhatjuk e mondákat a történeti mondák közé is.

A templomos-mondákon belül *három különböző típus* különíthető el (több motívumból álló epikus elbeszélés). Valódi tartalmi-formai teljességében azonban csak kevés helyszínen jelenik meg, ellentétben a többségében esztétikailag teljes hiedelemmondákkal. Általában jellemző, hogy az epikus vonalvezetés a történeti mondákban egy látszólag amorf szüzsét épít fel. A mondai motívumok additív módon épülnek fel, meglehetősen kevésnek van meghatározott helye a szüzsében. Kronologikus sorrendben jelennek meg, vagy teljesen esetlegesnek tűnnek, de a látszólag amorf szüzsé mögött bizonyos általános szövegszerveződési tendenciákat fedezhetünk fel.²

A templomos-monda európai változataiból tehát három különböző típus (virtuális archetípus) különíthető el. Ezek közül egy valós történeti eseményekre épül (*Hősies várvédők*), a másik kettő a per vádpontjainak továbbélésére utal (*Nőrablók* és *Rablólovagok*). A Hősies várvédők és a Rablólovagok típusa leginkább a német Rajna-vidéken elterjedt – az utóbbi altípusa az Ördögszövetségesek, mely Vesztfáliában, Bajorországban és Lotaringiában fordul elő. A Hősies várvédők típusa német etnikus

¹ Dobos, 1970: 107.

² Bihari, 1988: 133.

specifikum, míg a Rablólovagok típusa keveredést mutat, a Kárpát-medencében is megjelennek bizonyos változatai. A Nőrablók típusa pedig a Kárpát-medencében a legjellemzőbb – az egyetlen belga példát kivéve –, magyar specifikum. (*A típusok alapelemei című ábra I-II.*)

Az 1. típus szüzséje – RABLÓLOVAGOK

1. A templomosok rettegésben tartják a környéket rablótámadásaikkal.
2. Nem tudják elfogni őket, mert fordított patkókkal közlekednek.
3. Egy illető rájön a cselre, de a templomosok megesketik, hogy senkinek nem mondhatja el.
4. Az illető a „Kő csak neked mondom el” kezdetű mondattal felfedi a nép előtt az igazságot.
5. A templomosok várát megostromolják, a lovagokat meggyilkolják.

A 2. típus szüzséje – HŐSIES VÁRVÉDŐK

1. Az ellenség ostromolja a templomosok várát.
2. A lovagok nem adják meg magukat a túlerővel szemben.
3. Az ellenség csak csellel / átlás következtében tudja bevenni a várát.
4. A templomosokat lemészárolják.
5. Egy lovag túléli a csatát.

A 3. típus szüzséje – NŐRABLÓK

1. Egy uralkodó lánya eltűnik, évekig keresik.
2. Egy koldus elalszik a templomban, rázárják az ajtót.
3. A koldus éjszaka meglátja a lányt, amikor a barátok sétáltatják.
4. Másnap jelenti az uralkodónak.
5. Az uralkodó katonáival szétlöveti a kolostort vagy meggyilkolja a barátokat.

Az egyes változatokon belül esetenként variálódnak a három típus különböző elemei, továbbá kiegészülnek hiedelemmondai motívumokkal is. Például a hősies várvédők lehetnek eredetileg rablólovagok, a nőrabló barátok nemcsak nőket rabolnak el, hanem utazókat is kifosztanak, vagy a látszólag ártatlanul megégetett lovagról kiderül, hogy lelkét az ördög vitte el stb. A bűn és bűnhődés, a csel és átlás, illetve a rajtaütés/támadás és tömeges mészárlás különböző formái mindhárom típusban megjelennek. Mind a Hősies várvédők típusa, mind a Nőrabló barátok típusa kontaminálódhat eredetmagyarázó/helynévmagyarázó mondai motívumokkal, például a lékai (Halálmező) vagy a nyírbátori (Szentvér utca) és tarcali (Vérvölgy) változatokban. A típusok közötti összefüggéseket „*A típusok alapelemei I-II.*” című ábra mutatja be.

TEMPLOMOS-MONDAI ELEMÉK A KATALÓGUSOKBAN

A hagyományban mindig változatokkal találkozunk, sohasem típusokkal vagy elszigetelt motívumokkal. A legtöbb rendszerezés a tartalom és a szerkezet bizonyos elemeit emeli ki és csoportosítja. A szerkezet szerinti csoportosítás viszont nem célszerű, hiszen mindig a tartalom az elsődleges, a szerkezet csak ezt rendszerezi, ezt követi.¹ A mondák rendszerezése tehát a cselekmény és a főszereplők alapján a legcélszerűbb.²

Dobos Ilona a történeti mondák rendszerezéséről írott tanulmányában különféle kategóriákba sorolja a magyarországi mondakincset.³ Kategóriái közül számunkra a következők lényegesek:

A.) *Emberi létesítmények keletkezéséhez fűződő mondák - alapítási mondák*

Föld alatti alagút

Távoli várakat köt össze.

Kincset rejt magában, amelyet vasajtó zár el.

D.) *Háborúk*

Az áruló. Az ellenség csak úgy tud győzni, hogy árulás történik.

E.) *Hősökhöz fűződő mondák.*

Személyek - különleges emberek

Veres barátok

Elrabolják nagy úr lányát, földalatti üregben tartják.

F.) *Bűn és bűnhődés*

Egyházi tilalmak megszegése

Elsüllyed a falu.

A Bihari Anna által összeállított Magyar Hiedelemmonda Katalógus következő kategóriái mutatnak kapcsolatot a vizsgált mondakörrel:

N/Kincs

I. Ellenség elől elrejtett kincs/ellenség kincse

4. Kincset rejtő barlang/alagút/pince

4/B Szerzetesek elrejtett kincse van a barlangban

IV. A kincs őrzői

5. Kincset őrző egyéb lények

5/F **Vöröscsuhás barát ül a kincsen.**

VI. Kincsásás

1. Egy ember kincset talál, meggazdagszik.⁴

Külföldi mondakatalógusokban szintén találunk néhány olyan típust, illetve motívumot, amely mondaciklusunkhoz kapcsolódik:

lapp katalógus:

154. Verschiedenes: Der gottlose Pfarrer⁵

holland katalógus:

Historische Sagen

An Privilegien gebundene Sagen

Religiöse Sagen

1128. Unauslöschliche Blutflecken

1141. Das versunkene Schloss. Schlechter Ritter von der Erde verschenkt.

1144. Das versunkene Kloster; versinkt wegen der Schlechtigkeit der Mönche.

An Katastrophen gebundene Sagen

¹ Voigt, 1965: 205., 209-210.

² Körner, 1967: 281.

³ Dobos, 1970: 101-106.

⁴ Bihari, 1980: 126., 131., 133.

⁵ Qvigstad, 1925: 61.

- Belagerung
1236. Der unterirdische Gang. Belagerte entkommen.
An Personen gebundene Sagen
Raubritter
1291. Verkehrt beschlagene Pferde (Hufeisen verkehrt untergebunden)
1292. **Tempelherren in einer Nacht umgebracht
(ein einziger entkommt, weil er nicht auf dem Schloss ist)**
1293. Die eiserne Dame. Personen von Raubrittern (Femgericht)
mit Martergerät zum Tode gebracht.¹

Az európai mondakatalógusok közül – a magyar kezdeményezéseken kívül – csak a holland katalógus tartalmaz kimondottan templomosokkal kapcsolatos típust. Többségében az elsüllyedés motívumát lelhetjük fel (észt, finn, holland),² másodsorban utalás történik bizonyos istentelen papokra (lapp), a kolostor elsüllyedésére a szerzetesek rossz élete miatt (holland), föld alatti járatokra (holland), illetve a legkonkrétabb adatok szempontunkból Sinninghe 1128-as, 1292-es és 1293-as típusai, melyek szerint a templomosokat egy éjszakán legyilkolják, vérfoltjaik kitörölhetetlenek, illetve, hogy a rablólovagok embereket küldenek halálba kínzóeszköz segítségével.

A fentiek jól mutatják, hogy tipikusan nehezen katalogizálható mondakör a templomos-monda, éppen ezért a mondaciklus a megfelelő kategória e mondák csoportjára. E mondaciklus (típuscsoport) számos olyan elemet (motívumot) tartalmaz, amely a hiedelemmondához (föld alatti alagút, elrejtett kincs, tilalmak megszegése-büntetés), illetve az eredetmondához (falu keletkezése, helynév-magyarázat) kapcsolja. A típust a főszereplők (vörös barátok / templomosok) kapcsolják össze. E típuscsoport tulajdonképpen tartozhatna a Bűn és Bűnhődés csoportba is, mint ahogy Landgraf Ildikó oda is sorolja.³

A történeti és a hiedelemmondák műfaji érintkezése a leggyakoribb, különösen a Bűn és bűnhődés tematikus főcsoport mondái állnak a legközelebb a hiedelemmondákhoz, de ugyanez vonatkozik a Kincsmondákra is. A Bűn és bűnhődés csoportba Dobos Ilona eredeti elképzelése szerint a fennálló társadalmi rend ellen elkövetett bűnökről szóló történetek tartoznak. A hősök kegyetlenség, gyilkosság, hamis tanúzás stb. miatt halállal bűnhődnek, haláluk után pedig kísértenek, elsüllyednek vagy kővé válnak. Hőseik többnyire ismertek, és ez a tény a történeti mondákhoz kapcsolja a Bűn és bűnhődés csoportot, de a büntetés módja már sok esetben a hiedelemmondákhoz közelíti az ilyen jellegű elbeszéléseket.⁴

¹ Sinninghe, 1943: 114., 115., 119., 121.

² Sinninghe, 1943., Aarne, 1912., Aarne, 1918: 134. (87. Die Kirche sinkt unter die Erde.)

³ Landgraf, 1998: 283-284.

⁴ Landgraf, 1998: 28.

TIPIKUS MAGYAR SZÜZSÉK

A négy kisebb táji mondakörből származó változatokat azért érdemes szemügyre venni, mert ezeken keresztül szemléletesen mutatkozik meg a szüzsé és a motívum-együttesek módosulása, térben és időben egyaránt. Az alábbi variánsok szüzséi a Nyírségből (a helyi monda középpontja Nyírbátor), a Hegyaljáról (a helyi monda középpontja Tarcal), a Pilisből (a helyi monda középpontja Pilisszentkereszt) és a Sokoró-Bakonyalja peremvidékéről (a helyi monda középpontja Sokorópátka) származnak.

Nyírbátor (1):

1. Báthori Gábor lányát elfogják a veres barátok és a templom alatti pincébe zárják.
2. A lány hamarosan teherbe esik.
3. Egy koldus elalszik a templomban, éjszaka meglátja, hogy tizenkét pap sétáltatja a lányt.
4. Reggel jelenti Bátori Gábornak.
5. Báthori elmegy a templomhoz, kikergeti a papokat, a Szentvér utcán lekaszabolja őket.
6. A koldust megjutalmazza.¹

Nyírbátor (2):

1. Báthori Gábor lánya elveszik, mindenfelé keresik
2. Egy koldus elalszik a templomban és rázárják az ajtót.
3. Éjszaka arra ébred, hogy a papok sétáltatják az állapotos lányt, majd a szeme láttára megölik.
4. A koldus reggel jelenti az esetet a fejedelemnek.
5. Megtalálják a lány holttestét.
6. A fejedelem lemegy a kriptába és megöli a veres barátokat.
7. A Szentvér utcán folyik végig a barátok vére.
8. A fejedelemnek van egy kardja és egy hét éves bikája.
9. Egy csapásra levágja a bika fejét.
10. A fejedelem bánatában megbetegszik.
11. Mikor közel érzi a halálát, az inasával elküldi a kardot, hogy lökje bele a Bambura rétébe.
12. Az inas nem teljesíti a fejedelem kérését, jutalom ellenében a királynak akarja elvinni a kardot.
13. Másodszor sem teljesíti az inas a fejedelem kérését, harmadszor viszont igen.
14. A rét lángot vet, az inas hazaszalad, a fejedelem meghal.
15. A kardot máig sem találta meg senki.²

Kállósemjén - Újfalurét:

1. Báthori Gábor lányát elrabolják a nyírbátori alagútban tanyázó papok.
2. Egyszer egy koldus elalszik a templomban és meglátja, amint a papok sétáltatják a lányt.
3. Reggel elmegy Báthori Gáborhoz és jelenti az esetet.
4. Báthori a király engedélye nélkül nem mer cselekedni.
5. A király cselekvési szabadságot ígér neki, ha vitézségét bizonyítani tudja.
6. Báthori egy csapással levágja egy bika nyakát.
7. A király kéreti a kardját, de azt látva, nem hisz a hőstettben.
8. Báthori válasza: Elküldtem a kardot, de kart nem küldtem el!
9. A király a frappáns választ hallva, 48 órai szabadságot ad Báthorinak.
10. Báthori lefejezi a huszonnégy barátapapot a Szentvér utcán (innen az utca neve).
11. A lány a levegőre kerülve hamarosan meghal.³

Ajak:

1. A Nyírbátorban tartózkodó Báthorinak a papok eltüntetik a lányát.

¹ Erdész, 1965: 7. (Ak: Varga Sándor, Nyírbátor, Gy: Erdész Sándor, 1962.)

² Ak: Nagy Pál, Nyírbátor, Gy: Béres András, 1953., EA 4036

³ Erdész, 1965. 5-6. (Ak: Papp János, Kállósemjén-Újfalurét, Gy: Erdész Sándor, 1963.)

2. Valahonnan megtudják ezt a Báthori-szülők.
3. Odarendelnek pár pandúrt és a papokat elfogják.
4. A lányt a pincében megtalálják.
5. A lány a levegőre kerülve meghal.
6. A papokat kivallatják és akit bűnösnek nyilvánítanak, szigorúan megbüntetik.¹

Tarcal (1):

1. A vérvölgyi kolostorban élő papok nőket rabolnak és gyilkolnak.
2. A pataki hercegnek a lányát is elrabolják.
3. A pincében raboskodó lány egy koldussal üzen a szüleinek.
4. A herceg a katonáival rajtaüt a papokon, majd a kolostort lerombolják.²

Tarcal (2):

1. A szentkereszti kolostorban élő barátok elrabolják a lányokat, beleölik őket a Bodrogba.
2. A szomszédos várban lakó avarkori úr lányát is kiszemelik.
3. Egyik öreg pap kis híján elárulja őket, ezért megbüntetik: remetének küldik.
4. Eltűnik az avarkori úr lánya.
5. Az úr egyik pásztorra észreveszi, amint a barátok be akarják lökni a lányt a Bodrogba.
6. A pásztor megmenti a lányt, a papok elmenekülnek.
7. A pásztor hazaviszi apjának a lányt.
8. A fiatalok összeházasodnak.
9. Lakodalmukon a násznép elpusztítja a kolostort, a papokat meggyilkolják.³

Tarcal (3):

1. A szentkereszti barlangokban élő barátok elrabolják Báthori István lányát.
2. Egyszer egy zarándok (koldus) elalszik a kolostor falánál, de felébred a lány zokogására.
3. A lány üzen a koldussal apjának.
4. Báthori István jelenti az esetet a királynak.
5. Báthori azt a feladatot kapja, hogy egy mulatságon meg kell nevetetnie a királyt.
6. A király erre 24 órára átadja Báthorinak a királyságot.
7. Báthori katonáival körülfalja a kolostort.
8. A papokat legyilkolják, a kolostort széjjelrombolják.⁴

Pilisszentkereszt:

1. A szentkereszti papok megbecstelenítik IV. Béla király lányát.
2. A lány egy koldussal levelet küld apjának. A levelet saját vérével írja.
3. A lány meghal, azóta fehér ruhában kísértetként rendszeresen megjelenik.⁵

Pilisszentlélek:

1. A szentkereszti papok fogva tartják a hozzájuk gyónni járó nőket.
2. A király lányát is rabul ejtik.
3. A lány egy koldussal levelet küld apjának. A levelet saját vérével írja.
4. A király megtalálja lányát, majd fölrobbantja a kolostort.⁶

Nagydém (sokoróaljai helyszín):

1. (Koppanó kő-motívum)
2. A patonai gróf felesége gyónni megy a harangozóhegyi kolostorba.
3. (Kincs-motívum)
4. A kocsis jelenti a grófnak, hogy fogva tartják a barátok a feleségét.
5. A gróf katonákkal körülfalja a kolostort, erőszakkal behatolnak.
6. A pincében agyonkínzott és meggyilkolt nőket találnak.
7. A kormány leromboltatja a várat, a papokat lefejezteti.

¹ Luby, 1985: 40-41. (Ak: Fedor József, Ajak, 1954.), EA 1360

² Ak: Mohácsi N., Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5896.

³ Dobos, 1971: 71-72. (Ak: Bátor Lajos, Tarcal, Gy: Dobos Ilona)

⁴ Ak: Margittay Sámuel, Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., EA 7219

⁵ Ak: özv. Pirtyák Ferencné, Pilisszentlélek, Saját gyűjtés, 2001.

⁶ Manga, 1973: 227. (Ak: Minczér Pál, Pilisszentlélek, Gy: Manga János, 1960.)

8. (Alagút-motívum)¹

Sokorópátka (1):

1. (Sáncok-árkok, Kincs-motívum)
2. A harangozóhegyi vörös barátok megerőszakolnak és meggyilkolnak egy hercegnőt.
3. II. József bosszúból az országban az összes ilyen kolostort fölrobbantatja.²

Sokorópátka (2):

1. (Kincs-motívum)
2. (A koldulás motívuma)
3. A harangozóhegyi vörös barátok megerőszakolják a nőket.
4. A király lányát is bántalmazzák.
5. A kormány rendeletére elemézik a barátokat.
6. (Kincs-motívum: feliratos téglá)
7. (Koppanó kő-motívum)
8. (Természeti környezet)³

A fenti szüzsék alapján megfigyelhető, hogy keletről nyugat felé haladva esztétikailag egyre kevésbé teljesek a változatok. A Dunántúlon, főleg annak nyugati részén már jócskán kiegészülnek hiedelem-elemekkel, élménytörténetekkel. Az időben előre haladva, a hatvanas évektől napjainkig szintén az esztétikum és a teljesség kopását figyelhetjük meg. Tájegységenként a szüzsé és a szereplők köre változó mértékben módosul. Nagy általánosságban: a Nyírségben Báthori Gábor, a Hegyalján Báthori István, a Pilisben IV. Béla, a Sokoróalján II. József lányát rabolják el a vörös barátok.

A szüzsét tekintve, a Nyírségben még teljes a koldus-motívum, nyugatra haladva, a Pilisben már kissé kopik, míg a Sokoróalján teljes egészében eltűnik (bizonyos értelemben a kocsis veszi át ezt a szerepet Nagydémen). A Nyírségben a szüzsé kiegészül a kard-motívummal és a Szentvér utca eredetmondájával. A Hegyalján a kard-motívumot a király megnevetetésének próbatétele helyettesíti, és az előzőhöz hasonlóan a Vervölgy eredetmondájával egészül ki a változat (lokalizálás). Itt a mesei elemek is hangsúlyosabbak. A Pilisben új elem a koldus-motívum kiegészülése a zálog-almotívummal. Itt már a lány veszi észre a koldust, míg a Nyírségben ez épp fordítva történik. A Sokoróalján a szüzsé erőteljes kopása figyelhető meg, továbbá kiegészül a tipikus hiedelemelemekkel (kincs, alagút és koppanó kő motívumok).

A fenti eltérések ellenére a változatok azonos típusba sűrítetők össze (Nőrablók), a Kárpát-medencére jellemző archetípust sejtetnek, a nyugat-európai változatoktól jelentős mértékben eltérnek (Rablólovagok és Hősies várvédők típusa). Csupán a lékai és a pöstyéni változatok mutatnak feltűnő rokonságot a nyugat-európaiakkal, azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy mindkettőt Mednyánszky Alajos jegyezte le először, és publikálta német nyelven. Ugyanakkor a Felsőlövy melletti (willersbachi) változatban is utalás történik a nőrablásra. Ausztria területén továbbhaladva, a nyugati régiókban már a rablólovag-mondák dominálnak. Hasonlóan a Nyugat-Dunántúlon jelennek meg ugyanezek az elemek, ami azt sejteti, hogy ez utóbbi két régió hagyománya ötvözte és sűrítette magába a nyugati és a Kárpát-medencei kultúrkört.

¹ Ak: Sztanek Kálmán, Nagydém, Saját gyűjtés, 1997.

² Ak: Földes Szilveszter, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

³ Ak: Delbó Lajos, Sokorópátka, Saját gyűjtés, 1995.

TÉR- ÉS IDŐSZEMLELET A TEMPLOMOS-MONDÁBAN

A történeti mondák egyik fő ismérve, hogy a szövegek mindig helyhez és időhöz, ismert személyekhez kötöttek, de gyakran tartalmaznak személyes megnyilvánulásokat. A monda megtörtént vagy megtörténhetők vélt eseményről szól.¹ A továbbiakban a templomosokhoz kötődő mondaváltozatok tér- és időbeli összefüggéseit ismertetem. Megállapításaimat főként az újabb (saját) gyűjtésekre alapozom, de figyelembe veszem több archívum ide vonatkozó anyagát és a különböző monda- és egyéb folklór-gyűjteményekben megjelent változatokat is. Adataim a hatvanas évekből éppúgy vannak, mint a kilencvenes évek végéről (a teljes anyag több mint kétszáz évet ível át). Elsősorban az ország északnyugati részén lejegyzett adatokra támaszkodom, de Európa több területéről vannak adataim. A feljegyzések többsége az idősebb generációk információit tartalmazza.

Az adatközlések az egyszerű tényközléstől a teljes (ám többségében vélhetően stilizált) formáig hatalmas variációsort alkotnak. A mondai formációk mind műfajilag, mind szerkezetileg igen eltérőek, és nagy részük csak néhány motívum összekapcsolódására korlátozódik. Idő-meghatározást kevés változat tartalmaz, térmegjelölést már jóval több. A térmegjelölések az esetek döntő többségében lokalizálásra utalnak (a kapcsolódó többi motívum azonban közös történeti élményforrást tételez fel), míg az időmeghatározás a történelemből jól ismert korszakokhoz kapcsolódik. Ahogy a többi típus esetében, úgy e mondákban is a rögzítés ősi gyakorlata új helyszínekhez, új hősökhöz és alkalmanként új eseményekhez igazította az eredeti változatokat.

TÉR

A történelem objektív folyamata időben és térben valósul meg. A paraszti tudatban mindig a hely a fontosabb, míg az idő inkább általános és csak kérdésre jelölik meg. Ennek az az oka, hogy a paraszti történelemszemlélet lokális jellegű, mindig a legfontosabb a táji keret. A természeti képződmények maradandóak, míg az események múlandóak. A parasztság térszemlélete lokális jellegű, igazi hazája a szülőföldje és nem az ország. Éppen ezért az idegenből bekerült történelmi hagyományok mindig rögződnek a helyi tájhoz és a közösséghez. A befogadás nemcsak lokalizálást, de egyben aktualizálást is jelent. Ez együtt jár bizonyos degresszív folyamatok érvényesülésével is, hiszen a centrumból kikerülve a monda jelentős változásokon megy át. Az új változatok viszont nem tekinthetők feltétlenül hiányosnak, elrontottnak, hiszen egy másik közösségben a monda új virágzásnak indulhat, szép hajtásokat is hozhat.²

A mondák többsége valamilyen meghatározott tárgyi emlékhöz kötődik, és az a tény, hogy nap mint nap látják, megőrzi az emlékezetben az objektumhoz fűződő történetet is. Ha a falu határában vagy a közelben látható különös jelenséghez vagy helyszínhez kötődik a történelem, sokkal elevenebben marad fenn.³ A helyhez kapcsolódás a történeti monda ősi és elementáris vonása, az elbeszélés konkrétságának legfőbb biztosítója. Ferenczi Imre szerint a térbeli kapcsolatot illetően mondáink három

¹ Bihari, 1988: 133.; Ferenczi, 1961: 203.

² Katona, 1977: 196-197.; Katona, 1980: 248.; Dobos, 1971: 142.

³ Landgraf, 1998: 40-41.; Kósa, 1973: 54.

csoportha sorolhatók (röviden: 1. helyesen lokalizált, 2. tévesen lokalizált, 3. nem lokalizált mondák).¹

1. A történetileg igazolható helyhez és eseményhez fűződő templomos-mondák száma csekély. E csoportot erős szálak fűzik a történeti valósághoz, így a térbeli megjelölés ezeknél domináns jelentőségű, valójában a történelmi tény hűségesebb reprodukciói. Hazánkban a templomosoknak – oklevelekkel bizonyíthatóan – a mai kisebb-nagyobb városokban volt rendháza, környékükön pedig birtoka. Ezek közül Esztergom, Győr, Csurgó vagy Mór környékén valóban előfordulnak ilyen mondák, hasonlóan a Vág völgyében is, de ezekben a történeti valóság és ennek hagyományozása közötti kapcsolat nem bizonyítható. Ezzel ellentétben a franciaországi, spanyolországi, belga vagy Rajna-vidéki mondák esetében lehetséges ilyen kapcsolat. Az írott történelem és a nép történeti tudása között általában csak esetleges az egyezés. (*I/a. és I/b. térképek*)

2. Jóval több a „tévesen lokalizált” templomos-mondák száma, a Kárpát-medencei, különösen gyakori előfordulásuk is ezt feltételezi. Az e csoportba tartozó változatok az események színhelyének felcserélődését tükrözik. A pseudo-lokalizálás Ferenczi szerint a történeti eseményektől való időbeli eltávolodás eredménye, vagyis a nemzedékváltások során bekövetkező bizonytalansági tényező jelentkezésével kell itt számolnunk, s mint ilyen, a folklorizáció folyamatának velejárója. Valójában azonban a történelmi valóság és a szájhagyományos szövegek között általában hiába keresünk párhuzamot, függetlenül attól, hogy az esemény a múlt mely korszakában történt. A vándormondákra kiemelten érvényes az, hogy elterjedtségük, népszerűségük okát nem feltétlenül az adott helyhez és annak történetéhez való, valódi kapcsolódásukban kell keresnünk.

3. A csak személyhez kapcsolt (helyhez nem) elbeszélések száma csekély, nagyon kevés változat sorolható ide, általában csak az erősen megkopott élménytörténetek, illetve a díte-ok. A táji jellegű mondakörök (mondai csomópontok) összetevői között sajátos helyzetük van az e csoportba sorolt mondáknak. Ezt a motívumot hol a helyi körülményekhez igazítva (falu határában történt) adják elő, hol egyszerűen magát a tényt (motívumot) közlik minden színezés nélkül. A személyhez kapcsolódó mondák egyik sajátossága, hogy a különböző hősök más és más módon vonzzák magukhoz az internacionális és lokális vonásokat. Minél titokzatosabb egy mondai hős, annál inkább megkönnyíti az általánosan ismert elbeszélő motívumok személye körüli kikristályosodását.²

A templomos-mondában a helymegjelölés a vörös barátok lakhelyének meghatározását jelenti. Ide jönnek gyónni áldozataik, sok esetben itt fogják el őket és itt tartják fogságban. Néhány kivételtől eltekintve a hely egy vár, kastély vagy kolostor, ritkábban hegy, barlang vagy alagút. Jellemző, hogy a szomszéd falu vagy egy közeli település határában áll a vörös barátok vára. Mivel negatív esemény kötődik hozzá, a nép többnyire nem a saját szülőfalujába helyezi a történetet. A „Nőrablás helye” című táblázat jól szemlélteti ezt a jelenséget, például Nagybjacson többen is tudnak a szőgyei nőrabló barátokról, a szőgyeiek viszont nem tudják ugyanezt; a tökiek a zsámbéki barátokat gyanúsítják; Dévaványán a csolti monostorról tudnak; a pálosveresmártiak, parádiak és kesznyéteniek Abasárra helyezik a barátok lakhelyét; a kállósemjéniek, ajakiak és tokajiak Nyírbátorba viszik el az eseményeket. (*II/1. táblázat*)

¹ Ferenczi, 1966b: 63.

² Ferenczi, 1966b: 64.

IDŐ

A történeti mondákból általában nem bontakozik ki az események pontos kronológiája, a cselekmény nem párhuzamos, inkább füzérszerű. Az események időbeli meghatározásakor a különböző háborúk jelentik a támpontot, vagy egy-egy híres emberhez kötik az eseményeket. A mesélők látszólag megkísérlik időben elhelyezni az eseményt, de a történeti korszakok időrendje, egymásutániséga a monda mesélőjét nem foglalkoztatja. Előfordul, hogy az élményt saját élettörténetükbe helyezik, ezzel a történet hitelességét akarják igazolni, pedig a történet ideje nem köthető a mesélő saját korához, személyesen nem élhette át.¹

A pontos lokalizálás és a konkrét időmegjelölés tehát csak annak a nemzedéknek a tudatában tartozott össze, amelyik érett fővel élte át, illetve olvasta a történelmi eseményeket, a fiatalabb és újabb nemzedékek tudatában a megbízható dátum egyre inkább beleolvadt a múlt tág fogalmába. Az események időbeli elhelyezése a hazai történelemben főszerepet játszó nációk (tatár, török) nevében, vagy a kiemelkedő személyek (történelmi hősök, uralkodók) tevékenységében kap támpontokat. Az időmegjelölés a konkrétól az általános felé halad. A monda dialektikus időkapcsolata eltér az egyoldalú, parttalannak mondható mesei időtől, mert sohasem oldódik fel a végtelen időben.²

Esetünkben általánosabb, hogy az eseményt a távoli múltban helyezik el. De nem úgy, mint a mesék esetében, hanem igyekeznek valamely uralkodóhoz vagy történelmi korszakhoz kötni. A vizsgált mondákra nem vonatkozik Kósa László megállapítása,³ mely szerint a népi időszámításnak három nagy fordulója van: a török kor, Rákóczi kora és 1848. A templomos-mondában az események datálása tág intervallumban mozog, például Szent István idején, IV. Béla korában, tatárjárás idején, török időkben, II. József vagy Ferenc József uralkodása alatt stb. A generációk cserélődése következtében a konkrét kormegjelölés elhalványult. Vagy a nagyon távoli múltba helyezik a történeteket, vagy a tizenkilencedik század végére, huszadik elejére, tehát a tatárjárás esetében nagyjából a valódi történés idejére, vagy a ponyva, illetve kalendárium, esetleg a Vasárnapi Újság bizonyos cikkeinek feltételezett megjelenési idejére, amely feltehetően felelevenítette ezt a történetet. A monda ugyanis olyan falvakban is előfordul, amelyek a hódoltság idején pusztává váltak, majd más nemzetiségű telepesekből vagy a környék lakóiból újratelepültek.

A vörös barátokról szóló mondák szereplőinek köre és helyszíne a helyi mondák esetében állandónak tekinthető, ezzel szemben a cselekvés idejének meghatározására – sokszor egy adott településen belül is – több variációt említenek az adatközlők. Ezek a szövegekből vett kifejezésekkel a következők:

Sokorópátka: 13. század vége (1 fő), Ferenc József ideje (3), 18. század (1), II. József ideje (5), István király ideje (1), vallásüldözés ideje (1), 1901 (1), török idők alatt (5), török idők után (1), tatárjárás idején (4), 12-14. század (1), 1500-as évek (1), 100.000 éve (1), IV. Béla ideje (2), kb. 800 éve (1), 1200-as évek (1); *Mártély*: IV. Béla ideje; *Nagybajcs*: 1600-1700-as évek; *Pilisszentkereszt*: tizennégyes, tizenháromas háború ideje; *Pilisszentlélek*: 1500-1600.; *Tarcal*: tatárjárás; *Nyírbátor*: Ferenc Jóska ideje; *Zsarnó*: szabadságharc előtt; *Bódvarákói* adat a *sárhegyi* vörös barátokról: 1300 vagy 1400.

E narratívákban is megmutatkozik a mondákra jellemző sajátos időkezelés: a mondai események aktuális hősökhez vagy eseményekhez kapcsolása. A legtöbben II.

¹ Voigt, 1982b: 515.; Landgraf, 1998: 38-39.

² Ferenczi, 1966b: 63.

³ Kósa, 1973: 48-58.

József, Ferenc József uralkodása, illetőleg a török vagy tatár megszállás idejére helyezik a történetet. Ennek az lehet az oka, hogy az iskolában tanult történelmi ismeretek befolyásolják a monda alakulását. Azok a korszakok, amelyekkel tanulmányaik során kiemelten foglalkoztak a mondák mesélői (például II. József, Ferenc József, IV. Béla vagy István király kora, tatárjárás, török idők, világháborúk és szabadságharcok), eszükbe jutnak akkor, amikor egy történetet valamely történelmi korszakban kell elhelyezni.

Az elbeszélések tehát magukon viselik a monda egyik alapvető kritériumát, az azonos motívumok különböző személyekhez, korokhoz, eseményekhez kötését, aktualizálását. A mondák középpontjában általában az adott közösség hétköznapijaival kapcsolatos cselekmény áll.¹ Esetünkben is megpróbálták az adatközlők személyes megnyilvánulásokkal kiegészíteni, saját tudásukhoz kötni a korábban hallott tényanyagot. A közlésekből tehát következtetni lehet a lakosság történelemismeretére is. Ahogy Kósa László megfigyelte: „A falusi emberek nem években, hanem eseményekben számolják az időt. Határvövei szűkebb körben a családi események, szélesebb körben a természeti csapások. Csakhogy ezek az értelmüket ismerő nemzedékek halálával elfelejtődnek, ezért nőnek följük a történelmi események.”²

A MONDÁK SZEREPLŐI

A mondai hősök rendkívüli tulajdonságaikkal, csodálatos képességeikkel vagy nem mindennapi tetteikkel emelkednek ki a hétköznapi emberek köréből. A mondák hősei valóságos emberek, akik valamely fontos esemény résztvevői, cselekvői vagy elszenvedői. Valódi tulajdonságaik, tetteik, a róluk szóló híresztelések, információk az emberi gondolkodásban előhívják egy mintát. A történet mesélője az általa ismert valóság mozaikjait illeszti be egy ideálképbe. Így a történeti monda a történelmi személyeket és eseményeket egy-egy típusnak igyekszik megfeleltetni.³

Dömötör Tekla mondai tipizálásnak nevezte el azt a folyamatot, amelynek során az aktuális történelmi személyből mondai hős, az eseményből pedig monda lesz. Eközben a mesélő szélsőséges értékítéletet alkot a mondai hősről.⁴ A történeti mondahősök idealizálásában megnyilvánuló törekvések a pszichikai indítékok szerint is megkülönböztethetőek. Sajátos típusok alakultak ki, és az egyes típusok más és más jellemvonást állítanak előtérbe: némelyik a mondahős tragikus helyzetét ragadja meg, másik a büntudat motívumát használja fel, vagy a bosszú motívumát domborítja ki stb. Többségében a jó és a rossz éles szembeállítására dominál.⁵

A történeti mondák általában olyan pozitív hősöket örökítenek meg, akik az adott nép ideáltípusát képviselik. Mondáink ebből a szempontból kivételt képeznek, hiszen ez esetben az erkölcsi mondanivaló a domináns: a normáktól eltérő életet élő főhős elbukik a végén. Magyar Zoltán megfigyelte, hogy a magyar mondaanyagban általában a tragikus események a nyugat-európainál nagyobb súllyal vannak jelen, a történelmi események által determináltak.⁶

A történeti mondák legfontosabb szervezőeleme – a tartalom mellett – a főhős alakja, aki általában a cselekmény középpontjában áll. A templomos-monda Kárpát-medencei változataiban a mellékszereplők is fontos helyet kapnak, hiszen a cselekmény

¹ Dobos, 1971: 144.; Nagy, 1988: 134.

² Kósa, 1973: 53.

³ Landgraf, 1998: 43.

⁴ Dömötör, 1977: 529-539.

⁵ Ferenczi, 1966b: 67.

⁶ Magyar, 2001a: 16.

kibontakozását egy uralkodó lányának elrablása indukálja, a tragikus végkifejlet pedig rendszerint a leány apjának közreműködésével következik be. Állandó főhősnek a vörös barátok tekinthetők, akiket csak néhány esetben helyettesítenek tatárok, törökök vagy betyárok – ezekben az esetekben a szüzsé dönti el a mondakörhöz való tartozást – itt a rögzítés ősi gyakorlata új hősközhöz igazította az eredeti változatokat.

Az „Uralkodó” című táblázatból látható, hogy vagy egy történelemből jól ismert személyhez kötődik a monda, vagy egy helyi földesúrhoz. Leggyakrabban II. Józsefet említik, ebben az uralkodó szerzetesrendeket feloszlató rendelete is szerepet játszhat. Általában azokon a helyeken fordul elő a Kalapos Király neve, ahol a közelben vagy magán a településen pálos kolostor vagy birtok volt. József császár vagy Ferenc József említése valószínűleg a névbeli hasonlóság eredménye. IV. Béla olyan településeken helyezik a mondába, ahol egyébként is színes hagyomány kötődik alakjához. A Báthoriak esetében hasonló a helyzet, valóban szerepet játszottak az adott települések életében vagy birtokuk volt ott. Egyéb királyok és császárok sporadikusan fordulnak elő: a Vág völgyében nyilván nem véletlen a monda Nagy Lajos királyhoz kapcsolódása, másutt Károly király, Lipót császár, Rudolf, Szent László, Könyves Kálmán és Aba Sámuel neve is előfordul. Sok helyütt csak annyit tudnak, hogy magas rangú személy (császár, király, hadvezér, uralkodó, fejedelem) oszlatja fel a rendet. Helyi grófok és bárók neve szintén szóba kerül. (II/2. táblázat)

Az elrabolt nő személyét illetően a fentihez hasonlóan nagy a variálódás. Egyrészt a már említett uralkodók lányairól szólnak a mondák, másrészt említenek lányokat, széplányokat, asszonyokat, nőket és menyecskéket. Előfordul az uralkodó lánya, királylány, hercegnő, főúri nő, illetve helyi grófok és bárók lányai, ritkábban feleségei, testvérei. Az előzőeket kiegészítendő, említik a Pilisben Gertrudist és Margit „királynét”. Mindezt az „Elrabolt nő” című táblázat mutatja be részletesen. (II/3. táblázat)

A mondák főszereplői a vörös barátok (templomosok). Mellékszereplőnek tekinthetők: elrabolt nő/k, az uralkodó, a katonaság, a koldus és a nyugat európai mondákban az áruló. Bizonyos változatokban egyéb szereplők is előfordulnak, de a felsoroltak a legáltalánosabbak. Néhány aktualizált narratívában a templomosokat egyéb személyek vagy csoportok helyettesítik:

törökök: Rimaszombat, Csókakő, Pilismarót, Pilisszentlélek,
Bakonyzentlászló, Siófok, Csúza, Bakonyjákó, Haraszti
Balatonendréd, Bárdudvarnok, Sokorópátka, Kapolcs

tatárok: Tamásfalva, Nagysajó

betyárok: Csókakő

A vörös barátok jellemzésével kapcsolatos megnyilvánulásokban megfigyelhetők a monda alapvető funkciói. Az adatközlők ítéletet alkotnak a barátok viselkedéséről: felhívják a figyelmet a barátok helytelen (például rablás, vámszedés, szegények sanyargatása, tivornyázás, nőrablás, nemi erőszak, áldozatok kínzása, gyilkosság stb.), illetve pozitív, példaértékű tetteire (például védelmezés, népnevelés, gyermekgyógyítás, gyógyítalkészítés, falualapítás stb.) is. A monda viselkedés-szabályozó és normatív funkciója esetünkben ebből a szempontból érvényesül. A paraszti történelemszemlélet az események menetében nem ok-okozati összefüggést, hanem a bűn és bűnhődés megnyilvánulását látta. A megsértett világrend helyreállítása, a helyesnek vélt, korábbi rend visszaállítása együtt jár a bűnbakok keresésével és megbüntetésével. A bűnhődés

azonban nem mindig van arányban a bűnnel, általában aránytalanul szigorú, egyszersmind erkölcsi tanulsággal is szolgál.¹

A TEMPLOMOS-MONDA HAGYOMÁNYOZÁSA

A monda tipikus ismerve a több, esetenként egymás mellett élő formában való megjelenés: ugyanaz a tartalom egyszer letisztult, kevésbé variálódó szöveggént, máskor egyéni színezettségű élménytörténetként, ismét más alkalommal csak egyszerű közlésként jelenik meg.² A templomos-monda esetében sem korlátozhatjuk figyelmünket csupán a tökéletesre csiszolódott, kerek mondaváltozatokra. Annál is inkább, mert e monda variánsainak korai lejegyzései tizennyolc-tizenkilencedik századi, átírt, stilizált szövegek, hiteles, szó szerinti megőrkítésük száma csekély. A közelműltből származó változatok viszont formai szempontból töredékesek, így a kerek történetek mellett minden vörös barátokhoz, illetve templomos lovagokhoz kapcsolódó adatot hasznosnak tartottam. Ezek a visszaemlékezések megkopott formában is képet adnak a nép történelemismeretéről.

A saját gyűjtésű mondák túlnyomó része is egyszerű ismeret- vagy tényközlés. A közösség tagjai mindenütt ismerik a földrajzi helyet, amelyhez a monda kötődik, és mindannyian rendelkeznek több-kevesebb ismeretanyaggal róla. Többségük valamilyen személyes élmény által is kötődik a helyszínhez: az ott végzett mezőgazdasági munka, iskolai vagy baráti kirándulás alkalmával látták a helyszínt. Ezek az adatközlők saját, valóságos élményeiket is előadták, mikor a vörös barátok után érdeklődtem tőlük. A megkérdezett személyek közül viszonylag sokan folklór-közléssel is kiegészítették személyes élménybeszámolójukat. Ezek a közlések többnyire a vörös barátok tevékenységére vonatkoznak (például a nők elrablása, a rend megszüntetése, a kolduló életmód stb.). A szájhagyomány útján terjedő bizonytalan információkat tehát megerősítették a személyes tapasztalatok. A fizikai megjelenés tehát erősítette a történet valódiságát, és ez által biztosította fennmaradását. Jellemző tehát, hogy az esemény sor bizonyosságként történeti vagy természeti tényekre utal a mesélő, ezekben látja az elmondottak igazolását. A fontosabb helyinek vélt események tehát monda formájában hagyományozódnak, és sok esetben élmény-elbeszélésekkel egészülnek ki. A helybeliek tudásában fontosabbak a lokális elemek, ezeknek csak kiegészítői a nemzeti vagy világesemények.

A hagyományosan meghatározott monda-fogalom szerint a monda feladata a történeti ismeretek továbbadása.³ A gyűjtött elbeszélések egy része viszont azt bizonyítja, hogy bizonyos esetekben a mondákban is érvényesül a szórakoztató és az esztétikai funkció. Esetünkben ugyanúgy, mint a mesemondóknál, szerepet kap az egyéni tehetség. A történeti monda előadásának Nagy Ilona szerint általában nincsenek specialistái, hiszen a szülőföld, annak története majdnem mindenkit érdekel a közösségben. Legfeljebb a folklorizáció fokában tapasztalunk különbséget. Bár a hagyományos kultúrát őrző közösség minden tagjáról elmondható, hogy élete során hallott több-kevesebb mondát, de felidézni, reprodukálni nem mindenki tudja. Ez csak azoknak sikerül, akik elbeszélő-tehetségük révén erre képesek, és érdeklődésük, fogékonyságuk ebbe az irányba tereli alkotókészségüket.⁴ Dobos Ilona megfigyelte, hogy a mondák hagyományozódásában meghatározó az individuumok szerepe. Egy településen vagy kisebb közösségen belül

¹ Nagy, 1988: 135.; Katona, 1980: 251.

² Bihari, 1988: 133.

³ Dobos, 1971: 140.

⁴ Nagy, 1988: 145.

három-négy olyan átlagon felüli tudású adatközlő (specialista) van, akik a legjobban ismerik és elő tudják adni a falu történetével kapcsolatos történeteket.¹

Az adatközlők többsége a szüleitől, a nagyszüleitől vagy a helybeli idősebbektől hallotta a vörös barátok történetét. A mesélők Nyírbátorban, Győrújbaráton és Pilisszentléleken említik a nagyapát, mint a monda hagyományozóját, a nagyanya Sokorópátkán és Pilisszentléleken, az anya Sokorópátkán, az apa pedig Tarcalon kerül szóba, mint az a személy, akitől az adatközlő a mondát hallotta. Az egyén valószínűleg azért adja tovább a vörös barátok történetét leszármazottainak, hogy ezzel kiegészítse azok helyi természet- és történelem-ismeretét, faluját elhelyezze a világtörténelem alakulásában. Ebben a folyamatban válik az egyén az európai és nemzeti történelem részesévé, így tudja saját faluját elhelyezni a világtörténelem nagy eseményeiben. Az ilyen utalást tartalmazó közlésekből kirajzolódik a monda kognitív, ismeretszerzési funkciója. A történeti monda a leginkább valósághoz kötődő műfaj. Mivel a saját lakóhely történetére vonatkozik és igaznak tűnik, fontos a helybeliek számára. A hagyományörzés tehát tudatos, az idősebbek általában az unokáiknak mondják el a történetet, mégpedig nevelő, oktató céllal.²

Figyelmet érdemelnek azok a narratívák is, amelyeknek előadói bizonyos történeti tudással rendelkeznek. Többnyire a könyv- és újságolvasó emberek közül kerülnek ki. A vörös barátokról szerzett ismeretek forrása lehetett egy népszerűbb megyei monográfia, egy kalendárium, de az iskola vagy a katonaság is. Az így birtokba vett tudás azonban sohasem szilárd és teljes, hanem kiegészül a hagyományban élő hiedelmekkel. Az adatközlőknek ez a csoportja nem határolja el magát szigorúan a hagyománytól.

A történet hihetőségét tehát növelhetik a könyvekből szerzett információk is. Ezeknek nem kell feltétlenül a falura vonatkozniuk, az egyén párhuzamokat is vonhat olvasmányai alapján. Dobos Ilona írja: „Gyakori, hogy tudálékosabb adatközlők minden alap nélkül irodalmi forrásra hivatkoznak; így az effajta felvilágosítást fenntartással kell fogadni.”³ Néhány példa erre a jelenségre: „A Vértölgyön, ott vót hajdan egy kolostor. A fehér papok lakták. ... a községi könyvtárba megvan, vagy meg vót”⁴ (*Tarcal*); „Barátok laktak itten ... E má annyira régi törtínet, hogy én arra nem emlíkszem. Mikor mink iskolába jártunk, még a törtínelem könyvbe is benne vót. Országos tankönyv vót.”⁵ (*Győrújbarát*); „Mindig érdekelt a községnek az eredete bennünket, és hogy honnan hallottam, nem tudnám most pontosan megmondani, mert én olvastam is ezzel kapcsolatba, hallottam is a helybeliektől ezzel kapcsolatosan.”⁶ (*Győrújbarát*) Természetesen vannak kivételek: a sokorópátkai Morvai Endre esetében például sikerült rábukkannom az általa említett, Jedlik Ányos életéről szóló könyvre.⁷ Ezzel kapcsolatos állításai valósnak bizonyultak. Ahogy Beliczky fogalmaz: „Az ilyen és a hasonló természetű mondák ellenőrizhetetlen forrásokon alapulnak, legtöbbször talán nem is a nép, hanem egykori írástudók körében keletkeztek, de még így is élénk bizonyítékai annak, hogy a templomos lovagok szomorú tragédiája élénken foglalkoztatta az utódokat.”⁸

A történelmi témájú könyvek olvasása befolyásolhatja tehát a monda változását, fennmaradását pedig biztosítják a személyes élmények, melyek a monda helyszínéhez kötődnek. Kisebb településeken még jellemző, hogy már gyermekkorban, az iskolában átadják a gyermekeknek a hagyományt, megcélözva ezzel a legfogékonyabb korosztályt. A

¹ Dobos, 1971: 130.

² Lengyel, 1988: 151-152.

³ Dobos, 1971: 72-73.

⁴ Ak: Mohácsi N., Tarcal, Gy: Dobos Ilona, 1962., MOA 5896.

⁵ Ak: Kiss Antalné Fehér Ilona, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁶ Ak: Borbély Tiborné, Győrújbarát, Saját gyűjtés, 1995.

⁷ Horváth, 1944.

⁸ Beliczky, 1938., I. kötet: 493.

közösség ez által tartja fenn az érdeklődést a lokális hagyomány iránt. A közös tudás erősíti a közösség tagjainak egybetartozását is. Mivel a mondák személyes élményhez kötődnek, nagyobb az esélyük, hogy apáról-fiúra szálljanak. Borovszky Samu már a huszadik század elején megfigyelte a hagyományos mondakincs kopását („Ma már a könyv pótolja a meséket, mondákat s a fiatalok töredezően tudják csak, a mit apáiktól efféle hallottak.”), napjainkra pedig ez a tendencia aggasztó méreteket öltött.

Összességében mondakörünk kapcsán megfigyelhető, hogy a templomosok okkult hagyományairól terjedő információk a paraszti tudatban egészen másként képeződtek le, mint általában a nép körében – beleértve a mai, ismeretterjesztő és tudományos könyveket olvasó rétegeket is. Feudális előjogaikat az emlékezet mechanizmusai rablólovagok alakjával kötötték össze, az első éjszaka jogának emléke pedig a rögzítés hagyományos folyamatai következtében a nőablás motívumkörével cserélődött fel. A vándormotívumok közül talán az egyik legizgalmasabb a fej nélkül kísértő szerzetes, amelynek alakja az ősi fejkultuszt örökíti tovább. Tudományos körökben elfogadhatatlan – néphagyományon alapuló – elméletek szerint ugyanis a templomos lovagok a keresztény vallásosságnak egy olyan típusát képviselték, amely miatt a középkori inkvizíció joggal tartotta eretneknek őket. A per során gyakran előforduló Baphomet, amelyet állítólag a lovagok – Krisztus helyett – imádtak, valójában Jézus bebalzsamozott feje volt. E kultuszt temetkezési eljárásaikban is őrizték, ugyanis halottaikat lefejezték. Ezt vádként a per során nem említik, mégis a paraszti hagyományban ma is Európa-szerte kísértének halottaik fejtenül. Mint az elmélet megálmodója, Keith Laidler írja: „Számos antropológiai tanulmány is rámutatott arra, hogy bizonyos információkat lehetséges generációkon keresztül átadni, anélkül, hogy az információt továbbító személyek tudatában lennének annak jelentésével.”²

A rend működése átszövi Európa tizenkettedik-tizenharmadik századi történetét, közvetve vagy közvetlenül hatást gyakorol számos európai népcsoport sorsának alakulására. E nemzetek történelmének, harcainak és háborúinak emlékét szinte mindenütt behálózzák a templomos renddel kapcsolatos hagyományok (bannockburni csata, muhi csata, albigensek támogatása Languedocban stb.), néhol szorosabb, másutt lazább köteléket felvállalva a rend történetével. Ahol dicsőségesebb e kapcsolat – például Skóciában és Portugáliában – ott a valós események mélyebben épültek be a hagyományba, míg azokon a területeken, ahol nem játszottak döntő szerepet (vagy támogatásuk nem vezetett eredményre) a közösség életében, ott inkább terjedtek el negatív tetteikkel kapcsolatos motívumok. Franciaországban – ambivalens megítélésük folytán – inkább az indifferens elemek dominálnak a hagyományban, úgy mint az alagutak, a kincs és a misztikus, okkult elemek. Összességében azonban e mondák szövevényes összekapcsolódása és különbözősége, változatosságában és elterjedtségében az európai népcsoportok közös szellemi öröksége.

¹ Borovszky, 1910a: 87.

² Laidler, 2001: 210.

RÖVID ÖSSZEFOGLALÓ

A történelem kiemelkedő alakjaihoz fűződő epikus hagyományok lejegyzése és feldolgozása közel két évszázados múltra tekint vissza a néprajztudományban, mégis az utóbbi jó néhány évtizedben háttérbe szorult a mondák többi műfajához képest. Alig született feljegyzés – elemzés pedig egyáltalán nem – arról az Európa-szerte ismert mondakörrel, amely még ma is a templomos rend (népi elnevezésük *vörös barát* a magyar, és *Rote Pfaffe* a német nyelvterületen) történetéhez fűződő számos motívumon keresztül hagyományozódik, és amely – a szóhagyományról készült feljegyzések, régészeti és levéltári anyagok, valamint a történeti források tanúsága szerint – a tizenkilencedik század végén még hazánk egyik legerősebb történeti mondaköre lehetett.

Jelen munka a történeti mondák utóbbi néhány évben felénkült gyűjtéséhez és feldolgozásához kíván hozzájárulni. E műfajon belül a templomos-monda kutatása fehér foltnak számít, annak ellenére, hogy bizonyos változatait már a tizenkilencedik század elejétől kezdve lejegyezték. A mondakör feldolgozásával és elemzésével a dolgozat azt bizonyítja, hogy Európa-szerte elterjedt mondáról van szó, amely az egyes régiókban számos lokális és vándormotívumot olvasztott magába.

Munkám során elsősorban arra kerestem a választ, hogy a templomos-mondák milyen összefüggésben állnak a történelmi valósággal, főhőseik jellemzése, megítélése miért ambivalens a mai és korábbi hagyományban, továbbá mely európai területeken voltak a legnépszerűbbek, és motívumaik közül melyek az általánosan ismertek (vándormotívumok) és a lokalizált, egyedi elterjedésűek (etnikus specifikumok).

A vörös barátokhoz kapcsolódó típuscsoportba soroltam azokat a mondákat, amelyeknek főszereplői a vörös barátok vagy a templomosok, illetve amelyekben (nő)rablás történik, és ezt a cselekvést barátokhoz, barátpapokhoz, papokhoz, boszorkánypapokhoz, általában lovagokhoz, keresztesekhez, johannitákhoz, esetleg egyéb rendekhez kötik.

Mivel a történelmi hősökhöz fűződő mondahagyományon belül a templomos renchez kötődik az egyik Európa-szerte legfragmentálisabb mondakör napjainkban, töredékek halmazából rekonstruálható az a néhány tipikus szüzsé – összességében a világ 25 államából összeválogatva, a jelenlegi határokat figyelembe véve –, amely egymással változatosan kontaminálódva típuscsoportot, illetve mondaciklust alkot.

A templomos-monda szóbeli és írásos (kézíratos és nyomtatott) változatainak összegyűjtése és rendszerezése évekig tartó kutatómunka eredménye. A dolgozat *alapanyagai* között szerepelnek az 1988 és 2001 között végzett észak-dunántúli terepmunkáim eredményei, a Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde (Freiburg im Breisgau), a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, a Magyar Történeti Mondaarchívum, egyes megyei múzeumok néprajzi adattárainak ide vonatkozó anyagai, továbbá 18-19. századi megyei monográfiák, népköltészeti leírások, ponyvanyomtatványok, irodalmi alkotások, amelyekben utalás történik a vörös barátokra, ismeretterjesztő filmek, és az Internet megfelelői információi.

Az értekezés *szerkezetileg* két fő részre tagolódik, amelyek tartalmilag szoros összefüggésben állnak egymással. Az első (*leíró*) rész arról tájékoztat, hogy Európa mely térségeiben eresztettek gyökeret a templomos-monda változatai, a második (*strukturális-elemző*) rész a monda motívumainak elterjedését mutatja be. Mivel történeti mondáról van szó, az elemző rész megértéséhez, a hagyományos anyaggal való összevetéshez szükségesnek tartottam a dolgozatot a templomos rend rövid történetének ismertetésével kezdeni, az összegzésben pedig a műfaji-rendszerezési kérdések mellett, a típuscsoportokban megnyilvánuló tér- és időszemléletet, a szereplők variálódását, illetve a hagyományozás bizonyos kérdéseit foglalja össze a munka, elsősorban a saját gyűjtésű változatok kapcsán, de a teljes anyag ismeretének és elemzésének tapasztalatai alapján.

A dolgozat a leíró és a strukturális-elemző rész kettősségével a lokális és a regionális szempontokat megjelenítve mutatja be a mondakör helyi motívumainak településenkénti összekapcsolódását és a motívumcsoportok földrajzi elterjedését. A szövegek feldolgozásakor és

rendszeresekor a mondák legkisebb tartalmi elemét, a *motívumot* (mint a leginkább nemzetközi kategóriát) vettem alapul, minden egyes narratívát a legapróbb részletekig lebontva.

A leíró rész a földrajzilag szerteágazó anyagot országonként, ezen belül tájegységenként, illetve településenként mutatja be. A strukturális-elemző részben a települések említésekor azt a tájegységet is feltüntettem, amelyhez a leíró résznél besoroltam. Mivel földrajzilag nagy területről származnak a mondák, a települések beazonosítását az egyes fejezeteknél *térképmelléletek* segítik. Az elemző részhez csatolt térképek alapján az egyes motívumok térbeli fellelhetősége, így a vándormotívumok elterjedtsége is nyomon követhető.

A templomos-monda feldolgozása és elemzése során sikerült kimutatni a mondakörben jelentkező általános mondai sajátosságokat, emellett számos, a folklórisztikai kutatásokban eddig feltáratlan jellemzőt. Ezek a következők:

I. A templomosok megítélése ambivalens a néphagyományban

A dolgozat külön fejezetekben tárgyalja a templomos lovagok negatív, pozitív és indifferens tetteire vonatkozó motívum-együtteseket. E részek bizonyítják, hogy a néphagyományban a templomosok ambivalens megítélése Európa-szerte jellemző.

II. A templomos-monda lokális motívumokból építkező tipikus vándormonda

A templomos-monda is magán viseli a vándormondák jellemzőit abban az értelemben, hogy vándormotívumok összességéből rekonstruálható a templomosokkal kapcsolatos történetek három jellemző szüzséje (típusa).

III. A templomos-monda több mondai alműfaj sajátosságait ötvözi

További jellemzője a templomos-mondáknak, hogy alapvetően a történeti mondák közé sorolhatók, egyrészt az azonos főhős okán, másrészt funkciójuk alapján, hiszen mesélőik történeti tényként fogadják el e mondákat. Valójában azonban a legtöbb esetben hiedelemtörténetbe átcsapó történeti mondáról van szó.

IV. A templomos-monda mondaciklus, melyben három típus elemei kontaminálódnak

A templomos-monda európai változataiból három különböző típus különíthető el. Ezek közül egy valós történelmi eseményekre épül (Hősies várvédők), a másik kettő a per vádpontjainak továbbélésére utal (Nőrablók és Rablólovagok).

V. A három jellemző típus bizonyos európai régiókban etnikus specifikumként jelenik meg.

A Hősies várvédők típusa német etnikus specifikum, míg a Rablólovagok típusa keveredést mutat, Nyugat-Európában és a Kárpát-medencében is megjelennek bizonyos változatai. A Nőrablók típusa pedig a Kárpát-medencében a legjellemzőbb – az egyetlen belga példát kivéve –, magyar specifikum.

VI. A tér- és időszemléletben megnyilvánuló mondai sajátosságok a templomos-mondákra is jellemzők

A térmegjelölések az esetek döntő többségében lokalizálásra utalnak, míg az időmeghatározás a történelemből jól ismert korszakokhoz kapcsolódik. Ahogy a többi típus esetében, úgy e mondákban is a rögzítés ősi gyakorlata új helyszínekhez, új hősökhöz, és alkalmanként új eseményekhez igazította az eredeti változatokat.

VII. A mondai tipizálás folyamata a templomos-mondák változataiban is nyomon követhető.

A történeti mondák általában olyan pozitív hősöket örökítenek meg, akik az adott nép ideáltípusát képviselik. Mondáink ebből a szempontból kivételt képeznek, hiszen ez esetben az erkölcsi mondanivaló a domináns: a normáktól eltérő életet élő főhős elbukik a végén.

A vázolt összefüggések jól érzékeltetik, hogy a templomos-monda valóban magán viseli az általános mondai sajátosságokat, emellett számos új elemet, jellemzőt is tartalmaz. Mindezek feltárásával a dolgozat a mondakutatás számára több, eddig feltáratlan, hasznos információval szolgál. Összességében a munka bizonyítja, hogy e mondák szövevényes összekapcsolódása és különbözősége, változatosságában és elterjedtségében az európai népcsoportok közös szellemi öröksége.

BRIEF SUMMARY

Recording and processing epic traditions associated with the outstanding figures of the past has a history of nearly two centuries in ethnography, though it has not been explored in the past few decades as opposed to other genres of legends. Hardly any records, and no analysis at all, has been made available about the cycle known throughout Europe which has its roots through various motives related to the history of the Order of Knights Templar (called 'vörös barát' [red monks] in the Hungarian language area and *Rote Pfaffe* in the German language area). This saga may have been one of the most prevalent one in our country towards the end of the nineteenth century as evidenced by records of oral tradition, archaeological and archival documents as well as historical sources.

This work intends to contribute to the collection and processing of historical legends in the past years. Exploring the legend of the Templars is considered a white spot within this genre despite the fact that certain variations of the saga has been recorded since the early nineteenth century. The thesis will prove, by processing and analysis of this cycle, that the legend is prevalent throughout Europe, absorbing a number of local and migrant motives in particular regions.

In the course of my work I have primarily attempted to find relationship between Templar legends and historic reality, explore the reasons they are assessed in an ambivalent manner in past and present tradition, the European areas where such legends were the most popular, and motives that are generally known (migrant motives) and locally known (ethnic specifics).

I have categorised legends into a group associated to red monks the main characters of which are related to red monks or templars, or in which abduction (of women) occurs and it is associated with monks, monk-priests, priests, witch-priests and knights, croises, commendatories or other orders in general.

As the most fragmented cycle in Europe is related to the Knights of Templar within the tradition of legend associated with historic heroes, the small number of typical *sujets* can be reconstructed from sets of fragments collected from the world's 25 states with regard to present borders, which, by concatenating in various manner, create a type group or cycle of legends.

Collecting and systematising oral and written (manuscript and printed) variants of the templar legend has been a research work of many years. The raw material for the thesis include the results of my field research in northern Trans-Danubia between 1988 and 2001, records of the Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde (Freiburg im Breisgau), the Database for Ethnology of the Museum of Ethnography, the Hungarian Historic Archive of Legends, relevant materials of ethnographic databases of several county museums, monographs published in the 18th-19th centuries in various counties, descriptions in folk poetry, trashy novels, literary works which refer to red monks, educational films and relevant information from the Internet.

The *structure* of the thesis is divided into two parts the content of which are in close relationship. The first (*descriptive*) part describes the regions of Europe where versions of the templar legend are penetrated, while the second (*structural-analytic*) part presents the spread of the motives of the legend. As I deal with a historic legend, I began my thesis with the brief presentation of the history of the Order of the Knights Templar to support understanding the analytical part and comparing to traditional materials. In the concluding part, this work summarises aspects of space and time manifested in type groups, the variation of characters, and certain issues of traditional penetration, in addition to issues of the genre and systemisation, primarily based on versions in

proprietary collection but with regard to experiences of information and analysis of the entire material.

The thesis, with the unity of the descriptive and structural-analytic parts, presents relationships of the local motives of the cycle of legend by settlement and geographic penetration of motive groups, highlighting local and regional aspects. I have taken *motive* (as the internationally most recognised category) as the smallest content elements of legends when processing and systematising texts, breaking down each and every narrative to the smallest detail.

The descriptive part presents the geographically diverse material by country and region, and settlement within them. In the structural-analytic part, when mentioning the settlement, I have indicated the region where I connected the particular settlement. As legends come from a large geographical area, settlements are identified in each chapter by way of *map attachments*. Geographical penetration of each motive including migrant motives is shown by maps attached to the analytical part.

I have succeeded to demonstrate general features of legends in the cycle by processing and analysing the legend of templar, in addition to a number of characteristics unexplored in folkloristic research so far. They include:

I. Judgement of the templars is ambivalent in folk traditions

The thesis deals with groups of motives related to the negative, positive and indifferent deeds of the Knights Templar in separate chapters. These parts demonstrate that the ambivalent judgement of the templars in folk traditions is characteristic throughout Europe.

II. The legend of templars is a typical migrant legend built from local motives

Features of migrant legends are also characteristic to the legend of templars in that the three typical *sujets* (types) of stories related to the templars can be reconstructed from the entirety of migrant motives.

III. The legend of templars combines characteristics of several subgenres of the legend

It is a further feature of the legends of templars that they can be classified as historic legends because of the same main character and their function as the story tellers accept these legends and historic facts. In fact, the legends are historic legends changing into stories of credence in most cases.

IV. The legend of templars is a cycle of legends concatenating components of three types

Three types can be separated from the European varieties of the legend of templars. One of them is based on historic events (Heroic castle defenders), while the two others refer to the survivorship of the charges of the process (Robber of women and Robber barons).

V. The three characteristic types is manifested as ethnic specifics in certain European regions

The type of Heroic castle defenders is a German ethnic specifics, while the type of Robber barons shows a mixture, with versions in Western Europe and the Carpathian Basin. The type of Robber of Women is rather characteristic in the Carpathian Basin, with a single Belgian exception, it is a Hungarian specifics.

VI. Features of the legend manifested in spatial and time aspects are also characteristic to the legend of templars

Specification of places refer to localisation in the majority of cases, while specification of time relate to ages known from history. The ancient practice of connecting has attached the original versions to new locations, new heroes and eventually new events in these legends, just like in the case of other types.

VII. The process of standardisation can also be tracked in the varieties of legend of templars

Historic legends usually describe positive heroes who represent the ideal for a particular people. Our legends constitute an exception from this point of view as ethics and the story are dominant in this case: the main character conducting a life deviant from the norms fail at the end.

The relations outlined demonstrate well that the legend of templars carry the general features of legends, in addition to numerous new components and characteristics. By exploring them, the thesis serves with several useful bits of information unexplored so far. Finally, this work demonstrates that an interlaced texture of these legends, in its diversity and penetration, is a common intellectual heritage of European ethnic groups.

IRODALOM

- AARNE, Antti
1912 Verzeichnis der finnischen Ursprungssagen und ihrer Varianten.
Folklore Fellows Communications 8. Hamina
1918 Estnische Märchen- und Sagenvarianten.
Folklore Fellows Communications 25. Hamina
- ALLAGA István
1860 Bács és régi vára. Vasárnapi Újság. 35. sz. augusztus 26. 420-422.
- Árva megye Alsó-Kubin. (Levelezés rovat)
1858 Magyar Néplap. 64. sz. III. évf. augusztus. 11.
- Árva vára
1934 Regélő. 54. sz. július 6. vasárnap. 438.
- BAIGENT, M.-LEIGH, R.-LINCOLN, H.
1994 Az abbé titka (Szent vér, Szent Grál). General Press Kiadó
- BALASSA Iván
1963 Karcsai mondák. Budapest
1989 A határainkon túli magyarok néprajza. Budapest
- BALOGH Lajos – ÖRDÖG Ferenc (szerk.)
1982 Veszprém megye földrajzi nevei. II. A tapolcai járás.
1985 Komárom megye földrajzi nevei. Budapest
1986a Szolnok megye földrajzi nevei. II. A jászberényi járás.
Kiadja a Jászberényi Tanítóképző Főiskola Jászberény
1986b Zala megye földrajzi nevei. II. A keszthelyi járás.
Zalai Gyűjtemény 24. sz. Zalaegerszeg
1987 Veszprém megye földrajzi nevei. II. A pápai járás.
A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. Budapest
- BALOGH Kata - BÁRDOS István (szerk.)
1993 Komárom-Esztergom megye településtörténeti kalauza.
Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat.
Pedagógiai Intézet. Tatabánya
- BÁN Aladár
1915 A kincskeresés a néphitben. Ethnographia 11. évf. 28-40., 86-93.

- BAR-ITZHAK, Haya
 1993 „Smeda Rmeda Who Destroys Her Luck with Her Own Hands”:
 A Jewish Moroccan Cinderella Tale in an Israeli Context,
 Journal of Folklore Research. Volume 30. Nos. 2/3. 93-125.
- BARACH Benedek
 1878 A templáriusok titkos statutumai. Budapest
- BARTHA Elek
 1992 Vallásökológia. 81-82. Debrecen
- BÁTORFI Lajos (szerk.)
 1877 Adatok Zalamegye történetéhez III. Nagy-Kanizsa
 Zalamegye helynévtára. 147-170., 205-223., 280-320., 342-365.
- BEDY Vince
 1939 Győr katolikus vallásos életének múltja.
 Győregyházmege múltjából. 5. sz. Győr
- BÉL Mátyás
 1957 Esztergom vármegyéről írt, kiadatlan művének
 szemelvényes magyar fordítása. Tatabánya
 1985 Az újabtkori Magyarország földrajzi-történeti ismertetése.
 Moson vármegye. Moson-Magyaróvári Helytörténeti Füzetek IV.
 Mosonmagyaróvár
- BELITZKY János
 1938 Sopron vármegye története. I. kötet. Budapest
- BENFEY, Theodor
 1892 Kleinere Schriften. II. 3. Berlin
- BENKÓCZY Emil
 1908 Garammenti mondák. Ethnographia. 19. évf. 165-166.
- BENKŐ Károly (Kis-Bacsoni)
 1868-69 Marosszék ismertetése. Kolozsvár
- BERTÉNYI Iván – GYAPAY Gábor
 1992 Magyarország rövid története. Budapest
- BERZE NAGY János
 1913 A finnek meseosztályozása. Ethnographia 24. évf. 65-82., 147-160.
 1957 Magyar népmesetípusok I-II. Pécs

- BIHARI Anna
 1988 A hiedelemmondák rendszerezésének elvei. A mondai típus fogalma.
 In: Magyar Néprajz V. Magyar Népköltészet. 133-138. Budapest
- BIHARI Anna (összeáll.)
 1980 Magyar Hiedelemmonda Katalógus.
 Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 6. Budapest
- BIRLINGER, Anton – BUCK, M. R. (gesammelt und herausgegeben)
 1861 Templerburg versunken. In: Volksthümliches aus Schwaben. Band I.:
 Sagen, Märchen, Volksaberglauben. Freiburg im Bresgau
- BOEDKER, Laurits
 1965 Folk Literature (Germanic) Dictionary of Regional
 European Ethnology and Folklore. Vol. II. 139-142.
- BOROVSKY Samu (szerk.)
 1895 Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. Budapest
 1903a Magyarország vármegyéi és városai. Bars vármegye. Budapest
 1903b Magyarország vármegyéi és városai. Gömör és Kishont vármegye. Budapest
 1907 Magyarország vármegyéi és városai. Komárom vármegye. Budapest
 1908a Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye.
 1908b Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. Budapest
 1910a Magyarország vármegyéi és városai. Esztergom vármegye. Budapest
 1910b Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye.
 I. kötet. Budapest
 é. n.a Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Budapest
 é. n.b Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Budapest
 é. n.c Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye
 és Sátoraljaújhely R. T. város. Budapest
- BOTTLIK Zsolt
 2001 A német nyelvszigetek változásai a Dél-Dunántúlon.
 Földrajzi Értesítő 50. évf. 285-297.
 é.n. A németek etnikai földrajzi képének alakulása a XVIII. században
 a Dunántúli-középhegység területén. Kézirat
- BUDAY György- ORTUTAY Gyula
 1935 Nyíri és rétközi paraszttmesék. 235. Gyoma
- BURDE-SCHNEIDEWIND, Gisela
 1964 Zur Katalogisierung Historischer Volkssagen.
 Acta Ethnographica XIII. 27-41.
 1974 A történeti témájú szájhagyomány egy német faluban. In:
 Voigt Vilmos (sajtó alá rendezte): A szájhagyományozás
 törvényszerűségei. Nemzetközi Szimpozium Budapesten.
 1969. május 28-30. 57-60. Budapest

- CHARPENTIER, Louis
1992 A templomos lovagok titkai. Budapest
- CHRISTIANSEN, Th.
1958 The Migratory Legends. Folklore Fellows Communications 175. Helsinki
- CIBULA, Václav
1979 A Liliom utcai templárius. 122., Az óvárosi kísértetek. 208.,
Fejét a hóna alatt hordó szerzetes. 279., In: Prágai regék. Bratislava
- COHN, Norman
1994 Európa démonai. A boszorkányüldözés története.
A templomos lovagrend szétzúzása. 94-118. Budapest
- CSÁNKY Dezső (szerk.)
1910 Magyarország vármegyei és városai. Somogy vármegye. Budapest
- Csaplovics-féle közkönyvtári részvényes társulatnak f. é. július 28-án
1858 Alsó-Kubinban tartatott közgyűlése. Árva vára.
Pesti Napló. 9. évfolyam/ 163-2549.szám. (augusztus 10., kedd.). 2.
- CSORBA József
1857 Somogy vármegye ismertetése. 153.
- DAX Margit – ÉRI István – MITHAY Sándor – PALÁGYI Szilvia – TORMA István
1972 Veszprém megye régészeti topográfiája. 4. kötet.
A pápai és zirci járás. Nagydém. 168-171. Budapest
- DÉGH Linda
1952 A szabadságharc népköltészete. Budapest
- DESSUBRÉ, M.
1966 Bibliographie de L' Ordre des Templiers.
Imprimés et Manuscrits Nieuwkoop/B. de Graaf. Paris
- Die schönsten Sagen aus Österreich
1995 Das Raubgut auf Schloss Haichenbach. 180-181.
- DIENES Adorján
é.n. Regélő romok. Rozsnyó
- DIÓSZEGI Vilmos – DOBOS Ilona – NAGY Ilona
1987 Kincs. In: Magyar Néprajzi Lexikon 3. 197-198. Budapest

- DOBOS Ilona
 1970 A történeti mondák rendszerezéséről. Ethnographia. 81. évf. 97-112.
 1971 Tarcsl története a szóhagyományban. Budapest
 1979a Helyi monda. In: Magyar Néprajzi Lexikon 2. 522. Budapest
 1979b Harangmonda. In: Magyar Néprajzi Lexikon 2. 467. Budapest
 1982 Veres barátok. Magyar Néprajzi Lexikon 5. 528. Budapest
- DOBOS Ilona (közzétette)
 1988 Bodrogeresztúri mesék és mondák. ÚMNGY XII. Budapest
- DOROMBY Endre
 1982 Spanyolország. Budapest
- DOYLE, Arthur Conan, Sir
 1927 A vörös barát. A világhírű detektív, Sherlock Holmes titkos feljegyzéseiből. 27. füzet.
 I G. Hertz könyvkiadóhivatala. Bukarest
- DÖMÖTÖR Ákos
 1998 Hősök és vértanúk.
 Mondák és visszaemlékezések a szabadságharcról. Budapest
- DÖMÖTÖR Tekla
 1964 A mondakutatók nemzetközi értekezlete Budapesten.
 Ethnographia 75. évf. 166-167.
 1965 III. Artus király és a kerekasztal lovagjai.
 In: Germán, kelta regék és mondák. 229-259. Budapest
 1977 A tipizálás a népmondában. Ethnographia 87. évf. 529-539.
 1982 Vándormonda. Magyar Néprajzi Lexikon 5. 482. Budapest
 1998 Monda. In: A magyar folklór (szerk. Voigt Vilmos).
 281-302. Budapest
- ECO, Umberto
 1992 A Foucault-inga. Budapest
- EDELÉNYI Adél (VEHRER Adél)
 1989 Nemzeti történelmünk mozzanatai a sokoróaljai szóhagyományban.
 (Ravazd, Sokorópátka, Tényő) Honismereti Pályázat. EA 24302
 1990 Történeti mozzanatok a szóhagyományban (Földrajzi nevek Tényőn).
 (Társszerzővel) Kisalföld. 1990. január 27.
 1994 Történeti mondák Tényőről. Sokorótáj. 1994. I. évf./ 4. sz. 4-5.
 1995.a Barátok Barátin. Baráti Hírmondó. 1995. szeptember. III. évf./ 4. sz. 3.
 1995.b A vörös barátok mondája Sokorópátkán. Sokorótáj. 1995. II. évf./ 2. sz. 10.
 1995.c A vörös barátok történeti mondája Sokorópátkán. EA 26385
 1996a A templomosok titka. Füles Éjjeli Bagoly 1996./ 8. (41.)
 1996b A vörös barátok történeti mondája Sokorópátkán.
 Szakdolgozat. JPTE BTK Néprajzi Tanszék. Pécs

EDELÉNYI Adél

- 1998 Vörös barátok Sokorópátkán (gyűjtötte: Vehrér Adél)
In: „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”
Magyar történelmi mondák. szerk.: Landgraf Ildikó. 283-284. Budapest
- 2001 A vörösbarát mondakör történelmi háttere. Ethnica. III. évf. 2. sz. 44-46.
- 2002a Népköltészetünkkel Európához tartozunk.
Highlights – Vocational Academy Newsletter. 2001. II/2. 4.
- 2002b Az Arthur-mondakör és a templomos-mondák kapcsolatai.
Ethnica 2002. IV/1. 29-31.

ELEK Zoltán

- 1896 Gömörmezei népmondák. Ethnographia 7. évf./4. sz. 380-383.

EÖRY Dezső

- 1999 Szülőföldem a Sokoró-táj. Győr

ERDÉLYI János

- 1846-48 Népdalok és mondák. I-III. Pest

ERDÉSZ Sándor

- 1965 Báthori Gábor a néphagyományokban.
Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 1. Nyíregyháza
- 1995 Báthori Gábor a történelmi mondákban.
Néprajz és Nyelvtudomány 36. évf. 23-38.

FÁBIÁN Gábor (kiadta)

- 1835 Arad vármegye leírása történelmi, geographiai és statistikai tekintetben.
I. rész. Történelmi leírás. Buda

FARKAS, Alexius

- 1857 Taschen-Wörterbuch. Ungarisch-Deutsch Abteil. Barát címszó. 22. Pest

FEHÉR Ipoly (szerk.)

- 1874 Győr megye és város egyetemes leírása. Pátka. 572.
Lovagrendek és kolostorok története.
Sz. János kereszties vitézei. 619-620. Budapest

FEHÉRVÁRY István

- 1937 Magyarok a nyelvhatáron. Rozsnyó

FÉLEGYHÁZY József

- 1939 A középkor egyháza. 279-281., 357-360. Budapest

FÉNYES Elek

- 1984 Magyarország Geographiai Szótára I-IV. (Reprint) Szeged
- 1994 Komárom vármegye leírása (1848). Csallóközi Kiskönyvtár. Pozsony

FERENCZI Imre

- 1960 Rákóczi alakja az abaúj-zempléni néphagyományban.
Ethnographia 71. évf. 389-436.
- 1961 A népmondakutatás néhány elvi kérdése.
Műveltség és Hagyomány III. 201-211.
- 1966.a Mondaterminológiák és műfajkritériumok.
Néprajz és Nyelvtudomány X. 5-18.
- 1966.b Történelem, szájhagyomány, mondahagyomány.
(Egy magyar népmondakör történeti és társadalmi összefüggései)
Ethnographia 77. évf. 49-73.
- 1967 A népmonda helye az epikumban. Néprajzi dolgozatok 20. 5-18. Szeged
- 1977-78 Jugoszláviai magyar hiedelmek, népmondák a törökökről
és tatárokról. Néprajz és Nyelvtudomány XXII-XXIII. 181-224.
- 1984 Tiszaháti és felső-tiszai történeti mondák.
Néprajz és Nyelvtudomány XXVIII. 115-130.

FIEBAG, Peter – FIEBAG, Johannes

- 1995 Új nyomok a grálhoz.
In: Erich von Däniken: Újabb jelek a kozmoszból. 265-274. Budapest

FORSTER Gyula (szerk.)

- 1905 Magyarország műemlékei I. Budapest

FÖLDI Pál

- 2001 A templomos lovagok titkai. Budapest

FRANK Tibor – HOPPÁL Mihály (szerk.)

- 1980 Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. Budapest

FUXHOFFER, Damiani

- 1803 Monasteriologia regni Hungarie. Weszprimi

FUXHOFFER, Damiani – CZINÁR, Maurus

- 1858 Monasteriologia regni Hungarie. I. kötet Pest
- 1859 Monasteriologia regni Hungarie. II. kötet Pest

GALUSKA Imre

- 1992 Kesznyéteni népi elbeszélések. Folklor és Etnográfia 67. 114. Debrecen

GECSE Gusztáv

- 1980 Vallástörténet. 172-173. Budapest

GÖMBÖS Tamás

- 1993 Szerzetes és lovagrendek címerei és viseletei.
Az evangélikus és református egyházak jelképei. Budapest

- GÖMÖRI Endre
1973 Makariosz. 26. h.n.
- GÖNCZI Ferenc
1901 Göcseji népmondák. Ethnographia 12. évf. 409-414.
1914 Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének
összevontabb ismertetése. Kaposvár
- GREDT, Nikolaus (gesammelt)
1885 Sagenschatz des Luxemburger Landes. 82., 942. Luxemburg
1963 Sagenschatz des Luxemburger Landes. Band I.
Templer, Raubritter, Fehde und Streit. 532-541.
Druckerei Kremer-Muller & Cie. Esch-Alzette
- GREVERUS, Ina-Maria
1964 Bericht zu Veröffentlichungs- und Katalogisierungsplaenen
aus dem Zentralarchiv der Volkserzählung.
Acta Ethnographica XIII. 111-128.
- GRIMM, Brüder
1956 Deutsche Sagen. München
- HAIDING, Karl
1965 Österreichs Sagensatz. Der Schatz im Greiner Kogel. 79.
Der Schloßhansl. 288. Wien
- HAJDÚ Imre
1997 Nekem nem térkép e táj. Miskolc
- HAMMER-PURGSTALL, Josef Frh. von
1818 Mysterium Baphometum revelatum.
In: Fundgruben des Orients. Bd. 6. Wien
- HANCOCK, Graham
é.n. Jel és pecsét. Pécs
- HEGEDŰS (Valentin) Péter – SZABÓ (Pálen) Zoltán
1995 Elátkozott uralkodók. A templomos jóslat beteljesedett?
Kisalföld-Szivárvány. 1995. november 18.
- HENßEN, Gottfried
1947 Rheinische Volksüberlieferung in Sage, Märchen und Schwank.
Rheinisches Volkstum 2. Heft. 11. Düsseldorf
- HERRLEIN, Adalbert von
1885 Sagen des Spessarts. 87. Aschaffenburg (1851.)

- HERTELENDY József
1856 Az aracsi vártemplom romjai. Budapesti Viszhang 1856/9. sz. 73.
- HETÉNYI János
1841 Honi városaink befolyásáról, nemzetünk kifejlődésére és csinosbulására. Történettudományi Pályamunkák. I. kötet. 81-85. Buda
- HODOR Károly
1837 Doboka vármegye természeti és polgári esmertetése köre metszett pecsétjével 's földabroszával. Kolozsvár
- HOFFMANN-KRAYER, E. – BÄCHTOLD-STÄUBLI, Hanns (herausgegeben)
1934-35 Handwörterbuch der deutschen Aberglaubens. Berlin und Leipzig
Band IV. Kloster címszó. 1552.
Band VI. Mönch címszó 476.
- HOLÉCZI Mihály
1837 Valami a' veres barátokról. Tudományos Gyűjtemény IV. 97-109. Pest
- HONTI János
1962 Válogatott tanulmányok. Megjegyzések a népmondáról. 256-261. Budapest
- HORMAYR und MEDNYÁNSZKY (herausgegeben)
1824 Taschenbuch für die vaterländische Geschichte. Fünfter Jahrgang. VII. fejezet. Sagen und Legenden, Zeichen und Wunder. Die Bluthalle zu Lockenhaus. 189-196. Der Mädchenbrunnen an der Tempelkirche zu Pöstény. 243-250. Wien
- HORVÁTH Árpád
1944 A dinamó regénye. Jedlik Ányos életútja. 36-42. Budapest
- HOWARTH, Stephen
1986 A templomosok titka. Budapest
- HUNFALVY János
1856-64 Magyarország és Erdély I-III. Darmstadt
- IPOLYI Arnold
1859 Magyar Műemlékek. Csallóköz műemlékei. Archeologiai Közlemények I.kötet 77-78., 103. Pest
1987 Magyar Mythologia. Budapest
1993 Csallóközi uti-képek. Csallóközi Kiskönyvtár. Pozsony
1994 Csallóköz műemlékei. Csallóközi Kiskönyvtár. Pozsony

- J**
- 1827 Venczel Magyar Királynak tulajdonítható, mind eddig meg nem határozott, és esméretlen pénzeiről. Tudományos Gyűjtemény 1827/VII. füzet. 42-68.
- JANKOVICH B. Dénes (közzéteszi)
- 1983 Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében. Békéscsaba
- JANKÓ János
- 1902 A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. III/2.
A Balaton környékének társadalmi és embertani földrajza.
A Balaton-melléki lakosság néprajza. Budapest
- JÓKAI Mór
- 1910 Fráter György. Történelmi regény. I-II. Budapest
1966 A három márványfej (1887.) Budapest
2000 Regényes rajzok a Felföldről. Miskolc
- JÓSIKA Miklós
- 1900 A két barát. Történelmi regény. Budapest
- JUNG Károly
- 1990 Hiedelemmondák és hiedelmek.
Adatok Gombos népi hiedelemvilágához. Újvidék
- KACHELMANN, Johann
- 1855 Geschichten der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung. II. kötet 95-97., 154-157. Schemnitz
- KANYÓ Zoltán – SÍKLAKI István (szerk.)
- 1988 Tanulmányok az irodalomtudomány köréből. Budapest
- KARÁCSONYI János
- 1915 Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Templomosok. 72-73. Nagyvárad
- KARCSAY G.
- 1919 Mondák hegyberejtett kincsekről. A pilishegyi barátok kincseiről és az ú. n. „Földi kulcs”-ról. Ethnographia 30. évf. 131-134.
- KATONA Imre
- 1977 Parasztságunk történelemszemlélete.
Népi kultúra-Népi társadalom. 189-206.
1980 Parasztságunk történelemszemlélete. In.: Frank Tibor-Hoppál Mihály (szerk.) Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. 242-254. Budapest

- KELLER, Paul Anton
 é.n. Ritterburg Lockenhaus. Landschaft und Geschichte. Eisenstadt
- KENDERESI Ferencz
 1831 Vajda Hunyadivár külső tekintetben, és ennek történeti leírása az újabb időkig. Tudományos Gyűjtemény 1831/VII. füzet. 25-44.
- KIEFER, F. I.
 1845 Die Sagen des Rheinlandes. Die zwölf Templer. 113-115. Köln
- KIRCHNER, Gottfried
 2000 A templomos lovagok kincse. A nyomok Kasztíliaába vezetnek. In: TERRA-X. Az ismeretlen föld. Kincskeresők, lovagok, kihalt népek. (szerk.: Gottfried Kirchner). 10-43. Budapest
- KISBÁN Emil
 1938 A magyar Pálosrend története. (1225-1711) I. kötet Budapest
 1940 A magyar Pálosrend története. (1711-1786) II. kötet Budapest
- KNIGHT, Christopher – LOMAS, Robert
 1999 A második Messiás. A templomos lovagok, a torinói lepel és a szabadkőművesség nagy titka. Gold Book Kft.
- KOLINOVICS, Gabrielis
 é.n. Chronicon Militaris Ordinis Equitum Templariorum I-III. Pestini
- KORABINSZKY, Johann Matthias
 1786 Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg
- KÓSA László
 1973 A magyar nép történelmi emlékezete. Tiszatáj 3. 48-58.
 1976 A magyar parasztság történeti tudatának típusai. Szociológia. 508-513.
- KÓSA László – FILEP Antal
 1975 A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest
- KOVÁCS Endre
 1979 Kísértettörténet. In: Világirodalmi Lexikon. 6. 320-322. Budapest
- KOVÁCS Imre
 1994 A Harangozó. Sokorótáj. I. évf./4. sz. szeptember. 6-7.
- KOVACSÓCZY Mihály
 1837 Jerusálemi Sz. János Lovagrendje' története. Eredetétől napjainkig. Kassa

- KOWALSKI, Jan Wierusz
1975 Szerzetesek, egyházak, társadalom. A templom lovagjai. 197-213. Budapest
- KÖRMENDY Kinga (fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta)
1996 Simonfi Szolán plébános 18. századi falutörténete
In: Tanulmányok Külsővat történetéből. 315-328. Külsővat
- KÖRMENDY József – KÖRMENDY Kinga
1996 Külsővat plébániatemplomának építéstörténete.
In: Tanulmányok Külsővat történetéből. 133-148. Külsővat
- KÖRNER Tamás
1967 A magyar hiedelemmondák rendszerezéséhez.
Ethnographia 78. évf. 280-285.
1970 Mutatvány a készülő magyar hiedelemmonda-katalógusból.
Ethnographia 81. évf. 55-96.
- KÖVÁRY László
1857 Száz történelmi rege. Szász-Fenesi Leányvár. 146-147. Kolozsvár
1866 Erdély építészeti emlékei. 28., 140-142. Kolozsvár
- Közhasznú Esmeretek Tára
1839 X. kötet. Pest
- KREJCI, Karel
1976 Prága legendái. Prága titkai című fejezet. Budapest
- KRISTÓ Gyula (főszerk.)
1994 Korai Magyar Történelmi Lexikon (9-14. század).
Templomosok. írta: Zombori István 95., 671-672. Budapest
- KRÚDY Gyula
1960 A templárius. Budapest
(A regény első közlése: Világ 1925. aug. 6.–okt. 7. (6 részben))
1977 Középkori álmok. In: Pókhálós palackok. 458-462. Budapest
- KULCSÁR Zsuzsanna
1984 Rejtélyek és botrányok a középkorban.
A templomosok pöre. 236-276. Budapest
- KÜHNAU, Richard
1913 Die Linde zu Güttnansdorf.; Die (goldene) Ente
auf den goldenen Eiern unter dem alten Schlosse zu Tost.
In: Schlesische Sagen III.: Zauber-, Wunder- und Schaßsagen.
281-282., 588-589. In: Schlesiens volkstümliche Überlieferungen
Band V. Leipzig und Berlin

- KÜHNAU, Richard
 1926 Oberschlesische Sagen geschichtlicher Art. 28. Breslau
 1929 Mittelschlesische Sagen geschichtlicher Art. Schlesisches Volkstum 3.
 75., 137. Breslau
- KÜLLŐS Imola
 1988 Betyárok könyve. Néprajzi Kiskönyvtár. Budapest
- LAAN, K. ter
 1930 Groninger Overleveringen. Tweede verbeterde druk. I. kötet.
 De bloudvlek van Dieksterhoes. 62-64.,
 Stenhoesheerd. 87-92. Zutphen
- LAIDLER, Keith
 2001 A titokzatos fej. A templomosok elveszett kincse. General Press Kiadó
- LANDGRAF Ildikó (szerk.)
 1998 „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...” Magyar történeti mondák. Budapest
- LANCZKOWSKI, Johanna
 é.n. Lexikon des Mönchtums und Orden. Alles Über Gründer, Klöster,
 Orden, Regeln und Alltag
- LEHOCZKY Tivadar
 1870 Még valamit Nyírbátorról. Vasárnapi Újság 1870. XVII. évf. 98-99.
- LELKES György (szerk.)
 1992 Magyar helységnév-azonosító szótár. Budapest
- LENGYEL Alfréd
 1944 Pusztult falvak, eltűnt helynevek Győr megyében (1000-1711). Győr
- LENGYEL Dénes
 1988 Történeti monda. In: Magyar Néprajz V. Magyar Népköltészet.
 149-166. Budapest
- Lexikon für Theologie und Kirche 9.
 1937 Tempelherren, der Orden der Templer. 1043. Freiburg im Breisgau
- LISZKA József
 2000 Állítatott keresztényi buzgóságul.
 Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről. 47-48.
 Dunaszerdahely

- L. NAGY Zsuzsa
1988 Szabadjóművesek. Budapest
- LOOS, Volker
é.n. A templomos lovagrend története.
A kereszties hadjáratok korának krónikája. Art Nouveau Kiadó
- LOSCHDORFER Anna
1935 Babonák és babonás történetek Tökről. Ethnographia. 46. évf. 65-75.
- LOSONTZI István
1773 Hármás kis tükör. Pozsony
- LUBY Margit
1938 Népünk történeti tudásáról Társadalomtudomány XLIII. 169-176
1955-56 Szabolcs-Szatmár monda és hagyomány világából. EA 5579
1985 Népmondák Szabolcs-Szatmárból.
Folklór és Etnográfia 21. 39-41. Debrecen
- LUDWIG Emil
2000 Felvidéki műemlék kalauz. Maecenas Kiadó
- LÜTHI, Max
1961 Volksmärchen und Volkssage. Bern-München
1962 Märchen. Stuttgart
- MAÁ CZ László
1956 Adatok a hiedelmek és az epikus műfajok összefüggéséhez.
Ethnographia 67. évf. 279-293.
- Magyar Értelmező Kéziszótár
1987 vörös címszó. 1522-1523. Budapest
- Magyar Larousse III.
1994 Templomos címszó. 847. Budapest
- Magyar Művelődéstörténet I. 410-412.
1990 Szekszárd (Reprint)
- Magyar Néprajz 7. Népszokás, Néphit, Népi vallásosság
1990 Főszerk.: Dömötör Tekla. Budapest
- MAGYAR Zoltán
1997 Nőrablás, lányszöktetés. Szerelmi históriák
a magyar kultúrtörténetben. Budapest

- MAGYAR Zoltán
 2001a Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus Kárpát-medencei redakciói. Budapest
 2001b Torna megyei népmondák. Magyar Népköltészet Tára I. Budapest
- Magyarország kistájainak katasztere
 1990 MTA Földrajztudományi Kutató Intézet. Budapest
- Magyarország története
 1984 Előzmények és magyar történet 1242-ig. 2. kötet. 1169-1170. Budapest
- MALONYAY Dezső
 1922 A magyar nép művészete 5. Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe. A palócok művészete. Budapest
- MANGA János
 1973 Magyarországi szlovákok. Népi Kultúra-Népi Társadalom. 211-249.
- MÁRTONVÖLGYI László
 1999 Nyitra menti mondák, regék. Emlékek földjén. Miskolc.
- MATUSEK Antal
 1879 Győr megye téthi járása. Győri Közlöny. 1879. április 14./ 3. évf. 30. sz.
- MEDNYÁNSZKY Alajos
 1829 Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit. Das blutige Gastmahl. 410-415.; Die Bluthalle zu Lockenhaus. 442-449. Pesth. Konrad Adolph Hartleben.
 1983 Regék és mondák. Budapest
- Megtalálták a Templárius-lovagrend kolostorát és templomát a Margitszigeten.
 Világ. 1925 november 7. (Szombat) 5.
- MÉRI István
 1961 A klastrompusztai legendák nyomában. Megszólalnak az évszázados romok. Dorog
- MEYER, Wolfgang – PRESICH-PETUELLI, Liane
 1986 Der Fall der Burg Lockenhaus. In: Burgenland im Bild der Sage. 121-123. Eisenstadt-Wien
- MIKES Kelemen
 1990 Törökországi levelek. 163-166. Budapest.
- MIKSZÁTH Kálmán
 1996 Magyarország lovagvárai. (Reprint) Szádvár. 50-53. Debrecen.

- MINDSZENTHY Antal
 1831 Kisétálás. Posonból az ausztriai határra. SAS Vegyes Tárgyú Iratok az olvasni és tudni méltó minden ágaiból. Thaisz és Cserneczky (kiadták) 3. kötet: 117-134., 4. kötet: 65-104., 5. kötet: 35-73. 6. kötet: 117-142., 7. kötet: 29-58. Pest
- MITHAY Sándor
 1956 Régészeti adatok a Győri járás történetéhez. Győr
- MOHL Adolf (Pap bácsi)
 1926 A lékai véres terem. In: Nyugatmagyarországi mondák és mondafélék. 50-57. Győr
- MOLNÁR Piroska
 1991 Táncalkalmak és hiedelemmondák Vághosszúfalun. Utánpótlás 2. 35-41.
- MÓRA Ferenc
 1935 Utazás a földalatti Magyarországon. Budapest
- NÁDASDY Ferencz – THALY Kálmán
 1860 Az ó-budai „Fejéregyház”, mint Árpád temetkezési helye. Pesti Napló. 1860. év/166-3131.sz. 11. évfolyam, július 19.
- NAGY Ilona
 1975 Helyi monda. 363; Helyi forma. 363.
 In: Világirodalmi Lexikon 4. Budapest
 1988 Eredetmagyarázó monda. 102-032.; Hiedelemmonda. 138-147.
 In: Magyar Néprajz 5. Magyar Népköltészet. Budapest
- NAGY József
 1898 Bácsmegyei mesék és népmondák. Ethnographia 9. évf. 135-140.
- NAUMANN, Hans
 1923 Primitive Gemeinschaftkultur, Beiträge zur Volkskunde und Mythologie. Jena
- NICHOLSON, Helen
 1995 The Representation of the Military Ordens in Literary Sources and Legend In: Templars, Hospitallers and Teutonic Knights. Images of the Military Ordens (1128-1291). 80-101. Leicester, London and New York
- OLTVÁNYI Pál
 1882 A jeruzsálemi szent sír és lovagrendjének rövid története. Szeged

- ORBÁN Balázs
1868 A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi
s népismereti szempontból. I. kötet. Pest
- ORTUTAY Gyula
1974 A szájhagyomány történeti vizsgálata. In: Voigt Vilmos
(sajtó alá rendezte): A szájhagyományozás törvényszerűségei.
Nemzetközi Szimpozion Budapesten. 1969. május 28-30. 79-81. Budapest
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1969 Népi mondák és hiedelmek Szádvárról. 51-55.
A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 8.
- A Pallas Nagy Lexikona. II. kötet
1893 Barát címszó. 629. Budapest
- PAPP József
2001 Legendák kastélya - kastélyok legendái. Ethnica. III. évf. 2. sz. 63-64.
- PAPP László – VÉGH József (szerk.)
1964 Zala megye földrajzi nevei. Zalaegerszeg
- PASTINSZKY Miklós – Tapolcainé SÁRAY SZABÓ Éva
1977 Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye. Tatabánya
- PATEK Ferenc
1912 A magyarországi templarius rendtartomány felbomlása. Budapest
- PESTY Frigyes
1861 A templáriusok Magyarországon. Pest
1888 Magyarország helynevek történeti, földrajzi és nyelvészeti
tekintetben. I. kötet. Budapest
- PESTY Frigyes kéziratos helységnévtára. 1864. OSZK Kézirattára
PESTY Frigyes kéziratos helynévtárából
1984 Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések.
Pest Megyei Téka. 6. Szentendre
é.n. Sopron vármegye. Gépirat. Dr. Unti Mária tulajdona. Győr
é.n. Moson vármegye. Gépirat. Dr. Unti Mária tulajdona. Győr
- PETÁNOVICS Katalin
1991 Az elfeledett örökség. Vállus summásfalú népköltészete.
115. Budapest
- PETŐFI Sándor
1987 Útirajzok. Budapest

- PETZOLDT, Leander (herausgegeben und erläutert)
 1977 Die Tempelritter zu Aachen.; Der Tempelherr als Teufelsbündner.
 In: Historische Sagen 2. Ritter, Räuber und geistliche Herren.
 115-117., 296. München
- PEUCKERT, Will-Erich (herausgegeben)
 1962 Sage. In: Stammler, W. (Hrsg.): Deutsche Philologie im Aufriss. III.
 1641-1676. (2. Aufl.)
 1963 Ostalpensagen. Europäische Sagen III. Die Mönche ohne Köpfe. 58.;
 Die versunkene Kirche am Rosenkogel. 201. Berlin
 1965 Sagen. Geburt und Antwort der mythischen Welt. Berlin
- PLÉH Csaba
 1986 A történet szerkezet és az emlékezeti sémák. Budapest
- PROPP, Vlagyimir Jakovlevics
 1975 A mese morfológiája. Budapest
- PUSKELY Mária
 1990 Szerzetesek. A megszentelt élet 99 intézménye.
 Pálosok. 79-81. Zrínyi Nyomda Kiadója
 1996a Keresztény szerzetesség II. Templomos lovagok. Bencés Kiadó 1036-1040.
 1996b Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz II. Bencés Kiadó 720-721.
 1998 Kétezer év szerzetessége. Szerzetesség és művelődéstörténeti
 enciklopédia II. Templomos lovagok. 1279-1283. Budapest
- QVIGSTAD, Just Knud
 1925 Lappische Märchen- und Sagenvarianten.
 Folklore Fellows Communications 60. Helsinki
- RADNÓTI Sándor
 1989 Rablótörténet In: Világirodalmi Lexikon 11. 318. Budapest
- RAISZ Miksa
 1960 Vándorlások Szepesmegyében. Vasárnapi Újság
 1960/4. sz. január 22. 41-42.
- RANKE, Friedrich
 1935 Sage und Märchen. In: Volkssagenforschung. 11-25. Breslau.
- RÁTH Károly
 1863 Betlen Gábor 1619-1621-dik évi táborszállásai.
 In: Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. II. kötet. Győr
- READ, Piers Paul
 2001 A templomosok. Gulliver Könyvkiadó Kft.

- REISZIG Ede
 1925 A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon.
 I. kötet. Budapest
 1928 A jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon.
 II. kötet. Budapest
- RÉSŐ ENSEL Sándor
 1861 A helynevek magyarázója. Első füzet. Pest
 1890 A helynevek magyarázója. Harmadik füzet. Budapest
- Révai Kis Lexikona
 1936 Templomosok. 980. Budapest
- Révai Nagy Lexikona
 1911 Aranyborjú címszó. II. kötet. 2. Budapest
 1911 Barát címszó. II. kötet. 590. Budapest
 1911 Baráthegy címszó. II. kötet. 590-591. Budapest
 1912 Csoltmonostora címszó. V. kötet. 127-128. Budapest
 1913 Gombaszög címszó. VIII. kötet. 620. Budapest
- RICCI József
 2000 A szászfenesi Leányvár. Honismeret. 28. évf. 57-58.
- RÓMER Flóris
 1863 Árpás, és a mórniczuidai sz. Jakabról czimzett prépostság.
 In: Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. II. kötet. Győr
 1990 A Bakony. Békéscsaba
- RÖHRICH, Lutz
 1974 A történeti monda gyűjtésmódja. In: Voigt Vilmos
 (sajtó alá rendezte): A szájhagyományozás törvényszerűségei.
 Nemzetközi Szimpozium Budapesten.
 1969. május 28-30. 60-61. Budapest
- RUFF Andor
 1928 A barátföldi csodapince. A kincses hordók meséje.
 In: Mosonmegyei és környékbeli népregék, mesék és mondák.
 93-94. Magyaróvár
- RUPP Jakab
 1870 Magyarország helyrajzi története. 1. kötet (Az Esztergomi
 egyház-tartomány a hozzá tartozó püspökmegyékkel együtt).
 Budapest
- S. J.
 1869 A nyír egyik történeti nevezetességü temploma.
 Vasárnapi Újság 1869. XVI. évf. 658-659.

- SAJÓVÖLGYI G. Péter
1896 Borsodmegyei népmondák. Ethnographia 7. évf./2-3. sz. 174-176.
- SÁNDOR Gábor
2001a A templomos lovagrend. Hitvallás. 2001/március. II. évf. 3. sz. 14. o.
2001b Legendák a templomosokról. Hitvallás. 2001/április. II. évf. 4. sz. 14. o.
- SCHELL, Otto
1922 Sagen des Rheinlandes. Eichblatts dt. Sagenschatz 6. 333.
Leipzig-Berlin
- SCHERMANN, Aegid
1936 Die Sage über die Templer. In: Geschichte von Lockenhaus.
27-29. Pannonhalma
- SCHMIDT, R.
1983 Die zwölf Templer auf Lahneck. In: Sagen aus Rheinland-Pfalz.
52-253. Köln
- SCHMITZ, J. H.
1858 Sagen und Legenden des Eifler Volkes. 91. Trier
- SCHWAIGER, Georg (herausgegeben)
1993 Mönchtum, Orden, Klöster. Ein Lexikon von den Anfängen
bis zur Gegenwart. Templer címszó. 421-427. München
- SCOTT, Walter
1976 Ivanhoe. Budapest
- SIMONSUURI, Lauri
1961 Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mytischen Sagen.
Folklore Fellows Communications 182. Helsinki
- SINNINGHE, J. R. W.
1933 Noord-Brabantsch Sagenboek. 272-273. Scheveningen
1936 De Tempelieren te Espelo. In: Overijselsch Sagenboek.
(10. Van Overijselsch oude Kasteelen). 218. Zutphen
1943 Katalog der niederländischen Märchen, Ursprungssagen-, Sagen-,
und Legenden-varianten. Helsinki FFC 132.
- SINNINGHE, J. R. W. en M.
1933 Zeeuwsch Sagenboek. 246. Zutphen
- SIROVÁTKA, Oldrich
1964 Zur Morphologie der Sage und Sagenkatalogisierung.
Acta Ethnographica XIII. 99-106.

- SNOPEK, Jerzy (válogatta, összeállította, az előszót és a jegyzeteket írta)
1988 Alvó lovagok. Lengyel regék és mondák. Budapest
- SOLYMOSSY Sándor
1919 Mondák hegyberejített kincsekről. Ethnographia. 30. évf. 131-134.
1992 Monda. In: A Magyarság Néprajza 3. 183-255. Szekszárd (Reprint)
- STAUDT, Gudrun – PEUCKERT, W. E. (herausgegeben)
1968 Nord-Französische Sagen. 164. Berlin
- SZABADY János
2000 Ménfőcsanakai séta. Ménfőcsanak történelmi emlékhelyei.
Világosvár, a török-kori elővár (váracs). 32. Győr- Ménfőcsanak
- SZABÓ Lajos
1975 Taktaszadai mondák. Budapest
- SZEGHALMY Gyula
1938 Dunántúli vármegyék. Budapest
- SZENDÁR
1834 Történet és elbeszélés. Nevezetes vérontások.
Regélő 1834/ 72. sz. szeptember 7. (vasárnap) 581-582.
- SZENDREY Zsigmond
1922 Magyar népmonda-típusok és tipikus motívumok.
Ethnographia 33. évf. 45-64.
1923-24 Történeti népmondáink. Ethnographia 34-35. évf. 143-149.
1925a Történeti népmondáink. Ethnographia 36. évf. 48-53.
1925b Zemplénavármegyei néphagyományok.
Zempléni Újság. 7. évf. 29. sz. 1925. április 9. (csütörtök) 1-2.
1926 Történeti népmondáink.
Ethnographia 37. évf. 29-35, 78-86, 132-138, 183-187.
1927 Történeti népmondáink. Ethnographia 38. évf. 193-198.
- SZENDREY Zsigmond-SZENDREY Ákos
1940 Részletek a készülő magyar babonaszótárból.
Ethnographia 51.évf. 195-210.
- Szendrő
1860 Pester Lloyd 1860/ 68.sz. március 22. (csütörtök)
- SZENTKERESZTY Tivadar
1895 Nyitramegyei népmondák. Ethnographia 6. évf. 416-418.
- Szent-léleki templom romjai (Vörös barátok kolostora) (Borsodban)
1860 Vasárnapi Újság 1860/10. sz. március 4. 111-112.

- SZENTMIHÁLYI Imre
1958 A göcseji nép eredethagyománya. Budapest
- SZERB Antal
1964 A Pendragon-legenda I-II.
- SZIKLAY János – BOROVSZKY Samu (szerk.)
1896 Magyarország vármegyéi és városai. I. kötet.
Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Budapest
1900 Magyarország vármegyéi és városai. Nyittravármegye. Budapest
- SZIRMAY Antal
1810 Szathmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete.
II.rész. Buda
- SZÍVÓS Béla
1912 Alföldi kincskeresők. Ethnographia 23. évf. 29-36.
- SZOMBATHY Viktor
1986 Száll a rege várról várra. Szlovákiai vármondák. Pozsony
- TELEKI Domokos
1993 Egynehány hazai utazások leírása. Budapest
- The historic enigma Rosslyn Chapel (A Rosslyn Kápolna idegenforgalmi prospektusa)
- TILLHAGEN, Carl-Herman
1964 Was ist eine Sage? Eine Definition und ein Vorschlag.
für ein europäisches Sagensystem. Acta Ethnographica XIII. 9-17.
- TISOVSZKI Zsuzsanna
1988 Népmondák, hiedelmek Esztergomban és környékén.
In: Komárom Megyei Néprajzi Füzetek 3. 87. Tatabánya
- TÓTH Péter (sajtó alá rendezte)
1988 Pesty Frigyes: Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc
- VÁGVÖLGYI
1858 Vágvölgyi képek IV. Teplicskai várkastély.
Vasárnapi Újság 1858/36. sz. szeptember 5. 424.
- VÁLYI András
1799 Magyar országnak leírása III. Buda

- VARGA Éva Teréz
 1996 Adalékok Külsővat néprajzához. Rég volt, hogy is volt?
 In: Tanulmányok Külsővat történetéből. 241-269. Külsővat
- VARGHA Károly Dr. – RÓNAI Béla Dr. – MUSZTY László
 2000 Rejtett kincsek nyomában. Baranyai népmondagyűjtemény. Pécs
- Varia Pauline III.
 1998 I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete.
 Fráter György Alapítvány. Pilisszántó. Solymári Nyomda
- VÉGH József (szerk.)
 1974 Somogy megye földrajzi nevei. Budapest
- VÉGH József – BALOGH Lajos (szerk.)
 1982 Vas megye földrajzi nevei. Szombathely
- VEHRER Adél: lásd EDELÉNYI Adél
- VEREBI Soma
 1856 A testvérháza történetkincsei. III. füzet.
 Ócsai székesegyház. 7-10. Pest
- VERSÉNYI György
 1895 Felvidéki népmondák. Ethnographia 6. évf./2. sz. 123-132.
 1901 Erdélyi népmondák. Ethnographia. 12. évf. 266-272.
- VIZ László
 1998 A torinói halotti lepel és korának meghatározása. 41-42. Budapest
- VOIGT Vilmos
 1965 A mondák műfaji osztályozásának kérdéséhez.
 Ethnographia 76. évf. 200-220.
 1972 Dite. 776., élménytörténet. 1070., elterjedés. 1079.
 In: Világirodalmi Lexikon 2. Budapest
 1975a Fict. 145-146. In: Világirodalmi Lexikon 3. Budapest
 1975b Hősmonda. 618. In: Világirodalmi Lexikon 4. Budapest
 1982a Fabulat. 13. In: Világirodalmi Lexikon 3. Budapest
 1982b Memorat. 232., monda. 515-518., mondahős 518-519.,
 mondakatalógus. 519., mondakör. 519., motívumindex. 632-633.
 In: Világirodalmi Lexikon 8. Budapest
 1986 Arthur-mondakör. 449-501. In: Világirodalmi Lexikon 1. Budapest
 1989 Rablóköltészet. 317-318. In: Világirodalmi Lexikon 11. Budapest
 1993 Történeti monda. 713-715. In: Világirodalmi Lexikon 15. Budapest
 1994 Vándormonda 384., vándormotívum 384-385.
 In: Világirodalmi Lexikon 16. Budapest

- VOIGT Vilmos (sajtó alá rendezte)
 1974 A szájhagyományozás törvényszerűségei.
 Nemzetközi Szimpozion Budapesten. 1969. május 28-30. Budapest
- VON SYDOW, Carl Wilhelm
 1948 Kategorien der Prosa-Volksdichtung.
 In: Selected Papers on Folklore. 60-88. Copenhagen.
- VRANCKEN, Jacques
 1875-76 De Bedelaar. In: Limburgsche legenden, sagen, sprookjes
 en volksverhalen. I. 160-163. Venloo
- WAGENHOFFER, Johann
 1975 Csolnok, Leányvár, Máriahalom. In: Deutscher Kalender.
 152-161. Budapest
- WELTERS, H.
 1875-76 De ijzeren Dame te Maastricht In: Limburgsche legenden, sagen,
 sprookjes en volksverhalen. I. 209-211. Venloo
- ZAUNERT, Paul (hrsg.)
 1924 Deutscher Sagenschatz. Rheinland Sagen. I. Band.
 Niederrhein bis Köln – Bergisches Land-Eifel. 251., 268-270. Jena
- ZEDLER, Johann Heinrich
 1744 Grosses vollständiges Universallexikon aller Wissenschaften
 und Künste. Bd. 42. Leipzig-Halle
- ZENDER, Matthias (gesammelt und herausgegeben)
 1935 Volkssagen der Westeifel. Deutsches Volkstum am Rhein 1.
 Tempelherrensagen. 11-16. Bonn
 1966 Sagen und Geschichten aus der Westeifel.
 Tempelherrensagen. 39-45. Bonn
- ZERICH Tivadar
 1858 Lovagrendek a Szentföldön és Erdélyben általában, Bodzán és
 Barczán különösen. Családi Lapok. Új folyam. 1858/ I. kötet 167-175.
- ZOMBORI István
 1988 Lovagok és lovagrendek. Krisztus szegény lovagjai. 77-94.
 A templomos lovagrend. 150-152. Budapest
- ZSIGMOND Győző
 1995 A népi történelemszemléletről. Felsőbodrogfalvi történeti
 néphagyomány ma és Orbán Balázs idejében.
 Néprajz és Nyelvtudomány XXXVI. 85-103.

<http://www.westhoek.be/tempeliers>
Lap 1/5, 2/5, 3/5, De tempeliers te Ieper

<http://members.chello.at/flores.panajotis/restung.htm>
Lap 1/1, A templomosrendiek újjáalakulása.

<http://members.chello.at/flores.panajotis/restung.htm>
Lap 1/2, Ordo Militiae Templi.

<http://members.chello.at/flores.panajotis/kontdt.htm>
Lap 1/1, Kontakte

<http://www.ordo-militiae-templi.org/restung.htm>
Lap 1/1, A templomosrendiek újjáalakulása.

<http://zafir.uni-miskolc.hu/?bolcsweb/szociologia/elmszoc/per.htm>
Karácsony András: Hatalom-jog-perek.

<http://listserv.externet.hu/lists/x-files/9804/msg00008.html>

<http://www.different.hu/hunmap/hun/gyor/sokoro/gyor/mftelep.html>

<http://www.gyor.hungary.net/gyms...nonhalmi-dombsag/bezertedjek.html>

<http://www.gyor.hungary.net/gyms...nonhalmi-dombsag/bezeredjek.html>
A Bezerédjek öröksége. A ménfőcsanaki kastély és a kápolna.
ArranoNet: A Bezerédjek öröksége.

<http://stg.szabernet.hu/tiszahat/hungary/tarpa.htm> Lap1/1

<http://www.sokoro.hu/gyorujbarat/bhh/1998ev/cikk2.html>
Baráti Honismereti Hírmondó - 1998 - vörös barátok kápolnája Lap1/1

<http://www.iit.bme.hu/mtsz/utleiras/szadvar.htm> Lap 2/2
Kiskun Magdolna: Vártúrák - Szádvár - A vár legendája

<http://communio.hcbc.hu/vigilia/9902dre.html>
Dreska Gábor: A templomos rend Magyarországon Lap 1/5-4/5

<http://www.eurotrend.hu>. Bajót

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/010/pc001042.html>

<http://www.country.info.hu/Oldalak/Magyar/Komeszt/Pilismar/Bemutat.htm>
Lap 1/1, Pilismarót

<http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/kkor/037.htm>
Lap 1/1, A pilisi Szent kereszt kolostor alapításáról

<http://web.szote.u-szeged.hu/in1st/turamozg/dornogr.htm>
Lap 1/1, Dorogtól Nógrádig, Pilisszentkereszt

<http://www.balaton.net/17/17blxxxh.htm>
Lap 1/2, 2/2, Badacsonytomaj bemutatása

<http://www.balaton.net/17/17blxxxh.htm>
Lap 2/2, Badacsonytomaj bemutatása
összeállította: Kálóczi Kálmán, Badacsonytomaj polgármestere

<http://www.sokoro.hu/ecs/tortenet.html>
Lap 1/2., 2/2., Écs-Történet: Falunk történelme

<http://www.orhegy.datanet.hu/hangony.htm>
Lap 1/3., 2/3., 3/3., Hangony, A település története

<http://www.csurgo.hu/csurgo/tortenet.html>
Lap 1/1, Csurgó története

<http://okint.elte.hu/blscs/bl.htm>
Lap 1/1, Báthory László

<http://www.olh.hu/borsod/sajolad/sajolad.html>
Lap 1/2, Sajólád története

FILMEK

Terra X 21. A templomos lovagok kincse. Nyomkeresés Kasztíliában. Gottfried Kirchner filmje. Készült 1995-ben. 1998. 09.08. MTV2 20.30-21.15.

A kövek üzenete IV/1. A Várvidék várai. Léka vára (Lockenhaus). Szerkesztő-riporter: Juhász László. História Stúdió Produkció. Duna TV 1997. december 30.

ADATTÁRI ÉS KÉZIRATOS ANYAGOK

Peuckert-Archiv, Johannes Künzig-Institut für Ostdeutsche Volkskunde, Freiburg im Breisgau

(W. E. Peuckert hagyatékából számozatlan cédulák, a szerző sorszámozása)

- 1.) Ausschweifendes Leben führten die Templer, Schmitz, S. 91.
- 2.) Tempelherren auf Scheiterhaufen verbrannt, Wolf, Sagen, 48.
- 3.) Wichtel seien die Tempelherren gewesen, die in unterird. Wohnungen hausten
(bezw. Kobolde), Gredt, 82. ff.
- 4.) Überlebender, Schell, Rheinland, 333.
- 5.) Erkl. Herrschaftliches Wohnhaus soll noch von den Tempelherren
erbaut worden sein, Kühnau, Mittelschles, 75.
- 6.) Tempelkreuz, Herrlein, S. 87.
- 7.) Einziehung der Tempelgüter, Kühnau, Oberschl., 28.
- 8.) Tempelherren als Unterirdische, Zaubert, Rhein. I. S. 251.
- 9.) Versunkenes Tempelerschloß, Birlinger Volksth., I., 359.
=Revtradpop. 10., 613. f.
- 10.) Blitz, Laport, S. 49.
- 11.) Dirnen hielten sich die Templer auf ihren Schlössern,
Zaubert, Rhein., I. S. 269.
- 12.) Üppiges Leben der Ordensritter, Tettau, 161.
- 13.) Münzen gefunden, Gredt, 942., AS 20/25/1-2.
- 14.) Urteilsspruch gegen den Tempelherren-Orden durch den Papst etc.,
Zaubert, Rhein., I. S. 269., 268f., ASZO/7/1-2
- 15.) Templer verfolgt und verbrannt, Zaubert, Rhein., I. 268f., 269.
- 16.) Kommende in Striegau von den Tempelherren erbaut.,
Kühnau, Mittleschlesien, 137.

Ethnológiai Adattár

Néprajzi Múzeum

Ethnológiai Adattár 656

Manga János, 1937, Ógyalla (Komárom m.).
Babonák, boszorkányhistóriák, legendák, viziember, fejetlen számár,
ördöghistóriák, temető- és szellemhistóriák, rarázska.
Az ógyallai elemi iskolában íratott iskolai dolgozatok eredménye
Kádek Béla dolgozata 1937. V. 12.: Fehér papok

Ethnológiai Adattár 1360

Nyírbátor, Luby Margit, 1985., Népmondák Szabolcs-Szatmárból.
Folklór és Etnográfia 21. Debrecen, 39-40. o.

Ethnológiai Adattár 4036

Nyírbátor, Szabolcs-Szatmár m., Nagy Pál 83 é. lókupec, Nyírbátor, Árpád u.
Gy: Béres András muzeológus, 1953. május 6-9-ig

Ethnológiai Adattár 4507

Kelényi Ferenc: Szakony (Vas m.), Gyűjtés ideje: 1935.,
Szakony község népének lelkülete és kultúrája

Ethnológiai Adattár 6059

Ziniel Katalin: Nagybajcs (Győr m.), 1955. 07.28., Vegyes néprajzi gyűjtés
ak.: Ladocsi Kálmán 82 éves, 5., 7., 8. lap

Ethnológiai Adattár 6222

Dömötör Sándor, Vegyes néprajzi gyűjtés, 1957.03.12-19.
ak.: Szélesi Béláné Holdosi Erzsébet, 45 éves, darálós, kosárkötő felesége
1957.02.12. Szombathely, III. kerület, Tinódi Sebestyén u. 23. sz.

Ethnológiai Adattár 6222

Dömötör Sándor, Vegyes néprajzi gyűjtés, 1957.03.12-19.
Győrvar, 1957. 03.18-19. Gy.: Dömötör Sándor

Ethnológiai Adattár 6305 – Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA NKI 406

Vargaszeg, Zala m., Németh Lajosné sz. Pais Mária 1883
dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák

Ethnológiai Adattár 6305 – Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA NKI 413

Kislengyel, Zala m., Simon Ferenc sz. 1883
dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák

- Ethnológiai Adattár 6305 – Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA NKI 414
Kislengyel, Zala m., Mészáros Sándorné Török Rozália 1901
dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák
- Ethnológiai Adattár 6305 – Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA NKI 432
Barabásszeg, Zala m., Mecséri Sándor 1898
dr. Szentmihályi Imre: Göcseji mondák
- Ethnológiai Adattár 7219
Tarcál, Zemplén m., Ak.: Margittay Sámuel, Gy.: Dobos Ilona, 1962.
- Ethnológiai Adattár 7359
Tarcál, Zemplén m., Ak.: Ficsor József, Gy.: Dobos Ilona, 1964. aug.
- Ethnológiai Adattár 7479
Tokaj, Ak.: Szoboszlai Benedek, 54 é., Gy.: Dobos Ilona, 1964.
- Ethnológiai Adattár 10041
Tilesch Nándor ny. jegyző Balatonfüredi lakos. Vegyes gyűjtés.
ak.: Kapronczay Jánosné Martinkovics Mária, 83 éves, Veszprém, 1953.
- Ethnológiai Adattár 10133
Szabó László, Pilis-gerecsei népmondák, 1958.
- Ethnológiai Adattár 10384
Dobos Ilona: Mondák
(Gémes Balázs 1960. évi csókakői monda-gyűjtésének kijegyzése)
ak.: Makk András fm. 65 é., Csókakő, Fejér m., gy.: Gémes Balázs, 1960.
ak.: Bodnár Györgyné sz. 1906., Csókakő, Fejér m., gy.: Gémes Balázs, 1960.
ak.: Szabó Lajos 72 é., Csókakő, Fejér m., gy.: Gémes Balázs, 1960.
ak.: Makk András fm. 59 é., Csókakő, Fejér m., gy.: Gémes Balázs, 1960.
ak.: Stájner János fm. 60 é., Csókakő, Fejér m., gy.: Gémes Balázs, 1960.
- Ethnológiai Adattár 16345
Halász Aranka, Tényő község földrajzi nevei, 1969.
- Ethnológiai Adattár 20087
Fürnstall Edit: Történelmi emlékek Ménfőcsanakon, 1978
- Ethnológiai Adattár 20089
Kovács Imre: Sokorópátka földrajzi nevei, 1978.

Magyar Történeti Mondaarchívum

Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézet

- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 5586
Baráthalom, 104, Szentkereszty Tivadar: Nyitramegyei népmondák
Ethn. 1895. 417. old.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 5587
Tarcal, Zemplén m., Elm.: /Hunfalvi/ Hunkó József, 70 é. halász,
Gy: Dobos Ilona, 1963.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 5588
Siófok, Somogy m., Borbély János 61 é., Dobos Ilona, 1965. jul.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 5889
Parád - Heves m., Vas Sándorné 66 é.,
Gy: Marja Razola - Dobos Ilona, 1965 jun.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 5891
Bodrogkeresztúr, Zemplén m., Elm.: Szepsi István, 60 é.,
Gy.: Dobos Ilona, 1963
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 5896
Tarcal, Zemplén m., Ak.: Mohácsi N. 62 éves,
Gy: Dobos Ilona, 1962. aug.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 5898
Tarcal, Zemplén m., Ak.: Fábíán János, 54 é., Gy: Dobos Ilona, 1962. VIII.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 5899
Tarcal, Zemplén m., Elm.: Fedász Róza, 71 é., Gy: Dobos Ilona, 1963.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 9642
P. 147/1968., A: Dr. Varga István orvos, 33 éves, 424./
Dr. Bereczki Imre., Történeti hagyományok..., IV. kötet., Dévaványa, 1968.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 9644, P 147/1968
ak.: Szántó Lajos téész elnök, 57 éves
Dr. Bereczki Imre: Történeti hagyományok..., IV. kötet, Dévaványa, 1968
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 9871
Móra Ferenc Múzeum adattára, Szeged, Gy.: Domonkos Erzsébet,
Hódmezővásárhely, Bethlen G. Gimn., 1966. ápr., ak.: Bozó Pál

- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 11369
Dunaföldvár, Fehér m. A: Berze Nagy Ilona 77 é., Balogh Ádám Múzeum,
1925. Berze Nagy Ilona: Dunaföldvár mondái, 1. old.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 11780
Debrecen, Népr. Int. 1029.
Nyírbátor, Szabolcs m., Pongházi Alberné, 43 é., Gy: Laczkovits Magdolna
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 11782
Debrecen, Népr. Int. 1029.
Nyírbátor, Szabolcs m., özv. Bodnár Imréné, 91 é., Gy: Laczkovits Magdolna
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 11783
Debrecen, Népr. Int. 1029.
Nyírbátor, Szabolcs m., Pataki Ferencné, Gy: Laczkovits Magdolna, 1967.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 11784
Debrecen, Népr. Muz. Adattára. 1029
Nyírbátor, Szabolcs m., Hatvani János 58 é., Gy: Laczkovits Magdolna
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 13637
Bódvaszilas (Borsod m.), Elm.: N. N. 54 é. /asszony/, Gy.: Dobos Ilona, 1963
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 13645
Tokaj, Dobos Ilona, gyűjt. Pap Miklós tanár, 1960.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet 13978
Bosnyák Sándor, Bátor, 1970., 211., /Heves, 4./
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
Tarcál, Zemplén m., Ak.: Szántó Sámuel Gy: Dobos Ilona, 1962.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
Tarcál, Zemplén m., Ak.: Szántó Sámuel Gy: Dobos Ilona, 1963.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
Tarcál, Zemplén m., Ak.: Kovács János, Gy: Dobos Ilona, 1962.
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
Sokorópátka, Adatszolgáltató: Szabó László Tsz.tag, 65 éves,
Sokorópátka, Dénes Vencel u. 8.sz. alatti lakos, Gyűjtő: Dr. Uzsoki András
tudományos főmunkatárs, Gyűjtés ideje: 1969. március 20.,
Gyűjtés helye: Győr, Xántus János Múzeum
- Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
Sokorópátka, Győr m., gy.: Ziniel Katalin, Xántus János Múzeum Győr,
Dobos Ilona, 1968. nov.

Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
Pusztaberki, Nógrád m., Elm. Székházi Kálmánné, 40 é.
Gy. Györgyi Erzsébet, 1970.

Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
Nyírvasvári, Szabolcs-Szatmár m. /Tárnok/ 4, Téalapó József 68 é., Dobos Ilona

Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
A lékaházi vérterem. Die Bluthalle zu Lockenhaus. 442-449 lap.
Mednyánszky Alajos: Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit.
Pest. 1829

Magyar Történeti Mondaarchívum, MTA Néprajzi Kutatóintézet
Ecsed vára, A véres lakoma. Das blutige Gastmahl. 410-415 lap.
Mednyánszky Alajos: Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit.
Pest. 1829

Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára

Győr

Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára 1266/86.
Örvény, 1986., Gy.: Kovács Márta, Fehértó, Kossuth u. 36.
Csornai középiskolás honismereti baráti kör tagja, Hunyadi J. Gimn. II/c.

Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattára

Eger

Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár ENA 3351-96.
Pálosveresmart mondája, Balogh Benjámintanár, ifjúsági író
1016 Budapest, I. ker., Tigris u. 5. sz. alatti lakos levele alapján lejegyezte:
Molnár Ilona, nyugdíjas v.b. titkár, Abasár, Május 1. u. 12.,
Abasár, 1977. Június hó.

A mellékletben felhasznált alaptérképeket Dr. Zentai László készítette és bocsájtotta rendelkezésemre. A további szerkesztést, a jelek és a feliratok elhelyezését Edelényi Béla végezte.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBŐL MEGJELENT FONTOSABB PUBLIKÁCIÓK

Öt világot éltem meg (Tuba Lajos sokorópátkai parasztember élettörténete)
1992. Győr. Hazánk Könyvkiadó Kft.

[recenziója: Timaffy László, *Honismeret* 1994/I. 90-92.]

Recenzió: [Kovács Antal: „Szíp kutya, randa eb”. Mosonmagyaróvár 1992.]
Ethnographia. 104. évf. 1993/ 2. 709-710.

Recenzió: [Ág Tibor (gyűjtötte és válogatta): Vigan zengjetelek citorák.
Dunaszerdahely 1992.] *Ethnographia*. 104. évf. 1993/ 2. 694-695.

Történeti mondák Tényöröl. *Sokorótáj*. 1994. I. évf./ 4. 6-7.

Barátok Barátin. *Baráti Hírmondó*. 1995. III. évf./ 4. 3.

A vörös barátok mondája Sokorópátkán. *Sokorótáj*. 1995. II. évf./ 2. 10.

Az udvarlás formáinak változása Sokorópátkán. *Honismeret*. 1996/1. 46-50.

Vörös barátok Sokorópátkán. In: „Beszéli a világ, hogy mi magyarok...”
Magyar történeti mondák (szerk.: Landgraf Ildikó).
1998. Budapest 283-284.

A vörös barát mondakör történeti háttere. *Ethnica* 2001. III/2. 44-46.

Népköltészetünkkel Európához tartozunk (*Highlights*.
Vocational Academy Newsletter. 2002. II/2. 4.

Az Arthur-mondakör és a templomos-mondák kapcsolatai *Ethnica* 2002. IV/1. 29-31.

Templomos-mondák Győr környékén (*Győri Tanulmányok*)
[megjelenés alatt]

Hiedelem-elemek a templomos-mondákban (*Honismeret*)
[megjelenés alatt]

Rablólovagok a luxemburgi mondahagyományban (*Nyugat-Magyarországi Egyetem
Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Évkönyve*. 2002.)
[megjelenés alatt]